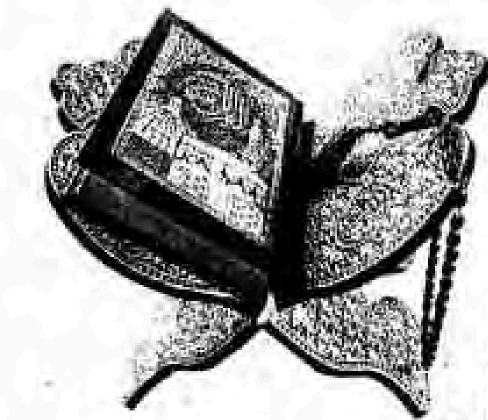
نشر المرجان من مشکلات القرآن

(پښتو)

شیخ القرآن مولانا
محمد افضل خان رحمه الله
شاه پور

ناشر
مکتبه افضلیه اینډ کالج بک سیلرز
کالج روډ بازار شاه پور شانګله 0301-5281214 / 0334-6666952

نثر المرجان
من
مشکلات القرآن

شیخ القرآن مولانا
محمد افضل خان رحمۃ اللہ علیہ
شاہ پور

ناشر
مکتبہ افضلیہ اینڈ کالج بک سیلرز
کالج روڈ بازار شاہ پور شانگلہ 0301-5281214 / 0334-6666952

سره په احترام چهیږي ، کانه منیب الی الحق وانه

تقریظ جناب شیخ القرآن صاحب

مولٰنا محمّد طاہر پنج پیر

ادام الله تعالیٰ برکاتهم و فیوضاتهم

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الحمد لله وکفٰی والصلوٰة والسلام علی سیدنا محمّد ن المصطفیٰ
وعلیٰ اٰله واصحابه نجوم الهدی -
امّا بعد -

د محترم الفاضل المولوی محمّد افضل خان صاحب
کتاب نشر المرجان من مشکلات القراٰن ما او کوت بحمد الله
دَعام شائقینِ قراٰن کریم خصوصا طلباءِ علم دَپاره مفید دے
خداوند کریم دِ دا دَمصنف دَپاره وسیله دَ نجات او دَ
فوز فی الدارین اوګرځی - اٰمین -

وانا الاحقر محمّد طاہر عفی الله عنه
دار القراٰن پنج پیر
۱۵ جمادی الاخیر سنه ۱۴۰۳ ھ

من آن زمان سر تاجور داشتم ، که سر در کنار پدر داشتم
، پریشان شدی دل چند کس
اکنون گر زنند بر سرم سنگ‌ها ، کسی نه گردد برین شرمسار

فخر بالثناء لذو بالشین یعنی نشر المرجان

... وکان لی تلمیذا و مشیرا و محبا ومعینا بمساعدة مالیة . فرحمه الله تعالیٰ ، آمین

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الحمد لله الّذی خلق السّمٰوٰت والارض وجعل الظّلمٰت والنّور ۵
ثمّ الّذین کفروا بربهم یعدلون ۵ وهو الّذی خلقکم من
طین ثم قضٰی اجلاً واجل مسمّی عنده ثم انتم تمترون ۵ و 1
هو الله فی السمٰوٰت والارض یعلم سرّکم وجهرکم ویعلم
ما تکسبون ۵ والصّلوٰة والسّلام علٰی رسوله الّذی بعث فی
الامّیّین لیکون للعٰلمین نذیرا وّ بشیرا ۵ وعلٰی اٰله واصحابه
الّذین هم معیار الایمان فی قول الله تعالٰی امنوا کما اٰمن
النّاس ۵ (بقرة ع۲)

وبعدُ فهٰذه مشکلات القراٰن واصطلاحاته ومضامینه
من افادات شیخ القراٰن غلام الله خان رحمه الله تعالٰی وادخله
الله تعالٰی الجنة بکرمه العامّة ومن افادات شیخ القراٰن محمد طاهر
ادام الله تعالٰی فیوضاته علی العٰلمین ومن افادات بعض الاساتذة
والتفاسیر وما توفیقی الا بالله العلی العظیم۔
﴿ والّا فمن ان نمرکه من دانم ﴾

(رباعی)

به یک لطفی که از دلدار باشد
سرم تاج سر سردار باشد
وگرنه من بجان خاکم که بودم
که از من همه ازیار باشد

ایام الاٰن اکرم اسم جنس فیصح فی صفته التانیث والتذکیر متی غم خاوید و علی منقعر عروب
یوه مهربانی د الله سره به حًا سر تاج د سردار شی اوکه داسی نه وی نو څه مېو خاوره یم حًا عزت تول د الله ته دے

ولادت حضورؐ سنہ ۵۷۱ء، ولادت ابوبکرؓ سنہ ۵۷۳ء، ولادت عثمانؓ سنہ ۵۷۶ء، وفات امنہ سنہ ۵۷۶ء
وفات عبدالمطلب سنہ ۵۷۹ء، ولادت عمرؓ سنہ ۵۸۲ء، سفر شام ۲ حضورؐ سنہ ۵۹۵ء -

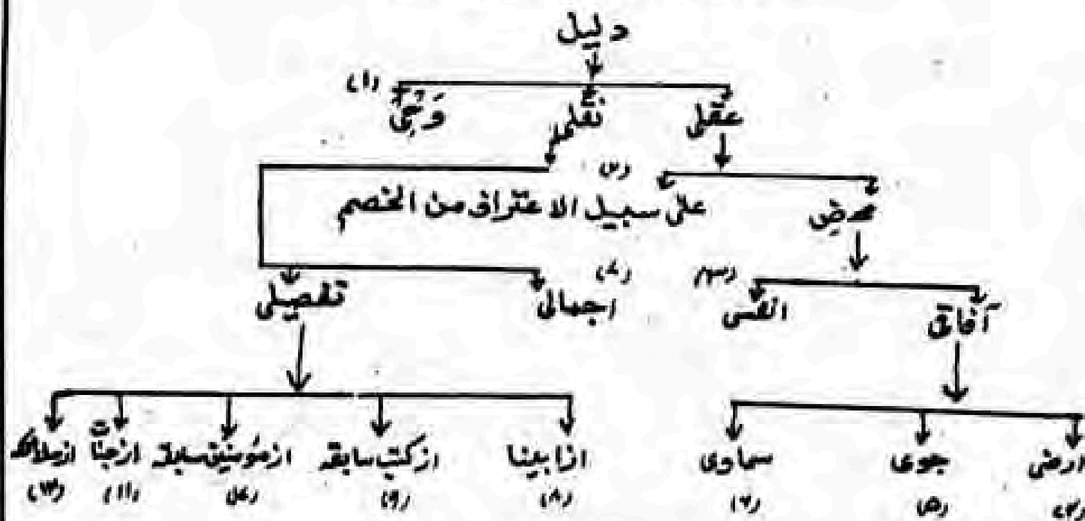
دَ قراٰن دَلفظ تحقیق

قرءالکتٰب قرءًا وقرائۃً وقراٰنًا وا قترائً ۔ ای نطق بالمکتوب فیہ او طالعہ ۔

و قرأ الشئَ قرأً وقراٰنًا ای جمعہ وضمّ بعضہ الی بعضٍ ۔

(المنجد)

نو قراٰن تہ ځکہ قراٰن وائی چہ مطالعہ کړے شوے دے یا لوستے شوے دے ۔ یا جمع کړے شوے دے ۔
قراٰن علم دے او نورے اسماء صفتی دی ۔ او کثرت دَ اسماءُ دلالت کوی پہ عظمت دَ مسمّٰی با ندې ۔

ح خدیجہ سنہ ۵۹۶ء
ی شام ۲ سنہ ۵۹۵
ت قاسم سنہ ۵۹۸
ت زینب سنہ ۶۰۰
ت قاسم سنہ ۶۰۰
دت علیؓ سنہ ۶۰۰
میر کعبہ سنہ ۶۰۵
غاز وحی سنہ ۶۱۰
ولادت عائشہؓ سنہ ۶۱۳
اسلام ابوبکرؓ سنہ ۱م
سلام خدیجہ سنہ ۱م
سلام علیؓ سنہ ۱م
ولادت فاطمہ سنہ ۱م
دعوۃ صفا سنہ ۳م
ہجرت حبشہ سنہ ۵م
اسلام حمزہ سنہ ۶م
اسلام عمرؓ سنہ ۶م
(نقل از نذار المنیر
حضرت محمد افضل
۲۷ ذو الحجہ
سنہ ۱۴۱۵)

آداب ابتداء کہ اہل احترام و اہتمام - ۲ - اکتساب، واجتناب وتضرع - ۳ - داصل مقصود خیال سائل یعنی نفعه - خلاصه معین - مشکلات، مشکله توحید داهام اماب دی او خاص" زه وطالبانو له کار دا چه خیالی حوی او د فوق طالبانو خدمت مو هت القرآن کوی - که دوه تبیی ۵ معنون اداده ونش نو معنی تو ش نده کهار او که دسلی

مضمون نه تناقض و شی د عطا تیرا چهار ده پسه و نا امیدی نه چه اکرام سکی - که حل دیوایت په یوطرحه وشو او دیوطالب تم علم توحید معلومه وی نو دهغوی تذکره ته حاجت نشته البته که د معنه شک هم نه او د شک مناسب و کړ ترتیبه استاد ته معلومه وی د لازم نه ده چه د هر سوال جواب په سلا وړی وی - بعضی خلقو ته مطالبه ده چه د طلباء قدر کوی - او طالبان دے خپل مقصد معلوم کړی ، په اتباق به خپل سیرت او صورت د شریعت موافق کړی ، یعنی کمیره طالب به مسلمه چه وی ، د مرکز مذهب حنفیه دے ، سیاسی ګفتګو چندے دے ، صراد د سیاست نه غور شرعی

منتعلقہ ملک

اَسماءُ القرآن

الآیات اللتی فیھا اسم القرآن	تائیدات	اسماء القرآن	نمبر شمار
حٰمٓ ۝ والکتٰب المبین ۝	زخرف ۱	کتاب - مُبین	۱ - ۲
انّه لقرآن کریم ۝	واقعہ ۷۷	قرآن - کریم	۳ - ۴
حتی یسمع کلام اللّٰہ	توبہ ۶	کلام	۵
وانزلنآ الیکم نورًا مّبینًا ۝	نساء ۱۷۵	النّور	۶
ھدی وّرحمۃ للمؤمنین ۝	یونس ۵۷	ھدًی - ورحمۃ	۷ - ۸
تبٰرک الّذی نزّل الفرقان علٰی عبدہٖ	فرقان ۱	فرقان	۹
وننزّل من القرآن ما ھو شفآء -	اسرآئیل ۸۲	شفآء	۱۰
قد جآءتکم موعظۃ من ربّکم -	یونس ۵۷	موعظۃ	۱۱
وشفآء لّما فی الصدور -	یونس ۵۷	شفآء لّما فی الصدور	۱۲
وھٰذا ذکر مّبارک انزلناہ -	انبیاء ۵۰	ذکر - مبارک	۱۳ - ۱۴
وانّه فی ام الکتٰب لدینا لعلیّ حکیم	زخرف ۴	علی	۱۵
حکمۃ بالغۃ -	قمر ۵	حکمت	۱۶
تلک اٰیٰت الکتٰب الحکیم -	یونس ۱	حکیم	۱۷
ومھیمنا علیه -	مائدۃ ۴۸	مھیمن	۱۸
واعتصموا بحبل اللّٰہ جمیعًا -	اٰل عمران ۱۰۳	الحبل	۱۹
وانّ ھٰذا صراطی مستقیمًا -	انعام ۱۵۳	صراط مستقیم	۲۰
قیّمًا لّینذر -	کھف ۲	قیّم	۲۱
انّه لقول فصل	طارق ۱۳	قول - فصل	۲۲ - ۲۳
عمّ یتسآءلون عن النبإ العظیم	نبإ ۱ - ۲	نبإ عظیم	۲۴
اللّٰہ نزّل احسن الحدیث کتٰبًا متشابھًا مّثانی -	زمر ۲۳	احسن الحدیث - مثانی - متشابہ	۲۵ - ۲۶ - ۲۷

صیانت دے ، چه طلب ذکر سمی دے او د مال میاره دے ، نه د اعلاء کلمۃ اللّٰہ دپاره -

...عليه الصلوٰة والسلام - من سلك طريقاً يلتمس فيه علماً سهل الله له به طريقاً الى الجنة وما اجتمع قوم في بيت من بيوت الله يتلون كتاب الله ويتدارسونه بينهم الا نزلت عليهم السكينة وغشيتهم الرحمة وحفتهم الملائكة وذكرهم الله فيمن عنده ومن بطأ به عمله لم يسرع به نسبه ١٢ مشكوٰة صفحہ ٣٢

نمبر شمار	اسماء القرآن	تائیدات	الآيات التي فيها اسم القرآن
٢٨	تنزيل	شعرآء ع ١٩٢	وانه لتنزيل رب العلمين ٥
٢٩	روح	شورى ع ٥٢	واوحينآ اليك روحًا من امرنا -
٣٠	الوحى	انبيآء ع ٤٥	انمآ انذركم بالوحى -
٣١	العربى	يوسف ع ٢	قراٰنًا عربيا لعلكم تعقلون ٥
٣٢	البصآئر	اعراف ع ٢٠٣	هذا بصآئر من ربكم -
٣٣	البيان	آل عمران ع ١٣٨	هذا بيان للناس -
٣٤	العلم	بقرة ع ١٤٥	من بعد ما جآءك من العلم -
٣٥	الحق	آل عمران ع ٦٢	ان هذا لهو القصص الحق -
٣٦	الهادى	اسرآئيل ع ٩	ان هذا القرآن يهدى -
٣٧	العجب	جن ع ١	قراٰنًا عجبًا -
٣٨	تذكرة	حاقة ع ٤٨	انه لتذكرة -
٣٩	العروة الوثقىٰ	بقرة ع ٢٥٦	فقد استمسک بالعروة الوثقىٰ -
٤٠	الصدق	زمر ع ٣٣	والذى جآء بالصدق -
٤١	العدل	انعام ع ١١٥	وتمت كلمت ربک صدقًا وعدلاً -
٤٢	الامر	طلاق ع ٥	ذلك امر الله انزله اليكم -
٤٣	المنادى	آل عمران ع ١٩٣	سمعنا مناديًا ينادى للايمان -
٤٤	البشرىٰ	بقرة ع ٩٧	هدًى وَّ بُشْرىٰ -
٤٥	المجيد	بروج ع ٢٢	بل هو قراٰن مجيد فى لوح محفوظ -
٤٦	الزبور	انبيآء ع ١٠٥	ولقد كتبنا فى الزبور -
٤٧-٤٨	بشير - ونذير	حم السجدة ع ٤	قراٰنا عربيا لقوم يعقلون بشيرا وّنذيرا ٥
٤٩	العزيز	〃 ع ٤١	وانه لكتاب عزيز ٥ -
٥٠	البلاغ	ابراهيم ع ٥٢	هذا بلاغ للناس -
٥١	القصص	يوسف ع ٣	احسن القصص بما اوحينآ اليك هذا القرآن -
٥٢-٥٣	صحف - ومكرم	عبس ع ١٣	فى صحف مكرمة -
٥٤-٥٥	مرفوع - ومطهر	عبس ع ١٤	مرفوعة مطهرة ٥ -
		(از تفسير اتقان حصہ	اوّل صفحہ ١٣٥)

...عليه السلام ان من خرج في طلب العلم فهو في سبيل الله مشكوٰة ص ٣٤ ... ان الملٰئكة لتضع اجنحتها رضًا لطالب العلم ... مشكوٰة ص ٣٤ ... ان العالم يستغفر له من في السمٰوٰت ومن في الارض والحيتان في جوف الماء ١٢ مشكوٰة ص ٣٤ ... ان رجالا يأتونكم من اقطار الارض يتفقهون في الدين فاذا اتوكم فاستوصوا بهم خيرا ١٢ مشكوٰة ص ٣٤

سَبَبْ دَجمع کولو دَقران او بيا په يو قرأت باندِ تقرر

****

اُبي بن كعب رضى الله عنه فرمائي چه په مسجد كښے وم نو راغے يو سړے نو هغهٔ مونځ کوو- نو وے لوستو قرأن نو ماته دغه قرأت نا اشنا ښکاره شو- نو بل تن راغے نو هغه بل شان ولوستو- نو هرکله چه فارغ شو- نو مونږ دَرسول الله صلے الله عليه وسلم دَ ليا رته لاړو- نو ما ورته دَ دغه کسا نو حال اُووے - نو نبي عليه السلام دَ هغوئ نه قرأ ن واؤريدو او دَ هغوی تائيد اوکړو - نو ځما په زړه کښے دَ جاهليت نه زيات شك راغے- نو نبي عليه السلام ځما سينه اُووهله نو زهٔ خوَلے شوم او په زړه کښے م تسلّي راغله گويا زهٔ الله تعالى ته گورم - نو نبي عليه السلا ا او فرمايل چه اے اُبيّ! قرأن ماته په يو قرأ ت راغے نو ما درخواست اوکړو چه اے الله! ځما په امّت آساني راؤ له- نو په دوه قرأ تو سره راغے - نو ما بيا دَ سهولت درخواست اوکړو- نو په دريم ځل په اؤوه قرأ تو سره راغے - او باري تعالى او فرمايل چه دَ هرو راتلو په عوض کښے يو سوال اوکړه نو ما اووے چه اَللّٰهُمّ اغفر لا مّتي اللهم اغفر لامتي- او دريم سوال هغه ورځ ته چه رغبت به کوي ټول خلق ماته- حتّٰي کړ ابراهيم عليه السلام رمسلم- مشكوة ص١٩٢)

زيد بن ثابت رضى الله تعالى عنه فرمائي چه سړے راوليږه په ما پسے ابوبکر رضى الله تعالى عنه په زمانه دَ قتل دَ اهل يمامه کښے نو چه لاړم نو عمر بن خطاب رضى الله تعالى عنه هلته هم وُه - نو ابوبکرؓ اووے چه عمرؓ راغے ماته - اَو وُئے ووے چه قتل زيات شوے دے په جنگ دَ يمامه کښے په قاريانو دَ قرأن باندِ - او ځهٔ يريږم چه که قاريان مړه شي نو ختم به شي ..... قرأن ځما رائے ده چه ته جمع کے قرأن لره - نو ما ورته او ووے چه څه رنگ به کوے يو کار چه نه دے کړے رسول الله صلے الله عليه وسلم نو عمرؓ اُووے چه قسم دے چه دا جمع کول ښهٔ دي - نو عمرؓ ځما سره خبرے کولے - نو ځما زړه

آداب صحه ځه زکوٰة د صلوٰة تابع دے او صوم د حج تابع دے او بلا صلوٰة او صوم کښي استخلاف د ابوبکرؓ صراحة دے نو معلوم شوه چه خليفه متصل برحق د نبيؐ نه ابوبکر دے - (مولانا محمد قاسم نانوتوي) پدے تقرير سره رافيض حسّان شو حکايات اولياء

داجمع کول وُمنل نو اے زیدؓ! تۀ ځوان سړے ئے عاقل یے تهمته او کاتب د وحئ نو تلاش د قرا'ن وکړه او جمع ئے کړه- زیدؓ وائی قسم دے که ما ته ئے ویلی وے چه دا یو غرو یسه نو نه وه گرانه په ما بانډ د جمع د قرا'ن نه نو ما ورته اُووے چه څه د لګے کوئ یو کار چه نه دے کړے رسول الله صلے الله علیه وسلم نو اُوئے وے چه قسم دے چه دا کار غوره دے نو ډیر تاکید ئے اوکړه ابو بکرؓ نو ځما زړه داجمع کول تسلیم کړه. شو شروع اوکړه ما او جمع کاوه م قرا'ن د کجورو د پوستکوئ- او سینو کښ نه او د زړو نو د خلقو نه. تر دے پورے چه ما بیا موندلو آخر د سورة توبے د ابو خزیمه انصاریؓ سره د بل چا سره مکتوب نه وه- لقد جاءکم رسول من انفسکم الخ (۱۲۸) نو دغه مصحف د ابو بکرؓ سره وه بیا د عمرؓ سره بیا حفصةؓ سره وه -(بخاری، مشکوٰة ص۱۹۳)

نو په یو قرا'ت قرا'ن جمع شو- خو مختلف قرا'تو نه هم باقی وو-

۳- انس بن مالکؓ فرمائی چه حذیفه بن الیمانؓ راغے عثمانؓ ته دهٔ جنګ کاوه د اهلِ شام سره په فتح د ارمینیه او آذربائیجان کښے نو وُیریدو حذیفهؓ د اختلاف د قراؤ نه په قرا'ت کښے. نو حذیفهؓ او وے چه اے امیرالمؤمنینؓ! د مسلمانانو غور اوکړه مخکښ د دے نه چه اختلاف وکړی په قرا'ن کښے زیات د اختلاف د یهود او نصارا د وُشو نو عثمان سړے او لیږه په حفصےؓ پسے - او دغه مصحف ئے ترے نه را وړه چه بیا به ئے تا ته واپس کوو پس د لیکلو نه-

نو حکم اوکړه عثمان رضی الله تعالیٰ عنه زید بن ثابتؓ، عبد الله بن زبیرؓ، سعد بن العاصؓ، عبد الله بن الحارثؓ ته نو دوی وُلیکه په مصحف کښے- او عثمان فرمان اوکړه- چه کچرے ستاسو اختلاف راشی نو د ئے لیکئ په لسان د قریشو باندے- نو وُئے لیږلو یو یو نسخه علاقو ته او نورے نسخے مختلفے ئے ختم کړے-

له یوځ و یو و خلقو ته یاد وو نو مکتوب صرف د ده سره وه نو اعتراض وار د ونه شو د عدم تواتر شه
عزیز علیه ما عنتم حریص علیکم بالمؤمنین رءوف رحیم ۱۲

حضرت زید رضی فرمائی چہ پہ وخت دَ لیکلو کښې زموږ نه یو ایت ورک شو او ما به اوریدو دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم نه نو موږ تلاش او کړو نو پیا مو هغه موندو دَ حزیمه ابن ثابت انصاری رضی سره۔

من المؤمنین رجال صدقوا ما عاهدوا الله علیه الخ (احزاب ۲۳) نو موږ دغه ایت په دغه مصحف کښې اولیکه۔ (بخاری۔ مشکوٰۃ ص۱۹۳)

لہ یعنی تکمیل النفس وتکمیل الغیر ۱۲ منہ

فمنهم من قضی نحبه ومنهم من ینتظر وما بدلوا تبدیلا ۱۲

صحیح نیّت

وما کان المؤمنون لینفروا کافة ط فلولا نفر من کل فرقة منهم طآئفة لیتفقهوا فی الدین ولینذروا قومهم اذا رجعوآ الیهم لعلهم یحذرون ۵ (توبه ۱۲۲)

یعنی کمال فی الدّین او بیا دل دَ قوم خپل۔ او ضمنًا بشارت دے عالم قرآن ته چه دَ نبی علیه السلام ذمواری به ورته ملاو شي۔

تائید:- انمآ انت منذرٌ ولکل قومٍ هاد ۵ (رعد ۷)

قال علیه الصلوٰۃ والسلام اقطع لسانک عن جملة القرآن وطلاب العلم ۱۲ دا دَ صحیح نیت علماء او طلباء دی

غلط نیّت

قال صلی الله علیه وسلم من طلب العلم لیفاخر العلمآء اولیمارِیَ به السفهآء اولیصرف به وجوه النّاس ادخله الله النّار۔

(منهاج امام غزالی صاحب رحمه الله تعالیٰ)

قال علیه الصلوٰۃ والسلام غیر الدجال اخوف علیکم من الدجال فقیل ما هو یا رسول الله فقال علماء السوء ۱۲ دا دَ غلط نیت علماء دی ۱۲

ابو عبد الرحمن ... ثنا ... حدثت احمد في دفع الموضوع - په مسجد د کوټه کښے
شو ... درس د قرآن ورکوو - ۱۰ ربیع الثانی - ...

ولا يخلق عن كثرة التكرار.
بیت
هر غنچه کښے گل گرځیت پاز غنچه نه گرځی ... زعفریان ... غنچه کښے گل ...
یعنی گل په گل خوږ ... ډیر خوند لری ... د قرآن لذت نه ختمیږی.

تعریف موضوع فائدۂ د تعلم د قرآن

✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱

موضوع د قرآن توحید دے۔ او تعریف دا دے چه دا یو کتاب دے چه منزل دے په نبی علیه السلام۔ او مکتوب دے په مصاحف کښے او منقول دے د نبی علیه السلام نه په نقل متواتره بلا شبهه سره (نورالانوار)

فائده د قرآن شریف معرفت د صحیح اسلام دے چه مرتب دے په فوز د دارینو په تقدیر د عمل سره۔

شرافت د قرآن شریف

خود د قرآن نه معلومیږی لکه چه فرمائی مولانا رومی صاحب رح
آفتاب آمد دلیل آفتاب   گر دلیلت باید ازوے رو متاب
خداوند تعالیٰ فرمائی په شان د قرآن شریف کښے " یا ایها الناس قد جاءتکم موعظة من ربکم وشفاء لما فی الصدور وهدی ورحمة للمؤمنین ه قل بفضل الله وبرحمته فبذلك فلیفرحوا هو خیر مما یجمعون ه (یونس ۵۷،۵۸)
او حضور صلی الله علیه وسلم فرمائی: خیرکم من تعلم القرآن وعلمه۔ او هم دارنګے فرمائی۔ ان الله یرفع بهذا الکتاب اقواما ویضع به آخرین " او هم دارنګے فرمائی۔ من قرء القرآن وعمل بما فیه البس والداه تاجا یوم القیمة ضوءه احسن من ضوء الشمس فی بیوت الدنیا لو کانت فیکم فما ظنکم بالذی عمل بهذا ص۱۸۶۔ او هم دارنګے فرمائی۔ لو جعل القرآن فی اهاب ثم القی فی النار ما احترق۔ ص۱۸۶۔ فضائل القرآن مشکوٰة شریف ص۱۸۳۔

اهم مضامین د قرآن شریف

(۱) توحید (۲) رسالت (۳) قیامت (۴) تخویف (۵) بشارت (۶) احکام (۷) جهاد (۸) انفاق۔ دی۔

ربط ذَ مضامین

دا دے چہ توحید موضوع دہ ۔ او اثبات دَ رسالت ځکہ کیږی چہ نبی علیہ السلام مُبین دَ توحید دے۔ تخویف دَ پارہ دَ نۀ منونکو دَ توحید دے۔ او بشارت دَ پارہ دَ منونکو دے ۔ بیان دَ قیامت ځکہ کیږی چہ ثواب او عذاب ورکیدے شی پہ قیامت کښے۔ جهاد دَ پارہ دَ اعلاءِ دَ توحید دے۔ احکام دَ پارہ دَ انتظام دَ مسلمانانو دی ۔ او انفاق تہ پہ جهاد کښے ضرورت دے۔

خلاصہ دَ قرآن شریف

دَ توحید دَ اثبات دَ پارہ پہ قرآن مجید کښے درے دلائل بیانیږی۔ (۱) عقلی (۲) نقلی (۳) وحی ۔ وجہ دَ حصر دادہ چہ منکر بہ خالی نہ وی یا بہ وائی چہ دا مسئلہ عقل تہ نۀ راځی ۔ تائید:۔ اجعل الالٰهة الٰهًا واحدًا ان هذا لشیءٌ عجاب ۝ (ص:۵) یا بہ وائی چہ تہ پہ دے مسئلہ کښے متفرد یے ۔ تائید:۔ ما سمعنا بهذا فی الملة الآخرة ۝ (ص:۷) یا بہ وائی چہ دا مسئلہ فتنہ انګیزہ دہ دَ دے نہ بس کړہ نور مسائل دیر دی ۔ تائید:۔ ومن الاحزاب من ینکر بعضه ۔ (رعد:۳۶) دَ اول قول دَ رد دَ پارہ دلیل عقلی دَ ثانی دَ پارہ نقلی دَ ثالث دَ پارہ وحیٔ دے ۔ عقلی پہ دوہ قسمہ دے یو عقلی محض بل علی سبیل الاعتراف من الخصم دے ۔ عقلی محض یو آفاقی بل انفسی دے تائید: سنریهم آیاتنا فی الآفاق وفی انفسهم (سجدہ:۵۳) آفاق بیا پہ درے قسمہ دے ۔ سماوی ، ارضی ، جوی ۔

مثال دَ عقلی محض لکہ یا ایها الناس اعبدوا ربکم الذی خلقکم والذین من قبلکم لعلکم تتقون ۝ الذی جعل لکم الارض فراشًا والسماء بناءً وانزل من السماء ماءً فاخرج به من الثمرات رزقًا لکم فلا تجعلوا لله اندادًا وَّ انتم تعلمون ۝ (بقرۃ:۲۱-۲۲)

مثال دَ عقلی علی سبیل الاعتراف من الخصم لکہ: قل من یرزقکم من السماء

والارض امن یملک السمع والابصار ومن یخرج الحیّ من المیّت ویخرج المیّت من الحیّ ومن یدبر الامر فسیقولون الله فقل افلا تتقون ٥ (یونس: ۳۱)

او دلیل نقلی یو اجمالی بل تفصیلی دے رچه دَ خاص پیغمبر یا کتاب وغیره ذکر دی پکښې) مثال دَ اجمالی لکه: وما ارسلنا من قبلک من رسول الا نوحی الیه انه لا اله الا انا فاعبدون ٥ (الانبیآء: ۲۵)

او تفصیلی په پنځه قسمه دی: از انبیآء لکه: واذکر فی الکتٰب ابراهیم انه کان صدیقا نبیا ٥ اذ قال لابیه یٰابت لم تعبد ما لا یسمع ولا یبصر ولا یغنی عنک شیئًا ٥ (مریم: ۴۱ - ۴۲)

از مؤمنان بر کتب سابقه لکه: الذین اٰتینٰهم الکتٰب یتلونه حق تلاوته اولٰئک یؤمنون به (بقرة: ۱۲۱)

از جنات لکه: قل اوحی الیّ انه استمع نفر من الجن فقالوا انا سمعنا قراٰنا عجبا یهدی الی الرشد فاٰمنا به ولن نشرک بربنا احدا ٥ (جن: ۲۱)

از کتب سابقه لکه: واٰتینا موسی الکتٰب وجعلنٰه هدی لبنی اسرآئیل ان لا تتخذوا من دونی وکیلا ٥ (بنی اسرائیل: ۲)

از ملائکه لکه: اولٰئک الذین یدعون یبتغون الی ربهم الوسیلة ایهم اقرب ویرجون رحمته ویخافون عذابه ان عذاب ربک کان محذورا (بنی اسرائیل: ۵۷) -

مثال دَ دلیل وحی لکه: انما امرت ان اعبد الله ولا اشرک به الیه ادعوا والیه ماٰب ٥ (رعد: ۳۶)

کله خداوند تعالیٰ دَ مؤمنانو دَ توحید دَ پاره بشارت بیا نوی دیوی لکه: ولینصرن الله من ینصره ان الله لقوی عزیز ٥ (حج: ۴۰)

او کله اخروی لکه: ان الذین اٰمنوا وعملوا الصٰلحٰت کانت لهم جنٰت الفردوس نزلا ٥ (کهف: ۱۰۷)

او دَ نه مننکو دَ پاره تخویف بیا نوی دنیوی لکه: وکم اهلکنا قبلهم من قرن هل تحس منهم من احد او تسمع لهم رکزا ٥ (مریم: ۹۸)

اخروی لکه؛ ونسوق المجرمین الی جهنم وردًا ٥ (مریم: ۸۶)

منکران پچپله نه منی بلکه منونکی د توحید شا ته وړل غواړی نو کله حضرت حق جل مجده د هغوی نه شکوه کوی په عنوان د قال سره - د هغی کله جواب مذکور وی لکه: وقالوا لن نؤمن لک حتی تفجر لنا من الارض ینبوعا الخ

جواب: قل سبحان ربی هل کنت الا بشرًا رسولا ٥ (بنی اسرائیل: ۹۰-۹۱-۹۲-۹۳)

او کله جواب مذکور شوی لکه: وقالوا قلوبنا فی اکنة مما تدعونا الیه وفی اذاننا وقر ومن بیننا وبینک حجاب فاعمل اننا عاملون (حم سجدة: ٥)

او کله باری تعالیٰ د منکرانو په ناجائز حرکت باندی زجر فرمائی لکه: الم تر الی الذین یجادلون فی آیات الله انی یصرفون ٥ (مومن: ۶۹)

فائدہ:- دا فرق د پنځه د شیخ القرآن دے او حضرت صاحب به فرق نه کاوه او د پنځ پیر شیخ القرآن صرف زجر مستعملوی -

او کله خداوند تعالیٰ داعی حق ته هم زورنه کوی لکه نوح علیه السلام ته: فلا تسئلن مالیس لک به علم انی اعظک ان تکون من الجاهلین ٥ (هود: ۴۶)

یا لکه حضور علیه السلام ته: عبس وتولیٰ ان جاءه الاعمیٰ (عبس: ۱)

او کله الله تعالیٰ د داعی د اطمینان د پاره تسلی ببښی کوی په مختلفو عنوانانو سره لکه (۱): قد نعلم انه لیحزنک الذی یقولون فانهم لا یکذبونک ولکن الظلمین بایات الله یجحدون ٥ (انعام: ۳۳)

(۲) یا لکه: ولقد کذبت رسل من قبلک فصبروا علی ما کذبوا واوذوا (انعام: ۳۴)

(۳) یا لکه: ولقد اتیناک سبعا من المثانی والقرآن العظیم (حجر: ۸۷)

او کله باری تعالیٰ د اصلاح د طبیعت د پاره امر مصلح ذکر کوی صلوٰة لکه: واقیموا الصلوٰة (بقرة: ۴۳)

صوم لکه: یا ایها الذین امنوا کتب علیکم الصیام (بقرة: ۱۸۳)

حج لکه: واتموا الحج (بقرة: ۱۹۶)

او کله امور د فعیه عذاب ذکر کوی چه ظلم مه کوئ احسان کوئ -

شرک نه دی کړے لکه: وقضیٰ ربک الا تعبدوا الا ایاه ... ذلک مما اوحی الیک ربک من الحکمة ... (بنی اسرائیل: ۲۳ تا ۳۸)

او کله د اصلاح د منکرینو د پاره امور ثلاثه ذکر کوی تقلیل دنیا، سلب دنیا، عذاب ستقبل - لکه: واضرب لهم مثلا رجلین ... الی احداه (کهف: ۳۲ - ۴۴)

او کله خداوند تعالیٰ د وضاحت د مسئلے د پاره مثال پیش کوی لکه: مثل الذین اتخذوا من دون الله اولیآء کمثل العنکبوت اتخذت بیتا وان اوهن البیوت لبیت العنکبوت لوکانوا یعلمون o (عنکبوت: ۴۱)

د اشاعت توحید باللسان وه او کله باری تعالیٰ په طور د اشاعت التوحید باللسان سره مسئله د جهاد ذکر کوی لکه: وقاتلوا فی سبیل الله واعلموآ ان الله سمیع علیم o (بقرة: ۲۴۴)

او چونکه په جهاد کښے ضرورت دے انتظام ته نو امور انتظامیه به ذکر کیږی تهذیب الاخلاق لکه: یا ایها الذین آمنوا کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلکم لعلکم تتقون o (بقرة: ۱۸۳)

تدبیر المنزل لکه: وللمطلقات متاع بالمعروف حقا علی المتقین o (بقرة: ۲۴۱)

سیاست مدینه لکه: ولکم فی القصاص حیوة یآولی الالباب لعلکم تتقون o (بقرة: ۱۷۹)

او هم دارنګے په جهاد کښے مال ته ضرورت دے نو مسئله انفاق به ذکر کیږی لکه: ومن ذا الذی یقرض الله قرضا حسنا فیضاعفه له وله اجر کریم o (حدید: ۱۱)

پس زده کړه دا خبره چه خداوند تعالیٰ د اثبات د توحید د پاره د پولس قسمو د شرک رفعه کوی -

(۱) شرک فی التصرف :- یعنی غیر الله، ما فوق الاسباب متصرف فی الامور گڼل او چونکه دا شرک مبدء ده د پاره د شرک فعلی نو د ده رفعه ډیر کیږی شی په کلام الله تعالیٰ کښے - مثال د نفی د شرک فی التصرف لکه: الحمد لله الذی خلق السموٰت و (تفصیل ...)

لے منها انه ان ظن ان المیت یتصرف فی الامور دون الله تعالیٰ و ذلک نحن ... ان اولیاء الله یتصرفون فی الامور من النفع والضر و ذلک کفر ۱۲ ...

الارض وجعل الظلمت والنور ثم الذین کفروا بربھم یعدلون ٥ (انعام: ۱)

فائدہ:- فعل دَ باری تعالیٰ عندالسبب دے په نزد دَ امام اشعری صاحبؒ ۱- او بالسبب دے په نزد دَ امام غزالی صاحبؒ ؛ تائید: وَ قاتلوھم یعذبھم اللّٰه بایدیکم (توبه: ۱۴) نبراس - خو باری تعالیٰ سبب ته محتاج نه دے نو حُکه فعل دَ باری تعالیٰ فوق الاسباب دے او معجزه په اختیار دَ پیغمبر کښے نه وه ؛ تائید: ومارمیت اذ رمیت - (انفال: ۱۷) یعنی په رسولو دَ شګو کښے سترګو دَ کفارو ته کاسب نه وی لکه خالق نه وی او په نفس غورزولو کښے هم خالق نه وی خو کاسب وی - نو اول "مارمیت" معجزه ده او ثانی "اذ رمیت" فعل اختیاری دے - نو اولیا وُ ته نسبت دَ فعل بعدالوفات فوق السبب دے نو شرک شو ؛ تائید: الھم ارجل یمشون بھا (اعراف: ۱۹۵) او قبل الوفات تحت السبب دے نو فعل اختیاری دے نو شرک نه شو - فافھم -

لان ھذا المقام من منزلة الاقدام لذوی الافھام فاین العوام کالانعام الا ماشاء العلام (غریب)

(۲) شرک فی الدعاء:- یعنی دَ غیر الله نه غائبانه حاجات غوختنه

مثال دَ نفی دَ شرک فی الدعاء لکه: ذالکم الله ربکم له الملك والذین تدعون من دونه ما یملکون من قطمیر (فاطر: ۱۳)

(۳) شرک فی العبادة:- مثال دَ نفی دَ شرک فی العبادة لکه:

قل یایھا الناس ان کنتم فی شك من دینی فلا اعبد الذین تعبدون من دون الله ولکن اعبد الله الذی یتوفکم وامرت ان اکون من المؤمنین ٥ (یونس: ۱۰۴)

پس زده کړه دا خبره چه معنی دَ عبادت غایت خشوع ۱ یا نهایت تعظیم یا بندګی ده - لیکن بهترین توجیه دَ علامه ابن قیمؒ

شاه صاحب

له په مراة الحقيقة کښې پير صاحب بغداد فتوی ورکړې ده چه غير الله ته غيب دان ګڼل ... او
مصيبتو کښې ... ورته بلند وکړه او دا اعتقاد ... او کړو (۱۴) په غيرالله ... آواز اوری

په مدارج السالکين کښې کړے دے چه العبادة عبارة عن الاعتقاد والشعور بان للمعبود سلطة غيبية (فى العلم والتصرف فيما فوق الاسباب) يقدر بها على النفع والضرر فکل دعاء وثناء وتعظيم ينشأ من هذه الاعتقاد فهى عبادة۔

(۴)۔ شرک فى العلم:۔ يعنى غير الله لره په کل ذرات دعالم باندې عالم ګڼل اګر که اعطائى وى۔ مثال د (نفی د) شرک فى العلم لکه: قل لا يعلم من فى السموات والارض الغيب الا الله وما يشعرون ايان يبعثون ٥ (نمل: ۶۵)

پس زده کړه دا خبره چه مغيبات په دوه قسمه دى بعض د جنس د احکامو شوى دى د دے کلى علم باريتعالىٰ نبى صلى الله عليه وسلم ته ورکړيدے تائيد: اليوم اکملت لکم دينکم (مائده: ۳) او بعض د جنس د اکوانو شوى دى دا يو زمانى بل مکانى دى۔ زمانى يو دينوى بل اخروى دى۔ دينوى بيا ماضى حالى، استقبالى دى دا پنځه واړه علوم کلية خاصيه خداوندى دى۔

تائيد: ان الله عنده علم الساعة وينزل الغيث ويعلم ما فى الارحام وما تدرى نفس ماذا تکسب غدا وما تدرى نفس باى ارض تموت ان الله عليم خبير ٥ (لقمان: ۳۴)

مګر بعض لره ئے جزى جزى علم ورکوى او نبى عليه السلام ته په کښې فنجيمه حصه ملاو ده۔ (از شبير احمد عثمانى په فوائد عثمانى کښې را خير لقمان)
(وېته ارشاد الغيب ... از شيخ القرآن مولانا محمد طاهر صاحب)

البته علم غيب په معنى د علم ذاتى سره غير الله لره يو ذره هم نشته (از مولنا اشرف على صاحبؒ)۔

(۵) شرک فى البرکت:۔ يعنى غير الله لره برکت د هغه ګڼل مثال د نفى د شرک فى البرکت لکه: تبٰرک الذى نزل الفرقان على عبده ليکون للعٰلمين نذيرا ٥ (فرقان: ۱) يا لکه: تبارک اسم ربک ذى الجلال والاکرام (رحمٰن: ۷۸)

برکت ثبوت الخير الٰهى فى الشئ۔ امام راغب"۔

(۶) شرک فى الخوف:۔ يعنى د غير الله نه غيبا نه يره کول مثال د نفى د شرک فى الخوف لکه: واياى فارهبون ٥ بقرة: ۴۰)

(۷) شرک فى الرجآء:۔ يعنى د غير الله نه غيبا نه اميد کول۔ مثال د نفى د شرک فى الرجآء لکه: ولا تفسدوا فى الارض بعد اصلاحها وادعوه

... بارى تعالىٰ ... ګوله ... شرک ... نکاح ... مات ... مطبوعه مصر ... په فتوی ... کښې د عاغير ... کول په ... اعتقاد ... چه آوريا شرک ... مقصود ... بيا شرک ... حصه سوم ... په ارشاد الطالبين د قاضى ثناء الله کښې دى يا شيخ عبد القادر يا خواجه شمس الدين چنانچه عوام ... شرک و کفر است ... تصريحا بالتکفير باعتقاد ان النبى صلى الله عليه وسلم يعلم الغيب لمعارضة قوله تعالىٰ قل لا يعلم من فى السموات والارض الغيب الا الله ... شرح فقه اکبر ... په جواهر الاخلاطى کښې دى ان وهم ان النبى صلى الله عليه وسلم يعلم الغيب يا ... فلا ... بغيره

خوفا و طمعا ان رحمت الله قریب من المحسنین ۰ (اعراف : ۵۶)

پس زده کړه داخبره چه رجاء دَغیرالله نه ما تحت الاسباب جائزه ده وَلے ذِلّت دے او ما فوق الاسباب شرک دے - او دَالله نه ایمان دے او هم دغه تحقیق دے په خوف کښے -

(۸) شرک فی المحبّت :- یعنی دَ غیرالله سره مینه کول په طور دَحاجت روائی سره مثال دَ نفی دَ شرک فی المحبّت لکه : ومن الناس من یتخذ من دون الله اندادًا یحبّونهم کحب الله والذین امنوا اشد حبًا لله (بقرة : ۱۶۵)

(۹) شرک فی التسمیه :- یعنی داسے نوم ایخودل چه په کښے ایهام دَ شرک وی مثال دَ نفی دَ شرک فی التسمیه لکه : فلمّا اٰتهما صالحا جعلا له شرکآء فیمآ اٰتهما فتعالی الله عما یشرکون ۰ (اعراف : ۱۸۹)

(۱۰) شرک فی الشفاعة :- یعنی غیرالله له شفاعت قهری ثابتول - مثال دَ نفی دَ شرک فی الشفاعة لکه : ویعبدون من دون الله ما لا یضرهم ولا ینفعهم ویقولون هٰؤلآء شفعآؤنا عندالله قل اتنبّئون الله بما لا یعلم فی السمٰوٰت ولا فی الارض سبحانه وتعالی عما یشرکون ۰ (یونس : ۱۸)

پس از ده کړه خبره چه مشرکان ثابتوی شفاعت قهری - او معتزله منکر دی دَ شفاعت نه رأسًا - تائید : واتقوا یوما لا تجزی نفس عن نفس شیئًا (بقره ۴۸) ولا یقبل منها شفاعة الآیة

لکن دا وارد په حق دَ کفارو کښے دے - او شفاعت په نزد دَ اهل سنّت والجماعة مشروط دے په شروط ثلاثو سره - یکښے په یو کښے ... -

(۱) کون دَ شفیع موحد : تائید : ولا یملك الذین یدعون من دونه الشفاعة الا من شهد بالحق وهم یعلمون ۰ (زخرف : ۸۶) دَ شفیع قهری فتاوی رشیدیه جلد ۳ صفحه ۱۲

(۲) کون دَ مشفوع له موحد : تائید : ولا یشفعون الا لمن ارتضی وهم من خشیته مشفقون ۰ (انبیاء : ۲۸)

(۳) پس دَ اذن الٰهی نه : تائید : من ذا الذی یشفع عنده الا باذنه (بقرة : ۲۵۵)

فائدہ :- بنج پیر شیخ القرآن صاحب فرمائی څلورم شرط علم دَ شفیع دے په مشفوع باندے - پنځم پس د شفاعت کبریٰ د نبی علیه السلام نه -

(۱۱) شرک فعلی :- یعنی د غیر الله د دپاره نه یو شی ته حرام ویل - دیته تحریمات غیر الله وائی دا حلال دی - یا د غیر الله دپاره نذر و نیاز کول دیته نیازات غیر الله وائی دا اقبح الحرام دی - د دوی په مقابله کښې تحریمات الله او نیازات الله دی - مثال د تحریمات غیر الله لکه: یا ایها الذین آمنوا اوفوا بالعقود أحلت لکم بهیمة الانعام (مائده: ۱)

مثال د نیازات غیر الله لکه: وما اهل لغیر الله به (مائده: ۳)

مثال د تحریمات الله لکه: غیر محلی الصید وانتم حرم (مائده: ۱)

مثال د نیازات الله لکه: یا ایها الذین آمنوا لا تحلوا شعائر الله ولا الشهر الحرام ولا الهدی ولا القلائد (مائده: ۲)

کله خداوند تعالی د تاکید دپاره قسم پیش کوی. پس قسم په څلور قسمه دی - (۱) اول چه مقسم به غیبدان کارساز اوگنړی دا سے قسم په غیر الله باندے کفر دے (۲) دویم چه مقسم به د جواب قسم دپاره شاهد وگرځوی لکه: یٰس والقرآن الحکیم انک لمن المرسلین (یٰس: ۱) (۳) دریم برائے دعائے خیر لکه: لعمرک انهم لفی سکرتهم یعمهون (حجر: ۷۲) (۴) څلورم برائے بد دعا لکه دا قول د حسان بن ثابت شو ے (دا ورستینی درے وارہ قسمونه په غیر الله باندے جائز دی)

ثکلت بنیتی ان لم تروها تثیر النقع من طرفی الکداء

او کله باری تعالی د منکر د سلب استعداد نه په سبب د بد عمل سره تعبیر کوی په ختم سره دا کله د موجوده حالت نه تعبیر کیدے شی لکه: لهم قلوب لا یفقهون بها ولهم اعین لا یبصرون بها ولهم آذان لا یسمعون بها (اعراف: ۱۷۹) - او کله نسبت ئے کیږی عقاید باطلو ته لکه: کلا بل ران علی قلوبهم ما کانوا یکسبون - (تطفیف: ۱۴) او کله ئے نسبت کیږی مشرکانو ته لکه: قالوا قلوبنا فی اکنة مما تدعونا الیه وفی آذاننا وقر ومن بیننا وبینک حجاب فاعمل اننا عاملون ○ (حم سجدة: ۵)

او کله ئے نسبت کیږی خداوند کریم ته لکه: وجعلنا بینک وبین الذین لا یؤمنون بالآخرة حجابا مستورا ○ (اسرائیل: ۴۵)

له وما یؤخذ من الدراهم والشمع والزیت وغیرها وینقل الی ضرائح الاولیاء الکرام تقربا الیهم فحرام باجماع المسلمین ۱۲ هکذا فی الدر المختار، وفی الشامی لو نذر زیتا (ر ۱۸) لا یقاد قندیل فوق ضریح الشیخ او فی المنارة کما یفعل النساء من نذر زیت لسیدی عبد القادر رح ویوقد فی المنارة جهة الشرق فهو باطل واقبح منه النذر بالقراءة فی المنارة مع اشتماله علی الغناء واللعب وایهاب الثواب الی حضرة المصطفی صلی الله علیه وسلم وعن جراهیة فی منهاج ان النذر عبادة والعبادة لغیر الله کفر ۱۲ په تفسیر نیشاپوری کښې د ... لو ان مسلما ذبح ذبیحته وقصد بذبحها التقرب الی غیر الله صار مرتدا وذبیحته ذبیحة مرتد ولو ذکر اسم الله علیه ۱۲ قال صاحب الروض ان المسلم اذا ذبح للنبی علیه الصلوٰة والسلام کفر فکیف بالذبح لسائر الاموات ۱۲ وفی مسند احمد لعن الله من ذبح لغیر الله وفی الغرائب ... عبید والفقیه ابو اللیث انه لا یجوز ذبح البقر والغنم عند القبر لقوله علیه السلام لا عقر فی الاسلام ای عند القبر ۱۲ هکذا فی سنن ابی داؤد ۱۲ په فتاوی رشیدیه جلد ۲ کښې دی چه چا یو ځناور د بی بی عیسی علیه السلام په نوم ذبح کړو نو د حنفیه ... نو هغه حرام دے اگر چه د ذبح په وخت په بسم الله ذبح کړی وی ۱۲

له وَمایؤخذ من الدراهم والشمع والزیت وغیرها مما ینقل الی ضرائح الاولیاء الکرام تقربا الیهم فحرام باجماع المسلمین ۱۲ هکذا فی الدر المختار، وفی الشامی لو نذر زیتا (ر ۱۸) لا یقام قندیل فوق ضریح الشیخ (الاکبر)

(۱۱) شرک فعلی :- یعنی دَ غیر الله دَ وَجے نه یو شي ته حرام ویل - دیته تحریمات غیر الله وائی دا ضلال دی - یا دَ غیر الله دَ پاره نذر و نیاز کول دیته نیازات غیر الله وائی دا قبیح الحرام دی - دَ دوی په مقابله کښے تحریمات الله او نیازات الله دی - مثال دَ تحریمات غیر الله لکه: یا ایها الذین آمنوا اوفوا بالعقود و أحلت لکم بهیمة الانعام (مائده: ۱)

مثال دَ نیازات غیر الله لکه: وما اهل لغیر الله به (مائده: ۳)

مثال دَ تحریمات الله لکه: غیر محلی الصید وانتم حرم (مائده: ۱)

مثال دَ نیازات الله لکه: یا ایها الذین آمنوا لا تحلوا شعائر الله ولا الشهر الحرام ولا الهدی ولا القلائد (مائده: ۲)

کله خداوند تعالیٰ دَ تاکید دَ پاره قسم پیش کوی. پس قسم په څلور قسمه دی.(۱) اول چه مقسم به غیب دان کارساز او ګڼړی دا سے قسم په غیر الله باندے کفر دے (۲) دویم چه مقسم به دَ جواب قسم دَ پاره شاهد وګرځوی لکه: یٰس والقرآن الحکیم انک لمن المرسلین (یٰس: ۱) (۳) دریم برائے دعائے خیر لکه: لعمرک انهم لفی سکرتهم یعمهون (حجر: ۷۲) (۴) څلورم برائے بد دُعا لکه دا قول دَ حسان بن ثابت رض شو ے (دا او رستینی درے واړه تعویذ په غیر الله باندې جائز دی)

ثکلت بنیتی ان لم تروها   تثیر النقع من طرفی الکداء

او کله باری تعالیٰ دَ منکر دَ سلب استعداد شه په سبب دَ بدعمل سره تعبیر کوی په ختم سره دا کله دَ موجوده حالت نه تعبیر کیدے شي لکه: لهم قلوب لا یفقهون بها ولهم اعین لا یبصرون بها ولهم آذان لا یسمعون بها (اعراف: ۱۷۹) - او کله نسبت ئے کیږی عقاید باطلو ته لکه: کلا بل ران علی قلوبهم ما کانوا یکسبون. (تطفیف: ۱۴) او کله ئے نسبت کیږی مشرکانو ته لکه: قالوا قلوبنا فی اکنة مما تدعونا الیه وفی آذاننا وقر ومن بیننا وبینک حجاب فاعمل اننا عاملون ○ (حم سجده: ۵)

او کله ئے نسبت کیږی خداوند کریم ته لکه: وجعلنا بینک وبین الذین لا یؤمنون بالآخرة حجابا مستورا ○ (اسرائیل: ۴۵)

او فی المنارة کما یفعل الناس من نذر زیت لسید عبد القادر رح ویوقد فی المنارة جهة الشرق فهو باطل واقبح منه النذر بالقراءة فی المنارة مع اشتماله علی الغناء واللعب وایهاب الثواب الی حضرة المصطفی صلی الله علیه وسلم وعن جراحتی سبحان الله والعبادة لغیر الله کفر ۱۲ په تفسیر نیشاپوری کښے دی قال علماؤنا لو ان مسلما ذبح ذبیحته وقصد بذبحها التقرب الی غیر الله صار مرتدا وذبیحته ذبیحة مرتد ولو ذکر اسم الله علیه ۱۲ قال صاحب الروض ان المسلم اذا ذبح للنبی علیه الصلوٰة والسلام کفر فکیف بالذبح لسائر الاموات ۱۲ وفی مسند احمد لعن الله من ذبح لغیر الله وفی الغرائب عن ابی عبید الفقیه ابو اللیث انه لا یجوز ذبح البقر والغنم عند القبر لقوله علیه السلام لا عقر فی الاسلام ای عند القبر ۱۲ هکذا فی سنن ابی داؤد ۱۲ په فتاوی رشیدیه جلد کښے دی چه چا یو څاروے دَ بت یا عیسیٰ علیه السلام په نوم ذبح کړو نو دَ هغه څاروی غوښه حرامه ده اګرچه دَ ذبح په وخت په بسم الله ذبح کړے وی ۱۲

دعنوان اول شه مهرجباریت - او دثانی شه سبب - او دَثالث شه کاسب او دَرابع شه فاعل دَ مهر معلومیږی - ذٰلک بانهم استحبوا الحیوٰة الدنیا علی الاٰخرة (نحل ۱۰۷) اوکله اسباب دَ مهر بیانیږی نو شکه

دَ دے مهر څلور درجے دی (۱) شک یا ضد (۲) اضلال یا تکذیب

(۳) جدال (۴) مهرجباریت - تائید: ولقد جآئکم تا متکبر جبار ٥

حم مومن : ۳۴ - ۳۵) مولٰنا رومی صاحبؒ فرمائی ـ

این نه جبر این معنی ئے جباریست　　ذکر جباری برائے زاری است 2

دَ ده په مقابله کښے ربط القلوب دے - دَ ده هم څلور درجے دی:

(۱) انابت (۲) هدایت - تائید: یهدی الیه من ینیب (شوریٰ: ۱۳)

(۳) استقامت - تائید: ثم استقاموا (احقاف: ۱۳)

(۴) ربط القلوب - تائید: وربطنا علی قلوبهم اذ قاموا فقالوا الخ - (کهف: ۱۴) مشکوٰة ص ۲۶۷ تفصیل ربط القلوب ۱۲

او کله باری تعالٰی په یو مضمون کښے مناسب ارشاد ذکر کوی لکه: ان الله لا یهدی من هو مسرف کذاب ٥ (مومن: ۲۸)

او کله باری تعالٰی ترغیب فرمائی اتباع ته لکه: وهو الذی جعلکم خلائف الارض ورفع بعضکم فوق بعض درجات لیبلوکم فیما اٰتٰکم ان ربک سریع العقاب وانه لغفور رحیم ٥ (انعام: ۱۶۵)

بیا ئے یعنی ذکره جباری پاک دے ده زاری نه یعنی د جبر مذموم نه چه انسان پشان وګنړلے شی - مفتاح العلوم ص ۲۳۰

مسئله إلـٰه

(۱) مشرکان دَ باری تعالیٰ قائل وو ر داعنوان اول دے)

(۲) په دے لا نبِ صفاتو کښے ئے څوک دَ خدائے تعالیٰ سره شریک نه منل۔

(۱) دَ آسمانونو او دَ زمکے مالک۔ (۲) نمر او سپوږمئ لره چلوونکے۔

(۳) په هر شی باندِ غالب۔ (۴) لوئے علم والا۔

(۵) دَ آسمانونو نه دَ خپلے مرضا سره موافق باران ورَوول۔

(۶) دَ اوبو نه مړه زمکه تازه کول (۷) هر شی لره پناه ورکول۔ وغیره۔

(۳) مشرکان دَ دوهٔ خدایانو قائل نه وو ځکه چه دوی یو ذات ته الله تعالیٰ وے۔ تائیدات دَ درے وارو دعوو: قل من یرزقکم من السمآء (یونس: ۳۱) (ص۲۹)

قال طرفه شاعر جاهلی ؎

فلو شآء ربی کنت قیس ابن عاصم ولو شآء ربی کنت عمرو ابن مرسد (سبعه معلقه)

(۴) الله تعالیٰ لره په دے صفاتو کښے دَ یو منلو نه بعد خپلو معبودانو ته به ئے هم إله وے۔

(۵) دَ نبی صلے الله علیه وسلم سره خلاف دَ مشرکانو په دے مسئله کښے وهٔ چه دَ باری تعالیٰ نه سوا بل څوک حاجت روا نشته۔ هم دَ دے وَجے نه ئے نبی صلے الله علیه وسلم ته قسما قسم تکلیف رساوه۔ او لبرِ خلاف ئے په حشر جسمانی کښے وه۔ او په اعمال صالحهٔ کښے ئے دَ دَ سره خلاف نه وو۔ تائیدات دَ څلورمے او پنځمے دعوے (صافات: ۳۵-۳۶) (ص۹۳)

قال طرفه ؎

عن المرء لا تسئل واسئل قرینه فان القرین بالمقارن مقتدی

واذا کنت فی قوم فصاحب خیارهم ولا تصحب الاردی فتردی مع الردی

لعمرک ما الایام الا معارة فما ستطعت من معروفها فتزودی

(۳) اجعلتم سقایة الحاج وعمارة المسجد الحرام - (توبه: ۱۹)۔

(۴) وما کان صلوتهم عند البیت الا مکاءً وّ تصدیة (انفال: ۳۵)۔

۱۲۔ حضرت عمرؓ پہ بیت ... لیدلے ووٌ درے حلہ، چہ یا جلیع، منہ مجمع رجل فصیح یقول لا اله الا الله (بخاری) ۲۱ ۱۳۔ عبدالمطلب قام عند هبل يدعوالله تعالیٰ ۱۲ (تاریخ)

(۵) حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه او وے بنی صلے الله علیه وسلم ته چه ما نذر کړے وے د اعتکاف په مسجد حرام کښے - بنی علیه الصلوة والسلام اوفرمایل چه "اُوفِ بنذرک"۔ (بخاری ص۱۹۹)

(۶) حضرت جعفر ځان په جاهلیت کښے د دروغو او د شرابو ، او د بُت نه منع کړے وه (معارف القرآن : ج ۱ : ص۱۵۱)

(۷) حضرت عثمانؓ وفرمایل " ما زنیتُ فی الجاهلیت"۔ (مشکوٰة ص۳۱۱)

(۸) ثمامهؓ په جاهلیت کښے د عمرے اراده کړے وه (مشکوٰة ص۳۴۴)

(۹) قسامة په جاهلیت کښے وه (بخاری ص۵۴۳)

(۱۰) ابن دغنه اووئیل ابوبکرؓ ته چه ستا شانتے سړے خوک شو و با سی ځکه چه ته بنه کار وش کوے (بخاری ص۳۰۷)

(۱۱) ابوسفیان ځان د دروغو نه بچ کو - (بخاری ص۴)

جبرائیلؑ نے نبیؐ کو بتایا کہ حضرت جعفرؓ کے چار خصلتیں باری تعالیٰ کے نزدیک بہتر ہے نبیؐ نے ان سے پوچھا تو اس نے یہ چار بتائے۔ شراب، بُت، زنا اور جھوٹ سے پرہیز۔

خوک خوک معبودان جوړ شویدی

نمبر شمار	نام	تائید
(۱)	ملائک -	اولئك الذين يدعون الخ (بنی اسرائیل : ۵۷)
(۲)	انبیاء -	واذ قال الله یا عیسی ابن مریم الخ (مائده : ۱۱۶)
(۳، ۴)	مولوی و پیر -	اتخذوآ احبارهم ورهبانهم الخ (توبه : ۳۱)
(۵)	نمر -	وجدتها وقومها يسجدون للشمس الخ (نمل : ۲۴)
(۶)	ستوری -	فلما جن عليه اليل رأ كوكبا قال هذا ربي الخ (انعام : ۷۶)
(۷)	جنات -	انه كان رجال من الانس يعوذون برجال من الجن (جن : ۶)
(۸)	شیطان -	بل كانوا يعبدون الجن الخ (سبا : ۴۱)

ص۲۲ -

(۹) د انبیاؤ او اولیاؤ قبرونه د کومے دے لا نبچه به د وی ناست وو فی الحدیث (لعن الله اليهود والنصارى اتخذوا قبور انبيآئهم مساجد اذا مات فيهم رجل صالح بنوا على قبره قبة) او حضور علیه الصلوة والسلام فرمائی (اللهم لا تجعل قبری وثنا يعبد)

او حضرت فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ ځکه شجرة الرضوان اوو یسته چه دَ هغې عبادت شروع نه شي - ځکه چې مقصود بالذات نه وی - بلکې داوسیله ده رضا دَ ذوات فاطلوونه -

دَ بخاری شریف په صفحه ۷۳۲ کښې فرمائی چه وَدّ وغیره اسمآء دَ رجالِ صالحین دی دَ قوم دَ نوح علیه السلام نه - نوح ۲۳

قانون لفظ اِلٰه

چرته چه په قرآن شریف کښې دَ غیر الله نه ولی وی او کړه نفی دَ اِلٰه نفی را شی - نو حلته نفی دَ غیر الله نه په غائبانه حاجات کښې متصرف فی الامور کیږی - او دَ علم غیب نفی هم کیږی - او دَ نفی دَ اول به کثیره دی دَ نفی دَ ثانی نه - ځکه چه نفی دَ اول سره نفی دَ ثانی لازمه ده -

شرک

(۱) اسمی — معنوی

(۲) اعتقادی — فعلی

فی التصرف - فی العلم - فی الدعاء - فی العبادة - فی الخوف - فی الرجاء - فی البرکت - فی المحبت - فی الشفاعة

۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱

مجموعه اقسام شرک (۱۱)

تحقیق تسمیہ وفاتحہ

فاتحه - آیات (۷) کلمات (۲۷) حروف (۱۴۰)
تسمیه - آیات (۱) کلمات (۴) حروف (۱۵)

آیة :- لغةً علامه ده - او شرعاً هغه ټوټه ده د کتاب الله نه چه اول او آخر ئے معلوم وی توقیفاً -

سورة :- لغةً علامه ده - او شرعاً قطعه مستقله ده د کتاب الله نه چه اول او آخرئے معلوم وی توقیفاً -

مکیة :- منسوب مکے ته - مک الشئ اے اهلکه - او بکه ورته هم وائی اے بک الشئ اے خرقه - دا کلے خپل مخالف خراب وی -

د حضور صلے الله علیه وسلم عمر راجح داده چه دری شپیته کاله دے بعض شپیته وائی نو کسر نه حسابوی - او بعض پنځه شپیته وائی - نو کال د پیدایش او وفات ئے تامه وی -

څلویښت کاله مخکښے د نبوت نه دی او دری ویش کاله د نبوت دی - دیارلس کاله د مکے دی او لس کاله د مدینے دی -

مکی سورتونه هغه دی چه مخکښے د هجرت نه دی او مدنی هغه دی چه پس د هجرت نه راغلی دی -

کون د سورة مکی یا مدنی په اعتبار د اکثر اجزاؤ سره دی - (جمل)

ادوار د مکے معظمے

(۱) دریے کاله خفیه دعوت -

(۲) دوه کاله اعلانی دعوت بے ایذا د کفارو نه مخکه چه غلبه نه وه د دعوت -

(۳) پنځه کاله شروع د فتنې د کفارو سره د مانع شه ابو طالب او خدیجهؓ وه -
(۴) دریے کاله شدت فتنه کفار لعدم مانع -
(۵) نهٔ کاله مدنی دور دا شا هي دور وه -
په دریم او څلورم دور کښے په تلقین د صبر وی -
دوېم او دریم دور ته دور متوسط هم وائی -
تسمیه د سورتونو - او تقدیم او تاخیر د سورتونو - او ترتیب د سورتونو او ترتیب د ایاتونو توقیفی دی - او تقدیم او تاخیر د سورتونو په اعتبار د اکثر اجزاء سره دے - تسمیه د سورة په اعتبار د جزء سره ده غالباً -
فاتحه په اعتبار د ترتیب قرانی سره اوّل سورة دے - او په اعتبار د نزول سره پنځم سورة دے -

اول ترتیب عثمانی او ثانی ترتیب مسعودی دے ۱۲

فرق د مضامین د مکی او مدنی سورتونو

مدنی سورتونه	مکی سورتونه
په مدنی سورتونو کښے کلّا نشته -	(۱) کلّا - په مکی سورتونو په پنځلس ۱۵ سورتونو کښے په نصفِ اخیر کښے
په مدنی سورتونو کښے صرف په حج کښے سجده ده -	(۲) سجدے په مکی سورتونو کښے دی -
په مدنی سورتونو کښے صرف په بقرة کښے دا قصّه ده -	(۳) د آدم علیه السلام او د ابلیس علیه اللعنة قصّه په مکی سورتونو کښے ده -
د جهاد ذکر دے په کښے -	(۴) د جهاد ذکر په کښے نشته -
د منافقانو ذکر دے په کښے -	(۵) د منافقانو ذکر په کښے نشته -
یا ایها الذین اٰمنوا سره خطاب دے -	(۶) یا ایها الناس سره خطاب دے -
امور انتظامیه دی په کښے -	(۷) توحید، رسالت، قیامت، صبر، تسلّی ده په کښے -
سورتونه او ږده او ګډه دی -	(۸) سورتونه واړه واړه دی -
مقابله په کښے د منافقانو او اهل کتابو سره ده -	(۹) مقابله په کښے د مشرکینو سره ده -
انداز د بیان ساده دے -	(۱۰) استعارات، تمثیلات، تشبیهات دی په کښے

نوټ: دا فرقونه اکثری دی (۲) عنکبوت مکی دے او د منافقانو متعلق ایاتونه مدنی دی - (البلاغ)

فاتحه بعد المدثر قبل اللهب ده او زمانه د نزول ئې دور اول دے -

فاتحه مکی او مدنی دواړه ده ځکه چه نزول متعدد دے نو تعارض د نزول د فاتحې په روایاتو کښې راشي - اول سورة على الاطلاق سورة علق دے په اعتبار د پنځو ايا تو سره - او اول سورة پس د فترت الوحي نه چه درے میاشتې وه - مدثر دے - او اول سورة تام چه نازل شوے دے نو فاتحه ده - نو تعارض په روایات کښې رانشي - شيخ الهند ؒ

خلاصه د تسمیې توحید دے چه موضوع د قرآن ده نو قرآن په اول کښې پخپله موضوع تصریح اوکړه او ختم د قرآن به هم په توحید وشي - دا مراعات النظیر دے - خو په تسمیه کښې افعال مرغوبه مراد دی چه وجود مقصود وی - او په قل اعوذ برب الفلق الخ کښې افعال مهروبه مراد دی چه عدم ئې مقصود وی یعنی د کوم فعل چه وجود مقصود وی نو د الله تعالیٰ په نوم سره امداد غواړے په حاصلولو د دغه کار کښې او د کوم کار چه عدم مقصود وی او د وجود نه ئې تحفظ نو بیا د باری تعالیٰ نه پناه وغواړی چه دغه کار نشي - نو څه کار باری تعالیٰ غیر الله ته حواله نه کړه - هم دا موضوع د قرآن ده - [1]

شرافت د تسمیې

د موسیٰ علیه السلام په ګیډه درد وه نو الله تعالیٰ ورته اوفرمایل چه فلانکې بوټې اوخوره نو جوړ شه - نو بیا درد راغې نو بیائې دغه بوټے اوخوړ نو درد زیات شه - نو باری تعالیٰ ورته اوفرمائیل چه ځکه چې تا ځما په حکم بوټې خوړلې وه نو ځکه شفا اوشوه - او دویم ځل دې د خپله طرفه وخوړ په هر شي کښې شفا ځما د نوم نه ده -

منصور ابن عمار په کاغذ کښې بسم الله بیاموند او مناسب ځائې ئې ورله بیا نه موند نو اوئې خوړه - خواب ئې اولیده چه تا ته حکمت درکړے شو چه تا د باری تعالیٰ د نوم عزت اوکړ - نو که منصور د

[1] د ترجې تعقیب په ختم د رمضان کښې یو مشهور قاری چه کوم ځائې رکوع کړې ده هلته ئې شاګردانو د (ع) علامه کړې ده او چه تمام رمضان کښې ئې ختم کولو نو چه څومره ئې په یوه شپه کښې تلاوت کړے دے نو هغه یوه پاره شوے ده،، احسن الفتاویٰ [illegible] د مضمون سره د رکوع تعلق نشته. تائید الخطب الیمن. واقعه [illegible] نمل [illegible]

فاتحہ و بسم اللہ

خولے شی بہ بیا د حکمت خبرے وتے۔

یو سړی پہ کاغذ کښے۔ بسم اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ مِنَ العبد الذلیل الی الرب الجلیل ربّ انّی مسنیَ الضّرّ وانت ارحم الرّحمین ۵" او لیکی او بیائے جاری ؤلے نو د اوبو نو هر حاجت به ئے پوره شی۔ انشآء اللہ تعالیٰ۔

د خالد صاحب نہ کفارو د اسلام د حقیت دلیل وغوختہ نو هغه زهر قاتل پہ بسم اللہ سره وسکل او هیڅ نقصان او نہ شه۔

قیصر بادشاه حضرت عمرؓ تہ اووے چہ ما پہ سردرد وی نو هغه ورلره ټوپۍ ولیږله نو چہ هغه به ئے پہ سروه نو درد بہ نہ وه۔ نو چہ اُوے کتل نو پہ کښے بسم اللہ پہ کاغذ لیک وه۔ (اعظم التفاسیر)

اختلاف پہ بسم اللہ کښے

نامعلوم شو قرینہ ځودمسہ بیاونل۔ عصرہ وزر بدخلافی

د امام صاحبؒ پہ مذهب بسم اللہ د یو سورة نہ جُز نہ ده بے د نمل نہ او د قرآن نہ جزده۔ باری تعالیٰ فرمائی رقسمت الصلوة) ای الفاتحۃ۔ بینی و بین عبدی نصفین۔ ولعبدی ما سأل فاذا قال العبد الحمد للہ رب العلمین قال اللہ تعالیٰ حمدنی عبدی واذا قال الرّحمٰن الرّحیم قال اللہ تعالیٰ اثنی علی عبدی واذا قال مالک یوم الدّین قال اللہ تعالیٰ مجدنی عبدی واذا قال ایاک نعبد وایاک نستعین قال اللہ تعالیٰ هذا بینی وبین عبدی ولعبدی ما سأل واذا قال اهدنا الصراط المستقیم صراط الذین انعمت علیهم غیر المغضوب علیهم ولا الضآلین ۵ قال اللہ تعالیٰ هذا لعبدی ولعبدی ما سأل۔

نو ابتدا پہ الحمد للہ سره دلیل دے چہ بسم اللہ جز د فاتحے نہ نہ ده نو د نورو سورتو نو نہ هم جز نہ شوه ځکه چہ قائل پہ فصل نشتہ نو یا بہ د هر سورة نہ جز وی یا "نہ" وی۔

امام شافعی صاحبؒ فرمائی چہ جز ده د هر سورة نہ ځکه چہ قرآن بہ د غیر قرآن نہ مجرد وی۔ مونږ وایو چہ تسمیہ خو من القرآن ده خو جُز

شل صحيفې او څلور غټ کتابونه دي. پنځوس په حضرت شيث عليه السلام، ديرش په ادريس عليه السلام لس په ابراهيم عليه السلام، او لس په موسیٰ ۲۷ عليه السلام وانسه رفضائل اعمال) في هذه الرواية ضعف.

دَ سورة نه ده ـ له

دَ امام شافعي صاحبؒ دوئم دليل دا دے چا چه بسم الله پريخوده نو هغه څوارلس دَ پاسه سل ۱۱۴ آيا تونه بلکه ديارلس دَ پاسه سل ۱۱۳ آيا تونه پريخوده (ابن عباسؓ) مونږ وايو ټيک ده بسم الله خو جزمن القرآن ده.

دريم دليل دَ امام شافعي صاحبؒ ـ نعيم مجمر وائي چه ما په کوفه کښے په ابو هريرهؓ پسے مونځ ادا کړو نو هغه بسم الله اووے په جهر دَ الحمد سره ـ او بيائے اووے پس دَ نماز نه چه زه مشابه يم په صلوٰة کښے دَ نبي عليه الصلوٰة والسلام سره مونږ وايو چه په دے حديث کښے انقطاع باطني ده ـ ځکه چه دنبي عليه الصلوٰة والسلام نماز ته ډير خلق جمع کيده او دَ جهر دَ تسميٰ بے دَ ده ابو هريرهؓ نه بل څوک روايت نه کوي دا خو عجيبه شے دے نو دا حديث دَ حديث مشهوره نه خلاف دے ـ (نورالانوار)

ټول مضامين دَ قرآن په تسميه کښے

(۱) آسماني څلور دَ پاسه سل ۱۰۴ کتابونه دي. دَ ټولو حاصل په څلورو کتابونو کښے جمع شوے دے ـ او دَ څلورو حاصل په قرآن کښے او دَ قرآن په مفصّل کښے او دَ مفصل په فاتحه کښے او دَ فاتحے په تسميه کښے او دَ تسميٰ په ټکي دَ با دَ بسم الله کښے جمع شوے دے ځکه چه مقصود توحيد دے (ملا علي قاريؒ). فانظر الی حکمة الباري ـ سمندر روان ئے په کوزه کښے ځائے کړه ـ

(۲) دَ فاتحے درے مضمونو نه (يعني پيدا کونکے دَ هر شي يواځے باري تعالیٰ دے. او تربيت کونکے دَ هر شي هم يواځے باري تعالیٰ دے ـ او منتظم دَ هر شي يواځے باري تعالیٰ دے) په بسم الله کښے راغلي دي ـ ځکه اول مضمون راغلے دے په بسم الله کښے ځکه چه مراد دَ الله نه وصف مشهوره دے يعني خالق دے ـ او دريم مضمون راغے په الرحمٰن الرحيم کښے ـ نو هر کله چه مبدأ او منتهیٰ دَ باري تعالیٰ په قبضه کښے شوه صراحةً نو وسط هم دَ هغه په قبضهٔ قدرت کښے شو نو اکثر لره حکم دَ کل وي ـ نو ټول مضمون دَ فاتحے راغے په

له نو قاري چه په تراويح کښے ختم کوي نو بسم الله به دَ هرے سورت سره وائي البته په جهر به نه وائي (رتهانويؒ) په سورت اخلاص کښے چه قاريان جهر دَ بسم الله کوي نو ماخذ دے په مذهب دَ شافعيؒ في الجمله (رفيع: شاه پوري)

له دَ حجرات نه تر آخر پورے مفصل دي دا مفصل درے حصے دي تر بروج پورے طوال او تر لم يکن پورے اوساط او تر آخر پورے قصار دي (فقه)

روي ان الله انزل مائة کتاب واربعة کتاب جمع معانيها في القرآن ومعاني القرآن في المفصل ومعاني المفصل في ام الکتاب ومعاني ام الکتب في هاتين الکلمتين اياك نعبد واياك نستعين. (مجموعة فتاوی ابن تيمية رحمه)

په عوض کښې لازم شو۔ په الله کښې غلبه تقدیر ده چه عام پخپل عموم کښې مستعمل شوے خو صرف تجویز عقلی دے۔

یا مشتق دے دَ اَلِهتُ علیه نه په معنیٰ دَ جزعتُ ځکه چه الله تعالیٰ دَ جزع فزع ځائے دے۔

یا مشتق دے دَ اَلِهتُ الیه نه په معنیٰ دَ سکنتُ ځکه چه دَ الله نوم سبب دَ اطمینان دے تائید: الا بذکر الله تطمئن القلوب[۱] (رعد: ۲۸)

یا مشتق دے دَ اَلِهَ نه په معنیٰ دَ تحیر ځکه چه خلق عاجز دی دَ ادراک دَ ماهیت دَ دهٔ نه۔

یا مشتق دے دَ وَلَه نه په معنیٰ دَ تحیر اَلَه په اصل کښې وَلَاه دے لکه اشاح۔ ځکه چه خلق متحیر دی په دهٔ کښې۔

یا مشتق دے دَ لَاه یلیه نه په معنیٰ دَ تستر ځکه باری تعالیٰ مستور دے په دنیا کښې۔

ترجمه دَ بسم الله

خاص دَ خدائے په نوم سره چه بے حده مهربان او رحم دَ هغه خوئ دے۔ یعنے څه چه کوے نو په نوم دَ خدائے سره کوه نه په نوم دَ غیر سره۔

خصوصيات دَ لفظ دَ الله

(نوم نابغ بن عوم دے ۱۲)

(۱) دخول دَ یَا په الله باندې (۲) نه حذف دَ همزه په وصل کښې۔ (۳) تفخیم په لفظ دَ الله کښې چه ماقبل ضمه یا فتحه وی (۴) اختصاص دَ تَا په الله پورے (۵) عدم تثنیه او جمع (۶) اعرف دَ معارف دے سره دَ دینه چه علم دے۔ او علم روسته وی په تعریف کښې[۲]۔ سبویهٔ چا په خواب کښې او لیده پس دَ مرګ نه نو اوئے وے چه ذهٔ الله تعالیٰ اوبخلم ځکه چه زما مذهب وه چه لفظ دَ الله اعرف دَ معارف دے (قهستانی) یعنی په دهٔ کښې تعریف دَ ضمیر دَ متکلّم نه

[۱] بیضاوی وائی دالٰه چه بیا پکار شو چه جمع ئے اولهه راشی خو جواب داوے چه دا جمع غیر قیاسی ده ۱۲ غرائب۔

[۲] او سره دَ دے نه چه یا په معرف باللام باندې نه داخلیږی دا سیے دَ ضمائر او دَ اسم اشاره مسره نو دهٔ شی ویلے چه یا الرجل ۱۲

[۳] ضمائر او اسم اشاره نه۔

زیات دے ځکه په ضمیر کښے احتمال دَ غیر شتے په اعتبار دَ بل استعمال سره او لفظ دَ الله په بل چا کښے لس سره نه دے مستعمل -

(۷) په عوض دَ یا کښے میم مشدّده راوړه دا مذهب منصور دَ بصر یا نو دے - او کوفیان وائي چه دَ اللّٰهم اصل یا الله امنا بخیر دے ما بقیه چه میم مشدّده دے دلیل دے په ما القیه باندِ او که عوض وی نو یا اللّٰهم به مستعمل نه وه - چه جمع راشی په عوض معوض کښے بصریان وائي چه اللّٰهم اغفرلي مستعمل دے نو کوفیان وائي چه دا تفسیر دَ محذوفی دے یعنی امنا بخیر بان اغفرلی - نو بصریان وائي چه په دے کښے خو تفسیر نه جوړیږی چه اللّٰهم ان کان هذا هو الحق من عندک فامطر علینا حجارة من السماء (الانفال: ۳۲) نو حق مذهب دَ بصریانو دے - او یا اللّٰهم ضرورت شعری دے -

الرَّحمٰن الرَّحیم :- مشتق دے دَ رحم نه اے تعطف علیه دا صیغے دَ مبالغے دی - او که صفت مشبه شی نو رحیم نقل شوے دے رُحُم ته چه لازمی شی (اعزازعلی) دَ رحمٰن معنی عام الرحمة چه هر شی ته رسیدلے وی نو صفتِ خاصه دَ باری تعالیٰ دے - او دَ رحیم معنی ده تام الرّحمة (معارف) تخصیص دَ رحمٰن په یو دار پورے او دَ رحیم په بل دار پورے (کما قیل) د حدیث مرفوعه دَ وجے نه غلط دے حدیث شو که دے (یا رحمٰن الدنیا والآخرة ورحیمها) (نبراس) نو مشهوره خبره غلطه شوه چه رحمٰن په دنیا او رحیم په اخرة پورے خاص دے -

تقدیم دَ رحمٰن په رحیم باندِ سره لدِ دینه چه ترقی دَ ادنا نه پکار ده اعلیٰ ته لپاره دَ رعایت دَ فاصلے دے چه هغه عبارة دے دَ توافق دَ فقرتین دَ قرآن نه په آخر کښے او په غیر قرآن کښے ورته سجع وائي او په نظم کښے ورته قافیه وائي - یا دَ پاره دَ دے دی چه دَ رحمٰن نه معلو میږی کثرت دَ رحمت او کثیر شے کله کله وی نو دا وهم دفعه شو دَ رحیم نه چه دا ډیر رحمت همیشه دے ځکه چه فعیل مستعملیږی په افعا لو طبعیه وُ کښے - هم دا وجه ده چه په صفات جلالیو دَ باری تعالیٰ کښے

له او یا اللّٰهم مستعمل دے لکه اذا ما مطعم الماء فعلت یا اللّٰهم یا اللّٰهم ۱۲ ما علیک ان تقول کلما سبحت او صلیت یا اللّٰهم ۱۲

له ما دران راه رفتن اموختم * چون بود شیخ کردن افروختم - معارف مثنوی ص۱۹۱ صیند وقت محبت دچو ما نبود له ده - دا خاکستر چراغ ما ایل کړے دے -

فعیل نشتے په خلاف د صفات جاليوش - حديث شو کښے دي باري تعالیٰ فرمائی (ان رحمتي سبقت غضبي) او صحابیؓ چه د مرغۍ بچي راوړه سره د مورش۔ او مورئے د بچو شو نه جدا کیده نو نبي علیه الصلوٰة والسلام و فرمايل اتعجبون لرحم ام الافراخ فراخها فوالذی بعثني بالحق لله ارحم بعباده من ام الافراخ بفراخها (ابو داؤد) ۔

او حجاج د مرګ په وخت او وے مورته چه هغې جړل کړل الله تعالیٰ ما لره اختیار راکړو چه فیصله د په مورکوے یا په ما نو زهٔ خپله فیصله په الله تعالیٰ کوم د هغه رحم د مورش زیات دے -

ترکیب:- بآ جاره آسم مضاف الله موصوف الرحمٰن صفت اول الرحیم صفت ثانی - موصوف سره د صفتین مضاف الیه - مضاف سره د مضاف الیه نه مجرور - جار سره د مجرور شه متعلق په استعینوا مؤخر محذوف پورے نو دا ظرف مستقر دے - یا قولوا محذوف دے نو متعلق استعینوا دے - د قرآن اصطلاح ده چه غیر ضروری حذف کوی او دے ته اندماج وائی - او په دے حذف با ئید دلالت کوی قل اعوذ برب الفلق - نو هلته کښے مذکور دے قل او اعوذ او محذوف دے اسم او دلته مذکور دے اسم او محذوف دے قل او استعینُ - دے ته صنعت الاحتباک وائی - یا استعینوا محذوف دے تائید اغزوا باسم الله في سبیل الله -

استعین - عام وائی په ابتدا مؤخر محذوف پورے متعلق دے یا په ابتدائی ثابت اذا عند محذوف

مشکوٰۃ ...

بیان قصر دلته تقدیم د جار مجرور راغلے دے په خپل متعلق - او تقدیم د ما حقه التاخیر فائده کوی قصر - دا قصر په درے قسمه دے

(۱) قصر تعین - چه مخاطب متردد وی - دا قصر دلته صرف احتمال عقلی دے

(۲) قصر قلب - چه مخاطب معتقد د عکس وی دا هم دلته احتمال صرف عقلی غیر موجود دے -

(۳) قصر افراد - چه مخاطب معتقد د شرکت وی - یعنی مخاطب وائی چه استعانت په د الله تعالیٰ په نوم سره کوم او هم په د اولیاء انبیاء په نوم کوم ځکه چه دوی د خدائے دوستان دی - دا سے خلق تن صبا هم ډير

زیات دی۔ نو باری تعالیٰ پے رد اوکړ۔ استعانت صرف په نوم د باری سره وی دا قصر حقیقی دے۔ په نسبت سره کل ما عداته (عن ازعلی)۔

او حذف د متعلق د پاره د عموم دے یعنی په هر کار کښے استعانت کوے صرف په نوم د خدائے تعالیٰ نه په نوم د کل ما سوالله سره۔ دا تصریح ده په موضوع د قرآن باندې۔ او رد دے د کل منکرانو۔ فلله الحمد ما احسن اثباتهٗ وردهٗ وقلبی یفرح باثبات التوحید ورد الشرک وهٰذا شان المسلم واذا سمعت قولا فیه شائبة الشرک دریجه وان کان اقل القلیل فیثقل علی ثقلا لا مثل لهٗ۔ تعلّمتُ هذا التوحید من الشیخین شیخ القرآن غلام الله خان وشیخ القرآن محمّد طاهر اللّٰهم ارحمهما اللّٰهم ادخلهما الجنّة بفضلک و کرمک۔ وعظیم احسانک اٰمین یا رب العٰلمین ؒ ۔ ولا ارضی بآمین حتی اضم الیه الف آمین[۲]

ربط او خلاصه د فاتحے

په تسمیه کښے توحید۔ او په فاتحه کښے توحید، رسالت، قیامت، احکام، تخویف، او بشارت دی نو دا تعمیم بعد التخصیص شو۔

شرافت فاتحه ابن عباسؓ فرمائی چه جبرائیل علیه السلام د نبی علیه الصلوٰة والسلام څنګ کښے ناست وه نو آوازئے واورېده نو ویئے وے چه دا دروازه صرف اوس بیرته شوه۔ نو ملک راغے نو اووے جبرائیل علیه السلام چه دا ملک صرف نن دنیا ته راغے۔ نو هغه ملک نبی علیه الصلوٰة والسلام ته اُووے ابشر بنورین اوتیتهما، فاتحة الکتاب و خواتیم البقرة (مشکوٰة شریف ص۱۸۵) له

ابوسعید بن المعلیٰؓ فرمائی چه ما مونځ کوو نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ما ته آواز اوکړ۔ زه د مونځ نه بعد لاړم نو نبی علیه الصلوٰة والسلام او فرمایل چه خدائے تعالیٰ نه دی فرمایلی اِسْتَجِیْبُوْا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُوْلِ اِذَا دَعَاکُمْ (الانفال ۲۴)۔ نو بیائے او فرمایل چه د مسجد د وتو نه مخکښے به درته لوئے سورة او ښایم نو ما ترې مطالبه سره

له خاصیت فاتحه الوباره ۳ و ریحه د ځرځ سنتو نه روستو او د فرض مانځه نه قبل سره د اتصال د تسمیه نه فاتحه سوره اووائی د هر حاجت د پاره ۱۲۵ (اعظم التفاسیر)

(۲) ان ابلیس رنّ اربع رنات رنة حین لعن ورنة حین اهبط ورنة حین ولد رسول الله صلی الله علیه سلم و رنة حین نزلت فاتحة الکتاب ابراهیم بن محمد ابن مخلد نقل من تفسیر بقی بن مخلد قره وعیون الموحدین ص۳۵۶/۲۲۰ ۱۲

دا عیان وائی چه اصحاب هم مؤثر هذی صوفیه وائی چه تصور د غیرهم شرک دے۔ دا توحید د کمال دے ۱۲

ئے او فرمایل چہ ھی الحمد للہ رب العلمین الخ ھی سبع المثانی والقرآن العظیم الذی اوتیتہ (مشکوۃ شریف ۱۸۵).

اسامی فاتحہ (۱) سورۃ الشفاء - نبی علیہ الصلوۃ والسلام فرمائی فی فاتحۃ الکتاب شفاء من کل داءٍ (دارمی)

(۲) الکنز - قال تعالیٰ الفاتحۃ کنز من کنوز عرشی (مدارک)

(۳) سورۃ الصلوۃ (۴) المثانی (۵) القرآن (۶) السبع - تائید: ولقد اٰتینٰک سبعا من المثانی والقرآن العظیم (حجر ۸۷)

(۷) سورۃ الرقیہ (۸) الفاتحہ (۹) ام القرآن (۱۰) اساس القرآن (۱۱) الوافیہ (۱۲) الکافیہ (۱۳) الشافیہ - دا ورستی پنځه واړه نومونه ځکه دی چه د قرآن د ټولو مضامینو د پاره شافی، کافی او اصل بنیاد ده - د دے د وه تقریره دی -

(۱) د قرآن لوئے مضامین شپږ دی - (۱) توحید (۲) رسالت (۳) احکام (۴) قیامت (۵) تخویف (۶) بشارت - د ټولو ته په فاتحہ کښے اشاره ده -

الحمد للہ رب العلمین الرحمن الرحیم - توحید - مالک یوم الدین.
قیامت - اھدنا الصراط المستقیم - احکام - صراط الذین انعمت علیھم.
رسالت، بشارت - غیر المغضوب علیھم ولا الضالین - تخویف (شبیر احمد عثمانی)

(۲) د قرآن څلور حصے دی - (۱) د سورۃ بقرہ نه تر انعام پورے - په دے کښے اکثر بیان د خالقیت دے یعنی د ذرے ذرے د کائنات خالق یوائے باری تعالیٰ دے -

(۲) د انعام نه تر سورۃ کهف پورے - په دے کښے بیان د ربوبیت دے یعنی د ذرے ذرے د کائنات پرورش کونکے او د کمال ته رسونکے صرف باری تعالیٰ دے -

(۳) د کهف نه تر سبا پورے - په دے کښے بیان د سلطنت دے - یعنی چا ته ئے څه شے حوالہ کړے نه دے بلکه په تخت د بادشاهئ بذاتِ خود جلوه افروز دے -

لہ المالک ھو المتصرف فی الاعیان المملوکۃ کیف شاء منہ الملک ھو التسبۃ بین المالک المتولی المجوز للتصرف والمانع لتصرف الغیر فیہ الملک ھو المتصرف بالامر والنہی فی المامورین من الملک یعنی السلطنۃ والامارۃ (ازبیضاوی)

(۴) دَ سبا نہ تر اخرہ پورے پہ دے کینے نفی دَ شفیع قھری دہ پہ قیامت کینے۔

شیخ القرآن غلام اللہ خانؒ فرمائی چہ ما بعد دَ حوامیم نہ پنځمہ حصّہ دہ دَ پارہ دَ تخویفات۔ دے ټولو حصو تہ اشارہ دہ پہ فاتحہ کینے۔

(۱) اولے حصے تہ اشارہ دہ پہ الحمد للہ سرہ ځکہ چہ دَ اللہ نہ وصف مشہور مراد دے چہ خالق دے۔

(۲) دویمے حصے تہ اشارہ دہ پہ رب العٰلمین سرہ۔

(۳) دریمے حصے تہ اشارہ دہ پہ الرحمٰن الرحیم سرہ۔

(۴) څلورمے حصے تہ اشارہ دہ پہ مالک یوم الدین سرہ۔

(۵) پنځمے حصے تہ اشارہ دہ پہ غیر المغضوب علیھم ولا الضالین سرہ۔

ایاک نعبد وایاک نستعین تفریع دہ یعنی ھرکلہ چہ خالق او مربی او منتظم او دَ قیامت مالک یوازے ھغہ شو۔ نو معبود او مستعان ھم سوا دَ باری تعالیٰ نہ بل څوک نشتہ نو انسان اعلان اوکړ چہ ایاک نعبد وایاک نستعین۔ نو کلاً دروازہ دَ شرک باری تعالیٰ بندہ کړہ اوس پہ حیلے مشرکان دَ آزادہ ولو تا کام کوشش کوی۔

دَ حوامیم مبدء دہ زمر او دَ ھغہ دعوہ دہ فاعبد اللہ مخلصًا لہ الدین (زمر: ۲) دیتہ پہ ایاک نعبد سرہ اشارہ دہ۔ او دَ حوامیم خلاصہ فادعوا اللہ مخلصین لہ الدین دہ (حم مؤمن: ۱۴) دیتہ اشارہ دہ پہ ایاک نستعین سرہ۔

فائدہ:- دا څلور واړہ حصے امام ربانی نقل کړی دی دَ علی کرم اللہ وجھہ نہ (حضرت حسین علی رحمۃ اللہ تعالیٰ۔ امام الموحدین فی عصرہ)

تحقیق الف لام الحمد

کہ پہ الف لام سرہ اشارہ شی بعض افرادو دَ ماھیت تہ نو دہ تہ عھد خارجی وائی نو معھود بہ یا مذکور صراحۃً یا ضمنًا وی لکہ: لیس الذکر کالانثیٰ (آل عمران: ۳۶) ذکر مذکور ضمنًا دے پہ دے قول کینے: رب انی نذرت لک ما فی بطنی (آل عمران: ۳۵) دَ ما نہ مراد دَ دے ذکر دہ۔

او انثیٰ محکیٔ مذکور صراحتاً ده په دے قول کښے: ربّ اِنّی وضعتها انثیٰ (آل عمران: ۳۶) او یا په مذکور حکماً وی لکه: خرج الامیر چه بل امیر په دغه مقام کښے نه وی۔

او کله په الف لام سره اشاره شی ماهیّت ته نو که معرّیٰ دی د افرادو نه نو دا جنسی دے لکه: الرجل خیرمن المرأة ۔ او کله په ضمن د کل افراد کښے وی حقیقتاً نو دا استغراق حقیقی دے لکه: عالم الغیب وَ الشهادة ۔ (حشر: ۲۲) او که په کل افراد کښے وی عرفاً نو ده ته استغراق عرفی وائی لکه: علّم اٰدم الاسمآء (بقرة: ۳۱) او که په ضمن د فرد غیر معلوم کښے وی ۔ نو ده ته عهد ذهنی وائی لکه: واخاف ان یّاکله الذئب (یوسف: ۱۳)

پس ذره کره دا خبره چه الف لام د الحمد بعض استغراق وائی او بعض جنسی وائی او حصر په هله راشی چه کل افراد د حمد محصور شی په الله تعالیٰ پورے ځکه چه وجود د جنس په ضمن د بعض افراد کښے راځی ــ نو اعتراض واردیږی چه بعض افراد د حمد خو غیرالله لره ورځی لکه بنده سرهٔ شو ۔ نو شیخ الهندؒ جواب کوی چه ؎

بیت

حمد را با تو نسبتی است درست ۔۔۔ بهر درکه رفت بر در تست

یعنی ټول افراد د حمد ثابت دی باری تعالیٰ لره بالذات وی او که بالواسطہ۔ حضرت شیخ علیه الرحمة فرمائی ۔ چه صفات د مخلوق ماتحت الاسباب وی خالق لره ورتلے نه شی۔ او صفات د باری تعالیٰ ما فوق الاسباب وی مخلوق لره نه شی ورتلے ۔ نو مراد د الف لام نه عهد خارجی دےؔ او معهود مذکور حکماً دے ۔ تائید: امن خلق السمٰوٰت والارض (نمل: ۶۰)

له او بل خالق د ب باره تعلق دے او ... خو حقیقی کاسب دے او په نیز د معتزلو استبداد حقیقی اقتدار لری (د.ف ۳۲)

له یعنی صفات د خدائی تو به ... شیخ سرهند ۳۲

تحقیق عالمین جمع د عالَمٌ ده ما یعلم به ته وائی ۔ فاعل مستعلیٰ ی په الهٔ کښے لکه قالب ما یقلب به (۱) عالم ملک عالم ناسوت عالم سفلی ۔ مَا

ے کسانی نیوں زبر و دیو عالم تا چه یوسفؑ اقرار وکړو چه انا سارق مالِ زیدٍ یا صغه ووئ انا سارقٌ مالَ زیدٍ
نو قسم خلم دے نو صغه ووے چه په رکښی څه فرق نیشته بلکه په دواړو صورتونو کښی به لاس وصغه غوڅیږی نو
کد ا لیٌ او وے چه فرق شته په اول صورة کښی به لاس ۳۶ غوڅیږی ځکه چه اسم فاعل په معنی دماضی دے

یشاهده الخلق (۲) عالم ملکوت ، عالم علوی مالا یشاهده الخلق (۳) عالم جبروت عالم دَ اسرار دے - (۴) عالم عزت مخصوصا استأثره الله تعالیٰ بعلمه کعلم ذاته (صاوی)

مالك يوم الدين کښے اضافت معنوی دے - ځکه چه اسم فاعل عمله عمل کوی چه په معنی دَحال یا استقبال دی نو مالک یوم الدین صفت دَ معرفے دپاره صحیح شه -

ایاک نعبد وایاک نستعین دوے قسمه فعل دے (۱) طبعی - لکه دَ نخے نو پیده (۲) اضطراری - لکه حرکت دَ رعشے (۳) اختیاری - لکه خبرے - په فعل اختیاری کښے درے مذهبه دی -

(۱) اهل سنت والجماعت وائی چه الله تعالیٰ په کښے خالق او بنده کاسب دے -

(۲) او معتزله وائی چه بنده ئے خالق دے -

(۳) او جبریه وائی چه دَ بنده هیڅ اختیار نشته - نو په ایاک نعبد کښے رد دے په جبریو ځکه چه نسبت دَ فعل شوے دے انسان ته - او په ایاک نستعین کښے رد دے په معتزلو با ندے ځکه که انسان خالق وے نو ولے به ئے امداد غوښته دَ باری تعالیٰ نه - معنائے دا ده - تخصیک بالعبادة والاستعانة - یعنی مونږ بے لتا نه دَ بل هیچا عبادت نه کوو او نه دَ بل هیچا نه امداد غواړو -

مراد دَ استعانت نه ما فوق الاسباب دے نو اعتراضونه ختم شو شیخ الهندؒ فرمائی چه دَ یو مقبول بنده نه استعانت غوښته جائز دی یعنی دَ زنده ولی نه دعا غوښته دا کار جائز دے - دَ ذوالقرنین قول: فاعینونی بقوة (کهف: ۹۵) نه مراد ماتحت الاسباب دی - نو دَ منکرا نو دَ شرک تا بتولو دَ پاره لار بنده شوه - غیر الله په شان دَ الله تعالیٰ کنټرول په دے مشرکان قایل نه دی - دوی وائی چه باری تعالیٰ اولیا وُ ته ځکه کارونه حواله کړی دی - لکه دنیوی بادشاه چه بعضے کار دوستو ماتحت ته سپاری - نو خلق دَ هغوی نه امداد غواړی دَ دیته اسلام شرک وائی - (معارف) ۳

اوپه دوم صورة کښی نه غوڅیږی ځکه چه اسم فاعل په معنی دَ استقبال او دَ حال کیدے شی نو عمل ثابته نشو -
ته العبادة تجمع اصلین غایة الحب بغایة الذل یقال طریق معبّد ای مذلل فمن احبه ولم یکن خاضعا له لم یکن له عابدا له و من خضع له بلا محبة لم یکن عابدا له ابن قیم ۲۵
وقال الشیخ مرجد العبادة هی الحب و الخوف والاستعانة فالخوف والاستعانة هی الذل فلا منافات والمراد منها فوق الاسباب
لا بدی په عبارت کښی دَ کم او دَ کیف او دَ ظرف نه کم لکه په نمازد مغرب کښی دی دَ رکعتو دی او کیف لکه په دعا یه السنة بهیئة الاجتماع کښی دَ کیف مشغول شدے او ظرف زمان لکه نمر دُ مړه ۱۵ او مکان لکه میدان دَ عرفات - نو الا کیف یا ظرف منقول نه دی او دَ رنګه عبادت

او دَ رنګه عبادت دیکه کښی ی نو دغه بدعت دے لکه دوه رکعته نماز دَ مغرب بدعت دے او دَ دعا بهیئة الاجتماع بدعة

مشرکان چہ دَچا پہ استقلال قایل دی لکہ اولیآء دَ حغوی نہ استعانت شرک دے - او چہ دَچا پہ استقلال قائل نہ دی لکہ روبتی نو دَ حغے نہ استعانت جائز دے - (اعظم التفاسیر)

پہ ایاک نعبد کبنے التفات دے دَ غیبت نہ خطاب تہ او علام چہ نقل شی دَ یو اسلوب نہ بل تہ نو دَ سامع شوق زیاتیږی - او پہ فاتحہ کبنے هر طله چہ صفات عظیمه ذکر شو - نو قوت محرکہ پہ انسان باندِ لازم گرځه چہ دَ باری تعالیٰ نہ خُهُ وغواړه - ځکه چہ دے دَ دواړو جہا نو مالک دے - نو ده او وے چہ اے مولا عبادت هم یوازے ستا کوم او امداد هم یوازے ستا نہ غواړم نہ ده کل ما سوا نہ -

اهدنا الصراط المستقیم | ترجمه :- روان کړ مونږ پہ لار ره برابرے باندِ - دَ هدایت دوه ترجمے دی - (۱) حق خودل (۲) او پہ حق روانول - دا اختلاف لغوی دے نہ مذهبی - بلکہ هدایت پہ دے دواړو ترجمو کبنے مشترک دے - مذهبی اختلاف دا دے چہ دَ هدایت ترجمه ده پیداکول دَعبادت پہ بنده کبنے پہ نزد دَ اهلِ سنّت والجماعت - او معتزلہ وائی هدایت بیان الحق تہ وائی - دَ ضلالت ترجمه ده پیداکول دَ معصیت پہ بنده کبنے پہ نزد دَ اهل سنت والجماعت - او معتزلہ وائی چہ ضلالت وائی مو ندل دَ باری تعالیٰ بنده لره ضال - (نبراس)

ایاک نعبد کبنے اشاره ده سعیٔ تہ او ایاک نستعین کبنے اشاره ده تضرع تہ او اهدنا الصراط المستقیم کبنے اشاره ده اجتناب تہ او کمال موقوف دے پہ دے دریو خبرو باندِ -

معصیت دَ حسنات سورے دے لکہ دَ موش سورے پہ انبار کبنے

موش تا انبار ما حفره زده است | از فنش انبار ما ویران شده است

(رومی)

-۱ فریب ۱-

دَ صراط مستقیم مراد کتاب الله دے او دَ الذین انعمت علیهم نہ مراد

ځکه انار اخلې نو بیرته انار واخله چه ورکوي خندا د هغه ده دا لې خبره (۲) ویرا البلیسان د سره پیشان
دي نو هر لباس لره لاس مه ورکوه (۳) دغه منافق ۳۸ د موافق سره په مانځه کښې دے بنیر د مقابله د پاره

دا غلط مه نه ده جنګ د پاره -

رجال الله دي - نو کتاب الله په معلوموے د رجال الله شا او رجال الله په معلوموے په کتاب الله سره (معارف)

مولانا رومیؒ فرمائي ے

گر اناری می خری خندان بخر ۔ تا دہد خندہ ز دانہ او خبر
ای بسا ابلیس آدم روئی ہست ۔ پس بہر دستی نباید داد دست
آن منافق با موافق در نماز ۔ بہر استیزہ بیاید نے نیاز
(غریب)

درجاتِ هدایت

(۱) قوت مدرکه ورکول ؛ تائید ؛ لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم (تین: ۴)
(۲) نصب دلایل ؛ تائید ؛ و هدیناه النجدین - (بلد : ۱۰)
(۳) ارسال رسل و انزال کتب ؛ تائید ؛ وجعلنا منهم ائمة یهدون بامرنا (سجدة: ۲۴)
ان هذا القرآن یهدی للتی هی اقوم (بنی اسرائیل : ۹)
(۴) کشف د سرائرو په قلوبو باندې ؛ تائید ؛ والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا (عنکبوت : ۶۹) - د اولو درېو درجو نه بعد ګمراهي متصوره ده نو د څلورمے درجې نه بعد -

الذین انعمت علیهم | نه مراد دی دا - من النبیین والصدیقین و الشهداء والصالحین (نساء : ۶۹) دا فریق اول ده یعنې منعم علیهم -

غیر المغضوب علیهم | ترجمه :- چه نه غضب شوے دے په هغوی باندې - الغضب : ثوران دم القلب للانتقام - مراد ترې نه قهر ربانی دے - مراد د دوی نه هغه خلق دی چه سره د علم نه نه مني نو په هغوی مهر جباریت لږیدلے وی - ذکر د یهودو تمثیلي دے - دا فریق ثاني دے - دوی قابل اصلاح نه دی -

ولا الضالین | ترجمه :- او چه نه دی ګمراهان - دا فریق ثالث دے چه د بے علمۍ د وجې نه نه مني - ذکر د نصاراؤ تمثیلي دے - دوی قابلِ اصلاح دی -

ترکیب اِهد فعل فاعل نا مفعول اول. الصراط موصوف المستقیم صفت- موصوف سره د صفت شه مبدل منه - صراط مضاف الذین موصول انعمت علیهم صله - موصول سره د صلے شه موصوف یا مبدل منه غیر مضاف المغضوب علیهم معطوف علیه واو عاطفه لا زاید الضالین معطوف- معطوف علیه سره د معطوف شه مضاف الیه - مضاف سره د مضاف الیه شه صفت یا بدل- موصوف سره د صفت شه یا مبدل منه سره د بدل شه مضاف الیه - مضاف سره د مضاف الیه شه بدل - مبدل منه سره د بدل شه مفعول ثانی - فعل سره د فاعل او سره د مفعولین شه جمله انشائیه لا محل لها من الاعراب-

فائده :- غیر د وجے د توغل شه په ابهام کښے معرفه نه ګرځی - نو دلته ورله ضد واحد دے - لکه علیك بالحرکة غیر السکون - نو ځکه د معرفے د پاره صفت دے - نو ترجمه به ئے یا د بدل یا د صفت کیږی -

آمین کښے دوه روایته دی - د اخفآء او د جهر - او اصل په دعا کښے اخفآء ده - جهر د دعا به د وجے د ضرورت د تعلیم او یا د ترغیب شه - یا د دعوة ته - دی - نو امام صاحبؒ په آمین کښے اخفاء غوره کوی - او امام شافعی صاحبؒ جهر غوره کوی - اوبل آمین بالشر دے چه یوته جائز بوځا ته ناجائز وائی-

فوائد (۱) په الحمد لله رب العلمین الرحمن الرحیم کښے نفی د (۱) شرک فی التصرف ده -

(۲) په مالك یوم الدین کښے نفی د شرک فی الشفاعت ده -

(۳) په ایاك نعبد کښے نفی د شرک فی العبادة ده - یعنی صرف تا ته عاجزی کوو

(۴) په ایاك نستعین کښے نفی د شرک فی الدعاء ده نو ځما حاجات قبول کړه

نفی د شرک ته د "پنج پیر شیخ" رد د شرک وائی - نو په فاتحه کښے د ټولو اشراکو نفی اورد او شو - فلله الحمد ولو کره المشرکون -

فائده ۲ :- په فاتحه کښے مذکور دی فرق ثلاثه (۱) منعم علیهم

له یا الذین انعمت علیهم موصول غیر غیر معین دے چنانچه معهود نه دے نو ځکه غیر دلته صفت واقع شو (مطول)

(۲) مغضوب علیهم (۳) او ضآلّین۔

فائده ۳:- په فاتحه کښې د دعا غوختو طریقه ده۔

(۱) توسل دے په صفاتِ عظیمو د باری تعالی سره چه ربٌ۔ رحمٰنٌ۔ رحیمٌ مالکٌ یوم الدین دے۔

(۲) توسل په تضرع خپل سره چه (ایاک نعبد) دے۔

(۳) توسل په وفا دارئ خپلے سره چه (ایاک نستعین) دے۔

تائید: ابو طلحہؓ وائی چه مونږ د نبی علیه الصلوة والسلام سره وو په غزا کښې نو ملاقی شو د دشمن سره نو ما ته نه واوریده چه نبی علیه الصلوة والسلام فرمایل "یا مالك یوم الدین ایاک نعبد وایاک نستعین" نو وائی دے چه ما لیده سړی د دشمن چه ارتاویده نو وهل دوی لره ملائکو د مخے او د روستو نه (علامه شوکانی په فتح القدیر کښې ص۱۳)

(۴) توسل په اتباع د ذوات فاضلو سره چه " صراط الذین انعمت علیهم دے۔ او درخواست بیا د هدایت دے چه مدار د نجات د دارین دے۔

فائده ۴:- اهدنا الصراط المستقیم ځکه چه " ان ربی علی صراط مستقیم "۔ (هود: ۵۶) صراط مستقیم داده:- وان هذا صراطی مستقیما فاتبعوه ولا تتبعوا السبل فتفرق بکم عن سبیله" (انعام: ۱۵۳)

فائده ۵:- په فاتحه کښې اعمل دروے په شرک باندے نو ځکه د دے تکرار دے په مانځه کښې چه مسلمان چرے شرک ونه کړی۔ لکن من یهدی الله فلا مضل له ومن یضلل فلا هادی له۔

اللّٰهم طهّر قلبی من غیرک ونوّر قلبی بنور معرفتک ، ابدًا یا الله یا الله یا رحمان یا رحیم۔ اللّٰهم یا مقلب القلوب ثبت قلبی علیٰ

دینک۔ رضیت باللہ ربًّا، وبالاسلام دینًا، وبمحمد صلے اللہ علیه وسلم نبیًا)۔

یا اللہ گناه گار یم خوید عتی او مشرک نه یم۔ اشهد ان لا الٰه الا اللہ واشهد ان محمدا عبدهٗ ورسولهٗ۔

خدایا بعزت که خوارم مکن
بذل گناه شرمسارم مکن

۱ مراگر بگیری به انصاف و داد
بنالم که عفوام نه این وعده داد

۲ بضاعت نیاوردم الا اُمید
خدایا زعفوام مکن نا اُمید
(سعدیؒ)

۳ طاعت م نشته عصیان م ډیر دے
زهٔ با عصیا نه دَغفور دربارته ځمه۔

طاعت م نشته اُمید م ډیر دے
زهٔ با اُمیده دَرحمان دربار ته ځمه۔
(غریب)

خدایه خپل عزت ته وګوره ما مه ذلیل کوه او په ذلت دګناه سره ما مه ذلیل کوه ما سره که انصاف کوے نو ځه به چارم، چه ما سره ستا عفوے دا وعده نه ده کړے سامان م نشته مګر امید لرم، خدایه ما د عفوے نه مه نا اُمید کوه۔

په سره پیسو م کباړی نهٔ اخلی، که یو نظر کړے نو بادشاه دجهان یمه۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سُوْرَةُ الْبَقَرَةِ مَدَنِيَّةٌ

ترتیب قرآنی (۲) نزولی (۸۷) آیات (۲۸۶) رکوعات (۴۰) کلمات (۶۱۴۱) حروف (۲۵۵۰۰)

وجه تسمیه هغه سورة چه په کښې د بقرے ذکر دے - تسمیه د کل ده په اسم د جز سره - یعنی اضافت برائے ادنیٰ ملابست دے - او حجاج بن یوسف دے اضافت خفه کیده - حجاج په قرآنی معلومات کښې شائق وه - په قرآن کښې علامات د اعراب او مد وغیره د حجاج کوشش دے -

بعد المطففین او قبل الانفال دے -

شرافت عن ابی امامة رض قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول اقرؤا القرآن فانه یأتی یوم القیٰمة شفیعًا لاصحابه - اقرؤا الزهراوین البقرة وسورة آل عمران فانهما تأتیان یوم القیٰمة کانهما غمامتان - اقرؤا سورة البقرة فان اخذها برکة وترکها حسرة و لا یستطیعها البطلة (مشکوٰة ص ۱۸۴)

نامی ربط ایاک نعبد ولا نعبد البقرة کما عبدت الیهود ولا نعبد آل عمران کما عبدت النصارٰی و نرعیٰ حقوق النسآء فینزل علیکم المائدة ان احللتم الانعام -

فائده :- نامی ربط مونږ ته شیخ علیه الرحمة ترالانعام پورے ویلے دے - په جواهر القرآن کښې تام دے - (رغریب)

معنوی ربط (۱) تفصیل د فرقو چه مذکور دی په فاتحه کښې ر نو تفصیل المقام شو -

(۲) جواب د اعتراضونو چه وارد یږی په مسئله د توحید باندې ر نو تتمه شوه -

(۳) ایراد د توحید په عنوان دیګر سره چه یا ایها الناس اعبدوا دے -

سره د دلائل نه (نتیجه عقلي يو نقلي) نو تحقيق المقام شو۔

مسئله په مختلفو عنوانانو تو سره ذکر کول مقصد د علم بيان دے۔ لکه زيد کريم، زيد مهزول الفصيل، وزيد جبان الکلب او زيد کثير الرماد۔

او کلام موافق د مقتضی د حال سره ذکر کول مقصد د علم معاني دے۔ او کلام په محسنات لفظيو او معنويو سره مزين کول مقصد د علم بديع دے دا درے واړه مقاصد په کلام الله کښے په اکمل وجه سره موجود دی وکيف لا وهو کلام الله تعالیٰ۔

(۴) بيان د اجابت د سوال چه ذلك الكتاب لا ريب فيه دے (نو تکميل شوه)

فائدۃ:- دا ربطونه خاصه دی او عام ربط دا دے چه په فاتحه کښے مسئله توحيد ده۔ د هغے د منونکو د پاره دلته بشارت دے۔ او د نه منونکو د پاره تخويف دے۔ او د مسئلے د اشاعت بالسنان د پاره مسئله جهاد ده۔ وغيره وغيره۔

خلاصه په دے سورة کښے دوه حصے دی۔ په اوله حصه کښے توحيد د يا ايها الناس اعبدوا نه۔ او رسالت د واذ ابتلى ابراهيم ربه نه۔ په دويمه حصه کښے چه شروع ده د يا ايها الذين امنوا کتب عليكم القصاص نه جهاد، انفاق، امور انتظاميه دی۔

(۳) په ابتداء کښے د دريو فريقو بطور تمهيد ذکر دے او په انتهاء کښے تعليم المسئله او په درميان کښے د توحيد مسئله مذکور ده درے ځله

اول برائے نفي الشرک في التصرف: يا ايها الناس اعبدوا - ۲۱ - نه -

(۲) دويم برائے نفي الشرک فعلي: الٰهكم اله واحد - ۱۶۳ - نه -

(۳) دريم برائے نفي شفيع قهري: الله لا اله الا هو - ۲۵۵ - نه -

نور په کښے تبعي مضامين دی۔ تخويف، بشارت وغيره۔

الٓمٓ ۰ (۱) الله اعلم بمراده يعني متشابها تو نه دی۔

(۲) (ا) مسئله اله (ل) مسئله رسالت (م) مسئله قيامت۔ يعني دا په دے سورة کښے اهم مضامين دی۔

(۳) (ل) الاءالله (ل) لطف الله (م) مجدالله - یعني باري تعالیٰ دَ کوصف تو مالک دے نو ځکه دَ هغه خبره او منۍ -

(۴) (ل) انا (ل) الله (م) اعلم - یعني انا الله اعلم - نو ځکه ځما خبره او منۍ

(۵) (ل) الله (ل) جبرئیل علیه السلام (م) محمد صلی الله علیه وسلم - یعني قرآن باري تعالیٰ رالیږلے دے په ذریعه دَ جبرائیل علیه السلام نبي علیه الصلوٰة والسلام ته - نو ځکه ئې او منۍ -

څوک چه وائي تاؤیل ئې نشته نو مراد دا دے چه یقیني تاویل ئې نشته او څوک چه تاویل کوي نو هغوي وائي تاویل احتمالي ئې دا دے -

والذین في قلوبهم زیغ (آل عمران: ۷) زیغ والاخلق داسے تاویل کوي چه دَ عقائدو دَ اسلام نه خلاف وي - مثلاً - ولا تقولوا لمن یقتل في سبیل الله اموات - (بقره ۱۵۴) چه ژوندي دي نو خاجات ئې نه غواړے -

تفسیر بالرائے هغه دے چه دَ عقائدو دَ اسلام نه او دَ قواعد عربیه نه خلاف وي -

فائده :- امام صاحبؒ د متشابهات تفصیل احتمالي نه کوي د عدم حاجت دَ وجې نه - او امام شافعي صاحبؒ تفصیل احتمالي کوي دَ وجې دَ حاجت نه ځکه چه دَ امام شافعي صاحب په زمانه کښے مجسمه فرقه پیدا شوے وه - وفي المقام اقوال راجع الی المطولات ولا تکن من البطلة والمعترضین - بل کن من المستفیدین - والله اعلم بمراده کما به -

ترکیب (۱) ذلك الکتاب مبتدا لاریب فیه جمله معترضه هدی للمتقین خبر -

(۲) ذلک مبتدا الکتاب خبر لاریب فیه خبر ثاني هدی للمتقین خبر ثالث په ذلك کښے بعد رتبي نازل دے په منزله دَ بعد مسافتي باندې - مبتدا او خبر دواړه معرفے دي نو معلومه شوه چه دَ قرآن په مقابله کښے نور آسماني کتابونه هم څه نه دي -

(۳) ذلک الکتٰب مبتدا لاریب خبر فیه خبر مقدم هدی للمتقین مبتدا موخر ه

مبتدا اسره د خبر نه صغرٰی خبر- مبتدا اسره د خبر نه کبرٰی جمله اسمیه -

(۴) ذٰلک الکتٰب خبر مبتدا ئے محذوفه ده چه هذا ده او هذا اشار ه ده د بقرې نه مخکښې سورتونو ته -

فَائِده وائی چه باری تعالٰی د نبی علیه الصلوٰة والسلام سره وعده کړې وه چه زهٔ تا له یو کتاب درکوم چه اوبه ئے نه شی ورانولے او زهرېدلے به نهٔ نو د سورة بقرې نه مخکښې سورتونه چه راغله نو باری تعالٰی د فرمایل چه هذا ذٰلک الکتٰب -

لاریبَ فیه (۲)

(۱) قرآن محل د شک نه دے اګر که مخالفین په کښې شک کوی - نو د دے خبرې نه خوږېږی مخالفین مخالف دی نو تاکید باری تعالٰی ځکه او نه کړ چه دا منکرین ئے نازل کړه په منزله د غیرمنکرین ځکه چه د دوی د انکار د پاره مزیل شته چه اعجاز د قرآن دے - او په چا چه راغلے دے د هغه نبوت مصدق دے -

(۲) په قرآن کښې ریب نشته ځکه چه ریب د منکرانو باری تعالٰی نازل کړیدے په منزله د عدم ځکه چه مزیل ورلره شته دے

هدیً للمتقین (۳)

حمل مبالغة دے د دینه معلوم شو صفت د متقیا نو نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی چه ورځ د قیامت شی نو باری تعالٰی به امر وکی منادی ته چه اعلان وکړ چه ما نسب مقرر کړے وه او تا سو هم نسب مقرر کړے وه - ما وے چه متقی معزز دے او تا سو وے فلانے ځوئ د فلانی دے نن به پورته کم نسب خپل او خکته کوم نسب ستا سو- چرته دی متقیان - (بیهقی)

هدایت درجه تحلی ده او تقوٰی درجه د تخلی ده -

رفعه د اشکال چه متقی ته هدایت څنګه کیدیشی

(۱) مراد د متقی نه انابت والا دے

یعنی متقی بالفعل مراد نه دے ؛ تائید "یهدی الیه من ینیب" (شوریٰ:۱۳)

(۲) "الا تذکرة لمن یخشٰی" (طٰه:۳) شیخ -

تقدیم د مسند ... مفید د حصر چه تخصیص د عدم ریب را لشی په قرآن پورې نو ثبوت د ریب به راشی په باقی کتب اسمانی کښی (بلاغت)

او مراد دَ ضما ئر دَ متقین نه متقی بالفعل دے - نو دا صنعت الاستخدام دے چه دَ اسم ظاهر نه یو ه معنی مراد شی او دَ ضمیر نه بله معنی لکه "واذا نزل السمآء بارض قوم" - "رعیناه وان کانوا غضابا" - نو دَ سمآء نه مراد باران دے او دَ ضمیر دَ رعیناه نه مراد گیاه دے (غریب)

(۲) ذلك الکتٰب لا ریب فیه دعوه ده هدًی للمتقین دلیل دے - یعنی که دا دَ خدائے کتاب نه وے نو دَ ده په هدایت کښے به دومره تاثیر نه وه - یعنی دا ضرور دَ خدائے کتاب دے چه دَ دهٔ دَ هدایت نه داسے دَ متقیانو جماعت تیار شوے دے - نه چه په دوران دَ تقوٰی کښے ورته هدایت کوی - چه تحصیل دَ حاصل راشی - لکه چه وائی "فلان جوان شیر داده ئی فلان زن است" یعنی دَ دغه زنا نه په پیو کښے بنهٔ تاثیر وی - نه چه په دوران دَ جوانئ کښے ورله پئ ورکړی دی - (عبید الله سندهی)

نو تحصیل دحاصل را نغے

(۳) مراتب دَ تقوٰی او دَ هدایت لا تقف عند حد دی - نو په دوران دَ تقوٰی کښے هم ورته قرآن هدایت کوی - (تهانوی)

۳ مراتب دَ تقوٰی

(۱) ځان ساتل دَ شرک نه؛ تائید: والزمهم کلمة التقوی (فتح: ۲۶)

(۲) ځان ساتل دَ معصیت نه؛ تائید: ولو ان اهل القرٰی اٰمنوا واتقوا (سورة مائده: ۶۵ اعراف: ۹۶)

ولو ان اهل القری اٰمنوا واتقوا -

(۳) زړه پاکول دَ شغل دَ غیر الله نه؛ تائید: واتقوا الله حق تقاته (اٰل عمران: ۱۰۲) (بیضاوی)

یعنی ځان ساتونکی دَ شرک نه دی نو قرآن ورته هدایت کوی نو متقی من المعصیت شی - نو بیا ورته قرآن هدایت کوی حتّٰی که زړه ئے دَ شغل دَ غیر الله نه پاک شی - چه دا چیره لوړه مرتبه ده -

۴ علامات تقوٰی

(۱) صبر په تکلیف کښے (۲) رضا په قضا (۳) شکر دَ نعمت (۴) عمل په قرآن (عبدالله بن زبیر)

ے هرکله تقوٰی دَ صحابو دلیل اِنی دَ حقیت دَ قرآن شو - نو دا دلیل دَ صداقت دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام هم شو - نو معلوم شو خبر ان دَ دوا فضل - (غریب)

عه قال عليه الصلوة والسلام اخوانكم جعلهم الله تحت ايديكم فمن جعل الله اخاه تحت يديه فليطعمه مما ياكل و يلبسه مما يلبسه ولا يكلفه من العمل ما يغلبه فان كلفه ما يغلبه فليعنه عليه . متفق عليه (مشكوٰة ص ۲۹۱) (ر ۷ هم)

يُؤمِنُوْنَ بِالْغَيْبِ ⁽³⁾ | ايمان راوړے په پټو څيزونو - نو غيب مومن به شوه - يا ايمان راوړے په دے حال کښے چه غائب وی د مؤمن نه نو مؤمن به څنګ وقه ده - لدينه معلوم شو کمال د ايمان بالغيب - بنی عليه الصلوة والسلام او فرمايل اصحابو ته چه کوم خلق خه دی په ايمان کښے - نو اصحابو اووے چه ملائک نو بنی عليه الصلوة والسلام او فرمايل دوی به ولے ايمان نه راوړی او دوی د باری تعالیٰ په دربار کښے دی - نو اصحابو اوويل چه بيا نبيان - نو بنی عليه الصلوة والسلام او فرمايل چه نبيان به ولے ايمان نه راوړی او وحی پرے نازليږی - نو اصحابو اووے چه بيا مونږ خه يو - نو بنی عليه الصلوة والسلام اووے چه تاسو به ولے ايمان نه راوړے او زه په تاسو کښے يم - نو بنی عليه الصلوة والسلام اووے چه ښه خلق په ايمان کښے ما ته هغه دی چه پيدا به شی ځما نه روستو - او مومی به کتاب او په هغه به ايمان راوړی (دلائل النبوة) مشكوٰة ص۵۸۳

وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ⁽³⁾ عه | د من تبعيضی نه معلوم شو حرمت د اسراف - او کل مال په لارے د خدائے کښے ورکول هله جائز دی - چه قرض مه پے نه وی او بال بچ ئے نه وی - او سرے متوکل وی او د کل بال بچ وی نو هغوی هم متوکل وی - لکه حضرت ابوبکر رض او اهل د هغوی -

فائده :- په دنيا کښے درے نظامه دی (۱) اشتراکيت صه والا چه مال دچا نه دے د هغوی ردا وشو په رزقنٰهم سره (۲) دويم سرمايه دارانه نظام چه مال د مالک دے د چا په کښے حق نشته د دوی ردا وشو په ينفقون سره نو باقی پاتے شو (۳) دريم حق نظام شرعی چه مال د مالک دے چه په سبب شرعی سره ئے مالک شوے وی خو په دے مال کښے حقوق واجبه او نفليه شته - عنه

وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوْقِنُوْنَ | ای بالدار الاٰخرة - تائيد: ان الدار

ويقيمون الصلوٰة اقام الصلوٰة اعادها بكماله (رشيد سرحدی)

عه وفی اموالهم حق معلوم للسائل والمحروم (معارج ع ۲۵)

(۱) فقال رب لولا سويت بين عبادك قال انی احببت ان اشكر (مشكوٰة ص ۲۰)

(۲) زخرف ع ۳۲ انعام ع ۱۲۵ نور ع ۳۳ هود ع ۸۶

عنه تائيد وفی اموالهم حق للسائل والمحروم (ذاريات ع ۱۹)

صه وادمزدک فلسفه ده او د مانی فلسفه د مال او ښځو نه وست بردار دے کښه خلق ده او واضح په قرآن کښے دے (رشيد سرحدی)

الاٰخرة لهی الحیوان :(عنکبوت: ۶۴) تحقیق ۳

نو ملعون دی قادیانی چه وائی بالنبوّة الاٰخرة۔

یقین

هغه علم ته وائی چه پکښې شبهه نه وی۔ نو که د استدلال نه پیدا وی ده ته علم الیقین وائی دا د عوامو دے۔ او که د مشاهدے نه پیدا وی دے ته عین الیقین وائی دا د خواصو دے۔ او که د دوارو نه پیدا وی دے ته حق الیقین وائی دا د مقربینو دے۔ علامه شیخ الاسلام ابن تیمیهؒ مثال پیش کوی لکه خبر ورکول د خوږ والی د گبین علم الیقین دے او چه یو سړے گبین خوری او بل ورته گوری نو دا د ده عین الیقین دے او چه سړے پخپله گبین خوری نو دا د ده حق الیقین دے۔

اِنَّ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا[۵]

ای ستروا الحق عنادا (مدارک)

د کفر معنی ده ستر؛

ع ـــ فی لیلة کفر النجومَ غمامها: (سبعه)

اقسامٌ کفر[۶]

(۱) کفرِ انکاری۔ چه ظاهراً او باطناً نه منی لکه فرعون؛ تائید: وقال فرعون یاایها الملأ ماعلمت لکم من الٰهٍ غیری (قصص: ۳۸)

(۲) کفرِ جحودی۔ چه صرف ظاهراً نه منی لکه ابلیس او فرعونیان پس د ظهور د معجزے نه، تائید: وجحدوا بها واستیقنتها انفسهم ظلماً وعلوًا (نمل ۱۴)

(۳) کفرِ عنادی۔ چه ظاهراً او باطناً منی خو غاړه نه کیږدی لکه ابوطالب صاحب چه ناجوړه وه او نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته اووے چه کاکا یو ځل کلمه اووایه چه زهٔ به درله سفارش کوم په قیامت کښې۔ ابوجهل اووے چه د کشر وراره مه منه خلق به وائی څو ئی پسے لاړ د مشرانو دین مه پریږده۔ ابوطالب اووے ــ شعر۔

دعوتنی وزعمت انک ناصحی ولقد صدقت ثم کنت امینا

(متعلق صلاۃ) اعتراضات اصل کوفہ برحضرت عثمان رض (۱) اکابر اصحاب کے بجائے اپنے ناتجربہ کار رشتہ داروں کو امارت پر مقرر کیا - (۲) اپنے عزیزوں کو بیت المال تقسیم کرنا (۳) زید (بن ثابت) کے لکھے ہوئے مصحف کے علاوہ سب مصاحف کو جلانا -

ولقد علمت بان دين محمدٍ — من خير اديان البرية دينا

ولولا الملامة اوحذار مسبة — لوجدتني سمحا بهما مبينا

زما علی دين الاشياخ عبدالمطلب ومناف - قبلت النار علی العار - تمام کافرا - نبی علیه الصلوة والسلام پے دتوکل اووهئ وے چه دے به په غاړه ډاوری - او که څهٔ نه وے نو به مینځ کښے به وے - معلومه شوه چه ذوات فاضله وسیله ده په شرط د اتباع سره - نو ځکه نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی - یا فاطمةُ انقذی نفسکِ من النار لا اغنی لکِ من الله شیئاً -

(۴) کنز نفاق - چه صرف ظاهراً منی - دلته مراد هغه کافران دی چه په هغوی مهرلګیدلے دے - او قابل اصلاح نه دی -

سواء علیهم ءانذرتهم ام لم تنذرهم (۶)	(۱) ترکیب :- انذارک ایاهم وعدم انذارک

ایاهم مستوٍ علیهم (عام) (۲) الامران سواء ءانذرتهم الخ تفصیل دے د مبتدا المحذوف او حذف د عمده په شرط د تفسیر سره جائز دے - او سواء جنس دے حمل ئے په تثنیه صحیح کیږی -

لهم عذاب عظیم (۷)	ترکیب :- (۱) ثبت لهم عذاب الخ (۲) لهم خبر مقدم عذاب مبتدا مؤخر نکره مخصوصه ده -

(۳) عذاب فاعل د ظرف دے -

فائده :- عظیم مستعملیږی په متصل الاجزاء کښے - او کثیر په منفصل الاجزاء کښے - (امام راغب -

یخادعون الله والذین امنوا (۹)	باب مفاعله په معنی د نفس فعل ده لکه عاقبت اللص او که لپاره د

شرکت شی نو د منکرانو د طرفه دهوکه ده او د باری تعالیٰ د طرفه سزا ده دهوکے ده - والذین امنوا کښے واو تفسیریه دے نو اعتراض وارد نه شو چه د باری تعالیٰ سره دهوکه نه شی کیدے

(۴) آپ نے نئی نئی بدعتیں اختیار کیں (۵) مصری وفد کے ساتھ صریح بدعہدی کی -

(جوابات) ملعون لوگوں کا حضرت عثمان پر کئے ہوئے اعتراضات کا جواب :- (۱) معزولی اور تقرری انتظامی امور ہیں - (۲) عزیزوں کو اپنا مال دیا تھا - (۳) آپ نے جس صحیفہ کو باقی رکھا تھا وہ صدیق اکبر کا تیار کردہ تھا اور جلانا مشورہ سے تھا (۴) جن بدعات کا حوالہ دیا گیا ہے ان کا تعلق اجتہادی مسائل سے ہے - (۵) مصری وفد سے بدعہدی حضرت عثمان رض نے نہیں کیا تھا بلکہ یہ مروان کا چال تھا - (ابو الکلام آزاد) یو سړی حضرت عثمان ته راغلو او وے وئیل امام صاحب ورته او وئیل چه یو سړے دے ستا نه لوی غواړی چیرینبا شته مال دار سړے دے ویئیل او وے خو بهودی دے نو هغه او وئیل چه یهودی له ځنګه لور ورکوم؟ نو هغه ورته او وے چه حضور بیا څنګه هغهٔ ته لور ورکړه! نو هغه سړے صحیح مسلمان شو ۱۲

سه واو عاطفه اکا مضاف قیل فعل لهم متعلق به قیل (٥٠) نائب فاعل محذوف دے چه قول دے ۔

ځکه دهوکه هغه چا سره کیدے شی چه هغه ته پوهیږی (خدعه ای اراده المکروه وهو لا یعلم) ۔

تائید: (۱) په ورځ د قیامت به الله تعالیٰ وفرمائی چه زهٔ نا جوړه وم او تا څما پتپوس له نه وے راغلے نو بنده به اووائی کیف اعودک وانت رب العٰلمین ۔ نو الله تعالیٰ به وفرمائی چه څما بنده نا جوړه وه که تا د هغه پتوس کړے وے وجدتنی عنده (مشکوٰة ص)

نو معلومه شوه چه د مسلمان سره نیکی د الله تعالیٰ سره ده ۔ نو د مسلمان سره دهوکه هم د الله تعالیٰ سره دهوکه ده ۔ (غریب) ۔

(۲) الصدقة تقع فی کف الرحمٰن قبل ان تقع فی کف الفقیر ۔ یعنی فقیر له صدقه ورکول داسے دی لکه الله تعالیٰ له ۔

(۳) الم یعلموا ان الله هو یقبل التوبة عن عباده ویأخذ الصدقات (توبه: ۱۰۴) یعنی د فقیر اغستل د باری تعالیٰ اغستل دی ۔ نو د مسلمان سره دهوکه د باری سره دهوکه ده ۔ (غریب)

ولهم عذاب الیم (۹) (۱۰)

الیم زنگیارځ به ده معنی درد ورکونکے شے (لغات القرآن) نو معلومه شوه چه په قرآن کښے غیر عربی ژبے شته ۔ اگرکه طرز عربی دے ۔ اکثر هم عربی دے تائید: قرآنا عربیا (یوسف: ۲)

بما کانوا یکذبون (۱۰)

بآ سببیه ما مصدریه کان چه دا خل شی په مضارع نو ماضی استمراری جوړوی

ترجمه:- ځکه چه دروغ ویل په دعوه د ایمان کښے ۔

لا تفسدوا فی الارض (۱۱)

د فساد څلور طریقے دی ۔ (۱) د مسلمانانو خبرے به ئے کفارو ته او د کفارو به ئے مسلمانانو ته رسولے د خپل عزت د پاره ۔ (۲) د کفارو به ئے مدارات کوو (۳) په مخالفت د دین کښے به ئے د کفارو مقابله نه کوله (۴) د کفارو اعتراضات په توحید باندے چه وو هغه به ئے د مسلمانانو

اولا تفسدوا تفسیر دے مفسر سره د تفسیر نه نائب فاعل فعل سره د نائب فاعل او سره د متعلق نه مضاف الیه او مضاف سره د مضاف الیه متعلق به قالوا مؤخر یا مضاف سره د مضاف الیه شرط او قالوا ئے جزا ده الخ

ختم الله ۱۰ سبب د ختم قیل کسب شوری ۳۰
۲- صفت کسب هم سجده ۲۶
۳- پس د ختم نه حالت اعراف ۱۷۹
۴- تفصیل د ختم بقره ۷
۵- بل سبب د ختم هم مؤمن ۳۵
۶- د ختم بل عنوان یسین ۹
۷- د ختم بل تفصیل او سبب نساء ۱۵۵
۸- د ختم فاعل تغابن ۱۱
۹- الحاصل، د ختم فاعل الله ۱ سبب کافر ۲ سبب بلا بحالت غیر قابل اصلاح
۱۰- تفصیل لعنت (عشق)

مه یجب تعظیم الصحابة كلها والكف عن (۵) القدح فیهم لان الله تعالٰی عظمهم واثنی علیهم فی غیر موضع من كتابه ۱۲ شرح مواقف ص۲۴۹ ۱۲

روبرو نقل کول - (۵) په اتباع د احکامو شرعیو کښې کاهل وو (شیخ الهند)

انما نحن مُصلحون[1] - انما و ستعملیږی په هغه ځائے کښې چه مخاطب تے شا انکار نه کوی نو منکرانو دعوه وکړه چه

مونږ ده اصلاح یو ظاهر خبره ده نو ځکه باری تعالٰی ردا و فرمایل

اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُوْنَ[4] - تاکید او کړه بما ترٰی چه اَلَا[1] اِنَّهُمْ[2] هُمْ[3] المفسدون[4] دے - مشکوٰة ص۶۳

اِذَا قِيْلَ لَهُمْ اٰمِنُوْا كَمَآ اٰمَنَ النَّاسُ[3] - د ناس نه مراد اصحاب رض دی - نو معلومه شوه

چه ایمان د اصحابو د نورو خلقو د پاره معیار دے - نو طاعن په اصحابو رض برباد شو - نو خسران د روافض لره - شرح فقیه ص۱۷

جواب د طعن په اصحابو رض

دغه په صحابی نه دی - او که شی نو سند د طعن په خطا دی -

او که صحیح شی نو غلطی به اجتهادی وی - او که قصدی وی نو هغه

به تے توبه ویستے وی - او که توبه ئے هم نه وی ویستی - نو

ان الحسنات یذهبن السیئات دی (هود ع۱۱)

مخالفین په حواله کښے هم غدر کوی - مثلاً البدایه والنهایه ج۹ ص۲۳۲ (ھ۳۹)

کښے دی - حدثنی الزهری قال کان لا یرث المسلم الکافر ولا الکافر

المسلم فی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم وابی بکر رض و عمر رض

وعثمان رض وعلی رض فلما ولی الخلافة معاویة رض ورث المسلم من الکافر

ولم یورث الکافر من المسلم واخذ بذلک الخلفاء من بعده

فلما قام عمر بن عبد العزیز راجع السنة الاولٰی -

خلافت ملوکیت ص۱۶۳ کښے دی حضرت عمر بن عبد العزیز نے آکر اس بدعت کو

ختم کر دیا - ببین تفاوت راه از کجاست تا به کجا -

نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی - اصحابی کالنجوم فبایهم اقتدیتم

انبیاء معصوم دی او اصحاب عدول دی او په دے جمهور علماء دی او که چه جمهور علماء په یو طرف وی نو بیا مخالف د بعضو نه دے معتبر د اختلاف وے او اختلاف نه دے ۱۲ حدایه جزء ثالث ص۱۲۳ ۱۲

ته یعنی الا حرف تنبیه دے او ان هم ضمیر فصل تعریف د خبر ۱۲

البدایه ص۲۵۹ ھ۴۸ (مروانی) خلافت ص۱۶۳

البدایه ص۲۹ ھ۴۰ (بن عبد الملک) خلافت ص۱۶۳

البدایه ص۱۳۹ ھ۴۰ (۲) طریقه محمدیه ص۲۰ شرح عقائد ص۱۶۱ مشکوٰة ص۵۵۴ مناقب الصحابه ال عمران ع۱۷ انفال ع۹ التوبه ع۱۳ الفتح ع۴ الفتح ع۲ اعتراضات روافض پر اصحاب (۳) او کومودودی (۳) د شیخ سر صد) دیوبندی ۱۰۰ د مجد دیوبند ...

ابوبکر رض او دبل نوم ئے عمر رض ابن سوه د وفت هغه یو قیر د ے په لته او وهو او مربه کړو امام او و ے چه دا به هغه قیر دی ... هغه نوم عمر دے او هم د غیبه ... ۱۳

اهتد يتم ۔ (مشکوٰۃ ص۵۵۴)

قالؐ اذا رئيتم الذين يسبون اصحابيؓ فقولوا لعنة الله على شركم (حوالہ مذکور)

فائدہ :- اهل قبله هغه دی چه دَ ضروریات دَ دین نه منکر نه وی ورنه منافقان خو هم مومنان اوا کاوه ۔ (معارف : ج ۱ : ص)

علامه دَ منافق دَ کوم سړی چه قول او فعل دَ اسلامی عقاید نه خلاف وی ۔ یا دَ دوی استهزاء په دین پورے ۔ یا تحریف دَ عقائد و صحیحو معلوم شی نو دغه سړے په منافق شمار لے کیږی (معارف ج ۱ : ص)

شیطان (۱۴) فیعال دے دَ شطن نه ۔ معنی بعید ده ۔ یا فعلان دے دَ شاط نه معنی باطل ده ۔

الله یستهزء بهم (۱۵) دا مشاکلت دے دَ سزا دَ استهزاء نه تعبیر راغلے دے په استهزاء سره = المشاکله هی ذکر الشئ بلفظ غیره لوقوعه فی صحبته تحقیقاً او تقدیراً

مثل : ع ے

قالوا اقترح شیئاً نجد لك طبخهٗ — فقلت اطبخوالی جبة وقمیصا

(بلاغت)

دَ خیاطت نه تعبیر شوے دے په طبخ سره ځکه دَ هغه په صحبت کښے واقع شوے دے ۔ (غرائب) "شیخ القرآن صاحب"

ویمدهم فی طغیانهم یعمهون (۱۵) فی جار طغیانهم مجرور جار سره دَ مجرور نه متعلق په یمد هم پورے ۔ دَ طغیان اضافت او شو هم ته په درجه دَ کسب کښے او په یمدهم کښے نسبت او شو باری تعالیٰ ته په درجه دَ خلق کښے ۔ نو ثابت شو مذهب دَ اهل سنت والجماعت چه انسان کاسب دے ۔ او باری تعالیٰ خالق دے ۔ او که متعلق شی په یعمهون پورے نو بیا ثابتیږی مذهب دَ معتزلو ۔ چه انسان خالق دے دَ افعالو

واذا لقوا الذين امنوا قالوا امنا ۔ الخ مسلمانانو ته امنا وائی بلا تاکید ځکه چه مسلمانان دَ دوی دَ ایمان نه منکر دی او نو تاکید ځکه نه کوی چه دا تاکید زړه نه غواړی او کفارو ته تاکید پیش کوی ځکه چه کفار دَ دوی دَ کفر نه منکر نه دی نو تاکید ځکه کوی چه دا تاکید دَ دوی زړه غواړی نو مطابقت دَ ظاهر او باطن حاصل سوه دے ۔ (حقانی)

ے زیاتوالے دَ دوی علاوه په سرکشئ دَ دوی کښے بے عقله ۔

خپلو (شیخ الھندؒ)

عمه نابینائی د زړه ده او مقابل بصیرة دے۔ عمی نابینائی د سترګو ده او مقابل ئے بصارة دے۔

مثلهم کمثل الذی استوقد نارًا | امثله فی القرآن (۲۸۴) مسئله بلا مثال لکه ناقه بلا

مهاره۔ (شیخ سرحد)

(۱۲۱)

(۱) دا مثال د منافقانو دے چه ایمان د دوی پس د مرګه مفید نه دے نو الذی نه مراد الذین نه دے۔ اضاءت ما حوله نه مراد دنیوی فائده ده۔

(۲) مثلهم و مثل داعیهم کمثل الذی استوقد نارا و فی ذلک الموضع رجال قاعدون ذهب الله بنورهم۔ یعنی په دوی مهرجباریت او لیږی یو سړے دے اور ئے بل کړه او چاپیره رڼا وشوه۔ حلته خلق ناست وو رڼا له نه راتلل نو په تیاره کښے پاتے شو۔

په دغه شکل داعی توحید بیان کړه۔ او بعض مسلمانان شو۔ او نور خلق بیان له نه راتلل نو د حقوی نه باری تعالیٰ استعداد د ایمان واخسته (شیخ)

صم بکم عمی (۱۸) | تائید: لهم قلوب لا یفقهون بها (اعراف ص۱۷۹) د حضرت شیخؒ په نزد دا مثال د فریق ثانی دے چه معضوب علیهم دی۔

او کصیب من السماء (۱۹) | (۱) تشبیه علی التفصیل مراد ده۔ صیب = قرآن یا اسلام۔ ظلمات = بیان قباحت کفر او تکلیفونه په منافقانو۔ رعد = تخویف۔ برق = بشارت او براهین۔ صواعق = اعلان توحید۔ موت = اسلام۔

یکاد البرق یخطف ابصارهم۔ بشارت منافقانو له مفید نه دے۔

کلما اضاء لهم مشوا فیه۔ بشارت دنیوی واوری نو ځکښے شی اسلام ته

شکه چه اضاءت ئے او شو دوی ته او نسبت ئے نه دے شوے باری تعالیٰ ته رجوع

(۱۱) دغه د نظر د تیږو او بل د ونو او بل باران چه ورسره سیل هم وی (رسا وی)

واذا اظلم علیهم قاموا - چه تخویفات او تکلیفونه واوري نو او دریږي (التسهیل) (ثانیه: ج: ۱۱) (غریب)

(۲) تشبیه دَ هیئت دَ هیئت سره ده - یعنی تشبیه دَ منافقانو ده په حیرت دَ دوي کښې او په یره دَ دوي کښې په ځان باندې - دَ هغه چا سره چه رسیدلے وي ورته باران او په هغه کښې دا اشیاء وي (التسهیل)

دیته استعاره تمثیلیه وائي - په دے کښې د اجزاوُ لحاظ نه وي - لکه چه یو سړے متحیر شي او وائي - انی اراک تقدم رجلا وتاخر اخرى - (غریبیه)

(۳) هرکله چه تیاره ډیره شي او باران وي آواز سخت وي نو مناسب وه چه د آواز په طرف ئے غوږ ایخو دے وے - او مأمن ئے طلب کړے وے یعنی د بجلۍ په وخت ئے مأمن طلب کړے وے او د تیارے په وخت تلي وے - لیکن دا منکران آواز ته غوږ نه کدي او ایمان مرګ ګڼړي او په غوږو نو کښې ګوتے کدي - دا د فریق ثالث مثال دے او بل ئے تنویع دے - (شیخ)

شیخ سرحدؒ فرمائي او بل ئے تخییر دے -

(۴) د باران نه په اول کښې تکلیف وي او په آخر کښې نفع وي - دغسے اسلام دے - دا منافقان د اسلام تکالیفو ته سر نه ښي - نو د انتهائي منافع نه محرومه وي (شاه عبدالقادرؒ)

لکه د تخم دانه چه تکلیف د خاورو برداشت نه کړي نو د کامیابۍ نه محرومه شي او ونه ئے نه جوړه نه شي - (غریب)

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ (۲) لَذَهَبَ	لَوْ په قرآن کښې مستعمل دے په څلور معنی باندې - (۱) د آرزو د پاره لکه: لَوْ كَانُوا

يعلمون (بقرة: ۱۰۲) (۲) مصدریه لکه: ربما يود الذين كفروا لو كانوا مسلمين (حجر: ۲) (۳) شرطیه استدلالیه چه انتفاء د اول راځي په سبب د انتفاء د ثاني سره لا دے نه بحث کوي منطقیان لکه: لو كان فيهما آلهة الا الله لفسدتا (انبياء: ۲۲) (۴) شرطیه خارجیه چه انتفاء د

سه
شادو اپنی ہستی کو
اگر کچھ مرتبہ چاہیے
کہ دانہ خاک میں
مل کر گل و گلزار ہوتا ہے

ثانی راځی د وجې دانتفاء د اول نه۔ لا د دینه بحث کوی نحویان لکه؛ وَلَوْ شَآءَ اللهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ (بقره: ۲۰)

فائدۀ:۔ متقدمینو نحویانو د لو تعریف کړے وه چه دے لپاره دانتفاء د ثانی دے دانتفاء د اول د وجې نه۔ لو ابن حاجبؒ اووے چه دا خبره غلطه ده ځکه چه ثانی خو لازم دے او انتفاء د ملزوم سره خو انتفاء د لازم نه راځی۔ ځکه لازم کله عام وی لکه حرارة د اور سره لازم دے او په انتفاء د اور سره خو انتفاء د حرارة نه راځی حرارة په وی د نمر اود اور نه وی۔ نو نحویان په دے جمعه شو تر سعد الدین تفتازانی پورے۔ نو هغه اووے چه د متقدمین خبره خطا ده۔ ځکه نحویان د وجود خارجی نه بحث کوی نه د استدلال نه چه بحث د منطقیانو دے لکه" لو جئتنی لاکرمتک" یعنی انتفاء د اکرام په خارج کښے د وجې د انتفاء د مجیئ نه۔ په دے کښے لحاظ د استدلال نشته۔

(۲۱) يَاأَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الخ

اعبدوا ربکم دعوه ده دعوه پشان د تخم وی د دے د پاره۔

ربکم نے دلیل اجمالی دے۔ یعنی رب هغه دے نو معبود هم هغه شو۔ او بے د الله تعالیٰ نه بل څوک رب نشته۔ نو بل څوک معبود هم نشته۔ یعنی عبادة بدنی، قولی، مالی مختص دی په باری تعالیٰ پورے۔ التحیات لله عبادة قولی والصلوٰة بدنی والطیبات مالی دا قول مختص دی په الله تعالیٰ پورے۔ الذی خلقکم دلیل انفسی لعلکم لعل د پاره د تاکید دے۔ یا زائد دے یا ترجی په اعتبار د مخاطب سره ده۔ تتقون ځان بچ کړئے په عبادة د هغه سره د عقابه نه۔ الذی جعل لکم الارض فراشا دلیل ارضی والسماء بناءً دلیل سماوی۔ وانزل من السماء ماءً فاخرج به جوی۔ به نه معلومیږی ظاهرًا چه فعل د باری تعالیٰ په سبب سره دے اگرچه سبب ته محتاج نه دے۔ من الثمرات (۱) بیان مقدم دے د رزقا د پاره

سه د بره نه زمکے سره د سه ما فرحلوه شو چه میوے راویسته صفت د باری تعالیٰ د نه د اوبو ۱۲ (غرائب)

سه بنو تلطف په الله ازده سره چه مسلمان شه کیفی ۵۶ او نه درسی۔ کمالات عزیزیہ

(۲) یا من الثمرات مفعول دے او من زائد دے او رزق مفعول له دے فلا تجعلوا نتیجه ده۔ نتیجه پښان د ثمرے وی۔ انداد ا جمع د ند ده "اخرج ابن ابی شیبه" قال رجل للنبی صلے الله علیه وسلم ماشآء الله و شئت فقال جعلتنی لله ندا ماشاء الله وحده (فتح القدیر)۔

وانتم تعلمون تلطف فی الدعوة دے۔ تعلمون متعدی نازل دے په منزله د لازمی یا قائمقام د مفعولین حذف دے یعنی انه الخالق لما ذکر۔

(۲۳) وان کنتم فی ریب

جواب د سوال مقدره چه وارد یږی په یاایها الناس اعبدوا باندې۔ چه دا اعلان ربانی نه دے بلکه ته د ځانه جوړه وے۔ حاصل جواب تاسو هم عرب یئ دا سے کتاب جوړ کړئ نو جوړه وے خو نه شئ نو د دوزخ نه او ویریږئ حقه دلسے انسان او رنه دے چه یوازے لرګی سیزی بلکه حقه داسے زبر دست اور دے چه کانړی او سرپی خوری۔ د حقه چا د پاره تیار دے چه دا دعوه نه منی۔ فی ریب یعنی دا کتاب خو لا ریب فیه یعنی محل د ریب نه دے۔ خو که ستاسو ریب وی نو مقابله ئے پیش کړئ۔ علی عبدنا۔ د قرآن قانون دے چه چرے د نبی علیه الصلوة والسلام نه اظهار معجزه اوشی نو هلته د نبی علیه الصلوة والسلام نه تعبیر کیدے شی په عبد سره چه د معجزے د وجے نه خلق د نبی علیه الصلوة والسلام نه معبود جوړ نه کړی۔ تائیدات: (۱) وما انزلنا علی عبدنا (انفال: ۴۱) (۲) سبحان الذی اسرٰی بعبده (بنی اسرائیل: ۱) (۳) تبارک الذی نزل الفرقان علی عبده (فرقان: ۱)۔

د عبدنا نه معلومه شوه چه اشاعت د دین د عبدیت نه کیږی نه د سلطنت نه۔ او عبدیت په مراتب د قرب کښے لویه مرتبه ده نو څکه نبی علیه الصلوة والسلام عبدیت غوره کړه۔ کله چه نبی علیه السلام ته اختیار ورکړے شه د سلطنت او د عبدیت۔

سے
(۱) یونس ۳۸
(۲) هود ۱۳
که څوک اعتراض او کړی چه مثل د کتاب جوړه کړے وو لکه څو د زملی خدا ید دوالی نه د ختم شوے وو نو جواب دا دے چه که څه مثل جوړه کړے وے نو حقه به یو قیمتی کتاب وے نو خلقو به نقل کړو لکه سبعه معلقه د فصاحت د وجهے نه تراوسه باقی ده خو مثل د قرآن که وے نو ټا ظر به په سرو زرو کښے چاپ کړے وے (مولانا عبد الغفور صاحب)

بنی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی من تواضع لله رفعه الله (مشکوٰة ص۴۳۳)
ومن تکبّر وضعه الله (مشکوٰة ص۴۳۴)

په مخلوق پورے خوند کوی عبدیت لکه چه په خالق پورے خوند کوی سلطنت او تکبر۔ دَ کومو بادشاهانو دَ لاسه چه نشر دَ اسلام شوے دے لکه دَ اصحابو رض نه۔ نو دغه دَ عبدیّت دَ وجے نه شوے دے نه دَ سلطنت دَ وجے نه۔ ورنه روستو هم دَ مسلمانانو سلطنت وه او دَ اسلام نشر نه کیده۔ نو ځکه ابراهیم علیه السلام دَ پلار وزارت له او موسیٰ علیه السلام دَ فرعون بادشاهیٔ له لته ور کړے ده۔ او نشر دَ اسلام ئے په فقیریٔ سره کاوه۔ (شیخ سرحد)

بسورة - اول اعلان دَ مقابلے دَ کل قرآن، تائید؛ لئن اجتمعت الانس الخ (بنی اسرائیل: ۸۸) بیا دَ لسو سورتونو؛ تائید؛ قل فأتوا بعشر سور مثله - (هود: ۱۳) بیا دَ یو سورة۔ عه

من مثله - دَ مثل دَ بنی علیه السلام نه چه علم استاذی او کسبی ئے نشته - بلکه علوم دَ بنی علیه الصلوٰة والسلام وهبی لدنی وو - یا مماثل دَ قرآن سره په اخبار بالغیب کښے، او فصاحت بلاغت کښے، او په قوی دلائل کښے، او په مطابقت دَ کلام کښے دَ مقتضی دَ حال سره او په عدم اختلاف کښے - او که اختلاف وی نو هغه به ځمونږ ه کمی دَ علم وی۔ نو ځکه اخنس ابن شریق او ابوجهل او ابوسفیان تمامه شپه قرآن آوریده - درے شپے داسے اوشوه بیا دوی عهد اوکړ چه له دیته څوک خبر نه شی - او بیا به قرآن نه أورو - ابوجهل اووے چه مونږ ولے نه منو قرآن وجه دا ده چه مونږ قول عمر دَ بنی هاشمو مقابله کړے ده - نو دَ قرآن مقابله خوکولے نه شو - کم ازکم مقابله به ئے کوو - چه منو به ئے نه -

بنی علیه الصلوٰة والسلام چه انا اعطینك الكوثر الخ بیت الله

سه
ځکه چه په عبدیت کښے رابطه ده او په سلطنت کښے ظابطه ده او کار په رابطه سره کیږی نه په ظابطه سره (رحمانیة الله شاه بخاری ص۱)
ځکه چه هرمزان حکم رضی الله عنه دربار ته قیدی راوستے شو نو هغه اووے چه اے عمر تا ځکه په دنیٰ طاقت سره فتح کړے یم ۱۲
یو تبلیغی عالم ۷
. . . . . .
عه بیا دَ یو ے ټکړے فلیأتوا بحدیث مثله (طور ۳۴) ۱۲
- - - - - -
أسلم حکیم من اهل الکتب بسبب مطالعة المبسوط کتاب امام محمدؒ قائلاً هذا کتاب محمدکم الاصغر فکیف بکتاب محمدکم الاکبر (دفاع امام ابوحنیفہؒ ص۱۹۴)
سه در کتاب برکسی اگر شیح بدهٔ و مختلف از گفت شان بیرون شد سعد
تسهیل ص۱۱۲
یعنی په دین سره اختلاف حقیری۔

لہ یو اعرابی نبی علیہ السلام تہ راووے چہ مخو بنگرہ ٥٨ وعدہ د غنیمت پورہ کرہ نبیؐ اوویلے بشارت واخلہ ... و صفہ اوویلے قد اکثرت علی من البشر جیؐ ٣٢ د ابو داؤد ابو موسیٰؓ او بلال تہ یہ قیمر سرہ چہ تا سو حما

تہ زور نہ کہ نو نا قد د شعر ڈ اووے چہ "ما ھذا کلام البشر" -

الفضل ما شھدت بہ الاعدآء - شاعر وائی ؎

گر مصور صورت آن جان جاناں میکشد ‌‌ ‌ حیرتے خواہم کہ نازش را چسان میکشد

کہ عربی څوک جوړہ کړی نو طرز د قرآن بہ نکومہ دا ډیری

پہ فصیح کتاب د عربی کښے د قرآن آیات د ستوری پشان ځلیږی (غریب)

شھدآئکم - چا تہ چہ تاسو حاضر ناظر وائی (شیخؒ)

خپل علمآء ؛ تائید ؛ ھلم شھدآئکم الذین یشھدون (انعام: ۱۵۰)

(شیخ سرحدؒ)

اعدت للکفرین - معلومہ شوہ چہ جنت او دوزخ اوس

تیار دی - او دا مذھب د اھل سنت والجماعت دے - البتہ تیاری

پہ کښے د پارہ د جنتیانو او دوزخیانو د دوی د عملونو د وجے نہ

کیږی -

او معتزلہ وائی چہ پہ قیامت کښے بہ جنت او دوزخ تیاریږی

(۲۵) لہ وَبَشِّرِ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا | عطف د بشارت دے پہ تخویف بے د لحاظ د انشائیت او خبریت نہ - دے تہ

عطف القصہ علی القصہ وائی (کشاف)

نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام مُبَشِّر - مومنان مُبَشَّر لھم - جنت

مُبَشَّر بھا دے - پہ دے قیاس دے تخویف -

تجری من تحتھا - د تحت درے احتمالہ د قرآن نہ معلومیږی

(۱) پہ قرب د جنات کښے ؛ تائید ؛ فناداھا من تحتھا (مریم: ۲۴)

(۲) پہ تصرف د اھل د جنات کښے ؛ تائید ؛ ھذہ الانھٰر تجری من تحتی

(زخرف: ۵۱)

(۳) لاندې د بالاخانو د جنات نہ ؛ تائید ؛ لھم غرف من فوقھا غرف

مبنیۃ تجری من تحتھا الانھٰر (زمر: ۲۰)

الانھٰر - څلور دی (۱) د پیو (۲) د شرابو (۳) د اوبو (۴) د گبین -

بشارت د اسلام قبول کړو د، مخو قبول نہ کړو، دوی اووے چہ مونږ قبول کړے دے نو نبیؐ اوبہ طلب کړے نو پہ منځ کښے یې اولاسونہ دوئی ځل اوبہ صفہ پیالہ کښے صفہ تو کړہ اووے فرمائیل چہ دا اوبہ پہ ځان واچوئ نو ام سلمہؓ آواز وکړو د پردے نہ چہ خپلے مور لہ ھم څہ پریدئ نو دوی صفے لہ ھم څہ اوبہ پریخودے (بخاری صـ۶۲۰/۲)

کہ نقاش صورت د معشوق جانان جوړ کړی، نو حیران یم چہ ناز د معشوق بہ څنگہ جوړ وی -

نه سوال دا په سورت حج کښې د ذباب بحث کړے (۵۹) د وان یسلبهم الذباب شیئا حج ۷۳ او جمعه مدنی دے ۱۰۳ او سورت دے او بقره ۸۷ کښے نو هغه خوراک افغانو دے نو سوال څنګه او څو او عنکبوت کښې د عنکبوت بیان دے څنګه

تائید: فیها انهر من ماء غیر اسن وانهر من لبن لم یتغیر طعمه - و انهر من خمر لذة للشربین - وانهر من عسل مصفی (محمد: ۱۵)

من قبل په خوا په دنیا کښے یا په جنت کښے - واتوا به متشابها - ورپه کښے شی ورکړی شی دوی ته میوه یو شان ته په رنګ کښے نه په خوند کښے

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي - ۲۶	دا جواب دے د دویم سوال نه چه د په طور د معارضے سره - معارضه وائی

اقامة الدلیل علی خلاف ما قام علیه الخصم ته - یعنی کفارو وے چه مونږ خو مثل د قرآن نه شو جوړه ولے - لیکن که دا د خدا کتاب وے نو په ده کښے به ذکر د خسیس څیزونو نه وے لکه رعد، برق، ظلمات، ذباب، عنکبوت شو - څکه د ه خدائے تعالیٰ د دے سره څه مناسبت دے -

حاصل د جواب دا دے چه مناسبت د مثال د ممثل سره وی نه د ه ممثل سره - مثال خو د پاره د وضاحت د ممثل وی - نو باری تعالیٰ نه پریدی داخبره چه بیان کړی مثال د ماشی - یا ذیات د ماشی نه په صغر کښے یا په کبر کښے -

خو مومنان پے پوهیږی چه دا مثال حق دے د پاره د وضاحت د ممثل دے - او کافران اعتراضونه کوی -

الحیا - انقباض النفس عن القبیح مخافة الذم (بیضاوی)

نو مراد د حیا نه دا ده چه نه پریدی -

یضل به کثیرا - یعنی ضد یا نو لره ګمراه کوی - او اناب والو ته هدایت کوی - او مراد د کثیر نه کثرت فی نفسه دے چه معنی د صیغے د مبالغے ده - نه کثرت اضافی - چه معنیٰ د اسم تفضیل ده - د کثرت اضافی په مقابله کښے قلت راځی - او د کثیر فی نفسه په مقابله کښے کثیر راتلے شی -

عهد الله - (۱) عهد ازلی (۲) عهد فطرتی (۳) عهد بیعتی بالمشافه

او د عهد فطرتی تائید فطرت الله التی فطر الناس علیها (روم ۳۰) او د عهد بیعتی تائید یایها الذین امنوا اوفوا بالعقود (مائده)

* کما قال الجهلة ان الله اجل من ان یضرب الامثال بالغیث والمستوقد وبیت العنکبوت والذباب (جامع البیان)

نو سوال څنګه او څو او عنکبوت کښے د عنکبوت بیان دے څنګه الذین اتخذوا من دون الله اولیاء کمثل العنکبوت (عنکبوت ۴۱) نو عنکبوت خو مکی دے نو سوال په مکه معظمه او جواب په مدینه منوره کښے او شو دا څه معنی ده؟ نو بعض حضراتو جواب ورکړو چه دا سوال په ظلمات رعد و برق وارد دے نو باری تعالیٰ جواب ورکړو چه دا څیزونه خو لا لوے دی زه خو د ماشی بیان هم کووم چه لوے مثال دے او بعض جواب کوی چه باری تعالیٰ عیب وال دے نو دا جواب کوی څو د سوال نه چه روستو بیا کیږي او په مکه معظمه کښے سوال او په مدینه منوره کښے جواب څه نا اشنا خبره نه ده او جامع البیان د دے دواړه توجیهات جمع کړی دی معا ۱۲ دے نه تلفیف وال *

له د عهد ازلی تائید وإذ أخذ ربك من بني آدم من ظهورهم ذريتهم وأشهدهم على أنفسهم ألست بربكم قالوا بلى (اعراف ۱۷۲)

وبه ئې بوله بدي آسمانه ده ... (فليصل رحمه (بخاري) يعني عمر ئې بوکتي شي -
۹۰) من سره ان يبسط عليه رزقه و ينسأ له في اثره ط

په دوران دَ حياة دَ نبي عليه الصلوٰة والسلام كښې - (۸۸) او بالغيب

پس دَ وفات دَ هغه نه - يقطعون - پرېدي - ان يوصل -

چه ادا کي - معنی عامه مراد ده نه يوائځې صله رحمي - يفسدون -

وراني کوی - فساد قرآن شرک او بدعت ته وائی - لکه چه

اصلاح توحيد او سنت ته وائي - اولٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ -

هم ضمير فصل دے يعني خسران مقصور دے په دوی پورے

الحاصل اے خلقو دَ الله تعالیٰ عبادت کوئ دا دَ قرآن

ربانی اعلان دے - قرآن واقعی دَ خدائے کتاب دے - که

تاسو دا اعلان اُومانه نو حيات دے تاسو لره - ورنه سخت

دوزخ دے تاسو لره -

كَيْفَ تَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ ۲۹/۲۸	- دليل عقلي ۲ حاصل دا چه ولے کافر کيږئ - ستاسو دَ

ژوندا او دَ حياة متصرف دے - او ژمکه او آسمان ئے

تاسو لره پيدا کړی دی - او په هر څه باندے پوهيګی - يعني

غيب دان او کارساز صرف باری تعالیٰ دے - نو دَ هغه عبادت

کوئ - او دَ هغه نه انکار مه کوئ -

فائده :- خلوګر عالمه دی - (۱) عالم مبادی کښې مرګ دے (۲) عالم

دُنيا کښې حياة دے (۳) عالم برزخ کښې موة دے او اعاده دَ روح

بدن ته علی قولٍ حياة عارضي دے نو شمار نه شو (۴) عالم

عقبی کښې حياة دے -

مرګ وائی انفصال دَ روح ته دَ بدن نه - او حياة وائي

اتصال دَ روح مع البدن ته - (رحم مؤمن ط)

ما فی الارض جميعا - دَ ما نه مراد نعم دی ؛ تائيد ؛ وما

بكم من نعمة فمن الله (نحل: ۵۳) (شيخ)

که عام شي نو دَ بعضے نه نفع اخلو - او بعض دَ عبرت دَ پاره

وبه ئې بوله ... تعالیٰ ... لا يدخل الجنة قاطع (بخاري) صله دا ده چه هغه بدی کوی او ته ښه کوے او دَ خوي په بدله کښې ښه کول ئې ته مکافات وائی او دَ بدی په مقابله کښې بدی خو دَ خړ کار دے بدي را بدی سيل بالخير جزاء اگر مرد احسن الی من آسا (رحمه الله)

او عالم برزخ دَ عالم دنيا نه دومره لوئے دے لکه دنيا دَ عالم مبادی نه دَ پيدائش نه وړاندې عالم) او عالم عقبی بيا دَ عالم برزخ نه هم لوئے دے - دا دنيا جنتيانو له به دَ لسو دنيا ګانو په مقدار دی او دَ اوبے سورے په تيز رفتار اسی پنځه سوه کاله نه شی ختم کولے ۱۲ ۱۲

دی - تائید: ھُو نکتہ دا روشوے وہ دَ زھ یلی وانے دَ پارہ (قلیوبی، غریبا)۔
او کلہ کل نعم شی نو دَ بعض نعمت والے معلوم نہ دے۔ یا نعمت دے
دَ جنس دَ پارہ آگرکہ دَ بعضے دَ پارہ ضرور دے - او ضرر دَ مسلمان دَپارہ
ھم فائدہ دہ۔ یا دَ جمیعا عامل محذوف دے - ای اعتقد جمیعا منہ
تائید: وما فی الارض جمیعا منہ (جاثیہ: ۱۳) یعنی دَ خدائے تعالیٰ
دَ طرفہ دی نہ چہ ټول نعم دی۔ (شیخ)

ثم استوی الی السمآء - دَ ثم نہ معلوم شو تاخیر دَ آسمان - او
دَ والارض بعد ذٰلك دحٰهَا (نازعات: ۳۰) نہ معلومیږی تاخیر
دَ زمکے - نو حقانی والا وائی چہ تاخیر زمکے پہ اعتبار دَ حوے سر
دے - او پہ اعتبار دَ مادے سرہ مقدمہ وہ پہ آسمان باندې۔
شیخ صاحبؒ وائی چہ دا جواب دَ خلق لکم ما فی الارض جمیعا - نہ
او دَ سجدے دَ ا یات (ع ۹، ۱۰، ۱۱) نہ خلاف دے - ځکہ چہ هرڅه
پیدا کړی دی باری تعالیٰ بیائے قصد کړے دے آسمان تہ - نو
مراد دَ بعد نہ بعدیت ذکری دے نہ رتبی۔
او عثمانی صاحبؒ فرمائی چہ کلہ باری تعالیٰ نعم بیانوی - نو
هلتہ زمکہ مقدمہ شی پہ آسمان - ځکہ نعم پہ دنیا کښے ډیر دی
او کلہ چہ جلال دَ قدرت بیانوی نو هلتہ آسمان مقدم کړی
پہ زمکہ ځکہ چہ جلال دَ باری تعالیٰ پہ آسمان کښے ډیر دے۔
فسوّٰهنّ - دا جمع پہ اعتبار دَ ما یؤول سرہ دہ - وهو بکل
شیء علیم - لکہ چہ کارساز دَ هر شی باری تعالیٰ دے نو غیب دان دَ هر شی
ھم دے دے۔

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ الخ
ملائک جمع دَ ملک هغه مخفف
دَ ملأک نہ او هغه منقلب دے
دَ مألک نہ او دا مشتق دے دَ الوکۃ نہ او هغه رسالۃ
تہ وائی (شافیہ)۔

ك تائید: (۱) افلم ینظروا الی السمآء فوقهم کیف بنینٰها وزینّٰها وما لها من فروج، والارض مددنٰها الخ (ق: ۶، ۷) (۲) ولقد خلقنا السمٰوٰت والارض وما بینهما فی ستۃ ایام (ق: ۳۸) (۳) فورب السمآء والارض انہ لحق الخ (ذاریات: ۲۳) - (۴) والسمآء بنینٰها بایید وانا لموسعون والارض فرشنٰها فنعم الماهدون الخ - (ذاریات: ۴۷، ۴۸) (۵) ام خلقوا السمٰوٰت والارض بل لا یوقنون الخ (طور: ۳۶)

دَ غلو د مے تا مے رکوع حاصل۔ نفی دَ معبودیت دَ نوری نه چه
وائی - لا علم لنا (بقره ۳۲) او دَ ناری نه چه کان من الغفرین (بقره ۳۴) دے
او دَ خاکی نه چه فازلهما الشیطن (۳۶) دے - یعنی عبادت یوازے دَ
باری تعالیٰ کوئے۔ دَ نوری عبادت مه کوئے لا علم دی - دَ ناری عبادت
مه کوئے مردود دی - دَ خاکی عبادت مه کوئے عاجز دی -

اذ ظرف لازم الاضافت دے - مضاف الیه او عامل غواړی
مضاف الیه جمله ده - نو ځکه دے مبنی دے او عامل محذوف دے
چه اذکر دے او دا ذکر محذوف دے چه القصه دے (عام)

بعض وائی چه اذ زاید دے بعض وائی چه په معنی دَ قد دے
شیخ فرمائی عامل ئے کله مؤخر کیدے شی ځکه چه په ظروفو
کښے توسع ده - دلته عامل ئے قالوا مؤخر دے نو تقدیر
داشو "قالوا وقت قول ربک للملئکة الخ" -

شاه صاحبؒ فرمائی چه دا اذ دَ قبیلے دَ تعداد دَ مواضع ها ئلوو
شوے - نو تحقیق دا دے چه تفتیش دَ عامل ته ئے ضرورت نشته -

خلیفه نائب دَ باری تعالیٰ په احکامو شرعیو کښے - یا خلیفه دَ
یوبل یخلف بعضهم بعضا دے توجیه لَه شیخ سرحدؒ (دوم) ترجیح
ورکوی چه دَ مشرکانو استدلال ختم شی - دَ پاره دَ تصرف دَ
اولیاؤ په دے معنی سره چه آدم علیه السلام نائب دَ باری
تعالیٰ دے په احکامو تکوینیو کښے -

قالوا اتجعل دا تعجب او تپوس دے دَ هغه شی چه په دوی
پټ وه نه اعتراض په باری تعالیٰ باندے - تعجب و مکتفی عما خفی علیهم من السبب
یا دا پیشکول دَ خپل ځان دی اطاعت دَ باری تعالیٰ ته مقصود
دَ دوی اعتراض نه دے - (مولانا عبد الغفور صاحب)

دا فساد دوی معلوم کړے وه دَ جنات نه یا دَ لفظ دَ
خلیفه نه - یا مقصود دَ دوی خو خپله صفائی ده - نه دا اعتراض و نه

ونحن نسبح بحمدک - مونږ د اپو صفت ستا - ونقدس لک - او بیا نو و پاکی تا لره - یعنی صفات جمالی[مثبتہ] او جلالی[سلبیہ] وایو -

انی اعلم ما لا تعلمون - د ما لا تعلمون تفصیل دوستو را ځی - چه غیب السموٰت لاځ دے - یا چه انسان مظهر د صفات باری تعالیٰ دے یا چه انسان جامع د عبادت د جمادات په سجده کښې او د حیوانات په رکوع کښې او د نباتات په قیام کښې -

یو ډیر سوال دی (۱) چه ابلیس علیه اللعنة ولے آسمان ته او خوت (۲) د ابلیس عبادت ولے لغوه شو (۳) د ابلیس حسد د آدم علیه السلام سره ولے پیدا شو؟ -

د دے جواب به د شیخ الهند صاحبؒ د قصے نه معلومیږی - چه په دنیا کښې د پیریانو حکومت وه - او دوی فساد کاوه - نو باری تعالیٰ ملائیک راولیږل چه پیرشریران ئے هلاک کړل - او نورے کمزورے ځنګلو نو او دریابونو ته او شړل - او ابلیس یو راهب مکار وه - (۱) د ملائکو په سفارش سره آسمان ته او ختلو - (۲) نو په آسمان کښې ئے عبادت شروع کړه چه خلافت راته ملاؤ شی (۳) نو د آدم علیه السلام د خلافت د مشورے نه په ده د اور و لبړ یدو - چه ما خو ځان ذرے کړ په عبادت د پاره د خلافت - او خلافت راته نه ملاؤ شو - او خلافت د بل چا واغسته -

وعلم آدم الاسماء کلها - الاسماء - ای اسماء المسمیات کلها استغراق عرفی دے - آدم علیه السلام کښې د تعلم صلوح وه ځکه چه د خلافت د پاره پیدا شوے وه - په خلاف د ملائکو نه - او ملائک د خلافت د پاره پیدا نه شو - دا د تقدیر مسئله ده په دے کښې تلاش خه نه دے - سعدی شیرازی وائی ؎

بدریا در منافع بے شمار است | اگر خواهی سلامت برکنار است

حافظ شیرازی فرمائی ؎

چه دریاب کښې منافع بے حسابه دی او که سلامتیا غواړے نو په غاړه ده۔

حدیث مطرب و مَی گو و راز دہر کمتر جو
کہ کس نکشود و نکشاید بحکمت این معمّیٰ را

قالوا سبحانك - دا مقصودی ځائے دے - یعنی بے علم معبود نشی کیدے نو ځکه اعبد وا ربکم -

اسجدوا لآدم - دا سجده وئے تعظیمی ده - نه تعبدی - دا په ځکینې ادیانو کینې جائزه وه - او ځمو نږ په دین کینې حرامه ده -

الا ابلیس - ابلیس ته هم امر شوے وه؛ تائید: اذ امرتك (اعراف: ۱۲) - معنیٰ د ابلیس ده چیرنا اُمیده - ابیٰ - سخته منعے ته وائي - (امام راغب)

واستکبر - ځان غټ وګانړه - باب استفعال برائے وجدان دے وکان من الکٰفرین - (۱) نو شو د کافرانو نه - نو معلومه شوه چه تکبر سبب د کفر شو - باری تعالیٰ فرمائي:- الکبریاء ردائي والعظمة ازاری فمن نازعنی واحدًا منهما ادخلته النار (مشکوٰة ص۴۳۳)

او نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائي:- من تکبر وضعه الله ومن تواضع لله رفعه الله (مشکوٰة ص۴۳۴)

ابلیس علیه اللعنة تکبر اوکړه نو مردود شه - او آدم علیه السلام تواضع اوکړه نو مرفوع شه - ترقیامته پورے چه څوک عاجزی کوی - نو الله تعالیٰ ئے پورته کوی - او څوک چه تکبر کوی نو الله تعالیٰ ئے خکته کوی -

د امام صاحبؒ په حق کینے رائحي - رجع الی قول صاحبیه - دا د هغه تواضع وه - د مبتدعینو و مشرکینو د ملعون کیدو وجه تکبر دے -

(۲) یا وه په علم الٰهی کینے د کافرانو نه - یا دری فنی اعتراض کوی چه د فرښتو آدم علیه السلام ته سجده کول بحکم الٰهی - او د ابلیس انکار او د فرښتو مباحثه که تورات نه خلاف وه - باری تعالیٰ

ے
تعبدی سجده دے ته وائی چه مسجود غیبدان کارساز نافع ضار او ګنڼا او کم دا سے نه وی نو بیا تعظیمی دے ۱۲ عه
د دے نه دا معلومه شوه چه خاکی عظیم دے د نوری نه نوځکه چه انبیاء نوری وائی نو عجوبه پیغمبرانو په تنقیص قائل دی نعوذ بالله منه ۱۲ ۱۲
ے
ز خاک آفریدت خداوند پاک پس تواے بنده افتادگی کن چو خاک پس ۱۲ ۱۲

داسے حکم نہ دے کہے۔ او ابلیس دَ دے عالم نہ مخکینے نافرمان وہ سید احمد خان پہ دے خبرہ کینے حمُو ند تا بعدار دے۔

جواب:- پہ تورات کینے چرته نشته چہ باری تعالیٰ دَ سجدے حکم نہ دے کرے۔ او عدم ذکر عدم حکم لرہ مستلزم نہ دے۔ دَ ابلیس مردود والے روسته ظاهر شوے دے۔ ورنہ هغه مخکینے مردود وہ

تائید: وکان من الکافرین۔ یعنی پہ علم الٰهی کینے (جلالین)۔

او دَ سید احمد خان تقلید پہ مونږ حجت نہ دے۔ هغه وائی چہ دَ آدم نہ مراد نوع دَ انسان دہ۔ دَ ملائکو نہ مراد قوۃ رحمانی دے۔ او دَ ابلیس نہ مراد قوۃ بهیمی دے۔ مونږه وایو دا صریح تحریف دَ قرآن دے۔ دَ قرآن نہ صراحتًہ معلومیږی چہ ملائک جدا دی۔ او آدم علیه السلام جدا دے۔ او ابلیس جدا دے۔ او دَ باری تعالیٰ دَ حکم دَ وجے نہ ملائکو تعظیم دَ آدم علیه السلام کرے دے۔ او ابلیس انکار کرے دے (از حقانی صـ۲۶)

وکان من الکٰفرین۔ مقصودی ځائے دے یعنی دے قابل نہ دے دَ دے چہ عبادت کوی۔ بلکہ دے خو مردود دے۔

الجنة۔ هی الجنة الخلد التی وعد المتقون۔ یعنی الف لام عهد خارجی دے او معهود مذکور حکمًا دے۔

فازلّهما۔ دا جمله مقصودی دہ یعنی عاجز معبود کیدے نہ شی۔ وسوسه کرے دہ ابلیس آدم علیه السلام تہ دَ تلو پہ وخت او دَ آدم علیه السلام نہ اجتهادی غلطی راغلے دہ۔ دَہ وے چہ دَ ونې نہ مراد معینه دہ۔ او حال دا چہ مراد نوعه دَ دغه ونې دہ۔ یا نهی تشریعی نہ دہ۔ یا پہ ما کینے پہ دغه وخت قابلیت نہ وہ دَ خلود فی الجنة۔ او اوس پہ ما کینے صلوح پیدا شوے دہ۔ دَ کثرت عبادت دَ وجے نہ (رتها نوی)۔

یا تہ نہ نهی هیرہ شوے وہ، تائید: فنسی۔ (طٰہٰ: ۱۱۵)۔ (رشید مرحوم)

جواب: دا فصله دے چہ بچیل عمل سره پہ فضل الٰهی لا درشی، او بعض وائی چہ پہ جنت کینے تکلیف نیشته، جواب: جنتی مکلف پہ توحید دے، خو توحید به د سا پہ شان جاری وی ۱۲۔

ځارکے، امعرالرکعیم... (۳۴)، موڼخ لپاره جمع یا عاجز کوئی نواما شی فرض نہ شوہ دَ وجهی قبل احتمال ۱۲ دو وجماعتی ځکه دہ؟ که غیر امعد موږ؟ اوکړو اول یا اول موڼخ مسنون نہ دہ یا مسجد کړلارے وہ یا مسجد لرہ اما۔ متعین نہ دہ نو دویم اماسنی جائز دہ پہ اتفاق سرہ ۱۲ او که اول اماسنی بنا پرشوے وہ نو پہ حنفیہ ځائے کینے مرغ مکروہ دے او پہ بل ځائے کینے اختلاف دے (بوادر صـ۱۳۱) البته که د هلے خلق چه د امامت را څی مسجد ته دپاره د ما څه نو دا بنو اظهار د معصیت د ی۔ ۲

عہ صغر نوی قصے دَ ما ر وغیرہ غلطے دعا ۱۲

فتکونا من الظلمین (۳۵) جملہ مرتبہ او توابہ کم کوے تاویل کهف ۳۴

لے بعض وائی که دا جنت شی نو راوکل نشته د جنت نه،

او په اجتهادی غلطئ د انبیاؤ زجر کیږی۔ او اصلاح هم کیږی۔ په خلاف د اجتهادی غلطئ د مجتهد نه چه په هغې يو ثواب ملاویږی (رفع)

فلا خوف علیهم ولا هم یحزنون۔ خوف یو حالت دے چه را ځی انسان ته پخوا د تکلیف نه۔ او حزن یو حالت دے چه را ځی انسان ته پس د فوت کیدو د مرغوب نه۔

نو په موحدینو خوف نشته چه په اعتقاد د توحید او سنت به بد اثر مرتب شی۔ او نه به حزن شتے د فوات د بدعاتو او د شرکیا تو نه۔ دا رنګے په قبر کښے به هم په دوی خوف د لحوق د مکروه نه وی او نه به به حزن د فوات د مرغوب وی چه دنیاده او دغه سے په محشر کښے او په جنت کښے۔

يَا بَنِيْٓ إِسْرَآئِيْلَ اذْكُرُوْا نِعْمَتِيَ الَّتِيْٓ (٤٠) د عمومی دعوت نه پس خصوصی دعوت۔ (شیخ)

وجه د تخصیص داده۔ چه کله نبی علیه الصلوٰة والسلام دعوت شروع کړ۔ نو عام عربو داووے چه بنی اسرآئیل اهل کتاب او علماء دی۔ که دوی د نبی علیه الصلوٰة والسلام خبره او منله۔ نو مونږ به ئے منو۔ ورنه نۀ منو۔ نو باری تعالیٰ رُخ د بیان بنی اسرآئیل ته برابر کړ۔ او د بیان ئے دوه رُخه دی۔

(١) بیان نعم۔ چه د احسان عوض احسان وی۔ ما ښۀ کړی دی تاسو هم ښۀ او کړئ۔ او د نبی علیه الصلوٰة والسلام دعوت تسلیم کړئ۔

(٢) او بیان د خبائث د دوی۔ په دے کښے عربو ته تنبیه ده چه دا یهود و نصارٰی قابل د تقلید نه دی۔ (شیخ الهندؒ)۔

أَفَلَا تَعْقِلُوْنَ۔ همزه استفهامی چه داخل شی په حرف عاطف باندې۔ (١) نو عاطف زائد وی (٢) یا معطوف علیه مضمون د ما قبل وی (٣) یا معطوف علیه محذوف وی۔ نو دلته تقدیر

سه اعراف ع ٣٥ طٰهٰ ع ١٢٣ ١٣ بقره ع ٦٣ ١٣

وَلَا تَشْتَرُوْا بِاٰیٰتِیْ (٤١) یعنې د باری تعالیٰ د حکمونو نه غلط مطلب مه ښکاره کوئ د خپل غلط مقصد د پاره یهودو به د تورات د ایتونو چه د نبی علیه السلام تصدیق پکښې وو، غلط مطلب به ئے راویستو او د خلقو نه به ئے پیسے اخستے بقره ع ٩٠ ۔ پاتے شوه د اذان او اقامت مسئله حنفیه فقهاؤ په نزد اختلاف دے روح المعانی و معارف ج ١ ص ٢٠٣

- - - - - -

او د کمی و د پاره ختم او پیسے په اخستل په اتفاق سره حرام دی البته د مریض د پاره په ختم کښے په پیسو اخستلو کښے کلام د جواز شته (منظاهر الحق) تعویذ د قاضی هم جائز دے۔ لا بأس برزق القاضی لانه

علیه السلام بعث عتاب بن اسید الی مکة وفرض له وبعث علیا وفرض له ولانه محبوس لحق المسلمین فتکون کفایته فی مالهم وهو بیت المال۔ (هدایه ص ١٣٩ ج ٣) قال مرتضٰی الحال اعلم علی تعلیم القرآن ۔ ۳

داشو الا تتفکرون فلا تعقلون - -

واستعینوا بالصبر - صبر بند ول دَ نفس دی په طاعت یا نَ دَ معصیت نه په کلفت سره داکارکه طبعا وه نو صبر دے - اوکه په کلفت سره وه نو تصبر دے - اوکه پس دَ کلفت نه طبیعت شو نو اصطبار دے - اوکه مقابله وه په صبر کښے نو مصابره ده -

اَلَّذِیْنَ یَظُنُّوْنَ - اے یو قنو ن -

اَقْسَامِ ظَنّ

(۱) په امورِ دَ دنیا کښے مباح دے - لکه چه وائی حَمّا کمان دے چه په بازار کښے به داشے وی -

(۲) په احکامو شرعیو کښے واجب العمل دے - لکه عمل په خبرِ واحد شو (۳) حسنِ ظن په مسلمان مستحب دے (۴) او بد ظنی پے مکروه ده - (۵) او ظن په اعتقادیات کښے کفر دے - نو څکه دَ دے ظن نه مراد یقین دے - (عام)

یا دَ ظن نه مراد خیال دے یعنی دَ دوی په خیال کښے داخبره وی - چه موږ به دَ خپل مولا سره ملاقی کیږو - یعنی مرګی ورته یاد وی - یعنی مراد دَ ظَنّ نه منطقی نه دے - چه جانب راجح ته وائی - (تهانوی)

یٰبَنِیْٓ اِسْرَآءِیْلَ اذْكُرُوْا : ۴۷ اعاده برائے ترغیب ده

فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعٰلَمِیْنَ - مراد فضیلت دے په بعض امور کښے - نو دَ عالمین نه کل عالم مراد دی - یا مراد دَ فضیلت نه کلی دے نو مراد دَ عالمین نه عالم دَ زمانے دَ دوی دی -

وَاِذْ نَجَّیْنٰكُمْ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ : ۴۹ یو هغه فرعون دے چه دَ هغه په کور کښے موسیٰ علیه السلام پرورش موندلے وه کَ دهٔ نوم رَعمسیس دے او بل هغه دے چه هغه په بحرِ قلزم کښے غرق شوے دے

ولا تلبسوا الحق بالباطل ... مخاطب به ذی علم ... اول حقه خبره اوکړه او بیا به ئے باطل اوکړه اوکه مخاطب به جاهلان وی نو دوئ به وے چه دے بالکل دَ لیکے خبرے کوی لکه چه وائی معاینه شی ... او ثابته وی عاترنه حضر دُعا چه دَ کښی علیه السلام نه نه ده ثابته ۱۲ ... دَ فضیلت جزئی مثال لکه یو طالب دے صرفِ میر ورته یاد دے او بل جامع عالم دے خو صرفِ میر ورته یاد نه دے او بل نقلی مثال چه جینئ تبتل وصلو دغه علیه السلام په مخکښے او دَ عزیز نه ... ۱۲ ... فرعون حزب ... چه بیت المقدس نه اوړ ... او قبطیان ئے ... دی ، او سبطیان ئے پرېښی دی ، یا په مخکښے کتابو نو کښے دا بے

(۱) اے پیش گوئی وه (۲) یا دا خبره د تواتر وه چه په بنی اسرائیلو کښے به یو هلک پیدا کیږی چه قبطیان به دَ هغه په لاس تباه کیږی - (معتقد ...)

کښې تسبیس څوک دے - (ترجمان القرآن)

ډېره لوئې منفعته دے - دے د

فِي ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ - په دے کښې د ډېر[3] ترجمې دی (۱) په دے ذبحه کښې امتحان وه (۲) په انجا کښې نعمت وه - د بلاء د دوه ترجمې دی (۱) نعمت (۲) او امتحان - (۳) په دے ذبیحه کښې انعام وه - ځکه چه تکلیف د مسلمان مهربانی د الله تعالیٰ ده - (تهانوئی)

يَسْتَحْيُوْنَ نِسَآءَكُمْ - یح کول د جینکو د پاره د بد غرض وو - نو ځکه ئے نه تعبیر وشو په نساء سره -

وَاِذْ وٰعَدْنَا مُوْسٰى : ۵۱

موسیٰ علیه السلام ذکر په قرآن کښې (۱۳۰) پیرے شوے دے (رشیخ سوّ)

موسیٰ په اصل کښې موشا وه یعنی په باغو نو او و لو کښې لوئے شوے - ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ - اتخاذ مستعملیږی په جعلی شی کښې -

وَاَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ : ۵۵

(۱) نظر اچه ول د بصر د پاره د لیدلو د شی - (۲) تأمّل - لکه انظروا ماذا في السمٰوٰت (یونس : ۱۰۱) (۳) تحیر، لکه دا آیات -

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ : ۵۶

شکر وائی اظهار نعمت ته - او کفر وائی پټولو د نعمت ته. شکر د ما فوق د پاره په طاعت سره دے - او د مساوی د پاره په مکافات سره دے - او د ما دون د پاره په احسان سره دے -

باری تعالیٰ فرمائی[عه] : حسبي من عبدي (في الشكر) ان يعلم انّ مابه من نعمة فهي مني (خازن) -

نبی علیه السلام فرمائی چاچه او وے په سحر کښې (اللّٰهم ما اصبح بي من نعمة او باحد من خلقك فمنك وحدك لا شريك لك فلك الحمد ولك الشكر) نو د دغه ورځې شکرئے پوره شو - او هم دغه سے په شپه کښې (مشکوٰة صـ ۲۱۱) -

سه د دے نه صوفیان اثبات د چیلے کوی چه په کښې دعوت الی الله وی ځکه چه دجبالت په اسلام کښې نیشته او څوک چه د غلطو خبرو نه پس کړی نو د هغه په ژړه کښې د حکمت خبرے جمع شی (بلکان مولانا صاحب)

عه ترک استغنا مراد م قبولیت نے جی گفتش که عارض حالیت - - - - -

ای بسا ناز ورده استغنا بگفتا جان او جان استغنا است چنت

من اخلص لله اربعين يوما ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه على لسانه (حدیث) (حزینه صـ۹۹)

وانزلنا عليكم (۵۷) قال الكماة من المن وماؤها شفاء للعين د صاحب روح المعانی هوځ د تجربے د پاره دا اوبه مستعملے کړی نو د هغه سترگے بینا خوږه شوے نو والله اووے چه د تجربے نه توبه کړه او یقین د صادق کړو نو د هغه سترگے بینا شوے (۱۲)

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ :۵۹ | ای فغیرالذین قالو قو لاالخ

(ابن عباسؓ) یعنی او وے ظالمانو یو خبره غیر د هغې نه چه ویلی شوے وه دوی ته - د حطة په ځائے ئے حنطة او وے - فبدل الذین ظلموا بما امروا - او مد خول د با متروک وی (عصام علی البیضاوی)

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ :۶۱ | د ذلت نه مراد بے عزتی ده یعنی خود مختار حکومت به ئے نه وی - د مسکنة نه مراد خوازی ده - د لته مراد تے نه خواری د زړه ده - (توانگری بدل است نه به مال) سعدیؒ -

وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ :۶۳ | هر کله چه موسیٰ ته تورات ورکړے شو او په هغه کښې احکام گران وو - نو بنی اسرائیلو د قبلولو نه منع وکړه (فامر جبرئیل بقلع الطور فظلله فوقهم حتی قبلوا وکان قدر عسکرهم فرسخا فی فرسخ ورفع فوقهم قدر قامة الرجل (ابن عباسؓ) روح المعانی ج ۱ : ص ۲۸۰)

او اکراه خو پس د تبول نه جائز ه ده لکن په مرتد باندې - صاحب تفهیم لیکی : پہاڑ کے دامن میں میثاق لیتے وقت ایسی خوفناک صورت حال پیدا کر دی گئی تھی کہ ان کو ایسا معلوم ہوتا تھا گویا پہاڑ ان پر آ پڑے گا - په تائید کښې دے پیش کوی : واذ نتقنا الجبل فوقهم کانه ظلة وظنوا انه واقع بهم (اعراف : ۱۷۱) دے د کاتی او د ظنوا نه خیل مراد ثابتوی چه غیر تحقیقا پورته شوی نه وه صرف خیالی خبره وه - او دے خو فکر نه کوی چه باری تعالیٰ فرمائی - نتقنا - ما پورته کړے وه - دا خبره خو یقینی ده او باری تعالیٰ په پورته کولو د غر قادر دے نو ولے تاویل کوی - البته پس د پورته کولو نه غر داسے وه لکه چترئ او د دوی خیال ده چه ار تاویږی

ان الذین امنوا الخ یه ذالک قبل النسخ - مجموعہ فتاوی ابن تیمیہ ج ۳ ص ۲۲۶ لیکن شیخ فرمائی چه په نوم کار نه کیږی بلکه مدار د کمال ایمان او عمل صالح دے او حاجت نسخ ته - ۱۲

(تفهیم القرآن)

نو کانؔ او ظنّوا مستعمل دی پس دَ نتقنا نٌہ -

ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِّنْ بَعْدِ ذٰلِكَ : ۶۴	تولّیٰ مستعملیږی پہ درے طریقو سرہ - (۱) تولّی الامر - ای قام

بہ (۲) تولّیٰ عنہ - ای اعرض عنہ (۳) تولّیٰ فلانا - ای اتخذہٗ ولیًّا -

فلولا فضل اللہ - لولا راځی دَ پارہ دَ انتفاءِ دَ ثانی پہ سبب دَ وجود دَ اول سرہ - نو انتفاءِ دَ خسران راغلے دہ پہ سبب دَ فضل دَ خدائے تعالیٰ سرہ - نو مراد دَ خسران نہ چہ منتفی دے مهر جباریت دے - یا عقوبتِ عاجلہ دے -

قِرَدَةً خَاسِئِيْنَ : ۶۵	(۱) مراد دَ مسخ نہ مسخ صورۃ دہ نہ ادراکا (۲) یا مسخ ادراکی دہ نہ صوری

(۳) دریم شق چہ مسخ صوری او ادراکی شی مراد نہ دہ -

وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ : ۶۷	ذبحہ دَ بقرے دَ پارہ دَ توهین دَ معبود دَ دوی دہ - مدارک

والا فرمائی :- فاراد اللہ تعالیٰ (فی ذبح البقرۃ) ان یهوّن معبودهم عند هم - دَ قتل دَ نفس سرہ دَ دے ذبحے تعلق نشتہ - مدارک (۵۵) والا فرمائی :- وکانوا طلبوا البقرۃ الموصوفۃ اربعین سنۃ نو څلویښت کالہ بہ څنګہ مړے پروت وہ - پہ دے دلالت کوی تقدیم دَ قصے دَ ذبحے پہ قتل باندے - نو قتل ځان لہ خیانت دَ دوی دے ثالث چہ دَ مال دَ پارہ قتل دے - او ذبحہ دَ بقرے ثانی خیانت دے - یعنی پہ حکم دَ خدائے تعالیٰ کښے چون چرا کول او اول خیانت تولی وہ دَ حکم دَ خدائے تعالیٰ نہ - (شیخؒ) یعنی بعد الاول

بعض وائی تعین دَ بقرے دَ پارہ دَ توهین دَ بقرے دے خو روایت دَ مدارک دَ دے توجیہ سرہ منافی دے -

او بعض تعین دَ بقرے دَ پارہ دَ توهین نہ وائی نو تعین دَ بقرے هم بلا فائدے شو -

فائدہ:- د دا قصې د بقرې نه معلومیږي جواز د نسخ قبل العمل ځکه چه تقییدیو قسم د نسخ دے. لکه چه په معراج کښې د نبي علیه الصلوٰة والسلام نه پنځوس مونځونه منسوخ شو قبل العمل - ځکه چه اعتقا د د عمل نه مخکښې دے او اعتقا د د نبي علیه الصلوٰة والسلام خو اعتقا د د امت دے -

كَذٰلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتٰى :۷۲	كذلك په قرآن کښې په درے قسمه مستعمل دے (۱) برائے تشبیه لکه

دا ایت (۲) برائے کمال لکه: وكذلك جعلنكم امة و سطا (بقره ۱۴۳)
(۳) برائے تعلیل لکه: وكذلك حقت كلمة ربك على الذين كفروا (مؤمن: ۶)

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوْبُكُمْ :۷۳	ثمّ په درے قسمه مستعمل دے- په قرآن کښې (۱) استبعاد دپاره لکه دا

ایت- چه ما بعد د ثم محال دے په نزد د وجود د ما قبل د ثم کښې د عقل سلیم په نزد - (۲) تراخي رتبي لکه: ثم استوى الى السّماء (بقره: ۲۹) (۳) تراخي ذکري لکه: ثم قلنا للملئكة اسجدوا لآدم (اعراف: ۱۱)

وَقَالُوْا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ :۸۰	(۱) ځلوېښت ورځې چه د دوی نیکونو د سخي عبادت کړے وو

(۲) اووه ورځې چه ایام د دنیا دي (۳) مُده د عمر د سړي ای-
(۴) یعني مونږه مؤمنان یو په قدر د ګناه به په عذاب یږو-

بَلٰى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً :۸۱	د دینه ثا بتوي معتزله چه اصحاب کبائر به همیشه وي په

اور کښې او د دوی نه دلیل چه اصحاب کبائر به مخلّد في النار نه وي دا قول د رسول صلی الله علیه وسلم دے: ما من عبد قال لا اله الا الله ثم مات على ذلك الا دخل الجنة (مشكوة ص۱۱) او د دے دلیل نه

سے قال ابوذرؓ وان زنی وان سرق؟ الخ قال ۴ علی رغم انف ابی ذرؓ۔ ابو ذر چه به دغه حدیث بیانولو نو دغه به وئیل وان رغم انف ابی ذرؓ

جواب دا دے چہ (۱) من کسب سیئۃ ای الشرک (ابن عباسؓ) یعنی
مراد دَ ستیٔ نہ کاملہ سیئہ دہ ۔ شے چہ ذکر شی مطلق نو صرف
کیږی کامل تہ په ذات کښے او په وصف کښے جاری کیږی په خپل
اطلاق سره ۔ یا (۲) احاطت بہ خطیئتہ نہ مراد دا دے چہ
په ذره کښے هم ایمان پاتے نہ شی (شیخؒ)۔
(۳) یا دَ خلود نہ مراد طول مکث دے ۔ (۴) یا دَ دے گناه سزا فی
نفسہ سزا داده ولے دروازه دَ مغفرت ورتہ کهلاؤ دَه
یا نه؟ نو دَ دینه دا نص ساکت دے نو بل نص تہ به اوګورو
چه : ان اللہ لا یغفر ان یشرک به و یغفر ما دون ذلک لمن یشآء
(نسآء : ۴۸) نه معلومه شوه چه دوی تہ مغفرت کیدے شی ۔

تقتلون انفسکم تقلون به ئے یو بل ۔ الا انه	ثُمَّ اَنْتُمْ هٰٓؤُلَآءِ تَقْتُلُوْنَ اَنْفُسَكُمْ ۸۵

محرم الجنس لکہ شرک او کذب ۔ عدوان محرم النوع کتخصیص القرءۃ
بلیل الجمعۃ بلا دلیل ۔ (شیخ سرحدؒ)
وان یأتوکم اُسٰرٰی تفادوھم ۔ (۱) یأتوکم کښے خطاب دے
مجموع تہ او مراد آخذین دی ۔ او په تفادوھم کښے مراد
مأخوذین دی ۔
(۲) بنی قریظہ دَ یهودو دَ اوس دَ مشرکانو ملګری وه مشر ئے
سعد بن معاذؓ وه ۔ بنی نضیر دَ یهودو او دَ خزرج دَ مشرکانو
ملګری وه مشر ئے سعد بن عبادهؓ وه ۔ نو مثلاً بنی قریظو به
قیدیان راوسته دَ بنی نضیر نو بیا به ئے دَ دے قید یانو
بدل ورکړه اوسو ته او آزاد به ئے کړه ۔ نو چا به تے ته
تپوس او کړه چه دوی ولے قید ته راولئ نو بنی قریظو به
اووے چه ځکه ئے قیدکوو چه ځمونږ دَ اوس سره ملګری وه
او دوی دَ هغو دشمنان دی نو بیا به ورته دوی اووے چه

ے د مسلمانانو عقیدہ
د ایمان د امله دہ هغوی
ثواب د جنت هم دائم
شو پخلاف د کافرو
نه چه د هغوی
عقیده د کفر
د امله ده هغوی
د جهنم هم دائم شو
۱ عه تا شیه رحمانی
۲۲ یخرج منهما
اللؤلؤ والمرجان
او مراد تری یو
دریاب دے
۲ یا معشر الجن
والانس الم یاتکم
رسل منکم : انعام
۱۳۰ او مراد
انس دی ځکه
دَ جنانو څخه
نبیان نه وُو
پس دَ وجود
دَ انسان نه
او پخوا دَ انسانانو
نه په پیریانو
انبیار وُو ۱۲
(معارف)

بیائے فدیه ولے ورکوئے؟ نو دوی ته جواب ورکړه چه فدیه ځکه ورکوو چه دا څمونږ قوم دے۔

فی الحیٰوۃ الدنیا۔ دَ دُنیا ښځه ترجمے دی۔ (۱) قریب مقابل بعید دے، تائید: اذ انتم بالعدوۃ الدنیا وهم بالعدوۃ القصوٰی (انفال: ۴۲) (۲) دذیل مقابل خیر دے، تائید: اتستبدلون الذی هو ادنیٰ بالذی هو خیر۔ (بقرۃ: ۶۱) (۳) اول مقابل اٰخر: تائید: خسر الدنیا و الاٰخرۃ (حج: ۱۱) (۴) اصغر مقابل اکبر، تائید: ولنذیقنّهم من العذاب الادنیٰ دون العذاب الاکبر۔ (سجدہ: ۲۱) (۵) قلیل مقابل کثیر تائید: ولا ادنیٰ من ذٰلک ولا اکثر۔ (مجادلۃ: ۷)

سه اهل دنیا کافران مطلق اند و روز وشب در رزق زنند بق بق اند

وَاَیَّدْنٰهُ بِرُوْحِ الْقُدُسِ: ۸۷	روح دالله نو اضافت برائے تشریف دے۔ یا روحِ مقدسه۔ نو اضافت

دَ موصوف دے صفت ته مراد تے ته (۱) جبرئیل علیه السلام (۲) یا اسم اعظم (۳) یا انجیل دے (خازن)۔

ففریقاً کذبتم۔ اصل ئے فکذبتم فریقا۔ کذبتم فریقا وُه۔ دَ فریقا شکل بتم او دَ کذبتم نه فریقا حذف شوے دے نو په دے کښے صنعت الاحتباک دے (شیخ سرحدیؒ)

وَقَالُوْا قُلُوْبُنَا غُلْفٌ: ۸۸	دَ غلف دوه ترجمے دی۔ (۱) مونږه

پخپل دین کښے پا بنه یو، تائید: فرحوا بما عندهم من العلم (مؤمن ۸۳) (۲) یا ستا خبرے څمونږ عقل ته نهٔ راځی: تائید: قالوا للذین اوتوا العلم ماذا قال اٰنفا (محمد: ۱۶) بل لعنهم الله بکفرهم۔ دائے تفصیل دے۔

وختم الله علیٰ قلوبهم۔ (بقرہ: ۷) په دوه دُ جهتو سره (۱) دَ ختم تفصیل اوکړه په لعنت سره (۲) او بیان دَ سبب دَ مهر ئے اوکړه چه بکفرهم دے۔ نو اعتراض وارد نه شو۔ دَ عجز دَ دوی۔

فقلیلا مّا یؤمنون۔ داکم ایمان دَ دوی عبارت دے دَ ایمان

دَ دوینه په بعض کتب باندې. نو مراد دَ ایمان نه ایمان لغوی دے چه نفس تصدیق دے۔ (۲) یا مراد دَ کم نه عدم دے۔ نو مراد ایمان شرعی دے چه هغه تصدیق اختیاری دے سره دَ تسلیم نه په دے دواړو تقدیرونو کښې قلیلا صفت دَ ایمانا محذوف دے یا (۳) قلیلا صفت دے دَ زمانا محذوف؛ تائید؛ واذا لقوا الذین اٰمنوا قالوا اٰمنا واذا خلوا الی شیٰطینهم قالوا انا معکم (بقره: ۱۴)

وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ : ۸۹

دَ کانوا - د۳ے توجیه دی (۱) وُو دوی پخوا چه خبر ورله به ئے کا قرآن (چه بنی آخر زمان ته راروان دے) نو حرکله چه راغے الخ نو دا مشتق دے دَ فتحه علیه نه - اذا اعلمه - (تها نوی از قاموس)

(۲) دعاګانے به ئے غوښتے (دَ الله تعالیٰ نه) دَ کافرانو په مقابله کښې (چه اے خدایه دَ آخرے زمانے پیغمبر راولیږه چه دَ هغه په رفاقت کښې مونږ دَ کفارو سرکوبی اوکړو) -

(۳) دا کار دَ کفارو وه چه دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام په عزت به ئے علماګانے غوښتے - تائید؛ وقالوا بعزت فرعون (شعراء: ۴۴)-

فلعنة اللّٰهِ علی الکٰفرین - ای فلعنة الله علیهم - نو په دے کښې وضع دَ ظاهر ده په ځائے دَ ضمیر کښې دَ پاره دَ بیان دَ سبب دَ حکم یعنی لعنت په دوی دَ وجے دَ کفر نه دے ځکه چه حکم منسوب شی مشتق ته نو مبدء ه سبب دَ حکم وی۔

وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهٖ مِنَ الْعَذَابِ اَنْ يُّعَمَّرَ : ۹۶

د۲وه ترکیبه دی (۱) هو ضمیر شان دے یا مبهم دے

بمزحزحه خبر مقدم با زائده - ان یعمر مبتدا مؤخره - تقدیر داشو - و ما العمر بمزحزحه من العذاب (شیخ سرحد)

(۲) ما نافیه هو مبتدا مبهم بمزحزحه - خبر - ان یعمر تفصیل دَ مبتدا (شیخ)

سے تائید دَ کیف یهدی الله قوما کفروا بعد ایمانهم وشهدوا ان الرسول حق وجاءهم البینٰت (آل عمران ۸۶)

دَ واذا لقوا الذین اٰمنوا قالوا اٰمنا واذا خلا بعضهم الی بعض قالوا اتحدثونهم بما فتح الله علیکم لیحاجوکم به عند ربکم (بقره ۷۶)

ان یعمر - لو یعمر - ترجمه :- عمر ورکولیکیدل - دا ترجمه ما ته مولنا مختار ګل صاحب کړے وه - اللّٰهم اغفر له اللّٰهم افسح له فی قبره اللّٰهم اخلفه فی عقبه فی الغابرین - هو مرشدی فی القادریة - دانا ماذونه بفضله تعالیٰ

وَاتَّبَعُوْا مَا تَتْلُوا الشَّيٰطِيْنُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ ۱۰۲۱

دَ سلیمان علیه السلام په زمانه کښے دَ سحر رواج

وه - هغه دَ سحر کتابونه جمع کړه او دَ خپل تخت دَ لاندے ئے دفن کړه - دَ هغه دَ وفات نه بعد شیطانانو خلقو ته اووے - چه دَ سلیمان علیه السلام بادشاهی په سحر چلیده - او دغه کتابونه خلقو را اوویسته دَ شیطانانو په خوله - نو دَ سحر رواج بیا شروع شه - او مرکز دَ سحر بابل ښار وه - نو خلقو دَ سحر او دَ معجزے فرق نه شو کولے نو باری تعالیٰ هاروت ماروت ملائکے دنیا ته را اولیږلے چه خلقو ته سحر اوښائی - دَ پاره دَ دے چه دوی په سحر او معجزه کښے فرق اوکړی - نو هر کله چه دوی سحر ازده کړ - نو بیائے قسما قسم نقصانونه شروع کړه - دَ معروفے قصے متعلق روح المعانی والا وائی - نص الشهاب العراقی علی ان من اعتقد فی هاروت وماروت انهما ملکان یعذبان علی خطیئتهما مع الزهرة فهو کافر بالله تعالیٰ (روح المعانی : ۱/۹۰، ص ۳۴۱) تائید : (۱) لا یسبقونه بالقول وهم بامره یعملون (انبیاء : ۲۷) (۲) لا یعصون الله ما امرهم ویفعلون ما یؤمرون - (تحریم : ۶) حم سجده ع ۳۸، اعراف ع ۲۰۶، انبیاء ع ۱۹

دا دَ ثانی او دَ ثالث شبے چه وارد یږی په توحید باندے جواب دے چه دَ سلیمان علیه السلام نه دَ سحر کلمات مونږ ته ملا ویږی - او هاروت ماروت خلقو ته سحر خوده او په سحر کښے دَ غیر الله بلنه وی -

جواب : وما کفر سلیمان ولکن الشیٰطین کفروا یعلمون الناس - یعنی سحر دَ شیطانانو کار وو - او هاروت ماروت خو وے - انما نحن فتنة فلا تکفر یعنی هغوی خو دَ فرق دَ پاره سحر خوده -

امام سدی رحمه الله فرمائی چه مخکښے یهود و مقابله کوله دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام

قل من کان عدوا لجبریل فانه نزله علی قلبک الایه ۹۷ دا دَ اول اعتراض جواب دے چه وارد یږی مسئله دَ توحید بانیے سوال جادو چه مونږ به یا ایها الناس اعبدوا الآیة مسئله منلے وه خو دا مسئله جبریل علیه السلام راوړے وه او دغه زمونږ دشمن دے زمونږ قوم ته هلاکی کړی دی، حاصل جواب قرآن لره جبریل علیه السلام دَ خدائے تعالیٰ په حکم سره راوړے دے ۱۲

- - - - -

په تورات سره - چه په تورات کښې دامسئله نشته چه بې د باري تعالیٰ نه بل څوک حاجت روا او مشکل کشا او غیب دان نشته - او هر کله چه تورات ئې پیش کړ او په هغې کښې وو: اَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُوْنِیْ وَكِیْلًا (بنی اسرائیل) نو دوی او وے چه دا دواړه کتابونه غلط دی: قَالُوْا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا - وَقَالُوْا اِنَّا بِكُلٍّ كٰفِرُوْنَ - (قصص: ۴۸)

نو دوی تورات پریښوده او سحر او منترئې د توحید په مقابله کښې پیش کړ - او د بزرګانو اقوال ئې پیش کړه - چه هغه په اصل کښې د هغوی اقوال نه وو بلکه د شیطانانو اقوال وو - لکه نن صبا چه خلق د امام شعرانی لطائف المنن، کشف الغم، بهجة الاسرار، قصیده غوثیه وغیره د قرآن په مقابله کښې پیش کوی - هر کله چه دا سے عبارت پیش شی نو د هغه مختص جواب دا دے - که دغه سړے مجهول وی نو خبره ئې معتبره نه ده - او که معروف په بدعت سره وی یا په شرک سره نو د هغه خبره هم مقبوله نه ده - لکه احمد رضا خان وغیره شو - او که معروف په اتباع د سنت سره وی نو که هغه ته سند نه وی رسیدلے نو بیا ئې خبره مقبوله نه ده - او که سند ورته رسیدلے وی او تاویل په کښې کیدے شی - نو تاویل به ئې سړے کوی - لکه رافع الرتب او کاشف الکرب شو چه د نبی علیه الصلوٰة والسلام اسماء دی - یعنی په اتباع د نبی علیه الصلوٰة والسلام سره رفع د مراتبو او کشف د کرب کیدے شی - لکه نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی (انا الماحی الذی یمحوا الله بی الکفر) (مشکوٰة ص۵۱۵)

یا لکه صاحب مثنوی مولانا جلال الدین رومی فرمائی ؎

نام احمدؐ چون چنین یاری کند تاکه نورش چون مددگاری کند

په کلید مثنوی کښې مولانا اشرف علی تهانوی د دے بیت په تشریح کښې فرمائی :- حضورؐ کے اتباع سے کس قدر نفع ہوگا۔ -

ځکه چه مولٰنا رومی خو په وحدة الوجود قایل دے. په اخر دَ
مثنوی کښے دی سے انت حسبی انت کا فی لیس غیر ؕ

نام احمدؐ چون حصاری شد حصین　　　تا چه باشد ذات آن روح الامین

تھانوی صاحب فرمائی په تشریح کښے - آپ کو روح اس واسطے کہا کہ آپ کا
اتباع باعث حیات روحانی ہے - (کلید ص۱۲۹)
تاویل به دَ هغه چا دَ قول کیدے شی چه دَ هغه اعتقاد معلوم وی
نو دَ هغه چا چه اعتقاد ئے غلط وی (مفتی محمد شفیع رحؒ)
لکه "انبت الربیع البقل" چه قول دَ چا هل دهری شی نو حقیقت عقلی
دے تاویل په کښے نه شی کولے. او چه قول دَ مسلمان شی نو مجاز عقلی دے
او اسناد شوے دے زمانے ته او اصل دا دے "انبت الله البقل فی الربیع"
(از کتب بلاغت)
نو بنا په دے به دَ دافع البلاء تاویل نه شی کیدے ځکه چه دا
خو قول دَ مهدی علی شیعه دے - او هغوی خو په استمداد دَ غیر الله
با ند قایل دی -
او که تاویل نه شو کیدے نو دا یا دست دَ باغی دے - یا په
حالت دَ وجد کښے بلا اختیاره دَ هغه نه دا خبره صادره شوے ده
لکه ے مدد کر اے کرم احمدی کہ تیرے سوا　　　نہیں ہے قاسم بے کس کا کوئی حامی کار
(بہیں بڑے مسلمان ص۱۳۹)
ځکه چه دَ هغه اعتقاد معلوم دے - هغه لیکی دَ نبی علیه السلام پهچ کښے -
ایک رتی برابر کسی کے نقصان کی انکو قدرت نہیں - (بہیں بڑے مسلمان ص۱۴۰)
ځما دَ یو استفتا په جواب کښے دارالافتاء دارالعلوم کراچی نمبر ۱۴۱
واله لیکی - قبر موسی الکاظم (تریاق لاجابة الدعاء - حاشیه مشکوة ص۱۵۵)
امام شافعی کا قول (بتقدیر ثبوت) جو حالت وجد میں غیر اختیاری صادر
ہوا - جواز ثابت نہیں کرتا - جبکہ لاتشد الرحال صریح ممانعت موجود ہے (۲۷-۳-۲۷ھ)
سحر ترتیب دَ امور غریبو دے په اسباب خفیو باندے دَ استمداد

نو چه اعتقاد دَ سړی معلوم وه نو دَ هغهٔ په قول کښے اګرچه احتمالات ډیر دَ شرک وی او یو احتمال دَ ایمان وی نو په دغه به حملولے شی (رشاه عنایت الله بخاری صاحب) نو چه یو سړے ډیر شرکونه کوی او یو ځلے توحید وی نو هغه به مسلمان وی دا سه نه ده
۱۳ ۳ ۱۳

من اللہ شی۔ (اعظم التفاسیر)
معجزه ښکاره کیږی په لاس دَ نبیؑ باندِ بلا اختیاره په دے کښے اسباب نه وی۔ او کرامت په لاس دَ ولی باندِ۔ او اعانت په لاس دَ عام مومن باندِ۔ او استدراج په لاس دَ باغی باندِ۔ او خذلان هم خارق دے خو ضد دَ مطلوب دے۔ دا ښکاره کیږی په لاس دَ مدعی دَ نبوة باندِ۔ ارهاص ښکاره کیږی په لاس دَ نبی باندِ مخوا دَ نبوة نه۔

شاه عبدالعزیز صاحبؒ فرمائی دَ سحر دیارلس [۱۳] قسمه دی په ټولو کښے دَ غیر الله بلنه ده۔ اینها را باید کشت و در مقابر مسلمانان دفن نباید کرد۔ و برائے این دعا و صلوة جنازه نباید کرد۔

علامه ابن تیمہؒ په قاعده جلیلیه کښے لیکی چه په سحر کښے دَ غیر الله بلنه لازم ده۔ او دے لیکی چه ما ته یو سړی او وے چه ما تا لره فلانکی ځائے کښے په وعظ کښے لیدلے دے۔ نو ما ورته او وے چه زهٔ خو تر او سه په قید کښے وم۔ که دغه سړی ته خبرے کولے نو هغه ملائکه وه ځما په صورت۔ او که غلطے خبرے کولے نو هغه شیطان وه۔

يَآ اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقُوْلُوْا رَاعِنَا: ۱۰۴ یعنے هغه الفاظ مه وائی چه په کښے ایهام دَ شرک وی۔ دَ دے وجے نه درود تاج ته رشید احمد گنگوهی صاحبؒ سُمّ قاتل وائی۔ چه الفاظ شرکیه دی په کښے۔ چه "دافع البلاء" وغیره دی۔ او تاویلئے ځکه نه شی کیدے چه مؤلفئے مهدی علی شیعه دے۔

دَ راعنا دوه توجیه دی۔ مشتق دے دَ رعونت نه یعنی احمق بارا۔ینا۔(رعام)۔ حضرت شیخ علیه الرحمة فرمائی چه مقصد دَ یهودو داوه چه مونږ به نبی علیه الصلوة والسلام په دوران حیات کښے راعنا وایو په موقع دَ ادب کښے۔ راعنا خو مشتق دے دَ رعایت نه

نو پس د وفات نه د نبی علیه الصلوة والسلام به مونږ وایو چه غیرالله نګران کیدے شی۔ ځکه مونږ د نبی علیه الصلوة والسلام په وخت کښے هغه ته راعنا ویلی دی او هغه ساکت وه سره د دینه چه د نبی علیه الصلوة والسلام په دوران کښے خو دعایت ماتحت الاسباب جائز وه۔
نو خدا وند تعالیٰ او فرمایل چه راعنا پریدئے داتهم د شرک دے او انظرنا وائے شبه د شرک په کښے نشته۔

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا : ۱۰۶	تقسیم اول :- نسخ په څلور قسمه ده۔ (۱) نسخ د قرآن په

قرآن سره (۲) او په حدیث سره۔ (۳) او د حدیث به حدیث سره (۴) او په قرآن سره۔ او امام شافعی صاحبؒ نسخ مخالفه نه منی ځکه چه مخالف به اعتراض کوی چه باری تعالیٰ د نبی علیه الصلوة والسلام خبره نه منی۔ یا نبی علیه الصلوة والسلام د باری تعالیٰ خبره نه منی نو مونږ به ئے څنګه اومنو۔ امام صاحبؒ ورته وائی چه د مخالف د اعتراض څهٔ اعتبار دے۔ په صورة د توافق کښے به هم اعتراض کوی چه نبی علیه الصلوة والسلام یا باری تعالیٰ خپله خبره په خپله نه منی نو مونږ به ئے څنګه اومنو۔
دوئم تقسیم د نسخ۔ (۱) نسخ د لفظ او د حکم لکه سورة د نسیان شو چه سورة الطلاق د بقرے نه اوګده وه۔
(۲) نسخ د لفظ فقط لکه الشیخ والشیخة اذا زنیا فارجموهما نکالا من الله والله عزیز حکیم۔ یا لکه : الا بلغوا عنا قومنا فانا قد لقینا ربنا فرضی عنا وارضانا۔ حکم ئے باقی دے او لفظ ئے منسوخ دے یعنی مونځ پے نه کیږی۔
(۳) نسخ د حکم فقط لکه آیات د عفوے په نزد د قدماء چه منسوخ دے په آیات د قتال سره۔
دریم تقسیم۔ (۱) په متواتر حدیث سره جائز دے نسخ ذاتی د

۵ قال ۲ کلامی لا ینسخ کلام الله ای ما اتو للاجتهادا وکلام الله ینسخ کلامی وکلام الله ینسخ بعضها بعضا ۱۲..... کنسخ القرآن ای کنسخ الاحکام القرآن باضافة المصدر الی المفعول او کما ینسخ بعض آیاته بعضا الامتحان الی الفاعل مشکوة شریف صـ۳۲ حاشیه ----

وقد یقع النسخ ... بعضها بعضا ...

کتاب اللہ - (۲) او پہ مشہور سرہ جائز دی نسخ وصفی چہ تقیید دَ کتاب اللہ دے - (۳) او پہ خبر واحد سرہ بیان دَ کتاب اللہ جائز دے -
متواتر فائدہ کوی علم یقینی پشان دَ کتاب اللہ - او مشہور فائدہ کوی علم طمانینہ - او خبر واحد فائدہ کوی علم ظنی -
متواتر هغه دے چہ پہ ټولو قرنونو کښے دومرہ خلقو نقل کړے وی چہ اجماع دَ هغوی پہ کذب باندِ محالہ وی - دَ مختلفوا ماکنوا ومختلفو قومونو او مختلفو ژبو دَ وجے نہ - او مشہور هغه دے چہ پہ قرن دَ اصحابو کښے خبر واحد وی بیا پہ ټولو قرنونو کښے متواتر ګرځیدلے وی - او خبر واحد هغه دے چہ متواتر او مشہور نہ وی -
څلورم تقسیم - نسخ پہ نزد دَ متقدم تغییر فی الجملہ دے - نو ځکہ دَ پنځو سوو نہ زیات منسوخ آیات دی - پہ کتاب اللہ کښے دَ متقدم پہ نزد - او متاخر پہ نزد نسخ بیان دَ انتہاء دَ مُدے دَ عمل دَ نص تہ وائی - نو ځکہ منسوخ آیات کم دی پہ کتاب اللہ کښے نو دَ جلال الدین سیوطیؒ پہ نزد شل دی - او دَ شاہ ولی اللہؒ پہ نزد څلور منسوخ دی - او انور شاہ کاشمیری صاحبؒ وائی - اقول انه ثبت عندی بالاستقراء انه مامن آیۃ الا وھی محکمۃ فی بعض الجزئیات (فیض الباری: ج۳: ص۲۸۶)

دَ متقدم پہ نزد لا یکلف اللہ نفسا الا وسعھا (بقرہ: ۲۸۶) ناسخ دے دَ بارہ دَ ان تبدوا ما فی انفسکم او تخفوہ یحاسبکم بہ اللہ (بقرہ: ۲۸۴) متأخر وائی دا تفسیر دے او ناسخ نہ دے -
پنځم تقسیم - نسخ مطلقا پہ نزد دَ یهودو ناجائز دے - ځکہ چہ منسوخ باری تعالیٰ دا لیدہ نو ناسخ ورتہ معلوم نہ وہ نو جهل لازمیږی - او که ناسخ ئے پہ دغه وخت نہ شو راليږلے نو عجز لازمیږی تعالیٰ اللہ عنھما علوًا کبیرا -
مونږ وایو نسخ جائز دے او دا بیان تغیر دے پہ نزد ځمونږہ

ځکه باری تعالیٰ منسوخ مطلق ذکر کړے وه او بیان د انتها د مدے د عمل
وه. په نزد د باری تعالیٰ بلا تشبیه لکه یو حکیم یو مریض ته پرهیز او ښائی
بیا ورته او وائی چه پرهیزمات کړه -

نأتِ بخیرٍ منها - لکه انظرنا شو په ځائے د راعنا چه په کښے ایهام دے
او مثلها چه ناسخ پخپل محل کښے په شان د منسوخ وی - په خپل محل 6
کښے نه چه ناسخ او منسوخ په یو وقت کښے یو شانتے وی نو بیا نسخ ته
څهٔ ضرورت دے - لکه یو مسلمان به د لسو کافرانو مقابله کوله په
ابتداء کښے چه مسلمانان کم وو او همت ئے زیات وه - بیا په کله
مسلمانان زیات شو او همت ئے کم شو - نو باری تعالیٰ اوفرمایل چه
اوس دِ یو مسلمان د دوه وُ کافرانو مقابله کوی - (رازی ۱ : ۶۶۱)

فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا : ۱۰۹	عفو ، معافی کول - صفح - ځان ناخبره کول - (۱) دا اول حکم دے چه مناظره هم مه کوئے

(۲) دویم حکم - وجادلهم بالتی هی احسن (نحل : ۱۲۵) یعنی مناظره
کوئے خو په نیکه طریقه (۳) دریم حکم : وقاتلوا فی سبیل الله الذین
یقاتلونکم (بقره : ۱۹۰) یعنی کوم هغوی جنګ کوی نو تاسو ورسره
هم جنګ کوئے - (۴) څلورم حکم - واقتلوهم حیث ثقفتموهم :
(بقره : ۱۹۱) متقدم وائی چه منسوخ دے دا حکم یعنی په حق د کفار
کښے - او متأخر وائی چه مُده ئے ختم شوه په حق د مسلمان کښے

تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ : ۱۱۱	جمع د امنیه لکه اساطیر جمع د اسطوره امنیه ویلے کیږی بے بنیاد امید ته یعنی اصل

ورله نه وی لا ترجع الی اصل - او رجاء ویلے کیږی هغه امید ته
چه اصل ورله وی (منهاج امام غزالیؒ ص ۷۹)

ترجوا النجاة ولم تسلك مسالكها ان السفينة لاتجری علی اليبس

یعنی سره د عمل نه امید کول رجاء ده او بے د عمل نه امید کول
امنیه ده نو ځکه ورته باری تعالیٰ فرمائی : هاتوا برهانکم ان کنتم صٰدقین

وما لکم من دون الله من ولیٍ ولا نصیرٍ (بقره) مراد ما فوق الاسباب دے ، تائید : ام اتخذوا من دونه اولیاء فالله هو الولی وهو یحی الموتی (الشوری)

او مراد : واجعل لنا من لدنک ولیا واجعل لنا من لدنک نصیرا (نساء) نه ما تحت الاسباب دے او ربی د خدائے حق دے ، تائید : الا ان اولیاء الله لاخوف علیهم ولا هم یحزنون (یونس)
- - - - -
او ولی دا دے الذین آمنوا وکانوا یتقون یعنی چه مشرک او بدعتی نه وی ۱۲
- - - - - - -
فسوف یأتی الله بقوم یحبهم ویحبونه اذلة علی المؤمنین اعزة علی الکافرین یجاهدون فی سبیل الله ولا یخافون فی الله لومة لائم ۱۲ (مائده ۵۴)
- - - - -

اُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَّدْخُلُوْهَآ اِلَّا خَآئِفِيْنَ: ۱۱۴	(۱) عن المسلمین فضلا ان یمنعوهم

(۲) مه ئې پرېدې ننوتو ته بې د صلح او د جزیې نه -
(۳) دا بشارت دے مسلمانانو ته چه دا سے به او شي -
(۴) نه ده مناسب دوی لره چه ځی جاتت ته مګر په یره وراشول خو درکنار (جامع البیان)

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا: ۱۱۶	ولد نائب فی الامور: تائید: او نتخذه ولدا (یوسف: ۲۱)

جواب :- که ولد حقیقي اخلی نو (سبحانه) - او که متبنیٰ اخلی نو: لهٗ ما فی السمٰوٰت والارض کل له قانتون ٥

وَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ: ۱۱۷	په دے ایت کښے درے تحقیقه دی - (۱) کن فیکون عبارت دے د سرعته

ترتب د مراد نه په اراده د باری تعالیٰ باندې یعنی باری تعالیٰ کن نه وائی (امام شافعیؒ) کن وائی او اراده هم وُکی نو مکون پیدا شي - نو علت د ایجاد مرکب دے د کُن او د ارادے د باری تعالیٰ نه (بعض) ترتب د مراد په اراده باندې کیږی بے د احتیاج نه کن ته - خو باری تعالیٰ کن وائی دا د ظاهر د قرآن نه معلومیږی مونږ ته علم د ویلو د کن معلوم نه دے - (ابوحنیفهؒ)

(۲) لفظ د کن قدیم دے او تعلق د کن د مکون سره حادث دے چه قدم د مکون لازم نه شي - او دا تعلق نسبت دے لا موجود او لا معدوم دے بل کن ته ئې حاجت نشته - یا لفظ د کن حادث دے خو پیدا ادے بے د واسطے د کن نه چه تسلسل لازم نه شي -

(۳) مخاطب د کن معدوم دے په خارج کښے او موجود دے په علم الٰهی کښے - نو تحصیل د حاصل رانشي ځکه چه معدوم دے په خارج کښے او خطاب معدوم بحث ته هم رانشي ځکه چه موجود

دے مکون پہ علم الٰہی کیږي - دا تقریر برائے تشحیذ اذهان دے (رتهانوي)

وَاِذِ ابْتَلٰۤى اِبْرٰهٖمَ رَبُّهٗ بِكَلِمٰتٍ: ۱۲۴

دَ دے ځائے نه مسئله دَ رسالت شروع شوه - نو ترا وسه بحث دَ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰه وه - اوس بحث دَ محمد رسول الله شروع شه

واذ ابتلا دَ دینه ثابتوی معتزله دا چه علم دَ باری تعالیٰ په اشیاؤ باند قبل الکون نشته - ورنه امتحان ته څهٔ ضرورت وه؟ اهل سنت والجماعت وائي چه علم دَ باری تعالیٰ په اشیاؤ باند قبل الکون دے لکه چه بعد الکون دے؛ تائید: وَاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا (طلاق: ۱۲) ای قبل الکون وبعد الکون او امتحان دَ پاره دَ معلوم ولو دے نورو خلقو ته -

بکلمات (۱) لس[1] سنتو نه مراد دی دَ کلمات نه (عام)

(۲) اور[2] ته دننګل - ارادہ[3] دَ ذبح دَ ولد کول - او په[4] بیابان کښے ښځه او بچے پریښودل - هجرت[5] کول مراد دی - (عبید الله سندهيؒ)

(۳) اوامر او نواهي مراد دی - دَ اوامر اتمام ادا کول دی او دَ نواهي اتمام ځان پرے کول دی دَ منهیات نه (شیخؒ)

(۴) دلایل دَ وحدانیت مراد دی؛ تائید: وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَّعَدْلًا (انعام: ۱۱۵) (انعام[2]: ۴۷) شیخ سرحدؒ) ما احسن هذا (غریب) ومن ذریتی - (۱) امام جوړ کړه دَ اولاد ځما نه نو باری تعالیٰ فرمائي ظالمانو لره امامت نه ورکوم - یعنی ستا په اولاد کښے بعض ظالمان دی - او ظالمانو سره وعده نه کوم نو دا جواب شو پوهه دو ته چه هغوی وے چه ابراهیم علیه السلام دَ ځینو اولاد دَ پاره سوال کړے دے او مونږ دَ هغه اولاد یو - نو باری تعالیٰ ورله جواب ورکړه چه تاسو ظالمان یئے او دَ ظالمانو سره وعده نشته - بنیت الکعبة للتوحید فلم تشرکون فیه (عام)

[1] (۱) المضمضه (۲) والاستنشاق (۳) والسواک (۴) وقص الشارب (۵) واعفاء اللحیة (۶) وقص الاظافر (۷) ونتف الابطین (۸) وحلق العانة (۹) والختان (۱۰) والاستنجاء تسهیل ص۵۹ ج۳ مشکوٰة ص۴۴

[2] مریم ۴۲

(۴) انبیاء ۵۲
(۵) شعراء ۷۰
(۳) ابراهیم ۳۷

(۲) بعض اولاد ځما لره امام کړه نو باری تعالیٰ او فرمایل سوال ځ قبول دے ظالمانو سره وعده نشکوم - نو اے یهودو ستاسو ډپاره ئې سره ابراهیم علیه السلام سوال نه دے کړے - هغه ډ موحدین ډپاره سوال کړے دے او هغه نبی علیه الصلوٰة والسلام ډ رجاع الیاء
(۳) من ینتفع من ذریتی بالامامت - یعنی زه خود امام کړم م خوشوک به نفع واخلی په امامت ځما سره ځما ډ اولاد نه - نو باری تعالیٰ او فرمایل چه ظالمان نفع نه اخلی - لَا یَنَالُ عَهۡدِی الظّٰلِمِیۡنَ - ای بالنفع - یعنی دا ډ سره ډ امامت سوال نه دی (رشیخ)

وَاِذۡ جَعَلۡنَا الۡبَیۡتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ: ۱۲۵

مثابة یو مونځ په یو لاکه دے. یعنی ثواب زیات ډ داسے نه چه ډ یو لاکه مونځونو په ځائے قائم کیږی - لکه قیمتی کمیس خو ډ یو کمیص کاروکوی خو قیمت زیات وی - هم ډغسے په رمضان کښے ډ عبادت ثواب زیات وی - نه چه ډ ډیر مونځونو په ځائے قائم کیږی - چه بدعتیان تر قضاء عمری ثابته کړی ۱۲

اٰمِنًا - ډ شافعی صاحبؒ په مذهب چه امن کیږی اهل ډ حرم ډ عذاب ډ آخرت نه - او ډ امام صاحبؒ په مذهب ډ عذاب ډ دنیا نه هم - نو ښتی ئیوے هغه جائی چه وتختی حرم ته بلکه حد به ئے قائم کوی حاکم بهر ډ حرم نه -

عمرو بن سعید ډ مدینې منورې گورنر ډ عبدالملک ډ طرف نه لښکرے لیږلے مکے معظمے ته په عبد الله ابن زبیرؓ صاحب پسے نو ابو شریحؓ ورته اووے چه ما اوریدلی دی ډ نبی علیه الصلوٰة والسلام نه "فلا یحل لامرء یؤمن بالله والیوم الاٰخر ان یسفك بها دمًا ولا یعضد بها شجرة" نو عمرو ورته او وے چه ان الحرم لا یعیذ عاصیًا ولا فارًا بدم - (مشکوٰة ص ۲۳۸)

دا دلیل ډ امام شافعی صاحبؒ دے - امام صاحب ور لره

له تحقیق وادے چه عمرو بن سعید والی وو ډ یزید ډ طرفه په مدینه منوره باندے او په مکه معظمه کښے عبدالله بن زبیر ډ یزید د بیعت نه منعه کوله وکه نو ډ ده ور

جواب ورکوی چہ ابو شریح رد کړے دے دا قول چہ داؤد نبی علیہ الصلوۃ والسلام فرمان نہ دے۔

ابو شریح وائی زہ نبی علیہ الصلوۃ والسلام تہ حاضر وم او تہ غائب وے۔ رنگکہ چہ دے تابعی وہ) ما تاتہ فرمان د نبی علیہ الصلوۃ والسلام درا ورسا وُہ او س مَنے او کہ نہ مَنے۔ نو قول دا بو شریح چہ صحا بی دے دلیل د امام صاحبؒ دے۔

ان طھرا بیتی۔ صوفیہ کرام د بیت نہ زړہ اخلی۔ رومی صاحبؒ فرمائی
طہرا بیتی بیان پاکی است گنج نور است ار طلسمش خاکی است
مفسرین وائی۔ دا تحریف دے مراد تے نہ بیت اللہ دے۔

تھانوی صاحبؒ محاکمہ کوی۔ چہ عبارۃ النص خو بیت اللہ دے او دلالۃ النص قلب دے۔ پہ دغہ شکل لا تدخل الملئکۃ بیتا فیہ کلب ولا تصاویر (مشکوۃ ص۳۸۵) عبارۃ النص سرہ مراد کلب او ملائک دی۔ او دلالۃ النص سرہ مراد اخلاق ذمیمہ او زړہ او تعلق باللہ دی۔ یعنی پکوم زړہ کښے چہ اخلاق ذمیمہ وی۔ نو ھلتہ د خدائے تعالیٰ محبت نہ ځی۔

وَمَنْ يَّرْغَبُ : ۱۳۰	د رغب صلہ چہ عن راشی نو پہ معنیٰ د اعراض دے او کلہ چہ راشی نو پہ معنیٰ د میلان دے او چہ با او

مَن راشی نو پہ معنیٰ د غورہ کولو د یو شی دے پہ بل باندے؛ تائید: ولا یرغبوا بانفسھم عن نفسہ (توبہ ؛ ۱۲۰) یعنی ځان نہ غورہ کوی چہ پہ نبی علیہ الصلوۃ والسلام باندے۔

تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَّا كَسَبْتُمْ : ۱۳۴	دا د دریم شبہے جواب

دے چہ یھود وے چہ زمونږ ابا اجداد غټ اولیاء دی ځمو نږہ غور بہ کوی۔ باری تعالیٰ فرمائی د ھغوی عمل تاسو لرہ مفید نہ دے معلومہ شوہ چہ وسیلہ اتباع د ذوات فاضلو دہ۔ نہ ذوات فاضلہ

یعنی د نبی علیہ السلام نہ خلاف د ابراھیم نہ خلاف دے ځکہ نبیؐ مصدق دے او مصدق دے د ابراھیمؑ نہ خلاف کوکے سفیہ دے ځکہ چہ ابراھیمؑ مصطفی فی الدارین دے۔ ۱۳۰-۱۳۱

بحث دے د اتباع نہ۔ نو ځکه نبی علیه الصلوٰۃ والسلام فرمائی فاطمۃ الکبریٰؓ تہ یا فاطمۃؓ انقذی نفسکِ من النار لا اغنی لکِ من اللّٰه شیئًا۔

قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهٖمَ حَنِيْفًا ۱۳۵

حنیفًا حال دے د ابراهیم نه ځکه چه حذف د مضاف چه ملۃ جائز دے او اقامۃ د مضاف الیه ځائے د مضاف جائز دے نو صحت د حال د مضاف الیه ورشو۔ د تحقیق هله دے چه مضاف مصدر نه وه او مضاف الیه د مصدر نه بلا تاویله جائز دے ځکه چه اضافت د مصدر رکیگی فاعل یا مفعول ته او حال مبیّن د هیئت د فاعل یا د مفعول دے۔

نو د اسفا فالیه ځکه مفعول به شو نو حال ترینه صحیح شو ۱۲

فَاِنْ اٰمَنُوْا بِمِثْلِ مَآ اٰمَنْتُمْ بِهٖ ۱۳۷

(۱) فان اٰمنوا بما اٰمنتم به۔ نو مآ موصوله دے او مثل زاید دے۔ (۲) فان اٰمنوا ایمانا مثل ایمانکم به تعالیٰ۔ نو بآ زائده ده۔ او ما مصدریه دے۔ مخاطب د اٰمنتم خو نبی علیه الصلوٰۃ والسلام او اصحاب رضوان اللّٰه تعالیٰ علیهم اجمعین دی۔ نو معلومه شوه چه د دوی ایمان مثالی نمونه او معیاری دے د پاره د ایمان د نورو خلقو (معارف)

فسیکفیکهم اللّٰه۔ گواخ به او کی خدائے پاک ستا د دوی نه۔ شیخ مولوی صاحب مهربان استاذ ځما په دار العلوم د چارباغ کینی۔ اللّٰهم اغفر لهٗ وافسح لهٗ فی قبره واخلفهٗ فی عقبه فی الغابرین آمین یا رب العٰلمین۔

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً ۱۴۰

مخکینی تیر شو یدی۔ ومن اظلم ممن منع مسٰجد اللّٰه ان یذکر فیها اسمه (۱۱۴) نو د تعارض د دوه جوابه دی۔ (۱) اسم تفضیل په معنی د صیغ د مبالغ دے نو هر یو فی نفسه غټ ظالم دے۔ (۲) او کله اسم تفضیل پخپله معنیٰ شی نو هر یو پخپله نوعه کینی غټ

ظالم دے. یعنی په مانعین د عبادت کښې مانع د مساجد د ذکر الله نه غټ ظالم دے د نورو ظالمانو نه - او په پټونکو د شهادت کښې پټونکی د شهادت د خدائے تعالیٰ غټ ظالم دی د نورو ظالمانو نه -

کتم شهادة ثابتا عنده من الله - من الله متعلق دے په ثابتا دے پورے نه په کتم پورے - ځکه کتمان د باری تعالیٰ نه متصور نه -

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا ۱۴۳ | کذلك - لبیان الکمال دے - وسطا - بهتر - لتکونوا شهدآء

على الناس ويكون الرسول عليكم شهيدا - د دینه ثابتوی مبتدعین چه نبی علیه الصلوة والسلام حاضر ناظر دے -

جوابات :- (۱) د شهید معنیٰ ده احوال خودونکے (شاه عبد القادرؒ)

(۲) د شاهد د پاره دا ضروری نه ده چه واقعه ته حاضر وی بلکه علم یقینی ورله ضروری دے - لکه خزیمه صحابیؓ چه د نبی علیه الصلوة والسلام د پاره شاهدی کړے وه بے د حضور نه واقعه ته ا خو علم ئے وه چه ضرور به دغه ثمن د ناقے نبی علیه الصلوة والسلام یهودی منکر لره ورکړی وی - ځکه چه نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی چه ما روپئے ورکړی دی - نو نبی علیه الصلوة والسلام او فرمایل (من شهد له خزیمهؓ فهو حسبه)

(۳) د شاهد معنیٰ ده نګهبان یعنی نبی علیه الصلوة والسلام به په تاسو نګهبانی کوی - چه تاسو د دین نه واپس نه شئ - او اصحابؓ نګهبان دی په روستنو باندِ هکذا -

(۴) دا امّت به ګواهی کوی په خلقو باندِ چه پیغمبرانو د خدائے تعالیٰ حکم دوی ته رسولے دے - دا شاهدی هله ده چه پیغمبران به په قیامت کښې دعوه اوکړی چه مونږه د خدائے تعا حکم مخلوق ته رسولے دے او کفار به انکار اوکړی - چه ماجاءنا من بشیر و لا نذیر - نو کفار به او وائی چه تا سو څنګه خبر یئ

مائدہ ع۴

نو دا اُمّت به او وائی چه په قرآن کښے راغلی دی - لقد ارسلنا نوحًا الیٰ قومه فقال یا قوم اعبدوا الله ما لکم من الٰهٍ غیره (اعراف: ۵۹) او نبی علیه الصلوٰة والسلام به ګواهی اوکړی چه ما د خدا ئے پیغام خپل اُمّت ته رسولے دے - یا ځما دا اُمّت د ګواهئ قابل دے - یعنی د ګواهانو تزکیه به او کړی (ابن جریر و فوائد عثمانیه)

(۵) که د شهید معنیٰ حاضر ناظر شی نو منصب د اُمت به زیات شی د نبی علیه الصلوٰة والسلام نه - ځکه چه نبی علیه الصلوٰة والسلام صرف خپل اُمت ته حاضر ناظر به شی - او اُمت به ئے کل امتیا نو ته حاضر ناظر شی - هٰذا شیءٌ عجیب -

(۶) او که معنیٰ د شهید حاضر ناظر شی - نو دا زعم دے د بدعتیانو نو په قرآن کښے به تعارض راشی - وممّن حولکم من الاعراب منافقون ومن اهل المدینة مردوا علی النفاق لا تعلمهم نحن نعلمهم (توبه: ۱۰۱)

وما جعلنا القبلة التی کنت علیها الا لنعلم - تشئ الا لنعلم - استثناء مفرغ دہ - په ظاهر کښے له دینه حدوث علمی معلو میږی - او په دے قایل دی معتزله - اهل سنت والجماعت وائی چه له دینه مراد الا لنظهر[1] للناس دے - یا حدوث[2] په اعتبار د مخاطب سره مراد دے - یا علم[3] حالی مراد دے - د دے مقصد دا دے چه کله باری تعالیٰ د خپل[4] علم نه بیان کوی نو په هغه کښے د زمانے لحاظ نه وی - نو باری تعالیٰ صرف د ماضی صیغه مستعملوی د قطعیة د وجے نه - لکه ونادیٰ اصحاب الاعراف رجالا یعرفونهم بسیماهم - (اعراف: ۴۸) یا د وقائع خارجیو لحاظ کوی د پاره د پوهه کولو د مخاطب نو هلته هره زمانه په خپل محل کښے ذکر کوی لکه - الا لنعلم - شو - علم[5] د باری تعالیٰ په اشیاء باندے بالذات[1] او بالواسطه[2] دے - علم بالذات مقدم دے په علم بالواسطه باندے - بالذات اګر که دوا ړه قدیم دی لکه بلا تشبیه علم زمونږه په نار[1] بالذات دے - او په واسطے د لوګی

سره دے - نو باری تعالیٰ کله دَعلم ذاتی لحاظ کوی نو صیغه دَ ماضی مستعمل وی. او کله دَعلم بالواسطه لحاظ کوی په دے کښے تاخر ذاتی مراد وی نه زمانی نو صیغه دَ مضارع مستعمل وی - (شیخ الهندؒ بتفصیل)

وان کانت لکبیرة الاعلی الذین هدی الله - (۱) عوام خفه وو دَ بیت الله نه په تحویل سره بیت المقدس ته نو تحویل اول مراد شو ځکه چه دَ قریشو کعبه بیت الله وه - (۲) خواص خفه وو په دے تحویل اول ځکه چه بیت المقدس دَ ابراهیم علیه السلام کعبه نه وه بلکه دَ هغه کعبه بیت الله وه - او نبی علیه الصلوٰة والسلام خو حنفی ابراهیمی دے -

(۳) اخص الخواص خفه وو په دے تحویل سره چه دا خو ترقی معکوسه ده - ځکه چه په بیت الله کښے عبادت یو په لاکه دے - او په بیت المقدس کښے عبادت یو په پنځوس زره دے -

(۴) مقربینو په نور دَ فراست سره معلومه کړه چه ملت دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام جامع الملل دے نو پکار ده چه دَ انبیاؤ کعبے ته مونځ او کړی ځکه چه په معراج کښے نبی علیه الصلوٰة والسلام دَ ټولو انبیاؤ امام شو (شیخ الهندؒ)

او دَ عامو مفسرینو په نزد تحویل ثانی دَ بیت المقدس نه بیت الله ته مراد دے -

وما کان الله لیضیع - دا جواب دَ سوال مقدر ده دے چه آیا زمونږ مونځ بیت المقدس ته شپاړس میاشتے به ضائع وی؟

نو باری تعالیٰ او فرمایل چه ضائع نه دے هغه په حکم دَ خدائے تعالیٰ سره وه - ایمانکم - بالقبلة الاولیٰ او صلوتکم -

قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَآءِ ؕ ۱۴۴ | اول نبی علیه الصلوٰة دَ السلام خوخ وه په بیت الله

شریف باندے: تائید: وکان یعجبه ان تکون قبلته قبل البیت (بخاری ص۱۰)

بیائے چه دَ یهودو دَ علماؤ تصور او کړو نو په زړه کښے ئے اضطراب

پیدا شو دَ تحویل نه بیت الله شریف ته - تقلب ویلے کیږی اضطراب ته
تقلب الشئ ظهر البطن کالحیة تتقلب فی الرمضاء (صراح)
(۱) تائید: یوم تقلب وجوههم فی النار (احزاب ۶۶) -
(۲) یخافون یوما تتقلب فیه القلوب والابصار (نور ۳۷) -
نو په حدیث شریف کښے بیان دا بتدائی حالت دَ نبی علیه السلام دے۔
او په قرآن شریف کښے بیان دَ انتهائی حالت دے - دَ دے توجیه تائید
کیږی دَ آئنده زجرونو نه - (۱) ولئن اتیت الذین اوتوا الکتب بکل اٰیة۔
(۲) ولئن اتبعت اهوآئهم (۱۴۵) (الهام الباری)۔
او قبلة ترضها - هم په استقبال باندے شو یعنی اوس پے خوښ
شوئے خو آئنده به پے خوښ شے - ځکه چه بیت الله شریف چیرے داعی دَ
خلقو لره اسلام ته اکوکښ یهود یے نه دی خوشحاله - او دَعا موږ نزد
دَ ترضها معنی دَ حال ده (شیخ)

اَلَّذِیْنَ اٰتَیْنٰهُمُ الْکِتٰبَ یَعْرِفُوْنَهٗ: ۱۴۶	ضمیر تحویل ته راجع دے نبی علیه الصلوة والسلام ته

ضمیر راجع کول صحیح دی - خو دَ سیاق نه دا معلومیږی چه مرجع
تحویل دے - او مراد معرفت نه دے په اعتبار دَ علوق سره - بلکه
په اعتبار دَ مصداق سره دے نو تشبیه صحیح شوه - (مولوی عبدالغفور صاحب)

وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ یُّقْتَلُ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ: ۱۵۴	داعبارة النص دے په بیان دَ

لوئے مرتبے دَ شهداؤ کښے او اشارة النص دے په دے کښے چه
(۱) مقتول دی (۲) اموات نه دی (۳) احیاء دی - او حیاة ئے
داسے دے چه تاسو پے نه پوهیږئے - نو معلومه شوه چه
حیاة بل شانتے دے - دَ حیاة دنیوی نه - او دا ایة متشابه دے
دغه سے ایة دے - لا تحسبن الذین قتلوا (ال عمران: ۱۶۹)
نو مسروق تابعی وائے چه موږ تپوس اوکړو دَ عبد الله

(۳) لایغرنک تقلب الذین کفروا فی البلاد (العمران ۱۹۶)

فاذکرونی اذکرکم (۲) یقول الله تعالی انا عند ظن عبدی بی وانا معه اذا ذکرنی فان ذکرنی فی نفسه ذکرته فی نفسی وان ذکرنی فی ملإ ذکرته فی ملإ خیر منهم ... اتانی یمشی اتیته هرولة (بخاری)

ابن مسعودؓ نه دَ دے ایت نه هغه اووے چه مونږ تپوس کړے وه دَ دے دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام نه نو نبی علیه الصلوٰة والسلام اوفرمایل چه ارواح دَ دوی په مجوف دَ طوطیا نو کښے دی او هغوی لره پنجرے دی زوړندے دی عرش ته ګرځیږی په جنت کښے کوم ځائے چه ئے خوښ شی۔ بیا واپس کیږی دَ شپے دغه پنجرو ته۔ نو باری تعالیٰ ښکاره شو دغه شهداء ته چه تاسو څهٔ غواړئ نو دوی اووے چه مونږ نور څه غواړو دَ ورځے په جنت کښے ګرځیږو کوم ځائے چه مونږ خوښ وی۔ نو درے ځله باری تعالیٰ دَ دوی نه تپوس اوکړه چه څهٔ غواړئ نو دوی اووے یا رب نرید ان ترد ارواحنا فی اجسادنا حتیٰ نقتل فی سبیلک مرة اخریٰ۔ (مشکوٰة ص۳۳)

نو صافه معلومه شوه چه روح دَ بدن نه جدا دے۔ حیاتِ مونږ ځکه نه پیژنو چه حیات دَ دوی برزخی دے۔ هغه ډیر ارفع دے دَ حیات دنیوی نه۔ او حیوٰة اخروی بیا ډیر ارفع دے دَ حیاة برزخی نه لکه حیوٰة دنیوی چه ارفع دے دَ هغې حیوٰة نه چه په ګیډه دَ مور کښے دے۔

په الهام الباری کښے دی چه کوم خلق انبیاء لره حیوٰة دنیوی ثابتوی نو دوی ثابتوی ادنیٰ حیوٰة په ځائے دَ اعلیٰ حیوٰة۔

او بیا تخصیص دَ عیسیٰ علیه السلام په حیوٰة دنیوی سره ثابت نه شو۔ (مشکوٰة ص۵۲۷)

مشکوٰة په حاشیه کښے ملا علی قاری لیکی۔ کان ارواح الانبیاء متشکلة بصورهم التی کانوا علیها الا عیسیٰ فانه مرئی بشخصه۔ یعنی انبیاء چه دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام استقبال لره راغلی وو بیت المقدس ته۔ نو نور انبیاء په جسم مثالی سره راغلی وو او عیسیٰ ع په جسم عنصری سره۔

روح غیر مادی غیر مقداری دے۔ جسم عنصری مادی او مقداری دے۔ جسم مثالی مقداری غیر مادی دے۔ دَ شهداء جسم مثالی پیشان

دَ طوطیا نو دے - او دَ پیغمبرانو جسم مثالی پشان دَ جسم عنصری دے او دَ عامو مسلمانانو بل شانتے دے - په ویښه تعلق دَ روح دَ جسم عنصری سره وی - او په خواب کښې تعلق ئے دَ جسم مثالی سره - او مرګ پشان دَ خواب دے - احوال برزخی دَ متشابهات نه دی - دَ منصوص علیه نه به سړے تجاوز نه کوی - تخصیص دَ شهداء په حیوٰة برزخی کښې دَ وجے دَ کمال دَ دوینه دے پدے حیوٰة کښې - ورته حیاة برزخی خوهرچاله شته -

جُسے دَ پیغمبرانو په قبرونو کښې محفوظ دی دَ خاؤرې بیدونه - او دَ شهداء جُسے هم خاورے نه خوری - البته دَ بعضے شهداء جُسے خراب شوے دی یا به دَ هغوی نیت خهٔ نه وه - یا به دغه زمکه کښې خهٔ کانی تاثیر وی - زهٔ وایم چه کوم اعلان باری تعالیٰ کړے دے په هغے به ایمان راوړو - او دَ هغے به نشر کوو هغه دادی (۱) شهداء مقتول دی (۲) اموات نه دی (۳) احیاء دی (۴) خو حیات بل شانتے دے حُمو نږ دَ شعور نه بالا تر دے (۵) ال عمران کښې فرمائی - عند ربهم يرزقون (۱۶۹)

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ ۚ ۱۶۹

(۱) په صفا باندې به په جاهلیت کښې اساف بت وه او په مروه باندې نائله پروت وه - نو پس دَ اسلام نه دا صحابو رض په زړه کښې شک وه چه دا سعیٔ دَ صفا مروه به ګناه وی - نو باری تعٰ اوفرمائیل چه صفا او مروه خو شعائر الله دی - یعنې په اسلام کښې لوئے مقامات دی نو دَ دوی په سعیٔ کښې ګناه نشته - بتان ایخودل خو دَ کفارو غلطی وه (شیخ رح)

(۲) انصارو به عبادت کاوه دَ مناة بت چه په مشلل مقام کښې پروت وه - نو دوی ګناه ګنړله سعیٔ دَ صفا او دَ مروه نو باری تعالیٰ اوفرمائیل چه په سعیٔ دَ صفا او مروه کښې ګناه نشته - ځکه چه دا خو شعائر الله دی - (عائشه رض)

قالوا انا لله وانا اليه راجعون الخ (۱۵۶) قال ما من مسلم تصيبه مصيبة فيقول ما امره الله به انا لله وانا اليه راجعون اللهم اجرني في مصيبتي واخلف لي خيرا منها الا اخلف الله له خيرا منها فلما مات ابو سلمة قلت (راى ام سلمة) اى المسلمين خير من ابى سلمة اول بيت هاجر الى رسول الله ثم انى قلتها فاخلف الله لى رسول الله صلى الله عليه وسلم ۱۲ (مشكوة ص۱۵۰)

ت اساف سړے و او نائله ښځه وه د دواړو محبت وو په بیت الله کښې دوی ناروا وکړه په دوی د خلوته کښې نو دوینه سنګ جوړ شو نو کفارو دغه ئے عبادت شروع کړه ۱۲

(۳) دَ طواف دَ بیت الله ذکر وه په قرآن کښې چه - والیطوّفوا بالبیت العتیق (حج: ۲۹) دے - او دَ صفا مروه ذکر په قرآن کښې نه وه - نو صحابو د اسعیٔ دَ صفا مروه گناه گنړله - نو باری تعالیٰ او فرمایل ان الصّفا الخ (عن عائشۃ رض) (بخاری: ج ۱: ص ۲۲۲)

او اعتمر - عمره په لغت کښې زیارت ته وائی - او په شرع کښې احرام[1] طواف[2] - سعیٔ[3] ده - بیا به ځان حلال کړی احرام به تېری کړی دَ ز میني حِل نه چه یو نوعه سفر راشی -

ان یطوف - مراد دَ طواف نه سعیٔ ده - دَ صفا او مروه - دا سعیٔ دَ امام مالک صاحبؒ په نزد مستحب[1] ده ځکه چه باری تعالیٰ فرمائی "فلا جناح علیه - دَ امام صاحبؒ په نزد دا سعیٔ واجب ده - ځکه چه نبی علیه الصلوٰۃ والسلام فرمائی - ان الله کتب علیکم السعیٔ - او فلا جناح چه باری تعالیٰ فرمایلی دی دا خو دَ پاره دَ دے دی چه دَ اصحابو په زړه کښې خطره دَ گناه وه په دے سعیٔ کښې -

او امام شافعی صاحبؒ فرمائی چه دا سعیٔ فرض ده دَ دغه حدیث دَ وجه نه ځکه چه کتب په معنی دَ فرض راځی - امام صاحبؒ ورته جواب کوی چه په خبر واحد سره فرضیت نه شی راتلے - دَ فرضیت دَ پاره دلیل قطعی پکار دے - او خبر واحد ظنی دے - قطعی دلیل هغه دے چه هغه قطعی الثبوت او قطعی الدلالت وی - لکه خاص دَ کتاب الله یا عام دَ ده - خو چه تخصیص په کښې نه وی شوے او په عام دَ کتاب الله کښې چه تخصیص اوشی نو قطعی الثبوت دے خو قطعی الدلالت نه دے - او خاص دَ خبر واحد قطعی الدلالت وی خو قطعی الثبوت نه وی - او عام مخصوص البعض دَ خبر واحد نه قطعی الثبوت دے او نه قطعی الدلالت بلکه ظنی الثبوت او ظنی الدلالت دے - (کتب اصول) (مولانا عبدالغفور صاحب)

ومن تطوع خیرا - چا چه په خوشحالی سره اوکړه نیکی -

---

[1] وقیل رکن عنده

ان الذین یکتمون - آیۃ ۱۵۹ -

عن ابن مسعود قال ما انت بمحدث قوما حدیثا لا تبلغه عقولهم الا کان لبعضهم فتنة - هذا فی غیر البینٰت والهدیٰ - (معلق)

شاکر قدردان علیم صیغہ دَ مبالغے دہ ، الذی کمل فی علمہ (ابن عباسؓ)

اِنَّ الَّذِیۡنَ یَکۡتُمُوۡنَ مَاۤ اَنۡزَلۡنَا مِنَ الۡبَیِّنٰتِ: ۱۵۹

عبد اللہ ابن مسعودؓ فرمائی چہ تۀ یو قوم تہ خبرہ بیانوے او دَ هغوی عقلو نو تہ نہ رَسی دا بہ دَ هغوی دَپارہ فتنہ وی ۔ یعنی مہ رسوہ دغہ خبرہ هغوی تہ نو پہ دے کښے خو کتمان راغے ۔ معارف القرآن والا جواب کوی چہ دا خبرہ پہ غیر بیّنات کښے دہ یعنی چہ غیر ضروری مسئلہ وی ۔ پہ خلاف دَ ضروری مسئلے نہ چہ توحید او سنت او عقائد دی ۔ نو دا بہ ضرور دَ رسوئے ۔ او دا کتمان سبب دَ لعنۃ دے ۔ نبی علیہ الصلوۃ والسلام فرمائی من سئل عن علم علمہ فکتمہ الجمہ اللہ یوم القیٰمۃ بلجام من النار (ابی امامۃؓ) دا دَ ضروری مسئلے دکتمان حکم دے ۔ اللعنون څوک دی دوستہ داغی علیہم لعنۃ اللہ والملئکۃ والناس اجمعین (۱۶۱) دَ قرآن نہ معلومہ شوہ چہ پہ نزد دَ باری تعالیٰ ناس هغہ دی چہ لعنۃ وائی پہ کافرانو باندے ۔ الا الذین تابوا واصلحوا وبینوا (۱۶۰) دا توبہ دَ هغہ علماء دہ چہ حق ئے پټ کړے وی ۔ الا الذین تابوا من بعد ذٰلک واصلحوا (آل عمران: ۸۹) دا توبہ دَ کافر دہ ۔ الا الذین تابوا واصلحوا واعتصموا باللہ واخلصوا (نساء: ۱۴۶) دا توبہ دَ منافق دہ ۔

وَاِلٰـهُكُمۡ اِلٰـهٌ وَّاحِدٌ: ۱۶۳

دَ اسماء بنت یزیدؓ نہ روایت دے چہ ما دَ حضور صلی اللہ علیہ وسلم نہ اوریدلی دی چہ اسم اعظم پہ الٰهکم الٰه الخ او پہ فاتحے دَ آل عمران کښے دے (ترمذی) دا پہ بحث دَ رسالت کښے اعادہ دَ مسئلے دَ توحید دہ ۔ برائے نفی شرک فعلی نو معلومہ شوہ چہ مسئلہ رسالت مقصود دہ برائے اشاعت توحید دہ ۔ پہ دے آیت کښے پنځہ بشارات دی (۱) اضافت پہ الٰهکم کښے یعنی اللہ ستاسو بندہ دے (۲) وحدت ذاتی پہ الٰه واحد کښے دَ مو رضا کول راسان دی ، تائید: ضرب اللہ مثلا رجلا فیہ

الذین اذا اصابتهم مصیبۃ الخ صفۃ: کلہ چہ تہ مصیبت او ترسی او غم او وائی چہ انا للہ وانا الیہ راجعون الخ پہ ص۲۲ ذکر دہ ۔ ابن عباسؓ چہ وفات شو نو اعرابی راغے تعزیت دپارہ صفۃ او وے ابن عباسؓ تہ اللہ خیر منک للعباس واللہ خیر لک من العباس ، نو ابن عباسؓ او وے چہ ما تسلی او شوہ ۔ حماد بابا د وفات پہ وخت حما خاص شاگرد عبید اللہ دیر دَ ماتہ دا روایت راوُلیږہ نو تمام تسلی وشوہ دعاء تعزیت: انّ للہ ما اخذ ولہ ما اعطی وکل شئ عندہ باجل مسمی فلتصبر ولتحتسب ۔ (بخاری ص۱۷۱)

فتوضأ ورفع یدیہ فقال اللّٰهم اغفر لعبید ابی عامر اللّٰهم اجعلہ یوم القیٰمۃ فوق کثیر من خلقک فقلت ولی فقال اللّٰهم اغفر لعبد اللہ بن قیس ذنبہ وادخلہ یوم القیٰمۃ مدخلا کریما ۔ (بخاری ص۶۱۱) معلومہ شوہ چہ جهر او رفع یدین پہ دعاء تعزیت کښے جائز دے ۔

شرکاء متشاکسون ورجلا سلما لرجل هل یستویان مثلا - (زمر: ۲۹)
(۳) وحدۃ التصرف یعنی محکمے دَ حکومت نہ تقسیم کړی شوی دی چہ لا الٰه الا هو دے۔ نو څو بندہ احتیاج صرف باری تعالیٰ تہ دے پہ حاجت روائی کښے خاص دَ باری تعالیٰ نہ یہ غواړو څہ چہ غواړو۔ ان هذا لهو الفضل المبین ورنہ نو پکوم کوم دربہ کښی وهل دَ مشرکانو پیشانۍ لہ۔ یا رب لک الحمد کما ینبغی لجلال وجهک وعظیم سلطانک۔ نو ځکہ باری تعالیٰ فرمائی پطور دَ تعلیم بندہ تہ ایاک نعبد وایاک نستعین۔ ای قولوا۔

(۴) کثرت رحمت پہ الرحمٰن کښے یعنی تمام مخلوق معدود او محدود دی او رحم دَ باری تعالیٰ لا معدود او لا محدود دے۔

(۵) رحمت طبعی پہ الرحیم کښے۔ یعنی رحم خوئی دَ باری تعالیٰ دے غضب ئے خوئی نہ دے یعنی هروخت رحم کوی او غضب هله کوی چہ بندہ نافرمانی او کړی۔ نو ځکہ باری تعالیٰ فرمائی۔ ان رحمتی سبقت غضبی۔

وَلَوْ يَرَى الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا : ۱۶۵

(۱) لو شرطیہ یری فعل شرط الذین ظلموا فاعل مفعول حذف دے چہ حال انفسهم دے اذ یرون العذاب ظرف متعلق دے پہ حال انفسهم پورے۔ جزائے محذوفہ دہ چہ ما فعلوا الشرک دے ان القوۃ پہ تقدیر دَ جار سرہ متعلق دے پہ عذاب پورے

ترجمہ:۔ کہ چرے معلوم کړی وے دے ظالمانو (پہ دنیا کښے) حال دَ نفسونو خپلو کلہ چہ اووینی عذاب (اخروی) ځکہ چہ طاقت خدائے لرہ دے ټول او خدائے سخت عذاب ورکونکے دے (نو شرک بہ ئے نہ وے کړے)

(۲) لو تمنائیہ اذ یرون متعلق دے پہ یری پورے۔ او دَ عذاب نہ مراد دنیوی دے۔ ان القوۃ الخ قائم دے پہ مقام دَ مفعولین دَ یری۔ ترجمہ:۔ ارمان کہ معلوم کړے دے ظالمانو کلہ چہ اووینی عذاب (دنیوی داخبرہ) چہ طاقت خدائے لرہ دے ټول الخ۔ یعنی

اُولٰئِکَ علیهم صلوٰۃ من ربهم ورحمۃ واولٰئک هم المهتدون (۱۵۷) او دے عمل ئے څہ دوہ انوی دی دَ ثواب او څہ دَ عوتہ دہ دَ ثواب بخاری ۱۲۰ صلحکا ۱۲

دا اول منصب دے دویم منصب دا دے چہ مفعول ثانی حذف دے چہ حاصل دے او دریم منصب دا دے چہ مفعول ثانی نہ غواړی (نحوہ) جواهر ۸۲

ولا تتبعوا الخ - ۲۰۱ فقال له رجل من دعاۃ سلمان ان لربک علیک حقا وان لنفسک

البقرۃ ۲ علیک حقا وان لاھلک علیک حقا فاعط کل ذی حق حقه ، فقال صدق سلمان - (طریقہ محمدیہ)

عذاب دینوی او دینی او بیا هم د باری تعالیٰ طاقت نه معلوموی یعنی که د دوی د معبودانو په لاس کښې څه طاقت وے نو دوی به ئے (د عذاب دینوی نه) بچ کړی وو - (شیخ رح).

(۳) لو تمانیه د یری د پاره مفعول حذف دے چه امرا دے - او د اذ یرون العذاب د پاره متعلق محذوف دے چه یرون دے او دا یرون د امرا محذوف د پاره صفت دے - او ان القوۃ للّٰه الخ خبر دے د پاره د مبتدا محذوف چه هو دے - ترجمه :- ارمان که معلوم کړے وے ظالمانو ربه دنیا کښې یو کار چه معلوم به کی) کله چه او وینی عذاب (اخروی هغه کار دا دے) چه طاقت خدائے لره دے - (ترجمان القرآن)

(۴) لو شرطیه - اذ یرون متعلق دے په یری پورے - او د عذاب نه مراد اخروی دے - ان القوۃ الخ قائم دے په مقام د مفعولین د یری او جزا حذف ده چه لندموا اشد الندامۃ ده - ترجمه :- که چرے او وینی ظالمان کله چه او وینی عذاب ر اخروی چرا خبره) چه طاقت خدائے لره دے الخ نو سخت به خپه مان شی - (بیضاوی)

اَوَ لَوْ کَانَ اٰبَآؤُھُمْ ۱۷۰ | (۱) اے ایتبعون اٰبائھم لو کان اٰبائھم یعقلون شیئا و یھتدون

ولو کان اٰبائھم لا یعقلون شیئا ولا یھتدون - نو واو عاطفه دے او لو شرطیه دے او معطوف علیه محذوف دے او ایتبعون دال بالجزاء دے -

(۲) ایتبعون اٰبائھم حال کون اٰبائھم لا یعقلون الخ - نو واو حالیه او لو مصدریه دے یعنی دوا ړه تقدیرونو د عقل او د عدم عقل کښې تقلید د پلار او نیکه کوی دا خبره غلط ده - نو دا خو تقلید مذموم دے - تقلید خو صرف په تقدیر د عقل او د اهتداء کښې دے چه تقلید محمود دے -

نو صوفی د اما صاحب تقلید حکه کوو چه علم یو عقل ئے ده - عبد اللّٰه بن مبارک فرمائی : لقد زین البلاد ومن علیها امام المسلمین ابو حنیفه بآثار وفقه فی حدیث کآثار الزبور علی الصحیفه - مقام ابی حنیفه ص ۸۰ - فلعنة اللّٰه عدد رمل علی من رد قول ابی حنیفه - عبد اللّٰه بن مبارک امیر المؤمنین فی الحدیث ، فما فی المشرقین له نظیر ، ولا بالمغربین ولا بالکوفه

ان الهدایه کالقرآن قد نسخت ما صنفوا قبلها من الشرع من کتب. (هدایه لما کے عدالت یں ص) یعنی هدایه کے باوجود اور کتب فقه کی ضرورت نه رهی جیسا کہ قرآن ناسخ ہے کتب منزلہ من اسماء کی۔ فافهم)

دَ دویم ترکیب حاصل دا دے چه اتباع دَ ما دُ کوئ په دے حال کښے چه پلار اونیکه خوئے لا یعقل دی په دے حال کښے تقلید مذموم دے (۳) اوکه وَاو وصله شی نو همزه خوانکاری دے نو حاصل به دا شی چه آیا اتباع دَ پلار دنیکه کوئ په دے حال کښے چه لا یعقل دی' یعنی په دے حال کښے اتباع نه ده پکار۔ نو په نقیض دَ واوُ وصله کښے خو حکم په طریق اولیٰ سره وی ولے دے وجے نه دا دریم ترکیب محل دَ فکر دے۔

اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ :۱۷۳	انما راځی دَ پاره دَ قصر نو قصر دَ حرمت خو په دے مذکوراشیاء کښے

غلط دے۔ نو بعض وائی چه دا مذکوراشیاء په حرمت پوره دے مقصور دی لیکن دا جواب خو دَ قانون دَ انما خلاف دے ځکه چه په انما کښے قصر دَ ماقبل وی په مابعد پورے نو ماقبل خو حرمت دے نو بعض وائی چه دا قصر اضافی دے په نسبت سره بحیرے سائبے وغیره نه۔ او دریم والا وائی چه دا انما دَ پاره دَ تاکید دے نه دَ پاره دَ قصر نو اعتراض دَ سره وارد نه شو۔

المیتة دا هغه ته وائی چه ذبح شرعی سره نه وی مړ۔ ذبح شرعی یوه اختیاری بله اضطراری ده۔ ذبح اضطراری دیته وائی چه لاس ئے نه رسی دَ ذبحے اختیاری۔ نو چه دَ هر جز دَ حیوان نه په بسم الله سره وینه اوباسی په هغه شی سره چه په هغه سره زخم کیږی او وینه بے وځی خو چه قائم نوک نه وی برابره خبره ده چه کټه وی اوکه لرګے تیره۔ په خلاف دَ مړدکی نه چه دے خو چه کوی نه پڅیږی بلکه به طاقت دَ بارو دُ سره۔ نو دَ توپک په مړدکی سره ذبحه نه شی راتلے (معارف)۔

الدم۔ نه مراد مسفوحه ده۔

عه وَمَا اُهِلَّ بِهٖ لِغَيْرِ اللّٰهِ (۱) هغه مذبوحه چه په نوم دَ غیرالله ذکر شی (۲) هغه شے چه په نوم دَ غیرالله ذکر شی۔ (۳) هغه

۸: نو په تقدیر دَ یعقل سره په طریق اولیٰ اتباع مه کوئ حال دا چه په تقدیر دَ عقل سره خو اتباع پکار ده

عه دَ ما یؤخذ من الدراهم والشمع والزیت وغیرها مما ینقل الیٰ ضرائحهم (قبور) الاولیاء الکرام تقربا الیهم فحرام باجماع المسلمین (در المختار)

۱۲ ۱۲ ۱۲
یعنی په نسبت دَ تحریمات دَ غیرالله۔

علمه چه په هغه آواز پورته کړے شی د پاره د تعظیم د غیر الله (شیخ)

امام شوکانی فرمائی چه د نبی علیه السلام د تقرب د پاره ذبح د اهل سنت والجماعت په نزد کفر دے۔ نو د نورو اموات د پاره به څنګه جائز شی؟ د بعض مفسرینو قول دے چه د معتقدینو د اموات نه د نفع او د ضرر په خیال په قبرونو باندې ذبحه په ما اهل لغیر الله کښے داخله ده (اعظم التفاسیر ص ۲۳)

البته ایصال ثواب جائز دے نه تقرب۔ فرق په مابین د ایصال د ثواب او د تقرب کښے دا دے۔ چا ته چه ثواب بخی نو هغه ورته عاجز ښکاره شی لکه خپل مور و پلار نو دا ایصال ثواب جائز دے۔ او که هغه ورته عاجز نه ښکاری بلکه خپل ځان ورته په یو کار کښے مجبور او عاجز ښکاره شی نو دا ذبح وغیره اوکی د یو کس د پاره چه هغه له د سره په دغه مقصد کښے امداد یا د ده د پاره دعا اوکی۔ لکه یو ولی ته ثواب او بخی چه هغه به له د سره څه امداد اوکی یا به ورله دعا وکی دا تقرب غیر الله جائز دے (یعنی جائز نه دے) که یو سړے اووائی چه ځما خو د دغه دلبار د ولی مرده مریضان مقصود دی هغوی له دعوت کوم نو ته ورته اووایه چه په طلباء د علم باندې خیرات کښے ډیر ثواب دے۔ نو که ده د خپلے ارادے نه رجوع وکړه نو نیت صحیح دے او که وُوے چه نا زه خو په دغه مریضانو د دړکښ باندې خیرات کوم۔ نو معلومه شوه چه د ده د دغه ولی نه طمع ده۔

او که ایصال ثواب کوی نو تعین د یو وخت بے د دلیل شرعی نه په هغه وخت کښے ثواب زیات ګنړل بدعت دے۔

غیر باغ ولا عاد- چه نه وی باغی د سلطان نه- او نه وی تجاوز کونکے د حد نه- چه د وخت نه مخکښے او د حد نه ډیر نه خوری

(۱) که منذور معین وه د غیر الله نو دا خو حرام دے (شاه عبد العزیز) فرمائی چه په دے منذور کښے خبث پیدا شو زاید تحقیق نه نو دے په ذبح سره په اسم د خدائے سره نه حلالیږی (۲) او که غیر معین وه او د غیر الله په نوم ذبحه شو نو هم حرام دے (۳) او که غیر معین وه او دا ناذر تائب شو او د خدائے تعالی په نوم بالله ئے حلال که نو حلال دے (شیخ سرحدی)

رخصتونہ دَ شرعی عاصی لرہ نشتہ - (شافعیؒ)
(۱) نہ وہ باغی چہ دَ ورخت نہ مخکښے نہ خوری او نہ دَ زیاتی کونکی چہ دَ حد نہ زیاتہ نہ خوری۔
(۲) یا نہ وی باغی چہ طلب دَ لذت نہ کوی - پہ اَکَل دَ میتتے سرہ او نہ وہ زیاتی کونکے چہ دَ ورخت نہ مخکښے او دَ حد نہ زیاتہ نہ خوری۔
بغا یبغوا ای تعدی - بَغیٰ یَبْغیٰ - طلب -
ان اللہ غفور رحیم - امام شافعی صاحبؒ او امام یوسف صاحبؒ فرمائی چہ حرمت پہ حالت دَ اضطرار کښے دَ مردار ے نہ ساقط نہ دے - البتہ ماخذہ پے نشتے دَ وجے دَ دے قول دَ باری تعالیٰ نہ چہ ان اللہ غفور رحیم - امام صاحبؒ فرمائی چہ حرمت تے ساقط دے تائید:
قد فصل لکم ما حرم علیکم الا ما اضطررتم الیہ - (انعام: ۱۲۰)
حکم دَ مستثنیٰ مغائرو ی دَ مستثنیٰ منہ نہ - او دلتہ غفور الخ دَ پارہ دَ دے دے چہ کہ دَ دہٗ نہ غلطی راغلے وی چہ دَ دہ گذارہ پہ یو چھتاکئ کیدہ - او دہٗ بہ لږہ ډیرہ خوړلے وی نو دا معاف دہ -

اُولٰٓئِكَ مَا يَاْكُلُوْنَ فِىْ بُطُوْنِهِمْ اِلَّا النَّارَ: ۱۷۴

اکل فی بطنہ ای ملأہٗ -
وا کل فی بعض بطنہ ۸ الا النار - ای ما یاکلون فی بطونہم شیئاً الا النار - استثناء مفرغہ دہ -

:۸ یعنی ځان ئے موړہ کړو -

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ: ۱۷۸

دا دو یمہ حصہ دہ پہ دے
حصہ کښے بحث دَ جہاد دے - او چونکہ پہ جہاد کښے مال تہ ضرورت دے - نو مسئلہ دَ انفاق سرہ ذکر شوہ - او پہ جہاد کښے انتظام تہ ضرورت دے - نو امور انتظامیہ سرہ ذکر کیږی - نو پہ دے کښے تبع مضامین دی -

القصاص دا حکم اول دے دَ امورِ انتظامیو نہ - دا متعلق دَ سیاست مدینه دے - یعنی قصاص قائم کی -

، الحر بالحر الخ دَ دے مقابلے نه مقصود بیان دَ مساوات دے دَ پاره دَ رد دَ قانون دَ جاهلیت چه دَ معزز[۱] فریقے عبد به دَ غریبے فریقے دَ حُر سره او مؤنث[۲] به ئے دَ هغوی دَ مذکر سره برابر وه - او حکم دَ قتل دَ حُر په بدل دَ عبد کیبے او دَ مؤنث په بدلے دَ مذکر کیبے معلومیږی -

وکتبنا علیهم فیها ان النفس بالنفس نه (مائده: ۴۵) یا الحر بالحر الخ نه مراد قصاص فی الاطراف دے - او دَ قصاص معنی لغوی مراد ده یعنی کشتنده را باز کشتن وجراحت کردن عوض جراحت (صراح)

او دَ کتبنا علیهم فیها ان النفس الخ نه مراد قصاص فی النفس دے (احکام القرآن للجصاص) -

او چونکه امام شافعی صاحبؒ مفهوم مخالف معتبره وی - نو هغه قایل دے په نسخ دَ مفهوم مخالف دَ الانثی بالانثی باندے په حدیث سره - او په حدیث سره دے نسخ دَ قرآن نه منی او دَ مفهوم مخالف نسخ په حدیث سره منی -

فمن عفی له من اخیه شیء (۱) پس هغه چاته (چه قاتل دے) عفوه اوشوه (دَ جانبه دَ ورثو دَ مقتول نه) دَ ورور دَ ده (چه اسلامی رورئے دے) دَ څهٔ شی - فاتباع - یعنی بیا به ورته په خه سلوک سره دیت غواړی - او قاتل به په ښهٔ سلوک سره دیت ادا کوی -

(۲) پس هغه چاته (چه وارث دَ مقتول دی) ورکړے شو دَ دَ ورور دَ دهٔ نه (چه نسبی دے دَ ورور نه معنی عامه مراد ده) یو شے (دَ دیت نه) الخ (عینی)

ذالك تخفيف - دا حكم مذكوره چه قصاص دے يا ديت دے - په يهو دو صرف قصاص وه - ځكه چه دَموسىٰ عليه السلام په دين كښې سختي وه دَ وجے دَجلاليت دَ دهٔ نه - او په نصاراؤ صرف ديت وه - ځكه چه دَعيسىٰ عليه السلام په دين كښې نرمي وه دَ وجے دَ رأفت دَعيسىٰ عليه السلام نه - او نبي عليه الصلوٰة والسلام خو جامع وه دَجلاليت او دَجماليت نه - نو دين دَ دهٔ هم جامع شه قصاص لره چه په كښې جلاليت دے او ديت لره چه په كښې جماليت دے -

وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ : ١٧٩	اى حيوٰة عظيمة - مثلاً زيد عمرو لره مړ كړ نو دَزيد قبيله او

دَعمرو قبيله جنګ ته پورته شوے - نو په قصاص دَزيد سره دواړه قبيلې ژوندۍ پاتې شوے - او تر قيامته پورے به خلق ځان دَ قتل نه ساتي دَ وجے دَ يرے دَقصاص نه - او پخپله زيد ته هم حيوٰه اخروي ملاؤ شو - ورنه دے خو دوزخي وه -

فائده :- دَجاهليت په وخت كښې يو بليغ قول وه (١) "القتل انفى للقتل" دَ دغه عبارت په مقابله كښې راغے دا عبارت - (٢) في القصاص حيوٰة - دَدے دواړو عبارتو نو مقابله مذكور في الجدول ده -

مقابله

(١)	(٢)
في القصاص حيوٰة -	القتل انفى للقتل -
(١) حروف (١١)	حروف (١٤)
(٢) النص على المطلوب - يعني حيوٰة -	په دے كښې نص على المطلوب نشته - بلكه ضمني دے -
(٣) تعظيم دَحيوٰة چه معلوميږي دَتنوين نه	په دے كښې تعظيم نشته -
(٤) چرته چه قصاص وي نو حيوٰة به وي -	قتلة قتل كه بعضې وي نو پكښې حيوٰة نشته ورنه نو ادعي دے -
(٥) تكرار په كښې نشته -	تكرار په كښې شته قتل پكښې دوه ځله مذكور دے -
(٦) استغناء عن التقدير متعلق دَجار رعايت لفظي دے -	تقدير دَ مفضل عليه ته ضرورت دے او دا ضرورت معنوي دے -
(٧) مطابقة چه ذكر دَضدين دے پكښې	صنعة مطابقة په كښې نشته -

(۱۸۰)
كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ

(۱) بعض وائی چہ دا و ارث ته منسوخ دے (۲) بعض وائی داحکم مستحب دے ورثو دپاره (۳) شیخ علیه الرحمة فرمائی چه اِد دَ وصیت نه دا دے چه وصیت اوکی چه تمام مال به موافق دَ قرآن تقسیم کیږی داخه توجیه ده- (۴) بعض وائی چه مراد هغه والدین دے چه یو مانع دَ موانع دَ ارث نه پکښ دَ هغوی کښے موجود وی۔ داحکم ثانی دے متعلق په تدبیر المنزل- یعنی وارثو ته میراث ورکول موافق دَ قانونِ شرعی سره-

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ: ۱۸۳

داحکم ثالث دے متعلق په تهذیب الاخلاق- یعنی روژه اونیسئ چه اخلاق موښه شی- ده ته امر مصلح هم وائی- كما كتب على الذين من قبلكم- تشبیه په نفس وجوب کښے ده نو شیخ ته ضرورت را نغے- دا بیان تخفیف دے-

(۱) اول یعنی روژه یواځے په تاسو نه ده لازم-

(۲) ایاما معدودات تخفیف دویم دے- یعنی په تمام کال کښے یوه میاشت ده-

(۳) فمن كان منكم مريضا- دادریم تخفیف دے یعنی مریض په مرض کښے- چه سړی ته مرض په سبب دَ روژے سره تکلیف رسوی- یعنی مرض زیا تیږی یا اوکه یږی او مریض تنګیږی نو روجه دَ ما ته کړی بیا که جوړ شو نو قضا دِ راوړی- اوکه قضائے را نه وړه نو په وصیت سره پس دَ مرګ نه فدیه دَ روجے په مقدار دَ نیم اوګی غنمو (شرعی) مسکین ته به ورکړه وکوی وجوبا- اوکه وصیت ئے نه وه کړے نو ورکول مستحب دی او چونکه دا نص معقول المعنی نه دے لهذا قیاس دَ مانځه پے صحیح نه دے البته که ورته فدیه دَ مانځه تبرعا ورکوی نو امید دَ ثواب شته- خو چه دَ ځا نه قیودات او رسومات په نه جوړه وی- یعنی داخه لازم ده چه مرے

کوئی امتحانوی په مانځه سره-

قال ﷺ من صام رمضان ایمانا واحتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه ۱۲
قال ﷺ اذا دخل رمضان فتحت ابواب الجنة وغلقت ابواب الجهنم وسلسلت الشیطین ۱۲
قال ﷺ فی الجنة ثمانیة ابواب منها باب یسمی الریان لا یدخله الا الصائمون مشکوة ص۱۷۳
قال ﷺ ما حق امرء مسلم له شیء یوصی فیه یبیت لیلة او لیلتین الا ووصیته مکتوب عنده (بخاری)
۲ محمیری کښے روژه فرض شوه (ابن اثیر) او مدینه منوره کښے لذاتونو او امتحانات وشو په اسانی سره او په تکه معظم

دے پروت وی او فدیه دے تقسیمیږی؟ په دفن دَمړی کښے خو
سُرعت ماموربه دے۔ چه مړے چرے بے عزته نه شی۔

او مسافر دِ په سفرکښے خوری خو چه دَ بېگا نه ئے نیت دَ ماتولو کړے وی
او دَ صبا ختو نه مخکښے دَ کوره اوځی۔ ځکه سفر اختیاری دے۔ په خلاف
دَ مرض نه۔ که دَ سپری روژه وه او مرض پے راغے او ده ته تکلیف وه زیات
نو روژه دے ماته کی۔ او قضا دِ راوړی۔ که یو سړی روژه ماته کړه
او جو یو وه او روستو مرض راغے نو کفاره سا قطیږی۔ او په روستو
سفر سره کفاره نه سا قطیږی۔

فعدة ای فعلیکم محذوف دے ځکه چه فعدة جزاده او
جزا جمله وی۔

وَعَلَى الَّذِيْنَ يُطِيْقُوْنَهٗ فِدْيَةٌ : ۱۸۴	(۱) اول حکم دَ صوم عاشوره (۲) بیا ایام بیض (۳) بیا

رمضان تخیرا چه روژه نسی او که فدیه ورکوی (۴) بیا تشدید
راغے په رمضان کښے یعنی دَ شپے دَ خپلے بی بی سره تعلق بند شه۔ او
پس دَ خواب نه خوراک او سکل هم بند شو (۵) بیا تسهیل او شه
په رمضان کښے یعنی جماع په شپه کَ رمضان کښے جائزه شوه۔ او
خوراک او سکاک پس دَ خواب نه هم جائز شو۔

(۲) لامقدر دے (ابن عباسؓ)

(۳) همزه دَ پاره دَ کلفت مشقت دے (انورشاه)

(۴) یا همزه دَ پاره دَ سلب دے (عام) شاید دا جو دَ ابن عباسؓ مراد دے
بهرحال دَ دوی مال یو دے چه دا حکم دَ شیخ فانی دے۔

(۵) دَ یطیقونه ضمیر فدئے ته راجع دے فدیه مقدمه ده رتبةً ځکه
مبتدا ده۔ فدیه مصدر ذوتاء دے تذکیر او تانیث دَ ضمیر په کښے
جائز دے۔ نو دا حکم دَ سرسائے دے۔ او چونکه دا نص محتمل دے
لهذا سرسایه واجب ده۔

ان تصوموا نه مراد شپږ روژے د عید الفطر دی۔ چه نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی چه څوک شپږ روژے د عید الفطر اونیسی که متصل دی او که منفصل او منفصل بهتر دی خو چه په عید الفطر کښې ؤ نو دا سے ده لکه چه ټول کال روژه کی ځکه نیکی د مسلمان کم از کم لس په لس ده۔ (مشکوة ص۱۷۹) (شاه ولی الله رح)

(۶) کتب علیکم الصیام۔ نه مراد ایام بیض دی نو په دغے کښې خو تخییر دے۔ بنا پر دے په فعدة من ایام اخر کښې تکرار برائے تاکید راشی غے۔ ځکه دریم عمل نه مراد رمضان دے او تاسیس اولی دے د تاکید نه ځکه چه تاسیس کښې افاده دی او په تاکید کښې اعاده وی (شاه انور شاه)

فائده:۔ اصحاب ظواهر په تخییر عمل کوی په رمضان کښې۔ موږ ورته وایو چه تاویل نه کوے نو تاسو په روژه هم شی او فدیه په هم ورکوے ځکه چه په قرآن کښې د افطار حکم نشته۔ (انور شاه کشمیری صاحب رح)

(۷) دا حکم استحبابی دے چه روژه د رمضان او خیرات څخه خوراک نه د هم اوکی۔ (شیخ سرحد علیه الرحمة)

وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللهَ عَلٰى مَا هَدٰىكُمْ ۱۸۵ — دا د معطوف

علیه او لام متعلق غواړی نو تقدیر دا شو۔ شرع لکم ذلك لیسهل الامر علیکم و لتکملوا العدة۔ وعلیٰ ما هدٰىکم نه معلومه شوه چه لوئی بیا نول په هغه طریقه سره وی چه په هغې سره باری تعالیٰ هدایت کړے وی۔ نه په هغه طریقے سره چه د ځان نه ئے پخپل عقل سره دغه طریقه جوړه کړے وی۔ په دے کښې رد دے د بدعاتو۔

په نزد د احنافو عقل معرف د احکامو دے او موجب د احکامو د پاره شرعه ده۔ او معتزلو واجبوی هغه شے چه په کښې عقل ثواب وګنړی او حراموی هغه چه په کښې عذاب وګنړی۔ د اشاعرو په نزد هیڅ اعتبار د عقل نشته بے د سمع نه (نور الانوار ص۲۸۱)

قال من صام رمضان ثم اتبعه ستا من الشوال کان کصیام الدهر (مشکوة ص۱۷۹)
له نو عقل حاکم کیدے شی ځکه حاکم جاهل کیدے شی او عقل مفتی نه شی کیدے ۱۲
له حسن ملائم د طبع سره لکه سخا او قبح غیر ملائم د طبع سره لکه بخل یا حسن مدار د کمال لکه علم او قبح مدار د نقصان لکه جهل دا اتفاقی عقلی دے او حسن مدار د ثواب او قبح مدار د عذاب په دے کښې اختلاف دے چه منکور دے ۳
نه نو عقل حاکم کیدے شی ځکه حاکم جاهل جلو دے او عقل مفتی نشی کیدے۔
چون غرض آمد بتر پوشیده شد
صد حجاب از دل بسوئے دیده شد
(مسئله دعا و غیره)

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي: ۱۸۶

داجمله معترضه ده ترغیب دے دعا ته په سبب دَ قرب دَ باری تعالیٰ سره - او روژه هم سبب دَ قرب دے الله تعالیٰ ته په یوے دوژے سره دَ اوّیا کالو مسافت لرے شی سرے الله تعالیٰ ته نژدے کیږی۔

اذا دعانِ یعنی چه یوازے باری تعالیٰ لره اوبلی" قال علیه الصلوٰۃ و السلام من لم یسئل الله یغضب علیه"۔ قال علیه الصلوٰۃ والسلام لیس شیٔ اکرم علی الله من الدعاء"۔"قال علیه الصلوٰۃ والسلام لا یرد القضآء الا الدعآء ولا یزید فی العمر الا البر"۔ مشکوٰۃ ص۱۹۵

اُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ: ۱۸۷

دَ دینه مخکښے په شپه دَ رمضان کښے جماع دَ خپلے بی بی سره بند وه۔ عمرؓ دَ شپے په رمضان کښے دَ خپلے بی بی سره تعلق اوکړه۔ او تا ئبا ئے نبی علیه السلام ته حال بیان کړ۔ نو نبی علیه الصلوٰۃ والسلام ورته او فرمایل "ماکنت بذٰلك جدیرا یا عمرؓ"۔ داحکم راغے۔ داعلامه دَ عدالت ده دَ اصحابو رضوان الله تعالیٰ علیهم۔ اصحابؓ عدول دی گناه شکوی اوکړ او کی نو زر تائب کیږی۔ (التائب من الذنب کمن لا ذنب له)" روافض هسے طعنونه لږدوی او (الله الله فی اصحابی) ته نه گوری۔

هنّ لباس لکم۔ داکنایه ده کا احتیاج دَ هر یو بل ته۔ نبی علیه الصلوٰۃ والسلام فرمائی" لا خیر فی النساء ولا صبر عنهن یغلبن کریما ویغلبهن لئیم فاحب ان اکون کریما مغلوبًا ولا احب ان اکون لئیما غالبا" (کما لین)۔

وابتغوا ما کتب الله لکم۔ دا تصحیح دَ نیت ده یعنی په جماع سره طلب کئے نیک اولاد۔ یا ځان بچ کول دَ بد فعلئ نه۔

وکلوا واشربوا حتی یتبین لکم الخیط الابیض۔ حتی دَ پاره دَ انتهٰی دے یعنی اکل او شرب به تر صبا صادقه پورے وی۔ نه چه په صبا صادق کښے۔ لَدے وجے نه نبی علیه السلام فرمائی" اذا سمع النداء

عن مدعی جنشاتم [illegible] تقال محدث الا عقالیت ۲۱

واما باب کا الفوصۃ هم نه گورے او ولله چه دحدیث ضعیف ده نو دیو سند و ضعیف نو ضعیف ده حدیث نه معلومیږی دحدیث له نو نور هم اسناد شته او ده دغو دپاره هم نو صحیح حدیث شته ۲۳ والرابطۃ المشکوٰۃ [illegible]

احدکم والاناء فی یده فلا یضعه حتی یقضی حاجته منه (مشکوة ص١٧٥)
یعنی انتها د اکل او شرب په آذان نه ده نوکه سهری آذان واوریدو
اوعلم ئے په صبا نه وه نو خوراک او سکاک د کوی تر صبا پورے
نه په صبا کیږی -
په تفهیم القرآن کښې دی (ص١٤٦) "اگر عین طلوع فجر کے وقت اسکی آنکھیں کھلی ہو تو
جلدی سے اٹھ کر کچھ کھا پی لے -" دغه مخکښې حدیث تا ئید کښې پیش کوی
(ببین تفاوت راه از کجاست تا بکجا)

ثم اتموا الصیام الی اللیل - یعنی افطار به کوی په لیل باندے -
تفهیم (ص١٤٦) والا وائی - دن کی روشنی ختم ہونے کا انتظار کرتے رہنے کی کوئی ضرورت
نہیں -

والنعم ماکنتم فی المساجد (١٨٦) ١٢
قال فی المعتکف هو یعتکف الذنوب ای محتبس عن الذنوب ویجری له من الحسنات کعامل الحسنات کلها ١٢
(مشکوة ص١٨٣)

وَلَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ ؛ ١٨٨

دا څلورم حکم دے
اموالکم - مالونه دیوبل

وَتدلوا - ای لا تدلوا - الی الحکام - جمع د حاکم ده از نص معنی ئے حکم
کونکے دے - حکیم جمع ئے حکماء ده از شرف - د حکمت نه نه دے
معنی دانشمندی ده - لِتَاْكُلُوْا ای لتاخذوا ذکر الاکل لانه
المقصود (شیخ سرحد)
قال ابن عربی "الرشوة کل مال دفع یبتغی به من ذی جاه عونا
علی مالا یحل" (فتح الباری) جابر بن زید فرمائی "ما وجدنا شیئا هو
انفع من الرشاة" فیض الباری ج ٣ ص٢٤٩)

٨ فائده زیاد -

نو رشوة اخستونکے ملعون دے مطلقا، او ورکونکے او دلال هله
ملعون دی چه پردے مال اخلی نه چه خپل مال بچ کوی - د خپل مال
بچ کولو د پاره ورکول د رشوة او دلالی جائز ده - داد لتاکلوا
هم معلومیږی -

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ ؛ ١٨٩

تتمه حکم ثالث - "عام مفسرین
وائی چه دا جواب دے سائل له

پغیر د سوال دَ دے پہ سبب دَ نازلولو دَ سوال درے پہ منزلہ دَ غیر
باندِ ځکه چه دا غیر ورلره ته یر مناسب وی یعنی دوی سوال کړے
و چه سپوږمئ ولے نرے کیږی بیا غټیږی؟ نو باری تعالی ورته
جواب ورکړ دَ سبب تپوس مکوئ بلکه دَ فائدے تپوس تاسو لره پکار
دے۔ نو فائده ئے داده چه داوقتونه دی دَ پاره دَ خلقو۔
(۲) حضرت صاحبؒ فرمائی چه دوی تپوس کړے وه چه رمضان ته
څهٔ حاجت دے مونږ به دیرش روژے پوره کوو۔ نو باری تعالیٰ
فرمائی چه دَ روژے دَ پاره خاص وخت مقرر دے او ستاسو دا سوال
دا، بے فائدے دے۔ لکه چه ستا سو دا رسم بے فائدے دے چه
احرام او تړے او نو ته دَ شا دَ طرفه ځئ۔ او دروازه پریدئ بلکه
وأتوا البیوت من ابوابها۔
دَ باری تعالیٰ قانون دے چه احکام ذکر کی نو دَ هغے نه روستو
اعلان کوی واتقوا اللہ۔ چه په احکام کښے نقصان اونه شی۔ لعلکم
تفلحون۔ باعث علی التقویٰ دے۔

وَقَاتِلُوْا فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ : ۱۹۰	دَ امور انتظامیو نه بعد اعلان جهاد دے۔ ولا تعتدوا۔ ټېچی او ښځے

مه وژنئ۔

وَاَنْفِقُوْا فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ : ۱۹۵	مسئله جهاد نه بعد مسئله دَ انفاق۔ وَلَا تلقوا بایدیکم الی

التهلکة۔ ځان مه هلاکوئ په سبب دَ نه انفاق او نه دَ قتال
واحسنوا۔

- عمل
  - فرمان برداری
    - اطاعت: کول دَ ماموربه باعث خوف دَ امر نه۔
    - احسان: کول دَ ماموربه کمال سره باعث محبت دے دَ آمر سره
  - نا فرمانی
    - عملی عصیان
    - اعتقادی کفر
    - اعتقاد دَ حکمران طغیان دے

سے وانعام مخصوص البعض ۔۔۔ وان احد من المشرکین استجارک الاجزیرة مرفق خو ځکه تر یه خبر واحد سره زیاته ادیه قیاس سره شیخ فان و تلے دے ۱۲

فیما معنی الانصار نزلت ۱۲ ابوایوب انصاری

ــ ځکه چې رمضان ده بیاځ ده ځکه سره په رمضان سره پاک شي نو قابل شي دعفو رذلبار الخ ۱۲ الزام ۱۲ ابصاء

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ : ۱۹۶

دا امر مصلح دے۔

(۱) اتمام دَ حج او دَ عمرے دا دی چې سړے یو په مستقل سفر سره اوکی۔ نو دا قِرا دعلی وجه العزیمة شو نو دَ فَمَن تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ نه تمتع لغوی مراد ده۔ یعنی چا چې فائده واغستله په عمرے سره سره دَ حج نه۔ یعنی دواړه ئے په یو سفر سره اداکړه بیا احرام واحده وی نو قِران شو یا احرامین وی نو تمتع اصطلاحی شوه۔

اتمامهما ان یحرم بهما من دویرة اهله کذا قاله علی وابن مسعود رضی الله تعالیٰ عنهما ۱۲

(۲) چې حج او عمره په یو احرام سره ادا کړی نو دا قِران شو۔ نو دَ فَمَن تَمَتَّعَ الخ ترجمه دا شوه چا چې فائده واغستله په سبب دَ فراغ سره دَ عمرے نه تر احرامه دَ حج پورے دا تمتع اصطلاحی شوه۔ او دَ افراد ذکر په حدیث شریف کښے دے۔

فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ ۔ په دشمن سره وی او که په مرض سره۔ په دے عموم دلالت کوی لفظ دَ احصار چې افعال دے۔ دا مذهب دَ امام صاحبؒ دے۔ او امام شافعی صاحبؒ یو احځ په دشمن سره احصار منی نه په مرض سره ځکه چې نبی علیه السلام بند شوے وه په دشمن سره۔ او امام صاحب مرض قیاس کوی په دشمن باندے۔

حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ ۔ مراد دَ محل نه حرم دے په نزد دَ امام صاحبؒ (۱) تائید: ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ (حج: ۳۳) (۲) هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ (مائده: ۹۵)۔

او دَ امام شافعی صاحبؒ په نزد مراد دَ محل نه ځائے دَ احصار دے۔ ځکه نبی علیه الصلوة والسلام په حدیبیه کښے ذبح کړے وه او حدیبیة زمین حل دے۔ امام صاحب فرمائی چې حدیبیه بعض حرم دے۔ ما په دوران دَ حج کښے اولیده چې علامې دَ حرم دَ حدیبیے (او س ورته شمیسیه وائی) په درمیان کښے ده۔ (غریب)

مِنْ صِيَامٍ ۔ دَ ګړے دو ژے دی۔ او صَدَقَةٍ ۔ شپږ مسکینانو

تہ نیم نیم اوکے خلم بہ ورکوی - او نسلک - ذبحہ کے هغه ځاروی چه قربانی پکښې کیږی - فما استیسر من الهدی دا دم کښکرۍ دے چه د وه نسکمرۍ په یو سفر کښې ادا کړه - نو چپله اوغنی تے نه خوښیږی شی -

فصیام ثلثة ایام - اخیره روژه به ئے عرفه وی - دَ عرفې روژه نورو حاجیانو له مکروه ده - دَ نبی علیه الصلوٰۃ والسلام په حجة الوداع کښې دَ عرفې روژه نه وه -

اذا رجعتم - ۱۱) اذا فرغتم - ځکه فراغ - سبب دَ رجوع دے یعنی چه ایام منهیه ختم شی - تلک عشرة کاملة - دا دَ دے وهم رفعه ده چه چا به وے چه دَ حاجی اختیار به وی - ۱) یا به درے اوّلے روژے اونیسی ۲) او یا به اوه آخیرے - ۲) او دویم وهم دا وُه چه دا روژے به دَ هدی دَ پاره پوره نه وی - نو باری تعالیٰ فرمائی چه لس روژے دی - او دَ هدی دَ پاره پوره دی -

ذٰلک لمن لم یکن اهله حاضری المسجد الحرام - دا رخصت چه په یو سفر کښې حج او عمره کوی دَ هغه چا دپاره دی چه کورے دَ میقات نه بهر وی - او دَ میقات نه دننه سړے به حج او عمره په مستقل سفر کوی - دَ هغه دَ پاره رخصت نشته - دا دَ امام صاحب مذهب دے او په دے رخصت باندی لام دلالت کوی چه دَ پاره دَ انتفاع دے -

شافعی صاحبؒ فرمائی چه دا دم اوکه دم نه وی نو بیا صیام دَ پاره دَ هغه چا دی چه بهر وه دَ میقات نه او میقاتی سړے به تمتع او قران کولے شی خو په هغه دم او صیام نشته - شافعی صاحبؒ په مذهب بیا علی من یکار وه -

اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَّعْلُوْمَاتٌ: ۱۹۷	ای وقت الحج - چه حمل صحیح شی - فهن ضمیر اشهر ته راجع دے - یا وړی

ضمیر شهر ته راجع کوی بیا اعتراض کوی چه راجع مرجع کښې موافقت نشته (حاشیه احمدیه) -

(ح ضیاء الدین تفسیر حقانی ج صفحه)

فلا رفث . اخبار په معنی دا ... رفث خو په صحرائے کښې غلط و خو پسج کښے د یر خطا دے . لکه یو سړے وائی چه په ... جد کښے ز دوره مه خاندہ . رفث وائی فحش خبر و ته . یا ... و دَ زنا تو ته . په حضور دَ دوی کښے تا ئید ابن عباس په احرام کښې وے د ... ن بمشین بنا هميسا ... ان يصدق الطير ننک لیسا ...) نو حصین ابن قیس ور ته او وے (اترفث وانت محرم) نو ابن عباس ... وے چه ... رفث به حلله وی چه په حضور دَ زنا تو کښے وی - (... الوقا ... اول)

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ ۱۹۸

د عرفات ... دے . چه په اصل کښے ... د ... او عرفات ور ته ځکه وائی چه آدم و حوا علیهما السلام په دے مقام کښے تعارف کړے وه دَ یو بل سره او په مزدلفه کښے ... یو ځائے شوی وو . اِزدِلاف جَمع ته وائی -

مختصر بیان دَ حج

دَ میقات نه به احرام دَ حج او تړی نو طواف به او کی او سعی به او کی نو بیا به محرم ناست وی او که احرام ئے دَ عمرے دَ پاره کړے وه نو ځان به حلال کی . که متمتع وو نو ... اتمے شپے دَ لوئے اختر به احرام او تړی دَ حج دَ پاره . او په دے شپه کښے طواف او کی او سعی هم او کړی . نو دَ اختر په ورځ به سعی په ده پاتے نه شی . او دَ اختر په ورځ سعی چیره ګرانه وی نو مِنَا ته به راشی نهمه شپه به هلته تیره کی . په نهمه ورځ به روان شی عرفات ته که جمعه ئے ... نه ئے کړه نو ظهر او عصر به یو ځائے ادا کړی بیا به دعا کمائے ګوی عرفات ټول موقف دے نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی "وقفت هٰهنا وعرفة كلها موقف" په دغه شکل منا کل منحر دے . ماښام به واپس شی مزدلفے ته هلته به د مغرب او دَ عشا نمانځه ادا کی . او اوده به یا ... به درمی دَ پاره تیارے کی . دَ سحر نماز به په تیاره کښے او کی او ... به صبا وی ... بیا به

عرفات ، وقيل من ان الناس يعترفون بذنوبهم في ذلك الموقف او سمي بذالك لايعمل الناس في هذا الموقف من معرفة الله الخ . تکمیل ص ۲۹۰

منهم من يقول الخ ... قال واجعل الحيوة زيادة لي في كل خير واجعل الموت راحة لي من كل شر . مشكوة ص ۲۱۸

دعا کانے کوی - ۵ بیا به راشی منیٰ ته هلته صرف جمره عقبه به اوولی بیا به
ذبح اوکی بیا به سر اوُخرئی بیا به جامے بدلے کړی او مکے معظمے ته به را شی
۱۰ طواف زیارت به اوکی - اوکه سعیٔ مخکښے نه وه کړے نو سعیٔ به هم
اوکی - بیا به منیٰ ته واپس شی هلته د نماز ظهرنه بعد به درے واړه
جمرے اوُلی د وړلے او دویم جمرے نه روسته قیام او دعا شته - او د
دریم جمرے نه روسته دلته دعا بدعت ده - ولے؟ ځکه چه نبی علیه
الصلوٰة والسلام نه ده کړے - سره د حرص د هغه نه په عبادة سره
او ده د مطلق نص نه - چه "قال ربکم ادعونی" په دولسمه پس د
رمیٔ نه یا په دیارلسمه به واپس راشی مکے معظمے ته او طواف رخصت
به اوکی - د حائضے نه دا طواف ساقط دے - بیا به ځی مدینی منورے
ته - که د حج نه مخکښے نه وی تلے - دا تله بهتر دے - حج خو ختم شوے
دے - دا ځا نله ثواب کار دے - بعض خلق افراط یا تفریط
کوی - یا دا تله د حج تتمه کوزه وی - یا دا تله ثواب نه ګڼړی -
دا دواړه خبرے غلطے دی -

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِيْۤ اَيَّامٍ مَّعْدُوْدٰتٍ : ۲۰۳	ایام تشریق مراد دی (ابن عباسؓ) فَمَنْ تَعَجَّلَ فِيْ يَوْمَيْنِ الخ بعض

کسانو وے چه په تعجیل کښے ګناه ده او بعض وے چه په تاخیر کښے
ګناه ده - نو دا رد دے په دے دواړو فریقو باندے - چه په دواړو
کارونو کښے ګناه نشته - البته تاخیر بهتر دے ځکه چه د اول نه
تعبیر شوے دے په تعجیل سره چه ممدوح نه دے بخلاف د سرعت نه
چه ممدوح دے

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا ادْخُلُوْا فِي السِّلْمِ : ۲۰۸	بعضے یهود مسلمانان شو نو هغوی او وے

چه موږ به د شنبے تعظیم کوو - او هم د جمعے او د اونبانو پیاوغوښے
به نه سکوا و نه خورو - نو باری تعالیٰ په هغوی باندے رد اوکه - نو

قصه نزع ابیجیبت (؟)

۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳

۲۶ ۲۶ ۲۱ ۶۳

به محکتی او ۲۵ شعبان سنه ۱۳ هـ مرض خبیب و ۶

ایام نحر ۱۰، ۱۱، ۱۲

ایام تشریق ۱۱، ۱۲، ۱۳

ایام معلومات حج ۲۸

ایام عشره ذی الحجه (ابن عباسؓ)

نه تعجیل دا ئی ادا د کارته مخوا د وخت نه او سرعت دا ئی ادا د فعل ته په اول د وخت کښے ۱۲

په دے کښے رد دے په بدعتيانو - ځکه چه بدعت هم احداث في الدين دے - يعنې يو کار ته ثواب ويل بے د دليل شرعي نه (شيخ")

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَّاحِدَةً فَبَعَثَ الخ ۲۱۳ | دلته محذوف دے فاختلفوا په قرينه

د (يونس ۱۹) باندے چه ما كان الناس الا امة واحدة فاختلفوا او هلته فبعث الله محذوف دے په قرينه د دے ايت سره - نو دا صنعة الاحتباك دے -

ليحكم بين الناس فيما اختلفوا فيه - معلومه شوه دا خبره چه انزال د کتب د پاره د فيصلے دے په اختلافي مسئله کښے - د اتفاقي مسئلے ثواب يا عذاب خو ځان نه خلقو ته معلوم وى هلته خو صرف ترغيب او ترهيب ته ضرورت وى - هلته ډير شور و غوغا نه وى - په خلاف د اختلافي نه او هم دغسے ارسال د رسل دے ؛ تائيد : ولما جاء عيسى بالبينٰت قال قد جئتكم بالحكمة ولأبين لكم بعض الذى تختلفون فيه (زخرف : ۶۳)

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ ؛ ۲۱۴ | لما راځي د پاره د استغراق في الماضي او د توقع في

الاستقبال بخلاف د لم نه او د لما نه حذف د مدخول جائز دے بخلاف د لم نه "لما يخرج الامير" لا نه دے راوتے امير "لم يخرج الامير" نه دے راوتے امير - حتى يقول الرسول والذين امنوا معه متى نصر الله الا ان نصر الله قريب - (۱) دا استعجال د نصرت د انبياء امر طبعي غير اختياري دے (شيخ الهند") رومی فرمائی ؎

در گمان افتاد جان انبياء ز اتفاق منکرين اشقياء

(۲) متى نصر الله مقوله د مؤمنانو ده - الا ان نصر الله قريب مقوله د انبياءُ ده - فلا ورود لد خل (شيخ سوحد")

يَسْئَلُوْنَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيْهِ ؛ ۲۱۷ | يعنې د قتال د پاره

مانع یو ڈے او اسبا د پنځه دی - قتال فیه بدل اشتمال دے -

ومن یرتدد منکم عن دینه فیمت وهو کافر - تقیید بالموت ځکه معلومیږی که دے واپس شو اسلام ته نو ښه باطلیږی عمل دده نو اعاده د اعمالو پکار نشته په نزد د شافعی صاحب - او امام صاحب وائی چه په ارتداد حبط دے ځکه چه باری تعالیٰ فرمائی ومن یکفر بالایمان فقد حبط عمله (مائده : ۵) او حمل نه شو مطلق په مقید او حال دا چه دواړه په حادثه یوه کښے دی ځکه چه دواړه په سبب کښے دی در مختار والا جواب کوی په دے ایات کښے دوه عمله دی او دوه جزا دی - نو په ارتداد باندې مرتب دے حبط او په امتداد ئے مرتب دے خلود فی النار - (کمالین) - 8

فاولٰئک حبطت اعمالهم فی الدنیا - ځکه چه فوت شو ددوی نه په ارتداد سره فوائد دنیوی - د اسلام - والاٰخرة - او فوت شو ترے نه ثواب د آخرة - اصحٰب النار - دوزخیان -

⁽¹⁾ یَسْئَلُوْنَکَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَیْسِرِ : ۲۱۹	ماده امورا نتظامیه : په شهر حرام کښے قتال

فطام العادة اشد من فطام الرضاعة -

ذو جهتین وو - او س پنځه مسئلے ذو جهتین دی او اهمیت د جهاد ترے نه هم معلومیږی - په شرابو کښے نفع بدنی ده او په کښے نشه او کنځل دی - او په جوارئ کښے نفع مالی ده خو په کښے بدله نقصان مالی وی لهذا دواړه حرام شو - ځکه چه په دے بندوالی کښے د خلقو اصلاح ده - لیکن که شرک وه نو مال خو د رکنار روح ترے نه واخلی -

⁽²⁾ یسئلونک ماذا ینفقون - په خیرات کښے ثواب دے او نقصان مالی دے نو لهذا خیرات لازم نه دے - او که شرک وه نو مال خرچ کول ډیر لازم دی - (ترکیب) ما مبتدا ذا د صلیائ خبر دے - یا ماذا استفهامیه ینفقون صفت په دواړو د منه حبو - دا مفعول دے

دَ پاره دَیسئلونك - دَ پاره دَیسئلونك . دا معنی شه ده چه زائد خرچ العفو یعنی زائد دَضرورت سته شه - بلکه معنی داده چه محل دَ خیرات هغه مال دے چه کول لازم دی زائد وی دَضرورت شه ځکه چه ضرورت فرض دے او ثواب په کښے زیات دے او خیرات نفل دے - او که زیاتی مال خرچ کول لازم وے نو الله تعالیٰ به بیا میراث دَلے لازمه ؤ - او عبدالرحمٰن بن عوفؓ ولی دومره مال دَ لاروه چه هغه دَ عشره مبشره ؤ نه دے.

(۳) يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْيَتٰمٰى : ۲۲۰ دَ یتیم مال که جدا کوی نو دَ خرابئ احتمال دے او که یو ځائے کوی نو دَ ظلم احتمال دے نو باری تعالیٰ فرمائی چه دَ یتیم مال کښے نقصان مه کوئے او دَ خپل مال انفاق په تاسو لازم نه دے او که شرکت ؤ نو انفاق لازم دے دَ پاره دَ رفع دَ شرک -

(۴) وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ : ۲۲۱ یو طرفته دَ ښځے حُسن دے او مال دے او بل طرفته ئے شرک دے - نو باری تعالیٰ فرمائی چه دَ شرک په مقابله کښے دَ هغے حُسن او مال نه لته ورکه او مسلمانه وینځه واخله - شرک دا چه غیر الله ته کارساز او غیب دان او وائی (شاه عبدالقادرؒ)

اُولٰئِكَ يَدْعُوْنَ اِلَى النَّارِ - تفصیله : تدعو نفی لا کفر باللّٰه (مؤمن : ۴۲)

(۵) وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْمَحِيْضِ : ۲۲۲ - ۲۲۳ دَ حائضےؑ په جماع کښے یو طرفته خواهش پوره کیده دی او بل طرف گندگی ده - نو باری تعالیٰ فرمائی چه په دوران دَ گندگئ کښے ځان دَ حیض دَ گندگئ نه بچ کی - لیکن سبحان الله که شرک وه نو د غه بنځه به پریده -

وَلَا تَقْرَبُوْهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ - دلته تشدید معلومیږی -

ؔۓ عن ابی هریرةؓ قال جاء رجل الی النبی صلی الله علیه وسلم فقال عندی دینار قال انفقه علی نفسك قال عندی اٰخر قال انفقه علی ولدك قال عندی اٰخر قال انفقه علی اهلك قال عندی اٰخر قال انفقه علی خادمك قال عندی اٰخر قال انت اعلم (ابوداؤد ۲) مشکوٰة ص۱۷۱

ؔۓ قال۲ من اتی حائضًا او امرأة فی دبرها او کاهنًا فقد کفر بما نزل علی محمد۲ (ترمذی)

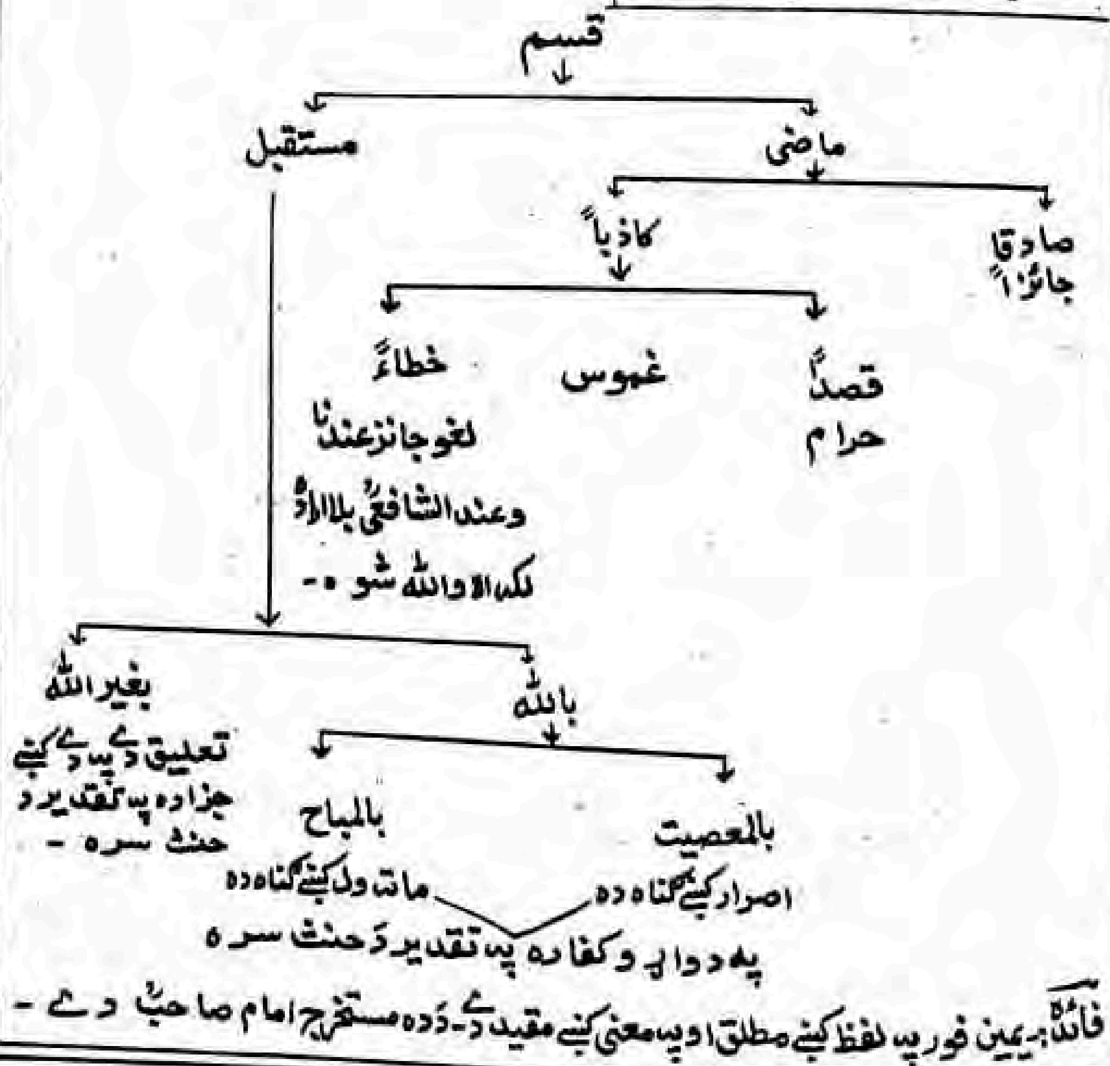
قال۲ تنکح المرأة لاربع لمالها ولحسبها ولجمالها ولدینها فاظفر بذات الدین. مشکوٰة ۲۶۷

دَ فاذا تطهّرن ش - او هلته تخفيف معلوميږي الد ينه - نو پس د ے کښې
صنعت الاحتياک دے -

کښ وينه وُچه شوه په سټمه نوعمل دے پس تخفيف بانډ - نو بے دَ
غسل ش هم جماع جائزه ده اګر کښ غسُل مستحب دے مخکښې دَ
جماع ش - او کښ وُچه شوه کم دَ لسو ش نو غسل لازم دے يا چه 8
دومره وخت تير وُځي چه په کښې غسل ځائيږي او تکبير تحريمه
او اداء دَ فرض ئے پس ذمه راشي -

فأتوهنّ من حيث امركم الله - چه موضع دَ حرث دے
انّٰى شئتم - اي کيف شأتم خواتيان به کوي حرث تـ ش فرث تـ
نطفه تخم شو - رحم پټے شو - حرث فصل اولاد شو -

وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً ۲۲۴

فائدہ: يمين فور پس لفظ کښې مطلق او پس معنې کښې مقيد دے - دا ده مستخرج امام صاحبؒ دے -

لِلَّذِيْنَ يُؤْلُوْنَ مِنْ نِّسَآئِهِمْ ۲۲۷ / ۲۲۶ کہ سړی قسم اوکړی چہ خپلے ښځے تہ بہ نۂ نزدے کیږم

خلورمیاشتے یا زیات نو کہ پہ دے مُده کښے ئے رجوع اوکړه بالفعل اوکہ طاقت نہ وه نو بالقول ئے رجوع اوکړه نو کفاره دَ قسم بہ ورکی۔ اوکہ مُده څلورمیاشتے پوره شوه نو ښځه طلاقه شوه چہ نزد دَ امام صاحب او دا روایت دے دَ عبدالله ابن مسعودؓ ۔ او دَ امام شافعی صاحبؒ پہ نزد بہ قاضی تفریق راولی پہ مینځ دَ دوی کښے۔ دا روایت دے دَ ابن عباس صاحبؓ ۔

دامذهب د زیدبن ثابت رضـ ...

دا قول د خلفاء اربعوؓ دے او د عبادلو دے۔ مشكوٰة ص ... (حاشيه ص ...)

وَالْمُطَلَّقٰتُ يَتَرَبَّصْنَ : ۲۲۸ ثَلٰثَةَ قُرُوْٓءٍ درے طهره دی دَ امام شافعیؒ صاحبؒ پہ نزد ځکہ دَ

عدد اقل دَ مؤنث دَ پاره تمیز مذکر دی او قرء مشترک دے پہ حیض او طهر کښے او حیض مؤنث دے او طهر مذکر نو د لته طهر مراد دے ۔ او امام صاحبؒ وائی چہ درے حیضے دی ځکہ چہ ثلاثة خاص دَ کتاب الله دے ۔ او چہ عدت طهر شی نو بیا درے نہ پوره کیږی بلکہ یا زیاتیږی او یا کمیږی او پہ حیض کښے خو طلاق مشروع نہ دی ۔ بلکہ طلاق بہ پہ طهر کښے وی نو روسته درے حیضه عدت دے ۔ خاص دَ کتاب الله قطعی دے او قیاس نحوی ظنی دے نو ظنی کله دَ قطعی مقابله کولے شی ۔ او بل دَ تانیث دَ حیض نہ څه لازمیږی تانیث دَ قرء ځکہ چہ ترادف دَ لفظین مستلزم نہ دے ترادف دَ لوازم دَ دوی لره ۔ تا نۂ کورے چہ صلّی او دُعا مترادف دی او صلی علیه دعا بالخیر ده او دعا علیه دعا بالشر ده ۔ او نبی علیه السلام فرمائی (الامة عدتها حیضتان و طلاقها ثنتان) دا تائید دَ مذهب دَ امام صاحب دے ځکہ چہ دَ حُرے او دَ امّے پہ عدت کښے پہ حیض او طهر کښے فرق نشته ۔ بلکہ پہ کمی بیشی کښے فرق دے بل سورة طلاق کښے فرمائی : وَالّٰٓئِیْ یَئِسْنَ مِنَ الْمَحِیْضِ

ان ارتبتم فعدتها ثلاثة اشهر (۷) معلومه شوه چه اشهر قائمقام
د حیض دے نه ده طهر - ولهن مثل الذی علیهن بالمعروف - معلومه
شوه چه بعض حقوق د زنانه دی په خاوند باندې نو دا من وجه مالکه
شوه - لهذا فقهاء فرمائی چه ملک رقبی چه طاری شی په ملک نکاحی
باندې نو نکاح باطلیږی ځکه چه مالکیت منافی دے د مملوکیت سره
فائده :- المطلقات کښې الف لام عهد خارجی دے معهودې حرې او
ذوات الحیض او غیر ذوات الاحمال دی - ځکه عدت د امّے د وه
حیضه دی او د آیسے او صغیرے عدت درے میاشتے دے او د
حاملې وضعه د حمل ده - وللرجال علیهن درجة - یعنی حقوق
خو مشترک دی خو د کور مشری په د سړیا وی - والله عزیز نو د
هغه نه څوک تپوس نه شی کولے - چه سړی لره ولے مشر ی
وکړه - حکیم - په هر کار د باری تعالی کښې راز دے دا ترغیب دے
اتباع ته لکه چه په عزیز کښې ترهیب دے چه څوک اعراض او نه کی
د اتباع نه -

اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ: ۲۲۹

طلاق رجعی د وه ځله دی - په دے
رد دے په جاهلیت باندې چه په هغے
کښې به بنځه درېره طلا قوله او بیا به ئے ورته رجوع کوله -
طلاق رجعی په لفظ صریحی سره وی په هغه کښې طلاق واقع کیږی
بے د نیت نه - په دے کښې رجوع جائز ده په عدت کښې بے د تجدید
د نکاح نه - بائن په لفظ کنائی سره وی په دے کښې طلاق
واقع کیږی په نیت سره - په دے کښې تجدید د نکاح ته ضرورت
دے په رجوع کښې - او کله بائن وی په خلعه کښې په هغه کښې تجدید
په عدت کښې جائز دے - په رضا د بنځے سره - طلاق مغلظ درے
دی په هغه کښې تحلیل ته ضرورت وی - په رجوع کښې - البته نکاح
په شرط د تحلیل سره مکروه دے -

عن ابن عباس رض
ان امرأة ثابت
ابن قیس اتت
النبی علیه السلام
فقالت یا رسول
الله ثابت بن قیس
ما اعتب علیه
فی خلق ولا دین
ولکنی اکره
الکفر فی الاسلام
فقال رسول الله
صلی الله علیه
وسلم اتردین
علیه حدیقته
قالت نعم قال
رسول الله صلی
الله علیه وسلم
اقبل الحدیقة
وطلقها - رواه
البخاری مشکوٰة
ص ۲۹۳)

۱۳ ۱۳

او بنځې د هغه د
قول تردید او کړو
کړه نو دا حدیث
تقریری شو چه
څوک د خپل خاوند
سره محبت نه کوی
نو انجام به ئے د
کفر وی - منه

سره نو طلاق په عوض وی خاوند ناکاره چه ښځه :- فائده لکه ورکول جائز دی ـ خو مهر یا کم دَ مهر نه ـ زیادت مکروه دے هم دغه سے چه ښځه ښۀ وه ـ نو بیا عوض دَ طلاق مطلقا مکروه دے ـ (التفصیل فی الفقه)

فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهٗ :۲۳۰

دَ فا نه معلومیږی چه پس دَ خُلع نه طلاق صحیح کیدلے شی جائز دی ـ بیا نو معلومه شوه چه خلعه طلاق دی ـ او مستقل طلاق نه دی بلکه داخل دی په الطلاق مرتان کښے نو لازم نه شو زیادت دَ طلاقو دَ دریو نه ـ لکه په دے باندے استدلال نسی امام شافعی صاحبؒ چه خلعه طلاق نه دی بلکه نسخ ده ـ ورنه نو زیاتیږی طلاق دَ دریو نه حتی تنکح زوجا غیره ـ دَ نکاح نه مراد عقد دے نو معلومه شوه چه په عبارت دَ نساؤ نکاح جائز دے دا مذهب دَ امام صاحبؒ دے ـ اَیّمَا اِمْرَأَۃٍ نکحت بغیر اذن ولیها فنکاحها باطل ـ کښے ترغیب دے دے خبرے ته چه ضرور ښځه دَ ولی سره مشوره کوی او زیادت دَ جماع شوے دے په حدیث دَ عسیله سره ـ او دا حدیث مشهور دے په ده زیادت په کتاب الله جائز دے ـ یا دَ نکاح نه مراد جماع ده ـ او نسبت شوے دے ښځے ته په اعتبار دَ تمکین سره ـ او عقد خو معلوم شوے دے دَ زوجا نه نو په کلام کښے تاسیس راغے چه بهتر دے دَ تاکید نه ځکه چه په تاسیس کښے افاده وی ـ او په تاکید اعاده دَ زړے خبرے وی ـ افاده خو بهتر ده دَ اعادے نه ـ

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ :۲۳۲

دَ بلوغ دوه ترجمے دی (۱) نزدے کیدل (۲) او ختمیده ـ فلا تعضلوهن ـ کښے (۱) خطاب دے اولیاء دَ ښځے ته ـ او دَ ازواج نه مراد زاړه خاوندان دی ـ

لہ رفاعه خپله ښځه تمیمه بنت وحب طلاق ته کړه په دریو طلاقو سره هغې دَ عدت نه پس نکاح او کړو دَ عبد الله بن زبیر سره او دَ هغه ځوانی کمزورے وه نو دے ریوت او کړو نبی علیه السلام ته نو نبی علیه السلام ورته اوفرمائیل چه رفاعه ته واپسی غواړی دغے وے چه او نو حضور صلی الله علیه وسلم ورته اوفرمائیل چه نه شی واپس کیدے تر څو چه دا نوے خاوند ستا گمین کے او نه څکی او ته دَ هغه یعنی جماع اونشی ۱۲ (اصول)

یعظکم ـ ۲۳۱ الوعظ زجر مقترن بتخویف قال الخلیل هو التذکیر بالخیر فیما یرق به القلب ، جمعه المواعظ بابه ضرب ـ

الطلاق مرّتان ـ سواء کانتا رجعتین فمیننذ یجب امساک بمعروف او تسریح باحسان او کانتا فی الخلع فمینئذ تکون

(۲) یا خطاب دے ازواج ته او دَ ازواج نه مراد نوی خاوندان دی
په دواړه دَ جُوګېدو مجاز مرسل دے - یعني په اول توجیه کښے مراد
ازواج دی په اعتبار دَ کان سره او په ثاني توجیه کښے ازواج مراد
دی په اعتبار دَ مایؤل سره -

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ : ۲۳۳ حولین - دا مُده دَ استحقاق دَ اجُرت ده - ځکه چه شپږ میاشتے خو
دَ پاره دَ عادت کولو دَ بچی دی دَ دوئی سره - حولین مذهب دَ صاحبین
دے - او دَ امام صاحب په نزد مده دَ ارضاع دوه نیم کاله ده
تائید: حمله و فصاله ثلاثون شهرا (احقاف: ۱۵)
لا تضار والدة - چه معلومه صیغه شی نو معنی دا شوه چه ضرر
دِ نه رسوی مور ته چه ارضاع پے لازموی سره دَ بے طاقتئ دَ هغے
نه - ولا مولود له - ضرر دِ نه رسوی پلار ته چه بلا وجه بچے دَ مور نه
نه جدا کوی - یا ضرر نه شی رسولے پلار ته چه په ده باندِ اجرت
دَ مور دَ بچی دَ پاره چیر مقرر کړے شی دَ اجرت دَ اجنبی نه -
فائده: ۱ مولود له نه معلومه شوه چه نسب به دَ پلار نه وی -
فائده: ۲ اجرت دَ مور دَ ارضاع هله دے چه دا مطلقه وه -
اذا سلمتم - کله چه حواله کړئ تاسو ما آتیتم هغه شے چه
تاسو مقرر کړے وی -

وَالَّذِيْنَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ : ۲۳۴ له دے ځایه نه معلومیږی چه دَ متوفی عنها زوجها
عدت څلور میاشتے او لس ورځے دے نو که حامله وی یا غیر حامله وی
او دَ او لات الاحمال اجلهن ان یضعن حملهن (طلاق: ۴) نه معلومیږی
چه دَ حاملے عدت وضع دَ حمل ده - نو که مطلقه وی او که متوفی
عنها زوجها وی - نو په متوفی عنها زوجها حامله کښے تعارض
دَ دواړو سورتونو راغے - نو حضرت علی رضی الله تعالی عنها او فرمایل

له نو په مطلقه حامله کښے چه عدت ئے وضع دَ حمل ده اتفاقاً، او نو په متوفی عنها زوجها کښے چه حامله نه وی چه عدت ئے څلور میاشتے او لس ورځے دی اتفاقاً ۱۲

---

۲ له چه بلا عذره بچے ورکولو کښے منع کوی او چه مجهوله شی صیغه نو معنی ئے داده چه ضرر نه شی رسولے مورته ۱۲ ۱۲ ۱۲

مشوره اصاغره د تواضع ده - فروتنی ست دلیل رسیدگان کمال: که چون سوار به منزل رسید پیاده شود.

چه دَ دے عدت ابعد الاجلین دے - یعنی په وضعه دَ حمل - او په څلورمیاشتو اولس ورځو کښے - چه کومه موده اوګډه وه نو هغه دَ دے عدت دے - او عبد الله ابن مسعودؓ فرمائی من شاء باهلته دَ دے عدت وضع دَ حمل ده - ځکه چه سورة بقرة مخکښے ده (۹۸) او سورة طلاق وروستو دے (۹۹) - نو په ځائے دَ تعارض کښے طلاق ناسخ دے بقرے لره۔ تائید: حضرت عمرؓ فرمائی که خاوند دَ حاملے لا په تخته دَ غسل وی او بچے دَ حاملے پیدا شو نو عدت ئے ختم دے - (۲) سبیعه اسلمیهؓ دَ سعد بن خولهؓ بی بی چه کونډه شوه او ورځے بچے پیدا شو نو دے ځان سنبال کړه په غرض دَ خاوند - نو ابوسنابل بن بعکک ورته او وے چه ته به څلور میاشتے او لس ورځے عدت تیره وے - نو دے دَ نبی علیه الصلوة والسلام نه تپوس اوکړ نو نبی علیه الصلوة والسلام ورته دَ نکاح اذن اوکړ-

فائده:- معلومه شوه چه دَ کونډے نکاح څه عار نه دے البته که نکاح نه کوی دَ خپلو بچو دَ خدمت دَ پاره سره دَ عفت نه نو ثواب دے - او که نکاح کوی دَ عفت دَ پاره نو بیا ثواب دے انما الاعمال بالنیات - افراط تفریط نه دے په کار -

| وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهٖ : ۲۳۵ | دا بیان دَ کوژدن دے - |

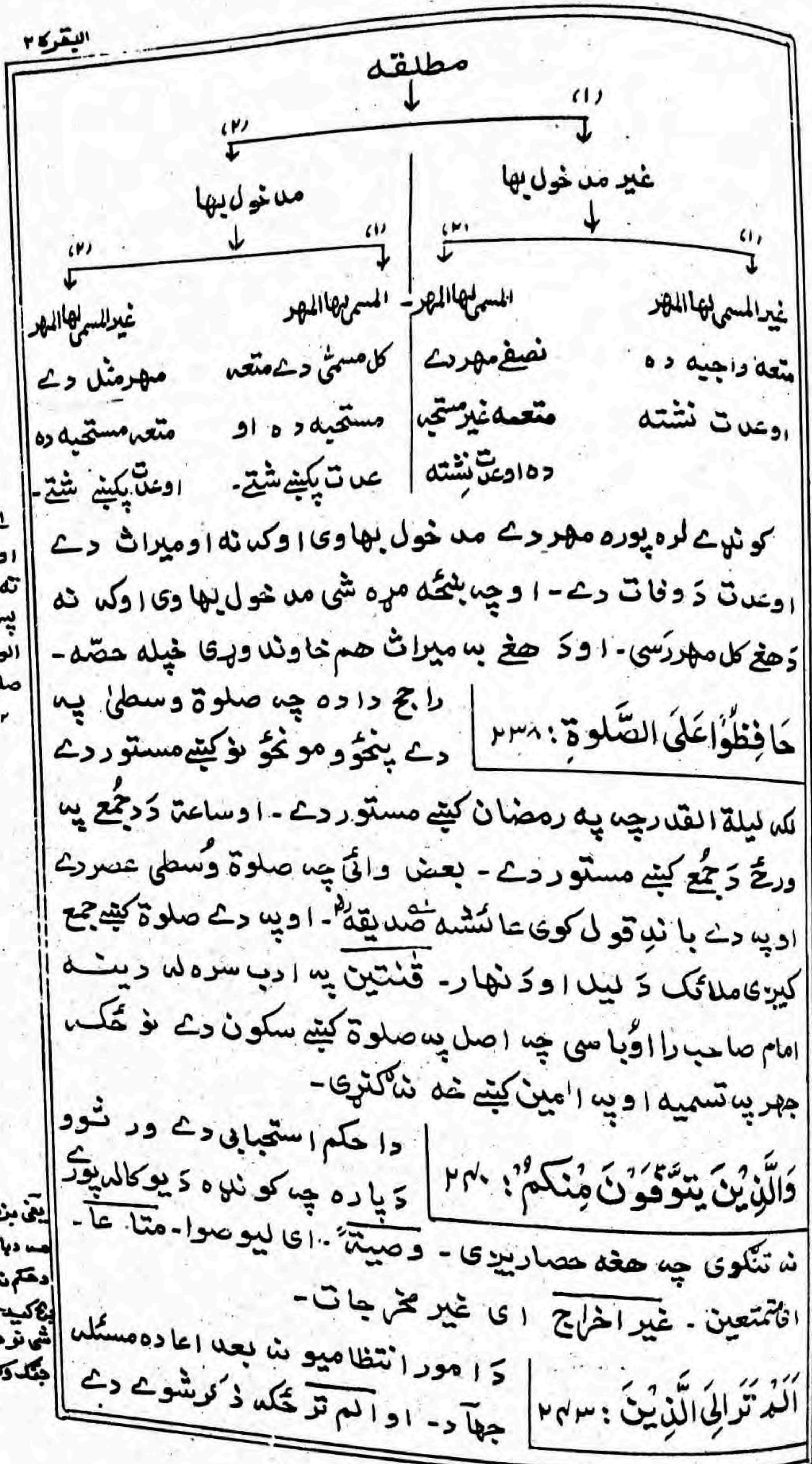
ولا تعزموا عقدة النکاح - نهی دَ احکاموشرعی تقاضا دَ بقی دَ مشروعیت کوی - خو دا لا تعزموا تے نه مستثنیٰ دے بلکه دا نکاح باطل دے - او امام مالک صاحبؒ وائی چه په دے نکاح سره حرمت تابیدی راځی -

| وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ : ۲۳۶ | په دے کښے اقسامؔ مطلقه بیان دی (۱) غیر مدخول بها صراحة (۲) او مدخول |

بها ضمنا - په دے نقشے سره - (په صـ۱۳۱ کښے ئے اوګوره) -

نکاح مطلقہ جہت چیکو نہ ہے سرہ نکاح محرم ہو۔ (حکایت او بیان) خطبها ابوسنابل بن بعکک۔ (بخاری صـ ۸۰۲)

الفقه زرعه عبد الله بن مسعودؓ وسقاہ علقمه و حصدہ ابراهیم و داسه حماد و طحنه ابوحنیفه و عجنه ابویوسف وخبزہ محمد وسائر الناس یا کلون ۔ (دفاع امام ابوحنیفهؒ)

مطلقه

(۱) غیر مدخول بها

(۱) غیر المسمی لها المهر — متعه واجبه ده او عدت نشته

(۲) المسمی لها المهر — نصف مهر دے متعه غیر مستحبه ده او عدت نشته

(۲) مدخول بها

(۱) المسمی لها المهر — کل مسمیٰ دے متعه مستحبه ده او عدت پکښې شته۔

(۲) غیر المسمی لها المهر — مهر مثل دے متعه مستحبه ده او عدت پکښې شته۔

کونړے لره پوره مهر دے مدخول بها وی او که نه او میراث دے او عدت د وفات دے۔ او چه بنځه مړه شی مدخول بها وی او که نه د هغې کل مهر رسی۔ او د هغې به میراث هم خاوند وړی خپله حصه۔

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوٰةِ: ۲۳۸ — راجح دا ده چه صلوٰة وسطیٰ په دے پنځو مونځو نو کښې مستور دے

لکه لیلة القدر چه په رمضان کښې مستور دے۔ او ساعت د جُمعے په ورځ د جُمعے کښې مستور دے۔ بعض وائی چه صلوٰة وُسطیٰ عصر دے او په دے باندِ قول کوی عائشه صدیقه رض۔ او په دے صلوٰة کښې جمع کیږی ملائک د لیل او د نهار۔ قٰنتین په ادب سره له دینه امام صاحب را اوباسی چه اصل په صلوٰة کښې سکون دے نو ځکه جهر په تسمیه او په آمین کښې غه نه کنړی۔

وَالَّذِيْنَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ: ۲۴۰ — دا حکم استحبابی دے ور ثوو د پاره چه کونړه د یو کال پورے نه تنکوی چه هغه حصار یږی۔ وصیةً ای لیوصوا۔ متاعاً۔ ای تمتعین۔ غیر اخراج ای غیر مخرجات۔

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ: ۲۴۳ — د امور انتظامیو نه بعد اعاده مسئله جهاد۔ او الم تر ځکه ذکر شوے دے

له چه هغې او وے کاتب ته چه اولیکه پس د الصلوٰة الوسطیٰ نه صلوٰة العصر ۳ ۱۲ ۱۲

یعنی بزدل کیږی مسه دهاری تعلق دحکم نه خوک بچ کیدے نهٔ شی نو ضرور جنگ وکړئ۔

چہ معلومہ شی چہ دا اصلی مسئلے دَ جہاد سرہ تعلق لری۔ دیار هم زروان علا قہ واسط (ابن کثیر) اُلوف۔ پہ زرگا نُوْ تعین دَ الوف من فضول العلم دے۔ فضول العلم هغه وی چہ پہ وجود کښې ئے ثواب او پہ عدم کښې ئے عذاب نہ وی۔ الموت۔ مرض یا دشمن (مسئلہ) چہ پہ کوم مقام کښې مرض او لږی هلته تلہ هم نشتے او تیختہ تے نه هم نشتے۔ فقال الله لهم موتوا۔ یعنی الله تعالیٰ هغه مړه کړه۔ نو سړے ولے دَ دشمن نہ تختی۔ مرگ خو دَ باری تعالیٰ پہ قدرت کښې دے۔ ابوالکلام آزاد وائی چہ دشمن پہ دوی غالب شو۔ ثم احیاهم۔ یعنی بیا ئے ژوندی کړه۔ او آزاد صاحب وائی چہ باری تعالیٰ پہ دوی کښې همت پیدا کړ او دوی دَ دشمن پہ مقابلہ کښې او دریده۔ پہ ظاهر کښې معلومیږی چہ آزاد صاحب دَ خوارق نہ منکر دے۔ لکہ دغه مسلک دَ معتزلو دے۔ لیکن دَ هغه دستور دے چہ داسے توجیه کوی چہ مخالف تے نه انکار رو نہ کی نہ چہ هغه خوارق نہ منی۔ او چونکہ آزاد صاحب پخپلے غلطئ تأمل کیده او دَ علماؤ قدر ئے کاوه لهذا علماء پہ هغه پسے ډیر نہ دو ګکیا شوی۔ سره لہ دینه انورشاه صاحب پے رد لیکلے دے چہ دے ضعیفه توجیه حوالہ کی مفسرینُ تہ نو رَدْ ئے او کی۔ او قوی توجیه حوالہ کی ځان تہ۔

اَلَمۡ تَرَ اِلَى الۡمَلَاِ مِنۡۢ بَنِىۡۤ اِسۡرَآءِيۡلَ ۲۴۶	داغونه ده چہ قلیل لوه خدائے پاک برے ورکوی

هل عسیتم۔ ستا سو نہ توقع ده۔ عسیٰ مفرد پہ قرآن کښې خبر دے او جمع استفهام دے (کسائی)۔ وَما لنا الا نقاتل۔ مالک لا تفعل وان لا تفعل لغتان فصیحتان (ابن جریر)

وَقَالَ لَهُمۡ نَبِيُّهُمۡ ۲۴۷	طالوت علم عبری دے۔ خو که وائی لقب دے دَ طول نہ او علم ئے ساول

القرب ۳۳ اعلم ان القرب يقال في الزمان والقربة في المنزل و القربى و القرابة في النسب ۳۰ بابه کرم فوائد اللغة

ابن قیس دے په سریانی کښے۔ (ابن جریر)

انیٰ یکون له الملک علینا۔ ځکه چه دے خو د نسل د بنیٰ یمین نه دے هغه خو د شاهی نسل نه نه دے بلکه شاهی نسل خو د یهودا دے او د نبوة نسل د لاوی دے او دے په دواړو کښے نه دے او نه مالدار دے۔ ولم یؤت سعة من المال نه دے ورکړے شوے ورته ذیاذت د مال۔ وزاده بسطة فی العلم۔ ورکړے دے ورلره زیادت په علم کښے۔ باری تعالیٰ په دوی رد اوکړه په څلور وجوه سره چه دے د باد شاهئ لائق دے (۱) علم (۲) جسم (۳) د حکومت اختیار د خدائے تعالیٰ دے (۴) مال هم د هغه دے۔

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ : ۲۴۸	سکینة۔ تسلی۔ وبقیة۔ وا و تفسیر دے مما ترک آل موسی۔ څه تبرکات وو۔

فائده:۔ د کوم شی تبرک چه منصوص وی په هغے به قول کو و۔ لکه ویخته د نبی علیه الصلوٰة والسلام چه تقسیم شوی وو په حجة الوداع کښے۔ او غیر منصوص به نه قیاس کیږی په منصوص باندې۔ ځکه چه تبرک د شی معقول نه دے بلکه منقول دے۔ نو نص غیر معقول شو۔ او د نص غیر معقول تعدیة نه صحیح کیږی۔ (اصول فقه)

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ : ۲۴۹	هر کله چه را او ویسته طالوت لښکرو لره۔ جنود جمع د ه

او جند جنس دے او جندی مفرد دے۔ بنهر۔ نهر شریعه چه د اردن او د فلسطین په درمیان کښے دے۔ بقول ابن عباس صاحب رض (ابن کثیر) ومن لم یطعمه چا چه او نه سکلے دا او به۔ طعم۔ مستعملیګی په ماکول او مشروب دواړو کښے نو وارد نه شو اعتراض د پا دری چه لم یشربه پکار وه۔ الا من اغترف غرفة۔ چا چه ډک که یو چونګ غرفة درے واړه مستعمل دی۔ الا قلیل۔ درے سوه دیارلس ۳۱۳ (ابن عباس)

تائید: براء وائی چه اصحابو د رسول الله صلی الله علیه واله وسلم

بہ خبرے کولے چہ شمار دَ بدریانو او دَ طالوت دَ ھغہ لښکر چہ دَ نھر نہ پورے وتی وُو یو وہ۔ (بخاری)

الذین یظنون پہ دائے خیال وہ۔ مع الصّٰبرین۔ معیت پہ اعتبار دَ عون دَے نہ زمانی او نہ مکانی۔

وَلَمَّا بَرَزُوْا : ۲۵۰	ھر کلہ چہ را او وتہ دَ پارہ دَ جالوت۔ افرغ علینا صبرا۔ صبرے مشابہ کڑ دَ اوبو سرہ

دا استعارہ بالکنایہ شوہ۔ او افراغ ئے ورلرہ ثابت کڑ نو دا تخییلیہ شوہ

فَهَزَمُوْهُمْ بِاِذْنِ اللّٰهِ : ۲۵۱	قصہ :- میدان جنگ تہ جالوت یو اځ راغے مسلح۔ پہ مسلمانانو رعبا

راغے۔ شو یلُ اووے چہ چا دہ لرہ مړ کڑو زۂ بہ ورلرہ خپلہ لُور ورکړم او طالوت اووے چہ زۂ بہ ورلرہ نیمہ بادشاھی ورکړم ۔ ایشی دَ داود علیہ السلام پلار سرہ دَ شپږو ځامنو پہ جنګ کښے شریک وہ۔ پیغمبرؑ تہ خپل ځامن مخامخ کړہ نو دَ ھغوی منظوری او نہ شوہ نو داؤد علیہ السلام ئے ورتہ پیش کڑ دے کشر وو۔ داؤد علیہ السلام اووے چہ زۂ بہ ئے دَ خدائے پہ حکم سرہ مړ کړم۔ نو ور پسے لاړہ۔ او جالوت ئے پہ سر او وویشتہ او مړ ئے کڑ۔ نو پیغمبرؑ ورتہ خپلہ لور ورکړہ۔ او طالوت دے پہ نیم حکومت باندے کودنو کڑ۔ بیا دَ ھغہ دَ مقبولئے دَ وجے نہ اوویریدہ او دَ ھغہ دَ مړ کولو ارادہ ئے اوکړہ۔ نو داؤدؑ ھجرت اوکړہ۔ بیا چہ طالوت مړ شہ نو بنی اسرائیلو داؤد علیہ السلام واپس راوستو۔

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا : ۲۵۳	منھم من کلم اللّٰہ دا کلام مع الحجاب وہ۔ چہ خلاف دا نہ شی

دَ ما کان لبشر ان یکلمہ اللّٰہ۔ (شوریٰ : ۵۱)

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ : ۲۵۵	اعادہ مسئلہ توحید ثانیا بر ائے نفی شفیع قھری۔ دیتہ اشارہ دہ

(حاشیہ) وا لحی مبتدا خبر بعد خبر دے یا خبر دَ مبتدا محذوف دے چہ ھُوَ دے یا صفت دے دَ ھُوَ بنا پہ دے چہ ھو اسم دے نو لازم نہ شو توصیف دَ ضمیر ځکہ ضمیر غوالا یوصف و لا یوصف بہ دے (کتب نحو)

چه مقصود د جهاد نه اعلاء د دے کلمے ده - نو حسن د جهاد د وجے د دے توحید نه دے - القیوم - د تمام عالم ساتونکے - سنة ولا نوم السِنة فی الرأس - والنعاس فی العین - نوم غلبه ده په عقل چه ختمیږی په احساس (خازن) کرسیه - (۱) اتم آسمان (تها نوی) (۲) عرش دے (حسن بصری) (۳) یا بادشاهی (شاه ولی الله) (۴) یا علم الهی (ابن عباسؓ) -

فائده :- عالم دیارلس کری دی - (۱) خاورے - (۲) اوبه - (۳) هوا - (۴) اور - دا عالم سفلی دی - اوه (۷) آسمانونه - اتمه کوسی - نهمه عرش - دا عالم علوی دی سدی وائی تمام عالم په کرسی کښے داسے دے لکه حلقه په بیابان کښے - او بیا کرسی په عرش کښے هم داسے ده - خاورے چه وړه کرّه ده په اوبو کښے پناه ده صرف یو سرئے ښکاره شوے دے هغه بیا ربعه مسکونه ده - فتعالی الله علوا کبیرا -

لَا اِكْرَاهَ فِى الدِّيْنِ :۲۵۶/۲۶۰

حاصل مضمون :- مقصود د جهاد نه دا نه دے چه کافران به په زور مسلمانوی - بلکه مطلب دا دے چه د کافرانو شوکت ختم شی - او مسلمانانو ته تکلیف نه شی رسولے نور قد تبین الرشد من الغی یعنی هدایت او ضلالت ښکاره شوی دی - نو چا چه (۱) رشد و اغست نو الله ئے ولی دے د شبهات نه به ئے رڼړا ته را اوباسی او چا چه (۲) گمراهی اختیار کړه نو شیطان ئے ولی دے - نو دے د رڼړا نه را اوباسی ظلمت ته - ته نه گورے نمرود کافر ته چه شیطان ئے ملګرے وه نو د دومره غټ پیغمبرؑ مقابلے ته تیار شه نو دا قصه تفریع شه په دویم قانون باندے - او نه گورے عزیر علیه السلام او ابراهیم علیه السلام ته چه د هغوی ملګرے خداوند تعالیٰ وه نو هغوی د علم الیقین نه عین الیقین ته راغلل - نو دا دوه قصے تفریع شوے په اول قانون باندے نو لف نشر غیر مرتب شو -

اللّٰھم ارحم شیوخنا -

الی الذی حاج ابرٰھم - نمرود ابن کوس ابن سام ابن نوح بابل ئے پایہ تخت وہ - دَتمام جھان حکمران وہ - لکہ بخت نصر - او پہ مسلمانانو کبنے سلیمان علیہ السلام او سکندر رومی دَ تمام دنیا حکومت کړیدہ۔

قال لبثت یوما او بعض یوم - دَ دینہ معلومہ شوہ چہ مردکا ن دَ دنیا دَ احوال نہ نہ دی خبر - مړے پہ خواب کبنے لیدل دا سے دی لکہ ژوندے لیدل - ملا علی قاریؒ لیکی پہ مرقات کبنے الرّءیا عند اھل السنۃ والجماعۃ خلق اللہ اعتقادات فی قلب النآئم کخلقھا فی قلب الیقضان رحاشیہ مشکوۃ ص۳۹۴)

شھداء دَ احد ھرکلہ چہ مزے بیا موندے پہ جنت کبنے نو او ئے وے چہ څوک بہ او رسوی رونړو ځونړ تہ چہ مونږ ژوندی یو پہ جنت کبنے چہ بے رغبتہ نہ شی دَ جنت نہ - نو باری تعالیٰ اووے چہ زۂ بہ ئے اورسوم نو فانزل اللہ تعالیٰ لاتحسبن الذین قتلوا فی سبیل اللہ امواتا (آل عمران: ۱۶۹) مشکوۃ ص۳۳۶

معلومہ شوہ چہ شہید پہ خواب کبنے نہ شی راتلے دنیا تہ ورنہ نو شھداء دَ احد بہ خپل قوم دَ خپل حال نہ پہ خوا ب کبنے خبر کړے وے - خۂ تحقیق مشکوۃ ص۱۴۲ کبنے دے چہ مړی دَ دنیا نہ خبر نہ دی ځکہ چہ زوړ مړے دَ نوی مړی نہ دَ دنیا تپوس کوی -

الم تؤمن - اے الم تعلم - ولم تؤمن دا دَ قبیلے دَ الزام دَ مخاطب دے بما لم یلتزم - (انورشاہ) یعنی دَ مخاطب نہ یو کار شوے وی ھغہ دَ دۂ دَ شان سرہ مناسب نہ وی نو متکلم ورتہ زیا تہ زور نہ ورکی چہ دَ ھغے دۂ التزام نہ وی کړے - دا پہ ھغہ ځا ئے کبنے وی چہ دَ متکلم دَ مخاطب سرہ محبت وی - لکہ یو شاګرد دَ استاذ پہ چا ئے کبنے تاخیر وکی نو استاذ ورتہ الزاما اووا ۓ چہ

خاتہ ځما په مرګ خوشحاله شوئے۔

ابوالکلام آزاد وائی چه هرکله ابراهیم علیه السلام ته فرمان او شو د تبلیغ نو دهٔ او وے چه اے خدایه دا کافر چه مړه دی نو څنګه به ژوندی شی په ایمان سره۔ نو باری تعالیٰ ورته او وے چه څلور پرندګان داخله او د ځان سره ئے عادت کړه او بیائے په مختلفو غرونو کیده او بیا ورته آواز اوکړه نو را به شی تا ته نو انسان خو عاقل دے دهٔ سره چه محنت اوکے نو ضرور به ایمان سره عادت شی۔ او دهٔ ویلی دی چه په کتاب الله کښې د ټکړے ټکړے کولو ذکر نشته نو خبره نشته۔ لیکن ابن عباس صاحبٌ فرمائی فصرهن نبطی ژبه ده معنی ئے ده ټکړے کول۔ وهب ابن منبه وائی چه دا رومی ژبه ده په دغه معنی کښې۔ صارالشئ قطعة (المنجد)

مَثَلُ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ : ۲۶۱	مسئله انفاق یعنی د اعلاء د کلمة الله د پاره چه جنګ کیږی نو مال خرڅول لو

ته پکښې ضرورت وی۔ لیکن شرائط د قبول د صدقے شپږ دی (۱) اموالهم (۲) فی سبیل الله ثم لا یتبعون ما انفقوا (۳) منا (۴) ولا اذی کالذی ینفق ماله (۵) رئاء الناس - (۶) ولا یؤمن بالله۔ یعنی (۱) خپل مال به وی (۲) او د پاره د خدائے به وی (۳) ملازه به نه وی (۴) او تکلیف د سوال به هم نه وی (۵) ریاء به هم نه وی (۶) او ایمان به وی (معارف)

وَمَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ نَّفَقَةٍ : ۲۷۰	نذر (۱) یو مطلق وی (۲) بل مقید د مقید په حق کښې نبی علیه الصلوة

والسلام فرمائی " لا تنذروا فان النذر لا یغنی من القدر شیئًا وانما یستخرج به من مال البخیل " (مشکوة ص ۲۹۷)

او دویم نذر د پاره د تقرب د غیرالله دے د دغه په حق کښې باری تعالیٰ فرمائی - وما للظلمین من انصار - نو د دے ایة د نذر نه مراد مطلق دے ځکه دے نذر ته ترغیب ورکړے شوے دے -

سه لایغنی

فائدۃ:- زمخشری وائی چہ کومہ کلمہ چہ فائے نون وی او عین ئے فا وی نو پہ ھغے کښے بہ معنٰی د خروج وی لکہ نفق، نفذ، نفد، نفر، نفث، نفی، نفخ، نفح۔ لکہ چہ جیم او دوہ نو نو شو راشی نو معنی بہ پکښے د ستر وی لکہ جن، جنت، جنون۔ دا رنګے چہ عین، ذال، بے راشی نو معنی د قطع بہ وی پہ کښے۔ لکہ ملاء۔ عذب، عذاب۔

الطلاق اشعت العمل اطول اشدہ حتی یکون منہ البیول السدلار پہ شبو بمعنی بالرات ۱۲ ذرائع الفقہ بزیادۃ یمحق ۲۷۶

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ: ۲۷۱

پہ ورځ د قیامت د عرش پہ سوری کښے بہ وی (۱) امام عادل (۲) ځوان عابد (۳) محبت والا مسجد سرہ (۴) محب فی اللہ (۵) مانع د زنا منہ عند الدعوت (۶) خفیہ صدقے والا (۷) چہ او اللہ یاد والا پہ خلوت کښے (بخاری) وتؤتوھا الفقرآء۔ معلومہ شوہ چہ خیرات ھغہ دے چہ د فقیر حاجت دفع کی۔ نہ چہ مال ضائع کی۔

قال ان الربا دان کثر فان عاقبتہ تصیر الی اقل ۱۲ مشکوٰۃ

فائدہ:- چہ تہ دا اعلان او چہ تہ زمونږ د وطن دا خیرا تو نہ بہ بین تفاوت راہ از کجاست تا بہ کجا۔ (غریب)

لِلْفُقَرَآءِ الَّذِيْنَ اُحْصِرُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ: ۲۷۳

۱۷۱ نفقوا -
لا یستطیعون ضربا

طاقت نہ لری د سفر ځکہ چہ وزګار نہ دی د اعلاء د کلمۃ اللہ نہ وا سے نہ چہ مریضان دی۔ معلومہ شوہ چہ اعلیٰ مصرف د صدقات طالب العلم دی۔

یحسبہم الجاھل اغنیآء من التعفف۔ معلومہ شوہ چہ طالب العلم بہ خوددار وی۔ الحافا۔ پہ وازہ خولے سرہ رشیخ سوحد) فان اللہ بہ علیم۔ حاضر غیب دے انفاقتہ۔

اَلَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ الرِّبٰوا: ۲۷۵

زجر برائے ربو خور۔
مس۔ جنون۔ انما البیع مثل الربوا تشبیہ معکوسہ دہ۔ ومن عاد۔ الی تحلیل الربوا۔ یا د خلد و نہ نہ ھم ل مکث مراد دے۔

آکل الربا یبعث یوم القیامۃ مجنونا یخنق ۱۲ مشکوٰۃ

يَآ اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِذَا تَدَايَنْتُمْ : ۲۸۲

دریم حُل بیان امور انتظامیه

علیه الحق سفیها - معلومه شوه چه په سفیه به حَجْر وی دا مذهب دَ صاحبینؒ دے - او امام صاحبؒ وائی چه په پنځویشتم کال به ورته مال حواله کیږی - ځکه باری تعالیٰ فرمائی فان آنستم منهم رشدا فادفعوا الیهم اموالهم - (نساء ۶) رشد نکره ده او نکره په اثبات کښے مطلقه وی نو رشد تحقیقا وی او که تقدیرا او په دے موده کښے سړے درجے دَ جد ته رسیږی ځکه چه دولسم کال دَ بلوغ دے او اقل موده دَ حمل شپږ میاشتے ده -

ولا یضار کاتب - صیغه مجهوله او معلومه دواړه کیدے شی یعنی ضرر دِ نه رسَوی کاتب یا ضرر دِ نه شی رسولے کاتب ته -

وَاِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ : ۲۸۳

فرهٰن مقبوضة[ط] - ای فیناسب مرهونه مضمون ده په مر تههٗ په اقل دَ دین او دَ قیمت دَ مرهونے - زوایٔد (لکه جوار دَ پتی) مضمون دے په استهلاک سره - او منافع (لکه سکونت دَ کوتے) مضمون نه دے ځکه دا اعراض دی او داجارے عقد دَ اعراض ضرورة دے - داسے نه چه دا منافع حلال دی - نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی (لبن الدر یشرب بنفقته اذا کان مرهونا) مشکوٰة ص۲۵۱) فی الحاشیة (والجمهور علی ان منافع المرهون للراهن والنفقة علیه والحدیث منسوخ بایة الربوٰا فانه یلزم انتفاع المرتهن لاجل دینه وکل قرض جر النفع فهو حرام) یا معنی دا ده چه پئ سکل شی په عوض دَ نفقے کښے -

فائده :- رهن عقد دَ وثیقی دَ دین دے نه چه از سرنو روپۓ ورکوی دَ پاره دَ پتی رهن کولو داخو ربوا ده -

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا : ۲۸۶

لها ما کسبت - ای اجتهدت ام - ١٠ ٨ -

۱ه لپاره دَ راهن چه مالک دَ پتی چن دَ مرهونے دے ۱۲

- - - - -

۲ه تکلیف بما لا یطاق جائز دے ځکه چه مقصود دَ احکامو نه ابتلا دے خو دا تکلیف واقع نه دے په استقرا ء سره ۱۲ (بیضاوی)

وعليها ما اكتسبت - اى لا تؤاخذ الا بما اجتهدت فى تحصيله من المعاصى فان الافتعال للمبالغة (شافيه)

فائده :- هاجس ضعيفه خطره وربسے خاطر دے بیا حدیث النفس په دوی کښے حساب نشته دَخیر وی او که دَشر وی - ځکه دا غیر اختیاری دی - بیا همّ دے دا معتبر دے په خیر کښے نه په شر کښے بیا عزم دے دا په خیر او شر دواړه وکښے معتبر دے - ان نسینا - ای ترکنا - (طحاوی) یعنی هیر نه دی مراد ځکه چه په هیر کښے ګناه نشته -

اَوْ اَخْطَاْنَا - معلومه شوه چه په خطا کښے ګناه شته - خطا په فعل کښے وی - لکه ګولۍ دَ ښکار نه تیروُزی او سړے مړ شی - یا خطا په ظن کښے وی لکه چه سړے ګمان وکی په چا دَ کافر او هغه مسلمان وی - معتزله وائی چه په خطا کښے ګناه نشته - ځکه دا سړے قاصد دَ ګناه نه دے - دوی نه دی خبر چه ترک دَ احتیاط ګناه دے - البته مثلاً په قتل کښے به دَ قتل ګناه نه وی - بلکه دَ ترک دَ احتیاط ګناه دے

اصراً - ګران احکام - ما لا طاقة - مصائب - فانصرنا على القوم الكفرين ه ځمونږ سره امداد اوکه دَ هغه قوم په مقابله کښے چه ستا توحید نه منی یعنی - یا ایها الناس اعبدوا ربکم - مسئله نه مغز دَ سورة بقرة دادے چه دینی او دینوی لحاظ سره منتظم شی او دَ لا اله الا الله محمد رسول الله دَ اشاعت دَ پاره جهاد اوکی - نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی آ - لیتان من اخر البقرة من قرء حما كفتاه (مشکوة ص۱۸۵)

تمت سورة البقرة - ۱۸ محرم سنه ۱۴۰۱ھ یا رب لک الحمد
کما ینبغی لجلال وجهك وعظیم سلطانك

و انا الغریب
ابو موسیٰ

کتابت :- ابو حسین سواتی ۸۳ - - - ۱۹ -

په معراج کښے
نبیؐ ته دے
انعام ملاؤشو
۱) صلوٰة خمسه
۲) خواتیم سورة
بقره -
۳) مغفرت موحد
هته -
(مشاولی الله)

کمال دنبیؐ په
اعتبار دامت
سره دے -
تشریف وت سلطان
چوګان زند ولے
بے ګو ءروز
فیض چوګان
چه کار دارد -
(ازالة الخفاء)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۳ ۱ توحید
۸ ۲ رسالت

سُوْرَةُ اٰلِ عِمْرَانَ مَدَنِيَّةٌ دَه

پہ ترتیب قرآنی سوره دریم ده او نزولی سوره (۸۹) دے۔ بعد الانفال و
قبل الاحزاب۔ نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی چه چا چه ولوستو آل عمران
په ورځ د جمعے نو دعا به ورته کوی ملائک تر شپے پورے۔ (دارمی)
ایاتونه ئے دوه سوه دی او رکوعات ئے شل دی
ربط (۱) د سوره بقره د مضامینو نه اعادهٔ توحید، رسالت، جهاد
انفاق۔ (۲) د توحید د دریو طرفونه دلته صرف په یو طرف یعنی
د نفی د شرک فی التصرف بحث دے۔
(۳) د نورو شبهو چه وارد یږی په توحید بانندے۔ جوابونه۔
(۴) په سورة بقره کښے اصلاح د یهود وه۔ دلته د نصاراؤ ده۔
فائده:۔ په اولو دوارو ربطونو کښے دا سورة د ما قبل د پاره
تخصیص دے۔ او په روستنو ربطونو کښے تتمه او تکمله ده۔

خلاصه

په دے سورة کښے دوه حصے دی۔
(۱) په اوله حصه کښے دوه مضمونه دی۔ توحید
د اول سورة نه آتیا ایاته۔ رسالت د واذ اخذ الله میثاق النبیین
(۲) په دویمه حصه کښے چه شروع ده د یاایها الذین امنوا نه (۱۰۲) هم
دوه مضمونه دی۔ جهاد او انفاق۔
سبب نزول:۔ وفد نجران شپیته کسان په اتیا سره راغلو
د مناظرے د پاره نبی علیه الصلوة والسلام سره۔ چه عیسیٰ متصرف
فی الامور دے۔ ابو الحارثه ئے عالم او عبد المسیح امیر وه او ایهم
سید ئے وزیر وه۔ (محمد بن اسحٰق) نو اتیا ایاتونه نازل شو د اول نه۔

کل من مستدام انقدح گهر در معطش آبه خورند ✿ در دیدن آب حق تا ظهر ند (...)

اَنت الوهاب د اانسان دریه درجه دی، ذات، ۳۲ افضل، صنعم، تکم زید، کسوم، کسریم.

انجیل - په سریانی ژبه کښې والیٔ نورالعین - تورلت په عبرانی کښې والیٔ علام الحق تبدابریز ص۲۱۳) - منه ایات محکمات (۷) واضح الدلالة - احکمت ایاته (هود ۱) پخته مضمون والا - په دے معنی سره کل قرآن محکم دے - بخلاف د معنی اوّلے ښ - دا رنګے. واخرُ متشابهات - غیر واضح الدلالة - کتابا متشابها (زمر ۲۳) بعض مصدق د بعضے د پاره په دے معنی سره کل قرآن متشابه دے بخلاف د معنی اوّلے ښ هُنّ ام الکتاب دا اصل د قرآن دے - احکام به په محکم ثابتیږی او د متشابه په هغه معنی مراد وی چه موافق د محکم سره وی. دا د اول اعتراض جواب دے چه د عیسیٰؑ په حق کښې په دے کتاب الله کښې روح منه (نساء ۱۷۱) راغلی دے - او په انجیل کښې کتابونو کښې ابن الله راغلی دے - حاصل جواب دا دے چه دا متشابهات دی او محکم دادی چه الله لآ اله الا هو الحی القیوم - حاصل دا دے معبود بے د باری تعالیٰ بل څوک نشته ځکه ژندہ دے منتظم دے قرآن دا وائی او انجیل او تورلت هم دا اعلان کوی او عقل دا وائی ځکه چه دے غیب دان او کارساز دے بخلاف د عیسیٰؑ او د مور د ده چه دا سے نه دی. او کښ د عیسیٰؑ په حق کښې روح منه وغیره الفاظ راغلی دی نو دا متشابهات دی د دے معنی به د محکم نه معلوموی - والراسخون فی العلم (۷) من برت یمینه، وصدقت لسانه، واستقام قلبه وعف فرجه، وبطنه فاولئك من الراسخین فی العلم (ابن ابی حاتم - بحواله کشکول ص۱۶۱)

رسوخ فی العلم کیږی په تعلق بالله سره - لکه ابوداؤد په دریے روپئ کشتئ اغستے وه د پاره د یرحمك الله ویلو هغه چاته چه هغه پچهاز کښې پرنجے کړے وه - او الحمد لله ئے ویلے وه - نو هاتف ورته او ویل چه په دریے روپئ دِ ځان له جنت واغستو یا لکه سرے یو شخ ته اَئی او وائی دائے رسوخ فی العلم دے. او کښ

بلاتشبیه الله، صنیه، وهاب ۱۲

ډیلے نه که په تندہ کښې او به وسکی، او په او بو کښې وینی.

قال یجاء بصاحبه شهدالله ... یوم القیامة فیقول الله تعالیٰ عبدی، عبدالی ... اَنا اَحق من ... اوفی بالعهد ادخلوا عبدی الجنة.

اس حدیث کیلئے غالب قطان نے ایک سال تک سفر کیا تھا؛ پھر امام اعمش نے اسکو یہ حدیث سکھایا. (تراشے ص۲۹)

اسپ بادشاه انوري ته اوبښلو تېز باد ئې هم ته نه وو رسيدلے، دومره تېز وو په رفتار کښې چه
په يوه شپه کښې قيامت ته ورسيدو ۱۳۳

ورته اووائي چه څما د پلار بنځې نو دا ئې رسوخ في العلم نه دے -

يا لکه بادشاه انوري شاعر ته اس ورکړ هغه مړ شه نو انوري
لاړ او بادشاه ته ئې اووے ؎

اسپ شاهي به انوري بخشيد   باد صرصر به گردش نه رسيد
آنچنان تيز بود در رفتار   که شباشب بعاقبت بر سيد

نو بادشاه ورله په انعام کښې بل اس ورکړ - د مړه نه دې
تعبير اوکړ چه دا سے تيز وه الخ (قاري محمد طيب صاحب)

يا لکه يو بادشاه خواب اوليده چه ټول غاښونه ارتاؤ شوي دي
نو يو تن ورته اووے چه ستا اقارب به مړه شي - بادشاه خفه شو نو
بل عالم چه رسوخ في العلم ئې وُه - نو هغه اووے چه د بادشاه عمر
به زيات وي نو بادشاه ورله انعام ورکړ او مصداق د دواړو تعبيرو
يو وه خو فرق عنواني وه -

واخرىٰ کافرة يرونهم مثليهم - ۱۳ - ليده هرے فريقے بلے لره
دوچند خپل نو مسلمانان درے سوه ديارلس (۳۱۳) کپاسه وو - نو کفار
مسلمانانو ته د خپل ځان نه دوچند (۶۲۶) ښکاره شو - او حال دا چه هغوي
خو ډير وو يعني زرکسه (۱۰۰۰) وو - نو په دے سره د مسلمانانو په زړونو
کښې تسلي راغله ځکه چه د دوه وو کافروسره خو به يو مسلمان جنګ
کوي - او کفارو ته مسلمانان دوه زره (۲۰۰۰) ښکاره شو نو د کفارو په زړونو
کښې هيبت راغے تائيد: فثبتوا الذين آمنوا - سالقي في قلوب
الذين کفروا الرعب (الانفال: ۱۲) دا صورت د ميدان جنګ نه وو - او
هله چه دوي د يو بل نه لرے لرے وو - نو دا صورت باري تعالى جوړه
کړے وه - واذ يريکموهم اذ التقيتم في اعينکم قليلا و يقللکم
في اعينهم ليقضي الله امرا کان مفعولا - (انفال: ۴۴) نو تعارض پاتے
نه شو په بين د مثليهم او يقللکم کښې فافهم وکن من الشاکرين -
الذين يقولون ربنا اننا آمنا فاغفر لنا ذنوبنا - ۱۶ - د ما قبل

علم منهاالن ؎
الاولى مسلمة
وعلمان الثانية
تقاتل في سبيل
الطاغوت خفيها
صنعة الاحتياک ۱۲
- - - - -
يقاتلون في
سبيل الطاغوت
نساء ع ۱۰ ؍ ۶
ذلک متاع
الحيوة الدنيا
۱۲ ، يعنې دنيا
کم شے دے او
فاني دے په
دے غرور نه
کوئي ۱۲ ؎
دريغا کر بے ما
بسی روزگار
روید گل و بشگفد
نو بهار
بسی تیر و دی ما
رسد تما بهشت
بر آید که ماخاک
باشیم و خشت
- - - - - -
افسوس چه بے
ځانه اوبه شي
کلونه او راشي
پسرلے دبیر
ځانته میاشت
به راشي چه موږ
ختم شوي يو -
- - -
هر که خود را از همه
کمتر بدید لاجرم
او نزد حق باشد سعید
هر که خود مستحق مَش
بدید از رحمت حق دور

گرم سرېش ورېد . معارف مثنوی ص ۲۲

سبب وی دَمابعد دَ پاره - نو معلوم شو تو سل په اعمال صالحو وسره

فائده :- په ایمان کښې به سړے تواضع نه کوی او په اعمال کښې به ور ته ځان چرېکوز بښکاری - او معلومه شوه چه غټ غټ ګناه معاف کیږی او سړے په نه کافر کیږی دامذحب دَ اهل سنّت والجماعت دے - او دَعقیدے خبره ډېره باریکه ده په عقیده کښې سړے په لږ نقصان سره کافر کیږی - او په عمل کښې په غټ ګناه کښې کفر نشته -

والمستغفرین بالاسحار - ١٧ - کمال دا دے چه سړے اعمال صالحه کوی او بیا هم استغفار کوی - ٥ بیت -

همه شب پشت از عبادت دوتا سحر چشم از شرم بر پشت پا (سعدیؒ)

عبادت سحری مکن نظیری کم کہ ہر چه کرد دعا ہائے صبح گاہی کرد

چو برآرد از پشیمانی حنین عرش لرزد از انین المذنبین (رومیؒ)

واولوا العلم قائما بالقسط - ١٨ - معلومه شوه چه عالم حقه دے په دلبار ربانی کښې چه د توحید ګواهی او اشاعت کوی -

ان الدین عند الله الاسلام - ١٩ - دین، اسلام، شریعت، ملت الفاظ مترادف دی - شرعا او لغوی معنی کښې متغیر دی - په اصطلاح دَ قرآن کښې (١) شریعت وائی علم دَ قرآن ته (٢) طریقت وائی عمل ته په قرآن باندې تائید: وان هذا صراطی مستقیما (انعام: ١٥٣) - دا شریعت دے فاتبعوه (انعام ١٥٣) دا طریقت دے او په اتباع دَ شریعت باندې مرتب دے - (٣) معرفت یعنی وصول الی الحق تائید: والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا (عنکبوت ٦٩) - (٤) حقیقت مصداق دَ بیان دَ قرآن دی په اخرت کښې تائید: یوم یاتی تاویله (اعراف ٥٣)

قل اللهم مالک الملک تؤتی الملک (٢٦-٢٧) ثمره او دلیه ئے توحید یعنی هر کله چه عقلا او نقلا معلومه شوه چه غیب دان یوا ځے او کارساز یوازے باری تعالی دے نو حاجت به یوازے دَ هغه نه غواړے - او طریقه دَ غوښتو دا ده چه دَ هغه صفات به هغه ته

زینت للناس یعنی چیست دنیا از خدا غافل شدن نے قماش و نقره و فرزند و زن

- - - -

یعنی دنیا نوم دَ غفلت دے نه دَ مال الله دے

- - - -

آب در کشتی ہلاک کشتی است آب اندر زیر کشتی پشتی است

- - - -

یعنی دَ دنیا تعلق هلاکت دے ورنه دنیا خو اسباب دَ ترقی دَ دین ده ١٣ (از رومیؒ)

قوله شپه شاد عبادت نه توېږه وی، سحر سترګه دشرم نه په شاد ښکته وی.

٢ عبادت د سحر مه کوه اے نظیر کم، هر څه چه شوی دی دا د سحر دعا ګانے دی.

٣ هر کله چه څوک د ندامت نه جړا وکړی نو عرش رېږیږی د جړا دګنهګار نه.

در کفے جام شریعت در کفے سندان عشق، هر هوسناکے نداند جام و سندان باختن -

دسیله کوی - قال النبی علیه الصلوة والسلام (اسم الله الاعظم اذا ادعی به اجاب فی هذه الایت (ابن کثیر)

لا یتخذ المؤمنون الکفرین اولیاء الخ (۲۸) -

(۱) موالات - د زړه تعلق دے دا مختص دے په مؤمن پورے -

(۲) مواسات - نفع رسانی ده دا جائز دی سره د غیر حربی نه -

(۳) مدارات - خوش خلقی ده دا جائز دی د حربی سره هم -

(۴) معاملات - یعنی خرید فروخت جائز دی د هر چا سره په شرط د عدم نقصان سره مسلمانانو ته لکه وسله به نه خرخوی په کافر باندې

(۵) مداهنت - ترک د امر بالمعروف یا ترک د نهی عن المنکر د خپل غرض ذاتی د وجے نه اوکړ غرض شرعی وه نو هغه ته حکمت عملی وائی دا جائز دی - تائید: ادعوا الی سبیل ربک بالحکمة (نحل: ۱۲۵)

(۳۱) قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی یحببکم الله ویغفر لکم ذنوبکم بیان معیار محبت الله - معلومه شوه چه محبت د باری تعالیٰ سره موقوف دے په اتباع د نبی علیه السلام باندې - او وسیله اتباع د نبی علیه الصلوة والسلام ده - او چه څوک اتباع د نبی علیه الصلوة والسلام کوی نو د هغه سره باری تعالیٰ محبت کوی او د هغه گناه معاف کوی - نو معلومه شوه چه د مبتدع سره د باری تعالیٰ محبت نشته - او د هغه گناه معافی نه دے -

بمصطفیٰ برسان خویش را که دین همه اوست | اگر باو نرسیدی تمام بولهبی است (اقبال)

مپندار سعدی که راه صفا | توان رفت جز در پئی مصطفیٰ

ترسم نرسی بکعبه ای اعرابی | کین راه که تو میروی بترکستانست (سعدیؒ)

اذ قالت امرأة عمران رب انی نذرت لک ما فی بطنی (۳۵)

دا د دویم اعتراض جواب دے چه وارد یږی په مسئله د توحید باندې چه مریم علیها السلام ته بے موسمه میوے راتلے - نو دا به متصرف فی الامور وی - جواب دا خوما فی البطن ده مورِ د عمران ښځه

(حاشیه)

ق ام گفتند به معانی عزیزه ... (آل عمران ۳) چه مسلمان اتباع ... او ... د موزید ... ورته او وے چه گنجائیه لوس پاک کمپه وے نو

د کرم مؤصفة به ضرور کامیاب شي.

نه علامات محبت الله (۱) کثرت خلوة (۲) فکر دائم (۳) عدم خفگان بالمصیبة (۴) عدم فرح بالمال (۵) و لا یخشی احدا والله یحبه ۱۲

عه خلاف پیمبر کسی راه گزید که هرگز بمنزل نخواهد رسید (سعدی)

د پیغمبر نه خلاف چه چا لار غوره کړه هیڅ کله منزل ته نه شی رسیدے.

۱ "مصطفیٰ ته ورسوه ځان دین دغه دے. که هغه ته اونه رسیدے نو بولهب دے.

۲ یګمان مه کوه سعدی چه صاف لار موندے شی به د قدم د مصطفیٰ نه.

۳ یریږم چه او نه رسے کعبے ته اے کوچره! په کومه لار چه روان یے نو ترکستان ته دے.

وه - او مورته پیدا شوے ده - او مور ورله د شیطان نه په الله تعالی سره امن غواړی - او زکریا علیه السلام ئے پرورش کوی - او بے موسمه میوه پیچی کښے هغه پیچله وائی هو من عندالله - دا خو د تپیلے د مدعی سُست او گواه چُست نه شوه - هذا من العجب -

انی وضعتها انثٰی - (۳۶) دا اظهار د خپل غم دے بارئ تعا تہ - نو اعتراض وارد نه شو چه دا خو خبر دے او فائدۃ الخبر او لازم د فائدة الخبر پکښے نشته - لیس الذکر الذی طلبت کالانثی التی وهبت - وانی اعیذها بك و ذریتها من الشیطٰن الرجیم - حدیث شریف "مامن بنی ادم مولود الا یمسه الشیطٰن حین یولد فیستهل صارخا من مس الشیطٰن ایاه الا مریم وابنها (بخاری -

اشکال :- دا دعا خو مور د مریم علیها السلام د هغې د پیدا یښت نه روستو کړے ده نو هغه څنګه بچ شوه د ټونګے د شیطان نه ؟

جواب :- دا حدیث د دے ایت تفصیل نه دے چه سبب د بچکیدو د شیطان نه دعا د مور د مریم علیها السلام شی او که تفصیل شی نو ذکر د مریم تمهیداً دے په دے دلالت کوی بل روایت چه په کښے ذکر د مریم علیها السلام نشته (عثمانی)

نباتا حسنا - جسمانی روحانی اخلاقی - محراب - عبادت خانه - انی لك هذا - من این لك - بغیر حساب یعنی زیادت یا بغیر تعب (ابوسعود)

هنالك دعا ذکریا ربه (۳۸) دا جواب دے د دریم اعتراض چه وارد یږی په مسئله توحید باندے یعنی د ذکریا علیه السلام خوئی شوے وه او هغه د شپیږ وشلو کالو وه او بنځه ئے شنډه وه - نو معلومه شوه چه دے په متصرف فی الامور وی - نو څنګه به یهود د ده قبر له تلل د پاره د دعا منو - جواب :- چه دے خو د الله تعالی نه سوال کوی چه - رب هب لی من لدنك ذریة طیبة = مصدقا بکلمة من الله (۳۹) - (۱) تصدیق به کوی

سه فائدۃ الخبر دا دی چه مخاطب د یو حکم نه خبر شی چه قیام د زید دے په دے کښے چه زید قائم او لازم د فائدۃ الخبر دے ته وائی چه

مخاطب خبر کړی د خپل علم نه لکه یو سړے حافظ د قران ته او وائی حفظت القران یعنی زه په دے خبریم چه تا ته قران یاد دے

گفتہ زنکه مطلق

دست و دهن :

لیس بالیه الذکر و ستر فزیق

معارف مثنوی ص ۲۵

(ص ۲۳۵)

دَ هغه ذات چه پیدا شوے دے په علمه دَ کن سره بے دَ توسط دَ پلار نه. نو ملعون دی مرزائی چه وائی چه دَ عیسیٰ علیه السلام پلار یوسف نجار دے۔

(۲) یا به تصدیق کوی دَ یو اعلان په حق دَ عیسیٰؑ کښے۔

حصوراً۔ ځان بچ کونکے دَ ګناه نه۔ یا ځان بچ کونکے دَ نکاح نه۔ دا مذهب دَ امام شافعی صاحبؒ دے چه نفلی عبادت بهتر دے دَ نکاح نه په حق دَ هغه چا کښے که نکاح او کی نو دَ ښځے حق پوره کولے شی۔ او که نه کوی نو ځان بچ کولے شی دَ زنا نه۔ او دَ امام صاحبؒ په نزد نکاح بهتر دے ځکه نبی علیه السلام نکاح کړے دے۔ نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی النکاح من سنّتی فمن رغب عن سنّتی فلیس منی (معارف)

انّی یکون لی غلام (۴۰) دا سوال په اعتبار دَ اسبابو عادیو سره دے۔ یا دَ پاره دَ تجدید دَ بشارت دے (عثمانی)

ان لا تکلم الناس (۴۱) خبرے به نه شے کولے۔ یا خبرے بندکه۔ یعنی روژه او نیسه دَ هغوی په روژه کښے خبرے هم بند وے۔ څو نن په دین کښے خبرے په روژه کښے بندَ وَل په طور دَ عبادت سره بدعت دے (نهی رسول الله صلے الله علیه وسلم عن صوم الصمت)

فائده:۔ دَرے ورځے سرے دَ یو حاجت شرعی دَ پاره اعتکاف او کی نو امید دے چه دَ هغه مقصد به باری تعالیٰ پوره کړی۔ او که خبرے په کښے بند کړی نو عاصی به هم شی۔

فائده:۔ دَ زکریا علیه السلام دَ قصے نه څو خبرے معلومے شوے (۱) دَ بقاء دَ سلسلے دَ پاره سوال سنّت الانبیاءؑ دے۔
(۲) دَ تسلیٔ دَ پاره سوال کول دَ یقین نه خلاف نه دی۔
(۳) دَ اولاد سوال کول دَ زهد نه خلاف نه دی۔

(۱) ترتزوجوا فانی مکاثر بکم الامم (رس)
(۲) رب هب لی الخ (آل عمران ۳۸)
(۳) ولقد ارسلنا رسلا من قبلک وجعلنا لهم ازواجا وذریة (الرعد ۳۸)
(۵) والذین یقولون ربنا هب لنا من ازواجنا و ذریٰتنا قرة اعین (فرقان ۷۴)
(۶) اللهم کثر ماله وولده
قال عمرؓ اشبع نو دیکه باغ به دوه ځله میوه نیوله او دده خپل اولاد دَ سلو په شمار وو۔ (البدایه)

(۴۰) دَ اسباب بعید نه سوال کول دَ ادب نه خلاف نه دی رتها نوئؒ)

اذ قالت الملٰئکة یٰمریم (۴۲) یعنی بے شك مریم علیها السلام غوره ده - خو معبوده نه ده - نو افراط تفریط مه کوئ -

اصطفٰك - اصطفیٰ ئے اول په کرامات سنیئوسره ده - او ثانی په اعطاء دَ ابن سره ده بے زوج نه - قال علیه الصلوٰة والسلام حسبک من نساء العٰلمین مریمؑ بنت عمرانؑ، خدیجهؓ بنت خویلد، فاطمهؓ بنت محمد صلی الله علیه وسلم، آسیه امرأة فرعون - قال ملا علی قاری لعل هذا الحدیث قبل حصول کمال عائشهؓ (مشکوٰة ص۵۷۳)

المسیح (۴۵) په عبرانی کښے شیح یا مشیحا - معنیٰ ئے مبارك وه فعیل په معنیٰ دَ فاعل یا دَ مفعول په مسیح دجال کښے جو ړیګی ځکه حغه عربی لفظ دے - عیسیٰ په عبرانی کښے ایشوع او معنیٰ ئے سید ده - مریم په عبرانی کښے معنیٰ ئے عابده ده (عثمانی)

و یکلم الناس فی المهد وکهلا (۴۶) عجیبه خبرے دَ وحدانیت یا په مهد کښے به خبرے کوی پشان دَ کهل نو اعتراض وارد نه شو چه په وخت دَ کهل کښے خو خبرے عجیبه نه دی - بعض وائی چه دا بشارت دے مریم علیها السلام ته چه ځوئ به دِ چا پا نه وی - دا خبره غلطه ده په قیامت کښے باری تعالیٰ عیسیٰ علیه السلام ته فرمائی - تکلم الناس فی المهد وکهلا (مائده) (عثمانی) حلته خو دا بشارت نه جوړیږی - کهل وال بو خو سهی ته

فائده :- دَ کهلا نه معلومیږی نزول دَ عیسیٰ علیه السلام ځکه قبل از نزول خو ده مُده دَ کهل نه ده لا ندے کړے دے خو په دری دیرش کاله عمر کښے آسمان ته ختلے ده - او دَ کهل مرتبه دَ څلویښتو کالو نه بعد ده (معارف) -

و یعلمه الکتٰب والحکمة والتورٰة والانجیل (۴۸) یعنی کتابت او عقل یا قرآن او حدیث بعد النزول او توراة

قال انس بینا نحن عند النبی ﷺ فقال یا رسول الله هذه خدیجة قد اتت معها اناء فیه ادام وطعام فاذا اتتک فاقرء علیها السلام من ربها ومنی وبشرها ببیت فی الجنة من قصب لا صخب فیها ولا نصب (متفق علیه مشکوٰة ص۵۷۳) قال یا عائشة هذا جبرائیل یقرئک السلام قالت وعلیه السلام ورحمة الله قالت وهو یری ما لا اری - (متفق علیه مشکوٰة ص۵۷۳)

اوانجیل قبل النزول به ورته اوخائی - تائید: یعلمهم الکتٰب والحکمة (بقره ۱۲۹) ؎

واحی الموتیٰ باذن الله (۴۹) یعنی زهٔ به ورته او وایم چه قم باذن الله نو هغه به ژوندے شی - په دے ځائے کښے اجمال دے تفصیل ئے د ما قبل نه معلومیږی -

فلمآ احس عیسیٰ منهم الکفر (۵۲) معلومه شوه چه په دینی کارونو کښے کیوبل نه امداد اغستل د توکل سره منافی نه دے او د اهلِ دین سره امداد د الله تعالیٰ سره دے (تهانوی)

الحواریون - مشتق دے د حورئی نه (۱) جامے سپینونکی وو - (۲) یائے رنګونه سپین وو - (۳) یا د صاف زړه لرونکی (۴) یا سپین روبی د قوم - دا معنی شیخ غوره کوی او د قوم مشران چه تسلیم وکی نو مسئله چلیږی نو ځکه نبی علیه السلام دعا وکړه اللّٰهم اید الاسلام با حد العمرین - فاکتبنا کښے توسّل دے په اعمال سره

ومکرالله - ۵۴ عه - تدبیر اوکړ باری تعالیٰ - مکر صرف الغیر عما یقصد بحیلة -

واذ قال الله یا عیسیٰ انی متوفیك (۵۵) د مرزا غلام محمّد ملعون دعوی (۳) دی - (۱) چه عیسیٰ ع مړ دے (۲) د نزول نه مراد پیدایش دے (۳) او د عیسیٰ نه مراد مثل عیسیٰ دے -

تردید د دعوو د هغه

د عیسیٰ ع د نزول من السماء متعلق احادیث متواتر راغلی دی (علامه شوکانی و ابن کثیر) قال رسول الله صلی الله علیه وسلم للیهود ان عیسیٰ ع لم یمت وانه راجع الیکم قبل یوم القیٰمة (ابن جریر)

دا حدیث مرفوع کړے دے په ټولو احادیثو صحیحو کښے - نزول د عیسیٰ ع منقول دے د کنزالعمال په منتخب کښے - ینزل من السماء - لفظ راغلے دے او په ټولو احادیثو کښے لفظ د عیسیٰ راغلے دے

؎ یعنی نسبت د فعل اختیاری کیږی انسان ته په هر مرتبه کښے نهٔ د غیر اختیاری - - - - -

عه زمونږ په استعمال کښے مکر بد شوے په خلاف د عربی استعمال نه چه مکر مستعملیږی په خفیه تدبیر کښے ۱۲ مکر بد دے

پہ یو حدیث کښې مثل عیسیٰ نشته - ډیو صحابي نه اثر یا سند د وفات د عیسیٰ منقول نه دے -

جوابات د استدلالاتو د لعین نه

(۱) قال ابن عباس رض متوفیك ای ممیتك - جواب:- (۱) دا اثر بے سنده دے او د ابن عباس صاحب رض اثر با سند منقول دے چه دلالت کوی په عدم وفات د عیسیٰ ع باندې (۲) ممیتك په استقبال دلالت کوی (۳) یا ممیتك بعد النزول ورافعك قبل النزول دے (نبراس)

(۲) په مجمع البحار کښې امام مالک صاحب فرمائی مات عیسیٰ ع -

جواب:- (۱) دا خبره بے سنده ده او دست د باغی دے - د امام مالک صاحب نه حدیث مرفوعه منقول دے په موطا کښې چه دلالت کوی په عدم وفات د عیسیٰ ع (۲) یا د وفات نه مراد بے هوشی ده (۳) یا مات د پاره د استقبال دے ځکه چه کله داستقبالی شی نه تعبیر کولے شی په ماضی سره د وجے د تحقق د هغه نه (بلاغت)

(۳) خود توفی په قرآن کښې مذکور دے چه معنی ئې موت دے

جواب:- د توفی نه مراد کله موت وی په مقابل د حیوۃ راغلے وی لکه کنتم امواتا فاحیاکم (بقرۃ ۲۸) بلکه د توفی مقابل او سیدل راغلی دی (تائید: کنت علیهم شهیدا مادمت فیهم فلما توفیتنی کنت انت الرقیب علیهم (مائده - ۱۱۷) بلکه د توفی معنی اخذ الشئ وافیا ده - په مرګ او نوم دواړو باندې اطلاق کیږی (تائید: الله یتوفی الانفس حین موتها والتی لم تمت فی منامها (زمر ۴۲)

نو د متوفیك درے ترجمې شوے (۱) په خواب کښې د پورته کوم چه او ده یریږے (مدارک) (۲) یا د مرکوم بعد النزول (نبراس)

(۳) یا روح مع الجسد د پورته کوم (عام)

(۴) کوم قانون چه مرزا نقل کړے دے چه د توفی نه باب تفعل وی -

او فاعل الله وی او مفعول ذی روح وی نو هلته مراد به قبض د روح وی ۔ (کتاب النحوه) دا فرضی حوالہ دہ ۔

جواب :- دا قانون جعلی دے خلاف دے د قرآن او د حدیث نه بلکه مونږه به بل قانون پیش کوو ۔ چه د رفع فاعل الله وی او مفعول ذی جسد وی نو هلته معنی قبض د جسد وی ۔ دا قانون د قرآن او د حدیث سره موافق دے ۔

ان مثل عیسی عند الله (۵۹) د خلورم اعتراض جواب چه د عیسیٰ پلار نه وه نو شاید دے به متصرف فی الامور وی ۔ جواب د آدم خو پلار مور دواړه نه وو نو هغه خو متصرف نه وو ۔

فمن حاجک (۶۱) اعلان مباهله ۔ ابنآئنا کښے حضرت علیؓ داخل دے ځکه دے د نبیؐ چچړور او زوم وؤ ۔ نه چه په انفسنا کښے داخل دے کما قال به الروافض لتفضیله ۔

قل یا اهل الکتاب (۶۴) اهل کتاب ته دعوت الی التوحید مع زجر

ولا تؤمنوا الا لمن الخ (۷۳) ای ولا تؤمنوا الا حق الا لمن تبع دینکم استثناء مفرغ دہ ۔ ان یؤتی ای ان یوتی استفهام انکاری دے د لاتؤمنوا وجه ده (شیخؒ) د بر تقدیر لان یؤتی ۔ یعنی مونږ چه دا حیلے جوړه وو لې دے وجه نه چه مشری خمونږ حق وه ۔ او اوس ورکولے کیږی نه مسلمانانو ته (شیخ الهندؒ) ای لا تؤمنوا بان یؤتی احد مثل ما او تیتم الا لمن تبع دینکم (مولانا عبد الغفور)

واذ اخذ الله میثاق النبیین (۸۱) مسئله رسالت یعنے تر اوسه بیان د لا اله الا الله وه ۔ او اوس بیان د محمد رسول الله دے ۔ یعنی د ټولو پیغمبرانو نه وعده د اتباع د نبی علیه السلام باری تعالیٰ اخستلے ده ۔ نو د دے نه خلاف د باری تعالیٰ د دین نه خلاف دے لکه چه عمرؓ د تورات نسخه نبی علیه الصلوة والسلام ته او لوسته او نبی علیه السلام خفه شو نو وئے ویل (لو کان موسیٰؑ حیا ۔ ادرک

دا قانون هم د مولانا په کتاب النحوه کښے دے یعنی په دغه فرضی کتاب کښے (مولانا منظور احمد) یعنی په دغه کتاب په بله صفحه کښے د نحو فن تالیف موجود دے ۱۲

فائده: وفد نجران مباهله نه شوه بلکه د یرے د نبیؐ، علیؓ فاطمهؓ حسنؓ حسینؓ د نمرک میدان ته راتلو هغوی چه دا لیکه چرته ولیده نو صلح ئے وکړه او د سالانه جزیه ئے قبوله کړه نبیؐ وویل که دوی مباهله کړے وے نو دا اوګیارانی به تبه وے په دوی کښ اور دوی به ختم شوی وے ۱۲ از فوائد عثمانی

بَنُوَّتِي لَا تَبِعِي (مشکوٰۃ ص۳۳) دا رنگے زوړه عالم ته فرمان دے چه د نوی عالم خبره به منی که صحیح خبره ئے کوله -

فائده :- علماء سوء څلور قسمه دی (۱) ظاهراً یا ظناً د حق نه خلاف کوی دا عنادی دے (۲) صرف ظاهراً منی دا منافق دے (۳) حق منی خو اشاعت د حق اورد د منکرو ته مهتم بالشان نه بنکاریږی - دا مداهن دے (۴) اشاعت د توحید کوی او رد د منکر هم کوی خو د بل عالم خبره پے غمیږی دا متکبر دے - (۵) اول غیر عالم دے چه د هغه زړه غواړی چه د حق اشاعت اوشی د هر چا د لاسه چه وی بلکه د بل چا نه چه اشاعت د حق اوشی نو ډیر خوشحاله شی -

لن تنالوا البر حتی تنفقوا (۹۲) دا ترغیب دے انفاق د احسن ته حکم نه دے چه انفاق د غیر احسن به نا جائز وی بلکه په انفاق د غیر احسن کښے هم ثواب شته دے - دے ته اشاره ده په وَمَا تنفقوا من شئ الخ سره (قاری محمد طیب) ابو طلحه انصاری رضی چه دا اعلان واؤرید ه نو او وے وے نبی علیه الصلوٰۃ والسلام ته چه ځما په مال کښے بهتر مال بیرو حا باغ دے هغه د پاره د باری تعالیٰ وقف دے نو نبی علیه الصلوٰۃ والسلام او فرمایل بخٍ بخٍ ذلك مال رابح خپلوانو کښے تقسیم کړه - هغه او وئیل بنهٔ یا رسول الله ۔ وکان ابن عمر یتصدق بالسکر ویتول الی احبه ۱۲ (التسهیل)

کل الطعام الخ (۹۳) دا د اول اعتراض جواب دے چه وارد پیږی په مسئله د رسالت باندې یعنی دا خو ځان ته حنفی وائی نو د اوبنا نو غوښه بنے اوپئی ولے خوری؟ ابراهیم علیه السلام خو دا کارنه کاوه حاصل جواب د اوبنا نو پئی او غوښه بنے خو یعقوب علیه السلام په ځان باندې د نذر د وجے نه حرام کړے وے نه ابراهیم ع -

ان اول بیت الخ (۹۶) د دویم اعتراض جواب دے چه دوی وئیل قبلتنا قبل قبلتکم - حاصل جواب دا دے اول کور د عبادت خو بیت الله دے -

قبل بیت المقدس ۴۰ سال.

دَ بیت الله شریف دَ تعمیر تاریخ

(۱) دَ آدم علیه السلام په درخواست سره ملائکو تعمیر کړے دَے۔ دَ نوح علیه السلام دَ طوفان نه مخکښې دغه تعمیر آسمان ته پورته کړے شو۔ نو په دے مقام کښې (۲) ابراهیم علیه السلام تعمیر اوکړه شرقاً غرباً دروازے متصلے دَ زمکے سره او حطیم شریف داخل وه (۳) بیا جرهم قبیلے جوړه کړه (۴) بیا عمالقه قوم۔ بیا دَ سیلاب په وجه دَ بیت الله شریف عمارت ته نقصان اورسیده (۵)۔ نو قریشو ئے تعمیر اوکړه قبل دَ بعثت دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام نه۔ او نبی علیه الصلوٰة والسلام ئے په تعمیر کښې هم شریک وه۔ قریشو اوویل چه مونږ به ئے تعمیر په حلال مال سره کوو نو چنده حلال لږ کمه وه نو شپږ گزه حطیم ئے ترې بهر کړه او دروازه ئے یوه شرقی پټکره او بله ئے بنده کړه دَ خپل غرض دَ پاره چه دَ حاجیانو نه پیسے به واخلو په داخلولو دَ بیت الله سره۔ نو کله چه مکه معظمه فتح شوه نو عائشے رض اوویل نبی علیه الصلوٰة والسلام ته چه ما نذر کړے دے چه کله مکه معظمه فتح شی نو څه به دوه رکعته نفل په بیت الله شریف کښې کوم۔ نو نبی علیه الصلوٰة والسلام دا حطیم شریف ته بوتله۔ او ورته ئے اوویل چه دلته مونځ اداکړه دا هم بیت الله شریف دے او که ژوندے پاتے شوم نو دا حطیم به په بیت الله شریف کښې داخل کړم او دروازے به ئے دوه کړم او متصل به ئے کړم زمکے سره۔ حالا خلق لاز مانے دَ کفر ته نزدے دی نو اعتراض به کوی۔ نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ته فرصت ملاؤ نه شو او نه خلفاؤ رض ته نو چه کله عبدالله ابن زبیر په مکه معظمه کښې خلیفه شو نو هغه بیت الله شریف په صحیح طریقے سره جوړ کړه نو چه دے کله دَ حجاج دَ لاسه شهید شو نو حجاج بیا بیت الله شریف په طریقے دَ قریشو جوړ کړه۔ نو بیا عبدالملک اراده وکړه چه بیت الله شریف په صحیح طریقے سره جوړ کړی۔ نو علماؤ ورته اذن ورنه کړه۔ ملا علی قاری وائی چه دا دَ خدائے تعالیٰ

یعنی اوچته کړه ۱۲

رحم دے په مخلوق خپل باندې چه د بیت الله څه حصه ئے ورته بنکاره پریخوده هر څوک ورته تللے شی - چونکه د حطیم شریف کعبے والے ثابت دے په خبر واحد سره لهذا صرف حطیم شریف ته په مخ کولو سره مونځ نه صحیح کیږی (شرح وقایه وغیره)

کعبه را هر دم تجلی می فزود | این زاخلاصات ابراهیم بود (رومی)

پند: ددیانت سرګوټ چه مسلمانان ټول مشرکان دی ځکه دوی بیت الله ته سجده کوی - نو داخو سجده ده غیر الله ته -

جواب :- سجده مونږ صرف باری تعالی ته کوو - په تمامو مخلوقاتو کښے لوئی نبی علیه الصلوٰة والسلام دے او هغه د نفع او نقصان مالک نه دے بیت الله شریف لا څه کوے - نو ځکه حضرت عمرؓ حجر اسود ته وائی انک حجر لا تنفع ولا تضر خو نبی علیه الصلوٰة والسلام م لیدلے دے چه تا ئے بنکل کړے نو ځکه ز بنکلوم - او مسلمانان چه د بیت الله شریف طرف ته سجده کوی د دې د یک جهتی نه کوی چه اتفاق ئے قائم شی نه چه هغه نافع او ضار دے (محمد قاسم نانوتوی) بیس بڑے مسلمان کښے ص۱۳۰

یا ایها الذین امنوا اتقوا الله حق تقاته (ص۱۰۲) ای ان یجاهدوا فی سبیله حق جهاده (ابن عباسؓ) یعنی منسوخ نه دے په فاتقوا الله ما استطعتم • رد -

حصه ثانی سورة ترغیب الی الجهاد -

واعتصموا بحبل الله الخ (۱۰۳) ای کتاب الله - تمسک بالقرآن او په توحید کښے د اختلاف نه د اجتناب تلقین -

قصه کفارو به په لارو کښے سړی کینول چه راتلونکی خلق به نبی علیه الصلوٰة والسلام باندې بدګمان کړی - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام به د دوینه وپا ند تلو د دعوت د پاره - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام په لاره کښے ناست وه د مدینې منورې نه چه لږ قافله راغله اوس او خزرج نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته دعوت د توحید اوکړو - نو هغوی

هذا الذی تعرف البطحاء وطأته والبیت یعرفه والحل والحرم
هشام بن عبدالملک .
فرزدق
علی بن حسین
تحفة العرب ص۱۲۵

په جرګه شو او وئے ویل چه دا هغه پیغمبر دے چه یهود ترے نه
مونږه وړه وی - راځئ چه د یهود نه مخکښے شو او ایمان پے راوړو
نو دوی شپږ وکسا نو ایمان راوړو - واپس چه راغلل مدینه منوره
کښے ئے د نبی علیه الصلوٰة والسلام ذکر کاوه نو بل کال د حج په موقع
دولس کسانو پټ د نبی علیه الصلوٰة والسلام سره بیعت اوکړه
دیته بیعت عقبه اولیٰ وائی نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ور ته
مصعب ابن عمیرؓ استاذ مقرر کړه او دوی سره ئے اولیږه - دا د سعد
ابن زرارهؓ کره وه دوی ځائے تعلیم کاوه - نو سعد بن معاذ او ویل
اسید ابن حضیر ته چه لاړ شه دے سړی پسے که زه ځم نو څما
د پلار خوئی اسعد به خفه شی ته دے سړی ته په سخته لهجه
او وایه چه واپس لاړ شی او ځمونږ خلکان دے نه ګمراه کوی
دے لاړ شه او هغه ته ئے سختے خبرے اوکړے نو هغه ور ته
او ویل چه زه به خبرے اوکړم نو که ښے وے او ئے منه ورنه بیا
ستا اختیار دے نو ده او ویل لقد انصفت نو کیناست نو مصعب
صاحبؓ قرآن او لوسته او دعوة د ایمان ئے ورکړه - نو دے مسلمان شو
بیرته راغے سعد په غصه شو او پخپله راغے او ډیرے سختے خبرے
ئے اوکړے - نو مصعب صاحبؓ ورته هغه نرمه خبره اوکړه ده قرآن
واوریده او دے هم مسلمان شو - نو اوس او خزرج اکثر مسلمانان
شو - په دریم کال اوویا کسه لاړه مکے معظمے ته د حج په موقع او نبی
علیه الصلوٰة والسلام سره ئے بیعت په پټه اوکړه - دیته بیعت عقبه
ثانی وائی - بنی علیه السلام سره عباسؓ وه - ده دغه قافلے ته او ویل
چه مونږ د ده حفاظت کوو - اګرچه خبره ئے نه منو - نو د ده به تله
آسان نه دی - د انصارو د طرفه براء بن معرور ده هغه او ویل مونږه
د ده سره غارت د اموال او قتل د اشراف ته تیار یو - خو چه دے ترقی
اوکړی نو مونږ به پریږدی - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام دویل

وَاَصۡبَحۡتُمۡ بِنِعۡمَتِهٖۤ اِلٗ - ۱۰۳
ہکل اخوۃ صرف شخین
کے دونوں میں تھا تو
اس سے افضلیت شیخین
صاف معلوم ہوتا ہے۔
(حکایات اولیاء صـ۲۵)
مشرہ کوس ددوی
دبنی قریظه سره
وه اوجل سعد بن
عبادہ وو دغوی
چلہ بنو نضیر وو۔
صـ۲۴۳
(دبیعت عقبے بیان)
وقتل الاشراف -
وسلب اموالنا

آله رجبا الخروج العباد من عبادة العباد الى عبادة رب العباد (صحابي)

نه بل الدّم الدّم والهَدَم الهدم - يعنى تما دستاسے تكليف شريك دے نو براءاووئيل چه موږ ده ستا اطاعت اوكړو نو موږ له به څهٔ وي؟ نو نبي عليه الصلوة والسلام ووئيل الجنة - نو دهٔ اووئيل اُبسُط يدك نو بيعت اوشو- نو بيا كله چه نبي عليه الصلوة والسلام راغے مديني ته - او اوس او خزرج شيروشكر شو- او جنګ بعاث دَ شپږ ۳۰ وشلو كالو نه راروان وُو- هغه ختم شو- نو يهود په دے ډير خفه وو- نو دوى شماس نام سړے را اوليږه او هغه حسب موقع دَ جنګ بعاث خبره تازه كړه - او اوس او خزرج بيا جنګ ته تيار شو- نو نبي عليه السلام خبر شو هغه راغے او دوى ته ئے دعوت وركړه نو دوى بيا غاړه په غاړه شو او شماس شيطان او تختيد (رفا)

ولتكن منكم الخ (۱۰۴) بيان اشاعت اعتصام بحبل الله - الى الخير اتباع القرآن وسنتي (ابن كثير ص۳۹۰)

يوم تبيض وجوه الخ (۱۰۶) اهل سنت والجماعت وتسود وجوه - بدعتيان (ابن كثير ص۳۹۰)

كنتم خير امة الخ (۱۱۰) اعاده بيان اشاعت اعتصام بحبل الله براۓ تاكيد (۱) خطاب اصحابو ته دے (عمرؓ) (۲) مهاجرين ته (ابن عباسؓ) يعنى دوى خير امة يعنى افضل افراد دى - (۳) خطاب دے امة دَ اجابت ته او دَ ناس نه مراد امت دَ دعوة دے -

الا بحبل من الله وحبل من الناس (۱۱۲) مراد دَ حبل من الله او حبل من الناس نه توحيد دے (شيخؒ) دَ اول نه مراد توحيد او ثاني نه مراد عهد ذمه ده (عثمانيؒ) دَ اول نه مراد معاهده ده دَ مسلمان سره او دَ ثاني نه مراد معاهده ده دَ غير مسلم سره - يعنى دوى به تحول عمر دَ بل په خپو ولاړ وى -

واذ غدوت الخ (۱۲۱) ۲ـه بدر - ۳ـه احد - ۴ـه بدر صغرىٰ - ۵ـه احزاب - ۶ـه حديبيه - ۷ـه عمره قضا - ۸ـه فتح مكه - ۹ـه تبوك -

۱۱ حجۃ الوداع او وفات۔
۳۰۰۰
په احد کښے درے زره کافر راغله نبی علیه الصلوٰة والسلام جرګه
اوکړه د مسلمانانو سره۔ خپله رائی ئې داوه چه بهرته نه ځو۔ اوعبدالله
ابن اُبی منافق هم دارائے وه۔ خومسلمانانو وویل چه مونږ بهرته
جنګ ته ځو۔ نو نبی علیه الصلوٰة والسلام کورته لاړه او مسلح را
اوځو۔ نو اصحابو بیا ورته اوویل چه ستا سو چه رائے په عمل کړ
خو نبی علیه الصلوٰة والسلام اوفرمایل چه اوس په وسله اچو لے
ده نو ځو به نو چه لاړل میدان جنګ ته او صفونه برابر شو
په دغه زمانه کښے به د جنګ نقشه داوه۔ میمنه، میسره، قدام
خلف، قلب،۔ نو ځکه به ئې جنګ ته خمیس ویل۔ په قلب کښے به
جنلاه وه۔ نو عبد الله ابن اُبی په دغه موقع کښے د خپلو ملګرو
سره چه درے سوه کسان وو۔ جدا شو مسلمانان اوه سوه پاتے
شو۔ نبی علیه الصلوٰة والسلام د سورو دسته زبیر ابن عوامؓ ته
حواله کړه۔ او بے زغرې فوج ئې حمزه صاحبؓ ته حواله کړو۔ او پنځوس
کسه ئې د وستو د حفاظت د پاره مقرر کړه۔ او امیر ئې د دوی عبدالله
ابن جبیرؓ مقرر کړه۔ چه تر بل حکم پورے به دغه ځائې کښے وی
او علم بردار ئې مصعب ابن عمیرؓ مقرر کړه۔ یو عجیبه نقشه وه چه
ماهرین د جنګ ورته حیران پاتے شو۔ کافر تاریخ دان په کمال د نبی علیه
الصلوٰة والسلام قایل دی۔ الفضل ما شهدت به الاعداء۔ د
عبد الله ابن اُبی په جدا ئې سره بنو سلمه بنو حارثه چه د لښکر
طرفین وو لږ متزلزل شو خو بیا ثابت قدم شو۔ د دوی مشر جابر
ابن عبد اللهؓ وائی چه په قرآن کښے مونږ د کمی د بیان د پا ره
ان تفشلا شئ خوزه په دے خفه نه یم ځکه چه د دوستو۔ والله
ولیهما دے۔ هنده او نورے زنانه راغلے وے سندرے ئې ویلے
او تمیلو شوئې وهل هنده ئې ویل ـ

سلمه، بنو حارثه آل عمران ۱۲۲

ان تقبلوا نعانق ؛ ونفرش النمارق — او تدبروا نفارق ؛ فراق وامق

نو بنی علیه الصلوٰة والسلام اوویل - اللّٰهم بِكَ اصولُ وأُقَاتِلُ حَسْبِی الله ونعم الوکیل - اول حمل د مسلمانانو بریے وه - او دروسته چه حفاظتی دسته وه - هغوی او ویل اوس بریے دے موږ ځو - نوامیر منع کړه خو هغوی راغلو خیال ئے داوه چه بریے شوے دے - خالد صاحبؓ لا مسلمان شوے نه وه - هغه چه دغه ځائے خوشے اولید نو د شاه راغے نو پاتے یولس کسان مسلمانان ئے شهیدان کړه او په مسلمانانو ئے سخته حمله اوکړه - مسلمانان په سخته کیره کښے راغلل مصعب ابن عمیرؓ د عمرو بن قمیه د لاسه شهید شه - او حمزهؓ صاحب چه کله عتبه کافر لره مردار کړه په بد رکښے - نو په واپسئ کښے د دے د یو حبشی د لاسه شهید شو - طلحه ابن عبید اللهؓ لاس سره غشی د نبی علیه الصلوٰة والسلام نه منع کول نو لاس ئے شل شو - په نبی علیه السلام به حملے کیدے او انصار به مدافعه کوله - په دے کښے شیطان آواز اوکړه چه قتل محمدؐ په دے آواز سره مسلمانانو ته سخت تکلیف اورسید ه - بیا بنی علیه الصلوٰة والسلام آواز اوکړه - چه إِلَیَّ عِبَادَ اللّٰهِ نو مسلمانان جمع شو - ابو سفیان آواز اوکړه چه قوم کښے محمدؐ شته نو بنی علیه الصلوٰة والسلام اوویل چه جواب مه ورکوئ - بیا ئے اوویل چه ابو بکرؓ شته نو دوی جواب ورنه کړه بیائے اوویل چه عمرؓ شته نو دوی جواب ورنه کړه نو هغه اوویل چه شاید دوی مړه دی نو عمرؓ بے اختیاره اوویل داکسان ستا د شرمولو د پاره لا ژوندی دی - نو هغه اوویل اُعْلُ هُبَل نو بنی علیه الصلوٰة والسلام اوویل الله اعلیٰ واجل نو هغه اوویل لنا العزیٰ ولا عزیٰ لکم نو بنی علیه الصلوٰة والسلام اوویل الله مولٰنا ولا مولیٰ لکم - نو هغه اوویل تاسو به مُثله اووینئ خو ما دانه دی ویلی او په دے خفه هم نه یم - او بل کال به بیا ځو نو او ستاسو په بدر کښے جنګ وی -

حمله چه دغه یو کافر لره مړه کړه

وحشی نوم ئے وه

رویت پد طلحه شلاء

نو نبی علیه الصلوة والسلام اوویل چه بنۀ دہ۔ حضور صلی الله علیه و سلم اوویل چه د سعد بن ربیع پته اوشه لږ یدہ نو سړے راغے آواز کوی چه ای سعد ابن ربیع! آواز شو راغی۔ نو ده اُوویل چه ای سعد ابن ربیع نبی علیه الصلوة والسلام ستا پتوس کوی نو غلے غو نږ آواز راغے۔ نو وَ ئے ویل نبی علیه الصلوة والسلام ته ځما سلام اووایه او چه تا لره خدای تعالیٰ لویه جزائے خیر ورکړی ځمو نږ د طرفه چه لوے سعادت مونږ ته را اُورَسید ه۔ او مسلمانانو ته سلام وایه اوکه دوی د نبیؐ په تعاون کښے سُستی اوکړی نو هیڅ عذر به ئے په قیامت کښے نه وی۔ بیا شهید شو۔ په احد کښے یو مځی وح آواز وکړه د اوبو د پاره۔ چه اوبه ئے ورته نزدے کړے نو بل کس د اوبو آواز اوکړه نو ده اوویل چه اوبه هغه له یوسه نو هلته چه لاړه دریم کس آواز اوکړه نو ده اوویل چه هغه له ویسه نو هغه شهید شو چه بیرته ئے راوړے نو دا دوه هم تګی شهیدان شوی وو۔

بثلاثة الآف الخ (۱۲۴) ز رملائک جنګ له راغلی وو تائید ا نیٔ
ممدکم بالف من الملٰئکة (انفال: ۱۲۶) او د دریو زرو او پنځو زرو وعده
شوے وه (شیخ) ترتیب واردا ملائک راغلی وو (عام)

یعنی اول د
یو زر بیا درے
زره بیا
پنځه زره ۲

ما جعل الله الا بشری لکم الخ (۱۲۶) یعنی باری تعالیٰ په تعاون کښے ملائکو ته محتاج نه دے اګر که شرکت د ملائکو په جنګ کښے ثابت دے
او یتوب علیکم (۱۲۸) "فاما ان یهلکهم معطوف علیه محذوف دے (شیخ) (۲) یا او په معنیٰ ده الی ان دے (تفتازانی) (۳) یا معطوف علیه او یکبتهم دے (زمخشری)

اعتراض:- او یکبتهم خو واقعه د بدر ده۔ او یتوب علیهم واقعه د احد ده نو عطف به څنګه صحیح شی (مولنا عبد الحلیم صاحب په قمر الاقمار کښے)

جواب:- اضر الاشیاء فی فهم القرآن شان نزول یعنی په لفظ د قرآن کښے خو د بدر او احد ذکر نشته (شاه ولی الله صاحبؒ)

بعود تپوس وکړو دعزم نه چه بیا دوزخ کسم ځائے دے هرځ خو جنت لاندے کړه نو هغه ورته ووے چه بیا نښه
م ځائے ده هرځه خو ورځے لاندے کړه ۱۲

یاایها الذین امنوا لا تاکلوا الربوا (۱۳۵) په مسئله د انفاق کښے زجر دے ربوا خورته یعنی پکار خو دا وه چه تاسو د اعلاء د کلمة الله د پاره بے عوضه مال خرچ کړے وے - نو تاسو خو د خلقو نه بے عوضه مالونه اخلئ [۱] اضعافا مضاعفة دا قید برائے مزید قباحت دے (انورشاه کشمیری) معلومه شوه چه ربوا خور مسلمان دے نور دشو په معتزلو باندې خو متقی نه دے - یعنی د الله نه نه یریږی او کامیاب هم نه دے او رحم په نشته -

عرضها السموٰت (۱۳۳) او مسافت ته طول [۲] وائی د دیم ته عرض وائی او دریم ته عمق وائی یعنی عرض ئے د اسمانو نو غونتے دے نو طول خو در کنار - (عام) یادا عرض مقابل د ثمن [۳] دے (معارف)

والکاظمین الغیظ (۱۳۴) قال علیه الصلوة والسلام لیس الشدید بالصرعة انما الشدید الذی یملک نفسه عند الغضب -

قال علیه الصلوة والسلام صل من قطعک واعف عمن ظلمک واحسن الی من اساء الیک (معارف) علی بن حسین رض او دس کاوه او وینځے ور ته اوبه اچولے کوزه ئے د لاسه خلاصه شوه او پیاده او لږیده نو غصه در لره راغله نو جینئ اووے والکاظمین الغیظ - نو ده اووے کظمت غیظی نو دے اووے والعافین عن الناس نو هغه اووے عفوه م او کړه تا ته نو دے اووے والله یحب المحسنین نو امام صاحب رض اووے ته د الله د پاره آزاده شوے (معارف)

فاستغفروا لذنوبهم (۱۳۵) قال علیه الصلوة والسلام ما اصر من استغفر وان عاد فی الیوم سبعین مرة - قال علیه الصلوة والسلام لا کبیرة مع الاستغفار ولا صغیرة مع الاصرار (مدارک) ؎

فهم وخاطر تیز کردن نیست را ہ	جز شکسته می نگیرد فضل شاه
جز خضوع وبندگی واضطرار	اندرین حضرت ندارد اعتبار (رومی [۱])

وما محمد الا رسول الخ (۱۴۴) زجر برائے مؤمنین چه کار خو

نه او ترلی ته د رکوع ۱۲

[۱] اوکړ جسم بالکل مساوی اطراف وه نو اول طول او ته طول او دویم ته عرض او دریم ته عمق وائی (حکمت)

[۲] یعنی جنت ثمن دے د آسمانونو او د زمکے یعنی جنت قیمتی شے دے

[۳] الا انها کانت وفات محمد دلیل علی ان لیس لله غالب متین صلاد

فاحشه الخ ۱۳۵ - یعنی متعدی گناه یا غیر متعدی گناه وکړی (عثمانی)

(۱) فهم او تقصو تیز کول نه دلالت - بے دعاجزئی نه اعداد نه کوی د بل چا سره الله - ۲ - بے دعاجزئی نه او د بے دبندگی او د بے قرارئ نه په دے دربار کښے د بل شی اعتبار نشته -

صرف د الله تعالیٰ په بهروسه سره کیږی نه د یو خاص هستیٔ په اعتماد سره - نبی علیه الصلوٰة والسلام صرف رسولؐ دے نه چه هلاکیږی به نه - عظیم کنټرل د اصحابوؓ وفات د نبیؐ لره نازل دی په منزله د تبری د هلاکت نه نو دا قصرا فرادی دے چه نبیؐ یوازے رسول دے داسے نه چه وفات کیږی به نه - او دا سے نه چه حاجت روا او مشکل کشا شی چه پس د وفات نه تا سو هغه ته په حاجتونو کښے آواز و نه کوئ - لکه یهود چه عزیرؑ ته یا لکه نصارٰی چه عیسیٰؑ ته یا لکه نور خلق اولیاؤ انبیاؤ ته آواز وښه کوی [له] قد خلت من قبله الرسل [ش] مرزا ملعون د عیسیٰؑ مرګ ثابتوی -

جواب :- د خلت معنی ثلٰثه دی : تا ئید : واذا خلوا الی شیٰطینهم (بقره) او که مرګ مراد شی نو الف لام عهد خارجی دے علاوه د عیسیٰؑ نه مراد دی او که کل مراد شی نو مرزا ملعون په کښے هم مړ شو - (عثمانی) ؁

قصه د وفات د نبی صلی الله علیه وسلم

په مرض کښے نبی صلی الله علیه وسلم د خپلو ازواجو مطهراتوؓ نه بر قرار ساته خو زړه ئے د عائشے صدیقےؓ کره وو - نو د ازواجوؓ په اذن سره عائشے صدیقےؓ کره لاړ یو عشائے تپوس او کړ اَصَلَّی النَّاسُ نو ځمونږ میندو ورته اووے چه لَا وَهُمْ یَنْتَظِرُوْنَکَ یا رسول اللهؐ نو نبیؐ د راتلو کوشش اوکړه خو نه شو تلے نو ابو بکرؓ ئے خپل خلیفه کړو بیا د سحر په مانځه کښے نبی صلی الله علیه وسلم پرده پورته کړه او د خلقو د نماز تماشه ئے اوکړه او اصحاب خوشحاله شو نو ابو بکرؓ با نهٔ یته لاړ د بال بچ او د مال تماشے له هلته چه خبر شو چه نبیؐ وفات شه نو دهٔ اووے چه خدا یه ملا م ماته شوه او خار ته راغے نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ئے وفات بیا موندهٔ نو بنګل ئے کړه او اوئے وے چه کوم مرګ الله پاک تا لره مقرر کړے وو - هغه تا لره راغے - بیا مسجد ته لاړ حضرت عثمانؓ صاحبؓ

له اصل په عتبوا لګ چه د دری شال د تورے کړے چه د ګاټ نه بهر شی نو کار کوی دا غلط خبره ده په تسرفاتو کښے په اسباتو محتاج نه دے نو هغه صرف او صرف باری تعالیٰ دے ۱۲

ی مسئله د عدم عیسیٰؑ نه عکس خو تول رسولان نه دے وفات ۱۲

خلقو ته وي چه کښ شل شوے وه ۔ او حضرت عمر رض
چا ہرا او حضرت علی رض
چا او وے چه نبی د مرګ خیره او که ه نو مه به ئے کړم ۔ نو ابو بکر رض
خلقو ته او وے چه الیٰ عباد الله نو د محمد نه بعد ئے او وے من
کان یعبد محمدا فان محمدا قد مات ومن کان یعبد الله فان
الله حی لا یموت وما محمد الا رسول الخ د عمر رض جذ به سره شوه
انصا رجمع شو د خلا فت د پاره نو ابو بکر رض او عمر رض او ابو عبیده رض ورسیده
نو عمر صاحب رض د خبر وا ر ا ده وکړه نو ابو بکر رض ورته او وے چه صبر او کړه
نو په دلائل عقلیو او نقلیو سره ئے ثابته کړه چه خلا فت د قریشو
حق دے بیا ئے او وے چه په دے دواړو کښے یو غوره کړئ ۔ بنی
علیه الصلوة والسلام د دوینه خوشحاله تلے دے ۔ نو عمر صاحب رض
او وے چه د نماز د پاره خو بنی علیه الصلوة والسلام ته خلیفه
کړے نو نور څه پاتے شو ۔ نو بیعت ئے ورسره او کړو نو بیعت د
خلقو ده سره پوره شو ۔ بیا د قبر د ځائے بحث وه بیا د غسل مسئله
وه ۔ هرے خبرے پوره وخت غو ختنه لهٰذا د چا رشنبے په شپه نبی علیه
السلام دفن کړے شو انا لله وانا الیه راجعون ۔ یو صحابی رض وائی چه
د دفن نه بعد انکرنا قلوبنا حضرت فاطمے رض او وے انس رض صاحب ته
چه اے ستا سو زړه غوا ړی چه تا سو په بنی علیه الصلوة والسلام خاورے
غورز وئے ۔ حضرت فاطمے رض به چا کښے او وے یا ابتاه الی جبریل ننعاه
یا ابتاه اجاب ربا دعاه ۔ مشکوٰۃ ص۵۴۸

معن بن عدی رض وئے ګنی وګلی و الله ما احب ان اموت قبله لا صدقه حیا کما صدقته حیا ۔ د اصحابه او وے چه نو ږد اصحابو تمنیٰ د مرګ وکړه پس د وفات د نبی ع نه ۔

یا ابتاه الی الجنة الفردوس ماواه

وما استکانوا (۱۴۶) د سکن نه دے او فتحه اشباعی ده په اصل
کښے استکنو دے ۔ یا د کون نه دے نو په اصل کښے استکو نو وه
یا د کین نه دے کین معنا ئے فم د رحم ده نو په اصل کښے استکینو وه
(رشا فیه)

ولقد عفا عنکم (۱۵۲) د قرآن قانون دے چه د اصحابو
د غلطئ نه بعد د عفو اعلان کوی ۔ چه آئنده د خلقو د اعتراض

ځائے پاتے نہ شی۔ لیکن روافض کله د طعن نه بس کوی۔

قصه | یو رافضی عبد الله ابن عمرؓ ته اووے چه عثمانؓ په اُحد کښے تختیدلے وُه۔ او د بدر او حدیبیۓ نه غائب وه۔ نو دوی اووے اُو۔ نو هغه اووے چه الله اکبر چه تفضیل ثابت شو د علیؓ په عثمانؓ باندے ځکه چه د علیؓ نه دا درے واړه غلطیۓ نه دی شوی۔

مشکوٰۃ مرقاۃ اسماء الصحابہ بدر مشکوٰۃ مرقاۃ

نو عبد الله ابن عمرؓ ورته اووے چه په حدیبیه کښے نبی علیه الصلوٰۃ والسلام عثمان صاحبؓ د صلح د پاره مکے معظمے ته لیږلے وه۔ نو واپس خبر راغے چه عثمان صاحبؓ ئے شهید کړ نو نبی علیه الصلوٰۃ والسلام خلق جمع کړه او په مرګ ئے بیعت اوکړ چه مونږ به د عثمانؓ بدله اخلو د عثمان صاحبؓ د پاره ئے غائبانه بیعت اوکړ۔ او په بدر کښے د نبی علیه الصلوٰۃ والسلام لور رقیهؓ د حضرت عثمان صاحبؓ بی بی ناجوړه وه نو نبی علیه الصلوٰۃ والسلام ورته اووے چه ته زمونږ سره په غنیمت او ثواب کښے شریک ئے خو د خپلے ښځے خدمت له پاتے شه او په احد کښے ورته باری تعالیٰ عفو کړے ده۔ په تبوک کښے چه عثمان صاحبؓ ډیره چنده ورکړه نو نبی علیه الصلوٰۃ والسلام اووے ماعلیٰ عثمان ما عمل بعده۔ او د فتنو په بحث کښے نبی علیه الصلوٰۃ والسلام اووے چه هذا (عثمانؓ) یومئذٍ علی الهدیٰ لیکن روافض کله تے نه بس کوی۔

له بیانے ورته اووے چه دا جوړه کوړه د ځان سره یوسه ۱۲

شرح عقاید نسفی کښے دی نکف عن ذکر الصحابة الا بخیر لما ورد من الاحادیث الصحیحة فی مناقبهم۔ نبی علیه الصلوٰۃ والسلام د ماعزؓ په هجوه خفه شوے وه۔ هم دارنګ د غامدیه او د حاطب ابن ابی بلتعه په هجوه خفه شو

فاثابکم غما بغم الخ (۱۵۳) (۱) اُو ئے رسا وُ تاسو ته غم چه فوت د مال دے سره د بدل غم نه چه وصول د جراحت دے چه تاسو غمژن نه شئ په دے تکلیف باندے او بیا د نبی صلی الله علیه وسلم د اتباع خیال کوے۔ نو لا زا ید دے په کیلا تحزنوا او په لا ما اصابکم کښے رجلا لین)

(۲) چہ تاسو غم ژړن نہ شئ پہ فوت دَمال اونہ پہ حصول دَجراحۃ یعنی ستاسو بہ پہ آیندہ زمانہ کښې دَمال او دَجرحۃ سرہ تصور نہ وی بلکہ دَ اتباع دَ نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام بہ مو تصور وی -

(۳) اُووئے رسا وُہ تا سو تہ غم چہ فوت دَمال او وصول دَجراحۃ دے پہ سبب دَ خفہ کولو ستاسو نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام لرہ الخ -

(۴) او وئے رسا وُ تا سو تہ غم عظیمہ چہ خبر دَ شہادت دَ نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام وُہ سرہ دَ بل غم نہ چہ فوت دَمال او وصول دَجراحۃ دے چہ غم ژړن نہ شئ تاسو پس دَ دروغژن کیدو دَخبر دَ شہادت دَ نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام نہ پہ فوت دَمال اونہ پہ وصول دَ جراحۃ باندِ - ځکہ چہ قانون دا دے چہ لوئے تکلیف ختم شی - نو وړوکے تکلیف بیا سړی تہ څۀ نہ ښکاری - لکہ یو ے صحابیؓ تہ خبر دَ شہادت دَ نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام اورسید - نو دا روانہ شوہ احد تہ نو پہ لارے بہ ئے تپوس کوو- نو خلقو بہ ورتہ وے چہ پلار دے مړ دے او چا بہ وے چہ خاوند دِ مړ دے چا بہ وے چہ ځوئ دے مړ دے نو دے او وے چہ نبیؐ څنګہ دے - نو هغوی او وے چہ حضور صلے اللہ علیہ وسلم خوجوړ دے - نو دے او وے چہ تمامہ دُنیا دے نہ وی خو چہ نبی صلے اللہ علیہ وسلم جوړ وی (عثمانی و حکایات صحابہؓ)

ما قتلنا ههنا (۱۵۴) منافقانو دَ انصارو قتل خپل کنړہ ځکہ چہ دَ هغوی سرہ ئے نسب وہ (عثمانی)

لوکانوا عندنا (۱۵۵) استعمال دَ لو تیک نہ دے ځکہ چہ نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام فرمائی چہ لَو تفتح باب الشیطٰن - البتہ دَ تعلیم دَپارہ دَ لو استعمال جائز دے - تائید: دَ نبی صلے اللہ علیہ وسلم دَ کور ہ یوہ خدمتګارہ وادہ شوہ - نو نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام پتوس او کړہ چہ تاسو ورسرہ څہ نغت ویونکے جینکۍ نہ دی لیږلی دوی او وے چہ نا- نو نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام او فرمایل - لو بعثتم معها من یقول له اتیناکم

اتیناکم فحیینا دحیکم ؛ نو دا به خه وے - او بل جزئے خه شوه نو هغه نبی علیه الصلوٰة والسلام اوښد وے سه ولولا الجنطة الحمرآء لم تسمن عذارا کم ؛ ولئن قتلتم (۱۵۷) دریے قسمه عبادة دے (۱) صرف د پاره د رضا د باری تعم داعبادة د احرار دے (۲) د پاره د حصول د جنت داعبادة د تجار دے (۳) د پاره د خلاصی کولو د دوزخ نه داعبادة د عبید دے -

اول ته اشاره ده په لالی الله تحشرون (۱۵۸) سره - دوئم ته اشاره ده په رحمة سره دریم ته اشاره ده په مغفرة سره - دوئیم او دریم هم ښه عبادتونه دی - تائید : فمن زحزح عن النار وادخل الجنة فقد فاز (۱۸۵) که د بعض کسانو نه د دوا په وعبادتونو په حق کښے څه د کمی خبرے صادرے شوی دی نو هغه د هغوی جذبه ده - که رابعه عدویه چه داغله او ورسره په لاس کښے اور وے او په بل لاس کښے ورسره اوبه وے نو اوئے وے چه عبادت صرف د الله تعالیٰ د پاره کوئے او دئے په دے اوبو مړ کوے دے او جنت ئے په دے اورسوے دے -

او البته اول قسم عبادت خوبے مثل دے - تائید : رضوان من الله اکبر (توبه : ۷۲)

فبما رحمة من الله لنت لهم (۱۵۹) په احد کښے د مسلمانانو نه غلطی شوے وه - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام او غوښته چه بیا به د دوی سره مشوره نه کوم - نو باری تعالیٰ په یو طرز سره اوفرمایل چه بیا به هم د دوی سره مشوره کوے (عثمانی)

باری تعالیٰ د نبی علیه الصلوٰة والسلام د نرمئ صفت اوکه - قال علیه الصلوٰة والسلام ان الرفق لایکون فی شئ الا زانه ولاینزع عن شئ الاشانه (مسلم) نبی صلے الله علیه وسلم اکرم الناس، اشجع الناس، اعلم الناس احلم الناس، احسن الناس وه - تائید : حسان رض فرمائی ے

واحسن منك لم تر قط عینی	واحسن منك لم تلد النسآء
خلقت مبرأً من کل عیب	کانك قد خلقت کما تشآء

حُسن دَ یوسفؑ زیات وَه دَ خپلے زمانے دَ خلقو نه (حاشیه مشکوٰة ص۵۲۹)

اَوَلَمَّآ اَصَابَتْكُمْ مُّصِيْبَةٌ (۱۶۵) اصل کښے وه - لَمَّا اَصَابَتْكُمْ مُّصِيْبَةٌ اجزعتم وقلتم - همزه دَ صدارت دَپاره مخکښے لاړه مدخول حذف شو اختصاراً واو عاطفه مخکښے شو مدخول دَ همزه شو ځکه چه دال دے په محذوف چه مدخول دَ همزه دے -

فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِيْنَ (۱۶۶) وَلِيَعْلَمَ عطف دے فَبِاِذْنِ اللّٰهِ باندے داعلّتِ غائی عطف شو په علّتِ فاعلی باندے - (۱) علّت فاعلی مامنه الشیٔ (۲) علّت غائی ماله الشیٔ (۳) علّت صوری مابه الشیٔ بالفعل (۴) علّت مادی مابه الشیٔ بالقوة -

قَالُوْا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّاتَّبَعْنٰكُمْ (۱۶۷) (۱) که مونږ په جنګ پوهیدے نو ستاسو سره به مو ملګرتیا کړے وے - خو مونږ ه ستاسو په زعم کښے په جنګ نه پوهیږو ځکه چه تاسو ځمونږ په مشوره عمل اُونه کړو - (۲) یا که مونږ پوهیدے چه داجنګ دے دا خو خودکشی ده نو ځکه ستاسو متابعت نه کوو - (عثمانی)

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبِيْ مِنْ رُّسُلِهٖ مَنْ يَّشَآءُ (۱۷۹) فيوحي اليه مايشآء (مدارک)

الغیب کښے الف لام دَپاره دَ استغراق اخلی مبتدعین او علم کلی اعطائی ثابتوی انبیاؤ لره داخبره دَ قرآن نه خلاف ده - تائید:

(۱) قُلْ لَّا يَعْلَمُ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ (نمل: ۶۵)

(۲) وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِّنَ الْاَعْرَابِ مُنٰفِقُوْنَ وَمِنْ اَهْلِ الْمَدِيْنَةِ مَرَدُوْا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ (توبه: ۱۰۱)

(۳) عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ (توبه: ۴۳)

سَيُطَوَّقُوْنَ (۱۸۰) قال عليه الصلوٰة والسلام من اٰتاه الله مالا فلم يؤد زكوته مثل له يوم القيمة شجاعا اقرع له زبيبتان يطوقه يوم القيمة ثم يأخذه بلهزميه (يعني شدقيه) ثم يقول انامالك وانا كنزك

له بنى عليه السلام وحسن الناس اكرم الناس اعلم الناس اتقى الناس اشرف الناس اشجع الناس اقوى الناس وَه، رکانه دَ خپلے زمانے پهلوان وَه چه دَ او نبی په ښته خرمن به او دریدو و خلقو ته به غرض را ښکله نو ضرغمس به شوه او دَ رکانه دَ خپونه به چا آزاده نه کړه نبی علیه السلام هغه لره درے ځله را پرزولے وه بیت حسن یوسف دم عیسیٰ ید بیضا داری آنچه خوبان همه دارند تو تنها داری

۲ په سو کښے دوه تور داغونه ۱۲

واقاعة الله به ۱۳ وعدلا عادا ۱۲ وعدلا انبياء ال عمران ۱۲

الذين اشتروا الكفر بالايمان الخ ۱۸۸ - کفر ئے واخستو او ایمان ئے پریخودو عنکبوت ۲۸ کم ... بادشاه په ویلی
مین دګو او ویشځه په زړګی حینه وه ۲ اونا ... ۱۵۷ (۱) قصو طبیبانو ملاج ونه کړو او کامل طبیب مرض د شق معلوم

ثم تلا ولايحسبن الخ (بخاری)

لقد سمع الله (۱۸۱) هرکله چه نازل شو واقرضوا الله قرضا حسنا (مزمل: ۲۰)
نو خلق درے فریقے شو (۱) بخیلان نو الله تعالیٰ پے رد وکړ په ولايحسبن الذين الخ
سره (۲) منافقان چه دوی وے چه الله تعالیٰ فقیر دے چه قرض غواړی نو
الله تعالیٰ پے رد وکړ په لقد سمع الله سره (۳) مخلصین چه ابو دحداح او وے
چه څما باغ د شپږ و سوو کجورو والا دے ما الله تعالیٰ لره قرض ورکړ ۔ نو
کور ته لاړ او خپلے ښځے ته ئے اووے چه ما خپل فلانکے باغ الله تعالیٰ لره
قرض ورکړ نو ښځے ورته اووے چه باری تعالیٰ زمونږ نه قرض اخلی
نو دا او وے چه او ۔ نو ښځے اووے چه ښه دے وکړه دا سے څائے کښے
عالم قرض ورکوی نو چه د نبی صلے الله علیه وسلم حضور ته راغے نو نبی علیه
الصلوٰة والسلام او فرمایل ۔ کم من عذق رداح ودار فیاح لابی دحداح (معارف)

وان الله ای واعلموا ۔ تائید: واعلموا انما اموالکم (انفال: ۲۸)
لیس بظلام للعبید (۱۸۲) (۱) ای بذی ظلم ۔ او د غتو خوځه غتے
وی نو ځکه د ظلم تعبیر اوشه په ظلام سره ۔
(۲) یا نفی د قید او د مقید دواړه شوے ده ۔ او دا قانون چه نفی متوجه شی
مقید ته نو قید اوتا دهی ۔ دا اکثری دی کله قید او مقید دواړه اوتا وهی
تائید: ما للظلمین من حمیم ولا شفیع یطاع (المؤمن: ۱۸) ای لا شفاعة ولا طاعة ۔
یا مبالغه نقل شو یده نفی ته یعنی انتفی الظلم من الله تعالیٰ انتفاءً
مبالغا فیه (شیخ الهندؒ)

وان تصبروا وتتقوا فان ذلك من عزم الامور (۱۸۶) (۱) جزا محذوفه
ده ۔ ای فهو خیر لکم او فان ذلك دلیل د جزائے محذوفه دے نو ذلك
اشاره ده مطلق صبر او مطلق تقوی ته ۔
(۲) یا فان ذلك جزا ده نو ذلك اشاره ده صبر او تقوی د مخاطب ته
(ابو سعود)

ویتفکرون فی خلق السموٰت والارض (۱۹۱) د دے ایت نه معلومیږی

معلوم کړو نو ژر ئے کړو ئے نعرو وکړه او معلوم مریض شو او د ویښلے ترته ژړه تور شو میا معلوم شو او ویښځه باد شاه ته بوره ولاړه شو او دغسے روح بیمار کوی په نفس او عضو په لذات اخته دے نو بد عملی پیرځے خو کامل کوی لذات ته او کامل پیر ...ته لذات بد بنکاره کوی نو نفس روح ته ورګار شی نو عضو په جوارح د روح مقصود پوره کوی او نیکی کوی ۔ از مثنوی
=
کل نفس الخ ۱۸۵ الموت قد عم کل نفس شاربها الفقر بیت کل نفس نازلها ۔

(۱) صرکیں، چہ دزمکے نہ توکیبږی وحدہٗ لاشریک لہٗ دائی (۲) نہ هرځائے اسونہ زغلولے شي، بلکہ دیر ځائے دوال منزِ شوی

اثبات دَ مراقبے۔ او محل دَ مراقبے چہ مخلوق دے۔ اکابر وائی تفکروا فی ایا ت الله ولا تفکروا فی الله۔ (معارف) تفکر ساعة خیر من قیام لیلة (حسن بصریؒ)

۱۔ ہر گیاہی کہ از زمین رو یید وحدہٗ لا شریک لہٗ گو یید

۲۔ نہ ہر جائی مرکب توان تا ختن کہ جا ہا سپر باید انداختن (سعدیؒ)

سُبحٰنک فقنا عذاب النار۔ پہ دے کښے توسل دَ یو اعمالِ صالحو سرہ۔ ربّنا انک من تدخل النار فقد اخزیتہ (۱۹۲) للخلود۔ فلا استدلال للمعتزلۃ علی عدم ایمان اصحٰب الکبائر بقولہٖ تعالٰی۔ یوم لا یخزی الله النبی والذین اٰمنوا معہ۔ (تحریم: ۸)

ولا یغرنک تقلب الذین کفروا (۱۹۶) دَ تقلب پہ معنی کښے اضطراب دے۔ نو معلومہ شوہ چہ کافران سرہ دَ دنیا وی نعمت نہ مضطرب دی اطمنان صرف پہ تعلق بالله کښے۔ تائید: الا بذکر الله تطمئن القلوب (رعد: ۲۸)

یا ایها الذین اٰمنوا اصبروا وصابروا الخ (۲۰۰) دا اجمالی خلاصہ دَ سورۃ دہ۔ اصبروا دَ توحید پہ اشاعت چہ څہ مصائب راځی نو برداشت کوئے۔ صابروا پہ مضبو طۍ سرہ مقابلہ اوکئ دَ کفارو سرہ پہ اشاعت دَ دین کښے۔ یا دَ مسلمانانو سرہ۔ تائید: فاستبقوا الخیرات (مائدہ: ۴۸) رابطو سرحد وتہ بندکی۔ قال علیہ الصلوٰۃ والسلام رباط یوم فی سبیل الله خیر من الدنیا وما فیها (بخاری)

فائدہ:۔ صبر پہ هر وقت کښے دے۔ مصابرہ پہ دوران دَ قتال کښے دہ۔ مرابطہ پہ احتمال دَ قتال کښے دہ۔ تقوی مدار دَ قبولیت دَ اعمالو دے فلاح نتیجہ دَ اعمالو دہ۔ قال علیہ الصلوٰۃ والسلام من قرء اٰخر اٰلِ عمران کتب لہٗ قیام لیلة (دارمی)

تام شو بفضلہ تعالٰی اٰل عمران۔ ۱۴۔۱۔۱۴۰۱ تاریخ بانیہ۔

من نگویم کہ طاعتم بپذ یر قلم عفوہ برگنا هم کش (سعدیؒ)

احکام د رعیت ۲۰ دی ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۷، ۱۱، ۱۵، ۱۹، ۲۲، ۲۴، ۲۹، ۳۲، ۳۴، ۳۵ -
احکام د راعی ۲۰ ۵۸، ۵۹، ۸۳، ۸۸، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۴، ۹۷، ۱۰۱، ۱۰۳، ۱۰۴ -

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

سُوۡرَةُ النِّسَآءِ مَدَنِیۡ دے

****

ترتیب نزولی سره (۹۲) ترتیب قرآنی سره (۴) بعد الممتحنه وقبل الزلزال۔

ربط (۱) د سورة بقرة د مضامینو نه اعادهٔ امور انتظامیه نو تخصیص بعد تعمیم شو چه اوقع وی په ذهن کښے۔
(۲) په دے سورة کښے اصلاح عالم ده او مخکښے سورة کښے اصلاح د نصارا وه نو دا سورة تتمه شوه۔

خلاصه په دے سورة کښے دوه حصے دی۔ (۱) په اوله حصه کښے خوارلس احکام د رعیت دی (۲) په دویمه حصه کښے یولس احکام د راعی دی۔ د اولے حصے نه روستو مسئله توحید ده د دویمے حصے نه روستو اعادهٔ مسئلهٔ توحید ده تفصیلا۔ د دواړو حصونه بعد په دوه وه احکامو د رعیت او په یولو حکم د راعی باندے تبصره ده۔ په ابتدا کښے تخویف اخروی دے۔ په درمیان کښے د یو اعتراض جواب دے چه قرآن دفعة ولے نازل نه شو۔ په آخر کښے اعاده مسئله وراثت ده برائے مراعات النظیر۔ نور تبعی مضامین دی۔

واتقوا الله الذی تسآءلون به (۱) چه سوال کوئے د یو بل نه په نوم د ده سره (۲) یا سوال له ده نه کوئے نو با زائده شوه او باب تفاعل په معنی د نفس فعل شو (رشیخ) والارحام۔ ویرېږئ د قطع کولو د رحم نه نو دا براعة الاستهلال شو۔ چه په دے خطبه کښے دا سے لفظ ذکر شو چه د مقصود نه خبر ورکوی۔ ځکه چه په دے سورة کښے د ارحام د حقوق بحث دے۔ قال علیه الصلوٰة والسلام من سرّه ان یبسط علیه رزقه وینسأ فی اثره (ای یؤخر فی اجله) فلیصل رحمه (بخاری)
قال علیه الصلوٰة والسلام لا یدخل الجنة قاطع (بخاری)

صلہ توړونے والو له جوړ۔

صله والا هغه دے چه د بد و په مقابله کښے نیکی کوی - د نیکئ په مقابله کښے نیکی او د بدئ په مقابله کښے بدی آسان کار دے -

رقیبا - نګهبان - ولا تأکلوا اموالهم الی اموالکم ای مع حوبا ګناه -

وان خفتم ان لا تقسطوا فی الیتمی فانکحوا الخ (۳) (۱) که یریږئ تاسو چه انصاف به اونه کړئ په حق د یتیما نو کښے نو نکاح اوکی د نورو ښځو سره الخ (عائشهؓ)

(۲) که یریږئ چه انصاف به اونه کړئ په حق د یتیما نو کښے په سبب د ډیر والی د اهل وعیال سره نو ښځے کمے کړئ (عکرمهؒ)

(۳) که یریږئ چه انصاف به اونه کړئ په حق د یتیما نو کښے - یعنی د یتیما نو سره د بے انصافئ نه یریږئ نو په دغه شکل د زنا نوو سره هم انصاف کوئے (سعید بن جبیرؒ)

ما طاب - کلمة ما تدخل فی صفات من یعقل وقد یجیئ بمعنی من مجازا کقوله تعالیٰ والسمآء وما بنٰها (شمس: ۵) والاصل فیه ان یکون فی ذوات مالا یعقل (نورالانوار)

مثنیٰ تکرار د عدد د پاره د دے دے چه اشتراک لازم نه شی په منکوحه کښے ځکه چه مقابله د جمع د جمعے سره تقاضا کوی د انقسام د احاد په احاد باندے لکه رکبوا دوابهم (معدن)

واو په معنی د او نه دے کما قیل ورنه نو لازم به وو یو د دے امورو نه بلکه واو د پاره د جمع مطلق دے - او مقصود دا دے چه نا جائز دے دوی لره تجاوز د اربعو نه - نور دراغے په روافض چه هغوی نهه جائز کوی او نهه بیبیانے د نبی علیه الصلوٰة والسلام وے دا د هغه خصوصیت دے (عبدالحیؒ وغیره) (حاشیه هدایه اولین ج ۲ ؛ ط ۲۹۱)

وان خفتم ان لا تعدلوا نه مراد عدل اختیاری دے او د لن تستطیعوا ان تعدلوا بین النسآء (۱۲۹) نه مراد عدل غیر اختیاری - نو لازم نه شو لزوم د نکاح واحده کما قیل (تهانویؒ)

پہ ځلور ازواج کښې د توقان مال له دنه پاره کفاف دے فافهم (عبدالغفور)
فواحدة ای واختاروا (شیخ) صدقاتهن (۴) مهرونه
نحلة په خوشحالئ سره۔ فان طبن لکم عن شئ منه نفسا۔ د محاورے
ترجمه:۔ که وے بانه تاسو ته یو شے د مهرونه په خوشحالئ سره۔
لفظی ترجمه:۔ که شی خوشحاله شوے زړونه تاسو ته دیو شی د مهرونه۔ از
روئ نفس۔ هنیئا۔ په مزئے سره۔ مریئا۔ په بے شونځ سره۔
د حلال مال خوراک او هضمول زړه ته آسان دنه په خلاف د حرام نه۔
ولا تؤتوا السفهاء اموالکم۔ (۵) مالونه خپل۔ قیما اسباب معیشة
یا مالونه د هغوی چه په تصرف ستاسو کښې دی۔ نو قیما ترجمه شوه
ولایة (نورالانوار)
واذا حضر القسمة اولوا القربی والیتمی والمسکین۔ (۸) حکم
استحبابی دے یا منسوخ دے (عام) والیتمی والمسکین تخصیص بعد
تعمیم دے په دے باندے دلالت کوی اینده زجر۔ ولیخش الذین
(۹) (شیخ)
ان الذین یاکلون اموال الیتمی ظلما۔ ۱۰۔ د مړو په خیراتونو
او فدیو کښې شامل دی مړو مال خوړل کیږی۔
یوصیکم الله فی اولادکم۔ ۱۱۔ چه سړے مړ شی نو اول تکفین
تجهیز دی۔ خو چه په کفن کښې اضراف کما وکیفا نه وی۔ بیا قرضه ده
نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی النفس ماسورة بدین علیها یشکوا
الی الله وحدتها (مشکوة) بیا وصیت دے د ثلث نه۔ اول ذوی
الفروض دی چه حصے ئے په قرآن کښې معلومے شوی دی۔ بیا عصبه
دی چه ما بقی د ذوی الفروض نه اخلی۔ او په نزد د عدم د ذوی
الفروض کل مال اخلی۔ د ځلور فریقی دی (۱) ځوئ د ځوئ ځوئے وان
سفل (۲) پلار د پلار پلار روان علی (۳) ورور د ورور ځوئ وان سفل
(۴) تره د تره ځوئ وان سفل۔ بیا ذوی الارحام دی۔ بیا مولی د

موالات دی- بیا مقر له بالنسب علی الغیر دی بیا موصی له بجمیع مال دی بیا بیت المال دے او دا مذهب د امام صاحبؒ دے -او د امام شافعی صاحبؒ په مذهب د عصبه وڅه نه روستو بیت المال دے -

فان کن نسآء فوق اثنتین فلهن ثلثا ما ترک - او په حق د خویاند وکښے راځی - فان کانت اثنتین فلهما الثلثٰن - ۱۷۶- نو د زیا توجینکو حکم د اول نه معلوم شو او د دوه جینکو حکم د دوه خویاند و نه معلوم شو - او د زیاتو خویاند و حکم د زیاتو جینکو نه معلوم شه - نو دا صنعت الاحتیاک دے (رشوبفیہ)

فلامه الثلث - نو باقی د پلار شو - دا بیان ضرورت دے -

فان کان له اخوۃ فلامه السدس - دونړه محجوب دی په مور و پلار سره په حجب حرمان سره - او مور محجوبه ده په دونړو سره په حجب نقصان سره-

کللة - چه اصول او فروع ئے نه وی وله اخ او اخت - اخیافی یعنی صرف د موره مراد دی - او اعیانی او علاتی په آخیر د سورة کښے راځی - غیر مضار - حال دے د ضمیر د یوصی نه ځکه د دغه نه موصی معلوم یږی (کمالین) وصیة - منعول به ده د غیر مضار نه (جامع البیان)

والتی یاتین الفاحشة - ۱۵ - (۱) اول حکم والذان - ۱۶ - دوه یعنی د لواطت او د وطی اشتراکی حکم - فاذوهما وڅه -

(۲) بیا د وطئ د پاره دا حکم راغے چه والتی یاتین الفاحشة الخ -

(۳) بیا دریم حکم راغے د وطئ د پاره چه بکرے د پاره جلد دے او تغریب حکم سیاسی دے - او د محصن د پاره رجم دے - او د لواطت حکم په خپل اجمال باندې پاتے دے - د امام صاحبؒ په مذهب باندې - او امام شافعی صاحبؒ ئے قیاس فی الاسم کوی - چه زنا سفحیه د مآء ده په محل مشتها کښے - او دا صفت په لواطت کښے نو زنا شوه -

(۱) اعیانی چه د مور او پلار دواړو نه وی ۱۲ علاتی چه د پلار نه وی صرف (میراث)

قال فخذوا من ان البکر بالبکر جلد مائة وتغریب عام الا معکوۃ شریف له عن ابن عباس انه سئل عن حد البکر بعدم علیهما حد قال شتم ... وهذا لفظ ... تفسیر اول

نو حکم دَ زنا ورلره راځی - امام صاحبؒ وائی چه قیاس فی الاسم ناجائز دے
ځکه چه اسم تعلق دَ وضع سره لری -

قصه یو حنفی اووے شافعی ته چه جرجیر ته وَلے جرجیر وائی؟
دا یو کیاه ده په او به کښے کیږی - نو هغه اووے چه ځکه چه
دا په مخ دَ اوبو رقیږی - نو هغه ورته اووے چه کیره ستا هم رقیږی
او جرجیر خو نه ده - بیائے ورته اووے چه شیشی ته قاروره وَلے
وائی؟ نو هغه اووے چه اوبه په کښے قرار نیسی - نو هغه ورته اووے 11
چه په کیډه ستا کښے هم اوبه قرار نیسی او قاروره خو نه ده -

او صاحبینؒ قیاس فی الحکم کوی - یعنی دلالت النص سره حکم ثابتوی
په لواطت کښے چه زناء سفحه دَ ماء ده په محل حرام مشتهی کښے
او دا صفت موجود دے سره دَ کمال نه په لواطت کښے نو حکم دَ زنا
لواطت لره راځی - امام صاحبؒ وائی چه محل دَ لواطت په نزد دَ
عقولو سلیمو مشتهی نه دے ځکه چه محل دَ گندگئ دے (اصول)

انما التوبة علی الله - ۱۷ - علی الزام تفضیلی دے - للذین
یعملون السوء بجهالة ثم یتوبون من قریب - یعنی الله تعالیٰ
الزام دَ قبول دَ توبے په دے صورت کښے کړے دے چه گناه په
جهالت سره وشی او توبه من قریب وی - دَ نورو صورتو نو نه
دلته سکوت دے دَ هغې حکم به دَ نورو نصوصو نه معلومیږی (عثمانی)

(۲) عن مجاهد من عصی الله فهو جاهل - تائید: هل علمتم ما فعلتم
بیوسف واخیه اذ انتم جٰهلون (یوسف: ۸۹) من قریب معلوما
قبل حضرت الموت - تائید: حتی اذا حضر احدهم الموت - ۱۸ - (مدارک)
قال علیه الصلوٰة والسلام التائب حبیب الله - قال علیه الصلوٰة
والسلام التائب من الذنب کمن لا ذنب له -

وان اردتم استبدال زوج - ۲۰ - چه یوه ښځه طلاق کړی او
بله واخلی - قنطارا ډیر مال - قال عمرؓ علی المنبر لا تغالوا بصدقات

النسآء قالت امرأۃ انتبع قولک ام قول اللہ تعالیٰ وآتیتم احدٰهن قنطارا فقال عمرؓ کل احد اعلم من عمرؓ تزوجوا علیٰ ما شئتم۔ یعنی چہ یرمهر جائز دے خو بهتر نہ دے۔

حرمت علیکم امهاتکم -۲۳- امهات جمع دَ اَم دہ مستعملیږی په ذوی العقول کښے او امات مستعملیږی په غیر ذوی العقول کښے او په مفرد کښے ھے شاذ دہ یقال امهتی خندف۔

تحریم چه منسا ف شی اعیان ته لکه محارم نو حقیقت دے په نزد دَ امام صاحب او بعض په کښے توقف کړے دے - او امام شافعی صاحبؒ تقدیر دَ فعل کوی (نور الانوار)

وامهٰتکم التی ارضعنکم - ازجانب شیر دہ ہمہ خویش شوند وازجانب شیرخوار زوجان وفروع - من نسآئکم التی دخلتم بهن نکاح البنات تحریم الامهات ، دخول الامهات تحریم البنات۔

وان تجمعوا بین الاختین - هغه دوہ ښځے چه جره یوه مذکر فرض کړے شی نو دَ بلے نکاح پے حرامیږی - نو دَ میرے خوانیے سرہ نکاح جائز دے[1] -

والمحصنات من النسآء -۲۴- دَ محصنات دَرے ترجمے دی (۱) خاوند والا ښځے - (۲) حُرے (۳) پاکے - دلته اول ترجمه مراد دہ۔

ان تبتغوا باموالکم - بآ دَ پارہ دَ الصاق دہ او داخاصه دَ کتاب اللہ دی یعنی نکاح به ملحق وی دَ مال سرہ - بغیر دَ مال نه به نکاح نه وی - او مال به کم از کم لس روپئ شرعی وی - ځکه نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی لا مهرا قل من عشرة (عمدة الرعایه) -

امام شافعی صاحبؒ وائی چه بغیر دَ مال نه هم نکاح صحیح کیږی او په کم مال سرہ هم صحیح کیږی - ځکه چه یوه ښځه راغله او نبی علیه الصلوٰة والسلام ته ئے ځان هبه کړه نو دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام ضرورت نه وه - نو یو صحابیؓ عرض اوکړ

وانکحوا -۲۲- عن براء بن عازبؓ قال مرّ بی خالی ومعه لواء فقلت این تذهب قال بعثنی النبی الی رجل تزوج امرأة ابیه آتیه برأسه (رواہ الترمذی مشکوٰة ص ۳۰۲)

[1] لکه کله دَ مذکر فرض شی نو هغه بله ئے خور نه دَ ځ او که هغه مذکر فرض شی نو دا ئے دَ بلا ورېرځه ده ۱۲

رواہ دار قطنی وبیهقی - حاشیه مشکوٰة ص ۲۷۷

ولو خاتمًا من حدید ۲۰-

نو نبی علیه الصلوة والسلام اووے چه مهر راوړه نو هغه اووے چه نشته نو
نبی علیه الصلوة والسلام اووے چه اګر که ګوتۍ وی د حدید - نو هغه اُووے
چه دا هم نشته نو نبی علیه السلام اووے چه تا ته څه قرآن یاد دے نو هغه
اووے چه فلانے فلانے سورة را ته یاد دے نو نبی علیه الصلوٰة و
السلام اووے چه تا ته م په نکاح درکړه بما معك من القرآن نو د
خاتم د حدید نه کم مهرا و د بما معك نه غیر حال په مهر کیدے صحیح شو
امام صاحبؒ وائی چه د خاتم نه مهر معجل مراد دے او د بما معك نه باء د
سببیه ده یا خصوصیت د نبی دے - مشکوٰة ۲۷۶

مشکوٰة ص۲۷۶

فما استمتعتم به منهن فآتوهن اجورهن - د دے ترجمے دی (۱) پس هغه
مهر چه نفع واخسته تاسو په سبب د هغه سره د زنا نوو نه پس ور کوئے
مهرونه د دوی - اجور کیدے وضع د ظاهر ده په ځائے د ضمیر (۲) پس هغه
فرج چه نفع واخسته تاسو په دغه فرج سره په دے حال کیدے چه د جنس د
زنا نونه دے پس ور کوئے مهرونه د دوی - ما په اعتبار د معنی سره
جمع دے نو ځکه ضمیر د جمع د هن ورته راجع شو - (۳) پس هغه فعل
چه نفع واخسته تاسو په دغه فعل سره (چه جماع ده یا خلوةٌ یا نکاح دے)
نو ور کوئے مهرونه د دوی په سبب د دغه فعل سره نو عاید د موصول
حذف دے چه به دے-

له خلوة صحیحه مراد دے چه په خالی کوړه کیدے دوا په وی او مانع شرعی او طبعی نه وی ۱۲

ومن لم یستطع منکم طولا - ۲۵- حکم چه منسوب شی یو موصوف ته
یا معلق شی په شرط پورے نو په انتفاء د صفت او د شرط سره انتفاء د حکم
راځی په نزد د امام شافعی صاحبؒ - خلافاً لابی حنیفهؒ - نو دلته به نکاح د
امّی هله جائز وی چه طاقت د حرے نه وی او امّه به مؤمنه وی - او
امام صاحبؒ وائی که طاقت د حرے وه او امّه کتابیه وه نو دا نص تے نه
ساکت دے نو د بل نص نه به حکم معلومه وو - هغه واحل لکم ما
وراء ذلکم (۲۴) دے - نو حاصل دا چه طاقت د حرے نه وه نو نکاح د
امّے ورله بلا کراهته جائز دے - او چه امّه مؤمنه وه نو نکاح بهتر دے-

نو فائده دَ شرط حاصله شوه (نور الانوار)

یاایها الذین امنوا لا تأکلوآ اموالکم بینکم بالباطل الآ ان تکون تجارة عن تراض منکم - ۲۹ - قال علیه الصلوة والسلام التاجر الصدوق الامین مع النبیین والصدیقین والشهدآء (ترمذی) عن تراض منکم نه معلومه شوه چه دَ پرمټ تجارت ټیک نه دے (معارف) -

ان تجتنبوا کبآئر ما تنهون عنه نکفر عنکم سیاٰتکم - ۳۱ -

(۱) که دَ غټو گناهونو نه تاسو ځان بچ کړ نو واړه به معاف کړم په حسنات سره (جلالین) -

(۲) کوم گناه چه مقصودی دے نو تاسو دَ هغه نه ځان بچ کړئ نو ذرائع دَ دغه گناه چه فی نفسه معاف دی دا به زهٔ درته مباح کړم لکه یو سرقه ده چه گناه کبیره دے او مقصود دے او بیا دَ هغے اسباب دی چه فی نفسه مباح دی خو گناه صغائر گرځیدلی دی چه ذرائع شوی دی دَ گناه دَ پاره (معارف)

معتزله وائی چه که یو سړے ځان دَ گناه کبیره نه بچ کوی - نو معافی دَ صغائر په باری تعالی باندِ لازم ده او معافی دَ کبائر ممنوعه ده - اهل سنت والجماعت وائی چه دا دواړه دعوے غلطے دی ځکه چه باری تعالی فرمائی - ان الله لا یغفر ان یشرک به ویغفر ما دون ذٰلک لمن یشآء (۴۸)

نو معافی دَ صغائر په باری تعالیٰ لازمه نه ده - او په ما دون ذٰلک کښے کبائر هم داخل دی نو دَ کبائر معافی ممنوعه نه ده - (حدیقه)

فائدهٔ :- شرک بے دَ توبے نه نهٔ معاف کیږی - گناه کبیره معاف کیږی په توبه سره او په فضل سبحانی سره بے دَ توبے نه - او صغائر معاف کیږی په فضل سره او په توبے سره او په حسنات سره -

ولا تتمنوا ما فضل الله به بعضکم علی بعض - ۳۲ - یعنی کمالات غیر اختیاری کښے تفویض وکړئ تقدیر ته لکه چه نسآء لره شرعًا قاضی کیدل ناجائز دی او په کمالات اختیاری کښے کوشش کوی (معارف)

چه یکبه رضا ختم شی
الا التواخذ
قال اذا دان امرائکم خیارکم واغنیائکم سمحائکم وامورکم شوری بینکم فظهر الارض خیر لکم من بطنها واذا کان امرائکم شرارکم واغنیائکم بخلائکم وامورکم الی نسائکم فبطن الارض خیر لکم من ظهرها ۱۲ مشکوٰة
قال ولا تضرب الوجه ولا تقبح الا لا تقل قبح الله وجهه ولا تهجر الا فی البیت
منهاج
یعنی لا تترک المنام معه ولا تضرب ضربًا غیر مبرح فلا تبغوا علیهن سبیلا ولا یشتم ولا یحمل عمل مغصو من الاعضاء من اداء وظیفته - منهاج
فیفت مرقة فاکثر ماءه وتعاهد جیرانک - ۲ - والجار ذی القربی ۳۶ قال یا اباذر اذا

والذین عقدت ایمانکم فاتوھم نصیبھم - ۳۳ - من النصر والرفادۃ (ابن عباس) یعنی شپږمه حصه مراد نه ده دَ مولا دَعقد موالات دَ پاره ده چه ایات منسوخ شی په نزد دَ امام شافعی صاحبؒ باندې - و بذی القربی - ۳۶ - دا عطف دَ خاص په عام شوې دې کما قیل ځکه چه والدین ذی القربی کښې داخل شوې دې ځکه چه ذی القربی هغه دی چه دَ چا خپلوی په سبب دَ والد نو که چا والد ته قریب اووې نو دې عاق کیږی (هدایه اخیر ۶۲۴)

یایها الذین امنوا - ۴۳ - دا امر مصلح دې -

ولاجنبا الاعابری سبیل حتی تغتسلوا - مه نزدې کیږئ مانځه ته په جنابت کښې مګر که مسافر وې نو تیمم جائز دې (امام صاحبؒ) مه نزدې کیږئ مواضع دَ صلوۃ ته مګر که تیریږې یعنی که لار په مسجد کښې وی نو بیا تلې شی په جنابت کښې (امام شافعیؒ) نو دَ معطوف علیه دَ صلوۃ نه مراد نماز شو او دَ معطوف دَ صلوۃ نه مراد مواضع دَ صلوۃ شو نو دا صنعۃ الاستخدام شو۔

وان کنتم مرضیٰ او علی سفر او جآء احد منکم من الغائط - دلته دَ او مقابله نه صحیح کیږی ځکه مرض او سفر خو دَ نواقض وضوء نه دی نو بعض وائی چه او په اوجآء په معنی دَ واو دې یا معطوف علیه محذوف دې چه وانتم جنب او محدثون دې او انور شاه صاحبؒ فرمائی چه دلته صرف تقابل عنوانی دې او لمستم النسآء دَ امام شافعی صاحبؒ په نزد مسح بالید مراد ده او دَ امام صاحبؒ په نزد مراد جماع ده - فتیمموا صعیدا - غزوه بنی المصطلق کښې دَ حضرت عائشہؓ هار ورک شه - نو نبی علیه الصلوۃ و السلام خلق دَ تلاش دَ پاره اولیږل - او پخپله ئې آرام کولو - وخت دَ نماز وه او اوبه نه وې نو اصحاب پریشانه وو - نو دَ تیمم حکم راغې - دَ نماز نه بعد چه فوج روان شو - نو هار دَ نبی علیه الصلوۃ والسلام په ځنګ کښې دَ اوښ دَ لاندې پروت وه - غیب دان صرف باری تعالیٰ

وانتم سکریٰ - ۴۳ - سکر الاجسام بالطعام والشرب، وسکر النفوس بالصور، وسکر الارواح بالاصوات، (فتاوی ابن تیمیه ص ۲۶۱ ج ۲) قال اجتنبوا السبع الموبقات الشرک بالله، والسحر، قتل النفس، اکل الربا، اکل مال الیتیم، التولی یوم الزحف، قذف المحصنات۔ مشکوۃ ص ۱۷

له خبره صفحه نقل کړې ده دَ مسلم الثبوت نه ۱۳ ۱۳

غیب دان بے د باری تعالیٰ نه خداوند تعالیٰ خلقو ته خوده چه غیب دان بے د باری تعالیٰ نه دے - خداوند تعالیٰ خلقو ته خوده چه غیب دان بے د باری تعالیٰ نه

دے - خداوند تعالیٰ خلقو ته خوده چه غیب دان بے د باری تعالیٰ نه دے - د پاره زنده دلیل خدائے پاک پیش

بل څوک نشته - د توحید د مسئلے د پاره زنده دلیل خدائے پاک پیش

کړو نو نبی علیه الصلوٰة والسلام به ډیر خوشحاله شوے وی ولو کره

الکفرون - المثبتون العلم الغیب للنبی - مقصود د نماز نه سجده

ده او په سجده کښے سر ایخوده دی په خاوړو - او په تیمم کښے خاورے

مُزِیل دی په مخ باندِ - او خاورے مطهرے دی فی الجملة - او اوبه هم

مطهرے دی (حجة الله البالغه)

غیر مُسْمَع - ۴۶ - ظاهر معنی چه تا ته څوک غلطه خبره نه شی

اوره وَلے - او مراد دا ده چه ته کونړ شے - لَیًّا بالسنتهم - ای یمیلون

السنتهم من الحق الی ما فی قلوبهم من الباطل - او یمیلون السنتهم

عما فی قلوبهم من التحقیر الی مایوهم منه التوقیر - (الشیخ)

من قبل ان نطمس وجوها - ۴۷ - والحق ان النظم الکریم لیس

بنص فی احد الوجهین (دنیوی واخروی) بل المتبادر منه بحسب المقام

هو الاول لانه ادخل فی الزجر وعلیه مبنی ماروی عن الحبرین

(عبد الله بن سلام وکعب الاحبار) لکن لما لم یتضح وقوعه علم ان

المراد هو الثانی والله تعالیٰ اعلم (ابو سعود)

ع ان الله یأمرکم ان تؤدوا الامٰنٰتِ الیٰ اهلها - ۵۸ - حصّه

ثانی سورة احکام د رایی - دا اوّل حکم دے یعنی امانت اهل ته

ورکول - مدرسی، امامت، خلافت وغیره آمانت دی - اهل د خلافت

عالم با عمل دے - او خلیفه به صرف قریشي وی - غیر اهل ته امانت

سپارل علامه د قیامت ده - تائید: اذا وُسِدَ الامر الی غیر اهله

فانتظر الساعة (مشکوٰة ص۴۶۹) - تائید د اهل: قال علیه الصلوٰة والسلام ان

الله لا یقبض العلم انتزاعا ینتزعه من العباد ولکن یقبض العلم بقبض العلماء

حتیٰ اذا لم یبق عالم اتخذ الناس رؤوسا جهالا فسئلوا فافتوا بغیر علم

فضلوا واضلوا (مشکوٰة ص۳۳)

ع و لیغفرا ن لم یری الوجوب ای ان لم یعتقد افتراضه علیه ابن الملک (رح) فی شرح المجمع فی مبحث القضاء بشهادة الزور واطلق الکافر فیجری کفره (رح) فرسال التسیف القضاة علی البغاة حیث قال لو اخذ الحکم بلا عذر عمدا قالوا انه یکفر کذا فی المنح تکمله ج۱ ص۲۳ ۱۲

۱۲ ۱۲

کما لعنت الیهود

رافضی وائی چه زمونږ د عمر زمونږ زړه جوړیږی کاد اعلامه د حقیت ده نو بو عالم ورته وائی چه د دوی ځیانو زمونږ هم زړه جوړیږی

۱۲

ابو لؤلؤ

صلح

مغیره

موقتلت بسوء الظن تقتلت صفدا

عبدالرحمن ابن عوف تپوس وکړو د علیؓ نه ستا نه روسته حق د چا دے هغه وے د عثمانؓ او عثمان ووے د علیؓ زبیر ابن عوام ووے یا علیؓ یا د عثمان او ۱۶۹ سعد بن ابی وقاصؓ وے د عثمان حق دے تاریخ الخلفاءؓ ص۱۵۳

ملا علی قاری والی د رأوس په تفسیر کښے ای خلیفة وثانیا وصفتیا واما ما وشیخا (ص ک)

دُوتِ هم امانت، وکالت، شهادت، سفارش دے - د دوُت د پاره تقسیم د تلاقو شرط نه دے بلکه منصب به اهل ته حواله کیږی د هغځائے چه وی - (معارف) امید وارانِ به علم او عمل کښے برابر وی دو تړان چه د دواړه وبرابر شو نو بیا به د تقوای د وو تړا نو اعتبار وی (حاشیه بخاری ص۵۲۴) هلته وائی چه سعد بن ابی وقاصؓ - او عبد الرحمن بن عوفؓ چه کوم طرفته وو نو هغه به راجح وی -

عمرؓ د خلافت د پاره مقرر کړی وو علیؓ عثمانؓ، زبیر بن عوامؓ طلحه بن عبید اللهؓ سعد بن ابی وقاصؓ عبد الرحمن بن عوفؓ ۱۲ (بخاری ج ۱ ص۵۲۴) ۱۲

یا ایها الذین امنوا اطیعوا الله الخ - (۹۵) قال علیه الصلوة والسلام علی المرء السمع والطاعة فیما احب او کره الا ان یؤمر بمعصیة الله فان امر بمعصیة الله فلا سمع ولا طاعة (بخاری - قال علیه الصلوة والسلام اسمعوا واطیعوا وان استعمل علیکم عبد حبشی کان رأسه زبیبة ما اقام فیکم کتاب الله (خازن)

قال لا تسال الامارة فانک ان اتیتها عن مسئلة وکلت الیها وان اتیتها من غیر مسئلة اعنت علیها ۱۲ بخاری ص۹۸۰

قصه د سلطان محمود وزیر ابوالحسن خرقانیؒ ته اووے چه بادشاه صاحب سلام له راځی - هغه ورته اووے چه ما ته فرصت نشته نو وزیر اووے چه هغه خو اولو الامر دے نو ابوالحسن ورته اووے چه زهٔ خو لا په اطیعوا الله کښے یم - لله دره کیف نجا نفسه من محبة الکبراء د تسے یو رئیس د یو ولی الله ملاقات له ته نو هغه اووے چه ماله د وتي را وړئ نو هر کله چه هغه رئیس راغے نو دهٔ لوئے لوئے نمږ شروع کړے نو رئیس واپس شو - دغه د خدائے دوستان دی د رؤساؤ صحبت ئے پکار نه دے -

لفٹنٹ گورنر فضل رحمن مراد آبادی

المتر الی الذین یزعمون انهم امنوا بما انزل الیک الخ - ۶۰ -
زجر برائے منافقین -

قصه یو منافق وو بشر نام که هغه د یو یهودی سره فیصله وه منافق وے چه د پیله کعب بن اشرف یهو دی له ورو - او

یهودی وو چه نا ستا په بنی ۳ بانډ فیصله کوم نو فیصله ئے نبی صلی الله علیه وسلم لره راوړه او یهودی بری شو۔ نو منافق اووے چه فیصله په عمر رض بانډې کوو نو حضرت عمر رض ته لاړه۔ دَجانبینَ دَبیان نه بعد یهودی اووے چه فیصله یو ځل ځما په حق کښې نبی صلی الله علیه وسلم ختم کړے ده نو منافق اووے چه او دَغَسے ده خوزهٔ مز ید تحقیق غواړم۔ نو حضرت عمر رض کور ته لاړ او توره ئے راوړه او دَمنافق سرئے کټ کړو او اعلان ئے اوکړو چه هٰکذا اقضی بین من لم یرض بقضاء الله تعالیٰ ورسوله۔ نو ورثو وئے دَقصاص دعوی وکړه چه دَهغه خو صرف دَصلح مقصد وو نو حکم نازل شو (خازن)

واذا قیل لهم ۔ ۶۱۔ نه معلومه شوه چه یو سړے دَ تانون شرعی نه ځغ اړه وی نو المنافق دے او الکافر دے (مائده: ۴۴) او الظالم دے (مائده: ۴۵) او الفاسق دے (مائده: ۴۷) او الحمار دے (جمعه: ۵)

ولو انهم اذ ظلموا انفسهم ۔ ۶۴۔ دَدینه ثابتوی اهل شرک چه دَاولیاؤ په دعا سره بعد الموت حاجات روائی کیږی۔ او دوی خبر نه دی چه دا دَ ژوندګئ حال دے (۱) په دے دلالت کوی چاوک۔ (۲) او نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی اذا مات الانسان انقطع عمله (مشکوة ص۳۲) (۳) عقبه رض فرمائی چه نبی علیه الصلوة والسلام مؤثر تقریر اوکړو او شهداء کا احد ته ئے دعا وکړه کالمودع للاحیاء والاموات (مشکوة ص۵۴۷) ملا علی قاری فرمائی ای اما الاحیاء فبخروجه من بینهم واما الاموات فبانقطاع دعائه واستغفاره (۴) عائشه رض او فرمائیل وارساه نو نبی علیه الصلوة والسلام او فرمائیل ذاک (الموت) لوکان وانا حی فاستغفر لک وادعوا لک۔ (مشکوة ص۵۴۹)

او حضرت عائشه رض چه دَقحط سالئ په وخت کښے نبی علیه السلام دَمزار شریف دَپاسه نه دریچه کړے وه دا دَهغے کرامت وه نو ځکه دغه

ﻪ شیعه وائي چه: نو ورک نه بعد یا علی د خوعغه سنیانو حذف کړے دے نعوذ بالله منه هذا بهتان عظیم ۱۲ نعیم ص۱۲۶ قبر پر حاجت کیلئے جانا ۱۲

سابې دَ دینه بل چا نه دے کړے۔

پاتے شوه دَ اعرابی قصه نو په تقدیر دَ صحت دَ هغه قول خو څه دلیل نه دے۔ سره دَ دینه سند دَ قصے ضعیف دے۔ ابن تیمه وائی هکوا حکایة مکذوبة علی مالکؒ (قاعده جلیلیه ص۴۳) امام بخاریؒ فرمائی فیه نظر (یعنے په سند دَ دے قصے کښے) امام علیؒ بن مهران فرمائی اشهد انه (محمد بن حمید رازی چه راوی دَ دے حدیث دے دَ امام مالک صاحبؒ نه) کذاب (اقامة برهان ص۲۹۲) علامه ابن عبدالهادی په الصارم المنکی کښے وائی۔ اما دعاءه و طلب استغفاره و شفاعته بعده فهذا لم ینقل عن احد من ائمة المسلمین ولا من ائمة الاربعة۔ دَ استسقاء په دوران کښے عمرؓ صاحبؓ وفرمایل اللّٰهم انا کنا نتوسل الیک بنبینا فتسقینا و انا نتوسل الیک بعم نبیک فاسقنا ثم قال قل یا ابا الفضل فقال العباسؓ اللّٰهم لا ینزل البلاء الا بذنب ولم یکشف الا بتوبة وقد توجه بی القوم الیک لمکانی من نبیک هذه ایدینا الیک بالذنوب و نواصینا بالتوبة فاسقنا الغیث (بخاری ص۱۳۷ وحاشیه)

نو اجماع سکوتی دَ اصحابؓ او شوه په دے چه نبی علیه السلام پس دَ وفات نه په برزخ کښے دعا نه کوی۔ خو شفاعت په قیامت کښے حق دے ۔

فلا وربک - ۶۵ - لا زائد دے یحکموک چه منصف وګڼړی تا فیما شجر بینهم په هغه معامله کښے چه پورته شوے ده په درمیان دَ دوی کښے حرجا تنګی مما قضیت دَ فیصلے ستا نه ویسلموا تسلیما او قبول کی په خوشحالی سره۔

فائده:- معلومه شوه چه په تصدیق شرعی کښے تسلیم ته ضرورت دے یعنے خپلے واګے دَ بل چا لاس ته ورکول (فضل الباری ج ا ص۲۴۳)

یفقهون - ۷۸ - الفقه الفهم فی دین المحمدی اعتقادا و عملا (حدیقه)

ما اصابک من حسنة فمن الله وما اصابک الخ - ۷۹ - حسنه ملا و یړی په فضل الٰهی سره ہے دَ توسط دَ اعمالو نه او سیئه ملا ویړی په سبب دَ اعمال سیئو سره۔ فعل حسنه خو ګڼاؤ فضل الٰهی واجب الشکر دے (تها نویؒ)

ت عن یحیی بن اسکندریانی رحفص علی ابراهیم بن عبد الله وهو یموت فقلت اقرء علی رسول الله صلی الله علیه وسلم السلام رواه ابن ماجه مشکوة ص۱۳۷ نو په دغه چا ردا وته کړو نو دَ اصحابؓ تو عینیه معلومه شوه چه حقوق دَ نبی علیه السلام په سلام آوریدو پس دَ وفات نه قائل نه وو ورنه چا به دومره وئیلی وے چه پخپله ورله سلام نه کوے دَ قبر په څنګ کښے چه لتا ته پخپله واوری
۳ ۱۲ ۱۲

بہ ئے وشو او یو مومنان زہ موبز چہ وے بہ یو صحابو چہ دی وو رباح ابی ابن ٥
وے چہ مونگہ جنتیان یو ځکہ کہ خدائے تعالیٰ پہ عذابوی اهل دَ زمکے او دَ
آسمان نو غیر ظالم دے تو علقمۃؓ سوال وکہ دَ عطآء ابن رباحؓ نہ چہ مونگہ
پہ دے مسئلہ خہ پوهہ کہ نو ځغہ ورتہ او وے چہ طاعت دَ ملائکو
دَ خدائے پہ فضل سرہ دے۔ او هر فضل واجب الشکر دے کہ خدائے
تعالیٰ پہ قیامت کښے تے نہ دَ شکرئے مطالبہ او کړی نو هغوی خو دَ
شکرئے نہ قاصر دی نو پہ ترک دَ واجب عذاب لازم دَے نو ځ عذاب
ورکول فضل ربانی دے ملائکو تہ او انبیاؤ تہ نو ثواب بلا عوض
پاتے شو۔ (مسند امام اعظمؒ ص۱۳)

اختلافا کثیرا - ۸۲ - (۱) دَ اخبار او دَ واقع پہ درمیان کښے اختلاف
(۲) او دَ یو حکم دَ بل حکم سرہ (۳) او دَ دلیل دَ مدعی سرہ (۴) او دَ
کلام دَ مقتضیٰ دَ حال سرہ (۵) او دَ یو قانون دَ خلقو دَ مصالحو سرہ
یو انگریز والیٔ دَ اسلام او دَ قرآن دَ حقیت دلیل داد ے چہ دَ
مخلوق پہ قانون کښے اختلاف راځی پہ څو ځلو نو کښے۔ او دَ اسلام دَ
قانون ترا وسہ پورے اختلاف راشغے۔ سرہ دَ دینہ چہ دَ یو سړی
دَ لاسہ تیار شوے دے۔ (تحفۃ الهند) کہ څہ اختلاف راځی دا بہ
دَ مخلوق کمی دَ علم وی۔

لعلمہ الذین یستنبطونہٗ منهم - ۸۳ - (۱) من ابتدائیہ اتصالیہ
دے۔ یعنی ځان بے پوهہ کړے وی دَ علماء نہ (۲) یا من بیانیہ دے یعنی چہ
عالمان دی۔

فائدہ:- پہ اوّل توجیہ سرہ الذین کثران دی او پہ دوّیم توجیہ
کښے مشران دی۔

ولولا فضل اللہ علیکم الخ کہ چرے نہ وی فضل دَ خدائے تعالیٰ پہ
ارسال د رسل سرہ نو تابعداری بہ کړی وی مګر لږ وستاسو نہ چہ
هغوی بہ پہ خپل عقل سرہ باری تعالیٰ لرہ پیژندلے وے۔ نو مرا د

٥ علقمہ پوښتنہ او کړہ دَ عطاء ابن ابی رباحؒ نہ چہ زمونږ پہ وطن کښے خلق دَ هغہ والیٔ چہ مونږ مؤمنان یو کہ خدائے رضا شی ځکہ کہ مونږ ځان تہ مؤمنان او وایو نو بیا بہ ځان لہ جنت ثابت کړو او جنت خو معلوم نہ دے نو ایمان هم نہ ځکہ شو نو ابن ابی رباح الخ

واجعل لنا الخ دعا تحت الاسباب مدد دے او پہ بقرہ ۱۰۰ کښے ما فوق الاسباب دے ۱۳ الذین کفروا ۔ ۔ ۔ ۱۳

وکفلہ ۱ دنیٰ دوہ خلقو نہ بعد بعض زکوٰۃ نہ ورکوی نو خلیفہ اول ابو بکرؓ او فرمایل عقالاً او عقالاً فقاتلتهم بیا ئے دایت اووے (از مشکوٰۃ ص۱۵۱)

.مسعود علمنی النبی التشهد وکفی بین کفیه - باب الاخذ بالیدین - وصافحه حماد بن زید باب المصافحة ، که

بیدیه - وقد اخرج الترمذی من حدیث ابن مسعود رفعه من تمام التحیة الاخذ بالید - وفی سنده ضعف بخاری ج۲ بما لمبارک

دَ فضل نه فضل خاصه دے نه مطلق فضل نو اعتراض وارد نه شو
چه دے بږ و چه اتباع دَ شیطٰن و نه کړه نو دا فضل دَ باری تعالیٰ نه دے
واذا حییتم بتحیة - ۸۶ - کله چه وشی تاسو ته سلام په احترام سره
فحیوا په سلام اوکئ باحسن منها غوره دَ هغه نه البته دَ برکاتہٗ نه
زیاتول نشته قال ابن عباسؓ لکل شئ منتهی ومنتهی السلام البرکات بیهقی
بناپه دے روایت زیادت دَ مغفرته ضعیف دے (مشکوٰة ص۳۹۹)

الله لا اله الا هو - ۸۷ - یعنی جهاد دَ دے مسئلے دَ پاره دے -
لیجمعنکم الی یوم القیٰمة - قال المنجم والطبیب کلاهما - ه
لن یحشر الاموات قلت الیکما ان صح قولکما فلست بخاسر شه

وما کان لمؤمن ان یقتل مؤمنا الا خطأ - ۹۲ - (۱) خطا په فعل
کښے لکه چه دَ ښکار نه غشی په سړی اولږی (۲) خطاء په ظن کښے لکه
چه سړے په گمان اوکی دَ کافر او هغه مسلمان وی - تعذیرات کښے دی -
فعل خطا در گذر کے قابل اور جرم نہیں ہے - دا دفعه دَ قرآن نه خلاف ده -
قتل عمد چه په هغه شی سره قتل اوکی چه دَ قتل دَ پاره تیار
شوے وی لکه توره ټوپک او تبر دَ امام صاحبؒ په مذهب او صاحبینؒ
وائی چه په هغه شی سره قتل کول چه په عادت کښے پے قتل کیږی -
لکه لویه کټه نو په وړوکے کټه سره قتل اتفاقاً شبه عمد دے - او
په توره سره قتل اتفاقاً عمد دے - او په لوئے کټے سره قتل کښے خلاف
دے - په عمد کښے قصاص دے - او په شبه عمد کښے دیتِ مغلظه[ل] دے
او په خطاء کښے شرعی لس زره روپئ دی - په دریو کالو کښے به ئے دَ
قاتل نسب ادا کوی - دَ نسب گناه دا دے چه دوی ولے دَ خپل نسبی
تربیت نه کوی چه دا سے خطا کار و نه کوی - تفصیل ئے په فقه کښے دے -
(دَ مطلق مقید نقشه په ص۱۷۳ باندے اوگوره)

ل م اقرا منزعلیک السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته ومغفرته نقال ۳۰ یعنون حسنة تکون الفضائل رواه ابوداؤد ۱۲

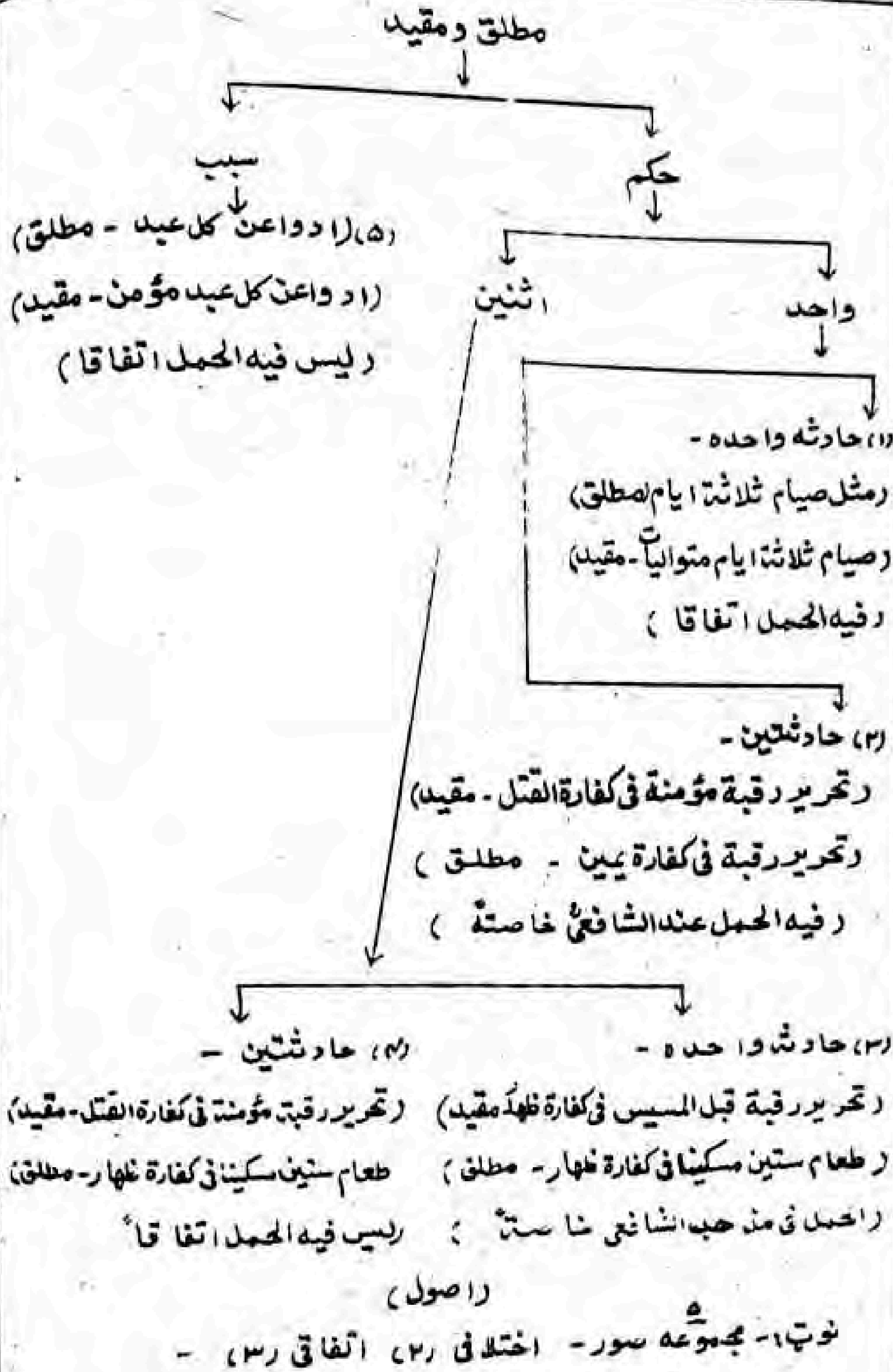
شه او په دَ لیل الحمد علیک نوتحابیکه ۲ عمر سوئته راغی په اسلام سره او سعقوصد الحمد رپه داوا - لام ۳ سره حسن بیدنیه قرباناً پیاچه ذبحی سره نو د نو په دَ کفار ونګه (قرطبی ج ۵ ص۳۲۵)

شه لا تخفیف الا فی الابل = ارباعاً
۲۵ - بنت مخاض (۱)
۲۵ - بنت لبون (۲)
۲۵ - حقه (۳)
۲۵ - جذعه (۴)
او په خطار کښے اخماساً دے -
۲۰ - بنت مخاض -
۲۰ - ابن مخاض -
۲۰ - بنت لبون -
۲۰ - حقه -
۲۰ - جذعه -
۱۰۰۰ دینار
۱۰۰۰۰ درهم - -
دیت دَ مسلم او کافر ذمی برابر دے او دَ ښځے دیت نصف دے
۱۲ ۱۲ ۱۲
عصبه مراد دی په نسب کښے به دعزعب او دَ غنی لحاظ

کولِ شی که په یو کال کښے لا نو مینه ده - منهاج ص۲۵۶

احکام اقسام قتل
۱. قتل عمد مؤمن قصاص۔
۲. قتل خطاً مؤمن ۔ دیۃ
۳. قتل عمد ذمی ۔ قصاص
۴. قتل خطاً ذمی ۔ دیۃ۔
۵. قتل عمد متأمن ۔ عدم قصاص۔
۶. قتل خطاً متأمن ۔ دیۃ
۷. قتل عمد حربی عدم قصاص
۸. قتل خطاً حربی ۔ عدم دیۃ

معارف القرآن ص۵۲۳ ج۲

....

دنیا کا کچھ قیام نہ سمجھو کرو خیال یہ اس گھر ہیں تم سے پہلے بھی کوئی قائم تھا
(مفتی محمد شفیعؒ)

كذٰلك كنتم من قبل فمن الله عليكم فتبينوا -۹۴- (۱) دغسے وئ تاسو پخوا چہ بے تحقیقه قتلونہ به موکولو- نو احسان وکو خدائے پاک پہ تاسو چہ مسلمانان شوے نو اوس تحقیق کوئ -

(۲) دغسے وئ تاسو پخوا دارحرب کښے او ایمان ستا سو منظورو ہ نو احسان اوکہ خدائے پاک چہ تاسوئ دار اسلام تہ راوستئ نو تحقیق کوئ چہ چرتہ د دارحرب مسلمانان مرہ نہ کړئ

فائدہ:- د دارحرب پہ مسلمانانو کښے عصمت مؤثمہ شتے او عصمت مقومه نشتے- یعنی د دوی پہ قتل کښے گناہ شتے- او قصاص او دیت نشتے عصمت مأثمہ راځی پہ ایمان سره او عصمت مقومه راځی پہ دارِ اسلام سره (اصول) او د ذمی قتل پشان د قتل د مسلمان دے- نبی صلے الله علیه وسلم فرمائی انما بذلوا الجزیة لیکون دمائهم کدمآئنا و اموالهم کاموالنا -

لایستوی القاعدون الخ -۹۵- هرکله چہ نازل شو چہ قاعدون او مجاهدون برابر نہ دی نو ابن مکتوم رضی چہ اعمیٰ وہ درخواست او کہ چہ کہ ځما طاقت وے نو ما بہ جهاد کړے وے- نو غیر اولی الضرر حکم نازل شو-

قالوا فیما کنتم -۹۷- جواب محذوف دے چہ کنا مسلمین نو بل سوال مقدر دے چہ ما عملکم جواب د قالوا کنا مستضعفین فی الارض-

مراغماً کثیرا -۱۰۰- د اول وهم دفع چہ پہ سفر کښے بہ ځائے نہ وی وسعة د دویم وهم دفع چہ مال بہ کوم ځائے وی ومن یخرج د دریم دفع چہ کور بہ پاتے شی او هجرت بہ هم اونہ شی ځکہ چہ مرہ بہ شو-

فائدہ:- کوم مهاجر بانذ چہ وسعة نہ وی نو یا بہ دے پہ ابتدائی (۱) هجرت کښے وی او یا بہ د دہ نیت خطا وی- (معارف)

ان تقصروا من الصلوٰة - ۱۰۱ - قصر پہ عدد کښے نو ۴ رکعته فرض دوہ شی- او پہ کیف کښے نو سنت مؤکدہ زوائد شی او طویل قرأة

له قال ابن عمر رضی صحبت رسول الله صلے الله علیه وسلم فکان لا یزید فی السفر علی رکعتین ۳ عن ابن عمر رضی قال صلیت مع رسول الله صلے الله علیه وسلم فی السفر الظهر رکعتین و بعدها رکعتین مشکوٰۃ ۱۱۹

خو پہ جاری سفر کښے سنت نیشتہ او کہ پہ سفر د قرار کښے سنت جائز دی۔

ولا تکن الخ ۱۰۵ لطعمه ابن ابریق سرق من جار له اسمه قتادة بن نعمان درعا في جراب دقیق ۱۲

قصیر شي - په دے کښے قصر د اوراد هم داخل دے (تهانوی)

نبي علیه الصلوٰة والسلام فرمائی صدقة تصدق الله علیکم فاقبلوا صدقتهٗ - او تصدق قي په هغه شي کښے چه تملیک نه قبلوی اسقاط وی (مولوی) نو قصر د صلوٰة قصر اسقاط شو نه قصر ترفیه یعني جواز کما قال به الشافعي رح - هغه استدلال کوی د لیس جناح نه -

واذا کنت فیهم الخ ۱۰۲ - د صلوٰة خوف طرق(۵) - دی

(۱) د اول طائفے سره به ثنائی کښے امام یو رکعت اوکی - نو دا طائفه به دشمن ته ودریږی او دویم طائفه به راشی او امام به ورسره دویم رکعت اوکی - نو اوله طائفه به خپل دویم رکعت بلا قرأة ته اوکی ځکه دوی لاحق دی چه آخر د صلوٰة د امام تے نه فوت شوے دے او دویمه طائفه به سره د قرأة نه خپل نماز اوکی ځکه دوی مسبوق دی چه اول د صلوٰة تے نه تلے دے -

(۲) دوه صفه به دشمن طرفته ودریږی چه رکوع اوشوه نو اول صف به لاهر شي سجدے لره - او دویم صف به خوځی کوی بیا چه اول صف سجدے وکړی نو دویم صف به سجدے ته لاهر شی بیا به تبدیل اوشی په صف کښے او دویم رکعت به په دغه شکل ادا کی -

(۳) د اولے طائفے سره به یو رکعت اوکی نو امام به ساکت ولاړ وی او دا طائفه به خپل نماز ختم کړی او دشمن ته به اودریږی - او دویمه طائفه به د امام سره دویم رکعت ادا کی - او امام به په قاعده کښے منتظر کینی او دا طائفه به خپل رکعت ادا کی او د امام سره به په قاعده کښے شریک شی او نماز به ختم کی -

(۴) امام به د هرے طائفے سره دوه دوه رکعته وکی نو د امام به څلور رکعته او د مقتدیانو به دوه رکعته شی -

(۵) امام به د هرے طائفے سره یو یو رکعت اوکی نو د امام به دوه رکعته او د مقتدیانو به یو یو رکعت شی (جامع البیان) د صلوٰة

د دوهره تکلیف به کوی او امامان به دوه نه وی چه تفریق را نه شی په فوج کښے (شیخ سرحدی)

واستغفر الله (۱۰۶) چه تا قصد کړے وو د زوزنے د یهودی یا د جګړے د طعمه د طرفه یا قوم د طعمه لره د ګناه د هغو نو په دے آیت کښے دلیل نیشته د پاره د روافضو چه جائز کوی ګناه د پاره د انبیاء د انبیاء عصمت ثابت دے په نص قطعی سوره بني اسرائیل ع ۷ ۱۲

ان الله الخ ۱۱۵ قال شیخ من الاعراب یا رسول الله اني شیخ منهمک في المعاصي غیر اني لم اشرک بالله منذ عرفته ولم اتخذ من دونه ولیا اني لنادم مستغفر فما حالي عند الله ۱۳۰

مقوقس شاہ مصر، وبیتہ ... اپپ ... مالیسوس (فتوحات مصر)

بنیرانہ نو منع شوے دہ خو اعذار مستثنیٰ دی - نورے طریقے دَصلوٰۃ خوف هم شتے انتخاب دَ یوے طریقے مفوض دے امام تہ

فائدہ :- دَ صلوٰۃ خوف دَ نہ کولو نہ عمرو بن عاص صاحبؓ تہ پہ مصر کښے غټہ تکلیف پیښ شوے وہ (فتوح المصر)

وعلمکم مالم تکن تعلم - ۱۱۳ - دَ مَآ نہ مراد عام نہ دے لکہ داخیال دے دَمبتدعینُ اوکہ عام شی نو بیا پہ نصوص کښے تعارض لازمیږی اوبیا روستنو سورتونو تہ څہ ضرورت وُہ - سره دَ دنیہ اووِیشت نور سورتو نہ راغلیدی نو دَ علمکم تعلق خاص دَ دغہ واقعے دَسارقؓ سره دے -

واصلاح بین الناس - ۱۱۴ - قال علیہ الصلوٰۃ والسلام لیس الکذاب الذی یصلح بین الناس ویقول خیرا (مشکوٰۃ ص۴۱۲)

قال علیہ الصلوٰۃ والسلام ان فساد ذات البین هی الحالقۃ، لا اقو تحلق الشعر بل تحلق الدین (خازن)

ومایتلی علیکم - ۱۲۷ - (۱) عطف دے پہ ضمیر مرفوع دَ یفتیکم باندے (شیخؒ) (۲) دا مبتدا دہ فی یتامی النساء اللّٰتی خبر دے (شیخ الهندؒ)

وان امرأۃ خافت - ۱۲۸ - قالت عائشۃؓ نزلت فی المرأۃ تکون عند الرجل لا یستکثر منها فیرید طلاقها ویتزوج غیرها فتقول امسکنی لا تطلقنی ثم تزوج غیری وانت فی حل من النفقۃ علی والقسمۃ لی (خازن)

فلا تمیلوا کل المیل - ۱۲۹ - پس مہ کوئے ډیر کوږ والے - نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام فرمائی چا چہ دَ دوہ ښځو نو وپہ حق کښے انصاف اونہ کړ نو پہ ورځ دَ قیامت بہ نیمہ حصہ ئے ساقط وی (ترمیذی)

لم یکن اللّٰہ لیغفر لهم - ۱۳۷ - ای مریدا لیغفر (ابو سعود)

ان المنافقین - ۱۴۵ - (۱) عصاۃ المؤمنین ددے نہ اولی (۲) مشرکین (۳) نصاری (۴) یهود (۵) صابیان (۶) مجوس (۷) منافقان. پہ ثواب

عمرو بن العاص بن وائل ۴۳، معاذؓ، سعیدؓ، زیدؓ، جابرؓ بن اوسؓ، شداد بن اوسؓ دَ فوج مشران.

۱۷

معاذ، سعید بن زید، جابر بن اوس، شداد بن اوس، عبادہ بن صامت (شهداء ۳۶۱،۲)

ان اللّٰہ لایغفر الآ نزلت فی شیخ من العرب جاء الی رسول اللّٰہ فقال یا نبی اللّٰہ انی شیخ منھمک فی المعاصی غیر انی لم اشرک منذ عرفتہ ولم اتخذ من دونہ ولیا وانی لنادم مستغفر فما حالی ۱۲۸

کښې درج مستعلیږی (ضحاک)۔

لا یحب اللّٰہ الجھر بالسوٓء - ۱۴۸ - ای بالشرک - الا من ظلم - الا من اکرہ وقلبہ مطمئن بالایمان (نحل: ۱۰۶) دا جواب د سوال مقدر دے چہ منافقانو اووے چہ مونږ ہم پہ کفر کولو کښې مجبوریو د کفارو نہ (شیخ)

ولکن شبہ لھم - ۱۵۷ - لیکن اشتباہ راغلے دہ پہ دوی باندې پہ حق د خبرے د صلیب کښې یعنی عیسیٰ علیہ السلام باری تعالیٰ آسمان تہ بوتلو او دوی یو سړے بل مړ کړو او دائے نشر کړہ چہ مونږ عیسیٰ علیہ السلام پہ سولئ کړے دے نو دا خبرہ پہ یهودو باندې مشتبہ شوے دہ چہ عیسیٰ علیہ السلام پہ سولئ شوے دے یا نہ - (انورشاہؒ) پہ دے مقام کښې نورے قصے مشہورے دی۔

وان من اھل الکتاب الا لیؤمنن بہ قبل موتہ - ۱۵۹ -

(۱) یقیناً اہل کتاب مگر ایمان بہ راوړی پہ حقیت د قول د نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام مخکښې د مرګ خپل نہ۔

(۲) یا بہ ایمان راوړی پہ عیسیٰ علیہ السلام مخکښې د مرګ د عیسیٰ علیہ السلام نہ چہ نازل شی دنیا تہ (شیخؒ)

(۳) یا بہ ایمان راوړی پہ عیسیٰ علیہ السلام پہ خوا د مرګ خپل نہ - عن شھر بن حوشب عن محمد بن حنیفہ وحسنہ الحجاج وقال لقد اخذتہ عن عین صافیہ (ابو سعود)

انا اوحینا الیک کما اوحینا الی نوح الخ - ۱۶۳ - شروع باری تعالیٰ د نوح نہ اوکړہ ځکہ چہ دے اول نبی دے چہ مبعوث شوے دے د پارہ د رد د شرک (خازن)

فائدہ:- د پیغمبرانو درے سلسلے دی (۱) د آدم علیہ السلام نہ تر نوح علیہ السلام پورے - پہ دے کښې بیان د ترغیب او فضائل وہ۔

(۲) دَ نوح علیه السلام نه تر موسیٰ علیه السلام پورے کښې رَدْ دَ شرک هم شروع شه باللسان۔

(۳) دَ موسیٰ علیه السلام نه تر محمد صلی الله علیه وسلم پورے په دے کښې رَدْ دَ شرک باللسان هم شروع شه۔

وروح منه ۔۱۷۱۔ استدلال پیښ کړ دَ منه نه چا کتر نصر انی په تبعیض دَ عیسیٰ علیه السلام باندې په حضور دَ بادشاه کښې ۔ نو واقدی صاحبؒ جواب اوکړ چه "وسخر لکم ما فی السموٰت والارض جمیعا منه (جاثیه ۱۳) فاسلم ۔

ان تضلوا ۔ ۱۷۶ ۔ (۱) ای لئلا تضلوا ۔ یا (۲) من ان تضلوا ۔

(تمت سورة النساء) یعنی دَ بیان سبب ستاسو گمراهی ده۔

۲۹ - ۱ - ۱

والحمد لله رب العلمین

مسائدہ ۵

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

سُوۡرَةُ مَآئِدَةٌ مَدَنِیۡ دے

پہ ترتیب قرآنی کښې پنځم ﴿۵﴾ دے او په نزولی کښې دوسل ﴿۱۱۲﴾ دپاسه سلم دے۔ بعد الفتح و قبل التوبۃ۔ زمانہ د نزول ئې آواخر سنه ۶ هجری ده۔

ربط (۱) د سورة بقرې د مضامینو نه اعاده د نفی شرک فی التصرف و فعلی۔

(۲) د سورة نساء په آخر کښې فرمایلی دی چه یبین الله لکم ان تضلوا۔ نو په دے سورة کښې د دغه وعدے ایفاء ده۔

(۳) په دے سورة کښې اصلاح د عرب ده او په مخکښې سورة کښې اصلاح د عالم وه۔

خلاصه په دے سورة کښې دوه حصے دی حصه اول کښې دوه مضمون دی (۱) اول نفی د شرک فعلی (۲) دویم نفی د شرک فی التصرف۔ او په درمیان کښې امر مصلح دے۔ په دویمه حصه کښې د دواړو مضامینو معاد شوے دے په طریقے د لف ونشر غیر مرتب سره د دواړو حصو په درمیان کښې زجر دے برائے منافقین و المشرکین او تسلی ده برائے نبی کریم صلے الله علیه وسلم۔

اوفوا بالعقود ۔۱۔ وفا کنید عهد هائے که بستید با خدا در التزام احکام او تعالی بوقت بیعت با نبی کریم صلے الله علیه وسلم (شاه ولی الله رحمه الله)

بهیمة الانعام ۔ بے زبانه څاروی اضافت بیانی دے۔ غیر محلی الصید ای کونوا بعض وائی چه دا د احلت نه حال دے عرب کله کان سره د اسم نه حذف کوی او خبر پریدی (الفیه)

شعآئر الله ۔۲۔ یادګارونه (د دین) (انور شاه)

کل ما کان معلما بقربان یتقرب به الی الله تعالی من صلوة او دعاء

مرته ئیر سکندر کې حکومت کښې بې جګړې بې بخړې ړچ رېجه بې۔

له بهیتوا ده په کونو حذف دے او که حال شی د حلت نه نو بیا طعی مضمون کوړې او دا خو ستق مضمون دے د تحریمات الله

او ذبیحه او غیرها - (حضرت صاحبؒ).
ولا القلائد - ای ذی قلائد - ولا آمین البیت الحرام - مراد جدید مسلمانان
دی چه د صلح حدیبیۀ په وخت د کفارو ملګری وو او مسلمانانو ئے د
بیت الله نه منع کړی وو - (شاه ولی الله)
نو ایت منسوخ نه شو چه مراد تے نه کفار شی کما قیل -
البر الایمان - التقوی السنة - الاثم الشرک - العدوان البدعة
عبد الله تستری چه د هغه نه امام شافعیؒ دعا غوښتے وه - (شیخ سرهندؒ)
الا ما ذکیتم - ۳ - استثناء ده د المنخنقة الخ نه نه د ما اهل لغیر الله نه
تائید: (۱) (بقره ۱۷۳) (۲) (انعام ۱۴۵) (۳) (نحل ۱۱۵) -
النصب ځائے د عبادت د غیر الله - ان تستقسموا بالازلام - دغه درے
ترجمې دی (۱) خپل قسمت معلومول په غشو سره - په بیت الله کښے یو
کوټی وه او په هغه کښے درے غشی وو - په یو لیکلی وو "امرنی ربی"
او په بل لیکلی وو - "نهانی ربی" او بل "مهمل وو" نو صاحب حاجت به
راغے هغه ملنګ ته چه مالک د دغه کوټی ته او هغه به ورله فال
راویسته نو که غشی به را وخوت د "امرنی ربی" نو هغه به هغه کار
کاوه - او که "نهانی ربی" به را وخوت نو هغه به دغه کار نه کاوه
او که مهمل به را وخوت نو هغه به بیا فال غورځولو - -
نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی لا طیرة فی الاسلام وخیرها
الفال - فظهر ان المراد بالفال المحمود لیس الفال الذی یفعل فی زماننا
مایسمونه فال القرآن او فال الدانیال ونحوها بل هی من قبیل الا
ستقسام بالازلام فلا یجوز استعمالها ولا اعتقادها حقا وکیف
وان فیها الخبر من الغیب والتطیر بالقرآن العظیم نعوذ بالله
تعالی وانما الفال الیمن والتبرک بالکلمة الموافقة للمراد کما قال
علیه الصلوة والسلام کالراشد (طریقه محمدیه: ج ۲، ص ۱۴۱)
(۲) تقسیم معلومول په غشو سره یعنی په قرعو سره او بله به

قال ابن قیم الاثم ما کان محرم الجنس کالکذب والعدوان ما کان محرم النوع والقدر کالدعا بهیئة الاجتماع بعد السنة فنفس الدعا جائز لکن حد النوع والقدر لم یأذن به الشارع قولاً وفعلاً ۱۲ (ابن قیم مع تفصیل الشال ص ۲۲۹)

صرف چه مخالف شی ذبح ته نو هغه شی حلال دے یقیناً ورنه نو مردار دے او که شک وی نو حرام دے احتیاطاً - از هدایه ص ۲/۵۲

مثلاً لسو کسانو ذبحه کړه او حصے به ئے پنځه کړے نو چا د چا قرعه به راووخته نو هغهٔ به حصه واخسته او نور به محرومه شو نو دا خو قمار دے -

(۳) لسو کسانو به اوښه ذبحه کړه چه صاحبانو د حاجت به وو او هغه به ئے اتیش حصے کړه - اوّل به یوه حصه دویم به دوه حصے دریم به درے حصے څلورم به څلور حصے پنځم به پنځه حصے شپږم به شپږ حصے اووم به اووه حصے واغستے نو اتیش شوے او درے کسه به محرومه پاتے شو - دوی به بد قسمت شمار لے کیده - او د چا به چه قرعه راووخته نو هغه خوش قسمت شمار لے کیده - او هغه به خپله حصه د غیر الله نذر کوله داعزازعلی صاحبؒ)

الیوم یئس الذین کفروا فلا تخشوهم واخشون -

هرکله چه تاسو دا څلور مسئلے او منلے چه تحریمات غیر الله مو حلال او ګنړل او تحریمات الله مو حرام او ګنړل او د نیاذات تعظیم مو اُوکړه او نیاذات غیرالله مو حرام اوګنړل نو کافران به ستاسو نه ناامیده شی یعنی تاسو به په دین کښے کامل شئ نو کافران به تاسو نه شی کافو کولے او تاسو به د دوینه نهٔ یریږئ خو ځما نه ویریږئ -

---

الیوم اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتی - یعنی په دے څلورو مسئلو دین تام شو او اتمام نعمت او شه -

یو یهودی اُووے حضرت عمرؓ ته چه کچرے ځمو نږ په کتاب کښے دا ایات راغلے وے نو دغه ورځ د نزول به ځمو نږ اختر و ے یعنی تاسو مسلمانان بے قدره ئ نو حضرت عمرؓ ورته اووے چه ورځ د نزول د دے ایات د جمعے ده او عرفه هم وه جو ورځ د نزول د دے ایات ځمونږ ده اختر دے -

د اتمام دین نه معلومه شوه چه روسته نور وخلقو ته د

اتمام دین ضرورت نشتے - مرزا ملعون او بدعتیان ھسے پاتے شو - اودګما مشوګا
ورضیت لکم الاسلام دینا - نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی چا چه انعام ص۱۶
سحر او بیګاه دا او وے درے ځله رضیت بالله ربا وبالاسلام دینا وَ
بمحمد نبیا کان حقا علی الله ان یرضیه (ترمذی بحواله مشکوٰة ص۲۱)
غیر متجانف الاثم ای غیر باغ ولا عاد - (بقره: ۱۷۳)
یسئلونك ماذا احل لهم - لهم - ولته درے قوله دی - زهری
فرمائی (۱) چه اصحابو د نبی علیه الصلوٰة والسلام نه تپوس اُوکړ
چه کوم شے حلال دے او کوم حرام دے نو جواب سره د زیارت نه
ملاؤ شو -
(۲) عدی بن حاتم فرمائی چه مونږ به په سپو او په باز ونو سره
ښکار کولو نو د هغے متعلق مونږ د نبی علیه الصلوٰة والسلام نه تپوس
اوکړ نو دا اٰیات نازل شو - الفاظ د قرآن عام دی او خاص
کول د قرآن په مورد د نزول پورے اضوالاشیاء دی (شاه ولی الله)
(۳) نو دا تفصیل دے د بهیمة الانعام -
الطیبٰت - هغه دی چه حرمت ئے په شریعت کښے نه وی - په
مابین د حلال او د طیب کښے عموم و خصوص مطلق دے لکه
خپل غنم طیب او حلال دی او پردی غنم حلال دی خو طیب نه دی
یوا ئکر نړ وائی چه ما د هر حیوان غوښه ښه ګڼلے ده کوم حیوان
ته چه شریعت حلال وائی هغه مزیدار او شفا بخش دے په خلاف
د حرام نه (مولانا عبد الغفور صاحبؒ)
الجوارح - الکواسب - خو خنزیر به نه وی په اتفاق سره - او
منزرے او یک ترنه امام ابو یوسف صاحبؒ هم خارج کړیدی
(هدایه اخیر)
فائده :- د حِل د ښکار د پاره پنځه شروط دی چه معلوم
دی د دے اٰیت نه - (۱) جرح د الجوارح نه (۲) لیګل د مکلبین نه

(۳) تعلیم چہ ستا حکم منیٰ لہ دَ تعلمو نهن نه (۴) امساک دَ مما امسکن نه

(۵) ذکر الله دَ واذکر اسم الله نه (عثمانی)

وطعام الذین اوتوا الکتٰب من قبلکم - ۵ - مراد منه بوحه د

وطعامکم مراد منه بوحه ده چه محکنیے پ هغوی حرامه وه - تائید

وعلی الذین هادوا حرمنا کل ذی ظفر (انعام: ۱۴۶)

والمحصنات من الذین اوتوا الکتٰب من قبلکم - یعنی حلالے دی

فائدہ: - دَ اهل کتاب منه بوحه جائز ده او دَ هغوی دَ خور لور

سره نکاح جائز دے محکه چه دَ مسلمانانو محرمات او دَ هغوی یو دی

علت دَ جواز دَ عدم شرک نه دے اهل کتاب خو مشرکان دی

تائید: لقد کفر الذین قالوا ان الله هو المسیح ابن مریم (مائدۃ: ۱۷)

(معارف) دَ دے زمانے بد عتیان چه شرک ته رسیدلی دی

په حکم دَ اهل کتاب کښے دی په جواز دَ نکاح او دَ ذبحے کښے (شیخ)

دَ دے زمانے اهل کتاب چه منه هب تے نه ختم شو یدے په

حل او حرمت کښے دا په حکم دَ مشرکانو کښے دی - (عثمانی)

ومن یکفر بالایمان - دَ دوه وُو وهمونو دفعه ده (۱) چه نکاح

او ذبحه دَ اهل کتاب جائز شوه نو نور احکام به ئے هم جائز وی

(۲) یا چه دَ اهلِ کتابے سره دَ نکاح او کړ نو چرے کافر نه شی۔

یٰایها الذین اٰمنوا اذا قمتم الی الصلوٰۃ - ۶ - دا امر مصلح

دے - فا داخله ده په مجموعے باندِ نو ختم شو استدلال دَ

امام شافعی صاحبؒ په لزوم دَ ترتیب باندِ چه ترتیب دَ غسل

دَ وجهے خو معلوم شو دَ فا نه نو که په باقی کښے ترتیب او نه منی

نو خرق دَ اجماع لازمیږی - برءوسکم کښے با داخله ده په

محل باندے نو بعض رأس مراد شو او هغه بعض معلوم شو

دَ حدیث نه چه مسح علی الناصیۃ دے - او ناصیه خو ربع

دَ رأس ده محکه چه رأس څلور حصے دی فوده یمنیٰ ویسریٰ

یاں پہ بانہ کھوپہ واپس کید وسرہ او پہ سپی کښے چہ درے محلہ بنکار ورنہ خوری (کذا الجید)

هدیئے والے والی چہ علت دحل توحید مع حقیقۃ یا ادعاءً (فافهم)

لقد اخذنا الله - ۱۲ - فضائے بدر فرشتے تیری نصرت کو اتر سکتی ہے گردون عد قطار الدر قطار اب بھی -

شیعه وائی چه ارجلکم عطف دے په محل د برؤسکم باندے موبږ وایو چه تابع د مجرور بجوار د لفظ دی او په یحلون فیها من اساور من ذهب و لؤلؤا (۲۳/ صفحه ۱۸۵) کښې من زاید دے نو ځکه عطف په محل دے ۱۲

(۳) قفیٰ (۴) ناصیه - امام مالک صاحبؒ د کل رأس مسح فرض وائی او امام شافعی صاحبؒ ادنیٰ ما یطلق علیه اسم المسح فرض وائی - (موضح الفقه) الی المرافق غایه د اسقاط ده الی الکعبین په هر رجل کښې دوه کعبه دی نو معقد الشراک مراد نه دے -

فائده :- شیعه قایل دی په مسح د رجل باندې ځکه په تیمم کښې مغسول د وضوء ممسوح کړئ او ممسوح ساقطیږی -

جواب :- دا خو یو نکته ده په دے حکم نه شا بتیږی او په غسل کښې خو کل بدن مغسول دے نو کل بدن خو ممسوح نه شو (نوادر ص۱)

قد جآئکم من الله نور و کتاب مبین - ۱۵ - وکتاب عطف تفسیر دے د نور د پاره - تائید : اٰمنوا بالله ورسوله والنور الذی انزلنا (تغابن : ۸) او که نبی علیه الصلوٰة والسلام مراد شی نو دا سے نور نه دے چه د بشریت سره منافی دے بلکه نور تشبیهی دے (معارف) تائید : ان الرسول نور یستضاء به ؛ وصارم من سیوف الله مسلول ؛ (کعبؓ) فافهم -

ان الله هو المسیح ابن مریم - ۱۷ - یعنی الله تعالیٰ په شکل د عیسیٰ علیه السلام کښې راغلے دے (شاه عبد القادرؒ) یا باری تعالیٰ خپل تصرفات عیسیٰ علیه السلام ته حواله کړی دی (ابن جریرؒ و حسین علیؒ) قایل په اتحاد یعقوبیه[1] او په تثلیث نسطوریه[2] او په ابنیت ملکائیه[3] دی - ان اراد ان یهلک المسیح ابن مریم وامه ومن فی الارض جمیعا

سوال :- مور د عیسیٰؑ خو مړه ده او من فی الارض بعض مړه دی نو د هغوی اراده د هلاک والی ځنګه ده -؟

جواب :- قد اهلک امه ومن فی الارض جمیعا -

سوال :- من فی الارض جمیعا خو ټول هلاک نه دی ؟

جواب :- بعض هلاک دی او بعض په حکم د هلاک کښې دی - بهتر جواب دا دے چه واو په معنی د مفعول معه دے - په واو

له مائده ص۱۴۳ ۱۲
[2] توبه ص۳۰ ۱۲
نسطوریا ته دعوة د تثلیث
یعقوبیه ته دعوة د اتحاد
ملک ته دعوة د ابنیت د عیسیٰ[4]
هغه یهودی پیر کړے دی چه هغه دغه ته په دهوکه نصرانی جوړ کړے دی.
مفتاح ص۱۶۵/۱۴۲ -

عاطفہ کښې تعلق دَ فعل دَ اجزاؤ سره وی او په واو دَ مفعول معه کښې تعلق دَ فعل دَ مجموعے سره وی دَ اجزاء تفصیل مراد نه وی نو معنا داشو ه ان اراد ان یهلك هذا المجموع -

علی فترة من الرسل - ۱۹- ای علی حین انقطاع - یعنی تقدیر دَ اوقات پخوا دَ مصادرُ نه شائع دے - یُقال اتیك طلوع الشمس ای حین طلوع الشمس -

اذ جعل فیكم انبیاء - ۲۰- انتهاء دَ نعمت روحانی وجعلكم ملوكا انتهائی نعمت جسمانی -

وعلی الله فتوكلوا - ۲۳- وُكّل الیه الامر یكل و كلا ووكولا ای فوض الیه الامر - فافرق - ۲۵- فیصله اوكی - (عثمانی)

یتیهون فی الارض - ۲۶- ذلیل به وی په زمکه کښې - دا معنی نه ده چه دَ وتولار ورته معلومه نه وه ځکه دَ دغه ځنګل طول ځلویښت میله او عرض ئے پنځلس میله وُ زیات نه وه - او دا چه کل بنی اسرائیل شپږ لاکه وُو - او او یا زره روزا نه مړه کیده بے اصله خبره ده نواب صدیق حسن خان وائی چه خازن دَ تفسیر په لحاظ سره خهٔ دے - او دَ وا قعات په لحاظ سره نصفه من الاكاذیب دے -

فائده ۱:- دَ عمالقه متعلق تسما قسم قصے مشهورے دی دَ هغے متعلق روح المعانی والالیکی رحی عندی کاخبار عوج ابن عنق حدیث خرافة

واتل علیهم نبا ابنی ادم بالحق - ۲۷- كانت توءمة قابیل اجمل واسمها اقلیما وتوءمة هابیل لبودا (خازن)

انی ارید ان تبوء - ۲۹- لعل مراده بالذات انما هو عدم ملابسته الاثم لاملابسته اخیه له (ابوسعود) باثمی - ای باثم قتلی[1] - فاصبح من النادمین - ۳۱- من اجل ذلك - درے توجیهات دی (۱) دَ دے وجه چه ماانا بباسط (۲) دَ دے وَجه نه چه انجزت شو دَ نادمین نه بنا په دے دواړو وجهو وقف

[1] غلا یرد ولا تزر وازرة وزر اخری

دے پہ ذلک بانڈ (۳) دَ دے وجہ نہ چہ بنا حق قتل قاتل خپیمانہ کیږی نو مونږ ہ لازمہ کړہ پہ بنی اسرائیل الخ بنا پہ دے وجہ وقف دے پہ النادمین بانڈ -

یحاربون اللہ ورسولہ - ۳۳ - تفسیر یسعون فی الارض فسادا دے مفاعلہ پہ معنیٰ دَ نفس فعل دہ - یا دَ باری تعالیٰ دَ طرفہ جزا دَ محاربے دہ - قتل دے پہ صورت دَ صرف قتل کښے - او سولیٰ دہ پہ قتل او مال دواړہ کښے - او قطعہ دہ چہ صرف مال ئے اغستے وی او حبس دے چہ صرف یرول ئے کړی وی (نور الانوار)

الا الذین تابوا - ۳۴ - العذر تحری الانسان ما یمحو بہ ذنوبہ وذلک ثلثۃ اضرب اما ان یقول لم افعل او یقول فعلت لاجل کذا او یقول فعلت ولا اعود هذا الثالث هو التوبۃ (مولانا ادریس)

یا ایہا الذین اٰمنوا اتقوا اللہ - ۳۵ - داسے ویریږی چہ وابتغوا الیہ الوسیلۃ - طلب کړئ باری تعالیٰ تہ نزدے والے نہ چہ دَ ھغہ نہ تختئ لکہ دَ مارشاہ او داسے نزدے والے چہ جاھدوا فی سبیلہ - یعنی پہ اعلاء دَ کلمۃ اللہ کښے کوشش او کړئ نو نتیجہ بہ ئے لعلکم تفلحون وی - الوسیلۃ ما یتوسل بہ الی اللہ تعالیٰ من فعل الطاعات وترک المعاصی (ابو سعود)

توسل پہ اعمال صالحو سرہ یقینی دے - تائید: (۱) ال عمران: ۱۹۳ (۲) ال عمران: ۵۳ - (۳) حدیث دَ سقوط دَ ځجرے پہ دریو کسانو باندِ (۴) ال عمران: ۳۱ - (۵) فاتحہ: ۴ - او توسل پہ صفات دَ باری تعالیٰ یقینی دے تائید: (۱) الحمد للہ رب العلمین (فاتحہ - ۱ - ۲ - ۳) (۲) ال عمران: ۲۶ (۳) نمل: ۱۹ - وادخلنی برحمتک فی عبادک الصلحین

(۳) بل توسل شرکیہ دے - ما نعبدهم الا لیقربونا الی اللہ زلفیٰ - (زمر: ۳) (۴) توسل اختلافی دے پہ جاہ او پہ حرمت او طفیل وغیرہ سرہ - لم یعھد التوسل بالجاہ والحرمۃ عن احد

فاغفر لنا ... قل ان کنتم تحبون اللہ فاتبعونی یحببکم اللہ (۲) ... مشکوٰۃ ص ۲۰ ... قل اللھم مالک الملک الآیۃ ... توسل بالصالحین کے مسئلہ کو ... ایت سے کوئی مس نہیں ہے (تھانوی) -

ان الله ... ویغفر ... نزلت فی شیخ من الاعراب جآء الی رسول الله ﷺ فقال یا نبی الله انی شیخ منهمک فی الذنوب غیر انی لم اشرک منذ عرفته ولم اتخذ من دونه ولیا وانی نادم مستغفر فما حالی عند الله

من الصحابة رض (روح المعانی: ج ۳؛ ص ۱۲۹)

البته دے پہ جواز قائل دے ځکه چه معنیٰ ئے صحیح کیږی خو او بهتر ورته نه وائی۔ او دے وائی چه بے شکه ادعیهٔ ما ثوره بهتر دی د غیر ما ثوره نه۔ واعلم ان التوسل بین السلف لم یکن کما هوالمعروف بیننا فانهم اذا کانوا یریدون ان یتوسلوا باحد کانوا یذهبون بمن یتوسلون به ایضا معهم لیدعوا لهم۔ او هرچه توسل دے په اسمآء د صالحین سره نو دا یو امر دے چه زه ئے نه خوښوم چه داخل شم په دے کښے زه ئے دعوه نه کوم په سلفو باندے۔ ابن تیمیهؒ ورته حرام وائی او در مختار والا ورته جائز وائی ولکن لم یأت بنقل عن السلف۔ تنویر الابصار

(فیض الباری: ج ۳؛ ص ۴۳۴) البته توسل په جاه او په حرمة او په عزت سره منقول دے د مشر کانو نه او د یهودو نه۔ تائید در مختار

ابیض یستسقی الغمام بوجهه ثمال الیتمٰی عصمة للارامل رد محتار

دا قول د ابو طالب دے او هغه مشرک مړ دے۔ او د ملا علی قاریؒ په ملا علی قاری کښے د جواز د پاره دا بیت پیش کړے دے او وائی لقوله یعنی قائل پیتوی۔

(۲) او قبطیانو مشرکانو وے په مقابله د موسیٰ علیه السلام کښے۔ بعزت فرعون۔ (شعراء: ۴۴)

(۳) یهودو وے پخوا د پیدائش د نبی علیه الصلوٰة والسلام چه خدایه د نبی علیه الصلوٰة والسلام په حرمة سره مونږ له غلبه راکړے په کافرو باندے۔ وکانوا من قبل یستفتحون علی الذین کفروا (بقره: ۸۹) علی توجیه

فائده:- انبیاء وسیله دی په تبلیغ د احکامو شرعیو کښے نه په احکامو تکوینیو کښے۔ (منهاج السنة: ج ۱؛ ص ۲۳)

تائید: قل انما ادعوا ربی ولا اشرک به احدا ۵ قل

انی لا املک لکم ضرا ولا رشدا ۵ قل انی لن یجیرنی من اللہ احد ۵ و لن اجد من دونہ ملتحدا ۵ الا بلاغا من اللہ ورسالتہ ۵ (جن: ۲۰-۲۱-۲۲)

السارق والسارقۃ - ۳۸ - تقدم دَ سارق ځکه دے چه دے سره دَ قدرتِ کامله نه په کسب باندِ چه غلا کوی نو اولیٰ بالقطع دے په خلاف دَ الزانیۃ والزانی (نور: ۲) نه - چه ښځه مستوره ده نو چه زنا کوی نو اولیٰ بالعقوبت ده - دا وجه غلطه ده چه سړے غلا ډیره کوی او ښځه زنا ډیره کوی - بلکه غلا خو ښځے ډیره کوی هرڅهٔ پټوی او دَ هرچا نه غلا کوی - او زنا خو سړی کوی ښځه خو چا پسے نه ځی (مولانا عبدالغفور صاحبؒ)

قطع دَ لاس په لسو روپو کښے ده په نزد دَ امام صاحبؒ او په څلورو روپو کښے ده په نزد دَ امام شافعی صاحبؒ - او قیمت دَ لاس خو ښځه زره روپۍ دے نو لهذا په دے مخالفین اعتراض کوی - جواب :- اذا کانت امینۃ کانت ثمینۃ واذا خانت ھانت (عثمانی) قبیل السرقہ عصمت دَ شئ منتقل شی دَ مالک نه باری تعالیٰ ته نو ځکه ضمان دَ مسروقے نشته نهٔ په هلاک او نهٔ په استهلاک کښے - البته که مسروقه موجوده وه نو ردکولے شی مالک ته په نزد دَ امام صاحبؒ - او امام شافعی صاحب سرقه قیاس کوی په غصب باندِ (اصول)

تائید قال اذا سرق المملوک فبعہ ولو بنش - (رواہ ابوداؤد) مشکوۃ ص۳۱۴

یاایها الرسول لایحزنک الذین یسارعون فی الکفر - الآیۃ -
په خیبر کښے زنا او شوه نو یهودیانو سړی را اولیږل په یهودیانو دَ مدینے منورے پسے چه دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام نه تپوس اوکړئ که هغه دا حکم اوکړه چه دَ دواړو مخونه دِ تور شی او په خره دِ سواره کړے شی یا لَه دینه هم آسان نو قبول ئے کړئ ورنه بیا ئے مه قبلوئ - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام اُووے چه تورات راوړئ نو ابن صوریا دَ رجم په ایات لاس کیخو ده

مشکوۃ ص۳۰۹

اذلة على المؤمنين الخ ۵۴۔ عدى الذل بعلى لتضمنه معنى العطف ويجوز ان يقصد بالتعدية بعلى الدلالة على انهم مع شرفهم على المؤمنون خافضون لهم ۔ محته (۲۹۶)

نو عبدالله بن سلام اووے لاس دِ پورته کړه نوایات ذَ رجم او ځلید ه نو نبی علیه الصلوٰة والسلام هغه رجم کړه دَ هغوی دَ صلح مطابق ورته په رجم کښے احصان شرط دے ۔ او احصان دا ځی په ایمان او عقل او حریت او بلوغ او په وطئ دَ منکوح سره چه هغه به هم داسے وی (عام)

بله واقعه داسے ده بنی نضیر چه به قتل اوکه دَ بنی قریظو ونه نو اویا ځتے خرما دیّت به ئے ورکولو او که بنی قریظو وبه قتل اوکه خو قصاص به تے نه اغستے کیدے شو او دیّت مضاعفه (۱۴۰) به ئے ورکولو۔ نو دَ بنی علیه الصلوٰة والسلام په زمانه کښے بنی نضیر قتل او که نو سړی ئے را اولیږل یهودو دَ مدینے منورے ته چه دَ بنی علیه الصلوٰة والسلام عند یه معلومه کړیٔ نو بنی علیه الصلوٰة والسلام دَ قصاص حکم اوکه۔ (معارف و شیخ رح)

اواعرض عنهم ۔ ۴۲۔ ای عن معاهد تهم مقسطین قسط الرجل اذا جار واخذ قسط غیره ۔ واقسط الرجل اذا عدل واعطی غیره ویحتمل الالف للسلب (مرقاة)

ومن لم یحکم ۔ ۴۴۔ ای ومن لم یعتقد یعنی درجه کامله مراد ده (۲) یا دَ کفر نه مراد عملی کفر دے چه فسق دے (۳) یا دا دا دیا نو سابقو حکم دے ځکه بنی علیه الصلوٰة والسلام ویلی دی چه په فسق سره سړے نه کافر کیږی وان زنیٰ وان سرق نو استدلال دَ معتزلو ختم شو په دے چه صاحب دَ کبیره گناه مؤمن نه دے

فمن تصدق به ۔ ۴۵۔ پس (۱) هغه مجروح چه معافی اوکړه جارح ته ۔ یا پس (۲) هغه جارح چه ځان ئے پیش که قصاص ته ۔

افحکم الجاهلیة یبغون ۔ ۵۰۔ ای ایکفرون فحکم الخ الجهل علی ثلثة اضرب (۱) عدم العلم (۲) اعتقاد الشئ علی خلاف ما هو علیه (۳) العمل علی خلاف علمه ۔

یسارعون فی الاثم ۔ ۶۲۔ رذیلة ، ناشئة ، من قوة نطقیة۔

سه بنی نضیر غالب وُو ۱۲

والجروح قصاص ۔ ۴۵۔ په کوم زخم کښے چه مساوات ممکن وی نو هغه دیة ده لکه چه څوک لاس ئے غوڅ کړو نو ده په مقابله کښے هم لاس غوڅ شی او په هر زخم کښے چه د قصاص نه خطره د هلاکت وی نو قصاص ساقط دے ، لکه سورے په کیمو ه کښے ، منهاج المسلم ص ۶۵ ۔

... مقیل په اقانیم ... یعقوبیه دی او قایل په تثلیث نسطوریه دی او قایل په ... ملکانیه دی ... ۳۰ ... مانګه ده.

فاتعدوان- رذیلة ناشئة من قوة غضبیة- اکلهم السحت- رذیلة ناشئة من قوة شهویة- السحت نیا زات لمیراالله شامی کړۍ عکیږي د بابه داسي کافرو نیکلی دی چه خوراک ئې حرام دے- بل سحت ماخبث وقبح من المکاسب فیلزم عنه العار-

طغیانا وکفرا -۶۴- قرآن زیاتوی د دوی طغیان د وجې د خباثت د دوی نه. لکه حلوا زیاتوی مرض د مریض سره رومیؒ فرمائی سه

پیش چشمت داشتے شیشه کبود   زین سبب عالم کبودت می نمود

یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیك -۶۷- رفعه د موانع د تبلیغ- یعنی تبلیغ مهتم بالشان شے دے که یو حکم دے او نه رساؤ نو ټول پیغمبری به دے خرابه شي- د خلقو نه مه یریږه- هدایت د باری تعالیٰ په قدرت کښې دے (عثمانی)

فائده :- تبلیغ په بے طلبو کښې طلب پیدا کول- تعلیم طالبانو ته علم خودل (مولانا الیاس صاحبؒ) له

قل یا اهل الکتاب -۶۸- دا اول تبلیغ دے یعنی اے اهل کتابو تاسو بے دینه ئې ترڅو چه، تاسو قرآن نه وی منلے- ځکه چه مدار د کمالِ ایمان او عمل دے- او په عمل کښې تاسو صفر یئې چه پیغمبران تاسو قتل کړی دی- او ایمان مونږ نشته ځکه چه دے قتل ته مو حلال ویلی دی-

کانا یأکلان الطعام -۷۵- او څوک چه ډوډۍ خوری هغه محتاج وی او څوک چه محتاج وی هغه معبود نشی کیدے-

لا تغلوا فی دینکم -۷۷- یعنی د عیسیٰؑ نه متصرف مه جوړه وئے او مه ئې د پیغمبرئے نه خکته کوئے-

ذلك بان منهم -۸۲- یعنی هغه نصاریٰ مسلمانو ته نزدے دی چه په هغو کښې (۱) علم او (۲) زهد او (۳) تواضع او (۴) نرمی وی لکه نصاریٰ د حبشو په زمانه د رسول الله صلی الله علیه وسلم کښې-

شیعه تحریف کوی په قرآن کښې چه د ما ... خلافت د حضرت علی کرم الله وجهه اخلی ۱۲

له والد مولوی اسمٰعیل پیش امام مرزا الٰهی بخش نظام الدین اولیاء نام ماجد صغیر حافظ ۱۲

بیس بڑے مسلمان ...

رمضان میں چالیس ختم کرتے تھے ۱۲

اصل مقصد تبلیغ ... کو ماچاہیے النبی پر لازم ہے اور بے گشتیت وغیرہ اس پروگرام کا الف با تلمذ ۱۲

سفر گوتره ... ایتوبیه ... شنه ... نزگله ... عالم ټول ... شکاری

تفیض من الدمع - ۸۳ - بهیږي یا ستر بدے دَ دوی دَ وَج
دَ کثرت دَ اوښکو نه - یا به ئې څکیږي - ذکر دَ فیضان مراد تې نه
څکید ه دی - ځکه چه فیضان لازم دے څکید وسره - نو ذکر
دَ ملزوم چه فیضان دے او مراد تې نه څکوالے دے نو داجاز
مرسل شو -

یا ایها الذین اٰمنوا لا تحرموا - ۸۷ - صورتحریم الحلال ل-
(۱) اعتقادا حلال ته حرام ویل کفر دے - (۲) قولا حلال ته
حرام ویل قسم دے (۳) معامله دَ حرامو ورسره کول په
نیت دَ ثواب سره بدعة دے او په نیت دَ دوا سره جائز دی
(معارف) فقال النعمان بن قوقل یا رسول الله صلی الله علیه وسلم
أرئیت اذا صلیت المکتوبة وحرّمت الحرام واحللت الحلال ادخل
الجنة؟ فقال النبی صلی الله علیه وسلم نعم (مسلم)

فهل انتم منتهون (۹۱) تحریم دَ شرابو ته دریځا وه -
(۱) یسئلونك عن الخمر والمیسر (بقره: ۲۱۹)
(۲) یا ایها الذین اٰمنوا لا تقربوا الصلوٰة وانتم سکٰری (نساء: ۴۳)
(۳) رجس من عمل الشیطٰن - ۹۰ - (۴) فهل انتم منتهون -
استفهام طلبی دے ای انتهوا - نو حضرت عمرؓ اووے انتهینا
انتهینا - او مخکښے به ئې وے اللّٰهم بیّن لنا بیانا شافیا فیه -

فجزاء مثل ما قتل من النعم - ۹۵ - من النعم - بیان دَ
مثل دے عند الشافعیؒ نو دَ حمار وحشی په بدله کښے بقره ده
او دَ حمامے په مقابله کښے شاة دے او دَ نعامه په مقابله
کښے ناقه ده او دَ ارنب په مقابله کښے ورغومے دے - او
هم دغسے روایات دی دَ اصحابوؓ نه -

او دَ امام صاحبؒ په نزد من النعم بیان دَ ما قتل دے
او دَ نعم اطلاق په صحرائی بانډ هم کیږی - او دَ مثل بیان

احل لکم صید البحر - ۹۶. الطعام مما القی البحر من الحوت. بخاری ۱۳۵ عنبر، عزوسیف البحر. افراد ... ۳۰ امیر ابوعبیدہؓ بن الجراح، قیس بن عبادہؓ سعد بن الخزرجی -

محکم شوے چہ مثل یو معنوی دے ھغہ قیمت دے پہ قیمتی اشیاء کښے۔ او
بل صوری دے ھغہ پہ وزنی او مکیلی کښے دے۔ او بقرہ مثلاً دَ حمار وحشی
دَ پارہ نہ مثل معنوی دے او نہ صوری دے۔ او پہ روایاتُ کښے چہ
راغی نو دغہ پہ اعتبار دَ قیمت سرہ دے پہ دغہ زمانہ کښے۔ نو بیا ربہ
قیمت کی پہ موضع دَ ښکار کښے یا پہ اقرب ځائے کښے او بیا دغہ قیمت پہ
ھدیہ واخلی او ارسال یہ کی حرم شریف تہ او یا پہ غنم واخلی یہ
دغہ قیمت او نیم نیم اُوګے یہ پہ فقراءُ تقسیم کی۔ او یا پہ دَ ھر نیم اُوګی
پہ مقابلہ کښے روژہ اُونیسی او کہ دَ نیم اُوګی نہ څہ زیات شو غنم
نو هغہ بہ خیراتی ورکی او یا بہ دَ ھغو پہ مقابلہ کښے روژہ اُونیسی 13
وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ۔ پہ صورۃ دَ اعادے کښے امام شافعی
صاحبؒ صرف عذاب اخروی وائی۔ او امام صاحبؒ فرمائی چہ جرمانہ
ھم ورکوی۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ۔ ۱۰۱۔
داجیرہ وغیرہ دی (ابن عباسؓ) یعنی چہ مبادی دَ توحید بیانیږی
نو دا سے خیر وتپوس مہ کوئے چہ خلق پہ ھغو چیر مشغول وی۔
مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ۔ ۱۰۳۔ مَا يُمْنَعُ دَرُّهَا لِلطَّوَاغِيتِ۔
وَلَا سَائِبَةٍ۔ مَا يُسَيِّبُونَهَا لِآلِهَتِهِمْ وَلَا يُحْمَلُ عَلَيْهَا شَيْءٌ۔
وَلَا وَصِيلَةٍ۔ الَّتِي وَلَدَتْ بَعْدَ أُخْرَىٰ مِنْ نَاقَةٍ يُسَيِّبُونَهَا
لِآلِهَتِهِمْ۔ وَلَا حَامٍ۔ مَا يُدَعُونَهُ لِلطَّوَاغِيتِ بَعْدَ ضِرَابٍ
مَعْدُودَةٍ۔

فائدہ:۔ کوم تحریماتِ غیر اللّٰہ چہ مخلوط شی دَ نیازاتِ غیر اللّٰہ
سرہ ھغہ حرام وی لکہ دا خیز ونہ۔ او چہ مخلوط نہ وی نو ھغہ
حلال وی لکہ ښکار روند دَ مزاراتُ دَ اولیاء۔

أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ۔ ۱۰۴۔
أَحَسْبُهُمْ ذٰلِكَ لَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ يَعْلَمُونَ وَيَهْتَدُونَ وَلَوْ كَانَ

عمد او مثل معنوی مراد دے پہ عصفور وغیرہ کښے نو کہ مثل صوری هم مراد شی نو جمع لازمیږی دَ مشترک او دا جمع صحیح نہ دہ (اصول)

عبد اللّٰہ بن حذافہ مارایت بابن اعق منہ۔ (ترالشہ عتا)

سولی پر چڑھ کر ہنستے اور گرم دیگ کو دیکھ کر رونے لگا کہ افسوس میرے سو سخن تھے کہ یکے بعد دیگرے دیگ میں گرتا اور مرتا، پھر بادشاہ کے سر پر اسلئے بوسہ دیا کہ میرے ساتھی رہا ہو جائے۔ (الاصابہ لابن حجر بحوالہ ابن عباس)

مائدہ ۵

ذٰلك حال کون ۲ بآ ئُهم الخ - (۳) چہ اباؤهم الخ (۲) احسبهم
واو وصلیه شی نو بیا محل دَ فکر دے -

اذا اهتدیتم - ۱۰۵ - چہ امر بالمعروف او نهی عن المنکر اوکی - (ابوبکر صدیق رض) یا (۲) علیکم انفسکم ای اهل دینکم - دا اوکړ ا آیات دے په امر بالمعروف او نهی عن المنکر کښې (عبدالله ابن مبارک) (۳) یا دا ا آیات محمول دے په زمانه دَ صبر باندې - چه هر سړے پخپله رائے مغرور شی او دنیا ورته خوښه شی او متبع دَ خواهش شی او احتمال دَ اصلاح ختم شی - بلکه دَ ځان دَ فسا دَ خطره وی نو په دغه وخت به سړے دَ خلقو اصلاح پریدی او خپل دین به ځنی ژغورونه - (مشکوٰة)

اول سره کافی نه دے دا خونه پوهیږی ۱۲

یآیها الذین امنوا شهادة بینکم - ۱۰۶ - بدیل مسلمان او عدی او حاتم نصرانیان تجارت له لاړه - په لار کښې بدیل مړ کیده - نو سامان ئې عدی او حاتم ته حواله کړو - او فهرست ئې په کښې پټ کیخوده په سامان کښې - دوی سامان ورثو ته اورسا وُه خو یو دَ زرو جام په کښې نه وه - هغوی دعوه وکړه په دوی او دوی منکر وو نو قسم ئې اوکړ - بیا یو زرګر سره دغه جام بنکاره شو نو دوی رپورټ اوکړ نو هغه اووے چه دا ما لره عدی او حاتم راکړے دے - نبی علیه الصلوٰة والسلام هغوی طلب کړه - نو هغوی اووے چه مونږ دا جام دَ بدیل نه په قیمت اغستے وُه - او ورثه منکر وو - نو هغوی پخپل علم قسم اوکړ نو هغه جام واپس شو -

۵ خو زمونږ دشوی تاهغه نه وُو نو مونږ قسکه انکار کړے وه ۱۲

تحبسونهما من بعد الصلوٰة (۱) دا تشدید دے دَ قسم بالزمان (۲) او بل تشدید دَ قسم بالمکان دے - لکه قسم عند المنبر - قال علیه الصلوٰة والسلام لا یحلف احدکم عند منبری هٰذا علی یمین اٰثمة ولو علی سواک اخضر الا تبوء مقعده من النار (ابوداؤد)

(۳) او دریم تشدید دے بالصفات۔ او امام صاحبؒ په دوے واړه قائل دے بلا ترديده۔

من الذين استحق عليهم - ۱۰۷ - والضمير في استحق عائد الى الاثم اى الذين استحق عليهم الاثم اى الذين وقعت الجناية عليهم - الاولين - كانه قيل منهما او بدل من الضمير في يقومان -

قالوا لا علم لنا - ۱۰۹ - (۱) کوم خلق چه قائل دی په علم کلی اعطائی د انبیاء نو هغوی تا ویل فاسده کوی - چه لا علم ویل د وجے د دهشت نه دی ورنه علم ئے شتے په هر شی -

جواب اولاً :- لا يحزنهم الفزع الاكبر (انبیاء ۱۰۳) نو فزع او دهشت خو په هغوی نشتے - ثانیاً - دا خبره خو د واقع نه خلاف ده - نو دا جواب غلط دے او شرک دے اٹھاکر پھینک دو باہر گلی میں -

(۲) عام مفسرین وائی لا علم لنا ببوا طنهم وانما العلم لنا بظواهرهم

(۳) حضرت شیخ علیه الرحمة فرمائی لا علم لنا پس د وفات نه دے یعنی باری تعالیٰ به تپوس اوکی چه ستا سو څنګه تسلیم او شو د حیثیت د الوهیت نه یا د حیثیت د رسالت نه نو دوی به اووائی چه اے الله مونږه خو د توحید دعوت ورکاوه نو چه هر کله وفات شو نو بیا د دوی د شرک نه خبر نه وو-

هل يستطيع ربك - ۱۱۲ - (۱) اى هل يفعل ام لا (۲) او يطيع ربك باجابة سوالك - (۳) چا ویلیدی چه د دوی شک وه ځکه چه دوی اول مسلمانان وو - (جامع البیان)

قال الله انى منزلها - ۱۱۵ - قال عليه الصلوة والسلام نزلت المائدة من السماء خبزا ولحما وامروا ان لا يخونوا ولا يدخروا لغد فخانوا ورفعوا لغد فمسخوا قردة وخنازير (ترمذی مع تحفه ۴۲۸ مشکوٰة ۳)

تعلم ما في نفسي - ۱۱۶ - اى تعلم ما اخفيه ولا اعلم ما في نفسك اى ولا اعلم ما تخفيه (جامع البيان)

تبوء الاکمہ ١٠٠ گفت رنج احمق قہر خدا است ا رنج کوری نیست قہر آن ابتلاست یو ځل عیسیٰ د احمق نه تمتیدو نو چا ورته ووے چه ته ښو باذن الله د روند علاج کوے نو احمق نه ولے تمتے نو دۀ دا جواب ورکړو (تسهیل ص٣٣)

قال الله هذا یوم ینفع الصّٰدقین صدقهم - ١١٩ - هرکله چه
قریب شو مرګ ته یوسف بن اسباط نو بے قراروه نو خذیفه شاګرد
ورته اُووے چه وَلے بے قرار یې نو دۀ جواب اوکړو چه وَلے به بے
قراره نه یم او ما ته پیچل عمل کښے قسم دے چه څۀ رشتینے شے نه
معلومیږی چه دَ الله تعالیٰ دَ پاره وی - نو خذیفه اووے چه
تعجب دے چه دا نیک سړے قسم کوی عند الموت چه ما ته په خپل
عمل کښے صداقت معلوم نه دے یعنی دومره دَ الله نه یریږی (احیاء
العلوم : ج ٤ ص٣٢٥) سړے چه څومره الله تعالیٰ ته قریب کیږی
دومره یریږی نو ځکه به امام احمد حنبلؒ دعا کوله اللّٰهم الق فی
قلبی خوفا منك بطا قتی -

لله ملک السموت والارض وما فیهن وهو علی کل شیٔ قدیر - ١٢٠ -
ای لا عیسیٰؑ وامهٗ - دا خلاصه ده دَ تمام سورة -
یعنی تحریمات دَ الله جوړه وے او دَ غیر الله تحریمات پریدے
او نیازات او نذر صرف دَ باری تعالیٰ کوے او دَ غیر الله نذر او
نیازات پریدے - ځکه چه بادشاهی دَ اسمانونو او دَ زمکے صرف دَ
باری تعالیٰ ده نه دَ غیر الله او خاص باری باری تعالیٰ په هر شی
قادر دے نه غیر الله - او خاص دَ هغه نه حاجات غوا ړے
نه دَ غیر نه -

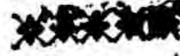
تمّت سورة المائدة ٩ صفره سنه ١٤٠١ هجری
جمعرات ٨ بجه مسجد شاه پور

وسوف اکتسی ثوب الفنا —— و کل شیٔ فانٍ
وسوف تری کتابتی —— انا فی التراب بالٍ

کله به حساب وی ځائے م نشته ÷ او کله به احسان وی دَ خوا ږه جانان سیمه

من نه گویم که طاعتم به پذیر قلم عفوه بر گناهم کش ÷

حُه نه وایم چه زما طاعت قبول کړه - قلم دعفوے په ګناه زما باندے راکاږه.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(۶) سُوْرَةُ الْاَنْعَامِ مَكِّيَّةٌ دَهٔ (۵۵)

مضمون بحث خالقیت
حصه ثانی قرآن
بحث ربوبیت
از انعام تا کهف
از کهف تا سبا
بیان سلطنت
از سبا تا حوامیم
بیان نفی منفیع
قهری۔ از حوامیم
تا آخیر بیان
تخویفات ۱۰

دَ ترتیب قرآنی په لحاظ شپږم دے او دَ نزولی په اعتبار سره پنځه پنځوستم دے۔ بعد الحجر و قبل الصّٰفّٰت۔

اسمآء بنت یزید انصاریه فرمائی چه کله سورة انعام نازلیده نو حضور صلے الله علیه وسلم په اوښ سور وه او ما واګے نیولے وے او دَ اوښ کیمره زور نده شوے وه دَ ثقل نه (ابن کثیر ج ۲ ص ۱۲۲)

ربط

(۱) په دے سورة کښے دلائل په نفی دَ شرک با لذات فی التصرف تفصیلاً دی۔ او په سورة مائده کښے اجمالاً وو۔ نو دا تفصیل بعد الاجمال شو چه اوقع وی په ذهن کښے او تفصیل المقام هم شو۔

(۲) په دے سورة کښے نفی دَ تصرف ده دَ کل ما سوی الله نه او په سورة مائده کښے نفی دَ تصرف وه دَ عیسیٰ ؑ نه او دَ مور دَ ده نه۔ نو دا تعمیم بعد التخصیص شو چه مقصد دَ علم بیان دے یعنی یوه مسئله په مختلفو طریقو سره ذکر کول۔

(۳) دلته په تحریمات غیر الله کښے علاوه دَ بحیرے صائبے حام وسیلے نه چه مذکور دی په سائده کښے نور صور مذکور دی چه من الحرث والانعام - ۱۳۸ - نو دا تتمه شوه۔

(۴) دَ دے سورة مضامین بالعکس دَ مضامین دَ سورة مائده نه دی۔ یعنی نفی دَ شرک فی التصرف په کښے مقدمه ده۔ دَ نفی دَ شرک فعلی نه۔ نو دا هم ایراد دَ توحید شه په عنوان دیګر سره۔

(۵) دلته تفصیل دَ ما اهل لغیر الله دے چه من الحرث والانعام دے (۱۳۶) نو دا تفصیل المقام شو۔

خلاصه

په دے سورة کښے دوه حصے دی- په اولہ حصه کښے نفی دَ شرک فی التصرف ده په دے حصه کښے دلائل عقلیه دی- یو نقلی دَ ابراهیم علیه السلام نه تفصیلاً او دَ باقیو نه اجمالاً دی په طور دَ دستخط سره- یو دلیل نقلی از اُمَمِ سابقه او بل دلیل وحیٔ دے دَ منکرانو دَ سوالونو جوابونه دی او دَ هغو دَ منلو وَجے او طریقے دَ تبلیغ دی-

په دوَیمه حصه کښے نفی دَ شرک فعلی ده په دے حصه کښے تحریمات غیر الله او نیازات غیر الله مکرر مکرر ذکر دی- یو په کښے دلیل نقلی بل په کښے دلیل وحیٔ دے او په یوه رکوع کښے مذکور دی باقی تحریمات الله بطور تتمه- په آخر کښے یو اعلان دے چه دَ هغه تعلق دَ ټول سورت سره دے- چه "انّ ربّك سریع العقاب وانّه لغفور رّحیم" ہ-

---

الحمد لله الذی خلق السموت والارض وجعل الظّلمٰت -۱-

دَ سورهٔ انعام نه دَ قرآن دویمه حصّه شروع کیږی نو ځکه مصدر شو په الحمد سره- په دے کښے اکثر مسئله دَ ربوبیت ده یعنی دَ ذرے ذرے اشیاء مربی او حدّ دَ کمال ته رسَو نکے صرف باری تعالیٰ دے-

دَ کعب الاحبار نه روایت دے چه دا آیات اول آیات دے په تورات کښے او آخیرئے قل الحمد لله الذی لم یتخذ ولدًا دے-

---

ولقد استهزء برسل -۱۰- التنوین للتکثیر وا لتعظیم یو لاکھ څلیرشت زره تقریبا انبیآء دی- درے سوه پنځلس په کښے رسولان دی- او پنځه په دوی کښے اولوا العزم دی (۱) نبی علیه الصلوة والسلام (۲) ابراهیم علیه السلام (۳) موسیٰ علیه السلام (۴) عیسی علیه السلام (۵) نوح علیه السلام (عثمانی)

كتب على نفسه الرحمة - ۱۲ - حتی کہ د دوزخیا نو د تضعیف
عذاب نه مانع د باری تعالیٰ رحمة دے (تھانوی)

وهم ينهون عنه وينئون عنه - ۲۶ - (۱) دوی منع کوی خلق
د توحید نه او پخپله لرے کیږی د توحید نه (عام) (۲) دوی منع
کوی خلق د ایذا د نبی علیه السلام نه او پخپله لرے کیږی د
اتباع نه (تھانوی) معلومه شوه چه د وائی سره نسبی تعلق مفید نه دے بلکه اتباع پکار ده ۱۲

بل بدا لهم ما كانوا يخفون من قبل - ۲۸ - (۱) اضراب دے
د ایمان نه چه مفهوم دے د ما قبل نه - يخفون چه پتوی به ئے
په پرده د انکار کښے (عثمانی)

یا به ئے پټ موندہ نو افعال برائے وجدان دی (شیخ)

ولو ردوا لعادوا لما نهوا عنه - لکه رشوتی حاکم چه ناجوړه
شی او تائب شی نو چه جوړ شی نو بیا رشوت شروع کی -

وقالوا ان هي الا حياتنا الدنيا - ۲۹ - حیات په اووه
معنو مستعمل دے په قرآن کښے -

(۱) حیات دنیوی لکه دا آیات چه مذکور دے
(۲) قوة نامیه لکه فاحيينا به الارض (فاطر: ۹)
(۳) قوة حساسه لکه وما يستوي الاحياء والاموات (فاطر: ۲۲)
(۴) قوة عاقله لکه اومن كان ميتا فاحييناه (انعام: ۱۲۲)
(۵) ارتفاع غم لکه بل احياء ولكن لا تشعرون - (بقره: ۱۵۴)
(۶) حیاة اخروی لکه يليتني قدمت لحياتي (فجر: ۲۴)
(۷) حیات باری تعالیٰ لکه الحي القيوم - (بقره: ۲۵۵)

قد خسر الذين - ۳۱ - از سمع - هلك - از ضرب نقصان په
تول کښے - وهم يحملون اوزارهم - د دینه معلومه شوه چه
اعمال متشکل کیږی خو دا تفصیل دے د والوزن يومئذ الحق -
(اعراف: ۸) نو رد دے په معتزلو چه وزن د اعمال نه منی - چه

له ابو طالب وائی د نبی علیه السلام په حق کښے ع والله لن يصلوا اليك بجمعهم ۞ حتى اوسد في التراب دفينا ۞ ۱۲ ۱۲

اعمال خو اعراض دی او لہ دینہ خبر نہ دی چہ اعراض خو ہم وزن کیږی۔ لکہ حرارت چہ وزن کیږی۔ علاوہ دا دہ چہ حال دَ دُنیا نہ قیاس کیږی پہ قیامت باندې۔

قد نعلم انہ۔ ۳۳۔ دَ علم نہ وروستو اَنَّہٗ ځکہ مکسور دے چہ پہ خبر کښې ئے لَام راغلے دے۔

ولکن الظّٰلمین باٰیات اللہ یجحدون۔ تھانوی وائی چہ دَ محبت عنوان دے لکہ چہ مجنون دَ لیلٰی پہ دروازہ کښې وَهلے کیږی نو لیلٰی ورتہ سر بسکارہ کی چہ زۂ خبریم چہ تۂ ځما دَ وَجے نہ وهلے کیږے نو مجنون بہ پہ دغہ وهلو خوشحالہ وی چہ لیلٰی پے خبر دہ۔

وان کان کبر علیک اعراضھم الخ۔ ۳۵۔ معلومہ شوہ چہ دَ حضور صلے اللہ علیہ وسلم دَارا دے نہ مراد خلاف کیږی نو نور مخلوق خو در کنار (تھانویؒ)

ثم الٰی ربھم یحشرون۔ ۳۸۔ دا دَ انسان بیان دے۔ او پہ حدیث شریف کښې چہ راځی چہ دَ کونډی قصاص بہ واغِستے شی دَ ښکرہ ورنہ۔ نو دا کنایہ دہ چہ دَ ظالم نہ بہ ضرور بدلہ اَغِستے کیږی دَ مظلوم دَ پارہ۔ او کہ دَ نورو چارپایانو سرہ او لږدی نو دَ حشر نہ مراد مرګ دے۔ حشر کل شئٍ موت الا الانس والجنّ (ابن عباسؓ)

قل اَرَءَیتکم۔ ۴۰۔ کانہ قیل ما بصرتہ وما عرفت حالہ الغریبۃ اخبرنی عنھا فلا یستعمل الا فی الاستخبار عن حالۃ عجیبۃ

فیکشف ما تدعون الیہ انشآء۔ ۴۱۔ دا تفصیل دے دَ قال ربکم ادعونی استجب لکم (مومن: ۶۰) ای انشآء۔ یعنی قبلولے دَ ئیم نو بیا قبلوم یا نہ۔ نو اعتراض لازم نہ شو چہ موږ خو ډیر سوالونہ اوکړہ او نہ قبلیږی۔

(تفسیر ابوالمسعود ص ۱۷)

ولا اعلم الغیب ۵۰- دا مقوله د قل ده نه د لا اقول ور نه تعارض ناځي په نصوص کښې - محصول چونگي او وے حضرت صاحبؒ ته چه ته هغه ئے چه د نبي علیه الصلوٰة والسلام علم غیبیا نه مني نو حضرت صاحبؒ ورته یو څو واقعات د نفي د علم غیب د نبي علیه الصلوٰة والسلام نه پیش کړه - نو هغه د حضرت صاحب سره بیعت اوکړ - او په واپسئ کښې ئے حضرت صاحبؒ ته دا بیتونه پیش کړه ـــ

وَاَنْ اَقِیْمُوا ۰۲۰ گفت مشتی نام لیلی میکنم خاطر خود را تسلی میدهم - (رومیؒ) د غسے په مانځه سره سرے عادي کړي د ذکر الله - ۱۲

ابیاتِ محصول چونگی

(۱) اگر حاضر ہوتے ہر جا نبیؐ	تو کشف و وحی کی نہ کچھ غرض تھی
(۲) اگر ہر ذرہ کی وہ رکھتے خبر	تو کیوں زہر کھاتے بجنگ خیبر
(۳) اگر غیب دان ہیں حضور نبیؐ	بدر کے اسارا میں کیوں رائے لی
(۴) قصہ عائشہؓ کا نہیں تجھ کو یاد	کہ جب افک والوں کیا تھا فساد
(۵) نبیؐ نے صحابہؓ سے شوریٰ لیا	بجز وحیٔ حق کے نہ عقدہ کھلا
(۶) صدیقؓ فاروقؓ عثمانؓ علیؓ	کمیٹی کے ممبروں سے کیوں رائے لی
(۷) اگر غیب دان ہوتے وہ پاکباز	نہ کرتے کمیٹی میں وہ ترکتاز
(۸) خدا جتنا چاہے جتا دیتا ہے	وہی جتنا چاہے دکھا دیتا ہے
(۹) وہ غالب نہیں کرتا کل غیب پر	نبیؐ ہو ولیؒ ہو فرشتہ اگر
(۱۰) نبیؐ کو جو حاضر و ناظر کہے	بلا شک شرع اسکو کافر کہے

نو حضرت صاحبؒ ځان سره نوټ کړه - حضرت شیخ القرآن صاحبؒ په دوران درس کښې محصول چونگی ته دعا اوکړه - نو مونږ هم دعا کوو چه اے الله دا سے توحید یا نو اُو بخه او نسل ئے غوړ کړے - او مدعیان د علم غیب وائي چه دا کسر نفسي دے - یا نفي د علم غیب ذاتي ده علمائے حق ورته وائي چه نفي د علم غیب ذاتي ته څه ضرورت دے

ذبلی وجود اعطاؤل دے نوصفت به ئے مختلف ذاتی شی اوبل چه نفی کړبوبیت اوخالقیت دغیر الله نه اوشی نو هلته هم دا ادعایه چه دا نفی دخالقیت ذاتی ده۔ العیاذ بالله۔ اوکسر نفسی صحیح معنیٰ خا ذن اوکبیر کهیے ده ذالمراد منه ان یظهر من نفسه التواضع والخضوع والاعتراف بعبودیته حتیٰ لا یعتقد فیه مثل اعتقاد النصاریٰ فی المسیح) یعنی واقعی ښکاره کړه چه بنده عاجزیم عالم الغیب نه یم نه چه تواضعاً خلاف الواقعه خبره اوکړی۔ دکذب نه خو انبیاء پاک دی۔ دعلم غیب تفصیل ئے راځی په ماخذ لفتنکم۔

الیس الله باعلم بالشکرین۔ ۵۳۔ اسم تفضیل په معنیٰ د صیغے دمبالغے دے نو اعتراض وارد نه شو چه مفضل علیه به خالی نه وی یا به غیر الله وی نو مشارکت دغیر الله دباری تعالیٰ سره په نفس علم کښې نه صحیح کیږی ځکه چه علم دباری تعالیٰ بل شان دے دغسے علم دمخلوق نه شی راتلے۔ اوکه مفضل علیه ئے باری تعالیٰ شی نو په علم دالله تعالیٰ کښې خو تفرقه نشته ځکه چه علم دباری تعالیٰ خو حضوری دے هم په ځان علاقے عینیت ده او هم پخپل صفت علاقے نعتیت ده او هم په غیر علاقے معلولیت ده۔

وهو اسرع الحاسبین۔ ۶۲۔ فی الحدیث ان الله تعالیٰ یحاسب فی مقدار حلب شاة ویلزم من هذا ان لا یشغله حساب عن حساب ولا شان عن شان (روح المعانی)

قل هو القادر۔ ۶۵۔ نبی علیه الصلوٰة والسلام یو مسجد کښې دوه رکعته نفل اوکړه۔ او بیا ئے اوږده دعا اوکړه۔ نو بیائے اصحابو ته اووے چه ما درے سوالونه اوکړه۔ نو دوه منظور شو۔ (۱) سوال م اوکړ چه اے الله ځما امت په آفتِ سماوی سره مه هلاکوه نو منظور شه۔ (۲) بیا م سوال اوکړ چه اے

له حتیٰ ا ما الاشعراکه بین علمین للغیره حاشیه شرح عقائد صوفی فلا ما ثلة بینهما بوجه من الوجوه صفحه

ځغیه په چه خِیفَه په یک اعراف ۵۵

له مشکوٰة (صفحه)

الله تعالیٰ امت په غرقید وسره مه هلاکوه نو سوال م منظور شه - نو در یم سوال م اوکه چه اے الله تعالیٰ امت له اتفاق ورکه نو منظور نه شه (خازن)

ځه نو ابو نه چه دی د دین په خدمت کښې نو ځکه دی چه اختلاف دے او محنت دے که مرض نه وے نو هسپتال به نه وے (غریب)

فلا تقعد بعد الذکری مع القوم الظّٰلمین ۰ - ۶۸ -

صور مجالس اهل باطل (۱) سره د رضا نه کفر دے (۲) او بے اظهار د کراهته فسق دے (۳) د ضرورت دینوی د وجے نه مباح دے (۴) او د تبلیغ د پاره عبادت دے - (معارف)

داخل دی په دے آیات کښې هر بدعتی تر قیامته پورے (مظهری)

دینهم لعبا و لهوا - ۷۰ - لکه چه د نن صبا مشرک پیران باجے وهی او معرفت د خدائے حاصلوی (رشاه اسحاق)

خواجه معین الدین تہ پیر اُووے چه په اجمیر کښې توحید بیانوه نو ځلته هندوان وو - نو د هغوی د راغب کولو د پاره خواجه صاحبؒ د قوالئ انتظام اوکه چه هندوان جمع شی او توحید ورته بیان کړم نو روستو خلقو په هغه پورے قسما قسم دروغ جوړ کړه -

و اذ قال ابرٰهیم لابیه - ۷۴ - دلیل نقلی تفصیلی د ابراهیم علیه السلام نه - او د باقیو نه اجمالا بطور دستخط معلومه شوه د دے استدلال نه چه مشغله مع الحق او مناظره مع اهل باطل دواړه منافی نه دی (تهانویؒ)

او بعض مقامات کښې خشونت هم مناسب دے - ابراهیم علیه السلام په ابطال د الوهیت د اصنام کښې سختی وکړه ځکه چه دغه ابطال بدهی وه - او په ابطال د الوهیت د کواکب کښې ئے مجادله وکړه ځکه دغه ابطال لګ مخفی وه (تهانوی) د ابراهیمؑ د مور نوم لیوثا وه هغه مؤمنه وه سرا (اعزاز علی صاحبؒ)

لابیه آزر - معنی د آزر ده کوږ - دا د ده لقب دے - او تارخ ئے علم دے یا بانعکس دے - سیوطی صاحب وائی چه آزر د ده نوم دے

فبهداهم اقتده - ۹۰ - هادو اقتدا برائے سکتته دہ مولوی دوفیاں

خلیل آسا در ملک یقین زن نوائے لا احب الآفلین زن (جامی) د ابراهیمؑ پشان د رونړه یقین وهه آواز د لا احب الا فلین وکړه -

ومن اظلم الخ ۹۳ - په دے ایت کښې درے مفسدان جمع دی (۱) مشرک (۲) مدعی دنبوت (۳) مدعی د الوهیت مدعی دنبوة لکه مسیلمه کذاب ، دصفت وحی الغیل وما الخیل ۲۱۴ وما ادراک ما الخیل له ذنب قصیر وخرطوم طویل، در

محکه چه بنی علیه الصلوة والسلام اٰباءً واجداداً مسلمان دے تائید؛ (۱) وتقلبك فی الساجدین (شعراء؛ ۲۱۹) (۲) بعثت من خیر قرون بنی اٰدم قرنًا فقرنًا حتی کنت من القرن الذی کنت منه (۳) اصطفٰی کنانة من ولد اسمٰعیل الخ - لیکن ظاهر دَ قراٰن نه معلومیږی چه اٰزر دَ ابراهیم علیه السلام پلار وه او دَ ساجدین نه مراد اصحابؓ دی - او دَ خیر بعثت او دَ اصطفٰی نه مراد خصائل حمیده دی (مرقاة) البته دَ بنی علیه الصلوة والسلام دَ والدین پحق کښې گفتگو بند ده (عثمانی وشیخؒ) ولیکون ای لیستدل بها - هٰذا ربی (۱) ای أهٰذا (۲) اوفی زعمکم (۳) اویقولون (۴) یا اشاره ده مظهر ته او مراد ظاهر دے نو دَ مرزا خبره غلطه شوه چه بنی پخوا دَ نبوة نه شرک کوی۔

ان الله فالق الحب والنوی - ۹۵ - په دا سے مضمون کښې ثابتیږی توحید او رسالت او قیامت - (۱) یعنی قادر په دے کارونو قادر دے ستاسو په حاجتو نو پوره کولو باندِ - او دا کارونه خو بل څوک نه شی کولے نو ستاسو حاجتونه هم بل څوک نه شی پوره کولے - نو توحید ثابت شو -

(۲) او دا کارونه خو دَ جُوسے دَ پاره دی نو دَ روح دَ پرورش دَ پاره به دَ رب العٰلمین په د لبار کښې ضرورځه انتظام وی هغه رسالت دے -

(۳) او قادر په دے کارونو قادر دے په اعاده باندِ نو قیامت ثابت شو -

لا تدرکه الابصار - ۱۰۳ - معتزله دَ دینه ثابتوی چه دیدار نشته په قیامت کښې او هم دَ لن ترانی (اعراف؛ ۱۴۳) نه ثابتوی - او هم دا رنګے لیدے کیږی هغه چه ورلره رنګ وی او جهة وی او ماده وی او باری تعالی دَ دینه منزه دے -

اهل سنت والجماعة ثابتوی دیدار الٰهی مسلمانا نو لره

له مرزا پخوا بنهٔ مسلمان وه او رساله ئے جاریا وه خو چه یو تعلی وه بکښې نو علماء حق وے چه کده نه څه خیبی او وے محکښې قائل وه چه عیسی علیه السلام ژوندے دے نو چه کله ئے دَ پیغمبرئ دعوه او کړه نو محکښې ئے اعلان او کړو چه عیسی علیه السلام مړ دے او چه چا ورته ژندوه او وئ نو هغه کافر دے نو ده ته خلقو او وئ چه تا خو ور ته پخوا ژندوه وے نو ته هم محکښې کافر شوے نو دَ پیغمبرئ دعوه څنګه کوے؟ نو ده او وئ چه پیغمبر پخوا دَ پیغمبرئ نه کفر کوی لکه دا هذا ربی والخ

دَ بخاری په ټولو نسخو کښې هم دَ یضع الحربة دا دَ مرزا تحریف دے او په اصل کښې الجزیة دے ۱۲ (بخاری په ص ۲۰۵)

نو اعرابی او وئ چه بیشک ته کذاب ئې دا عنوان په هغه ځائے کښې وی چه مخاطب هاتی بنو مونږ ته معلوم دے - دد ے د نر ... وکه نور هم خرافات دی -

النفسخ فقیل یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ھل لتلک من علم یعرف بہ۔ قال نعم التجافی من دار الغرور والانابت الی دار الخلود والاستعداد للموت قبل نزولہ (مشکوۃ) ص۴۴۶

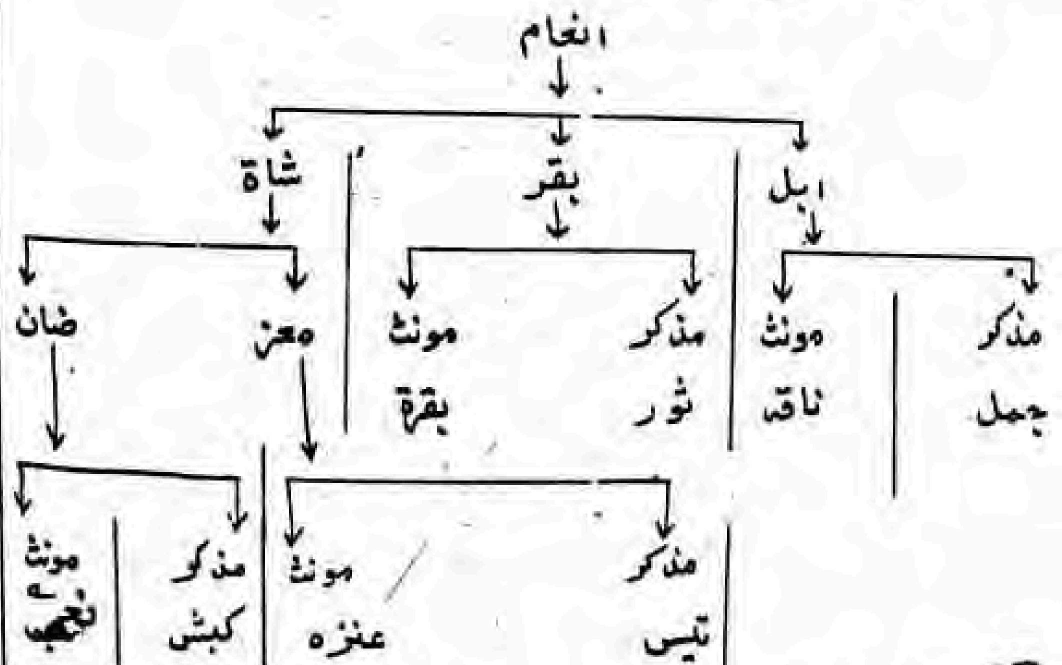
اکابر مجرمیھا ۔ ۱۲۳ - مفسدان د دین درے فریقے دی (۱) اکابر مجرمان (۲) بے عملہ علماء (۳) بے علمہ پیران۔ تائید:

یاایھا الذین اٰمنوآ ان کثیرا من الاحبار والرھبان لیاکلون اموال الناس بالباطل ویصدون عن سبیل اللہ - (توبہ: ۳۴)

یو عزیزا ابلیس لرہ پہ خواب کښې اولیدہ اوناست وہ۔ نو دۀ تے نہ تپوس اوکړ۔ نو ھغہ اووے چہ داسے بد عتیان مولیان پیدا شوی دی چہ خلق گمراہ کوی پہ داسے طریقو سرہ چہ د ھغې چل ما لرہ ښہ راځی۔ او مصلحان هم درے فریقے دی۔ (۱) نیک مالداران (۲) باعملہ علماء (۳) باعلمہ پیران۔ تائید:

ذٰلک بان منهم قسیسین ورھبانا وانھم لا یستکبرون۔ (مائدہ: ۸۲)

ثمانیۃ ازواج - ۱۴۳ -

فائدہ: الجاموس کالبقر - (مولوی اعزاز علیؒ)

لهم دار السلام ۱۲۷ - یسین ص۴، رعد ۲۴، واقعہ ص۲۶۔

گفت از باغ خدا بندہ خدا، گر خورد خرما کہ حق کردش عطا - علماء - پیران

د نہ منلو وجہ د جھلے او شیخ سرحد ورتہ عقبات وائی (۱) تکلیف مبلغ تہ ص۲۵۔ (۲) ظهور د جهل کیدی ص۵۵ (۳) تہمت پہ مبلغ ص۱۰۵ (۴) مشرکانو تہ خپل عمل خائست کیدل ص۱۰۸۔ (۵) اتفاق د مخالفینو او منافقانو اقوال پیش کول ص۱۱۲ (۶) خلاف د کبراء ص۱۲۳ (۷) وار جوړول د بدعتیانو او دیوانو کیدل د مبلغ نو ادرسي: (رحمہ اللہ) د اللہ تعالیٰ نہ ص۱۲۹ ۱۲

سه نعجه

گفت ابلیس از تدبیرها گروهان چراست ، خاطر از تدبیرها گردان چراست : دست گوئی زان بود از ارتعاش - وانکه دست تو لرزانه زجاش

بد استاد ان بپش آکورانی چراست
هر دو جنبش آفریده حق شناس ، نیک نتوان کــرد این باآن قیاس -

سیقول الذین اشرکوا لوشآء اللہ - ۱۴۸ - ما تور دیہ وائی
چہ بندہ کاسب دے او خالق نہ دے او پہ ارادہ کبنے بندہ مختار
دے ـ نحن مختارون فی افعالنا وارادتنا وما نحن بخالقین لافعالنا
پہ خیر باندِ اللہ تعالیٰ خوش دے او پہ شر باندِ ھغہ خفہ دے
اگر چہ خالق د دواړو اللہ تعالیٰ دے -

مثال :- یو عالم او وے ما پسے ورمہ تکوئے او چا چہ ور او تکوو
نو زہ بہ ئے بیرتہ کوم او تکونکے بہ عاصی وی - نو بلا تشبیہ
ور تکول کسب دے او ور بیرتہ کول خلق دے - پہ ارادہ د
انسان دلالت کوی زجر د استاذ انو شاگردانو تہ - او بل فرق
دے پہ مابین د حرکت د رعشی او اختیاری حرکت کبنے - او تقسیم
ھم صحیح شو چہ افعال پہ دریے قسمہ دی طبعی لکہ حرکت د رگ شہ
(۲) اضطراری لکہ حرکت د رعشی شہ (۳) اختیاری لکہ رفتار شہ -
البتہ ارادہ د اللہ تعالیٰ فوق دہ د ارادے د بندہ نہ - یعنی اللہ تعا
پہ بندہ ھغہ کوے شی خو دے ئے خپلے ارادے تہ پریخودے دے

تائید : ولوشآء اللہ لجعلکم امۃ واحدۃ ولکن لیبلو کم (مائدہ ۴۸)
دیتہ جبر محمود او اختیار محمود وائی -

(۲) اشاعرہ وائی نحن مختارون فی افعالنا ومضطرون فی ارادتنا -

تائید : وما تشآءون الا ان یشآء اللہ (دھر : ۳۰) جواب :- ارادہ
شئی کولے تاسو مگر چہ ارادہ او کړی خدائے پاک چہ دا بندہ بہ دا کار
پخپلہ ارادہ سرہ کوی نو ارادۂ عبدی بہ مضبوط شوہ - (تھانوی)
د اشاعرہ جبر او اختیار تہ جبر متوسط او اختیار متوسط وائی -

(۳) جبریہ وائی نحن مضطرون فی افعالنا وارادتنا پہ شان آلے -

تائید : کل صغیر وکبیر مستطر (قمر : ۵۳) دیتہ جبر مذموم وائی -
جواب :- کتب اللہ لیکون کذا وکذا ولم یکتب لیکن کذا وکذا (ملا علی قاری)

(۴) معتزلہ وائی نحن خالقون لافعالنا ورنہ نو ثواب او عذاب

نہ یوسری پہ باغ کبنے میوہ پہ غلا او خوړہ او ھغہ او وے چہ زہ خو مجبوریم نو مالکا ھغہ او وھلو نو ھغہ او وے چہ زہ ھم مجبوریم نو غلا او وے گفت توبہ کردم از جبر اے عیار (معاقل) اختر است اختیار است اختیار -

او علی او وے سائل د جبر چہ یوہ خپہ پورتہ کہ ، بیا ئے ورتہ او وے چہ بلہ خپہ پورتہ کړہ نو ھغہ او وے چہ دا نہ شی کیدے نو علی او وے چہ دغسے بندہ نہ مجبور محض دے او نہ مختار کل ، معارف مثنوی ص ۳۵۵

- - - - -

حضرت ادم و حوا توبہ د دعاء عاقلہ اختیار والے اختیار والہ جبر والہ نہ یم -

گفت از باغ خدا بندہ خدا ، گر خورد خرما کہ حق کردش عطا ، گفت گر چوبے خدا ایں بندہ اش ، میزند بر پشت دیگر بندہ خوش -

مشکوٰة مثلاً معلوماً ... چه ایمان بلا عمله نفع
ی لم یخرج منها قوماً لم یعملوا خیراً. مشکوٰة
وه یون منجی دے د خلود النار نه.

به وِلے وے. دیته اختیار مذموم وائی.

جواب:- ثواب عذاب به ارادے سره دی.

یوم یاتی بعض آیات ربك الخ - ۱۵۸ - دَمعتزلو مذهب دے چه ایمان بے له عمله منظور نه دے او اهل سنت والجماعة وائی چه منظور دے. نو معتزله ترجمه کوی چه - کله راشی بعض نښانے د رب ستاره (مثلاً طلوع الشمس من المغرب) نو نفع نه رسوی نفس ته ایمان د ده چه ایمان ئے مخکښے نه وی راوړے یا ئے کسب نه وی کړے د خیر - یعنی د طلوع الشمس من المغرب نه ئے مخکښے ایمان نه وی راوړے او وس راوړی نو منظور نه دے - یا ئے ایمان مخکښے وه خو عمل ئے نه وه نو دغه محض ایمان هم منظور نه دے - اهل سنت والجماعة وائی چه لا ینفع نفسا کسبها لم تکن کسبت فی ایمانها خیرا - یعنی که پس د طلوع الشمس من المغرب نه توبه د شرک نه اوباسی نو منظوره نه ده او که توبه د معصیت نه اوباسی نو هم منظوره نه ده - تفانوی فرمائی چه په طلوع الشمس من المغرب چه وخت واوړی - او حالت د اطمینان راشی نو توبه بیا هم[2] منظوره ده -

ان الذین فرقوا دینهم الخ - ۱۵۹ - دَ دینه دَ اهل باطل فرق مراد دے - تائید: وقالت الیهود لیست النصارٰی علی شئ وقالت النصارٰی لیست الیهود علی شئ (بقره: ۱۱۳)

دَ دینه مذاهب اربعه نه دی مراد په دوی کښے تفرقه نشته مقصود دَ دوی یو دے - او هر فریقه دَ بل سره محبت لری او په حق ئے گڼړی[3].

بیت

هر نبی و هر ولی را مسلکی است ۔۔۔ لیک تا حق می برد جمله یکی است

(رومیؒ)

قل ان صلوٰتی ونسکی - ۱۶۲ - یعنی په ټولو احوالو تشریعیو او

[1] عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم بادروا بالاعمال ستاً الدخان والدجال ودابة الارض وطلوع الشمس من المغرب وامر العامة وخویصة احدکم ۱۲ مسلم بحواله مشکوٰة ۴۷۲

[2] نو کوم غیر مقلدین چه دے مقلدو امامانو ته او ګډو ی تابعدارانو ته بد وائی دله اهل باطلو دے نو په څه شکل کوم تقلید والا اهل باطلو مذاهبو که اهل حق شو ته بد وائی نو د وی هم غلوه او دی ۱۲

[3] هر نبی او هر ولی له لاره مسلک شته لیکن منزل یې حق ته رسوی نو ټول یو دی ۴۰

تکوینیو کښې د باری تعالیٰ منقادیم - تشریعي لکه نماز - او تکویني لکه صحت او مرض - البته په تشریعي کارونو کښې ثواب او عذاب وي نه په تکویني کارونو کښې -

ورفع بعضکم فوق بعض - ۱۶۴ - په دے کښې رد دے په مساوات والو باندے -

وهذا کتاب الخ ۱۵۵

انبیاء ع ۵ و ۱۰

وَاَنَّ هٰذا صراطی مستقیما - الخ - ۱۵۳

ان ربك سریع العقاب - د نه منونکو د پاره - وانه لغفور رحیم - د منونکو د پاره دا د ټول سورة سره لږدی -

ختم شو سورة انعام

۲۷ - ۲ - ۱۴۰۱ ھ

کـور

انتظار موت - وانتظار رحمت

تاریخ کتابت: عائشه: تولید: جمعه ۴ مارچ ۸۳

بسم الله الرحمن الرحيم

سورة اعراف مکی دے

پہ ترتیب قرآنی سره اووم - او نزولی سره یوکم شلو یختم دے بعد صٓ و قبل الجن دے -

زمانه د نزول ئے د مکی معظمے دور آخر دے نو پہ دے سورة کبنے پہ د صبر تلقین وی -

ربط (۱) هر کله چه مسئله پہ دلائل عقلیو او نقلیو سره مبرهنه شوه نو او س ئے پہ بهادرئ سره رسوی - نو دا سورة پہ انعام باندِ تفریع شوه -

(۲) بیان باقی تحریمات غیر الله بطور تتمه - یعنی جامے هم مه حراموئ پځان باندِ -

(۳) دلته دلائل نقلیه پہ توحید باندِ تفصیلا دی او پہ مخکښے سورة کبنے اجمالا وُه - او عقلی دلائیل بالعکس دی نو دا ایراد د توحید دے بعنوان دیگر چه مقصد د علم بیان دے او تفصیل بعد الاجمال هم دے نو تفصیل المقام شو -

(۴) پہ اعتبار د مضامین سره دا سورة د مائدے سره د موافق دے یعنی نفی د شرک فعلی پہ کبنے مقدم ده - نو دا هم ایرادِ توحید بعنوان دیگر شو -

ئے دا سورت ولتفریع ده پہ مسئله چه متصرف صرف باری تعالیٰ دے پہ بهادرئ سره رسوه ۲ المتحٰی - ا ان الله اعلم افضل - ابن عباسؓ

خلاصه پہ دے سورة کبنے درے دعوے دی -

(۱) پہ بهادرئ سره تبلیغ کوه مصائب به راځی برداشت کوه (۲)

(۲) د ما انزل تابع شه نه د شیطٰن (۲۳)

(۳) غیب دان او کارساز صرف باری تعالیٰ دے نو حاجات یوا ذے د هغه نه غواړئ (۵۴)

او شپږم قصه د مے دړیم دعوو متعلق دی په سبیله د لف نشر غیر مرتب سره ـ یعنې اولے درے قصے د دریم دعوے سره ـ څلورمه د دوېم سره او پنځمه د دوېم او دریم سره تعلق لری ـ بیا التفات دے بسو ۓ اهل مکه ـ بیا شپږمه قصه د موسیٰ علیه السلام د اوّلے دعوے سره متعلقه ده په دے قصه کښے شپږ مقامه دی او دا شپږ مقامه تقسیم دے په دوه دوره باندې ـ بیا د بنی اسرائیلو د یو قول تردید دے په څلورو وجوهو سره ـ بیا یو څو آیاتِ دی متعلق د دے دریمې دعوو سره ـ په آخر کښے ترغیب دے قرآن ته په طور د مراعات النظیر سره

صدد و ما ۱۹۰ فأ مه ا ے هایه ـ المنجد ۱۲

والوزن یومئذ الحق ـ ۸ ـ څو قسمه وزن دے (۱) اعمال به متشکل کیږی ـ تائید : وهم یحملون اوزارهم علی ظهورهم (انعام ۳۱)

مشکوٰة شریف ص۴۸۶ ۱۲

(۲) فهرستونه به وزن کیږی لکه په حدیث شریف کښے دی چه د یو سړی به یو کم سل فهرستونه د بدو وی او هر یو به مد البصر وی ـ او یوه چهټه به د نیکو وی چه کلمه شهادت به پکښے وی نو دغه چهټه به درنه شی

مشکوٰة شریف ص۴۸۶ ۱۲

(۳) وزن به د سړی هم کیږی ـ او وزن د اعراض خو په دنیا کښے هم کیږی شی لکه د حرارة ـ فلا مجال لقول المعتزلة ان الاعمال اعراض فلا وزن لها ـ

فرقان ع۲۳ ـ کهف ع۱۰۵ ـ یعنې عملونه په شرک سره ختم او بے وزن شی ۱۲

قال ما منعك ان لا تسجد اذ امرتك ـ ۱۲ ـ بعض وائی چه لَا زائد دے په قرینے د ما منعك ان تسجد لما خلقت بیدی (ص ۷۵) لیکن انور شاه کشمیری صاحب فرمائی چه دا د اهره محاورے دی لکه چه وائی ته څه شی منع کړے ئے د سجدے نه یا چه سجده نه کوے ـ (فیض الباری ص۱۶۳ ج۴) دریمے آیاتِ دی دوه دا دریم ـ مالك ان لا تكون مع السّجدین (حجر ۳۲) یعنی ما درته حکم کړے د سجدے او آدمؑ م په لاس خپل پیدا کړے دے او ملائکو ورته سجده کړے ده نو ته ولے سجده نه کوے اے ابلیسَ ـ

قال انا خیر منه ـ دا تقدیم د قیاس په نص کار د ابلیس دے

اعراف ۲

فرعون چه د ابلیس نوسے دے هغه هم داسے قول کړے. جیسے (زخرف ۵۱)

(شیخ سرحدؒ)

دادعوه کړې با طل ده ځکه چه په خاورو کښے منافع ډیر دی داورش - او د خاورو فضائل هم بهتر دی د اور نه - په اور کښے خفت[1]، طیش[2]، ارتفاع[3]، اضطراب[4] دے - او په خاورو کښے ثقل[1]، اطمینان صبر[2]، حیا[3]، تثبت[4] دے - علاوه انما الورد من الشوک و لا ینبت النرجس الا من البصل - یعنی شرف د اصل نه واجبوی شرف د فرع - (روح المعانی)

لباسا یواری سواٰتکم وریشا - ۲۶ - معلومه شوه چه د جامے دوه مقصده دی (۱) ستر (۲) او زینت - چه سړے جامه نوے واغوندی او دا دعا اوکی "الحمد لله الذی کسانی ما اواری به عورتی واتجمل به فی حیاتی - کان فی حفظ الله حیا ومیتا - د الحمد لله دا معنیٰ ده چه اے الله دا جامه تا ما له را کړے ده نه بل چا په دغه شکل د هر نعمت په مقابله کښے حمد دے - یعنی دا نعمت خاص تا را کړے دے اے الله - الله تعالیٰ د په شیو خو ځونږه رحمتونه نازل کړی چه موږه ئے د حمد په معنیٰ پوهه کړو - غرق دی هغه خلق چه حمد وائی او طمعه ئے د غیر نه ده - ځوک چه د غیر نه طمعه لری د هغه دعا نه قبلیږی ځکه چه د هغه لاس منافق دی چه پورته دی الله تعالیٰ ته او په زړه کښے ئے طمعه د غیر الله نه ده - اعوذ بالله من الشیطن الرجیم ۵ -

یو صحابیؓ عرض اوکه نبی علیه الصلوة والسلام ته چه د یوسړی دا خوښه وی چه ځا جامے خائسته وی نو دا به تکبر وی نو نبی علیه الصلوة والسلام ورته اووے چه ان الله جمیل یحب الجمال او تکبر خو حق نه منل او خلقو ته کوز کتل دی - البته که د شهرت د پاره څه جامه اغوندی نو وعید ئے دا دے - من لبس ثوب شهرة فی الدنیا البسه الله ثوب مذلة یوم القیامة - مشکوٰة ص ۳۷۳

...کہ اوتہ لوود چہ غم است (عراف)
سوال شہ بو ۳۱ - گرچہ دہ، گفت میواش بو اس ۲۱۳ نیک نہ گفت است کلو تا کلو - - لوکہ اوتسدہ مرض دہ

ناکارہ جامہ دَ بخل دَ وجے نہ غلطہ دہ اودَ تواضع دَ پارہ خۀ دہ دَ
نبی علیہ الصلوۃ والسلام فرمائی الا تسمعون ان البذاذۃ من الایمان - ثلاثا -
پہ دے زمانہ کبنے اھلِ علم دِ بنے جامے اغوندی چہ دَ خلقو پہ نظر کبنے بد
بکارہ نہ شی رغریب) دَ رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم یو څادر و ، ه
دَ حفہ زر (۱۰۰۰) روپی قیمت وہ - دَ امام صاحبؒ څادر وہ دَ حفہ څلور سوه (۴۰۰)
اشرفئ قیمت وہ - ۱۰۱ - مالک چہ روزانہ کپړے بدلولے او زړے بہ ئے خیراتی
ورکولے -

یابنی آدم لا یفتننکم الشیطن - ۲۷ - یعنی جامے پہ ځان مہ حرامولے
شیطان ستاسو دشمن دے اُبائی اجدادی - کفار وبہ طواف کاوہ عریانًا
او وابہ ئے وے - الیوم یبدو کلہ او بعضہ فما بدا منہ فلا احلہ - یعنی
بہ دے عریان طواف کبنے گناہ نشتے - رومیؒ فرمائی ے

یانگیری ابلہان را تو ولی   سرمنہ گوسالہ را چون سامری

خالصۃ یوم القیمۃ - ۳۲ - ای لا یشارکھم فیھا غیرھم او خالصۃ
من الھموم (روح المعانی)

ولکل امۃ اجل فاذا جاء اجلھم - ۳۴ - ولا یستقدمون عطف دے
پہ جملہ شرطیہ باندِ نہ پہ جزا باندے (عام) یا جزا محذوف دہ د ه
ای یعنی بون او پہ تعذیب کبنے تقدیم او تاخیر نشتے (رشیدؒ)
یا ولا یستقدمون ذکر شوے دے طردًا تاکیدًا (عثمانی) نو
اعتراض وارد نہ شو چہ کلہ اجل راشی نو بیا تقدیم نہ شی کیدے -

حتی یلج الجمل - ۴۰ - دا تعلیق بالمحال دے - جمل اوبن - جُمَّل
جُمُل - جُمَّل - حبل غلیظ (المنجد)

اورثتموھا - ۴۳ - دَ اسبا بو دَ ملک نہ قوی سبب دے
بما کنتم تعملون - عمل سبب تفضلی دے دَ جنت دَ پارہ - یعنی
جنت ستاسو قانونی منصب دے نہ رعایتی - داغتی احسان دَ خدائے
تعالی دے او علت فضل الٰہی دے - تائید؛ عن ابی ھریرۃ رض قال قال

اوریو تمیؐ او او بیمہ ؛ علاج بہ خو د علاج مقدار او وخت او پرھیز ری اکثر مرضونہ دَ کثرت خوراک نہ پیدا کیږی ۲۵ ربیع الاول ۱۳۱۴ھ

کثرت اسراف
...
الحمد للہ
(غریب)

(۱) دعیش سبکیدہ دہ ، چہ پہ اندازہ چلیږی غم نشتے -
(۲) اگر چہ خدائے تعالیٰ ویلی دی کلوا واشربوا لیکن دا حد ئے نہ دی ویلی چہ خورئ ترمړئ -

لطیفہ -
نیکان وائی چہ کبیدہ دوے حصے دی دہ د ډوډی او د اوبو او دریم د ساہ دپارہ -
لو هران وائی کبیدہ د ډوډی دپارہ دہ او بہ دَ ځان لہ ځائے کوی او ساہ بہ رتہ ئے اوځی -

قیل استیناف اخباری ، اخبر بہم انہم لا یستقدمون - قیل فیہ مبالغۃ

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لن ینجی احدا منکم عمله قالوا ولآ انت
یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ولآ انا الا ان یتغمدنی اللہ برحمتہ (بخاری)

وعلی الاعراف رجال - ۴۶ - (۱) اعراف والا هغه دی چه حسنات
او سیئات ئے برابر شوی وی (ابن عباسؓ)
(۲) شهیدان چه عاق وی د والدین نه (طبرانی)
(۳) مؤمنان د جن (بیهقی)
(۴) اطفال د مشرکانو (۵) اصحاب فتر[له] ت (فترت) (۶) مدیون (ابو حاتم)

فی ستة ایام - ۵۴ - عَیْن ورځې د دنیا مراد نه دی - ځکه دا خو
پیدا کیږی د حرکت د نمر نه (۱) نو مقدار د شپږو ورځو د دنیا (۲) یا
ورځې د عالم الغیب (۳) یا ورځې د قیامت مراد دی -

ثم استوی علی العرش - په اعتبار د مبدء سره متشابه دے
(ای استوی یلیق بشانه -) او په اعتبار د غائے سره متشابه نه دے
یعنی کنایه ده چه چاته ئے ځۀ نه دی حواله کړی -

قال یقوم لیس بی ضللة - ۶۱ - قوم بدرے وائی او نوح علیه
السلام ورته یقوم وائی - دا تلطف فی الدعوة دے ے

بیت

(۱) بدی را بدی سهل باشد جزا   اگر مردی احسن الی من اساء
(سعدیؒ)

ولکنی رسول من رب العلمین - معلومه شوه چه مبنی د علوم
د رسالة په اظهار ده - علم د رسالة دا دے چه د باری تعالی حکم
مخلوق ته رسوی او مبنی د علم د ولایت په کتمان ده - علم د ولایت
تعلق دے د مخلوق د خالق سره دا د ښکاره کولو شے نه دے - البته بعضے
مغلوب الحال ولیان اظهار کوی[۳] - ے

اے مرغ سحر عشق ز پروانه بیاموز   کاں سوخته را جان شد آواز نیامد
این مدعیان در طلبش بے خبرانند   کانرا که خبر شد خبرش باز نیامد
(سعدیؒ)

[له] دا هغه خلق دی چه د عیسیٰؑ نه بعد او د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه قبل وو ۱۲
[۲] هیچ چیزے خود بخود چیزے نه شد
هیچ آهن خود بخود تیغ نه شد (رومی)
[۳] علوم د نبوت لکه نرخ د تجارت چه د ښکاره کولو شے دے او علوم د ولایت لکه نقد مال چه د ښکاره کولو شے نه دے ۱۲
قال صلی اللہ علیہ وسلم - احسن الی من اساء بد
(۱) د بدئ بدله بدی آسانه ده که سړے ئے نو نیکی کوه د هغه چا سره چه ستا سره بدی کوی -
[۳] اے مارغه د سحر عشق د پتنګ نه زده کړه - د هغه سوی نه روح لاړو او آواز
ترینه نه راغئ - ۳ - دا مدعیان په طلب د اللہ کښے بے خبره دی ځوک چه خبر شو د هغه نه آواز

(۱) دانه پټه کړه چې قول دام شه بکل پناه کړه د بلې ګیاه شه - (۲) د ره سره موافق شه د وائی د حکم ،
(۳) چاته مې موره اشنا ده یم - (۳) ای مول قیمت ۲۱۵ خپل د ځان جهانه ویلې ده ، نرخ - الاعراف ۷ - پوره نه کړه چه وس هم ورلاندې .

۱- دانه پنهان کن به کلی دام شو   غنچه پنهان کن گیاه بام شو (رومی)

مالکم من الٰهٍ غیره - ۶۵ -   بیت ؏

۲- بادر دبسازچون دوائی تو منم   با کس منگر که آشنائی تو منم (سرمد)

۳- ای که قیمت خود هردو عالم گفتی   نرخ بالاکن که ارزانی هنوز (فضل رحمٰن مرادآباد)

۴- ماهرچه خوانده ایم فراموش کرده ایم   الاحدیث یار که تکرار می کنم

۵- دفتر تمام گشت به پایان رسید عمر   ما همچنان دراول وصف تو مانده ایم (سعدی)

اتجادلوننی فی اسماءسمیتموها انتم و آباؤکم -۷۱ - یعنی تش نومونه دی مصداق ئې نشته لکه چه وائی جهال چه فلانکے بابا د فلانکی مرض د پاره بنه دے - ما نزل الله بها من سلطٰن - شاه ولی الله صاحب فرمائی حقه خما په نزد داده چه قبر او محل د عبادت د یو ولی او طور تول برابر دی په نهی کښې چه لا تشد الرحال الا الی ثلاثة مساجد (حجة الله البالغة ص۱۹۲) عینی وائی انصاف داده چه مستثنیٰ منه مکان دے چه جنس بعید د مساجد دے او مستثنیٰ منه په استثناء مفرغه کښې عامه وی او د جنس د مستثنیٰ نه وی نو مزارات ته تله په قصد د تبرک او د دعا د قبلیدو د پاره حلته منهی عنه شو او په دے دلالت کوی انکار د بصره غفاری په ابو هریره باندې چه طور ته تلے وه - لوادرکتك قبل ان تخرج ماخرجت او دلیل ئې پیش کړ دا حدیث او موا فقت او کړ ورسره ابو هریره رض (بخاری ص۱۵۸ حاشیه ۶)

د دوه ؤ اصحابو چه اختلاف راشی په یو خبره کښې نو د روستنو خلقو اختیار دے - چه د چا خبره منی - نبی صلی الله علیه وسلم فرمائی اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم - او که د دوه و اصحابو اتفاق او کړم نو د هغه نه اجماع جوړیږی (اصول)

او که مستثنٰی منه مسجد شی چه بے انصافه خبره ده په قول د عینی نو مزارات په مسکوت عنه شی او اصل په اشیاء کښې حل دے

۱ه یو عالم خواب لیدلے وو چه د پښتو غیث القرآن صاحب وائی سه دفتر تمام گشت به پایان رسید عمر الاحدیث یار که تکرار می کنم - دا د هغه د حیات دوران وه هغه عالم بیا پښتو ته دورے له تلے وه (رغبیب)
۲ه بخاری ص۱۵۱ حاشیه ص۵ ۱۲
(۳) ما صرف چه ویلی دی نو ماهیر کړی دی - مگر صرف خبره دیار کړ ده نه وو هم .
(۵) کتاب ختم شو او عمر هم ختم شو ، خو تر اوسه په اول صفت د مولیٰ یم پاته یم .

امعروف۔

کمحرمتہ۔ وائحا نلہ زیر بحث خبرہ ده - او په تقدیر کښ بانٹ علیٰ حرمۃ
چه جمع شی نو فقهاء ترجیح ورکوی حرمت له - لکه چه یو سړے او
وائی چه په دے کوزه کښے پاکے اوبه دی اوبل او وائی چه پلیتی دی
نو عقل ئے نه تنفر کوی - خلق خو هسے شرک ته روان دی په لمسه
دَ شیطان او څه ورلره بعض خلق لارے برابروی فالی الله المشتکی -

اولتعودن - ۸۸ - ای لتدخلن (ابن عباسؓ) یعنی په عود
کښے تجرید دے - تجرید وائی دیته چه دَ لفظ دوه معنی وی او
بعض واخستے شی او بعض ترک شی -
(۲) یا عود په زعم دَ کفار کښے دے ځکه چه تر او سه نبی علیه الصلوٰة
والسلام رد دَ کفر نه کاوه نو دوی وے چه دے څو نبزه په دین
دے - یا عود تغلیب مراد دے (عثمانی)

او په ان عدنا کښے هم - مشاکلت هم جوړیږی نو اعتراض وارد
نه شو چه عود خو ویلے کیږی رجوع حالت اول ته او په پیغمبرانو
کښے خو کفر نه وی چه عود ورته صحیح شی -

فتولی عنهم وقال یٰقوم - ۹۳ - (۱) نه ابرائے تاسف ده
(۲) یا اسماع مراد ده حاضرین ته (۳) یا قوم ته قبل الهلاک تائید:
ابن عباسؓ فرمائی فرجع من بینهم قبل الهلاک وقال یٰقوم -
(۴) یا معجزه دَ پیغمبر ده نو ثابته نه شوه سمع دَ اموات ځکه چه
معجزه خوامر خارق غیر اختیاری دے -

اَولو کنا کارهین - (۱) الهمزة للانکار الوقوع ای انعود -
(۲) یا اتجبرو ننا فالهمزة لانکار الواقع -

فاذا هی ثعبان مبین - ۱۰۷ - کانها جان (قصص: ۳۱) فاذا
هی حیة (طٰهٰ: ۲۰) نو جان وه په ابتدا کښے یا په سرعت سیر کښے
او ثعبان وه په انتها کښے یا په جُثه کښے او حیّۃ خو عام دے -

قال القوا - ۱۱۶ - امر برائے احتقار دے (نور الانوار) یا برائے

لے په دے کښے
دوے قولونه
(۱) اصل په اشیاء
کښے حل دے،
(۲) اصل په اشیاء
کښے حرمت دے،
(۳) اصل په اشیاء
کښے توقف دے
قبل الدلیل
(نور الانوار)

سے
عن عروة بن عامر
قال ذکرت الطیرة
عند رسول الله
فقال احسنها الفال
ولا ترد مسلما فاذا
رای احدکم ما یکره
فلیقل اللّٰهم لا
یاتی بالحسنات الا
انت ولا یدفع السیئات
الا انت ولا حول ولا
قوة الا بالله (ابو داؤد)
رواه ابو داؤد مرسلا
مشکوٰة ص ٣٩٢

سے
المصم اصلک کیاؤ
واقتل صبیانه و
افسد بیضه وقطع
دابره وخذ بافواهم
عن معایشنا وارزاقنا
انک سمیع الدعاء
(قرطبی)

اصلاح دے نو اعتراض لازم نه شو چه داخو امر بالمنکر دے ۔

قال الملأ من قوم فرعون ۔ ۱۰۹ ۔ قال للملأ حوله (شعراء : ۳۴) نو او ل فرعون داخبره کړے ده بیا قوم د هغه تائید کړے دے فلا منافات (عثمانی)

ویذرنا بنی اسرآئیل ۔۱۲۷ ۔ مخکښے دریم مقامه ختم شو (۱) علی هذا طٰه ۔۱۰۴

(۲) د لاتهی نه کار وا خلئ ۔ ۱۲۷ ۔ (۳) په دشمن قسما قسم عذابونه راتله او تسلیم نه کول ۔ ۱۳۰ ۔ دا دریم مقامه اوّل دوردے د قصے د موسیٰ علیه السلام یعنی معامله د موسی علیه السلام او فرعون سره د دے دورنه دا معلومه شوه چه د داعی مقابله د یو غټ اقتدار سره وی نو دغه اقتدار به آخرکښے ختم شی او داعی له به الله تعالیٰ فتح ورکی نو په دے کښے تسلّی ده نبی علیه الصلوۃ والسلام ته ۔

(۲) په دویم دورکښے معامله د موسیٰ علیه السلام ده د قوم خپل سره په دے کښے هم دریم مقامه دی (۱) دشمن به ختم شی او په تاسو کښے به شرک خورشی ۔ ۱۳۸ ۔

(۲) کوه طور باندے د موسیٰ علیه السلام اعتکاف ۔۱۴۲ ۔

(۳) د موسی علیه السلام د اویا کسو انتخاب ۔ ۱۵۵ ۔

د دے دورنه معلومیږی چه د جدید تعلیم یافته قوم نه غلطی کیږی ۔ په دے کښے تنبیه ده اصحابو د نبی علیه الصلوٰۃ والسلام ته (مولانا آزاد)

قال رب ارنی انظر الیک ۔ ۱۴۳ ۔ معلومه شوه د سوال د موسیٰ علیه السلام نه د رأیت او د تعلیق د رأیت نه پته امر ممکن پورے چه استقرار د جبل دے پخپل مکان کښے چه دیدار امر ممکن دے خلافا للمعتزلة (روح المعانی)

ولما سقط فی ایدیهم ۔ ۱۴۹ ۔ هرکله چه او غورزه ولے شو سخ په لاس کښے د دوی (شیخ) (۲) هرکله چه نادم شو دوی (عام)

والقی الالواح ۔ ۱۵۰ ۔ ای وضعها بسرعة ۔ تائید : فالقوه علی وجه ابی (یوسف : ۹۳) شیخ سرحدی

یطیروا بموسیٰ ۔ وقال عکرمه کنت عند ابن عباس فمر طائر یصیح ۔ فقال رجل من القوم خیر خیر فقال ابن عباس ماعند هذا لا خیر ولا شر ۔ قال علیه السلام من رجعته الطیرۃ من حاجته فقد اشرک وقیل وما کفارۃ ذلک یا رسول الله قال ان یقول اللهم لا خیر الا خیرک ولا طیر الا طیرک ولا اله غیرک ثم یمضی لحاجته (قرطبی ج ۷ ص ۲۶۶)

له چه تاسو احتیاط کوی

وکتبنا له فی الالواح من کل شیء الایه ۱۴۵ یحتاجون الیه من الحلال و الحرام (روح ج ۵ ص ۵۷)

فالصحابة والتابعون والائمة السلف علی ان الله یری فی الآخرة بالابصار عیانا دون الدنیا

لا یراہ فی الدنیا بعینه لکن یری فی المنام ویحصل للقلوب من المکاشفات والمشاهدات ما یناسب حاله (مجموعه فتاوی ابن تیمیه ص ۳۳۲ ج ۲)

فنزل ترک التحفظ منزلة الالقاء الاختیاریۃ فعبر به تغلیظا فان حسنات الابرار سیأت المقربین (روح)

فائده :- د موسیٰ علیه السلام شان جلالی ؤه نو د حقه په دین کښې سختی وه نو په قاتل صرف قصاص وه - او د عیسیٰ علیه السلام شان جمالی وه نو د حقه په دین کښې نرمی وه نو په قاتل صرف دیت وه او د نبی صلی الله علیه وسلم شان جامع دے نو دین ئے هم جامع دے د جلال او جمال نو په قاتل قصاص دے یا دیت -

وانت ارحم الراحمین - ۱۵۱ - مولنا احمد علی سهارنپوری وائی چه دا څو نبوه الله پاک په قیامت کښې هم دے نو څو نبوسره به ډیره مهربانی اوکی -

حجاج ابن یوسف چه مړ کیده نو مورے جړل نو حجاج ورته اُووے چه اَئی کم ځما حساب خدائے تعالیٰ تا ته حواله کی - نو هغې اووے چه زهٔ به ستا تول گنا هونه معافی کړم نو حجاج ورته اووے چه قسم دے که باری تعالیٰ ما ته اختیار راکی چه حساب په چا کوے نو څهٔ به وایم چه باری تعالیٰ حساب م ته اوکه ځکه اَنْتَ ارحم الراحمین ئے -

ورحمتی وسعت کل شیٔ - ۱۵۶ - یعنی په رحمت د باری تعالیٰ کښې هر څه ځائیږی چه څوک دے رحمت ته راځی نو ځائے ورلره شته - (شیخ)

(۲) یا عام رحمت هر چا ته رسیدلے دے حتیٰ که کفار و ته په جهنم کښې - ځکه چه د تضعیف د عذاب نه مانع رحمت د باری تعالیٰ دے - او رحمت خاصه مشروط دے په شرط د اتباع د نبی علیه الصلوة والسلام (عثمانی)

فانبجست - ۱۶۰ - ای فانفجرت (ابو سعودؒ) وزعم الطبرسی الانبجاس خروج الماء بقلة (روح المعانی) فالانبجاس فی الابتداء والانفجار فی الانتهآء (مولانا عبد الغفور صاحب)

ارتعد یدیکم ... یقول ابن عمرؓ سمعته یقول اللّٰهم انی اسألک برحمتک التی وسعت کل شیٔ ان تغفر لی ذنوبی - (منهاج السنة ص۲۹۵)

فلما نسوا ما ذکروا به انجینا الذین الخ - ۱۶۵ - فنص علی نجاۃ الناجین و هلاک الظٰلمین وسکت عن الساکتین لان الجزآء من جنس العمل فهم لا یستحقون مدحا فیمدحوا ولا ارتکبوا عظیما فیذموا (ابن کثیر) دَ مشکوۃ شریف حدیث دے چه باری تعالیٰ اوو ے جبرآئیل علیه السلام ته چه فلانکے کلے هلاک کړه - نو جبرآئیل علیه السلام اووے چه په هغه کښے یو سړے دے "لم یعصك طرفة عین" نو باری تعالیٰ اووے چه هم دَ هغهٔ سره دغه کلے هلاک کړه ځکه چه "لم یتمعر وجهه فیّ ساعةً"[1] نو بعضو ویلیدی چه عذاب بئیس صرف دَ ظالمانو دے او په نفس عذاب کښے ټول شریک دی -

واذ اخذ ربك من بنی اٰدم الخ - ۱۷۲ - دا تردید دَ قول دے دریم وار - یعنی که تا سو مغفور روے نو تا سو به دَ عامے وعدے نه مستثنیٰ وے - او اوّل تردید - ۱۶۸ - که تا سو مغفور روے نو ستا سو نه به وعده وَلے باری تعالیٰ اَغښتله - او دوّم تردید - ۱۷۱ - که تا سو مغفور روے نو پتا سو به ولے باری تعالیٰ غر پورته کولو - آخری تردید - ۱۷۲ - که تا سو مغفور روے او ستا سو دعوت ته ضرورت نه وے نو ستا سو لوئے پیشوا بلعم بن باعورا به ولے مرتد کیده -

شهدنا - ای قال الله تعالیٰ للملٰٓئکة اشهدوا علیهم قالوا شهدنا - بنا به دے وقف دے په بلیٰ باندے (خازن)

یا بلیٰ شهدنا علیٰ انفسهم بانك ربنا بنا په دے وقف دے په شهدنا باندے (روح المعانی)

ولقد ذرأنا لجهنم - ۱۷۹ - متعلق بدعوی ثانی (۱) دا غاییه تکوینی ده (عثمانی) (۲) یا لام برائے عاقبة دے (شیخ رح) دَ دواړو مآل یو دے نو اعتراض وارد نه شو - په وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون (ذاریٰت: ۵۶)

[1] فان وجهه لم یتمعر فیّ ساعة قط. مشکوۃ ص ۴۳۹ ۱۲

وقطعناهم الخ - ۱۶۰ - تقطیع دَ تیع چه دیاره دَ ازالے دَ اتصال چه په صنیع دَ اجسام کښے چه صفوی متفرق وی نو دا لفظ مستعار دے دیاره دَ تفریق دَ جماعت. (مختصر ملخص)

د اصلب ده تعصب او عذاب ... چپې ...

د امامور به دے او تعصب والیٰ به حکایه حایت کولا د ا ممنوع دے ځکه تقلید مذموم او تقلید محمود

از اصلاح المسلمین ص ۲۳۲ - مع السن یادة ر ۴ ذوالحجه ۱۳ھ

ﷲ الاسمآء الحسنیٰ فادعوه بها - ۱۸۰ - متعلق بد عوائے ثالث

او - ۱۷۸ - متعلق بد عوائے اول -

فائده :- دعبا رت النص نه معلومه شوه چه سوال دباری تعالیٰ

نه به کیږی په اسمآء د باری تعالیٰ سره - دا قطعی او قرا نی

بهتره طریقه ده - و ذرالذین یلحد ون فی اسمآءه - چه د

باری تعالیٰ صفت غیرالله له ورکوی دیته شرک خفی وائی

مثلا غیب دان صرف باری تعالیٰ دے او دے غیب دان غیر الله

ته او وائی - یا فریادرس صرف باری تعالیٰ دے او دے فریادرس

بل چا ته او وائی -

هوالذی خلقکم من نفس واحدة وجعل منها زوجها الخ ۱۸۹

منها "ای من جنسها" تائید (۱) جعل لکم من انفسکم ازواجا (نحل: ۷۲)

(۲) ومن اٰیاته ان خلقکم من انفسکم ازواجا (روم: ۲۱) (شیخ ")

(۳) فلما تغشٰها کښې انتقال دے د آدم نه اولاد ته هغه ته (شاه

عبد القادر) هذا معاتبة الآباء بما فعله الابناء (ابریز ص ۲۰۱)

(۴) ذکر د آدم علیه السلام تمهیدا دے او ضمیر د تغشٰها اولاد

د آدم ته راجع دے - لکه " ولقد زیّنا السمآء الدنیا بمصابیح وجعنا

ها رجوما للشیٰطین (ملک: ۵) د تزین آسمان ستوری جدا دی

اور جوما للشیٰطین جدا دی (عثمانیؒ) د دے ټولو جوابونو ما ل

یو دے چه مراد د جعلا له الشرکآء نه اولاد د آدمؑ دے نو مشهوره

قصه چه د حوا علیها السلام اولاد نه کیده نو شیطان ورته او وے

چه عبد الحارث نام کیده نو د عیسیٰ (اوشوه) غلط ده (شیخؒ)

واذا قریٔ القراٰن فاستمعوا له - ۲۰۴ - د دینه معلومیږی

چه قرأت خلف الامام غلط دے - تائید : قال سعد وددت

ان الذی یقرء خلف الامام فی فیه جمرة (موطا امام محمد ص ۱۰۳)

وقال عمرؓ لیت فی فم الذی یقرء خلف الامام حجرا (موطا ص ۹۹)

من کان له امام قراءة الامام قراءة له ۱۲ تقوب والیٰ ... نزده کوا ... دلایل ... تعصب والی بیقرارکاته چه په مال پسے بیقراره وی هر کله چه موی -

شعبی وائی چہ دَ اوڑیا دَہ بدریا غورتفاق دے پہ دے چہ قرأت خلف الامام پشتے - (روح المعانی) جـ ۹ ص ۱۵۲ جزء ثانی سنہ

ابو هریرہ صاحبؓ فرمائی چہ امام پسے کے نو اقرأ فی نفسك (مشکوٰۃ ص ۸۹) نو معلومہ شوہ چہ مراد حضور دے -

واذکر ربک - ۲۰۵ - مراد دَ ذکر دا دے چہ بلنہ خاص دَ باری تعالیٰ کوئی. دا ذکر لازم دے او نفسِ لسانی ذکر خو مستحب دے تحابل وعید نہ دے - قال شیخ عطارؒ سہ

ذکر حق بیچون نماز فرض دان ؛ ؛

ولہ یسجدون ۵ - ۲۰۶ - خاص دَ هغہ منقاد کیږی -

تمّت سورۃ الاعراف

(۵ — ۳ — ۱۴۰۱)

ـــ والحق ان المسالۃ مختلف فیما بین الصحابۃ و التابعین وَ اختلاف الائمۃ ماخوذ من اختلافهم فکل اختار ما ترجح عنده وَ لکن وجهة هو مولیها فاستبقوا الخیرات - حاشیہ موطا امام محمدؒ ص ۹۹

ما احسن هذا التحقیق وبہ نأخذ

(غفرلہ)

اوولہ سجدے فرضے دے - (۱) اعراف - (۲) رعد (۳) نحل - (۴) بنی اسرائیل - (۵) مریم - (۶) حج - (۷) ص - واجب سجدے دریے دی - (۱) فرقان - (۲) سجدہ - (۳) حم سجدہ - سنت سجدے څلور دی - (۱) نمل (۲) نجم - (۳) انشقاق - (۴) اقرأ - حاشیہ اولکنز - عرف شذی والا وائی چہ ټولے سجدے واجب دی ۱۲

قال ﷺ من صلی صلوٰۃ لم یقرء فیها بام الکتاب فهی خداج ثلاثا غیر تمام فقیل لابی هریرۃ انا نکون وراء الامام فقال اقرء بها فی نفسك الخ - فمن ارادان یفرق امر هذه الامۃ وهی جمیع فاضربوه بالسیف کائنا من کان - مشکوٰۃ ص ۳۲۰

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سُوْرَةُ الانفال مَدَنِي دَه

پہ ترتیب قرآنی سره اتہ دے - او پہ ترتیب نزولی سره اته اتیایم دے
زمانہ دَ نزول لئے دَ جنگِ بدر شروستو ده -

ربط دَ محاجه باللسان نه بعد محاجه بالسنان -

خلاصه پہ دے سورة کښے دوه حصے دی - پہ اوله حصه کښے اووه علل دَ پاره دَ دے دی چه انفال حق دَ باری تعالیٰ دے - او پہ دویمه حصه کښے پنځه علل دی او شپږ پنځه قوانین دی - پہ دوه قوانین دَ پاره دَ نبی کریم صلے الله علیه وسلم - او دوه قوانین برائے مؤمنین دی - پہ درمیان دَ دواړو حصو کښے دعوی سورة ده قاتلوهم - ۳۹ - پہ اخر کښے ترغیب دے جهاد او هجرت ته -

مختصره خلاصه :- قاتلوهم نو که غنیمت راغے هغه حق دَ باری تعالیٰ دے - دَ هغے دَ پاره بیان دَ علل او قوانین جنگ -

یسئلونك عن الانفال -۱- پہ مکه معظمه کښے مومنانو ته حکم دَ صبر وه - هر کله چه دوی هجرت او کړو او دَ مال او اولاد او وطن نه ئے تعلق ختم شو او پہ توحید کښے کامل شو - نو حکم ورته اوشو - چه اُذِنَ للذین یقاتلون بانهم ظلموا وان الله علیٰ نصرهم لقدیر رج : ۳۹)

نو وړے وړے غزاگانے اوشوے (۱) ابوا (۲) ابواط (۳) عشیره - پہ دے کښے خبر راغے چه دَ کفارو تجارتی قافله دَ ابو سفیان پہ مشرئ کښے دَ شام نه راروانه ده پہ هغے کښے شل اوښان او دَ پنځوس زرو اشرفو مال او شپیته نفره پہ کښے قریش وو - نو نبی علیه الصلوة والسلام دَ هغے قافلے دَ شوکے دَ پاره روان شو بالذات - بعضے وائی چه دَ قافلے شوکه تبعًا وه یعنے دا شوکه

بالذات خۀ شے نۀ دے۔ دوی نۀ دی خبرچۀ دَ کفارو مرکز جائز دے
تو مال خودرکنار۔ ابوسفیان خبرشو هغه قاصد راوليږه مکے
معظمے تۀ نو ابوجهل زرکسه مسلح فوج تيار کړ او دَ بيت الله شريف
طواف ئے اوکړ۔او دا دعائے او ويله په رخصت کېدو۔اللّٰهم ان کان
هذا هوالحق من عندک فامطر علينا حجارة من السماء او ائتنا بعذاب
اليم ط۔ ۳۲۔ دا دعا دَ دوئ دَ فوج دَ ذهن دَ جوړولو دَ پاره وه
په صفراء مقام کښے نبي عليه الصلوة والسلام تۀ پته دَ فوج اولږيده
نو دَ مشورے دَ پاره ئے فوج جمع کړو۔او بار بار ئے دَ انصارو نه
تپوس کاوه نه دَ مهاجرينو نه۔ وجه داوه چه نبي عليه الصلوة
والسلام سره انصارو وعده کړے وه چه کۀ پتا پسے څوک زا تله
نو مونږ به ستا تعاون کوو۔ او کۀ تۀ په چاپسے تلے نو په مونږ بيا
تعاون لازم نۀ دے نو مقداد بن اسود او وے چه اے دَ خدائے تعا
رسولہ مونږ ه پشان دَ بني اسرائيلو نۀ يو چه وايو اذ هب انت
وربك فقاتلا انا ههنا قعدون رمائده: ۲۴) ولکن امض و
نحن معك۔ نو رنگ دَ نبي عليه الصلوة والسلام دَ خوشحالئ نه او
ځليده او عبدالله ابن مسعودؓ اووے چه آرمان ما داخبره
کړے وے۔ مهاجرين څۀ دَ پاسه شپيته وُو۔او انصار څۀ دَ پاسه
ځلويښت او دوه سوه وُه۔ اوښيا او پنځۀ وُو۔ مجموعه ديارلس دَ پاسه
درے سوه ۳۱۳ وُه۔ علیؓ او لبابهؓ او نبي عليه الصلوة والسلام به وار په
وار په يو اوښ سوريده ځکه چه اوښان دَ بيت المال وُو۔ هغه
مساوات محمدئ دا دے چه دَ بيت المال په مال کښے مسلمانان يو شان نتے
دی نۀ چه مال به دَ تولو يو شان نتے وی۔ علیؓ به حضورؐ تۀ
ورتے
وے چه تۀ پيره هم تۀ سورشه نو نبي عليه الصلوة والسلام تۀ
او وے چه تۀ څما نه زيات ثواب تۀ محتاج نۀ ئے او نۀ څما نه
زيات چاق ئے۔ کفار بدر تۀ مخکښے رسيدلی وُو۔ نو ميدان ئے

ځائے ئې قبضه کړے وه او مسلمانان روستو راغله - نو لوړ ځائے ئې
ځائے ئې قبضه کړے وه او مسلمانان روستو راغله - نو لوړ ځائے ئې
اورسیده - او د شپے د هغوی احتلام وشو نو باران
اوکړ نو شګے مضبوط شوے او غسلونه دوی اوکړه - د هغه شپے
خوب ئې د نبي علیه الصلوة والسلام د مرګ خبره وه نو دا خوب ئې ابوبکر
الصدیق رض اوکړه - تمامه شپه نبي علیه الصلوة والسلام دعاګانے
کولے " اللّٰهم ان تهلك هذه العصابة من اهل الاسلام لم تعبد
في الارض - او څادر مبارک ئې د اوګوښو ارتاؤ شوے وه - نو ابوبکر
الصدیق رض ورته اووے چه نور بس کړه یارسول الله ص - بنی علیه الصلوة
والسلام سحر په اعلیٰ طریقه سره صفونه د جنګ برابر کړه - د
عبدالرحمٰن بن عوف رض په طرفین کښے معاذ بن جموح او معوذ بن عفراء
ولاړ وُه - دوی کشران وو او په کوشش سره په جنګ کښے اغستی
شوی وو - نو عبدالرحمٰن رض اووے چه آرمان ئې ما په غټو کښے
ووی مشران وے - نو په دے کښے یو کس ده ته اووے چه کاکا
ابوجهل پیژنے ماوے ولے؟ نو هغه اووے چه ما اراده کړے
ده چه دے مړ کوم ده نبي علیه الصلوة والسلام ته کنځل کړی
دی - نو هغه بل هم دغسے خبرے اوکړے - نو په دے کښے ابوجهل
راووت - نو دوی ورپسے لاړه او مړ ئې کړ او نبي علیه الصلوة
والسلام ته ئې سرے تورے خپلے ښکاره کړے - په دے کښے شیبه
عتبه ولید راغله میدان ته نو انصار ورپسے لاړه - نو هغوی
اووے چه مونږ د خپلو نسبیا نو سره جنګ کوو - نو نبي علیه
الصلوة والسلام ورپسے حمزه رض، علي رض، عبیده رض اولیږل - حمزه رض
صاحب عتبه لره مړ کړ - او علي صاحب رض شیبه لره مړ دار کړ - او
عبیده رض زخمي شوے وه نو دوی ولید لره مړ کړ او عبیده رض ئې را
وستو - نو ده اووے چه یارسول الله ص زه خو شهید نه شوم
نو نبي علیه السلام ورته اووے چه ته شهید ئې - نو ده اووے

نه دا یو نبي علیه السلام د جنګ د پاره اغستے وه او هے بل اووے چه د ځان د پاره پرېږدوله راشئ نو هے بل ورته ځان اوپرېږدوله نو دواړه د جنګ د پاره واغستے شو

چه زهٔ لایق یم چه دا اووایم ے

ونسلمه حتی نصرع حوله　　و نذهل عن ابنآئنا والحلا ئل

دا بیت ابو طالب ویلے وهٔ - بیا عام جنګ شروع شه او نبی علیه الصلوٰة والسلام شګے اوغورزه وَلے نو دَ کفارو سترګو ته اُورسیده - او ئے یا کسه کفار مردار شو او اوئے یا کسه قید شو - نبی علیه الصلوٰة والسلام اُووے ما فعل ابو جهل نو عبد الله ابن مسعودؓ لاړو او ودے ئے پسې پروکښے بیا موندهٔ او لا مړ نه وهٔ او دهغه په سینه کیناست او دَ هغه ګیره ئے اونیوه چه انت ابو جهل؟ نو هغه اووے هل فوق رجل قتلتموه نو دهٔ ئے نه سرکټ کړهٔ - امیه ابن خلف لره عبد الرحمان صاحب پیچ کاؤ خو دَ بلال صاحبؓ په استدعا سره انصارو هغه لره مړ کړه - دا مرداران ئے کوهی کښې ارتاؤ کړه - بے دَ امیه نه چه پړسیدلے وه - نو بهر ئے پریښو ده - دَ فتح نه بعد نبی علیه الصلوٰة والسلام دَ کوهی سر ته راغے او آواز ئے اوکړو چه انا قد وجدنا ما وعدنا ربنا حقا فهل وجدتم ما وعد ربکم حقا؟ نو حضرت عمرؓ اووے چه لم تکلم اجسادا لا ار واح لها نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اووے چه دوی اوس پوهه دی دا دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام معجزه وه چه مړو ته ئے دَ هغه خبره اورسوله -

بیا په غنیمت کښې دَ اصحابو خلاف راغے نو باری تعالیٰ اوفرمایل چه قل الانفال لله والرسول - نفل زیات شی ته وائی - معلومه شوه چه مقصود دَ جهاد نه اعلاء دَ کلمة الله ده او غنیمت زیات شے دے - فئ - هغه غنیمت دے چه بے دَ جنګ نه راغلے وی - او غنیمت چه په جنګ سره حاصل شوے وی - او نفل عام دے

واذا تلیت علیهم زادتهم ایمانا - ۲ - (۱) ماهیت دَ ایمان تصدیق دے او اقرار رکن زائده دے زائل کیږی په اکراه سره -

(۲) دَ ایمان او دَ اسلام په درمیان کښې مساوات دے دَ امام صاحبؒ په نزد

له کلو چه کفار و ده ته او وئے چه دا عبادت دے مونږ ته هوا له کړه ځکه نو قتل ئے کړه
که ضرب مهلک معاذ بن عفراء کړے دے او ګذار خو دواړو ورنه کړے وهٔ او سر دَ هغهٔ عبد الله بن مسعودؓ غوڅ کړے وهٔ نو نسبت دَ مرګ طرف معاذ بن عفراء ته او دواړو ورونړو او ابن مسعودؓ ته صحیح شو، فلا تعارض بین الروایات ۱۲
۱۲ ۱۲ ۱۲

الی بن خلف په اُحد کښې د نبیؐ د لاسه مړ شوے دے.

مے مساوات دا ایمان او د اسلام یو دے نو ایمان دے باطن نه او اسلام د ظاهر نه شروع دے - (انور شاهؒ)

ذ ارئت دغه چه قضی رسول الله لمعاذ بن عمرو بن جموح ۱۲

(۳) اعمال دا خل دي په کمال دَ ايمان کښے يعني يو ايمان مبني دے دَ دخول دَ نارونو څخه مرکب دے دَ دهٔ بيان کوي امام شافعي صاحبؒ دَ پاره دَ رد دَ مرجيو چه قائل دي چه سره دَ تصديق نه بد عمل مضر نه دے او بل ايمان مبني دے دَ خلو دالنارونه څخه بسيط دے په اتفاق سره دَ ده بيان کوي امام صاحبؒ دَ پاره دَ رد دَ معتزلو چه قايل دي چه په انتفاء دَ نيك عمل سره انتفاء دَ ايمان راځي - معتزله وائي چه اعمال شرط دَ جواز دَ ايمان دي - او اهل سنت والجماعت وائي - چه اعمال شرط دَ کمال دَ ايمان دي - لکه په انتفاء دَ خاخ دَ ونې سره دَ ونې انتفاء نه راځي - بلکه دَ هغې دَ کمال انتفاء راځي -

(۱) او دريا دَ ايمان په اعتبار دَ نورانيت سره دے -

(۲) يا په اعتبار دَ مؤمن په سره وي [1]

يحق الحق بكلماته - ۷ - چه صادقه کړي وعده خپله په حکم خپل سره ليحق الحق - ۸ - چه غالب کي دين حق لره نو اعتراض لازم نه شه چه وامصا دره على المطلوب ده -

وما رميت اذ رميت - ۱۷ - نه وے ويشتلے تا شګے ستر ګو دَ کفارو ته کله چه اوغورزه ولے تا - معلومه شوه چه معجزه په قدرت دَ پيغمبر کښے نه وي [5]

مارميت اذ رميت گفت حق | کار ما بر کارها دارد سبق (رومیؒ)

ولذي القربى - ۴۱ - دَ عبد مناف څلور ځامن وو - (۱) عبد الشمس (۲) هاشم (۳) مطلب - دا اعيان وُه او (۴) نوفل دائے علاتي ورور وه - او نبي عليه الصلوة والسلام به بني هاشم او بني مطلب لره حصه ورکوله دَ ذوي القربى وُو - او بني عبد الشمس او بني نوفل لره به ئے حصه نه ورکوله - نو عثمانؓ دَ بني عبد الشمسو نه او وُه جبيرؓ بن مطعم دَ بني نوفلو نه نبي صلے الله عليه وسلم ته شکايت اوکړه - چه کله يو از بني هاشمو لره حصه ورکوے نو مونږ نه څخه کيږو - ليکن ته خو بني مطلبو

[1] په قرآن کښے بيا يکي حقيقت دَ ايمان او په احاديث کښے بيا يکي احوال دَ ايمان (رشيخ)

- - - - -

يا ايها الذين آمنوا - ۲۴ - عن ابي سعيد بن المعلى قال كنت اصلى في المسجد فدعاني رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم اجبه ثم اتيته فقلت يا رسول الله اني كنت اصلى فقال الم يقل الله استجيبوا لله وللرسول اذا دعاكم الخ خاري ج ۲ ص ۶۶۹

- - - - -

وھم یستغفرون ۳۳ سنن ترمذی شریف ... شو چہ ... خطبات تبلیغی ... وضعیف مسلمانانو ... حسرود ... قال الاصل تنصرون وترزقون الا بضعفائکم ... باستنصارھم مشکوۃ ...

لرہ ھم حصہ ورکوے - او مونږ ھاو دوی یو شانتے یو - نو نبی علیہ الصلوۃ والسلام "شبك بين اصابعه" چہ مونږ او وبنی مطلب پہ جاھلیت او اسلام کښے یو یو - نو علت د اعطاء قرابت او نصرت دے نو پس د وفات د نبی علیہ السلام نہ نصرت ختم شو نو حصہ ئے ھم ختم شوہ - نو څکہ فقھآء وائی چہ اوس زکوۃ پہ بنی ھاشمو جائز دے - چہ غرباء وی - او بعض وائی چہ زکوۃ خو او ساخ الناس دے نو پہ سادات حرام دے - 15

لیھلك من ھلک عن بینۃ ویحیٰ من حیّ عن بیّنۃ - ۴۲ -

(۱) چہ ھلاک شی ھغہ څوک چہ ھلاک شو پس د وضوح د حق نہ او ژوندی شی ھغہ څوک چہ ژوندی شو پس د وضوح د حق نہ -

(۲) چہ کافر شی ھغہ څوک چہ کافر شو پس د وضوح د حق نہ او مسلمان شی ھغہ څوک چہ مسلمان شو پس د وضوح د حق نہ -

(۳) چہ برباد شی ھغہ څوک چہ کافر شو پس د وضوح د حق نہ - او معزز شی ھغہ څوک چہ مسلمان شو پس د وضوح د حق نہ -

اذ یریکھم اللہ فی منامك قلیلا - ۴۳ - دا ھغہ کافر وی چہ خاتمہ ئے بالکفر وہ نو اعتراض وارد نہ شو چہ خواب د پیغمبرؑ خو وحیٔ وی نو غلطی پہ کښے څنګہ راغلہ -

اذ یریکموھم اذ التقیتم فی اعینکم قلیلا ویقللکم فی اعینھم - ۴۴ - دا صورت ھلہ وہ چہ دوی لرے لرے وو او کلہ چہ صف بندی اوشوہ نو بیا دا صورۃ جوړ شہ چہ - آخری کافرۃ یرونھم مثلیھم رأی العین (اٰل عمران ۱۳) فلا منافات بینھما (عثمانی)

وإذ زين لهم الشيطن الخ ۴۸. صحبت صالح ترا صالح ۲۴۸ کند و صحبت طالح ترطالح کند.

صحبت د نیکانو ستا نه نیکوئ کړی صحبت د بدانو ستا نه بد جوړوی.

وَمن يتوكل على الله - ۴۹ -

التوكل (د وكل، يكل، وكولا)

(۱) علمي - په هر کار کښې الله تعالیٰ متصرف گڼړل فرض دی -

(۲) عملي ← ترک الاسباب

(۱) دینی حرام

(۲) دنیوی

(۱) حرام ضروری دے -

(۲) حلال

(۱) ظني - لکه تجارت -

(۲) قطعي ← ناجائز دے لکه خوراک نه خوړل -

۳ وهمي ← ضروری لکه دزیارت کښے په ځان وهل

(۱) دَغیر قوی دَ پاره ناجائز دے -

(۲) دَ قوی دَ پاره جائز دے -

(۳) دَ قوی مشغول بالله خدا دَ پاره مستحب دے

(کلید مثنوی - ۲۹ - ۲ - ۱۴۰۱)

لے لکه چه جاسوس اووئ رشید احمد گنګوهی صاحب ته چه ستا ذریعه معاش څۀ دے نو حضرت اووئ چه توکل على الله ۱۲

ما کان لنبي ان يكون له الاسرى حتى يثخن في الارض - ۶۷ - دَ اُسرائ

بدر په حق کښے حکم راغے چه ستا سو اختیار دے چه دوی قتلوئ او که تے نه فدیه اخلئ - او که تاسو تے نه فدیه واغستله نو دَ هرے فدیئ په مقابله کښے به یو کس شهید کیږی - نبی علیه الصلوٰة والسلام اصحاب ؓ جمع کړه دَ مشورے دَ پاره نو عمر صاحب ؓ اووے چه هر یو صحابی ؓ دے خپل قیدی مړکی چه دَ کفر شوکت ختم شی - عبد الله بن رواحه ؓ اُووے چه دوی دے ژوندی بستی کړے شی - او ابوبکر صاحب ؓ

اووے چہ قد یہ اخلو دوی بہ مسلمانان شی۔ یا بہ ئے اولاد مسلمانان شی او قدیہ بہ پہ دوی باؤ تقسیم کړو او شهادت خو بهتر شے دے۔

نو نبی علیه الصلوٰة والسلام او فرمایل چه عمرؓ ستا مثال داسے دے لکه د نوح چه اوئے وے "رب لا تذر علی الارض من الکافرین دیارا" (نوح ۲۶) د عبدالله بن رواحهؓ مثال داسے دے لکه د موسیٰ چه هغه اووے " ربنا اطمس علیٰ اموالهم واشدد علیٰ قلوبهم (یونس: ۸۸) - د ابوبکرؓ مثال د ابراهیم دے چه هغه اووے فمن تبعنی فانه منی ومن عصانی فانك غفور رحیم (ابراهیم: ۳۶)

نو نبی علیه الصلوٰة والسلام د فدئے حکم اوکړه نو د باری تعالیٰ د طرفه فیصله د حضرت عمرؓ صاحب په حق کښے راغله نو نبی علیه الصلوٰة والسلام اووے چه عذاب راغلے وه خو باری تعالیٰ واپس کړ۔

الذین اٰمنوا وهاجروا وجاهدوا فی سبیل الله والذین اٰووا و نصروا اولٰئك هم المؤمنون حقا لهم مغفرة ورزق کریم ۔ ۷۴۔

کوم نصرت چه انصارو د مهاجرینو سره کړے دے د هغے مثل په تاریخ کښے نشته۔ مالونه خپل ئے مهاجرینو ته پیش کړه۔ او اراده ئے اوکړه د خپلو ښځو د طلاق تولو چه مهاجرینو ته ئے ورکړی۔ لکه سعد بن ربیعؓ چه عبدالرحمٰن بن عوفؓ ته اووے۔ چه ما په دے دوه وو ښځو کښے یوه غوره کړه او نیم مال ما هم ستا شو نو هغه ورته اووے چه بارك الله تعالیٰ فی مالك واهلك دلنی علی السوق دا د انصارو جذبه ایمانی وه نه تأثر د یهودو وه کما قال به صاحب تفهیمات ص ۴۲ -

په لهم مغفرة کښے عظیم رد دے په روافضو چه تنقید په اصحابو کوی او وائی چه عثمان صاحبؓ خیانت کړے دے او معاویه صاحبؓ بدعت کړے دے وغیره نعوذ بالله منها۔

واولوالارحام بعضهم اولیٰ ببعض فی کتاب الله ۔ ۷۵۔ یعنی

تَوارث بالمواخات چہ محکمیږي دہ هغه ختم شو-

ان الله بکل شيءٍ علیم - علم کلي خاصهٔ خداوندي ده - او هم دغسې قدرت کلي خاصه سبحاني ده - بخلاف د مخلوق نه چه لږ غونتې ئې علم دے او هر طرفته جهل او لږ خصٰ ئې قدرت دے او شپږ طرفته ئې عجز دے (قاري محمد طیب)

او معبود هغه څوک وي چه هر څه ورته معلوم وي او هر څه کولے شي دا بغیر د باري تعالیٰ نه بل څوک نه شي کیدے - علم محیط او قدرت کامل د غیر الله د پاره نه شي کیدے - نه ذاتي او نه اعطائي - وجود د ممکن اعطائي دے نو علم او قدرت ئې څنګه ذاتي شي - د ذاتي علم او د ذاتي قدرت نفي خو بالکل لغوه ده - بلکه کوم نصوص چه دلالت کوي په نفي د علم غیب د غیر الله نه - یا د نفي د کارسازئ د غیر الله نه دغه نفي د علم محیط اعطائي ده - او نفي د قدرتِ کامله اعطائي ده -

الله تعالیٰ دے علماء د دیوبند مرحوم کي - د دیوبند علماء شجرهٔ طوبیٰ ده - الله تعالیٰ دِ ځمونږه شیوخ مغفور مرحوم کړي -

سورۃ انفال ختم شو

(۱۹ - ۲ - ۱۴۰۱)

سُوْرَةُ تَوْبَه مَدَنِيْ دَه

پہ ترتیب قرآنی سره نهمہ دے او پہ ترتیب نزولی سره دیارلسم ۱۱۳ دپاسه سلم دے - بعد المائده و قبل النصر دے -

زمانۂ نزول دَ اولے رکوع نه تر شپږمے رکوع پورے ذوالقعدہ ۹ھ کښے - دَ شپږمے رکوع نه تر لسمے رکوع پورے رجب ۹ھ کښے - او باقی سورة پہ واپسئ کښے دَ حضور صلے الله علیه وسلم دَ تبوک نه نازل شوے دے -

دَ بسم الله دَ نهٔ لیکلو وجه ابن عباس رضه تپوس او کړو دَ عثمان رضه نه چه (۱) ولے تا سوانفال مخکښے کړه دَ سورۂ توبه نه او انفال خو لږ دے ؟ -

(۲) او اتصال ولے را وست تا سو دَ دے دواړو سورتونو -؟

(۳) او بسم الله پہ درمیان کښے مکتوبه نه شوه ؟ .

جوابونه دَ عثمان رضه (۱) انفال نزولا مقدم دے (۲) مضمون دَ دواړو متشابه دے (معلومه شوه ربط دَ سورتونو خو اصحابو ته پیدا هم ؤ -(غریب.)

(۳) دَ بسم الله پہ حق کښے نبی علیه الصلوٰة والسلام څه ارشاد نه دے کړے - او دا خبره چه په سورة توبه کښے اعلان جنګ دے نو ځکه په کښے بسم الله نشته دا توجیه غلطه ده - اعلان جنګ خو پہ نورو سورتونو کښے هم شته - (مولانا عبد الغفور صاحب شنر مولوی)

ربط اعادهٔ دعوه سورة انفال تفصیلا چه "قاتلوا الذين لا يؤمنون بالله ولا باليوم الاخر ولا يحرمون ما حرم الله ورسوله ولا يدينون دين الحق من الذين اوتوا الكتب حتى يعطوا الجزية عن يد وهم صغرون" - ۲۹ -

خلاصه

تعیّن[1] مقتولین چه ورسره معاهده نه وی شوی یا غیر میعادی وی - یا دوی ماته کړے وی - دوی ته څلور میاشتے صبر دے - او چه وعده میعادی ئے نه وی ماته کړے هغوی ته صبر دے ترمیعا د پورے - (عثمانی)

(۲) رفعه دَموانع[2] دَقتال (۳) حکم دَ قتال -۲- (عثمانی)

(۴) وجوه[4] قتال (۵) زجر په مانعین دَ قتال قصدًا لکه منافقان یا خطأً لکه بعض مسلمانان -

(۶) ترغیب اتباع دَ نبی صلی الله علیه وسلم ته - ۷ - په آخر کښے مسئله دَ توحید[1] -

فاذا انسلخ الاشهر الحرم - ۵ - اعلان دَ برأت شوے و ۔ ۵ ۔ په ورځ دَ لوئے اختر[2] نو دَ هغه نه بعد څلور میاشتے مراد دی - نه رجب[1] - ذوالقعده[2] - ذوالحجه[3] - محرم[4] -

کیف یکون للمشرکین عهد - ۷ - رفعه دَ اول[1] مانع چه څوک دوی سره معاهده ده - نو ورسره به ښکنه جها دکوو - نو الله تعالیٰ فرمائی چه دَ مشرکانو عهد بے کاره دے - الا الذین عٰهدتم - بنی کنانه بنی ضمره مراد دی -

قاتلوهم یعذبهم الله - ۱۴ - دَ مشروعیت جهاد حکمتونه تر ۱۶ پورے -

ماکان للمشرکین ان یعمروا مسٰجد الله - ۱۷ - دَ دویم[2] مانع رفعه چه دوی نیک عمل کوی نو موږ ولې ورسره ښکنه جها د کوو - نو باری تعالیٰ فرمائی چه دَ مشرکانو عمل لغو دے -

انما یعمر مسٰجد الله من اٰمن بالله - ۱۸ - قال علیه الصلوٰة والسلام اذا رأیتم الرجل یتعاهد المسجد فاشهدوا له بالایمان فان الله تعالیٰ یقول انما یعمر الخ (ترمذی)

اسپ تازی شده مجروح زیر پالاند   طوق زرین همه در گردن خری بینم

تازی آس زخمی شو د پالان نه لاندے په   زرین اوګے د خره په غاړه وینم -

---

[1] واذان من الله ورسوله الی الناس یوم الحج الاکبر - عن علی بن ابی طالب رض قال سألت رسول الله صلی الله علیه وسلم عن یوم الحج الاکبر فقال یوم النحر (الترمذی)

[2] حج اکبر حج ته وائی او حج اصغر عمره ده دَ هغه دَ پاره وخت معین نه دے او دَ حج عام افعال په ورځ دَ اختر ختم شی ۱۲

[3] وان نکثوا ایمانهم الخ ۔۲۰

[4] که مراد بنی کنانه او بنی ضمره شی نو اِن پخپله معنیٰ دے او که بنو بکر او کنانه دمکے شی نو اِن په معنیٰ دَ اِذ دے -

اجعلتم سقاية الحاج الخ - ۱۹- قال العباس حين اسر يوم بدر لان کنتم سبقتمونا بالاسلام والهجرة والجهاد لقد کنا نعمر المسجد الحرام ونسقي الحاج فانزل الله تعالى (خازن)

یا ایها الذین اٰمنوا لا تتخذوا اٰبآئکم واخوانکم الخ - ۲۳- رفعه د دریم مانع چه مونږ ه په ځنګه دوی سره جنګ اوکړو دوی ځمونږ نسب دے نو باری تعالیٰ فرمائي د مشرکانو نسب بے کاره دے۔

لقد نصرکم الله فی مواطن کثیرة ویوم حنین اذ اعجبتکم کثرتکم ۲۵- بشارت دنیوی دے یعنے په دنیا کښے هم باری تعالیٰ مسلمانانو له کامیابی ورکوی -

قصه :- په فتح مکه کښے مسلمانان لس زره وو او دوه زره نوی مسلمانان شو- نو چه کله د هوازن او د ثقیف د جنګ د تیاری خبر راغے د طائف نه مدینے منورے ته نو دولس زره فوج روان شو- نو بعضو اووے چه لن نغلب الیوم من قلة نو دا خبره باری تعالیٰ ته منظور نه وه - کفار څلور زره وو- هغوی میدان ته تول راغله او تیرانداز ئے د غرو په لمنه کښے پټ کینول اوّل کفار شکسته شو غرو ته اوتختیده - نو تیراندازو غشي اُووَرول نو نوی مسلمانان چه مخکښے ولاړ وو واپس شو نو په ټول فوج کښے هَلّ چَلْ شروع شه نو نبی علیه الصلوٰة والسلام د سپینے قچرے نه راکوز شو اُو اُووے ویل چه ؎

انا النبی لا کذب انا ابن عبد المطلب

او مسلمانانو ته ئے آواز اوکړ نو مسلمانان جمع شو او کفار او تختیده او فتح اوشوه- نو نبی علیه الصلوٰة والسلام خو ورځے صبر اوکړ بیا ئے غنیمت تقسیم کړ - روستو هوازن او ثقیف تائبین راغله نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اُووے چه یا مال وا خلئ یا اهل وعیال نو هغوی اووے چه ځمونږ اهل

وان احد من المشرکین الخ دا تحقیق د عام دے نو نبی علیه السلام تر مدینه پنځه صم خارجه کړو ما کانت هذه تتقاتل. مشکوٰة ص۳۳۳

وعیال ڊ واپس شي نو ڊ مسلمانانو په رضا سره اهل وعیال ئې واپس شو - مالک بن عوف او تختیدہ دا ڊ دوی مشروه - نو نبي علیه الصلوٰة والسلام دے طلب کړ نو دے راغے - نو نبي علیه السلام ده لره ڊ ده مال او اهل او سل اوښان ورکړه - نو ده او وے - سه

ماان رأیت ولا سمعت بمثله   فی الناس کلهم بمثل محمدٍ

بعض وائي چه ڊ یوم حنین ڊ پاره عامل اذکر دے ځکه چه مواطن ظرف مکان دے او یوم ظرف زمان دے - او بل په جانب ڊ معطوف کښے انجاب ڊ کثرت دے چه نشته په جانب ڊ معطوف علیه کښے دا خبره غلطه ده او عطف ڊ ظرف زمان په مکان او عکس جائز دے په نزد ڊ ابوعلي او نشته لازمیږي ڊ تقید شي په جانب ڊ معطوف کښے تقید[1] په جانب ڊ معطوف علیه کښے لکه "ضربت زیدًا الیوم وعمرواقبله" - (روح المعاني)

[1] نه بلکه تقید په جانب ڊ معطوف علیه کښے تقید دے په جانب ڊ معطوف ۱۲

انما المشرکون نجس - ۲۸ - ای ذو نجس اعتقادا -

وان خفتم عیلة - دا ڊ ځلو رم مانع رفعه ده چه تجارت ځمونږ ه به بند شي نو باری تعالیٰ فرمائي غني کونکے الله تعالیٰ دے -

قاتلوا الذین لا یؤمنون بالله الخ - دعوه ڊ سورة - او الذین الا وجه اول قتال - قالت الیهود - ۳۰ - وجه ثاني قتال - قالت النصاری - وجه ثالث قتال - اتخذوا احبارهم - ۳۱ - ڊ جه رابع قتال - یاایها الذین اٰمنوا ان کثیرا من الاحبار الخ - ۳۴ - وجه خامس قتال - یوم یحمیٰ علیها - ۳۵ - اصل کښے یوم تحمیٰ النار علیها وه - اسناد ڊ احمیٰ نار ته مبالغةً وی نو چه حذف شو نار نو اسناد ڊ فعل او شو علیها ته نو بدل شو فعل ڊ تانیث نه تذکیر ته لکه ویلے کیږي "رفعت القصة الی الامیر" - بیا ویلے کیږي "رفع الی الامیر" (ابو سعود)

تخصیص ڊ مواضعو ثلاثو ځکه دے چه اول ڊ ده جبه تروه

شی - بیا دَ دہ رااوکر ځوی بیا شاکی فقیر تہ ر مولنا عبدالغفور صاحب؛

ان عدۃ الشھور - ۳۶ - وجہ ساوس قتال یعنی پہ حرمت کومیا شتو کیښے تغیر کوی -

یا ایھا الذین امنوا مالکم الخ - زجر پہ مانعین دَ قتال -

الا تنصروہ فقد نصرہ اللہ - ۴۰ - جزائے محذوفہ دہ فسینصرہ اللہ الذی قد نصرہ فی وقت ضرورۃ اشد من ھذہ المرۃ (ابوسعود)

اذ اخرجہ مبدل منہ - اذ ھما فی الغار مبدل منہ - اذ یقول - بدل -

قصہ:- کفارو مسلمانانو تہ تکلیف رساوہ نو ابوبکرؓ برک الغماد تہ لاړ - دَ ھغے امیر ابن دغنہ ورتہ اووے چہ چرتہ راغلے نو دهٔ اووے چہ زهٔ خپل قوم ویستلے یم - نو ھغہ اووے چہ تهٔ خو بنده کارونہ کوے[1] ستا شانتے سړے بہ خوګ نہ اوباسی - نو ابن دغنہ راغے مکے معظمے تہ - دَ اشرافو دَ مکے معظمے نہ ئے دهٔ لره امن واخستلہ پہ دے شرط چہ پکورکیښے بہ قرآن لولی - نو بیا دے تنګ شو نو پہ دروازہ کیښے بہ ئے قرآن لوستو او خلق بہ ورتہ ولاړ وو - نو ابن دغنہ کفارو ورا طلب کہ - نو دهٔ ورتہ اووے چہ پہ کورکیښے قرآن لولہ یا ځما عھد واپس کہ - نو ابوبکرؓ اووے چہ مالره دَ خدائے تعرامن کافی دے - او کفارو بیا تکلیف رسول شروع کړه - نو نبی علیہ الصلوۃ والسلام ورتہ اووے چہ صبر کوه کہ ما تہ اذن اوشی نو دواړه بہ ځو - نو دهٔ او[2] بنانے ساتلے دَ ھجرت دَ پاره - کفارو مخکښے ابوطالب تہ اووے چہ نبی علیہ الصلوۃ والسلام دے دَ خپل دعوت نہ بس کی نو نبی علیہ الصلوۃ والسلام بس نہ کړه نو بیائے فیصلہ اوکړه پہ دے چہ نبی علیہ الصلوۃ والسلام مړ کړو پہ اتفاق سره او نبی ھاشمو لره بہ دیت ورکړو - باری تعالیٰ فرمائی -

واذ یمکر بک الذین کفروا لیثبتوک او یقتلوک او یخرجوک (انفال: ۳۰)

نو باری تعالیٰ نبی علیہ الصلوۃ والسلام لره خبر کړو - نو نبی علیہ الصلوۃ

[1] معلومہ شوه کفارو بنهٔ کارونہ کول او بنهٔ کارونہ ئے بنہ ګنړل ۱۲

والسلام دَ هجرت تیارے اوکړ سره دَ ابوبکرؓ نه په خپله بستره
ئے علی کرم الله وجهه پریخوده اوچپله اووت سره دَ ابوبکرؓ نه
اوښا رثورته لاړه او هلته پټ شو کفار درے ځله دَ غار تر خوله
خو نه راغله لیکن هلته دَ جولا جالا او دَ کونترے اګئ وے نو کفار
قا ئف نه قهرید ه - ابوبکرؓ اووے که کفار خپلو خپو ته اوګوری
نو مونږ به اووینی - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اووے چه
ستا څه ګمان دے په هغه دوه کسانو چه دریم ئے الله تعالیٰ وی - نو
کفار واپس شو او انعام لوئے ئے پیش کړ دَ پاره دَ قتل دَ نبی علیه
الصلوٰة والسلام - دَ دریو شپو نه بعد نبی علیه الصلوٰة والسلام
روان شو نو سراقه دریسے غلے روان شو نو اس ئے بنځ شو په
اوچه زمکه کښے نو دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام نه ئے امن واغسته
او واپس شو او نورو خلقو ته ئے اووے چه کفیتکم نو خلق واپس
شو - مکښے دَ تږے بوډئ کره نبی علیه الصلوٰة والسلام اورسیده
هلته یو بیزه وه نو نبیؐ ورته اووے چه دا بیزه اولوشو؟ نو
هغے اووے چه دا خو دَ خوارئ دَ وجے نه دَ بیزو وسره نه شی تلے
نو نبی صلے الله علیه وسلم بسم الله کره اَو اُوئ لوشله او دغه پئ
ئے اوسکل او بیائے اولوشله نو دَ کورخلقو پئ او سکل او بیائے ورته
لوخی ډک پریخوده - اوروان شو - نو خاوند دَ بوډئ ابومعبد
راغے نو کور کښے ئے پئ او برکات محسوس کړه او بوډئ ورته دَ نبی علیه
الصلوٰة والسلام حُلیه بیان کړه - او بوډا نبی علیه الصلوٰة والسلام
پسے روان شو - نبی علیه الصلوٰة والسلام ته مکښے بریده اسلمی تم
سهمی لار بنده کړے وه - دَ لشئ اتیا ؤ کسانو سره - نبی علیه الصلوٰة
والسلام ورته اووے "ما اسمك"؟ نو دهٔ اُووے "بریده" نو نبی علیه
الصلوٰة والسلام اووے "بردامرنا" - بیائے ورته اووے چه نسب دے
څهٔ دے؟ نو دهٔ اووے "اسلمی" نو نبی علیه الصلوٰة والسلام اووے

هجرت

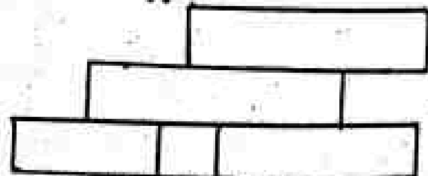
"سالمنا" نو بیا ئے تے تپوس اوکړ چه په اسلم کښے څوک ئے؟ نو دۀ اووے چه "سهمی" - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اووے چه "خرج سهمك" - نو په دے سره هغه مسلمان شو سره ډ تول فوج شو او جهنډه ئے تیاره کړه نو نبی علیه الصلوٰة والسلام دغه جهنډه ده لره ورکړه - په لاره کښے طلحه ابن عبید الله ډ شام نه راغے سره ډ تجارت ډ سامان نه او نبی علیه الصلوٰة والسلام سره روان شو - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اووے چه ډ خلقو امانتو نه اوډسوه نو بیا راشه - نبی علیه الصلوٰة والسلام په شان وشوکت سره مدینے منورے ته روان شو - نو یو یهودی اولیده نو آواز ئے اوکړ چه "جاء جد کم" - نو انصار استقبال له راغله او جینکو به سندرے ډ خوشحالئ نه ویلے چه - ؎

طلع البدر علینا · من ثنیات الوداع

وجب الشکر علینا · ما دعی الله داع

نبی علیه الصلوٰة والسلام قبا ته راغے - بیا ډ قبا نه په خپله اوښه سور شو - او مدینے منورے ته راغے - او اعلان ئے اوکړ چه دا اوښه ماموره من الله ده - نو اوښه ډ ابو ایوب انصاری رضی الله عنه ډ کور په خنډئ کښے حصاره شوه - او هلته نبی علیه الصلوٰة والسلام قیام اوکړ - او ډ مسجد بنائے شروع کړه او مسلمانانو به مسجد جوړ ؤ - او ډ خوشحالئ نه به ئے وے - ؎

هذا حمال لا حمال خیبر · هذا ابر ربنا واطهر[1]

[1] او نبی علیه السلام به جواب ورکولو: اللهم لا عیش الا عیش الآخرة ÷ فاغفر الانصار والمهاجرة

ومن كان الغارم غنيا لم يعض وبينه التوبة لان استقرض لمصلحة وقتا فتنة - رحمة الاسلام امام غزالی

ما اتٰهم الله ورسوله - ۵۹ - ورکول د نبی علیه الصلوة والسلام ماتحت الاسباب دی لکه د غنائم نه نو مساغ نشته د پاره د جواز د شرک -

انما الصدقات للفقراء الخ - ۶۰ - لام د پاره د بیان د مصرف دے په نزد د امام صاحبؒ - او د پاره د استحقاق دے په نزد د امام شافعی صاحبؒ فقیر چه ناست وی په کور کښے سوال نه کوی او مسکین سوال کوی رزهری فی الحدیث لیس المسکین الذی ترده لقمة او لقمتان بل المسکین الذی لایجد غنیً یغنیه ولا یفطن له فیتصدق علیه ولایقوم فیسأل الناس -

والمؤلفة قلوبهم - یعطی لهم یسلموا او یثبتوا علی اسلامهم او یسلم نظرائهم - او یذبوا عن الاسلام - جمهور وائی چه دا قسم منسوخ دے - وقال احمد یعطون ان احتاج المسلمون الی ذلك فی سبیل الله القائمین فی الجهاد فی البد الخ بجمیع القرب فید خل فیه کل من سعیٰ فی طاعة الله وسبیل الخیرات - قال الجصاص فی الاحکام - ان من کان غنیا فی بلده وخدمه وعرسه وله فضل دراهم حتی لایحل له الصدقة فاذا عزم علی سفرالجهاد احتاج لعدة وسلاح لم یکن محتاجا له فی اقامته فیجوز ان یعطی من الصدقة وان کان غنیا فی مصره وهذا امضی قوله صلی الله علیه وسلم الصدقة تحل للغازی الغنی (روح) ج ۱۰ ص ۱۲۳

یحلفون بالله ما قالوا ولقد قالوا کلمة الکفر - ۷۴ - په کلمة الکفر کښے تنازع ده - د ما قالوا او د ولقد قالوا - هغه کلمه داده" لان کان محمد صادقا فیما یقول فی اخواننا لنحن اشر من الحمیر (ابن عباسؓ) (المنافقون)

وما نقموا الا ان اغنٰهم الله ورسوله من فضله - اغنا د رسولؐ ماتحت الاسباب ده د غنائم نه - دا تاکید د مدح دے بما یشبه الذم لکه ے

- بیت -

لاعیب فیهم غیر ان سیوفهم　　بهن فلول من قراع الکتائب (تلخیص)

وَمنهم من عٰهد والله الخ - ۷۵ - **قصّه** :- ثعلبه ابن حاطب (انصاری)

یو غریب سړے وه خادم مسجد معروف وه په حمامة المسجد سره
نبی علیه الصلوٰة والسلام ته ئے اووے چه مالدار کړه خدائے تعالیٰ ته
مال اوغواړه - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اووے چه "قليل
تؤدی شکره خیر من کثیر لا تطیقه قال ثعلبة لان رزقنی ما لا
لاعطین کل ذی حق حقه - قال علیه الصلوٰة والسلام اللّهم اعط
ثعلبة مالا - نو مال ئے ده شروع شه او د حضورؐ د خدمت او د
حاضرئے د مسجد نه پاتے شو - په دے کښے حکم راغے "خذ من اموالهم
صدقة (توبه: ۱۰۳) نو نبی علیه الصلوٰة والسلام دوه کسه اُو
لیږل ثعلبه وے دا خوجزیه ده او زهٔ مسلمان یم - او نورو خلقو
خه زکوٰة ورکړ - او باری تعالیٰ د ثعلبه نه خفه شو - ثعلبه خپل
زکوٰة راوړ خو نبی علیه الصلوٰة والسلام منظور نه کړ - بیا خلیفه
اولؓ هم منظور نه کړ - بیا خلیفه ثانیؓ هم منظور نه کړ - او د
حضرت عثمانؓ په زمانه کښے منافق مړ شو ؛

معارف القرآن ۴ ص ۴۰۴
وفی سنده کلام وتحقیق عجیب . نقل قول من قال فی ثعلبه انه مانع الزکوٰة الذی نزلت فیه الآية غیر صحیح . قرطبی ۲۱۰/۸ والله اعلم .

• دا رنگے درے کسان وو - یو برگے وهٔ - ملک ورله په شکل
د انسان سره راغے چه څهٔ غواړے؟ هغه اووے چه جوړ شم
نو جوړ شه بیائے ورته وے چه څهٔ غواړے؟ وے اوښه - نو اوښه
ورله خدائے تعالیٰ ورکړه او ډیر یده - بیا ملک په بل پیسے لاړ چه
لینړ او ه - ورته ئے وے چه څهٔ غواړے؟ هغه اووے چه جوړ شم
نو جوړ شه - وے نور څهٔ غواړے وے چه غوا - نو هغه له خدائے
تعالیٰ غوا ورکړه او ډیر یده - دریم پیسے لاړ چه ړوند وه - وے
چه څهٔ غواړے، وے نظر نو جوړ شو - وے چه څه مال غواړے؟ وے
چه بیزے - نو الله تعالیٰ ورله بیزه ورکړه او ډیر یده -
بیا دغه ملک برگی پیسے لاړ چه مسافر یم مال څه را کړه - وے چه
مسافر سرته نه رسی - وے چه ته خوغریب یې وے هغه وے نا - زهٔ

خو کہ بیا عن کا بیرا ما لالایم - وے کہ تہ دروغ وائے نو اللہ تعالیٰ دے تا بیا خپل حال تہ واپس کڑی - نو بیا ئے مال ختم شو او برکے شو۔ پہ دغہ شکل لیندا لیندا پاتے شو - پہ ہرونہ پسے ملک لاڑ حغہ وے چہ څو بیزے اخلی نو زۀ بہ خو شحالیږم - ملک ورتہ اووے چہ تۀ پاس شوے اوملګری دے فیل شو۔

فاعقبهم نفاقا فی قلوبهم الی یوم یلقونهم - ۷۷ - پس بدلہ کړہ دوی تہ منافقی مضبوطہ پہ زړونو د دوی کښے ترحغہ ورځے پورے چہ ملاقات اوکی دوی د خدائے تعالیٰ سرہ -

الذین یلمزون - ۷۸ - هغہ کسان چہ طعن لږ وہ وی - المطوعین من المؤمنین فی الصدقات - پہ رغبت کونکو مومنانو باندے پہ صدقو کښے

واقعہ د تبوک پہ غزا کښے نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام ترغیب ورکو چندے تہ نو عبد الرحمن بن عوفؓ څلور زرہ اشرفئ چندہ راوړہ - نو منافقانو اووے دے ریا کاردے - او دۀ اووے چہ ترکت مثلها لاهلی فقال علیه الصلوٰۃ والسلام بارک اللہ فیما اعطیت وفیما امسکت - وتصدق ابو عقیل الانصاریؓ بصاع تمرة وترک مثله لاهله - نو منافقانو اووے چہ دے پہ دے د شام د بادشاہ سرہ جنګ کوی۔

استغفر لهم اولا تستغفر لهم الخ - ۸۰ - فلما اراد ان یصلی علیه جذبه عمرؓ فقال الیس اللہ نهاک ان تصلی علی المنافقین فقال ﷺ انا بین خیرتین قال استغفر لهم الخ فصلیٰ علیه فنزلت ولا تصل الخ (بخاری) وفی البخاری لو اعلم انی لو زدت علی سبعین غفر لزدت علیها وفی حدیث آخر سازید علی السبعین وکانه ﷺ امتنع علی الزیادة علی السبعین بناءً علی احتمال ارادة التکثیر منه کما هو شائع فی استعمالاته ثم عزم علی الزیادة بناءً علی المعنی الحقیقی ومحتمل لفظه شفقته فلا منافاة بینهما فلا حاجة

له روی عن محمد بن زیادؓ قال قلت یومًا لمحمد بن کعب القرظی الا تخبرنی عن اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم فیما کان بینهم من الفتن فقال لی ان اللہ تعالیٰ قد غفر لجمیعهم واوجب لهم الجنة فی کتابه محسنهم ومسیئهم فقلت فی ای موضع اوجب لهم الجنة فقال سبحان اللہ الا تقرء قوله تعالیٰ والسابقون الاولون الایة فتعلم ان تعالیٰ اوجب لجمیع اصحاب النبی ﷺ الجنة والرضوان وشرط علی التابعین شرطا قلت وما ذلک الشرط قال شرط علیهم ان یتبعوهم باحسان وهو ان یقتدوا بهم فی اعمالهم الحسنة ولا یقتدوا بهم فی غیر ذلک او یقال هو ان یتبعوهم باحسان فی القول (روح ج ۱۱ ص ۱۰)

الی القتل بعدم صحۃ حدیث الثانی کما قال الامام الحرمین والامام الغزالی (کمالین)

یعتذرون الیکم - الخ - ۹۳ - فی الحدیث ثم رپس کلا تلو د تبوک نہ نبی علیہ الصلوۃ والسلام) جلس للناس فلما فعل ذلک جاء المخلفون یعتذرون ویحلفون لہ وکان بضعۃ وثمانین رجلا فقبل منھم علانیتھم وبایعھم واستغفرلھم ووکل سرائرھم الی اللہ تعالیٰ (بخاری ص۶۳۵ : ج ۲)

سوال :- باری تعالیٰ خو ویلی وو قل لا تعتذروا -

جواب :- باری تعالیٰ خو تشخیص نہ وہ کڑے چہ فلانے فلانے دی - (شیخ سرحد)

والسّبقون الاولون من المھٰجرین والانصار - ۱۰۰ -

(۱) ترجمہ بہ رپورے سابقون دی (مولنا احمد علی لاھوری)

(۲) د ھجرت د نبیؐ پورے ری (مارتونلہ باباجی صاحبؒ)

تائید ۱ :- عن عمرؓ لما قدم المھاجرون الاولون المدینۃ کان یؤمھم سالم مولی ابن حذیفۃ وفیھم عمرؓ وابوسلمۃؓ بن عبدالاسد - (مشکوۃ)

۲ :- اھل بیعۃ العقبۃ الاولیٰ وکانوا سبعۃ (۷) والثانیۃ د کانوا سبعین (۷۰) - والذین امنوا حین اتی علیھم ابوذر او مصعب ابن عمیرؓ - (ربضیا وی)

واٰخرون اعترفوا الخ - ۱۰۲ - ابولبابہ او د ھغہ اصحاب چہ تخلف د وجے نہ ئے ځان ستنے پورے تړلے وہ - دغہ ستنے تہ استوانیہ توبہ وائی - او د بنی قریظو پہ واقعہ کښے ئے ھم ځان تړلے وہ -

واٰخرون مرجون الخ - ۱۰۶ - (۱) مرارہ ابن ربیعۃؓ (۲) کعب ابن مالکؓ (۳) ھلال ابن امیہؓ -

رباح دمنک ۲
وان لایقول فیھم سوءً
وان لایوجھوا الطعن فیما قدموا علیہ - روح ج ۱۰ حقانی ص

لہ قال حمید بن زیاد فکان ما قرأت ھذہ الاٰیۃ ۱۲

باوجود تربیت من بافتنہ از غیب تحریم ۱
کہ این منزل در جزیرہ گنہ نیست - کالم سرزاجان جاناں کلمات مومن.

وانما فقلون لحد ودالله الخ ۱۱۲: په دے کښې رد دے په بدعاتو تولو باندې ځکه بدعت احداث فی الدین ته وائی کله د غیر عبادت نه عبادت (۲۴۲) جوړوی او کله د مستحب نه سنت او د سنت نه واجب جوړوی مثلاً محفل میلاد رشید احمد گنگوهی صاحب فرمائی ذکر د ولادت د نبی علیه السلام مستحب دے خو په دے کښې کراهت د وجهه د قیودو نه راغلے دے (فتاویٰ رشیدیه ص ۱۰۲ / ۱۰۱) دروئیت کال له د نبوت دی په دے کښې نبی کریم صلے الله علیه وسلم د محفل میلاد په حق کښې هیڅ نه دی وئیلی بیا د ویرش کاله د خلافت راشده دعا په صحو کښې د میلاد هیڅ اثر نه وه بیا

والذین اتخذوا مسجدا - الخ - ۱۰۷ - ابو عامر خزرجی راهب نصرانی شوے وه - او غټ راهب وه. کله چه نبی علیه الصلوة والسلام راغے مدینے منورے ته - نو ده لره دعوت د پاره راغے نو ده اووے چه زه صحیح یم او ته غلط ئے نو بیا دے مباهله اوکړه چه. اماتَ الله الکاذب منا طریدا غریبا وحیدا نو نبی علیه الصلوة والسلام اووے چه آمین - د بدر نه روستو دے لاړو مکے معظمے ته په جنګ احد کښې راغے او خپل نسب او مریدانو ته ئے آواز اوکړو نو هغوی ورته بد جواب ورکړو - په فتح مکه کښې دے لاړو قیصر روم ته - او منافقانو د مدینے منورے ته ئے اووے چه مالره قیام ګاه په نوم د مسجد سره جوړه کړئ - نو منافقانو نبی علیه الصلوة والسلام ته اووے چه د مسجد د افتتاح د پاره قبا ته راشی - نو نبی علیه الصلوة والسلام ورته اووے چه په واپسئ کښې د تبوک نه به درشم نو په واپسئ کښې داحکم راغے نو نبی علیه الصلوة والسلام خلق اولیږل او دغه مسجد ضرار ئے ستی کړو -

لمسجد اُسِّسَ علی التقوٰی - ۱۰۸ - د دے مسجد په حق کښې چا تپوس اوکړو د نبی علیه السلام نه نو هغه اووے چه "مسجدی هذا" یعنی اګر چه نزول د آیات په حق د مسجد قبا کښې دے خو الفاظ قرآنی عام دی او اعتبار عموم د الفاظ لره دے نه خصوص د واقع لره -

والله یحب المطهرین - نبی علیه الصلوة والسلام د هغوی نه تپوس اوکړو د هغوی د طهارت نو هغوی اووے چه مونږه اول ګټے استعمالوو - بیا اوبه د استنجا د پاره - نو نبی علیه الصلوة والسلام د هغوی تصویب اوکړو -

فاستبشروا ببیعکم الذی بایعتم به - ۱۱۱ - د نه بیع الفانی

لس د پاسه ۱۱۲ سل کاله د اصحابو دی په هغو کښې هم دا بدعت نه وو، بیا دوه سوه او اویا کاله زمانه د تابعین ده په هغو کښې هم څه نه وو. د میلاد په حق کښې شپږ سوه (۶۰۰) کاله پورے هیچا د دے بدعت رواج نه وه -

یوعمل نہ دے فقیہ نہ یو ولی دا انکار نہ دے کڑے نو حاصل دا چہ نبی علیہ السلام او اصحابو او تابعینو او مجتہدینو او فقہاؤ او محدثینو او (۲۴۳) مشرانو دا انکار نہ دے کڑے ترشپږو سوو کلونو پورے

بالباقی ولان کلا البد لین لہ - قال الحسن النفس ھو خلقھا الا حوال ضرر زقہا - - بیت -

بر دباغبانان بایوان شاہ   بتحفہ ثمر ہم ز بستان شاہ (سعدیؒ)

فی ساعة العسرة - ۱۱۷ - غزائے تبوک دہ چہ پہ کبنے اصحابو رضؓ وتندے د وجے نہ د مردار تچی لوئے چوپلے وہ -

نبی علیہ الصلوۃ والسلام چہ د چندے اعلان اوکہ نو عثمان رضؓ نہ، شوہ اوبنان تل اسوش زرا شرفئ پیش کڑے - او عبد الرحمان ابن عوفؓ خلور زرہ اشرفئ - او عمر فاروق رضؓ نیم مال او خلیفہ اولؓ کل مال پیش کڑ -

وعلی الثلثة الذین خلفوا - ۱۱۸ - ای عن قبول التوبة لاعن الغزو - (قسطلانی) .

عبد اللہ ابن کعبؓ چہ قائد د کعبؓ وہ د دۂ پہ باب وئیلی کبنے - دے قصہ کوی د دۂ نہ چہ کعبؓ وائی زۂ د نبی علیہ الصلوۃ والسلام نہ روستو شوے نہ یم چرے - صرف پہ بدر کبنے - او پہ بدر کبنے خو نبی علیہ الصلوۃ والسلام پہ قافلے پسے تلو - نو د جنگ نہ روستو کیدہ غلطی نہ وہ - او زۂ خپل بیعت دعقبی پہ بدر نہ ورکوم اگر چہ بدر مشھور دے پہ خلقو کبنے د نبی علیہ الصلوۃ والسلام دستور وہ چہ پہ جہاد کبنے بہ ئے توریہ کوله - یعنی چہ یمن تہ بہ تہ نو قصد بہ ئے د شام کوله - د جاسوس د ښلہے نہ - صرف د تبوک پہ غزا کبنے نبی صلی اللہ علیہ وسلم ښکارہ او وے چہ د قیصر روم سرہ جنگ دے جنگ دے تیار رے اوکئ - داسخت غزا وہ وخت د گرمئ وہ او خرما پخے شوے وے - او دشمن لوئے وہ - خلقو تیار رے شروع کڑے تما نہ تما کار سینہ وہ - نبی علیہ الصلوۃ والسلام روان شو او زۂ پاتے شوم پہ لارے نبی علیہ الصلوۃ والسلام

د هجرت نہ نو روستو مظفر الدین کوکری ابن اربل متوفی سنہ ۶۳۰ھ چہ یو مشرک باوشاہ وہ پہ موصل کبنے دا بدعت ایجاد کڑو او دنیا پرست مولیانے خپل تابع کڑل (ابن خلکان وغیرہ) امام احمد بن محمد مصری مالکی لیکی کان ملکا مسرفا یامر علماء زمانہ ان یعملوا باجتہادہم ویحتفل لمولد النبی علیہ السلام فی الربیع الاول وھو اول من احدث من الملوک ھذا العمل - او دین خو پہ نبی علیہ السلام تام شوے دے بدعتی وائی چہ نادا اسلام د حضرت نہ پاتے دے - عن انس قال قدم النبی علیہ السلام المدینة ولھم یومان یلعبون فیھما فقال ما ھذان الیومان قالوا کنا نلعب فیھما فی الجاھلیة فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قد ابدلکم اللہ بھما خیرا منھما

یوم الاضحی ویوم الفطر (رواہ ابوداود فی مشکوة صـ۱۲۶) پہ دی روایت کبنے نو ابدلکم لیبہ د دلیل نہ یا عید ابدلکم نی ہے د دلیل نہ تعیین د یو وخت د ثواب د پارہ بے دلیل نہ بدعت دے ۱۲

تپوس اوکړ څما په حق کښې يو صحابي اووے چه هغه څه کوي غزا مالدار سړے دے - بل اووے چه هغه منافق نه دے - مالدار آرمان راته چه په مدينه منوره کښې يا منافق وه - يا بوډا ؤ - يا ليونے وه - يا واړه وه - يا ښځے وے - خبر راغے چه نبي عليه الصلوٰة و السلام کامياب واپس شو - ما خپلے ملګري جوړه ولے آخري فيصله مې اوکړه چه رشتيا به وايم -

نبي عليه الصلوٰة والسلام را اورسيده او منافقانو عذرونه اوکړل او نبي عليه الصلوٰة والسلام ورله معافي اوغوختله. څما پيره راغله نبي د غضب تبسم اوکړ - ما اووے چه د دنيا بادشاه شئ چه عذر د دروغو اوکړم رشتيا وايم بے عذره شوم تلے نبي عليه الصلوٰة والسلام اووے "اما هذا فقد صدق" زۀ د خدائے فيصلے ته صبر کوه - قوم زۀ ملامته کړم ما اووے چه څما شانتے څوک بل هم شته نو دوي اووے چه هلال ابن اميه او مراره ابن ربيعه - نو هغوي خوخه سړي وو - وے چه خۀ ده - څما ملګري کور پاتے شو او زۀ به راتلم نو نبي به سلام نه اغستلو - وس په ئے کاته ما ته - په څلويښتمه ورځ را ته ښځے هم جدا شوے - په پنځوسمه ورځ سحر ما مونځ کړے وه او د کور د پاسه ناست وم او زمکه را باندې تنګه شوے وه - چه يو سړي اواز اوکړ چه ابشر يا کعب! نو ما سجده د شکرے اداکړه او دَ کا وندې شوم جامے وا غستے په سوال او خپلے جامے هم په ډيرې کښې ورکړے - او د نبي عليه الصلوٰة والسلام حضور ته راغلم - جوق در جوق خلق مبارکئ له راتله - نو نبي عليه السلام اووے ابشر بخير يوم مر عليك - ما اووے چه اے د خدائے پاک رسول به ايا به ټول عمر رشتيا وايم - او خپل ټول مال صدقه کوم - نو نبي اووے چه څۀ د خپل سره

معاذ بن جبل حبسه بردهٔ والنظر في عطفيه ۱۳۰

سه معلوم شوه چه ټول مال صدقه کول سنت نه دي البته که سړے متوکل وه او څوک نه وي او بال بچ والا نه وه يا ئے بال بچ هم متوکل وه نو بيا ټول مال صدقه کولے شي ۱۲ لکه ابوبکر صديق چه ټول مال صدقه کړے وه ۱۲

پریده - او دمنا فقا نو په حق کښے سختے زوره نے راغلے۔

ولا یرغبوا بانفسهم عن نفسه - ۱۲۰ - رغب به عن غیره ای فضله علیه۔

واقعه ابو خیثمه رض دے په باغ کښے د ونے په سوری کښے ناست او ځوانه ښځه ورته کرځیده - اوبه او خوراک ورته پراته وو - ناڅاپه ورته خیال راغے چه نبی علیه الصلوة والسلام د خدائے په لاره کښے په تکلیف کښے دے - او زه دلته په عیش کښے یم نو خپل ځان ئے تیار کړو او په اس سور شه او روان شه - نبی د لرے نه دے اولیده نو او وئے وے کن ابا خیثمة - نو دے اورسید او سلام ئے اوکړو -

وماکان المؤمنون الخ - ۱۲۱ - (۱) نه دے کار د مؤمنانو چه ټول ځی د علم د پاره - پس ولے نه ځی د هرے فریقے نه یوه ډله چه هوښیا رشی په دین کښے او ویره وی قوم خپل کله چه واپس شی دوی ته - امید دے چه دوی اوویریګی - دا جمله معترضه ده او ترغیب دے تعلم د مسئله توحید او د جهاد ته -

لیتفقهوا کښے تصحیح د نیت ده - او په لینذروا کښے بشارت دے چه د پیغمبر ذمواری به عالم ته ملاؤ شی - لعلهم یحذرون کښے ترغیب دے قوم ته چه د خپل عالم خبره منی - اذا رجعوا کښے اشاره ده چه د خپل قوم اصلاح ضروری ده - او بل دے خبرے ته اشاره ده چه په دوران د تعلم کښے یوائے تعلم په کار دے -

(۲) نه دے کار د مؤمنانو چه ټول ځی جهاد له - پس ولے نه ځی د هرے فریقے نه یوه ډله جهاد له؛ چه پوهه حاصله کی په دین کښے پس مانده کان - او چه ویره وی پس مانده کان

ے که توحید ئے نه وه ایزده کړے نو اعمال د مشرک برباد دی نو په جهاد کښے څه ع فائده نیشته بے د توحید نه او چه د جهاد آداب ورته معلوم نه وی نو جهاد هم بے کاره دے ۱۲

(۱) علیہ۔ ۱۱۰۳ المعصم رغن لعبید ابی ماس المعصم ۔ اجعلہ یوم القیمۃ فوق کثیر من خلقک من الناس بخاری ص۹۴۵ داد دعاء حملہ کڑے دہ کلم چہ دے زغں شو پہ جنگ د ۲۶۴ اوطاس کنبی تو دہ خول ورارہ ابو موسیٰ اشعری وائی

طالبان بچا حدیث لرہ کلہ چہ واپس شی بچا حدیث دوی تہ امید دے چہ بچا حدیث ویریدی۔

لقد جآءکم الخ۔ ۱۲۸۔ ترغیب دے اتباع د رسول ؐ تہ

ما عنتم۔ ما مصدریہ دے۔ حریص علیکم ای علی ایمانکم رؤف رحیم رأفتہ او رحمۃ د نبیؐ ما تحت الاسباب دی۔ او د باری تعالیٰ ما فوق الاسباب دی۔ نو دا صرف شرکت اسمی دے نہ معنوی۔ پہ ذات او صفت کبنے باری تعالیٰ لرہ شریک نشتے صفات د نبیؐ د جہتہ نہ جدا کیږی یعنی نبیؐ پہ یو درجہ کبنے وہ چہ صغیر وہ او رحمۃ او رأفت ئے نہ وو۔ او صفات د باری تعالیٰ نہ عین دی چہ بالکل اتحاد مصداقی وی او نہ غیر دی چہ پہ کبنے جواز د انفکاک وی۔ صفات اللہ تعالیٰ لیست عین ذاتہ ولا غیرا سواء ذہ الانفصال ہٗ

صفات اللہ تعالیٰ

(۱) جلالی۔ یعنی سلبی لکہ چہ جسم نہ دے باری تعالیٰ۔

(۲) جمالی۔ یعنی ایجابی۔

(۱) حقیقی محض چہ پہ تحقق او تعقل کبنے چا نہ محتاج نہ دے لکہ حیات۔

(۲) حقیقی ذات الاضافۃ لکہ رازقیۃ بالقوہ۔

(۳) اضافی محض لکہ رازقیۃ بالفعل زید لرہ۔

فان تولوا۔ الخ۔ ۱۲۹۔ مسئلہ توحید چہ د جنگ د پارہ اعلان جہاد شوے دے۔ پہ جہاد کبنے حسن د توحید د وجے نہ دے۔

ختم شو سورۃ توبہ بفضلہ تعالیٰ۔ یا رب لک الحمد کما ینبغی لجلال وجہک وعظیم سلطانک ۔ ۲۲ ۔ ۴ ۔ ۱۴۰۱ ہجری۔

(۱) وچہ چہ مال د بچو تہ دعا وغوارہ جمع پہ یئے او رغم د یئی پہ تعزیتہ کبنے ثابتہ شوہ

(۱) خوک مابیجا ولا حلہ داووی نو تیون جو یئے بہ ئے پیرہ شی ابو داؤد

مگر اندر ما مکن ورما نظر ای ئے اندر اکرام وتحنا فرود نگر۔

(۲) ما نہ شیودیم تعا ضای نہ بود لطف تو نا گفتہ مای شود۔

(۱) مو خبرہ تہ مسکورہ او مومن تہ نظر مسکورہ، سمجا او کرم چیل تہ وکورہ۔

(۲) مو نبرہ کلہ دو اوخوبرہ تقاضا هم نہ وکہ مہربانی ستا نا ویلے سوال ہومو نبرہ اوریدلے (مفتاح العلوم)

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۱۰ سُوۡرَۃِ یُوۡنُسَ مَکِّی دَہ ۱۵

****

دَ ترتیب قرآنی پہ لحاظ لسم دے۔ اود نزول پہ لحاظ یونیځوستم دے۔ زمانہ دَ نزول ئے دَ مکے معظمے دور آخیر دے۔

بعد بنی اسرائیل وقبل الھود۔

ربط دَ سورۂ بقرہ دَ مضامینو نہ اعادۂ نفی شفیع قہری۔

خلاصہ دعوۂ سورۃ (چہ غیر اللہ شفیع قہری کنہلی مہ بلئے) درے حلہ مذکور دہ۔ اول اشارۃً۔ پہ درمیان کبنے توضیحاً۔ پہ آخر کبنے تفصیلاً۔

دلائل عقلیہ بعض دَ غیب دانئ او بعض دَ کارساز ئ۔ یو دلیل وحی پہ ابتدا کبنے بطور تمہید ترغیب اوزجر دے پہ درمیان کبنے بطور تخویف دینوی۔ دَ موسیٰ او دَ نوح او دَ نورو پیغمبرانو قصے دی۔ او پہ آخر کبنے تسلی دہ۔

فی ستۃ ایام۔ ۳۔ ولا یمکن ان یراد بالیوم الیوم المعروف لانہ کما قیل عبارۃ عن کون الشمس فوق الارض۔ وھو لا یتصور تحقیقہ عین الارض ولاسماء (روح)

یدبر الامر۔ الف لام دَ پارہ دَ استغراق دے۔ یعنی تصرف کوی دَ ټولو کارونو چا تہ ئے څہ شے نہ دے حوالہ کړے۔

واطمأنوا بھا۔ ۷۔ تسلی ئے راغلیدہ پہ دنیا باندے۔

یھدیھم ربھم بایمانھم۔ ۸۔ مراد ربط القلوب دے۔ تائید: وربطنا علیٰ قلوبھم۔ (کھف: ۱۴) (شیخ) اوبہ رسوی دوی لرہ رب دَ دوی مقصد خپل تہ چہ جنت دے پہ سبب دَ ایمان سرہ (عثمانی)

لہ یعنی پہ تصرفات کبنے پہ اللہ تعالیٰ باندے څوک غالب نیشتے یعنی کہ چا لرہ عزت ورکوی او چا لرہ ذلت ورکوی نو پہ دے کارونو کبنے باری تعالیٰ مختار کل دے څوک پرے غالب نہ دے ۱۲

لہ چہ دَ دنیا پہ کمی غمژن دے او مطمئن علے الدین صغر دے چہ دَ دین پہ کمی غمژن وی تائید حجر ۲۷۔ نفس امارہ بالسوء۔ یوسف ۵۳۔ لوامہ، قیامت ۲ ۱۲

لہ یسددھم بسبب ایمانھم الاستقامۃ۔ (مدارک)

۱ دعواهم فیها سبحانك اللهم -۱۰- دَ جنتیا نو چہ څۀ شی تہ ضرورت
شی- نو او بہ وائی چہ اے اللّٰه تہ هر څه کولے شے او دَ عجز نہ پاک یٔ
څو نو یقین دے چہ تۀ څو نو دامقصود حاصلولے شے
او بدله -۱۵- سألوه ان یسقط مافی القراٰن من عیب الهتهم
وتسفیه احلامهم (قرطبی)
ولآ درٰکم به -۱۶- ولا اعلمکم الله بالقراٰن علی لسانی
(مدارک)
ویعبدون من دون الله مالا یضرهم ولا ینفعهم ویقولون
هٰؤلآء شفعآئنا عند الله -۱۸- کہ شفاعت اخروی مراد
شی نو معنیٰ داده - کہ بالفرض قیامت راشی نو دوی بہ څونږه
شفاعت کوی- او کہ دنیوی مراد شی نو دامافوق الاسباب مراد
دے - او نسبت ئے اصنام تہ په طریقے دَ سببیت سره دے چہ
دوی جوړ کړی وُه اصنام پہ صورو دَ رجال صالحین سره- او دَ
کفارو خیال وُه چہ کله دوی په عبادة دَ دوی مشغول شی نو دغه
ذوات فاضله بہ دَ دوی سفارش کوی- (روح)
لکہ دغه خیال دے دَ قبور پرستو خلقو (غریب)
وما کان الناس الا امة واحدة فاختلفوا -۱۹-
فبعث الله النبیین - بقرینة - بقره -۲۱۳- دا دَ مشرکانو دَ خیال
جواب دے چہ ستاسو بہ مذهب کښے ږه نه وی- هٰؤلآء شفعائنا
والا مسئله او څونږ پہ دین کښے شتے- نو باری تعالیٰ جواب کوی
چہ دین الٰه یو دے-
دعوا الله مخلصین له الدین الخ -۲۲- هر کله چہ فتح دَ
مکی معظمے او شوه نو عکرمهؓ او تختیده- او سورشه پہ بحری
جهاز کښے- نو هوا مخالفه راغله نو جهاز والا خلقو او وے چہ
او س بے دَ الله تعالیٰ نه بل څوک دَ نفع رسنته نو خاص دَ

الله تعالیٰ نه دَ بچاؤ سوال اوکړ - نو عکرمهؓ اووے چه اے الله چه په دریاب کښے دَ خلا صولو خاوند ته ئ نو په وچه به بیل څوک وی - یا الله ځما عهد دے چه که ته ما زه بچ کړم نو زه به لاس خپل په لاس دَ نبی کریم صلے الله علیه وسلم کښے کیدم - نو راغے مسلمان شو -(ابن عباسؓ)

وعن ابی ملیکهؒ ان عکرمهؓ لما رکب السفینة واخذ تهم الریح فجعلوا یدعون الله تعالیٰ ویوحدونه - قالؓ ما هذا - فقالوا هذا مکان لا ینفع فیه الا الله تعالیٰ - قالؓ فهذا الٰهُ محمد صلی الله علیه وسلم الذی یدعونا الیه - فارجعوا بنا فرجع واسلم وظاهر الاٰیة انه لیس المراد تخصیص الدعآء فقط به سبحانهٗ تعالیٰ بل تخصیص العبادة به تعالیٰ ایضا لانهم بمجرد ذٰلك لایکونون مخلصین له الدین - وایاما کان فالاٰیة دالة علیٰ ان المشرکین لا یدعون غیره تعالیٰ فی تلك الاحوال وانت خبیر بان الناس الیوم اذا اعتراهم امر خطیر وخطب جسیم فی برا وبحر دعوا من لا یضر ولا ینفع ولا یریٰ ولا یسمع فمنهم من یدعوا الخضرؑ والیاسؑ ومنهم من ینادی ابالخمیسؒ والعباسؓ ومنهم من یستغیث باحد الأئمة ومنهم من یتضرع الی شیخ من مشائخ الامة ولا تریٰ فیهم احدا یخص مولاه بتضرعه ودعاه ولا یکاد یمر له ببال انه لو دعا الله تعالیٰ وحده ینجوا من هاتیك الاهوال فبالله تعالیٰ علیك قل لی ای الفریقین من هذه الحیثیة اهدیٰ سبیلا وای الداعین اقوم قیلا - والی الله المشتکی من زمان عصفت فیه ریح الجهالة وتلاطمت امواج الضلالة وخرفت سفینة الشریعة واتخذت الاستغاثة بغیر الله تعالیٰ للنجاة ذریعة وتعذر علی العارفین الامر بالمعروف وحالت دون النهی عن المنکر صنوف الحتوف هذا (روح المعانی: ج ۱۱ ص ۹۷-۹۸ جز ثانی)

که پیرے بعد ویره شد با مداد
دریه مسوریه دید
وآواز داد با
طالبا نو ورته
اووے چه دلته
وَلے سوال کوے
هغه او وے چه
دا دَچا کور دے
چه خیرات نه
ورکوی نو
طالبا نو ورته
اووے -
بگفتا خموش
این چه لفظ
خطا است
خداوند خانه خداوند
ماست
نو یو کال حلقه
معتکف شو
نو بیا مو کیدو -
همی گفت غلغل
کنان از فرح
فمن دق باب
الکریم انفتح
(بوستان ص ۲۰۹)

حذا ای خذ هذا لا کما قیل خذ ذا. یعنی ها اسم فعل په معنی د خذ ده دے ځکه چه ها اسم فعل منفصل لیکلے شی او ها تنبیهی د اسم اشارے سره متصل لیکلے شی (غریب)

معلومیږی د روح المعانی د عبارت نه چه مصنف د توحید د اشاعت او د رد د شرک د پاره سوئ دعا - وهذا داب الصالحین و بفضله تعالیٰ هٰکذا احالی و من معی -

{حضرت شیخ القرآن شاه پور
۲۲ - ۴ - ۱۴۰۱ھ}

یا ایها الناس قد جآءتکم موعظة[1] من ربکم وشفاء لما فی الصدور وهدی[2] ورحمة[3] - ۵۷ - ترغیب دے قرآن ته - د تکمیل النفس څلور مراتب دی (۱) ظاهر د افعال قبیحه نه پاکول (۲) باطن د ناکاره عقائدو نه پاکول (۳) نفس په عقائد و حقو باندے ښائسته کول (۴) انوار الٰهی په قلب باندے فائض کیدل - دا څلور واړه ترتیب وار په دے ایة کښے دی - شفاء لما فی الصدور - تفسیر دے د بنی اسرآئیل - ۸۲ -

فبذٰلك فلیفرحوا - ۵۸ - اصل دا دے فبذٰلك لیفرحوا فلیفرحوا بذٰلك - نو لیفرحوا حذف شو او ورو ستو ذٰلك حذف شو نو ځکه دوه ځله فا ذکر شوے ده چه جملے دوه دی - اذا جآء اجلهم الخ یعذ بون جزا محذ وفه ده - او په دے جزا کښے تاخیر تقدیم نشته (شیخ) یا ولا یستقدمون عطف دے په شرط باندے نه په جزا (عام) یا یستقدمون ذکر شوے دے طرد او تاکید ا- لکه مشتری او وائی بائع ته څه کمے بیشے خو نشته - مقصود کمے دے او بیشے ذکر شوے دے طرداً - (عقانی)

واسروا الندامة - ۵۴ - یقال اسر الشی ای اظهره وکتمه -

والله یدعوا الی دار السلام (۲۵) کور د سلامتی یا کور د الله تعالیٰ یا کور د سلامو نو تا ئید د اخیر ترجمے - یس ۵۸ (۲) یونس ۱۰ (۳) رعد ۲۳ (۴) (مشکوٰة ص۲۶ ۔۔۔)

جزا حاصل نه یس اتی جز این نیست شه کرا زحم خوانش آسان بمیرد (اقبال)

تاته دینین نه داخیره حاصله د ه چه په زړ کښے په پټه مے شئ -

وما ظن الذین یفترون علی اللہ الکذب یوم القیمۃ - ۶۰ -

ای فی حق یوم القیمۃ - نو مفعول فیه شو د ظن د پاره - یا مفعول فیه ده د فعل محذوف د پاره - یعنی ماذا یفعل بهم فی یوم القیامۃ -

ولا تعملون من عمل الا کنا علیکم شهودا - ۶۱ -

شهید په اعتبار د امورو ظاهرو سره دے - او خبیر په اعتبار د امورو باطنو سره دے - او علیم عام دے - (الامام الافریقی)

حاضرا و ناظر د شهید معنی ده نو اعتراض د بریلیانو ختم شو چه حاضرا و ناظر په اسماؤ د باری تعالیٰ کښے نشته -

او اسماء د باری تعالیٰ په مذهب منصور با ندې خو توقیفی دی - حاصل د جواب دا دے چه حاضرا و ناظر معنی د اسم د باری تعالیٰ ده چه شهید دے - م دا رنګ خدائے د اللہ ترجمه ده -

الذین آمنوا وکانوا یتقون - ۶۳ - دا تفسیر د اولیاء دے معلومه شوه چه ولایت موقوف نه دے په خوارق باندې - بلکه خوارق صوفیه نه خوښوی ځکه منشا د شهرت ده - او معلومه شوه چه ولی هغه وی چه د شریعت سره موافق وی - وقال ابو یزید بسطامی لو نظرتم الی رجل اعطی من الکرامات حتی تربع فی الهوآء فلا تغتروا به حتی تنظروا کیف تجدونه عند الامر والنهی (طریقه محمدیه للشیخ الامام الاجل الفاضل الاکمل محمد الرومی البرکلی)

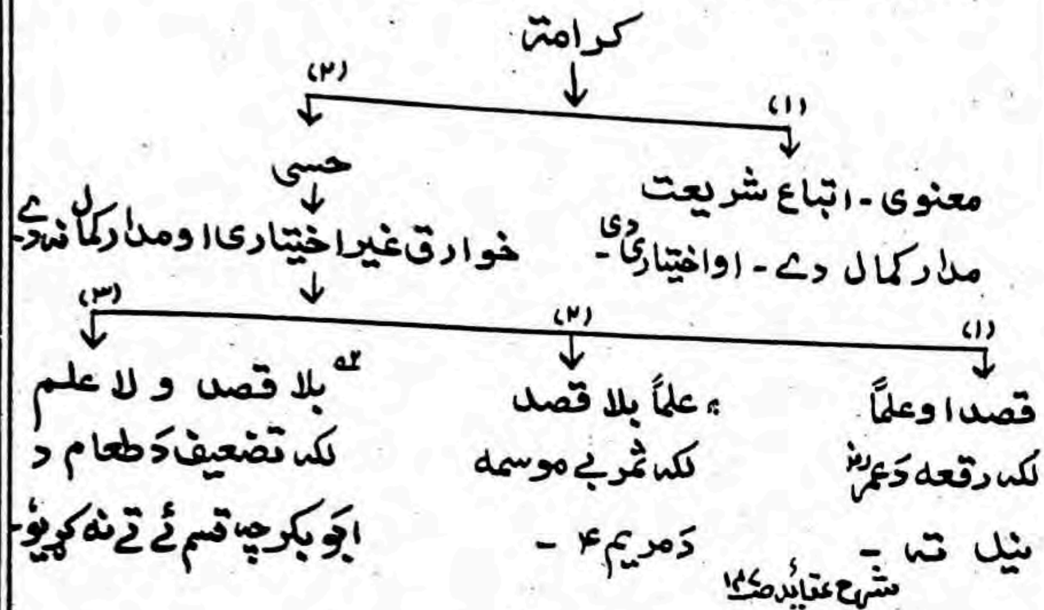
انورشاه کشمیری صاحبؒ فرمائی چه داسے وظیفه را ته معلومه ده چه په هغ سره سړے د زړه نه د اللہ اللہ آواز آوری خو دا څه شے نه دے کمال اتباع شریعت دے - (رلبیس برائے مسلمان ص۳۱۵) چه متبع د شریعت نه وی نو ولی نه شی کیدے

حضرت رومیؒ فرمائی - ؎

کار شیطان می کنی نامت ولی
کار د شیطان وی نو قوم د ولی دے
گر ولی اینست لعنت بر ولی
لو کہ ولی دا سے وی نو پہ دا سے ولی لعنت دے۔

خوارق مدار د کمال نہ دی غیر اختیاری شی دے۔ کلہ چہ عمر صاحبؓ اووے چہ یا ساریۃ الجبل نو عبد الرحمٰن بن عوفؓ ورتہ اووے چہ جننت یا عمرؓ؟ نو عمر صاحبؓ اووے چہ ماشعرت (رشیخ سرحدؒ) او خپل قائل ورتہ معلوم نہ شو (غریب)

مدار د کمال کرامت معنوی دے[۱] چہ اتباع شریعت دہ۔

وما یتبع الذین یدعون من دون اللہ شرکاء - الخ - ۶۶ -

(۱) تابعداری نہ کوی ھغہ خلق چہ بلی سوا لرہ د اللہ تعالیٰ نہ د شرکاء پہ حقیقۃ کبنے بلکہ تابعداری کوی د وھم لکہ چہ وھم ورتہ ویلی دی چہ غیر اللہ بلی۔

(۲) ھغہ چہ تابعداری کوی ھغہ څوک چہ بلی سوا لرہ د اللہ تعالیٰ نہ شرکاء نو پہ حقیقت کبنے د وی د خپل وھم تابعداری کوی۔

(۳) خاص اللہ تعالیٰ لرہ دی ھغہ چہ تابعداری کوی ھغہ څوک چہ بلی الخ۔

واتل علیھم نبأ نوح - ۷۱ - دا تخویف دنیوی دے

بلہ اطلبوا الاستقامۃ ولا تطلبوا الکرامۃ فان الاستقامۃ فوق الکرامۃ (مولنا احمد علی لاھوری درلیس بڑے مسلمان صفہ ۲۶)

[۲] مشکوۃ صفہ ۵۴۴ باب الکرامۃ

استقامت حاصل کرو پہ اتباع دولت نماطلوب سرہ اللہ والوں کے جوتوں سے وہ موتی ملتے ہیں جو بادشاہ کے تاج میں بھی نہیں ہوتے۔ مولنا احمد علی لاھوری بلیس بڑے مسلمان (صفہ ۲۶)

تبوا الخ: ۸۷ (۱) جدا جوړه کړئ د قوم خپل دپاره په مصر کښې محلونه او جوړ کړئ په خپله محله کښې جماعتونه بنځ . د قدر روستائي د قوم خپل دپاره په مصر کښې ۲۵۳ کورونه او کوی په خپلو کورونو کښې نمونځ (اشرف علی)

يعنې مخالفين د نوح په دنيا کښې هلاک شو - د غسې په هره زمانه کښې مخالفين هلاکيږي - نبأ هغه خبر ته وائي چه ډېر لوئ شان وي (روح)

فما امن لموسیٰ - ۸۳ - يقال امن به ای صدقه وامن له ای خضع وانقاد له (المنجد)

قال امنت انه لآ اله الا الذی امنت به - الخ - ۹۰ - د ايمان د يأس دے معتبر نه دے نوځکه پے باری تعالیٰ رد کوی

آلئٰن وقد عصيت قبل - ۹۱ - اليواقيت والجواهر کښې د فتوحات مکيه نه د ايمان د فرعون نقل دے خو په دغه کتاب کښې زنادقو د سنت کړے دے - او په صحيح نسخو د فتوحات کښې د ايمان د فرعون ذکر نشته - (عثمانی)

فاليوم ننجيك ببدنك - ۹۲ - (۱) په چپو کښې به لا هو کړو بدن ستا نو مشتق دے د نجوينه - يعنې مکان مرتفع ته وائي نجوه (۲) يا به بچ کړو بدن ستا نو مشتق دے د نجات نه - يعنې ستا د دے بے فائدے ايمان پشان به بے فائدے بچاؤ درکړو تا لره -

فائده :- د جديد تحقيقات نه معلومه شوے ده چه د فرعون بدن د قاهرے په عجائب گهر کښې محفوظ دے خو د الفاظ قرانی صحت په دے موقوف نه دے (عثمانی)

فلولا كانت قرية امنت فنفعها ايمانها الا قوم يونس - ۹۸ - يونس نينوی علاقه موصل ته مبعوث شوے ده - خلقو ئے خبره او نه منله - نو ده او وے چه پتا سو به عذاب راشی نو ده هجرت اوکړ او په دريمه ورځ عذاب شروع شو - نو قوم تمام ميدان ته راغے او چغے ئے کړے "امنا بما جاء به يونس" نو عذاب واپس شو - که عين عذاب راغلے وی نو استثنآء متصله ده - او که د عذاب امارات ښکاره شوی وی

(۳) جوړ کړئ د قوم خپل دپاره په مصر کښې جماعتونه او جوړه کړئ جماعتونه خپل مسکنونه (بعض)

قال قد اجيبت دعوتكما ۸۹:
موسیٰ دعا کوله او هارونؑ به امين وئے اصل په دعا کښې اخفاده او جهر دوجه دعا رضی نه دے (تعليمًا - ترغيب دعوة تا بند بخاری ص ۹۴۴
ثم توضأ ورفع يديه فقال اللهم اغفر لعبيد ابي عامر ورأيت بياض ابطيه فقال اللهم اجعله يوم القيمة فوق كثير من خلقك ۱۲
سعد بن ابی وقاص رضی دعائے فتح وکړه او عبد الله بن جحش دعائے شهادت وکړه و غزوه احد - (ترواشے ص ۱۰۲)

نو بیا استثنا منقطع ده - دهٔ په غر کښې تپوس اوکړ ځ خارنه
نو چا ورته اووے چه خیر دے - او په دغه زمانه کښې عرف
وه چه دروغژن به ئے ختمولو - نو دهٔ بے د اذن د باری تعالیٰ
نه هجرت اوکړ نو د ماهی واقعه ورباندې راغله (معارف) سه روح ۱۵/۲ ص۱۹۲ جزئانی

تفهیم والا وائی قرآن شریف کے اشارات اور صحیفۂ یونسؑ کی
تفصیلات سے صاف معلوم ہوتا ہے - کہ یونسؑ سے فریضہ رسالت
کے ادا کرنے میں کچھ کوتاہیاں ہو گئی تھی - (تفہیم : ج ۲ : ص۳۱۲)

د قرآن نه چرے داخبره نه ده معلومه او صحیفه یونسؑ
خو محرف کتاب دے د هغه څه اعتبار دے - (معارف)

واتبع - ۱۰۹ - دلیل وحی دے -

واصبر - تسلی ده چه په اتباع د ما یوحیٰ کښې په
ضرور تکلیف وی نو صبر به کوے -

حتی یحکم الله - چه حکم د جهاد راشی -

وهو خیر الحاکمین - د هغه هر حکم د فائدے دی -

سورة یونسؑ ختم شو

۲۸ - ۴ - ۱۴۰۱ھ

دلا تاکی درین کاخ مجازی کنی مانند طفلان خاک بازی
اے زړه تر څو به په دے مجازی کښې بچو غوندې خاورو کې بازی کوے -

بسم الله الرحمن الرحيم

-۱۱- سورة هود مكي دے -۵۲-

بعد یونس ۴ - وقبل یوسف ۵ - زمانه نزول دور آخیر مکه معظمه

دا سورت دویم تفریع ده چه هرکله شفیع قهری نشته نو غایبانه حاجات صرف د باری تعالی نه غواړی - دا تفریعات دوه قسم دی بعض د بیان او بعض د غوښتلو ۱۲

ربط (۱) سورة یونس کښے فرمایلی وو - چه شفیع قهری نشته - دلته بطور تفریع فرمائی چه غیبا نه حاجات صرف د باری تعالی نه غواړے ځکه چه یوازے دے غیب دان دے او کارساز دے -

(۲) هلته دلائل عقلیه وو - په توحید با نداو دلته نقلیه دی -

خلاصه په دے سورة کښے څلور دعوے دی (۱) صرف د باری تعالی نه خپل حاجات غواړے (۲) ځکه چه صرف دے غیب دان او کارساز دے (۳) په تبلیغ کښے ډمایوحی نه څه مه پریده اګرکه خلق اعتراض کوی - (۴) مسئله صافه ده خلق ته چه نه منی هغه ضد یان دی - ۱۲

د دوی متعلق اوه قصے دی مرتبے - (۱) مخکښے دریے قصے د اولے دعوے سره تعلق لری - څلورمه او پنځمه د دوهمے سره شپږمه بیا د اولے سره متعلقه ده ځکه چه هغه مقصودی ده او اوومه قصه د دریمے دعوے سره متعلقه ده - بیا یو څو ایاتونه دی د څلورمے دعوے سره متعلق دی - په اخر کښے د ټول سورة خلاصه ده -

الا تعبدوا الا الله - ۲ - دعوی اول -

الا انهم یثنون صدورهم - الخ - ۵ - د دعوی ثانی خبر اول چه غیب دان صرف باری تعالی دے -

لیستخفوا منه - (۱) همزه استفهامیه انکاریه په کبنے محذوف دے (۲) یا امر برائے تجیز دے - اصحابو به د غسل وغیره کار ونو کبنے تکلیف کولو. باری تعالیٰ اووے چه دے تکلیفاتو ضرورت نشته - (۳) یا لام برائے تعلیل دے یعنی تا وُجی سینے خپلے د پاره د دے چه پټ کی هغه نفاق چه په سینو د دوی کبنے دے. نزول ئے په حق د اخنس بن شریق کبنے دے -

یعنی استفهام بالهمیه دے - ته او په صفحه پوریه اِنصار غلط دے ۱۲

وما من دآبة فی الارض الاعلی الله رزقها - ۶ -

یو کوژ ده چه ژ دڅوئے بدئے پخه ولے په **واقعه د معاینے** تپۀ د ګپه اود ژ د ړ دئے درمیان به نشته.

پخید ه - تبه چه ما ته شو ه نو به دغه ځائے کبنے پیښ ده - او د هغه په خوله کبنے شنه یا نه ه وه -

په دغه کوږ د کانا دمشهور کلی او ورنوم کښي دے او دغه کوږ ته ځنګر وه او د هغه نوم ټکاوه ۔

وهو الذی خلق السموٰت - ۷ - دا د دعوه ثانی جزثانی دے یعنی کارساز صرف باری تعالیٰ دے -

وکان عرشه علی المآء - ای قبل ان یخلق السموٰت (ابن جریر) تائید: اهل یمن اووے چه سوال کوو لتا نه یا رسول الله د دے مخلوق متعلق - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام اووے کان الله ولم یکن شیئ غیره وکان عرشه علی المآء (بخاری ج ۱ : ص ۴۵۳)

شیخ القرآن صاحب فرمائی چه دا کنایه ده چه باری تعالیٰ چا ته محتاج نه دے - تائید: قال صلی الله علیه وسلم یمین الله ملأ لا یغیضها شیئ سحاء اللیل والنهار ارأیتم ما انفق منذ خلق السموٰت والارض فانه لم یغض ما فی یمینه قال علیه الصلوٰة والسلام وعرشه علی المآء (مسلم - ج ۱ : ص ۳۲۲)

اے کریمے کہ از خزینہ غیب ، گبر و ترسا وظیفہ خور داری ۔ دوستاں را کجا کنی محروم ۔ تو کہ با دشمناں نظر داری ۔

فلعلك تارک بعض ما یوحیٰ الیك وضآئق به صدرك ان یقولوا - الخ - ۱۲ - دا دریمه (۳) دعوه ده د نبی د خلقو

دَ اعتراضو نو دَ دوجے نه دَ مایوحیٰ نه ځۂ مه پوریدہ -

افمن کان علی بینۃ من ربه - ۱۷ - دا خلو رمه دعوه ده چه مسئله بالکل صافه ده خلق دَ ضد دَ وجے نه نه منی دَ بینے نه مراد عقل دے۔ ویتلوه شاهد منه - دَ شاهد نه مراد قرآن دے - یتلو دَ تلو نه دے نه دَ تلوۃ نه - یعنی توحید عقل منی - او قرآن هم دَ دهٔ تائید کوی - او مخکینی کتابو نه هم دَ توحید اعلان کوی "فلا یبقی له موضع شبهۃ" - تائید فی الحدیث : ان الامانۃ نزلت فی جذر قلوب الرجال ثم علموا من القرآن ثم علموا من السنۃ (مشکوۃ : ج ۲ ص ۴۶۱)

ولقد ارسلنا نوحا الی قومه - الخ - ۲۵ - قصه اول[۱] متعلق بدعوی اولی - یعنی کفار اعتراض کوی چه "ما سمعنا بهذا فی الملۃ الآخرۃ ان هذا الا اختلاق" (ص : ۷) یعنی نوح ؑ دَ دے دعوے اعلان کړے دے - دا نوے مسئله نه ده -

ولا اقول لکم عندی خزائن الله - ۳۱ -

قل لا اقول لکم عندی خزائن الله (انعام : ۵۰)

ولله خزائن السموت والارض - (منافقون : ۷)

له مقالید السموت والارض (زمر : ۶۳)

قال علیه الصلوۃ والسلام فبینا انا نائم اوتیت بمفاتیح خزائن الارض فوضع فی یدی - قال ابو هریرۃ رض وقد ذهب رسول الله صلی الله علیه وسلم وانتم تنتشلونها (بخاری[۱] : ج ۱ ص ۴۱۸)

ویصنع الفلک - ۳۸ - کان یصنع - دے[۳] سوه گزه جهاز او گڈه - او پنځوس[۲] گزه پلن وه - او دیرش[۳] گزه دننګ وه - درے چته وه - اول[۱] کښ بنی آدمو دَ پاره - دویم[۲] کښ دَ نورو حیوانانو دَ پاره چه دَ هر جنس نه جوړه اغستے شوے وه برائے بقائے نسل - او دریم[۳] کښے راشن وه - اول صنعت دَ جهاز دَ نوح علیه السلام نه دے

[۱] یعنی دا سے نه ده چه نبی علیه السلام گنج بخش دے البته پخپله رسول کښے خلقو ته دَ غنیمت مال او دَ زکوۃ مال ورکولو ۱۲

ما ربه وعدۃ سره جهاز ته بوتلے ده او حقیقے تر نه سلیمان علیه السلام وعده اغستے وه دَ نهٔ ضرر او خوک چه مار او وینی پرکور کښے نو هغه ته یه اووائی - انا ننشدک بعهد نوح وسلیمان بن داؤد ان لا تؤذینا ۱۲ مشکوۃ ص ۳۶۱

کله د پیو والا کا ڈی ایجاد د آدم علیه السلام شوی دے - طوفان د ۱۰ رجب شروع وه د لسم محرم پورے (شپږ میاشتې وه). (معارف)

یا بنی ارکب معنا - الخ - یعنی[1] مسلمان شه بیا سور شه - یا د[2] حفظه
داخیل څوک مصداق د استثنا شو استثنا څیره شوے ده - یائے[3]
نه شو کړه و لے شفقت پد ری پے غالب شوے وه - محبت سرے
پرونده وی دا طبعی امور دی سړے پے مجبوره کیږی - او
امور طبعیه په کاملین کښے هم وی - یا د حفظه[4] کفر ورته معلوم
نه دے او غیب دان خو صرف باری تعالیٰ دے (عثمانی)

قال ساٰوی الی الجبل الخ - سوال - غُرّ سبب غیر ماذون فیه
وه - او کشتی سبب ماذون فیه وه - نو ځکه نوح علیه السلام
بچ شو نه څوک د ده -

قال لا عاصم الیوم من امر الله الا من رحم - مولنا محمد یعقوب
صاحب فرمائی چه تقدیر داسے - لا عاصم الیوم من امر الله الا
الله - ولا معصوم من امر الله الا من رحم - (حکایت اولیاء)

کنعان سپین کور خوب نو چه راشی غ جهاز ته نو نوح
علیه السلام خیرے ورته اوکړے - فاسود العنب الذی کان
بید ه فلا خیر فی رؤیة العنب الاسود (ابن سیرینؒ)
البته که یو سړے خطرناک خواب اووینی نو اعوذ بالله د اووائی
نو حیج پروا نشته یا د پاڅی او نماز دے اوکړی - او خواب د
تخویف بهتر دے د بشارت نه - ځکه چه په بشارت کښے خوف
کم وی دے او په تخویف کښے ظن تواضع او کتوبے دے (غریب
شیخ القرآن شاه پور)

ونادیٰ نوح ربه فقال رب ان ابنی الخ - ۵ عه - خلور ترجمے دی
لا[ع] قبل الهلاک او قبل العلم بکفره - د رب ځما څوک ځما د اهل نه
دے نو دلے و لے جهاز ته نه د اخی چه بچ شی -

معلوم شوه چه کمال په رتباع د ذوات فاضلو کښے دے نه په نسب ۱۲
خویش اگر بیگر زود چه بایدش جان خر بالشد (سعدی)

عه د نوح علیه السلام په سوال کښے عاجزی ده او د باری تعالیٰ په جواب کښے تعلی ده ۱۲ (شیخ)

صورۃ ہود

(۲) بعد العلم - استثناء تے نه حیره شوے ده یائے دے مصداق
نه شی کوزه ولے شفقت پے غالب شوے دے -
(۳) بعد الھلاک و قبل العلم - نو تپوس دَ حکمت دَ هلاکید و
دَ هغه کوی -
(۴) وبعد العلم - استثناء تے نه حیره شوے ده یائے دَ مصداق
نه شی کوزه ولے شفقت پے غالب شوے دے نو دَ مستثنیٰ دَ هلاکت
سوال کوی - نو باری تعالیٰ جواب ورکړ -

انه لیس من اهلک - ۴۶ - نو په قیامت کښے به نوح نفسی
وائی چه دَ غیر اهل دَ پاره ئے ولے سوال اوکړ - روی انه لم یرفع
رأسه الی السماء اربعین سنة حیاءً من الله تعالیٰ (منهاج العابدین)

دا دَ امام غزالی دَ کتاب دے دَ کتاب نوم دَ طریقت نه دوستو کړی دی

قیل یا نوح اهبط بسلام منا - ۴۸ - یعنی خیال مه کوه چه
په کوز ید وکښے به نقصان اوشی - وبرکات علیک - یعنی دا
خیال مه کوه چه زمکه دَ اسباب دَ عیش نه خالی شوے ده

وامم سنمتعهم ثم یمسهم منا عذاب الیم - یعنی دا خیال
مه کوه چه اوس دَ دعوت نه فارغ شوم - بیا به هم شرک پیدا
کیږی -

تلک من انباء الغیب - ۴۹ - جمله معترضه برائے صداقت
نبی صلی الله علیه وسلم -

ان العاقبة للمتقین - لکه نوح علیه السلام لره -

والی عاد اخاهم هودا - ۵۰ - دویمه قصه دَ اولے دعوے متعلق

۵۶ - ان ربی علی صراط مستقیم - (۱) دَ ین ربی - یا ان (۲) ربی یحکم - (۳) یا
رب معامله ویړ ی په صراط مستقیم با ندے -

والی ثمود اخاهم صالحا - ۶۱ - دریمه قصه متعلق به دعوی اول -

ولقد جآئت رسلنا ابراهیم بالبشریٰ - ۶۹ - څلورمه قصه متعلق
به دعوی ثانیه - یعنی کارساز او غیب دان صرف باری تعالیٰ دے

ابراهیم علیه السلام ملائکو لره اوښ پیخندے - نو غیب دان نه شو او ځان لره ئے ځوئی غور نه شو گولے نو کارساز نه شو او یریده د مهمانانو نه او یریږی هغه څوک چه عاجزه وی - واوجس منهم خیفة - ۷۰ - نو غیب دان او کارساز نه شو۔

ولما جآئت رسلنا لوطا سیئ بهم وضاق بهم ذرعا - ۷۷۔ پنځمه قصه متعلق بدعوی ثانیه - یعنی لوط علیه السلام غیب دان نه وه - ملائکے اونه پیژندهٔ او کارساز نه وه نو ویریده - او خفه شو چه ځامهمانانو ته به ضرر اورسی وما هی من الظلمین ببعید - ۸۳ - (۱) الحجارة (۲) او بلاد هم (۳) او الحادثة - تائید: وما قوم لوط منکم ببعید - ۸۹ -

والی مدین اخاهم شعیبا - ۸۴ - قصه سادس متعلق بدعوی اولیٰ - اوان نفعل فی اموالنا ما نشآء - ۸۷ - ان نفعل عطف دے په ان نترک باندی او لا په کښے مقدر دے - یا عطف دے په ما یعبد باندی -

په دنیا کښے درے نظامه دی (۱) سرمایه دارانه نظام چه په مال د مالک ټوله دپاحق نشته - (۲) او اشتراکیت والا دا چه مال د بیت المال دے - یا د مالک د پاره بس یوه حصه پریږدی او نور به په فقرآء تقسیموی - دا دواړه نظامه د کفارو دی (۳) دریم شرعی نظام چه مال د مالک دے چه په سبب شرعی ئے مالک شوے دے البته په دے مال کښے د غربآء حقوق[۱] واجبه دی - تائید: والذین فی اموالهم حق معلوم للسائل والمحروم (۲۴ - ۲۵ - معارج)- او حقوق[۲] غیر واجبه دی - تائید: فی اموالهم حق للسائل والمحروم - (۱۹ - الذاریٰت)

قوم شعیب د سرمایه دارانه نظام والا وو -

وما ارید ان اخالفکم الیٰ ما انهٰکم عنه - ۸۸ -

(۱) زۀ نۀ غواړم چه خلاف اوکم ستا سو نه چه دعوت ورکوم
هغه شي ته چه منع کوم تا سو دَ هغه نه - يعني دَ نه کولو دَ
هغه نه (شيخ[ؒ])

(۲) زۀ نۀ غواړم چه وروستو ستاسو نه اوکم هغه کار چه منع
کوم تاسو دَ هغه نه - (عثماني)

ولقد ارسلنا موسیٰ باٰيٰتنا وسلطان مبين - ۹۶ -
اوؤمه قصه متعلق په عوی ثالثه - چه موسیٰؑ څو مره
مصائب برداشت کړه په تبليغ کښے نو ته هم برداشت کوه -

ذٰلك من انبآء القرٰی نقصه الخ - ۱۰۰ - دا دَ تولو قصو
سره تعلق لري -

وکذٰلك اخذ ربك اذا اخذ القرٰی وهي ظالمة ان اخذه
اليم شديد - ۱۰۲ - في الحديث ان الله يملي الظالم حتیٰ
اذا اخذه لم يفلته ثم قرء وکذٰلك اخذ الخ (مشکوٰة)

يوم يأت لا تکلم نفس الا باذنه - ۱۰۵ - دا جمعه دَ ه
فمنهم شقي وّ سعيد - دا تفريق دے - اما الذين شقوا - ۱۰۶ -
واما الذين سعدوا - ۱۰۸ - دا تقسيم دے - (بلاغة)

علامات شقاوت (۱) قسوت (۲) عدم بکاء (۳) رغبت دنيا -
(۴) طول امل دی -

علامات سعادت (۱) نرمي دل (۲) کثرت بکاء (۳) عدم امل -
(۴) نفرت دنيا (۵) حيا - (شقيق بلخي رحمة الله تعالیٰ)

زفير دَ خره لوړے آواز - شهيق دَ خره لوے آواز يعني ورقا د -

خالدين فيها ما دامت السمٰوٰت والارض الا ما شآء ربك ۱۰۷ -
خلود[۴] تراجم دی -
(۱) هميشه به وی په هغه کښے په مقدار دَ مُدے دَ اسمانونو
اودَ زمکے دَ دنيا مګر که رضا شي دَ الله تعالیٰ نو هميشه به ئے کړي

اے نقل النبي[ؐ] ان الرجل يقاتل المشرکين فقال هو من اهل النار - فيه ان العبد ليعمل فيما يرى الناس عمل اهل الجنة وانه من اهل النار ويعمل فيما يرى الناس عمل اهل النار وهو من اهل الجنة انما الاعمال بالخواتيم رواه ابن ابي حاتم فتح الباري ۳ مشکوٰة ۲۰

پہ هغه کښې (جلالین)

(۲) همیشه به وی پہ هغه کښې تر څو چه وی آسمانونه او زمکه دَ آخرت مګر که رضا شی دَ الله تعالیٰ نو عصاة المؤمنین به تې شي را او باسي - (تفتازانی)

(۳) مګر که رضا شي دَ الله تعالیٰ نو عذاب به ورله نور هم زیات کړی - تائید: سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا - (مدثر:۱۷) (شیخ رح)

(۴) مګر که رضا شي دَ باری تعالیٰ نو او به ئے باسي - دا اشاره ده وسعت قدرت خداوندی ته - یعنې دوزخی را ویستې شي دَ دوزخ نه خو نه ئے را او باسي (عثمانی)

وَاَمَّا الَّذِیْنَ سُعِدُوْا وادی - ۱۰۸ - هم دغه پہ بشارت کښې چه تراجم دی - خو دَ تفتازانی پہ توجیه عصاة المؤمنین به پہ جنت کښې همیشه نه وی پہ اعتبار د ابتدا اسره - او دَ شیخ رح پہ توجیه دَ استثنا نه مراد زیاده رحمت دے -

---

وَاِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ اَعْمَالَهُمْ الخ - ۱۱۱ -

(۴) څلور توجیهات دی -

(۱) یقینا دا ټول خلق هر کله چه را پوره نه کړی نو پوره به ور کړی الخ نو فعل شرط دَ لَمَّا محذوف دے او لَیُوَفِّیَنَّهُمْ جزا ده. (شیخ رح)

یعنی دے چه

(۲) یقینا دا ټول خلق هر کله چه پوره ورکوی رب ستا بدله دَ اعمالو دَ دوی نو ور به کی ځکه چه باری تعالیٰ پہ اعمالو دَ دوی خبر دے - نو لیوفینهم فعل شرط دے او لام زاید دے - او جزا محذوف ده چه یفعل ده - او انه بما یعملون الخ دلیل دَ جزاء محذوف دے (شیخ رح)

(۳) دا ټول خلق ثابت دی دَ هغو نه چه پوره به ورکړی الخ نو لَمَّا پہ اصل کښې لَمِنْ مَا دے نو نون بدل شو پہ میم نو درې میمه جمع شو نو یو میم حذف شو ځکه چه مثلین جمع شي نو پہ کښې تخفیف

کیدے شی یا په حذف یا په ابدال یا په ادغام سره - دلته حذف
شوے دے ادغام روسته شتے - (جامع البیان)
(۴) داقول په جمیع ځایونو پوره په وړکړی (باستا بدله دَ اعمالو دَ دوی
نو لما په معنی دَ جمیعا دے او تاکید دَ کلا دے - حالت وصلی جاری
دے په مجری دَ وقف - یقال لممت الشئ ای جمعته - (خازن)
ولا ترکنوا الی الذین ظلموا الخ - ۱۱۲ - یعنی دَ ظالم رکن مه
ګرځه چه دَ هغه دَ ظلم او دَ بدعة او دَ شرک تاکید وکړے -
نه چه تلطف فی الدعوة او حکمت فی الدعوة او موعظه حسنه به
نه کوے - په خره به هله با روړے چه تو بره ورلره ور کړے
(شیخ سرحد)
عن الاوزاعی رح ما من شئ ابغض الی الله تعالیٰ من عالم زار عاملا
عن محمد بن مسلمة رض الذباب علی العذرة احسن من قاری علی
باب هؤلاء (روح) یعنی چه یو عالم دَ ظالمانو تائید کوی
او چه ځی دَ دوی څنګ ته دَ رد دَ پاره او دَ دعوة دَ پاره او څه
محنت کوی نو دا خو ښه دے -
فائده :- دَ ۱۰۹ نه تر ۱۱۴ پورے آیا تو نه تعلق لری دَ څلورم
دعوے سره - یعنی دَ دوی دَ غیر الله دَ عبادت نه چه ے شکی
نه شے داپخو انے کسب دے الله تعالیٰ به ورلره بدله ورکوی -
ولله غیب السموٰت والارض والیه یرجع الامر کله - فاعبده
وتوکل علیه وما ربک بغافل عما تعملون ٥ - ۱۲۳ -
دَ څلورو واړو دعوو اعاده ده بطور نتیجه وخلاصه -
یعنی ولله غیب السموٰت والارض دَ دعوے ثانئے دَ جز اول
اعاده ده - والیه یرجع الامر کله دَ دعوے ثانئے دَ جز ثانی
اعاده ده - فاعبده دَ دعوی اولیٰ اعاده ده - وتوکل
علیه دَ دعوے ثالثے اعاده ده -

بئس الفقیر علی
باب الامیر
ونعم الامیر
علی باب الفقیر

وماربك بغافل عما تعملون ○ دَدعوے رابع اعاده ده۔

فائده:- په اول کښے دعوی ثانیه دَ اولی دَ پاره دلیل وه دلته دعوه اولی تفریع ده په ثانیۓ باندِ- دا تفنن فی العبارت او ایراد دَ مقصد یو دے - په مختلفو طریقو سره۔

فائده:- قال کعب الاحبار خاتمة التورات خاتمة سورة هود- (خازن)

ختم شو سورة هود بفضله تعالیٰ

(۲۹ - ۴ - ۱۴۰۱ھ)

این سعادت بزور بازو نیست تانه بخشد خدائے بخشنده

دا سعادت د متوونه دے چه اونه یې بخښي خدائے تعالیٰ بخښونکے۔

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۱۲- سورۃ یوسف مکی دے - ۵۳

****

بعد هود وقبل حجر - زمانه نزول دورهٔ اخیر مکه معظمه

ربط سورهٔ هود کښې فرمایلی دی چه غائبانه حاجات صرف د باری تعالیٰ نه غواړئ ځکه چه دے غائب‌دان او کارساز دے - نو په دے سورۃ کښې فرمائی که بل څوک غیب‌دان او کارساز وے نو دومره لوئے پیغمبر به ولے پخپل ځوئی پسے دومره کړیده اوړ زیده - نو سورهٔ یوسف د سوره هود د دعوے د پاره دلیل نقلی شو-

خلاصه په دے سورۃ کښې څلور (۴) دعوے دی -
(۱) غیب‌دان صرف باری تعالیٰ دے (۲) او کارساز هم صرف باری تعالیٰ دے - دا دوه دعوے د سورۃ نه مفهومے دی -
(۳) ته صادق پیغمبر ئے چه دا سے غیبی قصے کوے - ۱۰۲ -
(۴) مصائب به راځی برداشت کوه لکه مخکښې پیغمبرانو - ۱۱۰ -
باقی تفصیلی سرکذشت د یوسف علیه السلام اته (۸) دوروو والا چه مشتمل دے په بے شماره فوائد و بانډ-
منجمله د هغو ینه دا دی - (۱) د تقدیر دافع نشته - (۲) د خدائے تعالیٰ فضل څوک نه شی منع کولے (۳) صبر د دارین د کامیابئ مفتاح دے (۴) د حسد انجام خذلان دے (۵) عقل د انسان شریف جوهر دے چه سبب د کامیابئ دے (۶) پاکدامنی سرے د دشمن په نظر کښې خائسته (خکاره) کوی - (۷) په تبلیغ کښې موقع شناسی-
فائده :- بیان د شیرو (۶) فوائد و عثمانی دے - او دوم (۷) د غریب -

ازواج یعقوب ع	ابنائے یعقوب ع
(۱) لیا - روبن - ←	(۲) شمعون (۳) لاوی (۴) یهودا (۵) اشکار
	(۶) زبلون
(۲) بلها -	(۱) دان (۲) نفتالی -
(۳) راحل -	(۱) یوسف (۲) ابن یمین
(۴) زلفه	(۱) جد - (۲) اشر -

(مولانا آزاد ترجمان القرآن)

نوټ: د مولانا آزاد د حق بینۍ د وجې نه علماء دیوبند د ده تنخه کوری -

انا انزلناه قرآنا عربیا - ۲ - قال ابن عباسؓ قال علیه الصلوة والسلام احبوا العرب لثلاث لانی عربی والقرآن عربی ولسان اهل الجنة عربی (رواه البیهقی) (روح)

احسن القصص - ۳ - ځکه چه په کښې د توحید ښه وضاحت دے - (شیخ)

وان کنت من قبله لمن الغافلین - ووجدک ضالا فهدی (ضحی - ۷) - وما کنت تدری ما الکتٰب ولا الایمان (شوری: ۵۲)

تاویل الاحادیث - ۶ - ځائے ته رسول د خبرو (عثمانی) تعبیر د خوابونو (عام)

اذ قالوا - ۸ - عامل ئے قال قائل دے - ۱۰ -

غیٰبت الجب - (۱) جور والے د کوهی (شیخ) (۲) گمنام کوهی (عام) (۳) طاقچه د کوهی - قاله ابو الحیان صاحب بحر محیط (عثمانی)

وشروه - ۲۰ - (۱) وارد او اصحاب د ده (۲) یا برادران یوسف

دراهم معدودة - ۱۸ - (۱) دوپي (عثمانی) (۲) لا وضعه علیه دلالة

فی کتاب اللہ وخبر (ابن جریر) - او دا تعیین من فضول العلم دے یعنی په دے کښے څهٔ فائده نشته - (غریب)

وراودته التی هو فی بیتها عن نفسه - باب مفاعله د پاره[1] د شرکت نه دے لکه عاقبت اللص (رشا فیه) او که[2] د پاره د شرکت شی نو د راعیل نه طلب د وقاع او د یوسف نه طلب د امتناع دے - او که[3] د جانبین نه طلب د وقاع شی نو د طرفه د راعیل نه طلب اختیاری او د طرفه د یوسف نه طلب طبعی غیر اختیاری دے - لکه چه د صائم او بو ته زړه کیږی - او کمال هم دا دے چه د سړی زړه یو کار ته کیږی او کولے هم شی خو د اللہ تعالیٰ د یرے نه ئے نه کوی - او چه نه شی کولے نو د هغے کار نه منع څه کمال نه دے - لکه د ړانده نه کتل حرام موته کمال نه دے بلکه کمال د جوړ سړی دے چه نهٔ گوری حرام وته په موصول سره د راعیل نه تعبیر او شو د وجے د استهجان د تصریحنه په اسم د هغے ځکه چه د هغے نه غلط کار شوے وه - او بل د پاره د زیاد ة تقریر د غرض مسوغ له الکلام چه پاکوالے د یوسف دے - چه د راعیل په کور کښے وه او ځان ئے بچ که -

ولقد همت به وهم بها - ۲۳ - (۱) د راعیل د طرفنه هم د وقاع او د یوسف د طرفنه هم د امتناع وه (۲) یا د یوسف د طرفنه هم طبعی غیر اختیاری وه - (۳) او که دا د لولا مؤخر د پاره جواب مقدم شی نو د سره د پادری فنډر اعتراض وارد نه شو چه د تورات نه معلومیږی چه یوسف هم نه دے کړے او د قرآن نه هم معلومیږی ځکه چه لولا راځی د پاره د انتفی د ثانی د وجے د وجود د اول نه برهان ما وعد اللہ علی الز فی (ابن جریر)

سیدها - ۲۵ - واسطی وائی چه دا لفظ په قبطی ژبه کښے شوهر ته وائی (لغات القرآن)

وشهد شاهد من اهلها - ۲۶ - شیر خوار بچے وه - نو دا

وجاءوا اباهم عشاء یبکون الخ قال ابن عباس فالبکاء اربعة (۱) بکاء من الخوف (۲) بکاء من الجزع (۳) و بکاء من الفرح (۴) و بکاء ریاء قرطبی ج ۹ ص ۲۶۹

زلیخے چه کله یوسف کمرے ته وا وستو نو هغے په بت څادر وا چوو نو یوسف ورته او وے چه ته د جماد نه شرمیږے نو څه هم د حقیقی مولیٰ نه شرمیږم - ... مسوغ له -

(ارهاص[1] د یوسف علیه السلام دے- یعنی خوارق قبل النبوة (تهانوی)

یا قاضی دے او هغه ته ثبوت د برأت د بیلے وجے نه معلوم وه

دا صرف تسلی ده - (عثمانی وشیخ رح)

قد شغفها حبا - ۳۰- ای دخل شغاف قلبها حبه- نو حبا

تمیز محول عن الفاعل دے - یعنی ننوتے وه د یوسف ع محبت په

پرده د زړه د دے کښے -

فلما سمعت بمکرهنّ - ۳۱- د غیبت نه تعبیر په مکر سره اوشو

او مکر وائی تدبیر خفیه ته - ځکه چه مقصود د دوی د دے الزام

نه دا وه چه د راعیل په زړه د ده نه پوره ښه شی نو مونږ په ئے واخلو-

وقطعن ایدیهن - دا محبت د مخلوق دے نو محبت د خالق به

څومره لوئ وی - بیت (ارشاد حسین بریلی)

بے دوست زندگانی ذوقی چنان ندارد ذوقی چنان ندارد بے دوست زندگانی

په دے غلبے د محبت کښے بعض مجذوبا نو ځان مړ کړے دے-

لیکوناً تنوین په اصل کښے نون تاکید دے دا کتابت شاذه عثمانیه دے-

حاش لله (۱) ای سبحان الله کلمه د تعجب ده (عام)

حاش یوسف ع المعصیت لاجل الله تعالیٰ ای تنحا عنها لخوف الله

تعالی (مبرد)

لمتننی فیه - ۳۲- په مراد د ده کښے نه چه په محبت د ده کښے

ځکه چه محبت امر اختیاری نه دے (تلخیص)

اصب الیهنّ - ۳۳- په مقتضا د طبیعت سره ورنه پیغمبران

خو معصوم دی- نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی ځما شیطان

مسلمان شوے دے یا تے زه بچ شوے یم (مشکوة ص۱۸)

یسجننه حتی حین - ۳۵- د جیل کولو نه د عزیز مقصد دا وه

چه یوسف علیه السلام د راعیل د ستر ګو نه پناه شی خو دا به تے نه

صبر شی - او د راعیل مقصد دا وه چه دے او وېرېږی نو ځما لاس له به

---

[1] معنی دا ده چه د پیغمبر نه چه مخکښې د پیغمبرئ نه خوارق ظاهر شی هغے ته ارهاص وائی ۱۲ ص ۱۲

(۱) الهوی؛ محبت
(۲) العلاقة؛ الحب اللازم
(۳) کلف هو شدة الحب
(۴) العشق هو الحب الفاضل عن القدر
(۵) الشغف هو احراق القلب مع اللذة ۱۲
- - - - -
المغیاسیة ها
(۲۵) سید په قبطی ژبه کښے شوهر ته وائی او په عربی کښے مشترک وائی لغات القرآن

راشی - او دَ یوسف ؑ مقصد داوه چه دَ زنا نو دَ فریب نه بچ شی -

وَدخل معه السجن فتیان - ۳۶ - یو[۱] نانبائی نوم مجلب وه - او بل[۲] شرابی نوم بیوص وه - په دوی دپوره تپ شوے وه چه دوی بادشاه ته زهر اچولی دی - بادشاه دَ دواړو نه تلاش اوکړو نو نانبائی دَ ډوډئ نه ځۀ نه شو خوړے - او شرابی دَ شرابو نه کوټ اوکړو - نو بادشاه ته دَ شرابی صفائی او دَ نانبائی غدر معلوم شو - خو دَ مزید تحقیق دَپاره ئے دواړه جیل ته اولیږل - دواړو خوابونه اولیدل په جیل کښے او یوسف علیه السلام ته ئے بیان اوکړو - نو هغه دَ دعوت موقع بیاموند ه - او دَ توحید بیان ئے ورته مخکښے اوکړو دَ تعبیر نه - مطالبه اوکړه دَ یوسف علیه السلام نه نو هغۀ اووے -

قال لا یأتیکما طعام ترزقنه الا نبأتکما بتأویله قبل الخ - ۳۷ -

(۱) اووے یوسف ؑ چه رابه نشی تا سوته طعام چه خوره ولے کیږی پتا سو په خواب کښے مگر زۀ به تا سو خبر کم په تعبیر دَ هغه په ویخه مثلاً دَ پیو دا تعبیر دے وغیره (جلالین) یعنی زه تعبیر درکولے شم

(۲) کوم طعام چه راځی نو دَ راتلو مخکښے زۀ به تا سو ته وایم - چه نن فلانکئ طعام را روان دے بطور معجزه - یعنی تا سو ځما نه تپوس څۀ کړے دے زۀ به ئے جواب درکم - (تهانوی)

(۳) دَ غرمئ دَ طعام نه به مخکښے تا سوته تعبیر اوکم بے فکره اوسئ خو دَ تعبیر نه مخکښے ضروری خبره وا ورئ یعنی دَ توحید مسئله ئے ورته اوکړه - (عثمانی)

علوم دَ نبوة دَ ظاهره ولو شئ دے او علوم دَ ولایت دَ پټولو شئ دے (غریب)

له

ما تعبدون من دونه الا اسماء سمیتموها انتم وآبائکم الخ - ۴۰ -

یعنی چا ته مشکل کشا او چا ته دَ غا خونو والا او چا ته دَ سند بد والا - او چا ته دَ دردونو - الا - او چا ته دیکی والا ، دے ' نذلیے

له حم بر ۶ اسماء کاذبة باطلة لا مسمی لها فی الحقیقة کمن سمی قشور البصل لحما واکلها فیقال ما اکلت من اللحم الا اسمه لا مسماه ۳ ابن قیم ص ۳۱۶ ۱۲

صیح دلیل نشته -

اذکرنی - ۴۲ - (۱) ما یا دکړه بادشاه ته چه بے گناه یم (عام)

(۲) یا ده کړه مسئله ځما یعنی د توحید دعوة ودکړه بادشاه ته (ترجمان)

قال تزرعون سبع سنین دأبا - ۴۷ - دا تعبیر د څه بو ټواګانو

دے - ثما حصدتم فذروه دا تدبیر د قحط سالئ دے -

ثم یأتی من بعد ذلك سبع شداد - ۴۸ - دا تعبیر د خوارو

غواګانو دے - ثم یأتی من بعد ذلك عام الخ - ۴۹) دا تبشیر دے

(عثمانی)

فلما جآئه الرسول قال ارجع الی ربك - - ۵۰ -

قال رسول الله صلے الله علیه وسلم رحمه الله لوطا لقد اوی الی

رکن شدید ولو لبثت فی السجن مالبث یوسف ؑ ثم اتانی الداعی

لاجبت (بخاری)

قالت امرأة العزیز الآن حصحص الحق الخ - ۵۱ -

مخکښے د راعیل عشق حد د کمال ته نه وه رسیدلے نو ځکه اقرار

ئے اونه کړه او د معشوق ایذا ئے برداشت کړه او اوس دے

عشق درجے د کمال ته رسیدلے وه نو پرواے اونه کړله د خپل

شرم (ابوالکلام)

ذلك لیعلم انی لم اخنه بالغیب - ۵۲ -

(۱) دا اقرار دے او کړه چه عزیز معلومه کړی چه ما خیانت نه

دے کړے پسے شا - یعنی راعیل وے چه صرف مطالبه ما کړے ده

نوریس - (ابن تیمه)

(۲) یا چه معلومه کړی یوسف ؑ چه ما د هغه بد خواهی نه ده کړے

الخ (ابوالحیان)

په دے دواړو تقدیرو دا قول د راعیل دے - خو په او ل

توجیه کښے ضمیر منصوب - د لم اخنه - عزیز ته راجع دے - او

دا د رسول علیه السلام تواضع ده

دالنساء ... بہ بیدن ... قسم ... یاحسرتی، ذاتقسم القسم اوشاعم پہ ... بوتوۃ پہ نیکوکبنی نومطئنہ اوپہ ۲۷۱ غلط خفتہ شی نو لوامہ دے ۔ (یوسف ۱۳)

پہ دیم تقدیر کبنے یوسف ؑ تہ راجع دے ۔

(۳) قال یوسف ؑ ذلک اتثبت مع ما تلاہ من القصۃ اجع فھومن کلام یوسف ؑ ذھب الیہ غیر واحد (روح)

ان النفس الامارۃ بالسوء ۔ ۵۳ ۔ ای ان النفس البشریۃ التی نفسی من جملتھا فی حد ذاتہ[له] (روح)

قال اجعلنی علیٰ خزآئن الارض ۔ ۵۵ ۔ چہ د خدمت اسلام موقع ورتہ ملاؤ شی (ابوالکلام)

چہ د سری یقین وی چہ زہ دا خدمت کولے شم او بل څوک بہ ئے سرتہ او نہ رسوی نو دغہ منصب اغستل پکار دی ۔ ورنہ پریخودل پکار دی ۔ منصب شرعی پشان د لقطے دے نو اما م صاحب ځکہ تے نہ انکار کړے چہ نور خلق لایق موجود وہ ۔ پہ خلاف د زمانے د امام یوسف صاحب ؒ نو ځکہ ھغہ منصب قبول کړو

وھم لہ منکرون ۔ ۵۸ ۔ لانہ فی مقام عالٍ ۔ نہ چہ د یوسف علیہ السلام

ولما جھزھم بجھازھم ۔ ۵۹ ۔ یوسف علیہ السلام حر مسافر تہ یو بار غلہ ورکولہ ۔ نو ھرکلہ چہ برادرانِ یوسف ؑ د ھغہ مھربانئ او لیدے نو درخواست ئے اوکړو د غائب رورد حصے ۔ نو جواب ورتہ ملاؤ شہ چہ رور راولئ ۔ ورنہ ځو د دوغو د حصے ۔ نو جواب ورتہ ملاؤ شہ چہ رور راولئ ۔ ورنہ تاسو دروغو

د حصے ۔ نو جواب ورتہ ملاؤ شہ چہ ... ځما قلمرو تہ نہ راځئ (عثمانی)

د وجے نہ بہ بیا دلتہ ځما قلمرو تہ نہ راځئ (عثمانی)

فائدہ :- کیل پہ دے قصہ کبنے مستعمل دے پہ معنیٰ د اوکی[۱]

غلہ - بار - جوک - سرہ[۲][۳][۴]

لعلھم یرجعون ۔ ۶۲ ۔ چہ ځما مھربانی او ویني نو چہ دا حرام او

ذلک کیل یسیر ۔ ۶۵ ۔ (۱) دا مونږہ چہ راوړے دہ غلہ کمہ دہ (۲) دا یو بار غلہ دہ نو استفھام پہ کبنے مقدر دے

مجاھد وائی چہ بعیر پہ عبرانئ کبنے بار وړونکی جا نور تہ وائی (لغات القرآن)

له نفس لوامہ قیامت ؑ، نفس مطمئنہ (فجر ۲۷)

علیہ السلام پہ محبت پردہ وہ کما قیل

وقال یٰبنیّ لا تد خلوا الخ- برادران یوسف پلا رتہ قصہ اوکړہ - چہ وزیر مصر څومره چہ پہ قدر اوکړ نو پہ واپسئ کښے هر سړی موږ تہ کتل - نو یعقوب د نظر بد نہ اویریدہ نو حفوی تہ ئے دا تدبیر اوخودہ - چہ پہ مختلف دروازو ورنوځئ ددی دپاره شی

قال صلی الله علیه وسلم العین حق ولو کان شئ سابق القدر لسبقته العین واذا استغسلتم فاغسلو (مسلم)

د غسل طریقه :- لاسونه او خنګلے او خپے اوز نګنونه به او وینځی او مستعملے اوبه به جمع کی او په مریض چه نظر پے لږیدلے وی وابه چوی (مرقات)

او چه د چا خطره اوشی د نظر لږیدو خپل نواو دے وائی بارک الله فیك - او بد نظر چه اولږی د چا نو هغه د ے استغفار وائی ځکه چه نظر بد د فاسق لږی - او د نیکانو نظر نیك لږی - یعنی سړے دے راغب شی نیکئ تہ - او فخر په نظر لږید و خطرناک شے دے -

وانه لذو علم لما علمناه - ۶۸ - چه تدبیر او توکل دواړه ئے اوکړه -

- بیت -

گفت پیغمبر به آواز بلند با توکل زانوئے اشتر به بند (رومی)

انکم لسارقون - ۷۰ - کہ دا آواز د یوسف په حکم شوے وی نو په کښے توریه ده چه مخکښے تا سو غلا کړیده - او که نوکرانو د ځانه آواز کړے وی نو بیا څه اشکال نشته -

فهو جزاؤه - ۷۵ - یوکال د مالک غلام کیده -

فی دین الملك - ۷۶ - الضرب - د تغریم مثلی المسروق -

کدنا لیوسف - ثبوت حیله محموده چه په کښے د انسان حق نه ضائع کیږی - لکه چه نبی علیه الصلوٰة والسلام اووے چه خراب خرما کانے خرڅ کړے ارزانے او اعلیٰ خرما کانے دا خلئ

له یعنی مخکښے غلا مراد ده چه یوسف علیه السلام ئے د پلار نه پټ کړے و. ۱۲ ۱۲ ۱۲

له مشکوٰة ص۴۲۵ عن ابی هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم الخ ۱۲

او وے پیغمبر په آواز بلند سره ا په توکل سره د ځنګونو د اوښ او تړه.

بمرانے - اد مناہب ضرہا کانے چیرے اوا علیٰ ضرہا کانے لبزے مہ بدلوے (ریشکوٰۃ)

ان یسرق فقد سرق اخ لہ من قبل - ۷۷ - جزا تحذ رنغہ دہ ای فلہ

عجب (رذبز انکبیر) (۱) دوی دروغ اووے (شیخؒ) یوسف ؑ ته تر دوسره

ده. نو یعقوب علیه السلام تے نه واپس کا ده نو هغے د یوسف علیه

السلام په ملا باندے د پلا رکمربند او تاړه او بیائے په د غلا تهمت

د مساره د لو د پاره جوړ کړ نو دوی دغے غلا ته اشاره وکړه (رجامیؒ)

ومن قبل (۸) خبر مقدم - ما فرطتم فی یوسف - مبتدا مؤخره

او یحکم الله - بالالهام[1] (شیخؒ) (۲) او بالموت او[3] بالانجاء (عثمانی)

وما شهدنا الا بما علمنا وماکنا للغیب حافظین - ۸۱ -

(۱) بیان د مسئلے مونږ د خپل علم سره موافق کړی دی - او نه وو

خبر چه غلا زمونږ ه رور کړے وه - ورنه مونږ به دغه مسئله نه

وے بیان کړے -

(۲) لتا سره عهد د راوستو د رور مونږ کړے وه موافق د علم

خپل سره - او نه وو خبر چه رور به غلا کوی -

(۳) د غلا تهمت مونږ ده په هغه د علم خپل سره موافق لږه وے

دے او د غیب نه نه یو غیب خبر چه غلا چا کړے ده -

واسئل القریة - ۸۲ - ای اهل القریة مجاز بالحذف (ذکر تلخیص)

قال بل سولت لکم انفسکم امرا - ۸۳ - چه دو مره هم او نه

وے تاسو چه د اوکی د راوتو نه په باره د رور څه مونږ ته کښې ...

معلومه شوه چه ده غلا کړے ده بل چا به دا ایخے وی بلکه تاسو

خه تائید د غلا اوکړ (عثمانی)

انما اشکو بثی وحزنی الی الله - ۸۶ - البث اشد الحزن - د غم په

وخت داویل طاق مجرب دی خو په بث سره به ذهنی اشاره کوی

خپل غم ته (غریب)

وابیضت عیناه - ای ضعف بصره او محمول علی الحقیقة

حسن نظامی نے عطاءاللہ شاہ بخاری سے پوچھا کہ برادران یوسفؑ نے یوسفؑ کو سجدہ کیا ہے یعنی سجدہ غیراللہ تو جائز ہے، امیر شریعت نے کہا حسن نظامی یوسفؑ کے بھائیوں نے پہلے کون سے اچھے کام کئے تھے جو یہ اچھا کام کیا۔

لجواز ذلك على الانبيآء بعد التبليغ (جمل)

قالوا ءانك لانت يوسف -۹۰- اوس ئے ستر بدے پو رتہ کرے نواوے پیجندہ (شیخؒ) وهذا فى ذكره لتعريف لنفسه (خازن).

يأت بصيرا -۹۳- په وحئ سره ئے معلومه کړے وه (شیخؒ)

لولآ ان تفندون - كم ماته بے عقل نه وائی -

انك لفى ضلالك القديم -۹۵- يعنى دا ستا وهمى ادراک دے -

سوف استغفر لكم ربى -۹۸- (۱) د يوسفؑ نه د بخنے غوختو ته ئے صبر اوكړ (۲) يا وقت فاضله ته (عثمانی) -

وخروا له سجدا -۱۰۰- دا سجده ئے تعظیمی ده چه په مخکښے اديانو كښے جائزه وه - هذا تاويل رءياى - په دے كښے مراعات النظير دے - يعنى سر كښ شت د يوسفؑ په خواب شروع شه او په تعبير ختم شو - (ابو الكلام)

وجآء بكم من البدو - مخکښ نشر د توحید د مرکز نه کیدی (شیخؒ)

من بعد ان نزغ الشيطن بينى وبين اخوتى - يعنى دا د رونړو گناه نه دے بلكه د شيطان گناه دے - لكه يو سړے قاصد او ليږى بل چا پسے د كخلو د پاره - نو گناه د ليږونكى دے نه د قاصد - دا د خدائے تعرد دوستانو فهراست دے - بيت -

۱. شنیدم کہ مردان راہ خدا دل دشمنان ہم نہ کردند تنگ
۲. ترا کی میسر شود این مقام کہ با دوستانت خلافست و جنگ (سعدیؒ)

توفنى مسلما -۱۰۱- يعنى چه كوم وخت م وفات كوے - نه چه او س م وفات كړه - چه تعارض ئے رانشى د قول د نبى عليه الصلوة والسلام سره چه لا يتمنين احدكم الموت لضر نزل به -

مسئله :- د دنيوى تكليف د وجے نه سوال د مرګ غلط دے او د دينى خرابئ د وجے نه سوال د مرګ صحيح دے - لكه چه على كرم الله وجهه اوو ے په فتنه كښے - اللهم خذنى اليك فقد سئمتهم - و

كام كئے تھے جو یہ اچھا کام کیا۔ ، عطاءاللہ شاہ بخاری یعنی برادران یوسف کے سجدہ سے جواز معلوم نہیں ہوتا۔

له چه سجود ته غیبد ان وکارساز نه وائی - السجد لكم زعو نبو سلا قال لا تسلموا تسليم اليهود ولا النصارى فان تسليم اليهود بالكف و تسليم النصارى بالاشارة فى طحاوى ج ۹ صـ ۱۳

ما او ریدلی دی چه الله والو دشمنانو ته هم نه خفه کړی - تا له به کله دا مقام حاصل شی ، چه د دوستانو سره ستا جنګ دے -

منتهٰي - او که معامله مشتبه وه نو دا سوال په کوی اللهم احيني ما كانت الحيٰوة خيرالی و توفنی اذا كانت الوفات خيرالی -

ذلك من انبآء الغيب نوحيه اليك - ۱۰۲ - (۳) دريمه دعوه د ه يعنی ته صادق پيغمبر ئې چه دا ئے دَ غيبي خبر ونو نه خبر ېږے -

ومآ اكثر الناس ولو حرصت - ۱۰۳ - دا ز جر دے معلومه شوه چه نبي صلے الله عليه وسلم دَ مخالفين په ايمان حريص وه -

وما يؤمن اكثرهم بالله الا وهم مشركون - ۱۰۶ - په دے کښے قبر پرستی او نذر لغير الله داخل دی - او په نزد دَ صوفيو التفات غير الله ته په دے کښے هم داخل دی - ومن هٰؤلآء عبدة القبور الناذرون لها المعتقدون النفع والضرر من الله اعلم بحاله فيها و هم اليوم اكثر من الدود - (روح)

حتیٰ اذا استيئس الرسل وظنوا انهم قد كذبوا - ۱۱۰ -
دا آيات دَ مشكلات دَ قرآن نه دے - دَ اشکال درے[۳] مواضع دی
(۱) متعلق دَ حتی (۲) دَ يئس معنیٰ - (۳) وظنوا مرجع -
(۱) دَ حتی متعلق فترا خا نصر هم دے -
(۲) دَ يئس دوه ترجمے دی (۱) يأس دَ ايمان دَ كفارو نه - نه چه دَ رحمت دَ باری تعالیٰ نه - يأس دَ خدائے تعالیٰ دَرحمت نه كفر دے - (۲) او كه دَ خدائے تعالیٰ دَرحمت نه شی نو مراد يأس طبعی غير ارادی دے -
په دے صيغه كښے خلورا[۴] احتماله دی صيغه مشدد وه وه - يا مخفف[۲] - په هر تقدير معلوم[۱] وه يا مجهول[۲] - چه مشدد وه مجهوله شی - نو عن وه ابن زبير تيوس او كه دَ عائشه نه چه دا صيغه كُذّبُوا وه يا كُذِبُوا؟ نو كه كُذّبوا شی نو تكذيب دَ كفارو پيغمبرانو لره يقينی دے نه ظنی - او كه كُذِبوا شی نو دا گمان پيغمبرانو څنګه اوكه - هغې ورلره جواب وركړه -[۱] روسته شوامداد تروے پورے چه نا اميده شو پيغمبران دَ ايمان دَ كفارو[۱] نه (يا په[۲] يأس طبعی غير ارادی سره چه عين ايمان دے)

هود دے هم شايد دے ته رجوع كړے دَه -

دلما فصلت ... يكنځه پيـراهن ... كردد ... روشن ... معرض ... فرزند ... دل ... سعدی

دَ لتنك (دَ اشعار و ترجمه) يو كس تپوس وكړو دَ يعقوب نه چه اے ښه اصل واله ولی عاقله - چه د مصر نه دَ يوسف دَ قميص هو ام كړے نو ته او لے په كوهى دَ كنعان كښے او نه ليدو - هغه او وے احوال زمونږ پشان دَ برق دی كله ښكاره او كله پټ دی - كله په دَ لكه ښكاره خيجو او كله په دَ ښپو خپه نه وينو - په يعنی هيڅه دَ كتبو مشدد دَه او دَ مخفف په تواتر كښے فرق نه راځی - نورو ديرو صحابو دا صيغه مخففه نقل كړے دَه او

او"لا ن او کہ ددی چہ تکذیب پہ ځو ښہ اوشی ‌دَ جانب دَ اتباع نہ
نو کوم تکذیب چہ قطعی دے چہ دَ جانبہ دَ کفارو دے هغه مراد
شوے۔ او کوم چہ مراد دے چہ دَ جانب دَ اتباع شوے هغه ظنی
دے (بخاری)

(۲) او کہ صیغه معلومه مشدده شی نو ایقن الرسل ان قومهم کذبوا
(مدارک) او کہ صیغه مخففه مجهوله شی نو نو منم چہ ضمیر دَ ظنوا
پیغمبرانو ته راجع دے بلکه راجع اتباع[3] ته (مدارک) یا کفار[4] ته (بعض)
یا خلقو[5] ته (بعض) او که راجع شی پیغمبرانو ته نو دا نه منم چہ واکذب
من الله دے بلکه دَ جانب دَ نفسونو دَ دوی[6] نه دے پہ تعین دَ موے
دَ نصرت کبنے (تهانوی) او که دَ جانب دَ الله تعالی نه شی نو دا نه
منم چہ دا ظن اختیاری دے۔ بلکه دا وسوسه[7] غیر اختیاری ده۔ (عثمانی)
او که ظن اختیاری شی نو دا الزام المخاطب[8] بما لم یلتزم دے چہ دَ
مخاطب نه نه کار شوے وی او متکلم پے ډیر الزام اوکی (انور شاه صاحب)
او که الزام نه شی نو پہ معنی دَ قرب[9] دے یعنی دے گمان ته قریب شو (قرطبی)
او که صیغه معلومه مخففه شی نو پہ کبنے دروستنی[10] اووه احتماله[11]
نو مجموعه شپارس احتماله شو او هر احتمال سره دَ یأس[2] دوه احتماله
صحیح کیږی نو مجموعه احتماله دوه دیرش[32] شو۔

تفصیل کل شئ ۔ ۱۱۱۔ دَ هر هغه شی چہ ضروری وی پہ دین کبنے۔ نو
کل استغراق عرفی دے لکه جمع امیر الصاغة ای صاغة مملکته (تلخیص)
یعنی استغراق حقیقی نه دے۔ چہ دَ هر شی تفصیل دے پہ کبنے۔ او کله دو
موتر و حکمت تے نه انگریز معلوم کړے دے۔ دا خبره غلط ده پہ قرآن
بنی ۴ ډیر خه بو هه وه۔

هدی و رحمة لقوم یؤمنون ۔ بخلاف دَ کفارو نه چہ دَ هغوی
دَ پاره غضب دے۔ تائید ۱۔ ولیزیدن کثیرا منهم ما انزل الیک من ربک طغیانا
و کفرا ۔ (المائدة : ۲۶) ختم شو سورة یوسف بفضله تعالی۔ ۴ - ۵ - ۱۴۰۱ھ
یا کریم العفو ستار العیوب انتقام از ما مکش اندر ذنوب

له تائید جزء ۲۴
فائده: او که هغی په ما آریستا پورے متعلق شی نو اعتقادات به غلط شی۔ منه

یا عفوه کوونکیه پټوونکیه د عیبونو، بدله ځمونږ نه مه اخله په ګناهونو کښې۔

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۱۳- سُوۡرَۃِ رَعۡد مَکّی دَے - ۹۶

داراجح ده اوچا ویلی دی چه مدنی دے - دَمضامین په اعتبار سره مکی معلومیږی - رشیخ) قبل رحمٰن ۹۴ وبعد محمّد ۹۵ - زمانه دَنزول دے دَمکے معظمے دورِ اخیر دے -

ربط نِس دَ دلائلو عقلیو او نقلیو نه ایرا د تنبیهات برمسئله توحید -

خلاصه تنبیهاتِ (۳) عقلیه (۱) ، نقلیه (۲) ، دَحی (۳) - په ابتدا کښے تمهید مع الترغیب په درمیان کښے دَمنونکو او دَ نه منونکو تقابل او په اخیر کښے دمشرکانو دَ سوالونو جوابونه دی - نور تبعی مضامین دی -

الله الذی رفع السمٰوٰت الخ - ۲ - تنبیه توحید عقلی (۱) ای خلق کذالك کقوله الحمد لله الذی کبر الفیل وصغر البعوض - بغیر عمد ترونها - عن ابن عباس رضی وغیره قالوا لها عمد ولکن لا نری - او هذا دلیل علی کون السمٰوٰت مرفوعة کذالك - فهو کقولك انا بلا سیف ولا رمح ترانی - (روح)

صنوان - ۴ - جوړے جمع دَ صنو ده نو اعراب ئے بالحرکات دے او چه تثنیه شی نو اعراب ئے بالحرف دے -

وان تعجب - ۵ - شکوه ده - الله یعلم ما تحمل الخ - ۸ - تنبیه توصیل عقلی دویمه (۲) دَغیب دانئ - له معقبات الخ - ۱۱ تا ۱۳ - تخویف دنیوی - ویسبح الرعد بحمده - ۱۳ - دَرعد آواز چه څوک واوری نو دا دعا به کوی - "سبحان من یسبح الرعد بحمده والملٰئکة من خیفته اللّٰهم لا تهلکنا بعذابك وعافنا قبل ذٰلك" -

وهم یجادلون فی الله - یعنی الله تعالیٰ دلسے عجیب کار وښ کوی او دوی سره دَ ذلت نه جګړے کوی په توحید دَخدائے تعالیٰ

ربّیدبّر الامر - ۲ ازدهانقر نشو سهوے کړو ۱ تا دگوید لقرر حق ۷ رخو ۳ دوږه

۸ لا تقتلنا بغضبك ولا

کیږي - (ابوسعود)

لله يسجد من في السموات الخ - ۱۵ - تنبيه توحيد عقلي (۳) -

قل من رب السموت - الخ - ۱۶ - تنبيه توحيد عقلي على سبيل الاعتراف من الخصم - انزل من السماء الخ - تنبيه توحيد عقلي (۵) په دے کښے د معبود باطل او د معبود حق مثال دے -

ومما يوقدون عليه في النار - ۱۷ - او د هغه شي نه چه کرموي ئے په اور کښے اي يفعلون الايقاد كائنا في النار - داخبر مقدم دے او زبد مثله ئے مبتدا موخره ده -

اولم يروا انا نأتي الارض الخ - ۴۱ - مراد نشر د اسلام دے ځکه چه سورة مکي دے فتوحات لا نه دے شروع - (شيخ)

يمحوا الله ما يشاء ويثبت - الخ - ۳۹ - ۴۰ - دا قضا معلقه ده په دے کښے تغير کیږي او په قضا مبرمه کښے تغير نه کیږي - د بعض نه روايت دے چه زه په قضا مبرمه کښے تغير کوم نو دا روايت په تقدير د صحت سره مأول دے يعني مراد د مبرم مي نه مبرم عند الملائك دے نه مبرمه عند الله نو دا مبرمه په حقيقتا کښے معلقه عندالله ده - والله اعلم (مولنا عبد الغفور صاحب)

(تمام شو سورة رعد بفضل تعالى)

خدایا بعزت کہ خوارم مکن | بذل گناه شرمسارم مکن

اے خدایه خپل عزت ته اوکوره او مونږه ذليل کوه مه، په ذلت دګناه مونږه مه شرموه -

قال لا يرد القضاء الا الدعاء ولا يزيد في العمر الا البر - (مشكوة ص ۱۹۵)

و لوان قرانا سيرت الخ (۳۱)
(۱) کہ یو قرآن حکیم داسے وی چه الوزولے شوے په هغه غرونه او ټکړے ټکړے کیدے شو په هغه زمکه او خبرے کولے شوے په هغه سره مړو نو دا قرآن بعظمته دا سے دے لیکن حکیم کتابونه خو د هدايت د پاره وي نو لو طار ذوما قبلها لطارت ولكنه لم يطر. (ترجمان القرآن)
(۲) کہ یو داسے قرآن راولیګو چه غرونه په الخ نو دوی به ایمان نه راوړے ۱۲ تا ئيد ابي حيان (شيخ)
(۳) کہ یو داسے قرآن دے چه غرونه هم ځوښولے شي او زمکه هم ځیرولے شي او مړی هم ژوندی کولے شي، کافران ئے نه مني.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۴- سُوْرَةُ إِبْرٰهِيْمَ مَكِّيَّةٌ دَه - ۵۲

✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲

قبل الانبياءؑ وبعد نوحؑ - زمانهٔ نزول دَمكي معظمے دور اخير دے -

ربط دَتنبيهات نه بعد بيان وقائع دنيويه واخرويه -

خلاصه دلائل عقليه - دليل[۳] نقلي اجمالي - دليل[۱] نقلي تفصيلي دَ ابراهيمؑ نه - مجموعهٔ[۵] دلائل دي -

امور دفعيه عذاب په ابتدا كښے ارشاد دے چه وقائع بيان كه چه خلق دَظلمت نه نور ته راوځي - لكه چه مخكښے پيغمبرانو وقائع بيا نول - په درميان كښے بيان وقائع دنيوي واخروي دے - او په آخر كښے دعوهٔ توحيد ده -

وذكرهم بايام الله - ۵ - يعني وقائع مراد دي ايام العرب اي حروبها - بيت -

ايامنا مشهورة في عدونا	لها غرر معلومة وحجول (حماسه)

لئن شكرتم لأزيدنكم - ۷ - (بيت)

شكر نعمت نعمتت افزون كند	كفر نعمت از كفت بيرون كند (رومي)

فردوا ايديهم في افواههم - ۹ - (۱) واپس كړه كافرو لاسونه خپل په خلو خپلو بانډې يعني اشاره ئې وكړه پيغمبرانو ته چه بس كړه دَبيان نه -

(۲) واپس كړه لاسونه خپل په خولو دَپيغمبرانو بانډې دا ډېر توهين دے (۳) واپس كړه لاسونه دَپيغمبرانو په خولو دَدوي بانډې دا بيان ډير زيات توهين دے -

(۴) واپس كړه لاسونه دَپيغمبرانو په خولو خپلو بانډې دا احتمال عقلي غير جائز دے (عثمان)

قالوا لوحدنا اللهَ ۲۱ (۱) كه مونږه ته الله تعالى خونه كړے وے په دنيا كښے نو مونږ به تاسو ته كړے وے خو مونږه گمراه وُو او تاسو ته هم گمراهي خودله تائيد قصصؑ (۲) كه مونږ ته الله تعالى لاره دَنجات نه خودلے وے دَدوزخ نه نو مونږه به تاسو ته خودلے وے نو مونږه څكاني نه شو ويستے نو تاسو څنګه اوباسو تائيد لهم سوءُ الحساب ع ۱۳

شكر دَنعمت نعمت زياتوي، او كفر دَنعمت نعمت دَ لاسه اوباسي -

الم تر کیف ضرب اللہ مثلا الخ - ۲۴ - دلیل توحید نقلی از انبیاءؑ یعنی توحید تولو انبیاؤ مضبوط کہے دے - او شرک ئے ختم کہے دے۔

شجر	۱	۲	۳	۴	۵
	زمکہ	زیلہ	دیخ	خاخ	ثمرہ
ایمان	زرہ	تصدیق	اقرار	عمل	ثواب

احلوا قومهم دار البوار جهنم - ۲۸ - (بیت)

اذا کان الغراب رئیس قوم　　سیهدیهم الی قذر و جیف

واٰتٰکم من کل ما سألتموه - ۳۴ - یعنی در کولے شی -

واذ قال ابراهیم رب اجعل هذا البلد اٰمنا - ۳۵ -

دلیل نقلی دَ ابراهیم علیه السلام یعنی ابراهیم علیه السلام دَ شرک نه دبیخ کید و دعا کالے کړی دی - رد دَ شرک نوے شے شوے دا سوال حله دے چه دا بلد جوړ شه - او رب اجعل هذا بلدا (بقرة) حله وه چه دا بلد لا جوړ شوے وه -

قصه ابراهیمؑ اُر علاقه عراق کښے پیدا شو - دَ نمرود دَ اور نه چه راووت نو حرے ته لاړ - حلته دَ دوه تره حارا ن رئیس وه هغه ورلره خپله لور ساره ورکړه چه ابراهیمؑ واپس شی دَ اسلام نه نو ساره مسلمانه شوه په دے شرط چه ابراهیمؑ به دَ دے خبره منی نو حاران دوی دَ خپل کور نه بے عزته بهر کړه مصر ته راغله حلته بد فعله بادشاه وه چه دَ حسینو زنانه وُ خاوند به ئے قتل کولو - نو دهٔ توریه وکړه چه دا ما خورده یعنی مسلمانه کتره لور رم ده نو ساره بی بی هغه بو تلله او ابراهیمؑ په غاړ او دریده - هغه ظالم به چه دے ته دست اندازی کوله نو غوټه به پرے راتله - نو هغه هاجره بی بی دے لره ورکړه او رخصت ئے کړه - نو ابراهیم علیه السلام خوشحاله شو - په

مصر کښې ابراهیم علیه السلام څه دعوت نه دے کړے - روان شو شام ته. هلته د دعوت تاثیر اوکړه او مال هم جمع شو۔ او هاجره بی بی سره ئې نکاح اوکړه۔ نو اسمٰعیل علیه السلام پیدا شو نو ساره بی بی ورته اووے چه دا دواړه خوشی میدان کښې پریده۔ نو د باری تعالیٰ په حکم ئې دواړه را وستل او د بیت الله په څنګ کښې ئې دواړه پریښودل د بیت الله صرف میدان وه او آبادی نه وه۔ ابراهیم علیه السلام دیته توخه اوبه پریښودې او دے روان شو نو دے ورته اووے چه تړه باری تعالیٰ په حکم سره مونږه دلته پریدے۔ نو دهٔ اووے چه او۔ نو دے اووے "اذا لا یضیعنا" نو چه کله ئې اوبه او توخه د خرماګا نو ختم شوه نو د دے پئ اوچ شو نو دا لاړه د اوبو په تلاش کښې صفا ته او مروه ته به ختله او په مینځ کښې به ئې منډه وهله چه بچے زر او وینی۔ دغه کار اوس د حاجیا نو عبادت دے په اووم ځل په مروه با ندے دے څهٔ آواز واوریده نو د زمزم اوبه بنکاره شوے نو دے جمع کړے ورنه نو دا به جاری وله دے۔ د جرهم قبیله راغله دلته د اوبو د وجه نه آباده شوه نو اسمٰعیل علیه السلام چه لوئے شو نو د دغه قبیلے د جینۍ سره ئې نکاح اوکړه ابراهیم علیه السلام راغے او اسمٰعیل علیه السلام نه وه۔ د دغه بی بی نه ئې تپوس اوکړ نو هغې د کور حال تکلیف بیان کړ نو ابراهیم علیه السلام اووے چه خاوند ته دے زما سلام وایه او دا ورته او وایه چه د کور درشل دے بدل کړی۔ نو اسمٰعیل علیه السلام دغه جینۍ رخصت کړه او بله جینۍ ئې نکاح کړه۔ بیا ابراهیم علیه السلام راغے۔ نو دے جینۍ د کور حال ډیر کمال بیان کړ۔ نو ابراهیم علیه السلام ورته اووے چه خاوند ته دے زما سلام وایه او ورته وایه چه د کور درشل دے ښه دی۔

شعم اجعل بالسدیت ما جعلت بمکة من البرکة. (مشکوٰة ۲۳۹)

تزوج اسمٰعیل برعلة بنت مضاض الجرهمی وله عشرین سنه

درېيم[۳] ځل چه ابراهيم عليه السلام راغے نو اسمعيل عليه السلام لا نه وو راتلے نو دوی ملاقی شو۔ او په شام کښے د ساره بی بی څوی اسحٰق ۴ هم شوے وه نو هغه ده ته د حصار ید واذن کړے وو۔ نو د بيت الله شريف تعمير دوی اوکړ۔

فائده :۔ د ذبح واقعه هم په دے دوران کښے شوے ده۔ چه ابراهيم عليه السلام به په براق سحر مکی معظمے ته راتلو بطور معجزه بيا به واپس کیده شام ته۔ رواه ابو جهيم بروايت حسنه (فتح البارى)

خَتم شو سورهٔ ابراهيم بفضله تع

(۱۱ - ۵ - ۱۴۰۱ھ)

۱۔ ظالم و ترسم که او باور کند　　　وانز ترحم جور را کمتر کند

۱۔ ظالم او ويريږم چه هغهٔ به باور وکړی، ځما د ترس او د غم نه به جور کم کړی۔
الم تر الى الذين بدلوا نعمت الله كفرا واحلوا قومهم دار البوار ۲۸
حدثنا عمرو عن عطاء عن ابن عباس رض هم قريش ومحمد نعمة الله دار البوار النار يوم بدر۔ (البدايه والنهايه۔ ج ۳ ص $\frac{۲۹۵}{۴}$)۔

مجرہ ۱۵

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۵- سُوْرَةُ حِجْر مکی دے -۵۴

قبل انعام ۵۵ و بعد یوسف ۵۳ - زمانہ دَ نزول ئے دورا خیر دَ مکی معظمے دَے

ربط | دَ دومرہ بیانات نہ بعد کہ بیا هم نہ منی نو یو وخت راروان دے چہ نادم بہ شی پہ کینے -

خلاصه | دلائل عقلیه - نمونے (۵) دَ تباه شده ووقومونو - درے (۳) دَ مخکینو امتونو او دوه (۲) دَ دے امت - دیته اشاره ده پہ الکتاب و قرآن مبین سره پہ ابتداکینے تمهید مع الترغیب دے - پہ درمیان کینے اعلان دے چہ دَ ابلیس خبره مه منئ ځکه چہ ستا سو ابائی دشمن دے - او دَ پیغمبر خبره اومنئ ځکه چہ ستا سو خیرخواه دے پہ آخر کینے تسلی ده نبی کریم صلے الله علیه وسلم لره - دوه (۲) وا ره باقی تبعی مضامین دی -

ربما یود الذین کفروا الخ - ۲ - رُبّ دَ پاره دَ تکثیر دے رشیخ؎ او کہ دَ پاره دَ تقلیل شی نو وجه ئے داده چہ کافر بہ بے هوش وی نو چہ کله پہ خودشی نو تمنا بہ او کړی - رتفتازانی)

لو - مصدریه دے -

لقالوا انما سکرت ابصارنا - الخ - ۱۵ - سحر دا دے چہ پہ یو شی باندِ جادوا و کړے شی نو هر چا تہ ماروغیره معلو میدی - او نظربندی داده چہ پہ حاضر ینو جادوا و کړے شی نو نورو خلقو تہ بیا دغه شے سم ښکاری (شیخ؎)

ولقد علمنا المستقدمین منکم - الخ - ۲۴ -

(المستقدمین الخ پہ صفحہ ۲۶۴ اوګوره)

	المستقدمین	المستأخرین	
(۱)	من خلق الله تعـ -	من لم یخلق الله تعالی -	(ابن عباسؓ)
(۲)	قرون ماضیه -	امت محمدیه -	(مجاهدؒ)
(۳)	فی الطاعة -	عن الطاعة -	(حسنؒ)
(۴)	المصلین فی الوقت الاول الکامل	فی آخر الوقت -	(اوزاعیؒ)
(۵)	فی صف القتال -	عن صف القتال -	(مقاتلؒ)
(۶)	الی الصف الاول فی الصلوة -	عن الصف الاول -	(ابن عباسؓ)

واخفض جناحك الخ - ۸۸ - تشبیه دَ داعی دَ طائر سره - استعاره بالکنایه ده - او جناح ورلره ثابتول تخیلیه ده او خفض ثابتول ترشیحیه ده - (بلاغة)

کمآ انزلنا علی المقتسمین الذین جعلوا القرآن عضین - ۹۰ - ۹۱ -

خلورمه نمونه ده دَ تباه شده وُ قومونو - ای نزل علیهم العذاب

کمآ انزلنا الخ - (۱) دولس کسان وو چه کوڅې دَمکې معظمې ئې تقسیم کړې وې - دَ هرې کوڅې په سر به یو کافر ناست وو - دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام او دَ قرآن شریف په حقله به ئې دَ بهرنه راتلونکې خلقو ته دوی کول او وې به ئې چه دا قرآن کهانت دے یا سحر دے یا شعر دے یا دروغ دی وغیره - او نبی علیه الصلوة والسلام ته به ئې شاعر وغیره وې - دوی په آفت سماوی سره هلاک شوی وو - نو موجوده وُ کافرو ته باری تعالیٰ فرمائی چه تاسو به هم دغسې هلاک شئ که دَ کفر نه بس کوئ - (شیخؒ)

(۲) ورکړے مو دے تاله قرآن عظیم لکه چه مو نازل کړے وه کتاب په تقسیم کونکو باندې چه دوی کړو ده وله دے قرآن ټکړې ټکړې - بعض منی چه دَدوی دَخواهش سره موافق وی او بعض نه منی چه مخالف وی دَ دوی دَ خواهش نه - تائید: تجعلو نه‌ٗ

لو یعلم الکافر بکل الذی عند الله من الرحمة لم ییأس من الجنة ولو یعلم المؤمن بکل الذی عند الله من العذاب لم یأمن من النار. بخاری ص ۹۶۷۴ ...

انی انا الغفور ۱۴ ۹م . حد به حد مرغ خدائے پاک را دا انکه ایمان دو ورشت خاک را . ان فی ذالک کر حکام سحرش

کرد قوم لوط را زیر و زبر . بخصد یو گر بر ۲۸۵ کشد تیغ حکم بر بانند کر دبیابان مسم دیگر . اگر یک صدائے کرم

تجعلونه قراطیس تبدونها وتخفون کثیرا (انعام: ۹۱) عثمانی۔

(۳) لله چه ئې نازل کړے دے کتاب په قسم کونکو باندې په عداوت د پیغمبر خپل باندې چا چې کړو ټوټې دے خپل کتاب ټکړے ټکړے بعض منی او بعض نه منی - تائید: قالوا تقاسموا بالله لنبيتنه واهله ثم لنقولن لوليه ما شهدنا مهلک اهله وانا لصادقون (نمل: ۴۹) عثمانی -

فائده:- د قرآن اطلاق په کتب سابقو کیږی - تائید: کان داودؑ یامر بدوابه فتسرج فیقرأ القرآن قبل ان تسرج (مشکوة ص۵۰۹) غریب -

انا كفيناك المستهزئين - ۹۵ - دا پنځه (۵) نفوس ده د تباه شده ؤ تومونو - دا پنځه (۵) کسان دی روستو هلاک شوی وو (۱) عاص بن وائل (۲) اسود بن مطلب (۳) اسود بن عبد یغوث (۴) ولید بن مغیره (۵) حارث بن طلاطله - (معارف)

اوله (۱) نفوس - ۹۱ = دویمه (۲) نفوس - ۸۷ = دریمه (۳) نفوس - ۸۰ -

ولقد نعلم انك يضيق صدرک - ۹۷ - تسلی ده - یعنی د کفارو په خبر وچه دے سینه تنګه شی نو د توحید بیان له زور ورکړه - اجتماعی او انفرادی ترمرګه پورے - (بیت)

اندرین راه میتراش و میخراش تا دمی آخر دمی فارغ مباش (رومی)

نو معلومه شوه چه د مرګه پورے سړے مکلف دے په طاعت چه ذی عقل وی - نو دا دعوی غلطه ده چه په کثرت عبادت سره بیا سړے د عبادت نه وزګار شی - البته په کثرت عبادت سره عبادت د سړی عادت شی بیا پے نه ګمیږی -

حاجی امداد الله صاحب رشید احمد ګنګوهی ته اووے چه ماد خپل حال نه خبر که نو هغه ورته اولیکل چه :-

برزند و عزرائیل گرید نسیه بوم -

(۲) به عهد العهد مولانا درد چه ایمان ئے ورکړو مونږ تا او ویل لو. (۱) صفر شه چه وخت د سحر کیڼ کړو قوم لوط لره واپنده باندے.

(۳) کرہ په غصے سو را او ياسی تيغ د حکم لو پاتے برشی مترب ملائک کا خرو بوځ چار لګان.

(۴) او که آوازه انعام ورکړے نو عزرائیل به او وائی چه حصه به وخیم

(١) امور شرعیه حما امور طبعیه شوی دی۔

(٢) او مادح او ذام را تہ برابر دی۔

(٣) او په نصوص کښے را تہ تعارض ختم شو ہے دے (مولنا طیبؒ)

ختم شو سورة حجر بفضله تعالیٰ

(١٥ - ٥ - ١٤٠١ ھ)

یا رب لك الحمد كما ینبغی لجلال وجهك وعظیم سلطانك۔

تو مگو مارا بدان شاه بار نیست — باکریان کارہا دشوار نیست

یاکریم العفو ستار العیوب — انتقام از ما مکش اندر ذنوب

مسئله تقلید شخصی :۔ عن سعد ابن ابی وقاصؓ عن النبیؐ انّهٗ مسح على الخفين وان عبد الله بن عمرؓ سأل عمرؓ عن ذالك فقال نعم اذا حدثك شيئًا سعدؓ عن النبیؐ فلا تسال غيرهٗ۔ (بخاری ص۳۳)

ان اهل المدينة سألوا ابن عباسؓ عن امرأة طافت ثم حاضت قال تنفر قالوا لا ناخذ بقولك وندع قول زيد ابن ثابتؓ۔ (صحیح البخاری)

اجتهاد منشاء اهل العلم اذا لم يوجد نص صريح فی المسئلة يثبت احد احد جانبيها ويبطل الثانی۔ (منهاج المسلم)

قال ابوموسى اشعریؓ لا تسألونی مادام هذا الحبر فيكم، يعنی عبدالله ابن مسعودؓ - ١٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۶- سُوْرَةِ نَحْل مَكِّي دَه . ۱۲۸

قبل نوح وبعد کهف - زمانه نزول دورِآخیر دَمکی معظم دے

ربط پہ سبب دَ نه منلو عذاب دُنیوی دغه دے راغے نا ڈِم کید، خو درکنار پہ قیامت کښے -

خلاصه پہ دے سورة کښے دوه حصے دی (۱) پہ اوله حصه کښے نفی دَشرک فی التصرف ده - پہ دے حصه کښے اووه دلائل عقلیه - یو وحی - یو نقلی اجمالی دے -

(۲) پہ دویمه حصه کښے نفی دَ شرک فعلی ده - دَ دواړو حصو نه بعد دلیل نقلی تفصیلی دے دَ ابراهیم علیه السلام نه چه متعلق دے دَ دواړو حصو سره او بل دلیل وحی دے نو مجموعه یولس دلائل شو -

پہ ابتدا کښے اشاره ده عذاب دینوی ته او پہ درمیان کښے امور دفعیه عذاب دی - او دَ ځغوی دَ اعتراضو نو جوابونه دی او پہ آخر کښے بطو رتسلّی دَخلورو هدایا تو ارشاد دے -

نور تبعی مضامین دی -

سُبحانه - ۱- دَعذاب اوله وجه ده یعنی دَ شرک دَ وجے نه عذاب راځی -

ینزل الملٰئکة - ۲- دَعذاب دویمه وجه ده - یعنی دَ رسالت نه دَ انکار پہ وجه عذاب راځی -

والخیل والبغال والحمیر لترکبوها وزینة - ۸-

ای تحملوا زینةً - من قبیل علفتها تبنًا وماءًبارداً (شیخ)

لترکبوا مفعول لهٗ دے او لام ذکر شوے دے چه فاعل

دَمفعول لهٗ او دَ فعل معلل یو شوے او دَ زینة نه حذف شوید ے لام ځکه چه فاعل دَ دواړو دیو دے - (غریب) احتج بهذا الأیة من یری تحریم لحوم الخیل و هو قول ابن عباسؓ وتلا هذه الأیة والیه ذهب مالکؒ و ابوحنیفةؒ - (روح) مشکوٰة ص۳۶۰، ج۳۵

- وسخر لکم اللیل والنهار والشمس والقمر والنجوم مسخرات بامره (۱۲) النضج من الشمس والطعم من القمر واللون من النجوم (کفایه)

(بیت)

بادو مه و خورشید و فلک درکارند تا تو نانی بکف آری و بغفلت نخوری
همه از بهر تو سرگشته و فرمانبردار شرط انصاف نباشد که تو فرمان نه بری (سعدیؒ)

اموات -۲۱- دداما یا فی الحال یا فی المال (عثمانی)

فسئلوا اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون - ۴۳ -

دَ دے نه معلوم شو وجوب دَ مطلق تقلید په تقدیر دَ عدم تحقیق سره - دَ تقلید قِسمونه دی (۱) شخصی -(۲) غیر شخصی - په تقلید شخصی باندې قائل دی احناف[1] - شوافع[2] - حنابله[3] - مالکیان[4] - او په غیر شخصی باندې قائل دی اهل حدیث - دا پنځه[5] واړه فرقے اهل سنت والجماعة دی - تقلید حقیقی قبول دَ قول دَ غیر دے بلا دلیله - او تقلید حکمی قبول دَ قول دَ غیر دے سره دَ دلیل نه تقلید شخصی بهتر دے ځکه چه په ده کښې انتظام دے - او بل تقلید غیر شخصی کښې تعارض دَ اصول را زی - مثلاً دَ امام شافعیؒ اصل په نماز کښې نقل و حرکت دی ځکه چه دا عبادت بدنی دے نو دے جهر کوی په تسمیه کښې او په اٰمین کښې او رفعه دَ ید کوی په انتقالات کښې - او دَ امام صاحب اصل سکون دے ځکه چه دا حاضری ده دَ دربار الٰهی - تائید: قوموا لله قٰنتین (بقره: ۲۳۸) نو هغه اخفاٗ کوی په تسمیه او په اٰمین کښې - او رفعه نه کوی نو که یو سړے په تسمیه کښې مذهب دَ امام صاحبؒ او په رفعه دَ

طبقات الفقهاء بدا (۱) چه دَ اصول او فروع استخراج کوی لکه غلور امامان صاحبان (۲) چه دَ فروع ستو یو موافق دَ اصول دَ متقدم سره لکه امام یوسف صاحب (۲۸۹) وغیره (۳) استخراج د حفظ سکر (۱) ... چه پکښې دَ متقد نه روایت نه وی لکه ابوجعفر او طحاوی وغیره (۴) تفصیل کولے شی دَ مبهم قول دَ مجتهد لکه صاحبِ هدایهؒ (۵) ترجیح کولے شی دَ یو قول په بل باندې لکه احمد قدوری صاحب وغیره (۶) تمیز کولے شی دَ ضعیف دَ غیر نه لکه صاحب دَ وقایة الروایة وغیره ۱۲ (۷) چه صرف مقلدین وی په هغوی اتباع لازمه ده دَ علمائ هغوی فتوه هم نه شی ورکولے په دَ نقل نه لکه روستو فقهاء (شور عمدة الرعایه) البته په تعین دَ بعض مجتهدین دَ بعض درجے دَ پاره محل دَ فکر دے خو په مثال باندې کوفت داٗها دَ محصل ذدے ۱۲ ۱۲

(۵) ولعمری انه هؤلاء الملاعنة ما نساحا غراتهم الاصاغر الشهرة بغیر المقلدین الذین سموا انفسهم باهل الحدیث وشتان ما بینهم وبین اهل الحدیث قد شاع فی بلاد الهند وغیرها ا اخبار موضوعه لعبد الحیؒ ص۱۱ ۱۲ سے اعلوا وجدان الدلیل والتقلید محمود دے او بلا وجود الدلیل والتقلید وغیر محمود دے ۱۲ دائد لا حکوا بنالله ۱۲ شرح عقاید نسفی ۱۲ ص۱۲۷ اعلوم بکن لهم و ینعلی

یہ بغیٔ مذ ھب دَ شافعی صاحب مختار کی نو تعارض رازی پہ اُصو لو دِ وری کیٔی ۔ نو غیر مقلد چہ انتخاب من المذاھب کوی نو پہ ھغوی دا خرابی لازمیږی ۔ او صو فیہ جمع بین المذاھب کوی ۔ پہ دے زمانہ کیٔی تقلید محکہ لازم دے چہ دَ اجتہاد شروط نہ شی راتلے ۔

شروط دَ اجتہاد دا دی ۔

(۱) دَ کوم ایتو نہ چہ استنباط دَ احکا موکیږی ھغہ دے یاد وی لفظاً ھم معنیً او معنی لغوی او معنی مراد بہ ورتہ معلوم وی ۔ دا پنځه سوہ ایات دی ۔ 19

۰ او دَ کومو احادیثو نہ چہ احکام راوځی ھغہ بہ ورتہ ھم معلوم وی متناً و سنداً ۔ دا درے زرہ احادیث دی ۔ پہ دے زمانہ کیٔی دَ سند تحقیق مشکل دے بلکہ محال دے ۔ چہ دَ راوی نہ بہ تر حضور صلے اللہ علیہ وسلم پورے تہول راویان ورتہ جرحًا و تعدیلا معلوم وی او کل موضوعی احادیث بہ ورتہ ھم یاد وی ۔ دا ھم پہ دے زمانہ کیٔی نہ شی کیدے ۔

امام مالک صاحبؒ او امام صاحبؒ پہ یوہ زمانہ کیٔی وُہ ۔ او امام شافعی صاحبؒ ورستہ دے ۔ امام شافعی صاحبؒ یودا سے قول نہ دے کړے ۔ چہ ھغہ دَ دواړو اماما نو نہ خلاف وی چہ خرق الاجماع لازم شی ۔ او ھم دغہ سے امام احمد حنبل صاحبؒ دے ۔

انحصار دَ مذاھب پہ څلور کیٔی څمو نږہ دَ عقولو نہ بالاتر دے مبنی دے پہ حکمت الٰھی با نیٔ (نورالانوار)

مونږہ احنافو چہ مذھب دَ امام صاحبؒ مختار کړے دے نو څمو نږہ پہ تتبع سرہ دَ امام صاحب مذھب احادیثو او قرآن سرہ اوفق وہ نو مونږہ محکہ مختار کړ ۔

انور شاہ صاحبؒ فرمائی چہ پہ کوم ځائے کیٔی امام صاحبؒ منفرد وی ۔ او فتوٰی فقھاؤ پہ قول دَ نورو اماما نو کړے وی ۔ نو پہ

دَ سیٹ معطعت بندلنگ ستندلالا قرۃالکیک اعد او اتیعت ھدیہکاو تقلیدنگ ۔ تسعددلی ۔ حاشیہ بخاری ص۲۹۸ ۱۲۰

اھل اللہ جمع بین المذاھب او اھل حدیث انتخاب من المذاھب کوی ۔ شاہ ولی اللہؒ فرمائی اکرحمت و تشدد تعمیل ۔ تقلید

شاه صاحب فرمائی په احیاء تقلید ا ۳ دے په دے اجماع ده (عقد الجید والاشباه) په موجوده
زمانه کښې چه د امورو اربعو تقلید نه کوی مونږ ته نقل دے ٢٩ - (مجموعة الرسائل)

دغه ځائے کښې ما ته د امام صاحبؒ په مذهب کښې دا یو نکتے معلومے
شویدی چه دغه اسرار په نورو مذاهبو کښې نه وی - مثلاً امام صاحبؒ
وائی چه تکبیرونه د ایام تشریق دے د اختر د عصر پورے وائی - او
مفتیٰ به قول دادے چه تکبیرونه د دیارلسمے د عصر پورے وائی
دا اختلاف مبنیٰ دے په دوه روایات باندې - په جهر کښې نو اب
کنړل په د ایام تشریق نه بدعت دے - نو پس د عصر د عید نه
په یو روایت کښې ثواب دے - او په بل روایت کښې چه حضور صلے الله
علیه وسلم جهر د تکبیر کړے دے د عصر د عید پورے - نو دا
جهر پس د عید نه بدعت شو - وما تردد بین بدعة وسنة فیترک
نو ځکه امام صاحب په یو روایت د عصر د عید باندې عمل اوکړو -
مافارق قوله -

وانزلنا الیک الذکر لتبین للناس ما نزل الیهم ولعلهم
یتفکرون ۰ ۴۴ - الذکر قرآن - لتبین حدیث - لعلهم یتفکرون
اجماع[1] وقیاس[3] -

فلا تضربوا لله الامثال - ۷۴ - کفا رو دے چه په دنیا کښې سړے
لوئے بادشاه ته رسی په ذریعه د اقاربو د هغه سړه - په دغه
شکل اولیاء دی - نو باری تعالیٰ په دوی رد کوی چه دا قیاس مع
الفارق دے - مخلوق نه دی خبر نو هغه سړے خبروی په ذریعه سره
او الله تعالیٰ خو خبر دے (عثمانی)

نو امثال جمع د مَثل شوه - یا مه جوړه وئ الله تعالیٰ له مقابل
نو امثال جمع د مِثل شوه - تائید: فلا تجعلوا لله اندادا (بقره ۲۲)
ان الله یأمر بالعدل - ۹۰ - ای بالتوحید - (ابن عباسؓ)
دا امور د فعیه د عذاب دی چه شرک[1] مه کوئ ظلم[2] مه کوئ
احسان[3] کوئ -

الفحشاء - یو رذالت دے چه پیدا کیږی د قوة شهوانی نه -

له په یو حدیث کښې دی چه نبی علیه السلام د اختر د ورځې او د تکبیر تشریق وئیل دی په بل حدیث کښې دی چه نبی علیه السلام ځلور تکبیره وغیره وئیل دی یو د افتتاح او ورکړے زوائد نو امام صاحب په دے حدیث عمل کړے دے ځکه چه په زوره تکبیر خلاف دی او اصل په اذکار کښې اخفاء دے نو ځکه په اقل عمل کړی احتیاطاً مشکوة ص ۱۲۶ ۱۲ ۱۲

کله که فکره کل امت وه نو اجماع ده ورنه قیاس دے ۱۲ ۱۲

سله فان القیاس نوعان، قیاس طرد یقتضی اثبات الحکم فی الفرع لثبوت علة الاصل فیه، وقیاس عکس یقتضی نفی الحکم عن الفرع لنفی علة الحکم فیه فما الله سبحانه حوالک لکل شیء ینفق کیف یشاء و هذا اعلتة یعجز هذه العلة منتفیة فی کل ما سواها ۱۲ از ابن قیم تیجیر ب ص ۲۳۹ ج ۲

فالعمل بالرأي في مسائل الشرع التي ثبت حكمها بغيره الدليل في الكتاب و السنة فقد رخص فيه النبي ﷺ كما
في قوله لمعاذ لما بعثه قاضيًا بم تقضي؟ قال بكتاب الله قال فان لم تجد قال فبسنة رسول الله قال
فان لم تجد قال اجتهد برأيي و هو حديث صالح للاحتجاج به - فتح القدير لمحمد شوكاني من اهل الحديث -
ص۳۴۲

شاه ولی الله فرمائی چه په یو لکه صحابو کښې ۱۹۲ مفتیان وو دوی فتوے ورکولے او منلو ئې ترینه دلیل نه د ے غوښتلے . نو په تقلید باندے اجماع وشوه په زمانه د اصحابو کښې . (عقد الجید)

ص۱۱
شاه صاحب فرمائی په امیانو تقلید لازم دے . په دے اجماع دے . (عقد الجید والاشباه)
د څلورو امامو تقلید چه د ے کوی په موجوده زمانه کښې حجة فاسق دے . (از مجموعه الرسائل)

المنكر - دا پيدا کيږي د قوة وهميه شيطانيه نه - البغي - د قوة غضبيه سبعيه نه (تهانوی)

قال اكثم بن صيفي لما سمعتها كونوا في هذا الامر رؤسا ولا تكونوا ذنابا -
قال عثمان بن مظعون لما سمعتها صار الايمان في قلبي راسخا وحب النبي ﷺ
كاملا (عثمانی) 19

باحسن ما كانوا يعملون - ۹۶ - انما اضيف اليه العمل الاحسن للاشعار
بكمال حسنه لا لافادة قصرالجزاء على الاحسن (ابوسعود)

فاذا قرأت القرآن الخ - ۹۸ - د يو خاص عمل د احياط نه ذکر کيدو
تدبير -

والذين هاجروا الخ - ۱۱۰ -

جائز سفرونه (۱) سفر عبرت (۲) حج (۳) د پاره د معاش چه په
وطن کښې انتظام کم وی (۴) تجارت (۵) درے مواضع
مقدسه اتفاقی - بيت المقدس - مكه معظمه - مسجد نبوی (۶) حفاظت
سرحد (۷) طلب علم (۸) ملاقات اعزه (۹) جهاد - (معارف)

وبالنجم هم يهتدون - ۱۶ - ستوری د دریو مقصد د پاره
دی (۱) زينت سماء (۲) لارے معلومول (۳) رجوم للشياطين (خازن)

من كفر بالله من بعد ايمانه الا من اكره وقلبه مطمئن بالايمان الخ - ۱۰۶ -

قصه د عضل او د قارے خلق راغله او د نبی علیه الصلوة والسلام
نه ئې تبليغی جماعت طلب کړ او د عاصم صاحب نوم ئې خاص
طور واغستو - نو نبی علیه الصلوة والسلام لس کسه جماعت تیار کړ
او امیر د دوی ئې عاصم صاحب مقرر کړ هر کله چه دوی لاړه نو
د کفارو د طرفه بنی لحیان دوی پسے راغله دوی غر ته پناه واغسته
او جهاد شروع شه - ۷ عاصم صاحب د سلافه کافرے ځوئی په احد
کښې مردار کړے وه - نو عاصم صاحب ته پته او لګیده چه دا ځما
د سر بیعه ده - نو الله تعالی ته ئې سوال او کړ چه " اللهم انی حمیت دینک

فضل ۱۲

نو هرکله چه دے شهید شو او کافرو د صدر النهار قاصی لیږلی - نو ورسره یې د سر د ځوکئ د پاره د سر د غوڅولو انتظام اوکړ نو سرے چې راغلے نو دوی سحرراغله - نو د عاصم صاحب رض نو دوی ماښام راغله نو چیاپ پرانغے - نو د وی سحر راغله - نو د عاصم صاحب بد ن مبارک سیلاب چرته دفن کړے وه - دا عجائب د قدرت د بازیګر دی چه شهید ئے کړ نو د سر حفاظت ئے ورلرا اوکړ (شاه کشمیری صاحب) اوکړ د عاصم صاحب رض اختیار په راوستو د مچوکینې وے کما قیل نو دا خو اتهام د خودکشئ دے په عاصم صاحب رض باندې -

عاصم صاحب رض د ځان نه غشی نه شو بچ کولے نو د دے بیت ؎

اولیاء راهست قدرت از اله   تیر جُسته بازآرندش زراه (رومی رح)

معنی دا شوه چه د بدعات غشی په سړی لږی - نو د اولیاء د هدایت نه دغه سړے د دغه غشو نه بچ شی (شیخ رح)

اوه کسه شهیدان شو او زید رض بن دثنه خبیب رض او یو کس بل د دوی په معاهدے سره راکوز شو - نو کفارو دوی او تړل نو هغه یو کس اووے چه دا اول غدر دے زهٔ خو لتا سو سره نه ځم نو هغه ئے هم شهید کړ - زید رض لره د امیه ځامنو وا غستو د قتل د پاره - او خبیب رض حارث بن عمر لره قتل کړے وه - نو دے ئے د حارث په ځامنو خرڅ کړو -

(عبدالله بن طارق رض نے طبیح الارض)

نو چه کله ئے زید مړ کاوه نو د حرم نه ئے بهر کړ ورته ئے اووے که د اسلام نه واپس کیږے نو بچ به شے - نو دهٔ اووے چه دا نه شی کیدے - ابو سفیان لا نه وه مسلمان شوے نو ورته ئے اووے چه که ستا په مقابله کښې موږ ده نبی علیه الصلوٰة والسلام مړ کړو نو خوشحاله به وی نو دهٔ اووے چه ځما د روح او د هغهٔ په پوندہ کښې د ازغی مقابله راشی نو خپل مرګ ته تیار یم - ابو سفیان اووے چه اصحاب رض د نبی ؐ څرنګه په هغه مین دی - نو شهید ئے کړ -

او خبیب صاحب رض ډیره زمانه محبوس وهٔ په مکه معظمه کښې - په

دوران دَحبس کښې دَ کور زنانه وائي چه ما دَے اولیدَ کا چه انګور ئې خوړه او په مکه معظمه کښې دانه دَ انګور نه وه داغیبي رزق وه - نو چه کله دَ ئې شهید کاوه نو چاړه ئې اوغوښته دَ ځان دَ صفائي دَ پاره او غسلخانې ته لاړ نو هلته دَ کور زنانه وړوکے لاړ - نو دَ کور خلق پریشان وو - نو خبیب صاحبؓ اووے چه دا معصوم به څنګه مړکړم -

نو دے ئې دَ حرم نه بهر کړ - دوه رکعته نماز ادا کړ - دا دَ بے ګناه شهید دَ پاره دَ خبیبؓ سنت دی - دَ نماز نه بعد دهٔ اووے چه نماز را ته ډیره مزه راکړے وه - بیائې اووے ے

ولست ابالی حین اقتل مسلمًا　　علی ای شق کان لله مصرعی
وذلك فی دین الاله وان یشأ　　یبارک فی اوصال شلو ممزع

یاالله ځما سلام نبی علیه الصلوٰة والسلام ته اورسوه - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام په ذریعه دَ وحئ خبر شو - نو اوئې وے وعلیک السلام یا خبیبؓ او په مدینه منوره کښې ئې خلق دَ دهٔ دَ شهادت نه خبر کړه -

معلومه شوه چه دا صحابوؓ دا یقین وه چه نبی علیه الصلوٰة والسلام عالم الغیب نه دے یعنی بے دَ وحئ نه نه خبریږی - او نبی علیه الصلوٰة والسلام دَ خپل خوږ ملګری ګواخ نه شو کولے - نو معلومه شوه چه غیب دان او کارساز صرف باری تعالیٰ دے -

وهذا ایمانی وایمان من معی وبذلك امرت وانا من المسلمین -

دا دَ ایمان ګواهی هم ستاسره امانت دے یا مولیٰ په وخت دَ ضرورت به ورنه خپل امانت غواړم - ځما دَ امانت حفاظت به ته کوے دشمن هم صعب وے او پیتا ناچاړه دے (ترغیب)

دَ عمار صاحبؓ پلار یاسرؓ ئې شهید کړ او هغه دَ کفر کلمه او نه وے - او مور سمیهؓ ئې ورله ډیره په بے عزتئ سره شهیده کړه او هغې کلمه دَ کفر او نه ویله - او عمار صاحبؓ دَ کفر کلمه اوویله نو کفار روا زاد کړ - مدینے منورے ته خبر راغے نو نبی علیه الصلوٰة

والسلام اووے". کلا ان عمارا املأ ایمانا من قرنہ الی قدمہ واختلط
الایمان بدمہ ولحمہ فجآء عمار[۲] یبکی فجعل[۳] یمسح عینہ وقال[۴] مالك
ان عاد ولك فعد - (صاوی)
نو معلومہ شوہ چہ کلمہ دَ کفر ویل جائز دی پہ اکراہ کښې
او کہ شہید شو نو دا عزیمت دے -

فلنحیینہ حیٰوۃ طیبۃ - ۹۷ - الاستغنا عن الخلق والافتقار
الی الحق - رضا بالقضا - (قرطبی)

چون چتری سنجری رخ بختم سیاہ باد | در دل اگر بود ہوس ملک سنجرم
آنگہ کہ خبر یافتم از ملک نیم شب | من ملک نیم روز بیک جو نمی خرم

دا جواب دے دَ بادشاہ چہ ھغہ طلب کړے وہ دَ ده نہ دَ اقتدار -
صاحب اللیل فی لیلھم الذّ من صاحب اللھو فی لھوھم -
یو وَلیُّ وائی کہ بادشاہا نو تہ څو نږده بادشاهی معلومہ وے
نو څو نږده نہ بہ ئے دَ اغستو کوشش کاؤہ - (عثمانی)

وما امر الساعۃ الا کلمح البصر او ھو اقرب - ۷۷ -
ای بل ھو اقرب - یعنی لمح البصر دَ پارہ دَ تفہیم دَ مخا طب دے
او پہ حقیقت کښې ترتب دَ مراد پہ ارادۂ خداوندی با نږ آنی دے
او لمح البصر خو زمانی دے -

ولا ھم یستعتبون - ۸۴ - او نہ بہ دَ دوی نہ طلب دَ یخُلُلاَ
کولو او کړے شی - یقال استعتبتہ فاعتبنی ای استرضیتہ فارضانی
(ابو سعود)

ان ربك من بعدھا لغفور رحیم - ۱۱۰ - ای من بعد
[۱] المھاجرۃ والجھاد والصبر فھو تصریح بسبب المغفرۃ - او
[۲] من بعد الفتنۃ المذکورۃ فھو لبیان عدم اخلال ذلك بالحکم
(ابو سعود)

فاذاقھا اللہ لباس الجوع - ۱۱۲ - اضافت دَ مشبہ بہ دے

سہ چہ زړۂ ئے مطمئن علی الایمان وۂ ۱۲

[۱] باز آ باز آ ھر چہ کردی باز آ
گر کبر و کافر و بت پرستی باز آ
این درگہی ما درگہے نا امیدی نیست
صد بار اگر توبہ شکستی باز آ - ۲

مشبه ته - یعنی جوع چه پشان د لباس وه په اشتمال دے -

ان ابراهیم کان امة - ۱۲۰ - ای ماموما - یا پهٔ ده کښے دیر خصائل د خیر جمع شوی وو - (بیت)

ولیس علی الله بمستنکر ان یجمع العالم فی واحد (تلخیص)

واوحیٰ ربك الی النحل - ۶۸ - یو حکیم د شیشی ډیر اولګاو چه د چونډ د کبین چل یا دکړی - مچۍ چه راغلے نو د دننه طرف نه ئے د خاورو الفا په ورکړه (معارف)

انما جعل السبت الخ - ۱۲۴ - اختلاف علمی مراد دے یا عملی - تائید: واسئلهم عن القریة الخ (اعراف: ۱۶۳)

ادع الی سبیل ربك الخ - ۱۲۵ - خلق درے قسمه وی -

(۱) علماء کامل ، هغوی ته دعوة په حکمت سره دے یعنی په قوی دلائل سره (۲) اصحاب د نظر سلیمه - هغوی ته دعوة په موعظه حسنه سره دے یعنی په موثر الفاظو او رقت انګیز ګفتار سره - (۳) اصحاب جدل - هغوی ته دعوة په مناظرے سره دے - ولے چه دلخراش الفاظ په کښے نه وی -

واصبر الخ - دا تسلی ده په دے کښے د پنځو وهدایا تو ارشاد دے - (۱) صبر (۲) عدم حزن په مخالف (۳) عدم دل تنګی - (۴) تقویٰ (۵) اخلاص -

ختم شو سورة نحل بفضله تعالیٰ

(۲۴ - ۵ - ۱۴۰۱ھ)

ثم هذا (یوم الجمعة) یومهم الذی فرض علیهم یعنی الجمعة فاختلفوا فیه فهدانا الله لنا والناس لنا فیه تبع الیهود غداً والنصری بعد غد.

چه خوش گفت سعدیش کتا کا دست ا کرده شب توبه کرد و گرگاه شکست . اگر او توبه بخشد بماند درست ا کر پیمان مایه ثبات نیست سست (سعدی) (ترجمه) څه خلق او وینه دروغجن گنهکار - د شپے به کړی توبه او ورسته او سحر به ئے ماته کړه . که الله تعالیٰ توفیق د توبه راکړی نو پاتے به شی ګنکه ، ګنکه چه وعده هم بیکاره ده .

بسم الله الرحمن الرحيم

۱۷ سُورَةُ بَنِیٓ اِسۡرَآئِیۡلَ مَکِّی دہ - ۵۰

بعد القصص وقبل یونسؑ - زمانه د نزول ئې د مکی معظمې دورِ آخر - د هجرت نه یو کال مخکښې دے -

ربط برائے تسلیم توحید بیان معجزهٔ معراج - کښ بیا هم نه منئ نو هلاک به شئ د مخکښې قومونو په شان -

خلاصه دلائل عقلیه[(۱)] - دلائل نقلیه[(۲)] - د موسیٰ ع[(۱)] او د ملائکو[(۲)] نه او د داؤد ع[(۳)] نه او د کتب سابقو[(۵)] د منونکو نه او بعض ایات معجزه - په درمیان کښې امور دفعیه[(۳)] عن اب او طریقهٔ تبلیغ او اعلان دے چه د چنډ اباؤ دشمن ابلیس لسه مه منئ - او د پیغمبر خیر خواه هدایت تسلیم کړئ - او په آخر کښې دعوهٔ سورة چه "قل ادعوا الله او ادعوا الرحمٰن ایّاما تدعوا فله الاسمآء الحسنیٰ - ۱۰

نور تبعی مضامین دی -

قصهٔ معراج نبی علیه الصلوٰة والسلام د امّ هانیؓ په کور کښې وه - د هغے نه بیا حطیم ته د شپے حلته د ده د زړه صفائی او شوه بیا ورلره براق راغے او بیت المقدس ته لاړ

(بیت)

دران مسجد امام انبیاء شد صف پیشینیان را پیشوا شد (رجائی)

قول انبیاءؑ ورلره راغلی وو - استقبال له په جسم مثالی سره - او عیسیٰ علیه السلام راغلے وه په جسم عنصری سره (ملا علی قاری)

په اوّل آسمان کښې ئې ملاقات اوکړو د آدم علیه السلام سره - په دوئم کښې د یحیٰی او د عیسیٰ علیهما السلام سره - په دریم کښې د یوسف

د معراج نه مقصود ملاؤ شو چه بنده په کمالاتو سره د بندگئ نه نه وځی

شیخ اکبر محی الدین ابن عربی وائی والعبد عبد وان ترقی والرب رب وان تنزل -

چه ممکن است که رود دایهٔ بندگی زجبین زمین فلک شود تاکه خدائے شود -

مشکوٰة ۵۲۶

۹۱۵

علیه السلام سره او په څلورم کښې د ادریس علیه السلام سره او په پنځم کښې د هارون علیه السلام سره او په شپږم کښې د موسیٰ علیه السلام سره او په اووم کښې د ابراهیم علیه السلام سره - په سدرة المنتهی کښې تے جبرائیل علیه السلام پاتے شو لامکان ته نبی علیه الصلوة والسلام لاړ - (بیت)

اکنوں کرا دماغ که پرسد ز باغبان　　بلبل چه گفت وگل چه شنید و صبا چه کرد
وس د چا دماغ دی چه تپوس وکړی د باغبان نه: بلبل څه ووے او گل څه واوریدهٔ او صبا څه وکړه.
(حافظ شیرازیؒ)

باری تعالیٰ ته تے تحفه د توحید پیش کړه چه "التحیات لله والصلوٰة والطیبٰت" - نو باری تعالیٰ اوفرمایل "السلام علیك ایها النبیّ ورحمة الله وبرکاته" - نو نبی علیه الصلوة والسلام اووے "السلام علینا وعلیٰ عباد الله الصّٰلحین" (مرقات)

معلومه شوه چه توحید غته ډالئ ده - نو په توحید کښې چه څوک غدرکوی نو داخیانت دے په تحفه د نبی علیه الصلوة والسلام کښې (غریب)

پنځوس مونځونه پے باری تعالیٰ فرض کړه - د جنتونو او دوزخونو سیر پے باری تعالیٰ اوکړه - په واپسئ کښې په موسیٰ علیه السلام باندې راغے چه د موسیٰ علیه السلام تمنا د رأیت د باری تعالیٰ فی الجمله پوره شی - نو موسیٰ علیه السلام ته ئے بیان اوکه نو موسیٰؑ اووے چه ستا امت دا نه شی کولے د رب نه اسانی اوغواړه نو نبی علیه الصلوة والسلام واپس شو او پنځه پنځه مونځونه کمیده - آخر پنځه پاتے شو په دے بنیؐ صابر شو - نو حکم راغے چه مونځونه پنځوس دی او تاسو ئے کوئے پنځه - واپس راغے او خلقو ته ئے قصه اوکړه - کفارو اووے چه بیت المقدس څنګه دے - نو نبی علیه الصلوة والسلام اووے چه ما ته خفګان راغے نو اسمان ته مِ اوکاته نو بیت المقدس په فضا کښې مخامخ وُه - نو د کفارو جوابونه مے اوکړه - ابوجهل ابوبکر صدیقؓ ته د معراج قصه اوکړه چه دا

شافعی مذہب دی۔ ۳

په هم منئ۔ نو هغهؒ اووے چه او - چه ملک د اسمان نه راځی
نو دے دے لاره شی آسمان ته۔
په معراج کښے نشر الزمان او طے المسافت دے - او باری تعالیٰ
په هرڅه قادر دے - د دے استبعاد د دفع د پاره خلقو قسما قسم
خرافات تیار کړی دی۔ بعضے خلق وائی چه د دنیا نه خو کره ناری
محیط ده نو څنګه بچ۲ تے نه اووت - ورته وایه چه"۔ صاحب البیت
ادری بما فیه"۔ بعض خلق وائی چه اسمان نشتے - ورته وایه " هاتوا
برهانکم ان کنتم صدقین"۔ اودا اعتراض هم ختم شه چه
آسمان خرق او التیام نه قبلوی (تها نوئ)
سبحان الذی اسرا بعبده الخ - ا - د امام صاحبؒ مذهب دے
چه معراج جسمانی په ویخه دے - په دے دلالت کوی لفظ د عبد
او د سبحان - او چه حضورؐ ته کفارو اووے چه د بیت المقدس
محراب وغیره څنګه دی - نو حضورؐ غمګین شو او جواب ورنه کړو
چه ما خواب لیدلے دے -
بعض ته اشتباه راغلے ده د حدیث د شریک نه چه "ثم استیقظت"
نو دوی قول اوکړ چه معراج فی المنام دے -
جواب :- اول شریک قوی نه دے - د واپسیٔ د عالم بالا نه تعبیر
شوے دے په استیقاظ سره - ځکه چه دا کار تر اوسه په عربو
کښے نه وه شوے - نو د دے کار لفظ نه وه په عربی کښے -
(۳) معراج متعدد دے - دا معراج روحانی دو -
(۲) بله اشتباه ده د حدیث معاویهؓ او عائشهؓ نه - ما فقد
جسد رسول الله صلے الله علیه وسلم -
جواب :- (۱) معاویهؓ لا نه وه مسلمان په دوران د معراج جسمانی
کښے - او عائشهؓ خولا وړه وه (۲) .... روک شوے نه وُه یا طلب شوے
نه وه - ځکه چه په اول د شپے کښے حضورؐ وه دلته -

غرو ذرا - ۶۲ قال ولي حين خرج من المسجد سبحان الملك القدوس واتك النبال - واضعا يده اليمنىٰ على القلب ثم قال ان يشأ يذهبكم ويأت ۲۹۹ بخلق جديد وما ذالك على الله بعزيز -

اوپه اخير ٔ شپے کښے بیا هم موجود وه - چه معراج (۳) متعدد دے -

درېيمه اشتباه وما جعلنا الرؤيا التى اريناك الا فتنة الخ - ۶۰ -

جواب :- عالم بالا ته د تلو نه تعبير راغلے دے په رؤيا سره -

(۲) د رؤيا اطلاق په يقيظه هم کیږی (۳) يا معراج متعدد دے (تهانوی)

په یو روایت کښے دی " رأيت نورا يعني غير قاهر للبصر" - په بل روايت کښے دی " نورانی اراه يعنى قاهر للبصر فلا منافات بينهما (عثمانی)

په کوم روايا تو کښے چه راځی چه معراج فى اليقظه دے نو مراد دا دے چه معراج څو نکه د خواب پشا نتے نه وه - او په کومو روا يا تو کښے چه راځی چه معراج فى المنام وه يعنى څو نړه د سير و سياحت پشانتے نه وه فلا منافات بينهما (ترجمان القرآن)

اسرا د مسجد حرام نه وه تر مسجد اقصیٰ پورے - قطعا منکرتے نه کا فر دے ثبوت ئے راغلے دے په قرآن سره - معراج د مسجد اقصیٰ نه دے تر لامکان پورے د دے ثبوت راغلے دے په احاديث سره او منکرتے نه فاسق دے -

اوپه ولقد رآه نزلة اخرىٰ عند سدرة المنتهىٰ (نجم : ۱۴) کښے احتمال دے چه راغے دے په سدره کښے نه وی - اذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال (تهانوی) د مسجد اقصیٰ نه مراد خو مسجد اقصیٰ دے - او د حضرت عمرؓ په دوران کښے د دۀ مرمت شوے وه (تهانوی)

حضور د ام هانیؓ په کور کښے وه د هغے نه ئے مسجد حرام ته او په حطیم کښے وه د حطیم نه ئے نو منافات راشغے په روايا تو کښے -

بارکنا حوله په دے مزارات قیاس کول حماقت دے ځکه چه کوم نص مدرک بالعقل نه وی (۱) نو د هغه تعدیت نا جائز دے بل (۲) په مابین د مقیس او مقیس علیه کښے مساوات شرط دے - دریم (۳) قیاس د مجتهد دلیل دے نه د غیر مجتهد او نه تش قول د مجتهد - یوازے قول

رفع موسواس فقال له الشيطان افمت عليك ان لا تعلم باحد وقلما انت بنفسك فقال والله لا اعلمن احدا الا علمها ۱۲ بلدان موقوف

ووائ الحمد لله الذي عافاني مما ابتلاك به
کله په مریض ووینی او دادعا
۵ ولقد کرمنا الخ ۔ نو دغه مرض به پیښ نشي هر مرض چه وي مشکوٰة
وفضلني على كثير من خلق تفضيلا ۳۱۱ ۔

صرف دَ الله تعالیٰ او دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام دلیل دے اتفاقا ۔ او دَ صحابی رض قول دلیل دے په نزد دَ امام صاحب رح ځکه چه اصحاب تول عدول دی، نو دَ چه قول کښے وَه یا په مدرک بالعقل وی نو عقل دَ دهٔ دَ نورو خلقو دَ عقلو نه بنهٔ دے ځکه ده صحبت دَ نبی ص سره کړے دے یا په دغه خبره مدرک بالعقل نه وی ۔ نو محمول ده په سمع باندے ۔ صحابی رض هغه دے چه لا ندے کړے ئے وی نبی علیه الصلوٰة والسلام په اسلام کښے او مړ وی په اسلام کښے او په درمیان دَ دواړو کښے تخلل دَ رِدّت نه وی دا غلے تحقیق تیر شوے دے (اصول حدیث)

دَ اوّلے رکوع حاصل :۔ حاجت پوا زے دَ الله تعالیٰ نه غوارئے ځکه چه دے سمیع بصیر دے ۔ او دَ دے توحید دَ اظهار دَه پاره معجزه معراج دے ۔ او تورات کښے هم دغه مسئله ده ۔ اے دَ نوح ع اولاد هغه عبد شکور وَهٔ ۔ او که دا مسئله نه منئ نو دَ بنی اسرائیل حال واورئے چه انکار ئے او که نو جالوت پے خدائے تعالیٰ مسلط که نو دوی تائب شو نو باری تعالیٰ ورته بیا حکومت دَ داؤد ع ورکه ۔ نو چه بیائے فساد او که نو بخت نصر پے حاکم شو ۔ او س دا بنی ص راغے که کافر کیږئے نو بیا به په عذاب یږئے او که مسلما نیږئے نو الله تعالیٰ به دربا ندے رحم او کی ۔ او قرآن هم دغه مسئله کوی ۔

ولا تمش فی الارض مرحا ۔ ۳۷ ۔ نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی چه عمل بنده او کی نو ملائک چیرته خوشحالئ سره دغه عمل دَ باری تعالیٰ دلبا رته وړی ۔ نو دَ اول آسمان په دروازه کښے ملک دے ۔ هغه او وائی چه دَ غیبت والا سړی عمل منظور نه دے دَ دویم آسمان والا ملائکه وائی چه دَ غرض دنیا والا عمل منظور نه دے ۔ دَ دریم آسمان والا ملائکه وائی چه دَ کبر والا عمل منظور نه دے دَ څلورم آسمان والا ملائکه وائی چه دَ اعجاب والا عمل منظور نه دے ۔ دَ پنځم آسمان والا ملائکه وائی چه دَ حسد والا عمل منظور نه دے ۔

بنی اسرائیل ۱۱
اذا اردنا ۔ الخ ۱۶
کسرة خبز وقعب ماء وفرد ثوب مع الدابة خیر من العیش فی نعیم یکون بعدها الندامة ۔ الدفاع ص
۔ ۔ ۔ ۔
۵ عقیده عام مسلمانان غوره دی د عامو ملائکو نه ، خاص ملائک غوره دی د عامو مسلمانانو نه او انبیاء غوره دی د ملائکو مقربونه راجح دا ده (عقائد)

وبالحق انزلنہ ۶ ابن سماک تاجر یو ډوډۍ تو ولوشیلہ ۔۔۔ چا نصرانی طبیب لہ ورکہ نو حم لہ
یو سړے وریہ مشہ ۔۔۔ ترتیبہ ماتہ کرہ او ۳۱ او ظهر ودی چہ دا دم پہ ذکر کړی وبالحق ۔۔ (بنی اسرائیل ۱۱)

دشپږم آسمان والا ملائکہ وائی چہ دعدم رحمتہ والاعمل منظور نہ دے۔
داووم آسمان والا ملائکہ وائی چہ دسمعتہ والاعمل منظور نہ دے۔
داتم حلہ پہ دربار اللہ تعالیٰ اووائی چہ د ارادے دغیر والاعمل منظور نہ دے
آخر کښے دا نور کارونہ دی کوم چہ خود اعمل د ده پہ مخ اووهی (منهاج
العابدین للامام الغزالیؒ) ص۹ ۔ فضل تبلیغ مشکوۃ ص۳۶ ۔

ولکن لا تفقهون تسبیحهم ۔۴۴۔ یعنی اے کافرانو تاسو پہ تسبیح
حال نہ پوهیږئ۔ ځکہ پہ دے کښے تدبر تہ ضرورت دے او هم دغسے
پہ تسبیح قالی دمسلمانان کښے تدبر تہ ضرورت دے او هغه ستاسو نشتے
او تسبیح قالی دغیر انسان کښے کشف تہ ضرورت دے رتها نوی)

عسی ان یبعثك ربك مقاما محمودا ۔ ۷۹۔ ای یحمدك فیه
الاولون والاٰخرون۔ دا دشفاعت عظمیٰ مقام دے ۔
کله چہ پہ قیامت کښے باری تعالیٰ فیصلہ شروع کوی او خلقو با ندِ
تکلیف راشی نو جرګہ بہ دآدم علیه السلام خواتہ لاړه شی هغه
بہ ورتہ اووائی نفسی نفسی لست هنا کم یعنی زه د دے نہ یم
نو د نوح علیه السلام ځائے تہ بہ لاړه شی نو هغه بہ هم دغه جواب
اوکی نو ابراهیم علیه السلام بہ هم او موسیٰ علیه السلام بہ هم او
عیسیٰ علیه السلام بہ هم دغه جواب کوی۔ بیا بہ خلق دنبی علیه
الصلوۃ والسلام دلبارہ لاړه شی نو نبی علیه الصلوۃ والسلام بہ
دخدائے تعالیٰ پہ دلبار کښے سجده اوکی۔ نو باری تعالیٰ بہ او فرمائی
ارفع رأسك سل تعطه۔ بیا بہ عام شفاعتونہ شروع شی۔
نو معلومه شوه چہ دشفاعت عظمیٰ دنبی علیه الصلوۃ والسلام
نہ مخکښے خوک شفاعت نہ شی کولے۔ نو پہ قبر کښے شفاعت خو
دشفاعت عظمیٰ نہ مخکښے دے نو ځکه غلط دے۔
قال علیه الصلوۃ والسلام فاکسیٰ حلة من حلل الجنة ثم اقوم
عن یمین العرش لیس احد من الخلائق یقوم ذلك المقام غیری (ترمذی)

ولولا ان ثبتناك لقد کدت یعنی د اللہ تعالیٰ د حکم کولو د وجہ نہ میلان کافرو ستا خوا تہ شوی دے نو معلوم شو عصمت د انبیاؤ ۔۔ تابیان شاء ص۱۱۳ ۔
(۲) قلم ص۴۴
(۳) حدیث لکن اعاننی اللہ علیه فاسلم یعنی اللہ تعالیٰ زما سره دا امداد کړے دے نو زما شیطان مسلمان شوے دے او هغه تہ نہ بچ شوے یم مشکوۃ ص۱۲ ۔
مسئلہ عصمت ابن کثیر ج ۳ ص۵۳ ۔ معارف ج ۵ ص۴۹۹ ۔ روح المعانی ج۸ ص۱۲۵ ۔ تسهیل ۔۔ قرطبی ج ۱۰ ص۳۰۳ ۔ فوائد عثمانی ص۳۸۵ ۔
قال السدی ۔۔ دے دا آیة تہ نبی ۔۔ عزت ورکړے دے ۔۔ حصیص ۔۔ حکمتو تہ ۔۔ نبوده کله چہ ۔۔ بہ پا کستان شو ۔۔

(۱۸)

من ولاسم ... ابو ایوب سجستانی دیو فاسق جنازے ته حاضر نه شو دغه سړی چا په خوب کښې ولیدو ، هغه

او هغه چه الله څه معاف کړم چه ته دومره عاجزے چه نتمانان دِ جنازه له نه راغې هغه او وئیل چه مغفرت ته او وایه

ویسئلونك عن الروح - ۸۵ - قرء اعمش فی روایۃ ابن مسعود ...

وما اوتوا من العلم الا قلیلا - نو معلومیږی د دیته چه خطاب یهود سائلین ته دے۔ او نه دے دا آیات نص په دے کښې چه نه پیجنی یو احد د امتِ محمدی نه حقیقت د روح لکه چه دا گمان کیږی او سکوت د شرع مستلزم نه دے امتناع د معرفت لره بلکه ډیر واره سکوت شرعی حکمه کړے وی چه دغه امر دقیق وی د هغه معرفت عام امت نه شی کولے۔ اگرچه بعض کولے شی۔ پس زده کړه دا خبره چه مونږه د روح حقیقت معلومه ده نو دا دے چه دا روح مبدء د حیٰوۃ ده په حیوان یعنی دا حیوان په نفخ د روح سره ژوند ه کیږی او په مفارقت د روح سره مُرده کیږی۔ بیا چه مونږه دقیق نظر اوکو۔ نو ظاهریږی چه په بدن کښې یو بخار لطیفه دے چه متولد دے په قلب کښې د خلاصے د اخلاط نه۔ د دے تفصیل مذکور دے په کتب د طب کښې۔ او دا سے ساری دے په بدن کښې لکه ماء الورد په ورد کښې۔ بیا چه مونږه عمیق نظر اوکړو نو دا حقیقت سرکند شی چه دا روح په حقیقت کښې سورلی ده د پاره د روح حقیقی۔ او دا روح یعنی بخار لطیفه مطیه ده د پاره د تعلق د دغه روح حقیقی د بدن سره (حجۃ اللہ البالغہ)

د اهل طبو په نزد روح په (۳) درے قسمه دے (۱) طبعی په کبد کښې (۲) حیوانی په قلب کښې (۳) نفسانی په دماغ کښې۔ (قانونچه)

جسد لکه کارخانه روح لکه د بجلی کرنټ۔ (عثمانی)

فابیٰ اکثر الناس الا کفورا - ۸۹ - ای لم یرضوا بخصلۃ سوی الکفر۔ یعنی دا کلام غیر موجب دے معنا نو استثنیٰ په کښې صحیح شوه (ابو سعود)

وانی لاظنك یا فرعون مثبورا - ۱۰۲ - جواب د درشتی په درشتی سره په بعض مواضع کښې مناسب وی (تهانوی)

حقیقت دا دے چه دا سوال دے د هغه روح چه مدبر د بدن دے (روح المعانی) یهودو او وے چه د نبی (علیه السلام) نه تپوس اوکړئ د روح او د اصحاب کهف او د ذوالقرنین که دے دریو جوابونه درکړو نو پیغمبر دے او که دریو جوابونه درنه کړو نو بیا پیغمبر نه دے او که د بعضو جوابونه درکړو نو پیغمبر دے نو خدائے تعالیٰ د اصحاب کهف جوابونه ورکړل په سورت کهف کښې او د روح جوابونه ورنه کړل (وفاق)

قال ورجع ... علی عیضار فی سبیل الله ... وقال ... یجتمع ... عبد امنین وخوفین اذا آمننی فی الدنیا

اخفته فی الاخرۃ واذا خافنی فی الدنیا امنته فی الاخرۃ (اخرجه ... وحم ... ۵)

جهر په دعا کښې تعلیما او دعوة و ترغیبا جائز ده اؤ اصل په دعا کښې اخفاء ده اعراف ۵۵ البته

فائده: صیاحة په دعا کښې مکروه ده مطلقا۔

او قولا له قولا لينا ۔(طٰهٰ : ۴۴) په ابتدا کښې وه او وروستو په انتها کښې ۔

ويخرون للاذقان يبكون ۔ ۱۰۹ ۔ معلوم شو فضيلت د ژړا ۔

قال رجل يا رسول الله ﷺ بما اتقى النار قال ﷺ بدموع عينيك فان عينا بكت من خشية الله لا تمسها النار ابدا ۔ (ابن ابي الدنيا) قال عليه الصلوة والسلام عينان لا تمسهما النار عين بكت من خشية الله وعين تحرس في سبيل الله ۔ قال عليه الصلوة والسلام لا يلج النار رجل بكى من خشية الله حتى يعود اللبن في الضرع ۔ قال عليه الصلوة والسلام لو ان عبدا بكى في امة لانجى الله تعالى تلك الامة من النار ببكاء ذلك العبد (روح)

قل ادعوا الله او ادعوا الرحمن ۔ ۱۱۰ ۔ دعوى السورة ۔ ايا ما تدعوا فله الاسماء الحسنى ۔ د باری تعالی یو کم سل نوموڼه دی چا چه یاد کړه یعنی اعتقاد ئې پرې اوکړو چه دا صفات صرف د باری تعالی دی نو د بل چا نو لاړ به شی جنت ته (حدیث)

ولا تجهر بصلوتك ولا تخافت بها ۔ یعنی دعا په زوره مه کوه کافران ندی او رو هم مه کوه چه اصحاب ستا د دعا یادګیری ۔ عن عائشة رض انزل بهذا في الدعاء (مسلم ص ۱۶۲)

وقل الحمد لله ۔ ۱۱۰ ۔ دا تفریع ده په قل ادعوا الله بانڼ ۔ لم يتخذ ولدا نفی د امداد من الصغير ۔ ولم يكن له شريك في الملك نفی د امداد د مساوی ده ۔ ولم يكن له ولي من الذل نفی د امداد ده د کبیر نه وكبره تكبيرا ۔ سورة په تسبیح شروع شوې وه او په تکبیر ختم شوه او په حمد به کهف شروع شی نو په توحید شروع شو او په توحید ختم شو ۔ دا مراعات النظیر دے ۔

ختم شو بني اسرائيل بفضله تعالى وكرمه

خدایا بعزت که خوارم مکن ‌ ‌ بذل گناه شرمسارم مکن

د یحشرهم يوم القيمة على وجوههم عميا و بكما و صما قال مقاتل هذا اذا قيل لهم اخسئوا فيها ولا تكلمون (مؤمنون ۱۰۸) فیصرون باجمعهم صما و بكما و عميا فلا منافات سمعوا لها تغيظا و زفيرا ورأى المجرمون النار، کهف ۵۳ دعوا هنالك ثبورا ۔ فرقان ۱۳

- - - - - -

يخرون للاذقان يبكون ۱۰۹ ۔ قال رجل يا رسول الله بم اتقى النار قال بدموع عينيك فان عينا بكت من خشية الله لا تمسها النار ابدا ۔ ابن ابي الدنيا ۱۲

(۲) یا جهر په قرءة سره دومره مه کوه چه کفار اوخاندی او دومره رو هم مه وایه چه صحابا تا ته نه اوری ۔ (مسلم) (۳) یا په هر موقع کښې جهر مه کوه یعنی په ظهر او عصر کښې جهر مه کوه، ځکه کفار تو تې کوی، او فجر او عشاء کښې منو کفار ویده وی، او ماښام په خوراک مشغول وی ۔ نو جهر پکښې کوے شی ۔ تسهیل ص ۳۸۱ ۔

سگ ... کهف پلے روزے چند پائے نیکان گرفت ... مردم شد - چو نوح بابدان نشت خاندان نبوتش گم شد

بلیدان نشت
شریف
خاندانی شرافت
گم شد -
نجوالمعد

اصحاب کهف
(۱) مکسلمینا
۲- تملیخا -
۳- مرطوس
۴- بینوس
۵- ساربنوس
۶- زرنوس
۷- کشفطوس
(شپنکے)
(۸) قطمیر
(سپے)

بسم الله الرحمن الرحيم

۱۸- سُوْرَةِ کهف مکی دے - ۷۹

****

بعد الغاشية و قبل النحل - زمانه نزول دَ مکی معظمے دور آخیر

ربط رفعیه شبهات چه وارد یږی په نفی دَ شفیع قهری باندے یعنی په توحید باندے -

خلاصه دَ څلورو شبهو جوابونه (۱) دَ اصحب کهف متعلق (۲) دَ جنات متعلق (۳) دَ خضرؑ متعلق (۴) دَ ذوالقرنین - چه دوی به غیب دان کارساز وی - ځکه چه دَ دوینه خوارق صادرشوی دی او خلق دوی له ربلی -

(۱) دَ اول جواب حاصل " انهم فتية امنوا بربهم " - ۱۳ - یعنی هلکان وو خو مؤمنان وو - دَ دوی پخق کښے افراط تفریط مه کوئ -

(۲) دَ دویم جواب حاصل " ففسق عن امر ربه " - ۵۰ - یعنی دَ جنات ښکی خو فاسق دے دَ هغه نه څنګه امداد غواړئ -

(۳) دَ دریم جواب حاصل " ما فعلته عن امری " - ۸۳ - یعنی خضرؑ وائی چه ما دا کارنه دے کړے پخپل اختیار -

(۴) دَ څلورم جواب حاصل " انا مکنا له " - ۸۴ - یعنی ما ورله طاقت ورکړے دے -

دَ اولے شبهے دَ رفع نه بعد دَ اصلاح دَ منکرینو دَ پاره امور ثلاثه دی (۱) سلب دنیا - (۳۲) (۲) تقلیل دنیا (۴۵) (۳) عذاب عقبیٰ (۴۷) - او څلورامور متفرعه دی از ۲۶ -

دَ دویم جواب نه بعد زجرونه دی په ابتدا کښے تمهیدی بیان دے په آخیر کښے پوره رکوع ده دَ هغے اول حصه کښے جواب اول (۱) باندے بالذات او ثانی (۲) باندے بالتبع متفرعه ده - او دویمه حصه په جواب

ثالث باندے بالذات او رابع باند بالتبع متفرع دہ۔

دَسورۂ کهف نه دَقرآن دَرېمه حصه شروع کیږي تر سورۂ سبا پورے نو ځکه په الحمد سره شروع شه۔ دا سورۃ دَدے حصے حاصل دے بیان سلطنت یعنی په تخت دَ پادشاهئ باند باری تعالیٰ پخپله دے۔ او چاته ئے څه شے نه دے حواله کړے۔ دَدے څلور(۴) حصو بیان امام ربّانی صاحب دَحضرت علی کرم الله وجهه نه نقل کړے دے۔

وینذر الذین قالوا اتخذ الله ولدا -۴- اعادۂ بعد عهد ده براۓ بیان منذر له۔

ام حسبت ان اصحاب الکهف والرقیم -۹- دَ اولے شبهے جواب دے رقیم غار ته وائی نو اصحاب کهف او رقیم یو دی۔ یا دَ رقیم قصه په حدیث کښے ده چه هغه درے کسه په غار کښے بند شوی وو۔ او هغو خپل خپل عمل باری تعالیٰ ته پیش کړا و آزاد شو دا قصه مخکښے تلیده۔ یا رقیم مشتق دے دَ رقم نه یعنی بادشاه دَدوی نومو نه لیکلی وو۔

من یهدی الله فهو المهتد ومن یضلل فلن تجد له ولیا مرشدا -۱۷- یعنی چه څوک و وائی چه دَ نورا وخته دَ باری تعالیٰ تصرف و' دَدوی په کښے هیڅ دخل نه وو نو دغه هدایت دے او چه څوک دَدوی تصرف ثابتوی نو ګمراه شو۔

قال الذین غلبوا علیٰ امرهم لنتخذن علیهم مسجدا -۲۱- حکی ابن جریر فی القائلین ذلك قولین (۱) احدهما انهم المسلمون (۲) والثانی اهل الشرک منهم فالله اعلم۔

والظاهر ان الذین قالوا ذلك هم اصحٰب الکلمة والنفوذ ولکن هل هم محمودون ام لا فیه نظر لان النبی صلی الله علیه و سلم قال لعن الله الیهود والنصاری اتخذوا قبور انبیآءهم و صالحیهم مساجد یحذر ما فعلوا وقد روینا عن امیر المؤمنین عمرؓ

الباقیات الخ ۴۶ توصیف بعمال متعلقه ده یعنی ثواب باقی دے نبی علیه السلام فرمائی تکبیر تهلیل تسبیح ولاحول ولاقوة الا بالله دی (اخرجه الحاکم وصححه) روح المعانی ص ۲۸۰ ج ۱۵ حاشیه ۲ بغوی ص ۳۹۶ نبی علیه السلام فرمائی چه باری تعالیٰ په چا مهربانی وکړی او هغه وائی ماشاء الله لاقوة الا بالله نو دنعمت به کړی باری تعالیٰ دهغه نه آفت تر مرګه۔ روح ص ۲۸۰ ج ۱۵

مجمع البحرین ۶۰ الخ بحر قلزم او بحر ازرق یا نور اقوال دی روح ص ۳۱۴ ج ۱۵

فقال لصاحبه ۳۴ اسم المشرک قطروس و اسم المؤحد یهودا ۱۲۰

ابن الخطاب رضي الله تعالى عنه انه لما وجد قبر دانيالؑ في زمانه بالعراق امران يخفى عن الناس وان تدفن الرقعة التي وجدوها عنده فيها شيء من الملاحم وغيرها - (ابن كثير: ج٣ : ص٧٥)

و يقولون سبعة وثامنهم كلبهم - ٢٢ - دا قول صحيح دے او ابن عباسؓ صاحب وائی چه الا قليل کښے زه يم او دوی اووه دی او اتم ئے سپے دے ځکه چه د دے قول باری تعالیٰ تردید نه دے کړے په رجما بالغيب سره او د مخکښے قولونو رد شوے -

او بل قال قائل منهم - ١٩ - نه نوو او د قالوا لبثنا نه درے او د قالوا ربكم نه درے معلوم شو مجموعه اووه شو -

فلا تمار فيهم الا مراء ظاهرا - جګړه په حق د دوی کښے مه کوه چه مړه دی یا نه او په کوم ځائے کښے دی ځکه دا جګړه بے فائدے ده - البته ظاهر جګړه کوه - یعنی که چا دوی ته غيب دان يا کارساز اووے نو وايه چه نا غيب دان کارساز نه دی بلکه فتية يعنی هلکان دی او که چا د دوی تو هين کاوه نو ورته وايه چه غلط شوے - آمنوا بربهم - ١٣ -

ولبثوا في كهفهم ثلث مائة سنين وازدادوا تسعا - ٢٥ - یعنی قمری کلونه درے سوه اونهه وه - او شمسی درے سوه ؤو (عثمانی)

ابن عباس صاحبؓ فرمائی چه دا باری تعالیٰ قول د خلقو نقل کړے دے نو ځکه پے باری تعالیٰ رد اوکړو - قل الله اعلم سره مولانا اشرف علی صاحب فرمائی چه باری تعالیٰ خو بیا قل ربي اعلم بعدتهم - ٢٢ - سره رد کړے دے نو دلته ئے رد نکړه رد کیږی -

فوجد عبدا من عبادنا - ٦٥ - دا خضر علیه السلام وه خضر ئے لقب دے او نوم ئے بلیا دے او کنيه ابو العباس وه

موسیٰ علیه السلام سوال اوکړو چه اے الله ځما قبر بیت المقدس ته نزدے کړے او د عین بیت المقدس سوال ئے اونه کړو چه خلق پرے ګمراه نه شی (بخاری ص١٧٨)
نبی علیه السلام فرمائی اللهم لا تجعل قبری وثنا يعبد نو ځکه د انبیاء او د اصحابؓ قبرونه مستور دی سلطان قلاوون صالحی ګنبت خضراء لره جوړ کړے دے ٦٧٨ھ کښے هوا پرست ؤ (راه سنت ص١٩٣)
د کوم مسجد نسبت د تبرک چه اولیاء ته کیږی په هغوئ کښے مونځ مکروه دے ځکه چه په عبادت کښے توجه راځی غير الله ته (حکایات اولیاء)
مولانا اشرف علیؒ نو ځکه شاه اسحق صاحب په هغه مسجد کښے مونځ نه کولو چه هغه (رباني په ص٣)

من ابناء الملوک (نبراس) قال علیه الصلوٰۃ والسلام انما سمی خضرا لانه اذا جلس علی فروۃ فاذا هی تهتز من خلفه خضراء (بخاری)

دنبی علیه السلام په وفات کښے هاتف دوی (السلام علیکم اهلبیت ورحمۃ الله وبرکاته ان فی الله عزاء من کل مصیبۃ - قال علی کرم الله وجهه اتدرون من هذا وهوالخضر ؏) (مشکوٰۃ ص۵۵۵)

ویر علماء او صلحاء وائی چه خضر ؏ ژوندے دے او بعضو خو لیدلے دے - امام بخاری، امام ابن قیم، شیخ العلام ابن تیمیه، امام ابن کثیر امام ابن جوزی وائی چه خضر ؏ وفات دے - او بحر محیط والا وائی والجمهور علی انه مات - اوکه ژوندے وے نو دنبی ؐ سره به جهاد دوتہ حاضر شوے وہ - تائید: واذ اخذ الله میثاق النبیین الخ - (ال عمران ۸۱) (شیخ سرحد) 20

خضر یو منصب دے د ولی لو هغه لیدلے شوے دے - او اعمال هم مشکل کیږی - په دے مسئله کښے چیړبے فائدے دے دا مسئله اختلافی ده - (غریب)

استطعما اهلها فابوا ان یضیفوهما - ۷۷[له] - الاستطعام وظیفۃ السائل - والضیافۃ وظیفۃ المسئول (روح: ج ۹۱ ص۷)

یعنی مصداق د دواړو یو دے او فرق ئے اعتباری دے - نو په دے حدیث کښے چه (اصنعوا لال جعفر طعاما فقد اتٰهم ما یشغلهم) (مشکوٰۃ: ص۱۵۱)

الطیبی فرمائی - دل الحدیث علی انه یستحب للاقارب والجیران تهیئۃ الطعام لاهل المیت ویحمل لهم الطعام ثلاثۃ ایام مدۃ التعزیۃ واصطناعه من بعید او قریب للنائحات شدید التحریم واصطناع اهل البیت له لاجل اجتماع الناس علیه بدعۃ مکروهۃ بل صح عن جریر ؓ کنا نعده من النیاحۃ - او د نائحے په حق کښے نبی علیه الصلوٰۃ والسلام فرمائی (النائحۃ اذا لم تتب قبل موتها تقام

(رباطے د ص۲۰۶) جوړ کړے وه شاه عبدالعزیز صاحب په جوار د مقبرے د شاه ولی الله صاحب کښے حکه چه په دغه زمانه کښے د ا توجه غیرالله ته نه وه او د روستو دا توجه پیدا شوے وه ۱۲

مولنا اشرف علی صاحب فرمائی چه دا مسجد حکه جوړ شوے وو چه د اصحاب کهف عبدیت ثابت کندشی ۱۲ د توحید په مسئله کښے ډیر احتیاط لازم دے (غریب)

له لکه د طعام نسبت چه او شی فاعل ته نو صدور دے او مفعول ته نو وقوع دے (شیخ سرحد)

اتیناهٗ رحمۃ الخ - ۶۵ - ای نبوۃ - تائید هود ۲۸ ، ۶۳

فقال لصاحبه ۳۴ - نوم د مشرک قطروس او د موحد یهوذا دے ۱۲

یوم القیٰمۃ وعلیہا سربال من قطران ودرع من جرب) رواہ مسلم مشکوٰۃ ص۱۵۰

نو د دینه منع دَضیا فت اغستل بدعت شائع کول دی -

وفی البزازیہ ویکرہ اتخاذ الطعام فی الیوم الاول والثالث وبعد الاسبوع ونقل الطعام الی القبر فی المواسم (فتاوی دیوبند ص۸۶)

او دَعاصم بن کلیب حدیث چه استقبله داعی امرأته الخ (مشکوٰۃ ص۵۴۴)

دَدے حدیث حواله ده په ابوداؤد هلته داعی امرأة دے (ابوداؤد ص۱۴۳)

او مسند امام اعظمؒ ص۲۱۳) کښے داعی رجل دے[له] -

په مقدمه دَ (مسند امام اعظمؒ ص۴۱) کښے دی دَعاصم بن علیب

په حق کښے چه (رجالا رجاء) - دَحدیث دَبخاری ص۸۱۵ - دَتبلیغی نمایندګان

ثابتول حماقت دے دا خو دَقبیلے دَ دوا دی غمجن مریض لره - بدین عقل و دانش بباید گریست -

لطیفه چالیونی تداوے چه دُوه[۲] دَرے[۳] خوشو - هغه اوے چه پنځه دوچے - نو هغه ورته اوے چه دوچے دَکومه راغلے - هغه ورته اوے چه دا خوځما مقصد دے - نو دغسے ماخامے دَ بدعتی مقصد دے - (مولانا عبد الغفور صاحبؒ)

فکانت لمساکین - ۷۹ - سموا مساکین لزمانتهم او ان السفینة لم تکن ملکا لهم (روح)

فکان ابواه مؤمنین - ۸۰ - اسم الملک جالندی ابن کرکر بجزیرۃ اندلس اول الرجل افسد فی البحر کالقابل فی البر واسم ابیه کازیرا وامه سهوا (روح)

وکان تحته کنز لهما - ۸۲ - عن الحسن هو لوح من ذهب مکتوب فیها (بسم الله الرحمٰن الرحیم عجبت لمن یؤمن کیف یحزن - عجبت لمن یوقن بالموت کیف یفرح - عجبت لمن یعرف الدنیا کیف یطمئن الیها - لآ اله الا الله محمد رسول الله) (ابن جریر)

وما فعلته عن امری - والجمهور علی ان الخضر نبیؑ وکان علمه

له یو انصاری نبی علیه السلام لره دعوت کړے وُه نو انصاری په موقع نه وُه نو بنځے دَهغه سړی په نبی علیه السلام پسے اولیږه نو ځکه په بعض روایتو کښے راځی استقبله داعی رجل، وداعی امرأة وداعی امرأته

۱۲ ۱۳ شیخ سرحد

اما الغلام: اسمه جیسور بخاری ص۶۹۲

خلاف دو بعضه نه چه پل ته پکښے نقصان نه وی نو جائز دے -

که خضرؑ نبی وی نو هغه دا کار ونه په وحی سره کړی دی او که ولی وی نو په قیاس عامعض شرع بدے کړے وی او بیا سابقه په قیاس او په دلیل ظنی سره پکښے تحقیق جائز دے - (تهانویؒ)

معرفة بواطن قد اوحيت اليه وعلم موسى الاحكام والفتيا بالظاهر (بحر محیط) نو دغه کا روښانه کړی وه په وحئ سره او که ولی وی نو دغه کاروښانه کړی دی په الهام سره او په اديانو سا بقوکښې تخصيص دَ نصوص په الهام سره کیدے شو نو په دین دَ محمّد صلی الله علیه وسلم کښې (تها نوی) او خلاف دَ موسیٰ دَ وعدے نه جائز وه ځکه چه بل چا ته ئے څهٔ نقصان نه رَسا وُ (تها نوی)

ویسئلونك عن ذی القرنین - ۸۳ - وجب القطع بان المراد من ذی القرنین هوالاسکندر الرومی المقدم بالفئ سنة عن الاسکندر اليونانی المشرک القاتل للدارا ووزیره ارسطاطالیس ووزیرالاول الخضرع (روح) په نظام الدین صاحب باندِ په سکندر نامه کښې اشتباه راغلے ده دَ دواړو په حق کښې (نقیب احمد شارح سکندرنامه)

قالوا یا ذاالقرنین ان یأجوج وماجوج مفسدون فی الارض - ۹۴ - اخیره زمانه کښې به کفار یو طرفته شی او مسلمانان به بل طرفته شی مهدی ع به پیدا شی دے حَسَنی او حُسَینی سیّد دے - په خوئ او شکل کښې دَ نبیؑ سره مشابه دے نوم ئے محمّد او دَ پلار نوم ئے عبدالله دے - دَ هغه سره به کرهًا بیعت اوشی - په مقام ابراهیم کښې بیا به شام ته لاړشی نو عیسیٰ علیه السلام به نازل شی دَ اسمان نه - دَ دهٔ وزارت به کوی بیا چه مهدیؑ وفات شی نو عیسی علیه السلام به خلیفه شی او دجّال به دَ دهٔ دَ لاسه مردار شی - دجّال یوه لویه فتنه ده هر پیغمبرؑ تے نه خپل امت یرَه ولے دے - دَ دهٔ په جبین لیک دی، ک، ف، ر، یوه ستر ګه ئے با ته او بله تشه ده - ابن صیاد شیبهی دجال دے نه عین دجال - دَ حدیث نه دا معلومیږی - بیا به باری تعالی یاجوج ماجوج راوباسی - او عیسی علیه السلام به سره دَ ملګرو کوه طورته لاړ شی - دا یو خاص قوم دے - روسیان چینیان هم شیبهی یاجوج ماجوج دی نه عین دوی - بیا به دَ عیسیٰ علیه السلام په خیر وسره

ه
اے کل از چه
باکلان آمیختی
تومگر از شیشه
روغن ریختی
افحسب الخ ۱۰۲
دا اول حصه
دَ رکوع ده یعنی
اولیاء شفیع
تهری نهٔ دی
نو جنات چه
دویمه قصه ده
په طریقه اولیٰ
سره شفیع تهری
نهٔ دی.
قل لو کان الخ -۱۰
دا دویمه حصه
ده دَ رکوع چه
غیبدان صرف
باری تعالیٰ دے
دَ خضرؑ نو
سکندرؑ په
طریقه اولیٰ
سره کارساز
نهٔ دے او نه
شفیع تهری دے
کارسازی نیو
په غیبدانی سره
متفرع ده -۱۲

یاجوج ماجوج کی غذا ایک سانپ ہے جو آسمان سے روزانہ گرتا ہے وہ اتنا بڑا ہوتا ہے کہ پورے لشکر کو کافی ہو جاتا ہے (مولانا محمد یعقوب)

دوی هلاک شی ۔ نو عیسیٰ علیه السلام به دا کو ژغوری (علامات قیامت)

فائده:۔ سد سکندر به په یو جزیره کښې وی ۔ د خلقو دعوی چه موږه دنیا لټولې ده او دا دیوار نه دے موندلے دا دعوی غلطه ده ۔ امریکا لږه زمانه اوشوه چه معلومه شوے ده ۔ دغسې سد سکندر به هم معلوم شی ۔

(بیت)

ستبدی لک الایام ماکنت جاهلا ویأتیک بالاخبار من لم تزود (دو)

افحسب الذین کفروا ۔ ۱۰۲ ۔ تراکیب (۳) ۔

(۱) افحسبوا اتخاذهم نا فعالهم ۔

(۲) افحسبوا انهم یتخذ ونهم اولیآء علی معنی ان ذلک لیس من الاتخاذ فی شئ لما انه انما یکون من الجانبین ۔ فافهم ۔

(۳) افحسبهم ای کا فیهم ان یتخذ وا اولیآء (ابو سعود)

قل انما انا بشر مثلکم ۔ ۱۱۰ ۔ معلومه شوه چه نبی علیه الصلوة والسلام بشر دے نه نوری ۔ البته نوریه دے معنیٰ سره دے چه هادی دے او معصوم دے ۔

ختم شو کهف بفضله تعالیٰ

خدایا بذلت مران از درم که صورت نه بندد در دیگرم

ئے اکفر دا بی یعنی مطلوف علیه مقدر از ابو سعود ج ۳ ص ۲۶۹ ۱۲

ئے حذف د مفعول ثانی د افعال قلوب جائز دے په قرینے سره د اقتصار نه دے ۱۲

ئے فالهمزة لانکار الوقوع مثل عاضرب ابی او فی الوجهین الاولین لانکار الواقع مثل اضربت اباک ۱۲ از ابو سعود ج ۳ ص ۲۶۹ ۱۲

قل انما الخ ۱۱۰ ۔ دا مراعات التکلیم دے یعنی په سر د سورة او آخر د سورة کښې اعلان دے چه نبی علیه السلام عبد دے او بشر دے ۔ حاجت روا او شفیع قهری نه دے ۔ ۱۲

واشتعل الراس الخ - قال محمد بن منصور رأيت يحيى بن اكثم القاضي في المنام ، نو هغه اوکړه هغه دیارته پیش شوم ، نو ما ته ئې اووئيل يا شيخ السوء لولا شيبتك لأحرقتك بالنار ، نو هغه په خپوده شوم ، ويرېده شم

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۹- سُوْرَةُ مَرْيَمَ مَكِّيَّةٌ دَے - ۹۸

بعد الفاطر وقبل طٰهٰ - زمانه د نزول د هجرت حبشه نه مخکښې ده

ربط د بعضو نورو شبهو رفعه بطور تتمه -

خلاصه د دريو فريقو نه رفع شبهات (۱) د انبياؤ نه (۲) د مقربين نه (۳) د ملائکو نه -

په انبياء کښې د ذکريا اود عيسىٰ او د ابراهيم تفصيلي بحث د پاره د اصلاح د يهودو او د نصاراؤ او د مشرکانو د عرب - او د نورو انبياؤ اجمالي بيان دے -

د يو اعتراض جواب دے (۲) دوه ځله چه هر کله په دے فريقو کښې حاجت روائي نشته نو خلق ئې ولے بللې په حاجات کښې - جواب دا د باغيانو تحريک دے - په آخير کښې په مسئله د لم يتخذ ولدا باندې زور دے -

كٓهٰيٰعٓصٓ (۱) الله كاف ويده فوق الايدى وعالم وصادق (جامع)

ولم اكن بدعائك رب شقيا -۴- په دے ايات کښې توسل دے په خپل عجز سره او د باری تعالیٰ په نعمت سره - د حاتم طائی ځنګے ته يو سړے لاړ نو هغه ورته اُووے چه ته څوک ئې هغه اووے چه هغه څوک يم چه تا ورسره خه کړی وو- مخکښې کال - نو حاتم اووے چه بخير راغلے ما ته دے ځما احسان سفارشی کړو -(قرطبی-ج-۱۱-ص۸)

قال رب انی يکون لی غلام -۸- دا د قبيلے د تعجب يه د بشارت نه دے -

(بيت)

باز گو آن قصه کان شادی فزاست روح ما را قوت و دلها را فزاست

فحملته فانتبذت به مكانا قصيا -۲۲- پادری فنڈر وائی چه

فتمثل لها بشرا سويا ۱۷: يعنی ملک نوروځه خوراغے په شکل د سړی ليکن په قرانی کښې چرته نيشته چه نبی نوروځه خوراغلے دے په شکل انسانی کښې ۱۲ ۱۲ ۱۲ نت

نو ما اووے ما هكذا حدثت عنك قال ما حدثت عنی قال قلت حدثنی فلان الخ - قال حدثنی محمد رسول الله قال حدثنی جبريل قال قال الله تبارك وتعالى ما شاب عبدی فی الاسلام شيبة الا استحييت منه ان اعذبه بالنار - قال صدق فلان وفلان وصدق محمد رسول الله وصدق جبريل انا نختة ان تقربه الى الجنة - (تفسير مظهری)

۱. او واليد هم قصه په خوشحالی زياتوی روح څو نيولو طلعت وعزيکله روح زياتوی-

ان منکم - ۷۱ - قال لا یموت لمسلم ثلثة من الولد فیلج النار الا تحلة القسم - مشکوٰة ص۱۵۱

جبارا شقیا - ۳۲ - هماے برسر مرغان ازاں شرف دارد ۳۱۲. کہ استخوان خورد طائرے نیاز آرد -

دَ انجیل لوقا نہ معلومیږی چہ عیسی علیہ السلام دَ بیت اللحم کلی پہ غوجل کښے پیدا شوے دے - او دَ قرآن نہ معلومیږی دور دراز مکان کښے دَ خرما دَ ونے دَ لاندې پیدا شوے دے - دَ حقانی والا جواب کوی چہ دَ قصیا معنیٰ دور و دراز نہ دہ بلکہ یو طرف دے - او دا څۀ محال دہ چہ دَ کرمۍ پہ وخت څاروی دَ خرما دَ ونے دَ لاندې خلق تړی -

سریا - ۲۴ - چینہ یا سردار دواړہ معانے صحیح دی - ابوالکلام آزاد وائی چہ معنیٰ ئے سردار دہ ځکہ چہ فی یاد دَ مریم دَ ډیر دَ تنده ئینہ خو نہ وہ - لیکن -

فکلی واشربی - ۲۶ - نہ ظاهرا معلومیږی چہ دَ سریٰ معنیٰ چینہ دہ - یعنے دا داسے با برکتہ بچے دے چہ اوچہ زمکہ کښے چینہ پیدا شوہ او دَ اوچے ونے نہ بار پیدا شو - (عثمانی)

نذرت للرحمان صوما - پہ دغہ زمانہ کښے پہ روژہ کښے امساک وہ دَ مفطرات ثلاثہ نو وش او هم دَ خبرو نہ - لیکن نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام منع کړے دہ دَ صوم الصمت نہ - چہ صمت دَ شعائرو دَ روجے نہ او ګڼړی -

ابوبکر رضؓ داخلہ شو پہ یوہ ښځہ چہ نذر ئے کړے وہ چہ خبرے بہ نۀ کوم نو ورتہ ئے او وے چہ اسلام دا خبرہ ختمہ کړے دہ پس خبرے کوہ (روح)

اسمع بهم وابصر - ۳۸ - پہ نزد دَ سبویہ صار واذا سمع پہ نزد دَ اخفش صیرهم ذا سمع -

وما اسمعهم پہ نزد دَ سبویہ ای شئ اسمعهم - او پہ نزد دَ اخفش الذی اسمعهم شئ عظیم -

ابراهیم - ۴۱ - پہ سریانی کښے معنیٰ ئے اب راحم دہ -

وکان رسولا نبیا - ۵۱ - عام مفسرین وائی چہ دَ رسول او دَ نبی پہ درمیان کښے عموم او خصوص مطلق دے -

هما مارغہ پہ مارغانو کښے څکہ مینہ دہ چہ هډوکی خوری او دَ مرغان نہ آزاروی -

والباقیات الصلحت -٦٦- قال اذا مات الانسان انقطع عنہ عملہ الامن ثلاث الامن صدقۃ جاریۃ اوعلم ینتفع بہ او ولد صالح یدعوالہ ٣١٣ مشکوٰۃ ص٣٢ مریم ١٩

او مولانا اشرف علی صاحبؒ فرمائی چہ رسول هغه ته وائی چه مخاطب ته نوے دین رسوی۔ او نبی صاحب د وحیٔ ته وائی۔ نو په مابین د دواړو کښې عموم او خصوص من وجهٍ دے۔

ماده اجتماعی لکه نبی علیه الصلوٰة والسلام او ماده افتراقی په جانب د نبیؑ کښې لکه انبیاء د بنی اسرآئیل او ماده افتراق په جانب د رسولؑ کښې لکه رسل د عیسیٰؑ۔

والباقیات الصلحت -٧٦- (١) اعمال صالحه چه پاتے کیږی د خپل صاحب لره۔ یا (٢) صدقه جاریه۔ تائید: عن ابی هریرة رضی الله تعالیٰ عنه قال قال رسول الله صلے الله علیه وسلم اذا مات الانسان انقطع عنه عمله الامن ثلاثة الامن صدقة جاریة۔ او علم ینتفع به۔ او ولد صالح یدعوله (مسلم۔ مشکوٰة ص٣٢)

رئیا -٧٤- ډول ډال۔

رکزا -٩٨- د خولے معمولی آواز۔

همس - د خپو غلے آواز۔

ختم شو مریم بفضله تعالیٰ

(٤-٣-٦-١٤٠١ھ)

فاروق اعظمؓ کی اسلام کیلئے اتنے خدمات ہیں کہ آج بھی اسلام کا کھاتہ کھولو تو عمرؓ سے بقایا اسلام کے نام نکلے گا۔ عمرؓ مراد ہے کہ رسول اللہؐ کی دعا سے مسلمان ہوا ہے اور دوسرے صحابہ مرید ہے نبیؐ کے۔ از علماء راشدہ (بخاری)

واتینٰہ الحکم امام شافعیؒ درس کوی علماء او طلباؤ ته حوږ دوکاهم حکم ورکوی مسئلۃ ئی پوره کیناسته وکه په زړه پیکی داچو علماء حیران شو مونږ صفته او ورکه الحق صبیٌ دے او کان ابن نبیٌ یعنی دا هلک فتویٰ صادر وی او بی کوالی صادق دے۔ ٣-١٢-٢٠٠٠ء

الرحمن علی العرش استوی (۵) سئل الشافعی عن الاستواء فاجاب "امنت بلا تشبیہ واتهمت نفسی فی الادراک وامسکت عن الخوض کل الامساک (۲) تور یٰہ مرشحہ (۳۱۴) دہ چہ معنی بعیدہ اغستے شوے دہ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۲۰- سُوْرَۃِ طٰہٰ مکی دہ - ۵۸

****

قبل واقعہ بعد مریم - زمانہ دَ نزول دَ حضرت عمرؓ دَ اسلام نہ مخکښې نازل شوے دے -

ربط هرکله چہ مسئلہ توحید دَ شبهات نہ پاکہ شوہ نو اوس ئے پہ بها درئ سرہ رسوہ لکہ موسیٰؑ پہ سورہ مریم کښې وہ لا یملکون الشفاعۃ - ۸۷ - دلته فرمائی لا تنفع الشفاعۃ - ۱۰۹ -

خلاصہ ایات توحیدی - دَ دے ثمرے - ایات تشجیعی باقی دلیل نقلی تفصیلی دَ موسیٰؑ نہ پہ اخیر کښې امر مصلح دے -

طٰہٰ ای شخص مخاطب کقولہ دعوت بطہٰ فی القتال فلم یجب ابن عباسؓ فرمائی داحبشی ژبان دے معنی دہ یا محمدؐ -

قصہ نبی علیہ الصلوۃ والسلام پہ صفا باندې دَ توحید دعوۃ ورکوؤ - او ابوجهل ورتہ کنځل کول - نو دَ حمزہؓ صاحب وینځے دا قصہ حمزہؓ صاحب تہ اوکړہ - نو دۂ نبی علیہ الصلوۃ و السلام تہ اووے چہ زۂ دَ هغہ نہ بدل اخلم - نو نبیؐ ورتہ اووے چہ تۂ خو هم کافر یے نو دے مسلمان شو - او ابوجهل تہ ئے دغہ شان کنځل اوکړل - هغہ دعوت تیار کہ او دَ نبی علیہ الصلوۃ والسلام دَ سر کړیا رہ ئے لوئے انعام پیش کہ یعنی زر اوخان اونزر او قی سرہ زر - نو عمر صاحبؓ دے انعام کړیا رہ روان شو عبد اللہؓ مسلمان ورتہ اووے چہ دا ارادہ دے کوم دہ - نو دۂ ورتہ اووے چہ تۂ هم صابی محمدی ئے نو عبد اللہؓ ورتہ اووے چہ ما سرہ څۂ کوے ستا اوخے سعیدؓ او خور فاطمہؓ هم مسلمانان

چہ استوی دہ سرہ دَ لوئے معنی قریبہ نہ رہ یا استعارہ تمثیلیہ دہ فافہم

فلا تاخذ بلحیتی (۳) اما الاخذ دون القبض کما یفعلہ المغاربۃ ومخنثۃ الرجال فلم یبحہ احد ۱۲ فتح القدیر ۔ قال ۳ خالفوا المشرکین اوفروا اللحیٰ واحفوا الشوارب مشکوۃ ص۳۸۰ ۔ کان ۳ یأخذ من لحیتہ من طولہا وعرضہا مشکوۃ ص۳۸۰ ۱۲ وکان ابن عمر اذا حج او اعتمر قبض علی لحیتہ فما فضل اخذہ بخاری ج۲ ص۸۷۵ فعل دصحابی تفصیل دَ فعل دَ نبی علیہ السلام دَ غیر یب) پہ کہ کیرہ کښې قبضې کول او بہ کړلی بہ اعتقاد دے او کم عذاب بہ کښې او کہ ئے نو عذاب کم شو ۔ مفتی کفایت اللہ صاحب کفایۃ المفتی ج ۹ رسالہ کل مسائل ص۱۵۲ میں ہے داڑھی کے متعلق نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نے کوئی مقدار مقرر نہیں کی ہے، دوسری جگہ ص۱۵۳ پر ہے میرے نزدیک کسی کی داڑھی چھوٹے یا بڑے ہونے سے کوئی خاص فرق واقع نہیں ہوتا - بسا اوقات راہ ازکہاں تا بکجا ۱۲

شوی دی عمرؓ صاحب ورپسے روان شو۔ دروازه بند وه او دوی ته خبابؓ صاحبؓ سورة طٰهٰ لوستله۔ دۀ دروازه او وهله نو خباب صاحبؓ پټ شو۔ خپله خور او اوښے دواړه او وهل۔ نو بیائے ترس راغے۔ نو اُوئے ویل چه تاسو څۀ ویل نو هغه صحیفه ورته فاطمےؓ پیش کړه۔ نو دۀ اودس اوکړه اُوئے لوسته نو دَ ایمان محبت ئے په زړه کښے پیدا شو۔ نو اوئے وے چه نبی علیه الصلوٰة والسلام چرته دے۔ زۀ خو مسلمانیږم۔ نو خباب صاحبؓ را اووت او دۀ ته ئے بشارت ورکړه چه پرون نبی علیه الصلوٰة والسلام دعا کړے وه چه " اللّٰهم اَیِّد الاسلام باحد العمرین"۔ مبارک شه دعا ستا په حق کښے منظور شوه دۀ اووے چه نبیؐ کوم ځائے دے نو هغه اووے چه دَ ارقمؓ په کور کښے دے نو دے روان شو سره دَ ویستلے تورے نه نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورله مخے ته راغے۔ چه اے عمرؓ څو به دَ اسلام دشمنی کوے نو دے مسلمان شو۔ نو مسلمانانو نعرۀ تکبیر بلنده کړه۔ او څلویښت مسلمانان پوره شو۔ او حرم ته راغلل او جهرا نمازئے ادا کړه او جمیل ابن معمر ته وله مکه معظمه کښے اعلان اوکړ دَ دۀ دَ اسلام نو خلق دوی پسے راغله چه کور ورله ستی کړی نو مخے له ورله راغے عاص بن وائل او دوی ته ئے اووے چه بیرته ځئ نو خلق واپس شو۔ (تاریخ الاسلام ص۹۲)

قال هی عصای اتوکؤ الخ۔ ۱۸۔ ذکر کول دَ مسند الیه او دَ منافعو بسط الکلام دے ځکه اصغا مطلوب ده۔ (عام)

او شیخؒ فرمائی تفصیل دَ سوال معاد فی الجواب دے۔

و فتناک فتونا۔ ۴۰ ۔ پنځه کم، تا لره دَ قسما قسمه تکلیفو نو نه قتل[1] دَ بچو۔ بحر[2]۔ قتل[3] دَ قبطی۔ اجرت[4] دَ نفس۔ ضل الطریق[5]۔ ضل الغنم[6] لیلة[7] مظلمة۔ وکان ابن عباسؓ یقول عند کل هذه۔ هذه فتنة یا ابن جبیر۔ ثم جئت علیٰ قدر یٰموسیٰ۔ خدا کے دینے کا موسیٰؑ سے پوچھے احوال کہ

عن یحییٰ قال کنا عند مالک بن انس فجاء رجلٌ فقال یا ابا عبدالله الرحمٰن علی العرش استویٰ کیف استویٰ فاطرق رأسه حتی علاه الرحضاء ثم قال الاستواء غیر مجهول والکیف غیر معقول والایمان به واجب والسوال عنه بدعة وما اراک الا مبتدعا ثم امر به ان یخرج۔ احسن التحقیقات فی شان المتشابهات لاستاذی مولانا عطاء الرحمٰن مشهور به دانیال مولوی صاحب

فرزدق اوویے ، هذا الذی تعرف البطحاء وطاته ٭ والبیت یعرفه والحل والحرم - دعاء العمرۃ

والقیت علیک محبة منی ٤ – ٣٩ علی بن حسین ته خلقو لار ورکړه حجر اسود ته نژدې او ویے دا څوک دے

آگ لینے کو جائے پیمبری ملجائے -

وفیها نعیدکم - ٥٥ - د یوې په نطفه کښے د قبر د حغه نه خاوره

ملاویکې - ، (معارف)

ولا یفلح الساحر حیث اتیٰ - ٦٩ - ای حیث کان - د اتیٰ معانی دی

(١) اتلہ - قرب [(٢)] - هلاک [(٣)] - کان [(٤)] - (امام افریقی) [(٥)]

قال بصرت بما لم یبصروا به - ٩٦ - (١) ما او لید حغه شے چه دوی

نه وه لیدلے - چه د جبریل کا سپ کښے لاندې به سبزی تو کیده - پس

ماو اغستلو یو موټے د خاورے د اثر کما فر د رسول نه چه جبرائیل دے

پس د ام اچولے دغه موټے خاورے په نم د بچل کښے (عام)

(٢) مامعلوم که حغه شے چه دوی ته نه وه معلوم یعنی بچل تیاروول

ماوکیں لیرمتابعت د موسیٰ ؑ پیام پریښوده (مولانا آزاد)

ان تقول لامساس - ٩٧ - دا اصل دے په هجران د اهل بدعو

کښے (قرطبی)

زرقا - ١٠٢ - الابدان [(١)] - یا شین [(٢)] سترګے - او شنے سترګے په نزد

د عربو بدے دی - ځکه د عربو رومیان دشمنان دی او د هغوی سترګے

عموما شنے دی (روح)

عزما - ١١٥ - النیة (المنجد) فغوی - ١٢١ - عن مطلوبه وهو

الخلود فی الجنة (جمل) ولا تمدن عینیک - ١٣١ - د دینه معلوم شو

نظر بر قدم [(١)] - د صوفیو عجیبه الفاظ دی - سفر در وطن [(٢)] - خلوة در انجمن [(٣)]

با همه بے همه [(٤)] - دل بیار تن بکار [(٥)] -

من اصحٰب الصراط السوی ومن اهتدی - ١٣٥ - (١) هم الذین

لم یضلوا اصلا کالنبیؐ (٢) هم الذین سبق لهم الکفر ثم اسلموا -

٢-٢-٢-١٤٠١ھ - تمام شو سورة طٰهٰ بفضله تعالی وکرمه وعظیم سلطانه -

اگر خلاص محالست زان گنه که مراست ❊ بدان کرم که تو داری امید واری هست

عقوبت مکن عذرخواه آمدم ❊ بدرگاه تو روسیاه آمدم

فکذب وابیٰ (٥٦) عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم کل امتی یدخلون الجنة الا من ابیٰ قیل ومن ابیٰ قال من اطاعنی دخل الجنة ومن عصانی فقد ابیٰ رواه البخاری بحواله مشکوٰة ص ٢٧

- - - - - -

[(١)] جمع د ازرق ده افعل صفتی قیاسا جمع کیږی په فُعل باندې (رشا فیه)

اذ اوحینا - ٣٨ - ابهام یراد به تعظیم الامر تسهیل ص ١٣٢ / ٢

[(٢)] که بچاؤ غلی وی د حغه کتاب نه چه حما د ے - نو ستا د کرم نه بیتو امید وارېم عذاب مه راکوه د حغه د پاره دا غله یم - ستا د رپارت نو د مخ د راغلے یم -

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۲۱- سُوْرَةُ اِنْبِيَآء مَكِّي دَه ۔ ۷۳

قبل المؤمنون و بعد ابراهيم زمانه نزول دمكي معظمي دور آخيره دے

ربط يو موسىٰ نه بلكه ټولو انبياؤ ته د توحيد وحي شوے ده ۔

خلاصه دلائل نقليه تفصيليه - دليل وحي - دلائل عقليه و دليل نقلي اجمالي از انبيآء - مجموعه دلائل - ع۲

په ابتدا كښے دعوه سورت چه غيبدان خاص باري تعالىٰ دے او په درميان كښے دمنكرانو د سوالونو جوابونه - او اعلان دے چه د توحيد نه خلاف د باغيانو تحريك دے - او په آخير كښے اعاده د توحيد براۓ مراعات النظير - ع۱۱

لقد انزلنآ اليكم كتابا فيه ذكركم - ۱۰ - مسئله توحيد نصيحت[۱][۲] شهرت[۳]، مذكور[۴] مطلوب[۵] - تائيد ؛ ولوان عندنا ذكرا من الاولين لكنا عباد الله المخلصين (صافات - ۱۶۸ - ۱۶۹)

لوكان فيهما الهة الخ - ۲۲ - فساد نه مراد خرابوالے دعالم دے د نظام مشاهد نه او ملازمه عاديه ده (عام)

عثماني فرمائي چه الله هغه ذات ته وائي چه هرڅه كولے شي ټول صفات د كمال په كښے بالفعل موجود وي - كن فيكون وي - نو كه تعدد فرض شي - نو هر يو نظام نه شي چلولے نو معبودان نه شو - او كه يو چلولے شي نو هغه بل معبود نه شو - او كه دواړه چلولے شي - نو كه په دے موجود بالذات مقابله اوكړي نو دا نظام به درهم برهم شي او كه په معدوم بالذات مقابله اوكړي نو هيڅ شے به وجود ته رانه شي - مارتونګ بابا صاحب به فرمايل چه بالفرض يو د زيد د وجود اراده اوكړي يا د عدم - نو په عين هغه وخت كښے كه دغه بل د خلاف

اقترب للناس حسابهم (۱) قال ابونواس الناس في غفلاتهم ورحى المنية تطحن ۔ يسير المرء ما ذهب الليالي وكان ذهابهن له ذهابا ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ يو صحابي ديوال جوړاوه چه بل صحابي راغے نو ده پښتوس اوكړو چه نن څه حكم راغلے دے؟ نو هغه ورته دا ايت اووے نو هغه دغه ديوار پريخودو (قرطبي ج ۱۲) افاذا مت ۳۴ وقل للشامتين بنا افيقوا سيلقى الشامتون كما لقينا

اراده کولے شي یا نه- نو که نشي کولے نو الله نه شو- او که کولے شي- نو یا به ددواړو په اراده ومراد مرتب کیږي نو اجماع دَ نقیضین لازمیږي- اویا به دَدواړو په اراده ومراد نه مرتب کیږي نو ارتفاع النقیضین لازمیږي اویا به دَ یو په اراده مرتب کیږي نو دَ بل نو دے الله شو نه هغه بل-

لعلهم الیه یرجعون - ۵۸- (۱) یعني دے غټ ته به رجوع اوکي چه ستا په موجودګۍ کښے دا کار او شو دا تهکم دے په هغه پورے (۲) یا به دَ ابراهیم دین ته رجوع اوکي کله چه عجز دَ معبودانو خپلو معلوم کي-

قلنا یا نار کوني الخ - ۶۹- کله چه ابراهیم ته تال کښے کینا و نو ابراهیم دا اووے " لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنْتَ سُبْحٰنَكَ لَكَ الْحَمْدُ وَلَكَ الْمُلْكُ لَا شَرِيْكَ لَكَ "- یعني دا کار ستا دے- نو جبریل باري تعالیٰ ته دَ ده دَ نجات درخواست اوکه نو باري تعالیٰ ورته اووے چه ته ئے امداد اوکه نو جبرائیل حضرت ابراهیم علیه السلام ته اووے چه " الك حاجة "- نو هغهٔ ورله جواب ورکه " امّا الیك فلا " نو جبرائیل اووے " فاسئل ربّك " نو هغهٔ اووے " حسبي من سؤالي علمه بحالي "- نو اور پے ګلزار شو- نو نمرود اور ته اووے چه ستا هغه تیزي څه شوه؟ نو اور ورله جواب ورکه چه تیزیم خو دا دَ خدائے حکم دے چه مه ئے سیزه-

ففهمنها سلیمٰن - ۷۹- بیزو فصل اوخوړو او قیمت دَ بیزو اودَ فصل هلاک شوی برابر وه نو داؤد علیه السلام حکم اوکړو چه بیزے دِ دَ فصل دَ خاوند شي- سلیمان اووے چه دَ بیزو مالک به فصل سنبالوی او بیزے به دَ فصل دَ مالک سره مرهون وي چه فصل خپل حد ته اورسید نو بیزے به واپس شي خپل مالک ته- دَ سلیمان دلیل استحسان وه او دَ داؤد قیاس وه (عثمانیؒ)

باري تعالیٰ فهمانی سلیمان ته فهم ورکول څما کار نامه ده (رشیدؒ)

ل قرطبي والالوسي چه حکم دَ سلیمان علیه السلام ناسخ وه دَ حکم دَ داؤد علیه السلام او دواړه حکمونه په وحي سره وو ۱۲

وایوب اذ نادیٰ ربه - ۸۳ - یعنی ایوبؑ خوږ باری تعالیٰ نه حاجت غوښته -

دعوات المکروبین

(۱) ایوب علیه السلام فی المرض - ربّ انی مسنی الضر وانت ارحم الراحمین (۸۳)

(۲) زکریا علیه السلام - ربّ لا تذرنی فردا وّانت خیرالوارثین (۸۹)

(۳) یونس علیه السلام فی بطن الحوت - لآ اله الآ انت سبحٰنك انی کنت من الظّٰلمین (۸۷)

(۴) ابراهیم علیه السلام حین الالقآء الی النار - لآ اله الآ انت سبحٰنك لك الحمد ولك الملك لا شریك لك -

(۵) یوسف علیه السلام فی الجب - یا صریخ المستصرخین ویا غوث المستغیثین ویا مفرج کرب المکروبین قد تری مکانی وتعلم حالی ولا یخفیٰ علیك شئ من امری -

(۶) آدم علیه السلام - ربنا ظلمنآ انفسنا وان لم تغفر لنا وترحمنا لنکونن من الخٰسرین (اعراف: ۲۳)

(۷) رسول الله صلے الله علیه وسلم - اللّٰهم رحمتك ارجوا فلا تکلنی الیٰ نفسی طرفة عین واصلح لی شانی کله لآ اله الآ انت -

دا ټول نه ده. یعنی ټول غتان د باری تعالیٰ نه حاجات غواړی ځکه چه والله الغنی وانتم الفقرآء (محمد: ۳۸) حاجت مند به په دعا کښې خپل حاجت ته اشاره کوی -

فائده: - چه دعا کوی نو دا به وائی مثلاً رب انی مسنی الضر. نو په ضر سره به اشاره اوکی خپل تکلیف ته. نو په ذهن کښې راځی چه تکلیف خو د سړی د خپل لاس کټه ده - تائید: وما اصابکم من مصیبة فبما کسبت ایدیکم (شوریٰ: ۳۰) نو دے به بیا درخواست اوکړی چه وانت ارحم الراحمین - یعنی اے مولا زۀ خو لائق نه د خپل عمل فیصله نه غواړم اے الله تۀ ما سره د رحم معامله اوکړه -

څه خو نه کوی چه سړے دَخپل مولا نه حاجت غواړی قبلوی او که نه
اوغړی خو خفه دی چه حاجت غواړی دَ مخلوق نه -

(بیت)

علیٰ رأس حرتاج عزیزینه وفی رجل عبد قید ذل یشینه

دَغیر الله نه حاجت غوختنه دَ ګنګی طوق کړے ده په پښو او دَ باری تعالیٰ نه
حاجت غوختنه دَ عزت تاج ئے په سَر دے الله تعالیٰ دے حُمونږ نصیب
کړی - آمین ثم آمین -

ولقد کتبنا فی الزبور الخ - ۱۰۶ - بشارت دینوی دے تائید:
نورؔ بره ۵۵ - بخت[۲] نصر خواب اولید بیا تے نه هیر شو معبرا نو
نه ئے پتوس اوکړو چه ځما دَ خواب تعبیر څه دے . نو هغوی اووے
چه دَ ابناء دَ انبیاؤ نه پتوس اوکړه نو هغوی خد ائے ته سوال اوکړو
نو ورته ئے اووے چه تا خواب لیدلے دے چه ځما سر دَ سرو زرو
دے او سینه دَ خاورو ده - او ملا م دَ تانبے ده - او خپے م دَ اوسپنې
دی تعبیر ئے دا دے چه په یو کال کښے به دے باد شاهی ختم شی
دویم باد شاه دَ فخر والا به وی دریم باد شاه به سخت مزاج والا
وی څلورم باد شاه به مضبوط وی مصداق ئے شیخین دی
(ازالة الخفا: ج ۲؛ ص ۱۶۶)

یا بشارت[۲] اخروی دے تائید: زمر ۷۴ -

ومآ ارسلنک الا رحمة للعٰلمین - ۱۰۷ - یعنی ستا ارسال هم
ځما کار او ستا رحمت جوړه ول دَ پاره دَ عالم هم ځما کار دے -
یعنی استثنا مفرغه ده - او مستثنا منه مفعول له دے او لام
حذف دے نو فاعل دَ ده او دَ فعل معلل به یو دے -

ختم شو سورة انبیآء بفضله تعالیٰ

ت دوه قوله (۱) رحمت دے قولو ته اتباع و ته حاصل شو خو زه داړی او کافر و مقتولینو ته رحمت حاصل شو ځکه دَ هغوی دَ پاره قتل بهتر وُه دَ ژوند کالامه او معاهدینو کافرو خو زنله هیم بس کړه دَ هغه په سوری دَ رحمت کښے او منافقو ته حاصل شو حفاظت - دویم دَ حصول دَ مال دَ غنیمت او امم بعیده ته حاصل شو دفع دَ عذاب عامه ۱۲ ۱۲ (۲) رحمت دے نو دغه رحمت قبول کړے ځان او رد کړے مخالفینو (ابن قیم ص ۲۶۳) ۱۲

خیر الدنیا۔۱۱ ڈاکټران دنیا صحیح، صوفیان دین صحیح۔ شاهان دواړه خراب۔ علماء حق دواړه صحیح
حکایت اولیاء ص۳۴۷

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

۲۲۔ سُوْرَۃُ حَجّ مَدَنِیْ دَه۔ ۱۰۳

بعد النور وقبل المنافقون۔ اولنی شپږ ایاتونه د مکے معظمے په آخری دور کښے او باقی سورة د مدینې منورے په اول دور کښے نازل شوے دے۔

ربط: په سورة انبیاء کښے فرمائیلی وو چه غائبانه حاجت ص ف غ نه غواړئ دلته فرمائی چه دغسے نذرونیاز هم صرف د باری تعالیٰ کوئ۔ نو هلته نفی د شرک فی التصرف او دلته نفی د شرک فعلی ده نو دا سورة د ماقبل د پارهٔ تتمه شو ه۔

خلاصه: په دے سورة کښے دوه حصے دی۔ په حصه اولیٰ کښے (۱) نفی د شرک فی التصرف ده۔ په دے کښے دوه دلائل عقلیه دی۔ په دوېمه (۲) حصه کښے نفی د شرک فعلی ده۔ په دے کښے یو دلیل نقلی دے۔ د دواړو حصو نه بعد اعلان جها د دے۔ سره د اعلان فتح نه بیا اعاده ده د دواړو حصو۔ په درمیان کښے د منکرانو د نه منلو وجه ده۔ او یو په کښے مثال دے چه د هغه تعلق دے د دواړو حصو سره۔ په آخر کښے اعاده د مضامین سورة ده۔

یوم ترونها تذهل الخ (۱) دا کار به قرب د قیامت کښے به وی کله چه اسرافیل علیه السلام یو کے شروع کی په شپیلئ کښے۔ نو د حاملے او مرضع نه حقیقی حامله او مرضعه مراد ده۔

(۲) یا دا واقعه د قیامت ده نو مراد دا دے که مرضعه دے او حامله وے نو حمل به ئے غورزه ولے وے او غافله به وے. کوچې نه دا آیات چه نازل شو نو نبی علیه الصلوة والسلام په اصحابو

له المرضع من لها ولد ترضعه۔ والمرضعة من القتلة التي للرضيع۔ فكل مرضعة ابلغ من مرضع فان المرأة قد تذهل عن الرضيع اذا كان غير مباشر للرضاعة فاذا التقم الثدي لم تذهل عنه الا لامر هو اعظم عنده۔ ابن قیم ص۳۶۶

21

او لوسته په غزوهٔ بنی مصطلق کښے نو صحابوؓ ځانله د نظم انتظام نه کاوه - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام اووے دا هغه ورځ ده چه باری تعالیٰ به آدمؑ ته اوفرمائی چه د دوزخ لښکر راوباسه - نو دے به اووائی چه څومره؟ نو ارشاد به اوشی چه د زرو کسانو نه ۹۹۹ یو کم زر - نو اصحابوؓ اوویل چه دغه یو به څوک وی نو نبی علیه الصلوٰة والسلام چه مبارک شی دغه یو کم زر ۹۹۹ به کفار وی او یو به تاسو ئے - تاسو دومره کم یئ لکه په سپین غوایه کښے تور ویښته - او زهٔ ګمان کوم چه تاسو به ربع د جنت شئ - نو اصحابوؓ تکبیر اووے نو نبیؑ اوفرمایل چه ځما ګمان دے چه تاسو به ثلث د جنتیا نو شئ - نو اصحابو بیا د خوشحالیٔ نه تکبیر اووے نبی علیه الصلوٰة والسلام اووے چه ځما ګمان دے چه تاسو به نصف د جنتیا نو شئ -

د اسلام کار دغسے د ابتدائے خوف او د انتهائے خوشحالیٔ نه ډک دے - تائید: ان مع العسر یسرا ان مع العسر یسرا -

له که د ے طمع د غیر د دره پرېږده د بادشاهی دِ مبارک شه که فقیر ئے د
۱۲ ۱۲
که د طمع د غیرد دره وکره، فقیری دِ مبارک شه که بادشاه ئے -
۱۰ د غیرالله سجده چه کوی نو کافر دے، الله لره څوک مقرر کوی نو کافر دے -

یدعوا من دون الله مالا یضره ومالا ینفعه - ۱۲ -

یعنی ضرر نه شی رسولے البته بلنه د دوی ضرر دے فلا تعارض بین الاٰیتین یعنی - ۱۲ - ۱۳ -

(ابیات)

(۱) کرے غیرت کا پوجا تو کافر — جو ٹھہرے بیٹا خدا کے تو کافر
(۲) کواکب میں مانی کرشمہ تو کافر — جھکے آگ پر بہر سجدہ تو کافر
(۳) مگر مؤمنوں پر کشادہ ہیں راہیں — عبادت کرے شوق سے جسکی چاہیے
(۴) مزاروں پہ جا جاکے نذریں چڑہائیں — شہیدوں سے جاجاکے مانگے دعائیں
(۵) نہ توحید میں کچھ فرق اس سے آئے — نہ ایمان بگڑے نہ اسلام جائے (حالی ۲۶)

من کان یظن ان لن ینصره الله فی الدنیا والاٰخرة الخ - ۱۵ -

دا زجر دے - (۱) د چا چه تمنا دی چه امداد دِ اونه کی د نبی علیه الصلوٰة والسلام سره باری تعالیٰ به دوا په دواړو جهانو - نو او ګڼه دِ کی

رسئ چت تہ اوځان ورمرکی۔ نو بیا هم الله تعالیٰ دَ نبی علیه الصلوة والسلام سره امداد نه بنده وی رجلالین)

فائده :۔ مخکښې حال دَ مؤمنانو وه اودا حال دَ نبی علیه الصلوة و السلام دے اونبی علیه الصلوة والسلام خو مخکښې مذکور دے معنیٰ

2 (۲) دَ چا چه تمنیٰ : ٥ چه امداد دِ اونه کی باری تعالیٰ دَ نبی علیه الصلوة والسلام سره په دوارہ جهانه نو رسئ دِ او کړده کی عین آسمان ته اَوْ اُوْ دِ خیژی او لارکا امداد دے بند کی۔ نو او دِ ګوری اے ختموَلے شی فریب دَ دهٔ هغه شے چه دے قهره وی چه امداد دَ نبی علیه الصلوة والسلام دے یعنی نهٔ شی بنده وَلے نو وَلے ځان کړَه وی۔ (تهانوی)

(۳) دَ چا چه ګمان دے چه امداد نهٔ کوی دَ دهٔ سره خدائے تعر په دواړه جهانه نو اودے غواړی امداد دَ باری تعالیٰ نه او بیا دِ او غواړی امداد دَ غیرالله نه بیا دِ اوګوری چه کوم ځائے کښې دَ دهٔ کارکیږی (بعض) داتهد یه دے نهٔ تجویز۔ لکه فمن شآء فلیؤمن ومن شآء فلیکفر (کهف: ۲۹)(غریب)

(۴) دَ چا چه ګمان وی چه امداد نه کوی دَ دهٔ سره خدائے تعر په دواړه جهانه او دے تسلیم نه کوی دَ خدائے تقدیر ته نو اوکړده دِ کی رَسئ چت ته اوځان دِ مړکړی نو ائے دے په تقدیر غالب کیدے شی؟ هیڅ کله نه۔ نو وَلے تسلیم نه کوی۔ (ابوسعود)

(۵) دَ چا چه ګمان وی چه امداد نه کوی دَ دهٔ سره باری تعالیٰ په دواړه جهانه کښې نومثال دا دے چه رسئ وه چت ته او احتمال دَ ختو وه۔ او دغه رسئ ئے غوڅه کړه (شاه عبدالقادرؒ)

یعنی چه دَ باری تعالیٰ نه حاجت غواړی نو امید دَ قبلید و شته ځکه چه باری تعالیٰ قادر او عالم او رحمان او غفور او صبور دے۔ او چه دَ غیرالله نه حاجت غواړے نو احتمال دَ قبلید و نِشته۔ ځکه چه

غیر الله "ما یملکون من قطمیر (فاطر: ۱۳) دے۔

(۶) دَ چا چہ گمان وی چہ امداد نہ کوی دَ دۀ سرہ باری تعالیٰ پہ دوارہ جهان نو او گنده دِ کی دسیٔ چت تہ او ځان دِ مړ کړی۔ یعنی څوک چہ دَ باری تعالیٰ دَ امداد نہ نا امید شو نو هغه لره حق دَ ژوندُ ګئی نشته۔ (ترجمان)

(۷) دَ چا چہ گمان وی چہ امداد نہ کوی دَ دۀ سرہ باری تعالیٰ پہ دوارہ جهان نو ملاحظہ دِ کی حال دَ موحّد چہ دِ ډیر کار روان ئے کیږی۔ بیا دِ ملاحظہ کی حال دَ مشرک چہ دَ هغۀ ډیر کار روان نۀ کیږی۔ او کہ دَ غیر الله پہ لاس کښے کار وے نو دَ مشرک بہ هر کار کیده او دَ موحّد بہ هیڅ کار نہ کیده۔ پس او دے گوری چہ آیا ختمولے شی تدبیر دَ ده هغه شے چہ دے خفه کوی چہ امداد دَ باری تع دے (حضرت صاحبؒ)

وما ارسلنا من قبلك من رسولٍ ولا نبيٍ الخ۔ ۵۳۔

(۱) او لوستہ نبی علیه الصلوة والسلام "افرئیتم اللات والعزیٰ ومنات الثالثة الاخرٰی" (نجم ۲۰/۱۹) نو شیطان جاری کہ پہ ژبان دَ نبی علیه الصلوة والسلام باندِ "تلک الغرانیق العلیٰ وان شفاعتهم لترتجیٰ" نو حضور صلے الله علیه وسلم خفه شو نو دا آیات نازل شو۔ دا توجیه غلطه ده۔ تائید: وما تنزلت به الشیطین۔ (شعراء ۲۱۰)

۲: فانه یسلک من بین یدیه ومن خلفه رصدا (جن۔۲۷)

۳: وما هو بقول شیطٰن الرجیم۔ (تکویر: ۲۵)

(۲) شیطان بہ سکتات دَ نبی علیه الصلوة والسلام کښے آواز شا بہ کہ دَ نبی علیه الصلوة والسلام سره او دلئے او وے۔ دا هم غلطه ده۔ پہ دے کښے رفعه دَ امن ده

(۳) پیغمبر بہ اجتهاد او کہ نو غلطی بہ راغله پہ دغه اجتهاد کښے۔ نو باری تعالیٰ بہ اصلاح او کړه۔ لکہ دَ بدر دَ اُسارٰاؤ پہ حق کښے

بنی علیہ الصلوۃ والسلام اجتهاد کړے وہ دَ هغے نو باری تعالیٰ اصلاح اوکړه په زجر سره ۔ انفال ع۹

(۴) پیغمبر ؑ به اولوستو کتاب نو شیطان دَ خلقو په قلوبو کښے شکوک ارتاؤ کړه نو باری تعالیٰ محکمات واضح الدلالت آیات نازل کړه ۔ لکه ولا تقولوا لمن یقتل فی سبیل الله اموات بل احیاء ولکن لا تشعرون (بقره ۱۵۴) نو شیطان وسوسه واچوله خلقو ته چه شهداء دَ خلقو امداد کوی ۔ نو باری تعالیٰ اوفرمایل چه ۔ الله لآ اله الا هو (آل عمران ؛ ۲) (غیب)

جدول صفات اسمائے باری قسم ۳ ص۳۴

تائید: هو الذی انزل علیک الکتٰب ۔ تا ۔ وقود النار ۔ آل عمران ع۱ و۲ تقابل واضح دے (عثمانی)

(تمنی الکتاب) ای قرأه (تمنی کتاب الله اول لیلۃ ۔ واخرها لاقی حمام المقادر) ۔ (ابن کثیر)

له قبل الله عز انقل شیطان الانس کقوله تعالیٰ والغو فیه سجده ع۴ ۲۶

۱۲ ۲

(۵) تمنا به وکړه پیغمبر ؑ په اول دَ دعوت کښے دَ ایمان دَ قوم نو شیطان به مائل شو او وسوسے به ئے واچولے په قلوبو دَ خلقو کښے ۔ نو خلق به مسلمان نه شو موافق دَ تمنا دَ پیغمبر ؑ (فیض الباری ؛ ج۴ ؛ ص۲۱۹)

والذین هاجروا فی سبیل الله ۔ ۵۸ تا ۶۵ ۔ عن ابی حنیفة ؒ ان اسم الله الاعظم فی الآیات الثمانیة (۸) لیستجاب لقارئها البتة (مدارک)

فلا ینازعنک فی الامر ۔ ۶۷ ۔ مخالف دے تا سره نزاع نه کوی په دین کښے او ته خو ۔ ادع الی سبیل ربک (نوادر) نحل ص۳۵

ان الذین تدعون من دون الله ۔ ۷۳ ۔ طلب المحتاج من المحتاج سفه فی رأیه وضل فی عقله (سجاد)

استغاثة المخلوق بالمخلوق کاستغاثة المسجون بالمسجون (ابویزید بسطامی ؒ روح المعانی) ۔

وجاهدوا فی الله ۔ ۷۸ ۔

(۱) جهاد نفسی ۔ ترک حظوظ ۔

(۲) جهاد قلبی ۔ ترک تعلق بغیر الله ۔

(۳) جہاد روحی - فنائے ہستی -

(۴) جہاد بدنی - لسانی لکہ دعوۃ الی اللہ - سیفی لکہ غزا -
قلمی - لکہ تصنیف -

(۵) جہاد مالی - انفاق فی سبیل اللہ تعہ -

فنعم المولی ونعم النصیر -

د ھغہ چا د پارہ چہ پہ دے آداب عمل اوکړی -

ختم شو سورہ حج بفضلہ تعالیٰ

(۷ - ۴ - ۱۴۰۱ - ھ)

تفصیل آیات	اسماء ذات	اسمائے صفتی	ضمائر بارز	ضمائر مستتر	مجموعہ	
ایات ۵۸	۳	۱	۱	۱	۶	
۲ - ۵۹	۱	۲	-	۴	۷	۱۳
۳ - ۶۰	۲	۲	-	۲	۶	۱۹
۴ - ۶۱	۲	۲	-	۴	۸	۲۷
۵ - ۶۲	۲	۳	۴	۳	۱۲	۳۹
۶ - ۶۳	۲	۲	-	۳	۷	۴۶
۷ - ۶۴	۱	۲	۲	۲	۷	۵۳
۸ - ۶۵	۲	۲	۲	۴	۱۰	۶۳
کل تعداد	۱۵	۱۶	۹	۲۳	۶۳	۶۳

اسمائے ذاتی : ۱۵ ،
اسمائے صفتی : ۱۶
کل ضمائر : ۳۲
مجموعہ ۶۳ مولوی عبدالرحیم ناظم نشر و اشاعت و ناظم تعلیمات

قال المجاھد من جاھد نفسہٗ (ترمذی) قد رجعنا من جہاد الاصغر الی الجہاد الاکبر (رومی) (احسن التوفیٰ ص۵۵) واپس شو مونږ دوړوکی جہاد نہ پہ اتباع دین سرہ پہ لوئے جہاد سوک - ۱۲ -

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۲۳ - سُوْرَةُ مُؤْمِنُوْنَ مَكِّی دَه - ۷۴

بعد الانبیاء ۲۱ وقبل السجدة ۳۲ - زمانه نزول دَمکی معظمے دورِ متوسط -

ربط دَ غیر الله بلنه او دَ غیر الله په نوم نذرونیا زخو درکنار دوی نورهم کنده اعمال کوی - ولهم اعمال من دون ذلك هم لها عملون (۶۳)

خلاصه دلائل عقلیه - دلائل نقلیه - دلیل نقلی اجمالی برائے نفی شرک فعلی - په ابتدا کښې امور دفعیه عذاب - او په درمیان کښې اعادهٔ امور دفعیه عذاب او طریقه تبلیغ - او اعلان دے چه دَ غیر الله بلنه دَ باغیانو تحریک دے - او په آخر کښې خلاصه سورة ده -

والذین هم عن اللغو معرضون - ۳ - شرک اعتقادی نه کوی (ابن عباس رض)

او صوفیه وائی چه لغو تعلق دَ غیر الله ته وائی - دا تعلق یو محبت دے - او بل عشق - محبت (۱) یو هغه دے چه سړے محبت دَ الله تعالیٰ ته نزدے کوی نو دا محبت دَ غیر الله مستحب دے - لکه محبت دَ عالم ربانی

بل (۲) هغه محبت دَ غیر الله دے چه سړے دَ محبت دَ الله تعالیٰ نه لرے کوی دغه حرام دے لکه محبت دَ مشرک عالم سره - ۹۱

(۳) او دریم هغه محبت دے چه نه سړے لرے کوی او نه ئے نزدے کوی لکه محبت دَ مباحات - دا محبت کمول پکار دی -

او عشق دَ غیر الله ناجائز دے - او چرته چه اطلاق دَ عشق راغلے دے په اولیاء نو دَ هغه نه فرط محبت مراد دے - عشق دَ زړه په پرده کښې دَننه وی - او محبت بهر وی دَ پردو نه تائید : قد شغفها حُبًّا (یوسف : ۳۰) او نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی کما خان لره

خلیل یعنی معشوقه جوړه وَلے نو ابو بکرؓ به څما معشوق وے۔ لیکن معشوق څما دَ باری تعالیٰ نه غیر نشته۔ (مشکوٰة ص۵۵۵)

عشق دَ غیر الله یو کسبی دے دَ دهٔ دجود او دوام دواړه حرام دی او بل غیر کسبی دے دَ دهٔ دوام حرام دے (طرق ازالهٔ عشق غیر الله)

(۱) تصور قیامت چه باری تعالیٰ به وائی چه اے احمقه دَ چا سره دے محبت کړے وه اوس دهٔ دے پرے ایخے دم۔

(۲) مطالعه کتب چه پکښے تعلق دَ الله تعالیٰ مذکور دے۔

(۳) مجلس دَ عالم ربانی چه دَ الله دَ تعلق فضائل بیا نوی۔

(۴) لَآ اِلٰه اِلَّا الله ذرّ واره ویل په ضرب سره۔

فائده:- ضرب کښے ثواب نشته ګټه لرل بدعت دے دا یو ذریعه ده حضور دَ زړه ته۔

(۵) دادعا ویل اللّٰهم طهر قلبی من غیرک و نور قلبی بنور معرفتك ابدا۔ یا الله یا الله یا الله۔

(۶) قطع تعلق دَ هغه معهود سره۔

(۷) ادعا ئے جنګے ورسره کول۔

نو که دا طرق ئے مستعمل کړه او عشق زائل نه شو۔ او دے په خفه وه نو معذور دے۔ نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی من عشق فعف وصبر وکتم ومات مات شهیدا۔ دا حدیث په ډیرو سند و نو سره منقول دے۔

او که ازاله نه کوی او په خوخ وی نو خطره دَ سوءِ خاتمے ده تائید:

یا محیط الکل یا کهف الورآء — یا الٰه العرش یا رب الثرا

کن انیس القلب اختم لی بخیر — انت حسبی انت کافی لیس غیر

چه عشق دَ الله سبب دے دَ حسن خاتمے نو عشق دَ غیر الله سبب دے دَ سوءِ خاتمے اعوذ بالله منها (تهانوی)

حکیم مولانا محمد قاسم اورد شاگرد۔

البته بعض پیرانو خپلو مرید انو ته دَ عشق ترغیب ورکړ یدے دَ پاره دَدے چه یکسوئی راشی په طرف دَ معشوقے دَ ټولو تعلقاتو نه۔ نو چه هرکله دَ دغه معشوقے تعلق ختم شی نو صرف تعلق بالله به پاتے شی وهوالمقصود۔ مولانا عبدالغفور صاحب

سه کک خشاک جمع کړی یو چاپیړی ته بیا دغه چاپیړه ترتاو کړی۔ منه

ثم انکم بعد ذلك لمیتون - ۱۵ - مؤکد ا بانّ واللام او دَ مرګ نه خو انکار نشته- خو غفلت دَ دوی نازل دے په منزل دَ انکار دَ مرګ نه نو ځکه تاکید اوشو په انّ سره۔ نو کلام موافق شو دَ مقتضیٰ دَ باطن سره (مطول)

وقل ربّ انزلنی منزلا مبارکا وانت خیرالمنزلین - ۲۹ -
دعائے اقامة - دَ قل ربّ په ځائے په اللّٰهم وائے -

عمّا قلیل - ۴۰ - بعد زمان قلیل جدا - نو عن په معنیٰ دَ بعد دے او ما تاکید دَ قلته او قلیل صفت دے دَ زمان -

معین - ۵۰ - دَ معن نه دے نو فعیل شو - یا دَ عان نه دے نو پشان دَ مبیع شو - معنا ئے ده - اُوبه جاری - په دواړو تقدیرو سره -

انما - ۵۵ - ما موصوله دے داکتابت شاذه عثمانیه دے ځکه چه ما موصوله دَ انّ نه منفصل لیکلے شی - نمد هم به صله ده - من حال بیان دَ موصول دے -

نسارع الخ ۵۶ - خبر دے دَ انّ -

(۶۰) والذین یؤتون ما اٰتو وقلوبهم وجلة انهم الیٰ ربهم راجعون عن عائشةؓ قالت سألت رسول الله صلی الله علیه وسلم عن هذه الاٰیات اهم الذین یشربون الخمر ویسرقون قال ﷺ یا ابنت الصدیقؓ لکنهم الذین یصومون ویصلون ویتصدقون وهم یخافون ان لا یتقبل منهم داجماعت ربانی دے -

مشکوٰة ص۴۴۵

او کل حزب بما لدیهم فرحون - ۵۳ - دغه جماعت شیطانی دے -

مستکبرین بہ سامرا تهجرون -۶۷-

(۱) واپس کیدی پہ دے حال کینے چہ تکبر کوی پہ قرآن لوستونکی باندے او دے پرپدی قصہ کوکنرلے - نو مستکبرین حال دے دَ تنکصون نہ او بہ متعلق دے پہ مستکبرین پورے او سامرا مفعول بہ مقدم دہ دَ تهجرون دَ پارہ او تهجرون دَ هجرت نہ دے -

(۲) پہ دے حال کینے چہ واپس کیدی چہ تکبر کوی او قصے کوی پہ سر دَ قرآن لوستونکی باندی او بکواس کوی - نو بہ متعلق شو پہ سامرا مؤخر پورے - او تهجرون دَ هجر نہ دے معنیٰ ئے دہ هذیان - (ابو سعود)

یدکرهم - اے من کور - نصیحت - شهرت - دَ توحید مسئلہ تمثّا - تائید: لو ان عندنا ذکرا من الاولین لکنا عباد الله المخلصین. (صافات - ۱۶۸ - ۱۶۹ -)

وقل رب اعوذ بک من همزات الشیطین -۹۷- یعنی شیطان الانس سرہ نیک سلوک کوہ او دَ شیطان الجن نہ امن غواړہ پہ الله تعوذ

فلا انساب بینهم - ۱۰۱ - یعنی نسب بہ مفید نہ وی - یا دا بہ موقع دہ او " یتعارفون بینهم (یونس: ۴۵) بلہ موقع دہ -

کالحون - ۱۰۴ - عبس او قطب مترادف دی یعنی اوچولی تروه‌ول نو کلہ ورسرہ قهر وہ نو یتسل شو او کلہ ورسرہ خفگان وہ نو بتسر شو او کلہ ورسرہ غا خوښ ښکارہ کړی وه نو کلحہ شو -

تائید: وهم فیها کالحون - جهنمیان بہ داوکی شی نو دَ قوم بہ ورتہ ملاؤشی نو دا دَ قوم بہ ئے پہ مرو کینے او تخلی نو کرم حمیم بہ ورتہ ورکړے شی نو برہ شو نیہ بہ ئے سر تہ اوخیژی او لاندے شو نیہ بہ ئے زوړند ہ شی او کولمے بہ ئے دَ بدن نہ ارتاوے شی - فقطع امعائهم - (محمد: ۱۵)

قال اخسئوا فیها الخ - ۱۰۸ (۱) اول درخواست رحم مؤمن ۱۰۹
(۲) دویم درخواست (زخرف ۷۷) (۱) قال اخسئوا دریم دے (مشکوٰۃ ۵۰۳)
افحسبتم الخ - ۱۱۵ - بهلول د علی کرم الله وجهه نوسے اولیئ
چه لوبے نه کولے نو دهٔ ورته اووے چه ته ولے لوبے نه کوے نو
هغه ورته اووے چه مونږ د لوبو د پاره نه یو نو بهلول ورته
اووے چه ماته وعظ اوکړه نو هغه ورته اووے۔

(ابیات)

ارى الدنيا تجهز بانطلاق مشمرة على قدم وساق
ولا الدنيا بباقية لحي ولا حي على الدنيا بباق

(هامش عرائس ص۱۹۰)

وقل رب اغفر الخ - ۱۱۸ - تفریع ده په مسئله د توحید
باندې ځکه رحمت د باری تعالیٰ چه په چا باندې اوشی نو دے بے پرواه
د غیر نه - او رحمت د غیر سړے نه شی بے پرواه کولے د رحمت د باری تع
نه - وانت خیر الراحمین - د هر راحم نه باری تعالیٰ غوره
دے - نو ځکه محتاج اووے خپلے مور ته که باری تعالیٰ مالره اختیار
راکړی چه فیصله دے په ما کوے یا په خپلے مور نو قسم دے
چه زهٔ خپله فیصله په باری تعالیٰ کوم هغه د ټولو راحمیٰنو
نه بهتر دے۔

ختم شو مؤمنون بفضله تعالیٰ

(۹ - ۴ - ۱۴۰۱ هـ)

دلا تا کے درین کاخ مجازی کنی مانند طفلان خاک بازی
خدایا بعزت که خوارم مکن بذل گناه شرمسارم مکن

ا ے زړه تر څو به په دے بنګله مجازی کښے کوے به د ورو ښتا دخاورو لوبے
اے خدایه په عزت خپل سره ما مه خواروه په ذلت د ګناه ما مه شرمنده کوه۔

له بعض محدثین دا وائی چه دا حدیث مرفوع نه دے لیکن په حکم د مرفوع کښے دے ځکه چه عقل دا سے خبرے نه شی معلومولے او اصحاب خو عادلان دی نو دوی به دا حدیث د نبی علیه السلام نه اوریدلی وی (مرقات مع التفصیل)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۲۴-سُوْرَةِ نُوْر مَدَنِي دَه - ۱۰۲

****

قبل الحج وبعد الحشر - زمانہ نزول ۵ھ یا ۶ھ۔

ربط دَ منافقانو په تهمتونو سره په مقتدی ستا سو بانډې چرے په مسئله بدگمان نه شئ خیال کوئ -

خلاصه په دے سورة کښے دوه حصے دی په حصه اول کښے مذکور احکام متعلق زنا دی - په تهمت لږه و نکو بانډې زجرونه دی - قوانین دی چه سره دَ تهمت نه بچ شی -

په حصه ثانی کښے اعاده قوانین ده - او تقابل دَ صفات دَ مؤمنانو او دَ منافقانو دے - په ابتدا کښے تمهید دے او په درمیان کښے دعوی دَ توحید ده مع الدلائل - په آخر کښے اعادهٔ توحید ده - نور تبعی مضامین دی - مجموعه لس قوانین دی -

الزانية والزاني الخ - ۲ - تقدیم دَ زانیئے کړے وَجے شوے چه دا مستوره ده نو چه ځان ئے غیرته بے پرده کړه نو دا اولی بالعقوبت ده - په دے حد کښے تغریب عام حکم سیاسی دے ځکه چه په خبر واحد سره زیادت په کتاب الله ناجائز دے -

الزاني لا ينكح الخ - ۳ - (۱) زانی زنا نه کوی مگر دَ زانیئے یا دَ مشرکے سره ځکه چه زنا حرام دے په مؤمنانو بانډې - نو مراد دَ نکاح نه زنا دے - او دَ حرمت نه مراد حرمت شرعی دے -

(۲) یا مناسب نه دی زانی لره چه نکاح کوی مگر دَ زانیئے یا دَ مشرکے سره نو مراد دَ نکاح نه عقد شرعی دے - او مراد دَ حرمت نه تکوینی حرمت دے لکه "وحرمنا عليه المراضع (قصص: ۱۲)

(۳) وحرام على قرية اهلكنها (انبیاء: ۹۵) مرثد بن ابی مرثد غنوی

له په خبر واحد سره خو بیان دَ کتاب الله کیدے او په مشهور سره تقیید دَ کتاب الله کیدے شی ۱۲

که یعنی حرام په دوه قسمه دی (۱) باطل لکه نکاح دَ محارم (۲) چه په کښے گناه وی او کالعدم نه وی لکه موخ په ارض مغصوب کښے (معارف)

من مشکوٰة ص ۳۰۹

البکر بالبکر جلد مائة و تغریب عام (حدیث)

الشیخ والشیخة اذا زنیا فارجموهما نکالا من الله والله عزیز حکیم۔ قرآن منسوخ التلاوة دَ حکم ئے باقی دے ځکه چه نبی علیه السلام رجم کړے دے۔

فوائد (۲) قال لا یزنی الزانی حین یزنی وھو مؤمن ۳۳۳ مشکوٰۃ ص۱۷ قال ابو عبداللہ لا یکون ھذا مؤمنا تاما۔

یو ضعیف مسلمان د مکے معظمے نہ را وستو مدینے منورے تہ۔ نو عناق ہم ئے دے او لید واو د دہ سرہ ئے پہ جاھلیت کبنے ناجائز تعلق وہ۔ نو هغې دۂ تہ دعوت ورکړو نو دہ ورتہ جواب ورکړو چہ داکار پہ اسلام کبنے منع دے۔ نو چہ راغے مدینے منورے تہ نو د حضور صلے اللہ علیہ وسلم نہ ئے د هغې سرہ د نکاح اذن طلب کړو نو دا حکم راغے۔

یجوز للزوج ان یقتل الزانی حین یراہ یزنی بامرأتہ دیانۃ ثم ان بلغ امرہ الی القاضی یقتلہ قصاصا ان عجز عن اقامۃ البینۃ علی الزنا۔ (فیض الباری ج۴ ص۲۱۱)

بار بعۃ شھداء۔ ۴۔ زنا د دوہ وہ کسو کار دے نو د هر یو د پارہ دوہ گواھان دی (مولنا فضل رحمان مجذوب در حکایات اولیا ص ۳۹)

الا الذین تابوا۔ ۵۔ استثنا صرف فاسقون سرہ لگیږی نہ کل ما سبق سرہ۔ کما قیل ځکہ چہ پہ کل ما سبق کبنے فاجلدوھم دے۔

والذین یرمون ازواجھم الخ۔ ۶۔ د خلورو شاھدانو حکم چہ راغے نو سعد بن عبادہ اووے یا رسول اللہ زہ چہ پکور کبنے سړے او وینم نو د بازارنہ بہ شاھدان نہ راولم بلکہ مړکوم بہ ئے نو نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام اوفرمایل ستاسو مشر غیرتی دے او زۂ هم غیرتی یم او باری تعالیٰ د هر چا نہ زیر غیرتی دے نو د باری تعالیٰ امتحان وہ د دۂ د قوم هلال بن امیہ رضی د نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام پہ حضور کبنے پہ خپلہ ښځہ تہمت پہ شریک بن سمحاء باندې اولگاوو۔ نو نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام اووے شاھدان راولہ ورنہ حد قذف دے پہ تا باندې نو حکم د لعان راغے۔ لعان اوشو اودوی جدا شو نو نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام اووے کہ بچے پیدا شو نرے اوخ نو دا بہ د هلال وی او کہ ځښته ورپنڈ وروہ نو دا بہ د شریک وی۔ نو بچے پہ غلط صفت پیدا شو۔ بخاری ص۶۹۵، مشکوٰۃ ص۲۸۶

د فقہ مسئلہ دہ چہ خاوند د ښځے چہ تہ لرے غائب وی او پہ کلونو

عند الشافعیؒ او امام صاحب خوا مکان شرط دے ۱۳۳۴ ۔

اودَ بنځے بچے کیږی نو داپچے دَ دغه سړی دے ځکه چه بچے دَ فراش والا دے اوزانی محروم دے ۔ رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی ، اَلوَلَدُ لِلفِرَاشِ وَلِلعَاهِرِ الحَجَر ۔ فیض الباری ص ۲۱۲ ج ۴

یعنی بچے دَ فراش والا دے ، او دلته داسړے هم دَ فراش والا دے ، اوکړے دے والی حما نه دے ، نولِعا ن دے اُوکړی ۔

وَالخَامِسَةُ ۔ ۹ ۔ عطف دے په اربع بانڼ ۔

وَلَولَا فَضلُ اللّٰهِ الخ ۔ ۱۰ ۔ جزاے محذوف ده ای لعاجل بالعقوبۃ ۔

اِنَّ الَّذِینَ جَآءُو بِالاِفکِ الخ ۔ ۱۱ ۔

قصه په غزوه دَ بنی المصطلق کښے حضرت عائشهؓ دَ نبی علیه الصلوة والسلام سره وه ۔ په واپسی کښے دَ شپے عائشهؓ دَ قضائے حاجت دَ پاره لاړه دَ سفر دَ پاره ئے تیارے کاوه نو هار ئے اوشوکیده دَ هغه په تلاش کښے وه چه فوج لاړ نو دا په دغه ځائے دَ فوج کښے کیناسته نو اوده شوه صفوان بن معطل امین الجیش راغے او دائے په اوښ باندے راوسته او دهٔ دَ اوښ واګے نیولے وے ۔ چه فوج ته راغله نو هلک من هلک منا فقانو تهمت شروع کړه ۔ او دا خبر نه وه صرف په دے شکمنه وه چه نبی علیه الصلوة والسلام به دَ دے سره مهربانی نه کوله ۔ نبی علیه الصلوة والسلام پوره تفتیش اوکړ ۔ لیکن په دے باندے ئے څهٔ تهمت معلوم نه کړ ۔ نو انصار ئے راجمع کړه چه ما خلق وَلے خفه کوی ما خو پخپله اهل څهٔ نه دی معلوم کړی ۔ سعد بن معاذؓ او وے چه که دغه سړے دَ اوس نه وی نو ځما قوم دے زهٔ به ئے مړ کړم او که دَ خزرج نه وی نو ما ته اذن وکړه چه مړے ئے کړم ۔ نو سعد بن عبادهؓ په دے خفه شو ۔ اُسید

(حاشیه ص ۳۳۱) په دے خبره سعد بن عباده له غضب راغے چه دا ئے او وایه چه سعد بن

گله او سا مرضه ورته او وے چه ستا اصل دے موږ ته پکښے څهٔ نقصان معلوم نه دے او علی کرم الله وجهه ئے نصف کړ دا وهغهٔ او وے چه ښځے خوځهٔ کمے نه دی بے له دے نه خو ته بیوس او کړه دَ بریره نه تو ضیح اُو وے نبی علیه السلام چه ما ته په دے کښے څهٔ نقصان معلوم نه دے خو دا کښته وه او اوده شی او دَ کور بیزه وره خوری۔ دعائی نه کړ عائشه خفه شوی وه ۔ خو پروا نیشتے ، هغهٔ دیتهٔ لحاظ کړے وو ، مولانا فضل محمد ملکانیانی په ده سلطان محمود په حکم منعقد ما ته کړه

بن حضیرؓ ورته اووے چه ډمنافقانو مرسته مه کوه۔ په دے بانډے دواړو فریقو جنګړه شروع شه نو نبی علیه الصلوة والسلام دوی منع کړه۔

حضرت عائشهؓ فرمائی چه په واپسئ کینے زهٔ ناجوړه شوم نو چه کله خهٔ شوم نو زهٔ او ام مسطح بهرته لاړو دقضائے حاجت دپاره۔ نو دا او خوئیده۔ نو مسطح ته ئے خیرے اوکړے۔ نوما ورته اُووے چه دادے بندهٔ اوله کړه۔ بدری دے دے یم اودریم ځل ئے بیا خیرے اوکړے نوما پرے رد اوکړ نو دے اووے چه اے بولګئ څما څوئی دے خو دا سے خبرے کوی۔ زهٔ ډیره خفه شوم او کورته راغلم او د نبی علیه الصلوة والسلام په اذن سره پلار دکره راغلم د تحقیق دپاره نو چه هرکله مور زهٔ خبر کړم۔ نو په ژړام شروع اوکړه۔ مور او پلار ته ولو راسره ژړل۔ دوه شپے او یوه ورځ ما او ژړل۔ ما پلار او مور و پلار رم ناست وُه۔ او یو انصاری ښځه په دروازه ناسته وه د اذن د پاره په دے کینے نبی علیه الصلوة والسلام اذن او غوښته او راغے تر اوسه پورے څما په ځنګ کینے نه وُه ناست۔ نو تشهد ئے اووے بیائے اووے۔ اے عائشهؓ ستا په حق کینے مونږه څه خبرے آورو۔ نو که ته پاکه ئے نو باری تعالیٰ به ستا تبریه اوکی او که څه ګناه دِ کړے وی نو توبه او باسه بنده چه اقرار او کړی او تائب شی نو باری تعالیٰ ورته معافی کوی۔ چه نبی علیه الصلوة والسلام خبره پوره کړه۔ نوما مور و پلار ته اووے چه جواب اوکئ۔ نو دوی انکار اوکړه۔

زهٔ ډیره جنئ وم نوما اووے۔ که زهٔ اقرار اوکړم د ګناه او قسم دے چه پاکه یم نو تاسو څما تصدیق کوئے۔ او که زهٔ انکار اوکړم او قسم دے چه ما دا ګناه نه دے کړے۔ نو تاسو څما تصدیق نه کوئے۔ نو څما حال پشان د پلار د یوسف علیه السلام دے۔

له فی روایة قد فرغنا من شاننا و فی روایة ماقدر ان اقضی حاجتی و وجه الجمع بین روایتین بان معنی قولها قد فرغنا من شاننا ای من شان المسیر لاقضاء الحاجة (فتح الباری ج ۸ ص ۴۶۸) فائده (دافک دواقعه لیم دادے چه دعائشهؓ محبت دباری تعالیٰ سره او د نبی سره زیات شو۔ (مولانا فضل محمد)

فصبر جمیل واللہ المستعان علی ما تصفون ۔(یوسف: ۱۸)
او بیا ځملا ستم او ځما خیال وُه چه باری تعالیٰ به ځما تبریه او کړی
نو بنی علیه الصلوٰة والسلام به خواب او وینی ځما د پاکئ او ځما حال ماته
ډیر عاجزښکاریده ۔لی دینه چه ځما په حق کښے به قرآن راشی ۔ په
دے کښے په بنی علیه الصلوٰة والسلام باندے وحیٔ شروع شوه
نو هر کله چه وحیٔ ختم شوه نو بنی علیه الصلوٰة والسلام اووے
یا عائشه رض اما الله فقد براک ۔ نو ځما مور اووے پاڅه بنی علیه
الصلوٰة والسلام ته نو ما اووے چه زهٔ د خپل مولیٰ شکریه ادا کوم
نو نازل شو ۔" ان الذی الخ لش آیاتونه ۔ یعنی دا نامه رکوع ۔
ابو ایوب انصاری خپلے ښځے ته د شك خبره او کړه ۔ نو ښځے ورته
اووے چه که زهٔ صفوان را وستے وے؟ نو هغه اووے چه ځما په
صفوان هیڅ شك نشته ۔ نو ښځے اووے چه که تا عائشه رض را وستے
وے؟ نو هغه اووے سبحان الله هغه خو ځما مورده ۔ نو ښځے اووے
چه د صفوان رض هم مورده نو د هغه شك ختم شو ۔ د
بعضے خلقو صفوان رض ته نامرد ویلے دے خو دا خبره غلطه
ده ۔ د هغه حدیث د وجے نه چه د صفوان رض بی بی راغله ۔ او
بنی علیه الصلوٰة والسلام ته ئے اووے ۔ چه صفوان رض ځما خاوند
چه زهٔ مونځ کوم نو دے ځما مونځ ماتوی ۔ او چه روژه نیسم
نو دے ځما روژه ماتوی او ځانله د نمر په سیلاه پاڅی ۔ صفوان رض
ناست وه نو بنی علیه الصلوٰة والسلام تے پتوس او کړ ۔ نو هغه اووے
چه دا او که مونځ کوی او مونږه غریب د مڼ دورځ خلق یو
نو بنی علیه الصلوٰة والسلام اووے ۔ چه بیا مختصر مونځ کوه ۔ نو
صفوان رض اووے چه زهٔ ځوان سرے یم او دا په مخه نفلی روژے
نیسی ۔ نو بنی علیه الصلوٰة والسلام اووے چه ذنا نه به نفلی روژه
د خاوند په رضا نیسی ۔ نو صفوان رض اووے چه زهٔ د ورځے مڼ دوری

زاد بو کوم نو سحر تا وختته ویخ شم نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اووئے چه کوم وخت بیدار شوے نو نماز اداکه۔

اقسام رجال تهمت

(۱) شائعین - دا منافقان وُو او عبدالله بن ابی بن سلول ئے مشر وُه۔

(۲) مخلصین - دَ منافقانو غلط فهمئ کښے راغلی وُه لکه حسان۔

(۳) ساکتین - عام مخلصین مؤمنین وُه۔ 22

(۴) او څلورم قسم قائلین مؤمنین وُو چه دوئے کذب د وقعه پسے ئے کوله لکه اسامه رض او علی رض چه دَ عائشے رض خهٔ مرسته ئے کړے ده

او جماعت دَ افک دا وُه - (۱) مسطح بن اثاثه - (۲) حسان بن ثابت (۳) حمنه بنت جحش (ر)، زوجه طلحه بن عبیدالله (رض) عبدالله بن ابی بن سلول دائے رئیس وه۔

مسروق وائی چه حسان صاحب راغے دَ عائشے صدیقے رض دلباره پس دَ پرده یده وته او دا قصیده ئے پیش کړه ؎

حصان رزان ما تزن بریبة وتصبح غرثی من لحوم الغوافل[1]

نو عائشے صدیقے رض ورته اووے چه ته خو داسے نئے تا خو خما په پسے غوښے خوړلی دی۔ نو مسروق اووے چه وَلے ئے دے دلباره ته راځی او باری تعالیٰ فرمائے "لهم عذاب عظیم" (۱)۔ یعنی افک والا لره عذاب دے۔ نو وَلے دے دلته راځی۔ نو هغے رض ورته اووے چه دغه عذاب دے چه ړوند شوے دے۔ یعنی دهٔ لره دغه دنیوی عذاب دے۔ او عائشه صدیقه رض به دَ حسان صاحب ته به بد وخته کیده ځکه چه دهٔ دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام ډیر صفتونه کړی دی او دهٔ ویلی دی ؎

فان ابی ووالدتی وعرضی لعرض محمد منکم وقاء

ولا یأتل اولوا الفضل منکم والسعة الخ - ۲۲ - الفضل کمال - السعة مالداری - ابوبکر رض قسم اوکړ چه زهٔ به بیا مسطح لره

له خائسته وه مستقل مزاجه دهٔ متهم نه وه سحر باخی ئے دَ غوښو دَ غافلو ښځو نه

- - - - -

ته یقینا پلار زما او ابی زما او عزت زما به دَ عزت دَ محمد نه بچاؤ دے ستاسو بد گوئی نه ۱۳

خیرات نه درکوم - نو چه دا حکم راغی نو هغه خپله صدقه په مسطح[1] جاری کړه -

الخبیثات للخبیثین الخ - ۲۶ - یعنی د منافقانو سره دغه تهمت مناسب وه او د عائشې سره پاک کِردونه مناسب دی - د هر یو لوخي نه هغه شے څاڅي چه پکښې وی - د سپي سره غپا مناسب ده - (بیت)

طیبات از بهر که للطیبین خوب خوبی راکند جز با ازیقین (رومی)

شاه عبدالقادر صاحب فرمائی چه ذهٔ خپلے خیلئ او بُخم چا چه واغستے نو حلالے به شي غل لره نو هغه ئے ناخلی هغه خو حرامے اخلی او دا خو حلالے دی هغه لره - (ترجمه) پاک کار وښه د پاکو د پاره دی - او دا پاک د پاک ځائے د پاره دی الخ -

یا ایها الذین امنوا الخ - ۲۷ - عن ابی ایوب قلت یارسول الله صلی الله علیه وسلم ما الاستیناس قال یتکلم الرجل بتکبیره وتسبیحه وتحمیده وینحنح فیؤذن اهل البیت (کمالین)

ولا یبدین زینتهن الخ - ۳۰ - یعنی مواضع د زینت - الا ما ظهر منها - وهو الوجه والکفان والقدمان هذا فی البیت - او خارج د بیت نه پوره ستر به کوی - تائید[1] "ولا تبرجن تبرج الجاهلیة الاولی" - (احزاب: ۳۳)

[2] یا ایها النبی قل لازواجك الخ (احزاب: ۵۹)

اونسآئهن - مسلمانانے ښځے - نو د بدچلن ښځو او د کافره ښځو نه احتیاط پکار دے -

[1] اوما ملکت ایمانهن - مراد وینځے دی - قال سعید بن المسیب لا یغرنکم النور انما عنی بها الاماء دون العبید -

وآتوهم من مال الله الذی آتکم - ۳۳ - په دے کښے رد دے په سوشلزم باندې (معارف)

---

[1] د دے اقسامو پرده او حجاب بښتے - نو چه ستر د عورت ترِنه نیشتے (از معارف)

(۱) قبلت ۔ (۲) صدر (۳) قلب (۴) حسن استعداد

۳۳۹ ۱ مشکوٰۃ ۲ زجاجہ ۳ مصباح ۴ زیت ۵ نار

ولا تکرھوا فتیٰتکم الخ ۔ ۳۳ ۔ (۱) زور مه کوئ پېغلو جينکو یعنی مینځو وینځو باندې په زنا ۔ که دوی اراده د نکاح کوي په دې حال سره دا قید برائے مزید قباحت دے ۔ چه طلب کړې تاسو سامان د دُنیا ۔ یعنی لوئے خاندان ته په طمع ئے او ځینې لره ئے نه ورکوئے ۔ (انورشاه صاحبؒ) او عام[2] مفسرین وائی چه پېغلو وینځو په بازار کښې زنا مه کوئے ۔ 22

اللّٰه نور السمٰوٰت والارض الخ ۔ ۳۵ ۔ (۱) نور د باری تعالیٰ په هر ځائے کښې دے ۔ خاص کر نور د باری تعالیٰ په زړه د مؤمن کښې دائے مثال دے لکه[1] طاق دے په کښې شیشه[2] وی او په دے کښې مصباح[3] وی او په مصباح کښې صاف[4] تیل د ځونه معتدل وی چه د ځانه ئے نه رڼا خیږی او تیلو ته اور[5] لګیدلے وی په دغه شکل بدن[1] د انسان دے په کښې سینه[2] ده او په دے کښې زړه[3] دے او په هغه کښې خه استعداد[4] دے او بیا ورته هدایت[5] ربانی شوے دے (عثمانی)

د باری تعالیٰ تصرف په اسمانونو او زمکو کښې داسے ښکاره دے لکه په توره شپه کښې چراغ ۔ (شیخ)

فی بیوت ۔ ۳۶ ۔ خبر مقدم ۔ اذن اللّٰه صفت بیوت ۔ فیها تکرار برائے تاکید ۔ رجال مبتدا مؤخره یا فاعل د یسبح علی سبیل التنازع ۔

والذین کفروا ۔ ۳۹ ۔ یعنی عمل نیک د کفارو په سبب د شرک سره لغو دے ۔

او کظلمٰت الخ ۔ ۴۰ ۔ دا بل قسم کافر دی چه عمل ئے هم خراب دے

الم تر ان اللّٰه یسبح الخ ۔ ۴۱ ۔ یعنی د باری تعالیٰ تصرف داسے بدهی دے لکه چراغ په توره شپه کښې ۔ او ځوانان بے شماره ئے هم په مساجد کښې د باری تعالیٰ توحید بیا نوی دومره خلق

ان علمتم فیهم خیرا (۳۳) یعنی قدرت د کسب او صلوح یعنی مال د کتابت ګټل شی او مفسد هم نه وی ۱۲ (از معارف)

رجال الخ ۳۶ قال قتادة کان القوم یبتاعون ویتجرون ولکنهم اذا نابهم حق من حقوق الله لم تلههم تجارة ولا بیع عن ذکر الله حتی یؤدوه ۔ (بخاری)

فی بیوت الخ دوه ترکیبه دی ۔ ۱۔ فی جار بیوت موصوف اذن اللّٰه الخ صفت موصوف، مع الصفة مجرور جار جار مع المجرور متعلق یسبح شو ۔ رجال فاعل د یسبح دے فیها تکرار د فی بیوت برائے تاکید دے ۔ ۲۔ بیوت خبر متقدم رجال نکره موصوفه مبتدا مؤخره ده ۔

* رجال فاعل دے د فعل محذوف چه یسبح دے او دا جواب د سوال مقدر دے چه من یسبحه جواب یسبحه رجال ۔ عبدالرحیم عفرلہ ۔

خو غلط خبره نه کوی - او بیا داسې نیک خلق او عقل هم دا توحید غواړي او کوره -" الم تران الله یسبح الخ - الم -

ولله ملک السموٰت الخ - ۴۲ - الم تران الله یزجی الخ - ۴۳ -
والله خلق کل دآبة الخ - ۴۵ - ویتقه - ۵۲ - په اصل کښې تیتقیه ده نو ئې په جزم کښې حذف شوه او ق ساکن شو په قانون د کتف شره (شافیه)

ثلٰث عورات لکم - ۵۸ - ای هذه الاوقات ثلٰث عورات لکم
والقواعد - ۶۰ - جمع قاعدة لان فواعل جمع فاعل مختص فی فین هوالک دهالک وفوارس وفارس - (بخاری)
من بیوتکم - ۶۱ - ای اولادکم - تحیة من عند الله - نیکه دعاده د خدائے تعالیٰ د طرفه - مبارکة برکتی - طیبة ستره
عن انس ان رسول الله صلے الله علیه وسلم قال یا بنی اذا دخلت علیٰ اهلک فسلم یکون برکة علیک وعلیٰ اهل بیتک (ترمذی) بحواله مشکوٰة ص۳۹۹

واستغفر لهم الله - ۶۲ - ځکه چه په ظاهر کښې تقدیم د دنیا راغلے دے په دین باندې (عثمانی)
لا تجعلوا دعآء الرسول الخ - ۶۳ - اضافت د مصدر دے فاعل ته یا غیر فاعل ته -
یتسللون - چه پټ پټ راوځی - فتنة فی الدنیا عذاب الیم فی الاٰخرة -
الا ان لله ما فی السموٰت الخ - ۶۴ - منافقان د دے مسئلے د وجے نه په داسې تهمتونه لګوی -

ختم شو نور بفضله تعالیٰ
(۲۳ - ۶ - ۱۴۰۱ هـ)

خدایا بعزت که خوارم مکن   بذل گناه شرمسارم مکن

لیس علیکم جناح ان تاکلوا جمیعا او اشتاتا (۶۱)
ما اکل رسول الله صلے الله علیه وسلم علیٰ خوان ولا سکرجه: خوان میز سکرجه تالی، یواځ خوراک منع دے د تکبر یا د بخل د

قال صلے الله علیه وسلم الا انبئکم بشرارکم الذی یاکل وحده ویجلد عبده ویمنع رفده
مشکوٰة ص۲۹۲
یعنی د تکبره د وجه نه یواځې خوراک منع دے

هه چه اول مفتوح او ثانی مکسور وی نو مکسور ساکن کیږی تخفیفاً ۱۲

سوره، منه سړی غوځی بلند د رسول علیه السلام تاسوة الخ (۲) منه سړی غوځی بلند خپله نبی علیه السلام ته الخ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۲۵-سُوْرَةِ فُرْقَانْ مَكِّيْ دَهٔ-۲۰

تبل فا طر و بعد یٰسٓ - زمانهٔ نزول دَ مکے معظمے دورِ متوسط دے -

ربط: لکه چه دَ دنیا نه بل څوک لائق نشته بے دَ باری تعالیٰ نه - نو په دغه شکل برکات ورکوونکے هم بل څوک نشته -

فائده:- دَ دے سورت نه شروع شوه نفی دَ شرک فی البرکت برکت ثبوت الخیر الالٰهی فی الشئ (امام راغب)

خلاصه: په دے سورة کښے دوه حصے دی - په حصه اول کښے دلائل عقلیه - دلائل نقلیه بطور دَ تخویف دنیوی دعوی سورت چه برکات ورکوونکے صرف باری تعالیٰ دے - درے ځله مذکوره - په اول کښے او په درمیان کښے او په اٰخر کښے -

په درمیان کښے دَ دے هم اعلان دے چه چا ته تاسو برکت ورکوونکي وائے - دَ هغوی ژبانی بیان واورے په قیامت کښے -

په حصه ثانی کښے بیان دے چه په اٰخرت کښے هم برکات ورکوونکے خاص باری تعالیٰ دے - په دے اتوو قسمو دَ مؤمنانو باندے - یعنی په اٰخرت کښے برکت دَ باری تعالیٰ خاص دے او په دُنیا کښے عام دے -

وَقَدِمْنَآ اِلٰی مَا عَمِلُوْا مِنْ عَمَلٍ الخ - ۲۳

اثر دَ شرک خلود فی النار او بطلان دَ عمل صالحه دے او اثر نیک عمل نه شي ورانولے - او اثر دَ توحید دخول فی

والذین لا یدعون الخ-۶۸- وحشی نبی ته خط راولیږلو چه دا تول گناهونه ما کړی دی آیا ما ایمان منظور دے نو نبی ولیکل الا من تاب - نو وحشی اوویل چه ما تسلی او نشوه نو نبی ولیکل ان الله لا یغفر الخ شا وشوه نو صفه و لیکل چه ما تسلی بیا هم او نشوه نو نبی ولیکل قل یعبادی زمر ۵۳ نو صفه ایمان راوړو - (مسند امام اعظم ۳۲۹ باختصار)

نزل معاذ حمص اتاه رجل شاب فقال له وادی الامانة وعف بطنه وفرجه وابو لیث عن الحارث عن ابی مسلم الخولانی قال لما ر ماتری فی رجل وصل الرحم وبر وصدق الحدیث و

الجنة فی الجمله دے - نو دا اثر بد عمل نه شی وړاندې وړلے - نو بد عمل مضر نه دے اثر د توحید ته - نه چه فی نفسه مضر نه دے - لکن چه داخیال دے د مرجیه و (مسند امام اعظم) ص۱۸۱ له

لولا دعآئکم - ۷۷ - اضافت د مصدر دے فاعل ته - یا مفعول ته -

فقد کذبتم - یعنی د بلنے په ځائے تاسو تکذیب او کړو - یا باری تعالی بلنه او کړه او تاسو تکذیب او کړو -

یکون ای جزاء التکذیب - لزاما - ای لازما -

ختم شو سورۃ فرقان بفضله تعالی

(تاریخ کتابت - ۸۳ - ۳ - ۱۹)

فسئل به خبیرا - ۵۹ - فسئل بسؤالک ایاه خبیرا (قرطبی ص۹۳ ج۱۳) یعنی د صفت چاند سول کوه چه ستا په سوال خبر دے - (۲) سوال د کړه د خبردار نه چه څنګه باری تعالی دے دا جاهلان د باری تعالی د شان او برکت نه څه خبر دی - (عثمانی)

الرحمن خبر دے د مبتدا محذوف - د فسئل ځان له مستقل جمله ده او فا فصیحه ده - (روح المعانی ص۳۸ ج۱۹)

یضاعف له العذاب الخ ۶۹ یعنی د ګناه لوئے دے نو عذاب به هم لوئے وی ۱۲ - (عثمانی)

وعمل ما استطاع من خیر غیر انه شک فی الله و رسوله قال انها تحبط ما کان معها من الاعمال قال فما ترى فی رجل رکب المعاصی سفک الدماء واستحل الفروج والاموال غیر انه شهد ان لا اله الا الله وان محمدا عبده ورسوله فخصه قال معاذ ارجوا واخاف علیه قال الفتى والله ان کانت هی التی احبطت ما معها من عمل ما تضر هذه ما عمل معها ثم انصرف فقال معاذ ما ازعم ان رجلا افقه بالسنة من هذا ۱۲ (مسند اعظم ص۱۸۱)

له یعنی د دے عبارت تفصیل دے حلته چه اثر د توحید نقل دے جنت ته فی الجمله اګر که په قدر د عمل بد او کړیګار چه څه سزا به قعر د جهنم کښے چه وی او موحد به بیا ترے نه خدائے تعالی را او باسی او چه اثر د شرک د خول دے جهنم ته او د لا خالدا ۱۲

(قصه) حضرت صاحب میاں والی ته د فیصلے د پاره تلو او سبق ئے نه قضا کولو نو د دے سورت حاصل ئے اشارتاً اشارتاً اووے ځکه (۳۴۳) د سورت مضامین آسان دی، نو یو طالب اووے چه حضرت صاحب! ته مونږ د پوهه کوے او که زمونږ محنت بے فائدے ضائع کوے ! نو حضرت صاحب په خوشحالئ سره د سورت حاصل تفصیلاً اووے او بیا د سبق نه لاړو او فرمائیل چه کرتاسو ما ته تنګول هم کوے نو ځه حیثیت کله نه خفه کیږم ځکه چه تاسو په د خدائے تعالیٰ کتاب خلقو ته خائینئ رسا له تعلیم القرآن فیوضات حسینی حضرت صاحب (ص۱۱ و ص۱۲)

- - - - -

له چه یکوم سورت کښے طٰسٓمٓ راغلی وی ۱۲ لے دیجرات نه تر آخره پورے ۱۲ ۱۲

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

۲۶۔ سُوْرَةُ شُعَرَاءِ مَکِّی دے۔ ۴۷

****

قبل النمل و بعد الواقعۃ۔ زمانه نزول د مکے معظمے دور متوسط دے۔

ربط | د دعوی تبارکۃ نه منونکی قوم قوم تومونه هلاک شو خیال او کړے۔ نو دا سورة تخویف دینوی دے۔

خلاصه | په ابتداء کښے تمهید ی بیان۔ دلائل نقلیه۔ دلیل عقلی د دوه وؤ سوالونو جوابونه۔ ۱ :۔ د دا هغه ځنکه ته جنات راځی۔ جواب :۔ انهم عن السمع لمعزولون۔ ۲۱۲۔ ۲ :۔ دا شاعرانه کلام دے۔ جواب :۔ والشعراء یتبعهم الغاؤن۔ ۲۲۴۔

ثمره۔ چه هرکله برکات دهنده بل څوک نشته نو حاجات صرف د باری تعالیٰ نه غواړئے۔ باقی تبعی مضامین دی۔

طٰسٓمٓ ۱۔ هو من اسماء الله تعالیٰ۔ وقیل اقسم بطوله وسنائه وملکه۔ (خازن)

عن براء ابن عازبؓ ان النبی صلے الله علیه وسلم قال ان الله تعالیٰ اعطانی سبع الطوال مکان التورات۔ واعطانی المبین مکان الانجیل واعطانی الطوسین مکان الزبور وفضلنی بالحوامیم و المفصل ما قرأهن نبی قبلی (قرطبی)

واذ نادٰی ربك موسٰی۔ ۱۰۔ د موسیٰ د قصے نه درے مسئلے معلومیږی (۱) په دینی کارونو کښے د یو بل نه امداد غوښته لکه موسیٰ علیه السلام د هارون علیه السلام نه۔ (۲) تلطف فی الدعوة لکه موسیٰ ۴ چه کړے وه۔ (۳) د څچی پرورښتئ بے دخی ذلت دے

لکه چه فرعون دَ موسیٰ علیه السلام پے رُخی او کړه نو ذلیل شو رتها نوی)

و تلك نعمة تمنها علی ان عبدت بنی اسرآئیل - ۲۲ -

(۱) تلك نعمة موصوف تمنها علی صفت موصوف سره دَ صفت نه مبتدا - ان عبدت په تقدیر دَ جار سره چه با ده خبر -

(۲) تلك اشاره ده مافی الذهن ته مبتدا - نعمة تمنها علی خبر ان عبدت تفصیل دَ تلك -

(۳) ا تلك نعمة تمنها علی ان عبدت ای لان قتلت یعنی عبدت په نبطی ژبان کښے دے په معنی دَ قتلت - (لغات القرآن)

قال فرعون و ما رب العلمین - ۲۳ -

قال رب السموٰت الخ - ۲۴ -

ما شارحه چه تپوس پے کیدے شی دَ معنی دَ لفظ - په هل بسیط سره تپوس کیدے شی چه دا شے موجود فی الخارج دے یا نه -

او ما حقیقیه سره تپوس کیدے شی دَ ماهیت دَ شی نه - نو بعض وائی چه فرعون او وے چه جواب موافق دَ سوال نه دے ځکه چه ده تپوس دَ ماهیت کوم او دے جواب کوی په عوارض سره - بلکه حقیقت دا دے چه فرعون په دے اصطلاحات دَ فن خبر نه وه - خو هغه دلسے رد او کړ په موسیٰ ؑ چه تاسو نه اورئے چه دے څۀ وائی چه ما ته رب نه وائی - (عثمانی ؒ)

فکبکبوا فیهآ هم والغاوٗن - ۹۴ - اکب لازم او کب متعدی او کبکب نسخهٔ ارتا ویدا ه -

تعبثون - ۱۲۸ - عبث بے فائدے کار ته وائی - په نماز کښے حرام دی او په خارج کښے مکروه دی -

ا

له ومن زعم من اهل المنطق ان هذا سوال عن الماهية فقد غلط فانه لم یکن مقرا بالصانع حتی سأل عن الماهية بل کان جاحدا بالکلية فیما یظهر ۱۲ ابن کثیر ج۳ ص۳۳۲ ۱۲

- - - -

ےہ تاکید دَ ضمیر متصله مرفوعه په منفصل سره جائز دے برائے عطف سره دَ فصل نه ۱۲

ولا تخزنی یوم یبعثون - ۸۷ - (تسهیل) ابن کثیر ص۳۳۹ ج۳

اول تپوس کیږی په ما شارحه سره چه ما الغضنفر ؟ جواب اسد - بیا په هل بسیطه سل هل الاسد موجود ؟ جواب نعم - بیا په ما حقیقیه سره چه ما الاسد جواب حیوان مفترس -

فعقروها فاصبحوا نٰدمین - ۱۵۷ - دَ دوه حسین بچی وے
دَ هغوی تماروی چیرته هغوی مصدع قدار ته اووے که تا سو
دا اوښه مړه کړه نو موبزه به ستا سو مقصد پوره کړو نو هغوی
دغه زخمی کړه نو صالح علیه السلام اووے چه تا سو به هلاکیږئے
نو اوّله ورځ ئے رنګ زیړ شو او په دویمه ورځ سور شه او په
دریمه ورځ ئے رنګونه تور شو نو دوی دَ صالح علیه السلام په
تلاش کښے شو چه مړے کړی - او په کار خو داوه چه تائب شوی
وے - لکه دَ یونس علیه السلام قوم چه تائب شو نو عذاب
ئے واپس شو - نو هلاک شو - (معارف)

وانه لتنزیل رب العٰلمین - ۱۹۲ - دا ګمان مه کوئے چه
نبی علیه الصلوٰة والسلام ئے دَ ځانه جوړه وی - بلکه رب
چه څه رنګ دَ جسمے رب دے نو دغه سے دَ روح هم رب دے
او دَ روح تربیت کیږی په کتاب الله سره - لکه چه دَ جسمے تربیت
کیږی په غذا سره -

نزل به الروح - ۱۹۳ - نو دا ګمان مه کوئے چه دَ جبریل (ع) نه
به هیر شوے وی بلکه هغه روح دے طاقت او حفظ والا دے -
الامین - نو دا ګمان مه کوئے چه ده به غلا کړے وی -

علیٰ قلبک - ۱۹۴ - نو ګمان مه کوئے چه نبی (ص) به پے نه وی
پوهه شوے بلکه زړه ته ئے دا قرآن راغلے دے -

بلسان عربی مبین - ۱۹۵ - نو دا ګمان مه کوئے چه نبی (ص) به په
دے لسان نه پوهیږی - بلکه دا کتاب په عربیٔ فصیح دے -

وانه لفی زبر الاولین - ۱۹۶ - نو دا ګمان مه کوئے چه دا
نوے مسئله ده بلکه اصلی مضمون دَ ده او دَ مخکینے کتابو نو
یو دے -

اولم یکن لهم اٰیة ان یعلمه علمٰؤا بنی اسرآئیل - ۱۹۷ -

وانا من الضالین (۲) ځکه نه حیر وه (شیخ پنج پیری) تائید: ان تضل احدٰهما فتذکر احدٰهما الاخریٰ (بقره ع ۳۹)
یا ځه روک دم او س را غلم ته ځه او کړه تائید د: ضل الماء فی اللبن -
(۳) اذا ضللنا فی الارض - (السجده ع ۹)
شیخ سرحد
(۳) عدا تره مستشرات الی العقل؟ تضل الاقتصاص فی هستی ومرسل - (سیم حقلقم)

نو دا کمان مه کوئے چه دا مسئله پخوا نو علماؤ نه ده کړے.
دا سے مضمون په پنځم کښے د دریم ایات نه ترلسم پورے. او په
تکویر کښے د نولسم ایات نه تر پنځویشتم پورے هم شته.

واخفض الخ ۲۱۵- سلوک مع الاتباع -

فان عصوک - الخ - ۲۱۶- سلوک مع الاغیار -

وتوکل - الخ - ۲۱۷- تسلی -

الذی الخ ۲۱۸- باعث توکل -

والشعرآء - الخ ۲۲۴- قالت عائشة رض الشعر کلام فمنه حسن

ومنه قبیح -

وسیعلم الذین - الخ - ۲۲۷-

قصه ابوبکر صدیق رض چه وفات کیده نو د اصحابو رض په مرضائے د خلافت خط اولیکه او اصحابو رض ورسره بیعت اوکه نو علی رض اوفرمایل قبول دے دا خلیفه وان کان عمر رض
روافض دا ان وصلیه وائی- لیکن دا ان مخفف دے د مثقل نه یعنی یقینا دا مکتوب ملفوف عمر رض دے - یعنی ستا وروستوبل څوک سوا د عمر رض نه منا سب نه دے-

د دے خبرے تائید معلومیږی د هغے نه چه کله عمر صاحب رض زخمی شو نو علی رض ورته اووے چه ځما امید دے چه تا به خدائے تعالیٰ خپلو ملګرو ته اورسوی- مابه ډیرا وریده د نبی علیه الصلوٰة والسلام نه چه فعلت انا وابوبکر رض وعمر رض وغیره (بخاری)

چه هرکله ابوبکر صدیق رض وفات شو نو خط کهلاؤ شو نو په هغے کښے مکتوب وو-

بسم الله الرحمٰن الرحیم ط هذا ما اوصی ابوبکر بن ابی قحافة عند خروجه من الدنیا حین یؤمن الکافر ویتقی الفاجر

د شعر و جواز شروط: (۱) خالی به وی د دروغو نه. (۲) او د ریا نه. (۳) د هجوے نه د صفت چا چه د صفت مجوزه ناجائزه وی (۴) خالی به وی د ذکر د حق نه. (۵) او د تغنی نه (۶) خالی به وی د افات د مدح نه. (۷) خالی به وی د ویر مشغول نه چه بیکئ ته او زګار نه وی. فریقه مختصر / ص ۳۰

نظم او نعت په خوش آوازۍ سره بلا مزامیر مکروه ده عند البعض او سره د مزامیرو نه مکروه ده تحریمًا په اتفاق سره او مزامیر بلا نغم ۳۴۷ هم حرام دی او نعت او نظم بلا خوش آوازۍ او نظم جائز ده چه اتفاق سره (رمن منیا) فقه حنفیه

ويصدق الكاذب اني استخلفت عليكم عمر بن الخطاب رض فان يعدل فذلك ظني به ورجائي وان يجر ويبدل فلا اعلم الغيب وسيعلم الذين ظلموا اي منقلب ينقلبون (ازالة الخفاء ج ۲ ص ۱۹۱)

ختم شو شعراء بفضله تعالى

(۲۷ - ۶ - ۱۴۰۱ھ)

مرا گر بگیری بانصاف وداد
بنالم که عفو ام نداین وعده داد

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۲۷- سُوۡرَۃِ نَمل مَکّی دَے -۸۴

قبل قصص وبعد الشعرآء - زمانہ نزول دَمکے معظمے دورِ متوسط دَے -

ربط برائے اثبات دعوائے تبارکَ ذکر دَ دوہ ؤ دلیلو نو (۱) غیبدان یوائحٔ باری تعالیٰ (۲) او کارساز هم صرف باری تعم دَے -

خلاصه پہ دے سورۃ کبنے دوہ[۲] دعوے دی (۱) غیب دان صرف باری تعالیٰ دے (۲) هلاکونکے او نجات ورکونکے هم صرف باری تعالیٰ دے - او دَ پیغمبرا نو کمال دا دے چہ دَ عذاب پہ وخت کبنے بچ کیدے شی -

(۱) دَ اولے دعوے دَ تائید دَپاره قصه دَ موسیٰ[۱] ذکر کیږی چہ هغه اووے "إِنِّیٓ اٰنَسۡتُ نَارًا" - ۷ - دَ خدائے تعالیٰ نورتہ ئے نار اووے ځکه چہ غیب دان نہ وه - او قصه دَ سلیمان[۲] هم ذکر کیږی چہ دے وائی " مَالِیَ لَآ اَرَی الۡهُدۡهُدَ " - ۲۰ - یعنی هدهد ورتہ معلوم نہ شو نو غیب دان نہ شو - دامشت نمونہ خروار است -

(۲) دَ دویمے[۲] دعوے داشاعت دَپاره قصه دَ صالح[۱] علیه السلام پہ ذکر شی چہ " اَنَّا دَمَّرۡنٰهُمۡ - ۵۱ - وَاَنۡجَیۡنَا الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا - ۵۳ -

یعنی نجات او هلاک ځما کار دے نہ دَ پیغمبرانو - دعوی کمال دا دے چہ دَ عذاب پہ وخت کبنے بچ کیږی -

او قصه[۲] دَ لوط علیه السلام پہ ذکر شی چہ فَاَنۡجَیۡنٰهُ - ۵۷ - وَاَمۡطَرۡنَا عَلَیۡهِمۡ مَّطَرًا - ۵۸ -

بیا دَ دریمے دعوے دَپاره دوه[۲] نمرے پہ قل سره بیانیکی پہ

پہ ظهور دَ ځا بنونو سره دا ۲

ش معلومه شوه صاحب کشف ته کله حقیقت د مکشوف معلوم نه وی - (۲) تملی مثالی له معلومه شوه چه هغه اولیاء هم چه دروغ خبر غلط شوه ځکه چه صالح علیه السلام او لوط علیه السلام ځان نه شی بچ کولے او خپل مخالف نه شی هلاکولے بلکه هلاکونکے صرف الله تعالیٰ او هم بچ کونکے صرف الله تعالیٰ دے - نو د دا ګے سلاخبز غلط شوه ۳

فمکث الخ ۲۲ ایکث الشلت مع الاستغفار المکلف الدوام الشیث الاقامت بالمکان - (الامام الوزیق) ضعث خفیفت قواعده ۱۰ ع الایقاب - مشکوٰۃ ۲۹۳ معلومه شوه چه انتها د ضعف په ګے

سبیله د لف نشر غیر مرتب سره -

قل الحمد لله وسلم الخ -۵۱- د دویم[2] دعوے سره - قل لا یعلم الخ- ۶۵- د اولے[1] دعوے سره - فقل انما انا الخ-۹۲- هم د اولے[1] دعوے سره لړی چه غیب دان نه یم صرف منذر یم - وقل الحمد لله -۹۳- د دویم دعوے سره لړی چه کارساز نه یم کارساز صرف باری تعالیٰ دے - د اولے[1] ثمرے نه بعد لوازم[5] الله بیا نیکی بطور تنویر - دوه[2] دلائل عقلیه یو[1] د غیب دانئ - ۶۷- او[2] بل د کا سازی - ۸۶- او یو[1] دلیل وحی دے-۹۱-

ان بورک من فی النار ومن حولها -۸-

(۱) مبارک دے هغه تجلی چه په اور کښے ده (۲) یا هغه څوک چه په طلب د اور کښے دی او هغه ملائک چه چاپیره د اور دی (عثمانی)

فتبسم ضاحکا من قولها-۱۹- مسکے شو نواوے خندل - بلا اختیاره د فرط سرور نه (عثمانی) نو اعتراض لازم نه شو چه ضحك د شان د پیغمبرؑ سره مناسب نه دے - حدیث برم ۳۲

فائده :- تبسم[1] مستحب دے - یعنی خنده پیشانی -

(۲) ضحك مکروه دے چه د خندا آواز صرف پخپله واوری -

(۳) قهقه حرام ده چه آوازئے بل څوک واوری -

وادخلنی برحمتك -۱۹- دا توسل دے په صفت د باری تعالیٰ سره - فمکث -۲۲- پس حصار شو هد هد - غیر بعید - نه ئے ډیر لړے - فقال - پس راغے او وئے وے -

انه من سلیمان وانه بسم الله الرحمن الرحیم ۵ -۳۰-

عام مفسرین وائی چه بسم الله برائے تبرک ده - او حضرت صاحب فرمائی چه دا مطالبه د توحید ده - ای استعینوا خاصة باسمه تعالیٰ -

السیاسیة ۴۴
کشف د انبیاء قطعی من قریب دے او د اولیا ظنی من بعید دے -
(مولانا محمد قاسم)
الا تعلموا الخ نعمهم الله التسلط بالجبروت لیعزمن اذله الله وینزل من اعزه الله - مشکوٰۃ ص۲۲۸ یعنی ملعون دے -

له پرخنده قهقهه سره د ع نور ختمیږی
۱۳ ۱۳

زینا الخ ۱۹ - چون کسی از مرض گل داشت دوست گرچه پندار و کر خود قوت است - قوت اصلی را فراموش کرده است ؛ روی ته دقوت مرض آورده است -

ان الملوک الخ - ۳۴ - صوفیه فرمائی چه په دغه شکل محبت د باری تعالیٰ یو ذره ته داخل شی نو په دغه زړه کښې انقلاب راولی یعنی محبت د غیر الله چه معزز وُه نو ذلیل شی او محبت د الله تعالیٰ په کښې معزز شی -

مشهوره ده چه د بلقیس سره سلیمانؑ نکاح کړې ده -

فما آتٰني الله - ۳۶ - هغه روحانی او مادی دولت -

قال الذی عنده علم من الکتاب - ۴۰ - (۱) دا آصف برخیه دے او کرامت د ولی معجزه د ده دغه پیغمبر وی -

(۲) یا خود سلیمان ؑ (۳) یا جبریل ؑ مراد دے او دا معجزه د سلیمان ؑ ده -

ننظر اتهتدی الخ - ۴۱ - یعنی چه د هدایت موندلو استعداد په کښې څومره دے - لدینه معلوم شو ثبوت د امتحان -

وصدها ما کانت تعبد من دون الله - ۴۳ - (۱) یعنی د دروغو معبودانو محبت دے لره منع کړے وه د حاضرے نه ورته د صداقت اجمالی علم دیته مخکښې شوے وه -

(۲) منع کړه سلیمان ؑ دے لره د معبودانو باطلو نه -

قیل لها ادخلی الصرح الخ - ۴۴ - مقصود تحقیق د دے وه چه څه دلګے د شیشے او د اوبو فرق دے او نه کړ - نو دغسے د معبود باطل او معبود حق هم دے فرق نه وه کړے - نو چه د دے په پنډو وویخته وو هغه معلولُ مؤوّلٌ وو - معلومه شوه چه ستر څه شے دے - تائید؛ حور مقصورات فی الخیام - (رحمٰن : ۷۲)

په باب اصالت رعی بانده قصه ختم شوه عبدالله بن عتبه - د مثنوی د عشق کښ هېڅ شے پیر سره ته د مې آتو په غوښنو کا -

لولا تستغفرون الله - ۴۶ - په استغفار کښې عاجزی پکار ده -

(بیت)

زو یرانی عارف ژندپوش یکی را بناح سگ آمد بگوش

نو دے بنکاره شو نو هغه عارف د سپی پشان ولاړ وه دُعائے غوښته د سپی د آواز پشان - نو هغه ده ته اووے -

(۱) هر کله چه ما ته معلوم شو که چه باری تعالیٰ په ماجزئ خوشحاله وی نو ما کیخود د سرنه تکبر وړاندې - (۲) پشان د سپی ما هم آواز ونه کړو، چه ما د سپی نه بل عاجز ونه لیدو -

(۱) چون دیدم که او عاجزی میخرد — نهاده ز سرکبر و رائے خرد

(۲) چو سگ بر درش کردم آواز بسی — که عاجز تر از سگ ندیدم کسی (بوستان)

واذا وقع القول علیهم اخرجنا لهم دآبة من الارض الخ - ۸۲ -

په آخیره زمانه کښې به د صفا نه یو دابه را اوځی چه د هغې په یو لاس کښې به عصا وی د موسیٰ ع په هغې به سپین مهر لږوی په مسلمانانو باندې - او په بل لاس کښې به ئې ګوتئ وی د سلیمان ع په هغې به تور مهر لګوه وی په کفارو باندې - د دآبة الارض نه مقصد تحقیق د کفارو دے چه د علماء او انبیاء خبرے دوی او نه منلے او س ئے د یو حیوان لا یعقل خبرے منی - (علامات قیامت)

وتری الجبال تحسبها جامدة وهی تمر مر السحاب - ۸۸ -

(۱) ته به پے ګمان کوے او س د ساکن چه دوی به روان نه شی او دوی به د سحاب پشان جلد روان شی -

(۲) ته به پے ګمان کوے د ساکن د سرعتِ سیر د وجے نه - او هغوی به د سحاب پشان روان وی -

من جآء بالحسنة - ۸۹ - یعنی نیکی ئے د خدائے پاک دلیاره او د رسول له - نیکی کول معتبر نه دی بلکه د خدائے دلیاره د رسول معتبر دی -

(بیت)

شرط من جاء بالحسن نی کردن است — بلحسن را سوئی حضرت بردن است (رومی)

په دغه شکل بدی ده یعنی د بدئ کول نقصان نه دے بلکه د بدئ وړه دلیاره د باری تعالیٰ ته نقصان دے - الله تعو د تے مونږه او ساتی امین -

خـتم شو سورۃ نمل بفضله تعو وکرمه

عقوبت مکن عذر خواه آمدم — بدرگاه تو عذر خواه آمدم

منجآء بالحسنة ۸۹ - قال تعو یا ابن آدم تفرغ لعبادتی املا صدرک غنی واسد فقرک والا تفعل ملأت یدک شغلا ولم اسد فقرک ۲ مشکوٰۃ منه ۴ فتلک بیوتهم خاویة - ۵۲ - خالی دی - اَو یا ساقطة علی عروشها بقره ... غیبدات - آیت ۶۵، ۱۵، ۹۲، ۹۵، (۳) کارساز ۴۵، ۵۴، ۵۹، ۹۳، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴ -

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۲۸- سُوْرَةِ قَصَص مَكِّيْ دَه ـ ۹۴

بعد النمل و قبل بنی اسرائیل - زمانہ نزول دَمکے معظمے دورمتوسط دے -

ربط هرکله چه مسئله دَ توحید صافه شوه نواوس ئے دَ سَرَه - په بها دریٔ سره - مصائب به راځی برداشت کوه - لکه موسی علیه السلام -

خلاصه [۱] په حصه اوّل کښے تفصیلی واقعه دَموسی علیه السلام چه مشتمله ده په شپږ[۶] وامورو باندِ - چه متفرع به شی په شپږ[۶] و امورو دَ نبی علیه الصلوة والسلام دَپاره - په آخیر دَ سورة کښے -

(۲) او حصه ثانی کښے دلائل[۵] عقلیه - دلیل[۱] نقلی دَ مخکښنے کتابونو دَمنونکو نه دی - او اعلان دے چه په دنیا غرور مه کوه - راشه توحید تسلیم کړه - قارون چه په دنیا غرورکاوه نوځه شو.

دَ دَواړو[۲] حصو په درمیان کښے جمله معترضه ده دَ پاره دَ صداقت دَ نبی کریم صلے الله علیه وسلم - ـله

لیکون لهم عدوًّا وّحزنا - ۸ - ترتیب دَعداوت په التقاط باندِ مشابه شو دَعلت غائی سره نو مستعمل شو په کښے حرف دَمشبه به. نو دا استعاره مصرحه تبعیه فی الحرف شو ه (زقاره)

فقالت هل ادلكم على اهل بيت الخ - ۱۲ -

يباح مال الحربي برضائه ولو بعقد فاسد فان استيجار الام لارضاع الابن فاسد عند الحنفية (نوادر ص۱۰۶)

على حين غفلة من اهلها - ۱۵ - (۱) بين العشآء والمغرب (علوی زنانی)

ـله وَنريدان نمن على الذين استضعفوا في الارض الاية (۵) عمر بن عمارؓ لره کورنر کړه او بیا ئے معزول کړو نو او ئے ویل چه تۀ به خفه شوے ئے خو ما دا خود لة ستا په کورنرئ سره چه ونوینا ورته نوکورنری څۀ شے نه دے نو خفه او وے چه تا کله ماله کورنر کړو نو پے خوشحاله شم او کله چه معزول شم نو بے خفه له یم (تاریخ)

ـله دا خلور مه تفریع ده اعراف طٰه قصص بیان دے چه په بهادرئ سره بیان کوه لکه موسی علیه السلام خو په اعراف کښے نفی دَ شرک فی التصرف او په طٰه کښے نفی دَ شرک فی الشفاعت او قصص کښے نفی دَ شرک فی البرکة په بهادرئ سره بیا نوه ۱۲

(۲) او نصف النہار (سعید بن جبیر)

قال رب انی ظلمت نفسی -۱۶- المعاهدة التی تحرم دم الحربی عام للقالی والحالی فان موسٰی لم یعاهدهم قالا فلذا سمی دم القبطی عمل الشیطن واستغفر منه (نوادر ص۱۱۱)

فائده :- اجتهادی غلطی د پیغمبرانو راځی او په هغې گرفت هم کیدے شی - او د هغې اصلاح کیدے شی - په خلاف د غیر پیغمبرانو -

فلما اراد ان یبطش الخ - ۱۹ - موسٰیؑ اراده وکړه چه قبطی او وهی او زور نیئے کولو خپل ملګری ته نو هغه گمان اوکړو چه ما د وهی نو حال پښکاره کړو -

قال ارید ان انکحک احدی ابنتی هاتین الخ -۲۷- مراد معینه ده - او بالغه جینۍ خپل مور پلار ته بخلے شی -

فلما قضی موسی الاجل الخ - ۲۹ - قال ابن عباسؓ قضی اکثرهما واطیبهما (بخاری ص۳۶۹)

واضمم الیک جناحک من الرهب -۳۲- هر خائف چه لاس په زړه کیدی نو خوف ذائل کیږی (رجمل)

اجرهم مرتین -۵۴- ځکه چه ایمان بالذات په انبیاء نو ایمان بالتبع دے په نبی علیه الصلوٰة والسلام او بالعکس نو حاصل شو ایمان په هر یو مرتین نو اجر ئے هم مرتین شو (شیخ اکبر فی الفتوحات)

ویدرءون بالحسنة السیئة -۵۴- احنف بن قیسؓ ته چا کنځل کول هغه ورته اووے چه دلته کنځل خلاص کړه د خلقو مخکښے را ته کنځل مه کوه زۀ فوجی افسر یم نوکران به دے بے عزته کړی -

مالک بن دینارؒ ته چا اووے چه اے مکاره نو هغه اووے - چه وغه ځما اصلی نوم دے - او خلق را ته هسے حضرت صاحب وائی -

ابراهیم ابن ادهم نه یو سپاهی تپوس اوکړو د ښار هغه مقبرے ته ئے اشاره اوکړه - چه دا ښار دے - هغه ورته اووے چه ته ئے لاما پوهے

هٰذا من عمل الشیطٰن (۱۵) دا ځکه وئیلی شو یا دا ظلم شو اسو اے قبطیا نو ۱۲

ظلمت نفسی (۱۶) کمی یم اوکړو د ځان سره او بس به د وطن نه ځم تائید کهف ع۲

فاغفر لی (۱۶) اے مولا ما ئے پرده وا چوه د دشمن نه ز شیخ سرهندی

په غلطئ اجتهادی بانديخوا ب ملا ریږی د وجهے د سعی نه او په صحیحه کښے دوه ثوابه دی د حق او د سعی ۱۲

له دا جوابونه د سعید بن جبیر چه تپوس کړے وه د ابن عباسؓ نه د موسٰی د موسٰی علیه السلام کله چه یهود و د جبرے د سعید بن جبیرؒ نه تپوس اوکړو د مودے د موسٰی علیه السلام

۱۲ ۱۲ ۱۲

ان خیر من استاجرت الخ ۲۶ عشر په او نیلونئیل مکمل د خارش د وجه هغه نو علیؓ او وهه چه امیرالمؤمنین دده آیت په مصرف وشو

[illegible] خوشحاله شوے یم په جهان کښې بې توقع ځما په کمیره پورې توقع کوله نو څه خوشحاله شم

[illegible] په جومات کښې ناجوړه پروت وو نو ... اووے چه اوځه نو ځما د تلو طاقت نه وو

توقع کوے. نو دَ دهٔ سرئے مات کړو او روان ئے کړ تهانړے ته. دَ کلی خلق ئے استقبال له راغله. سپاهی پتپوس اوکړ دَچا نه چه دا څوک دے؟ هغه ور ته اووے چه ولی الزمان ابراهیم بن ادهمؒ دے. نو معافی ئے ترې اوغوښته. هغه ور ته اووے چه کله تا زهٔ اووهلم نو ما باری تعالیٰ ته سوال اوکړ چه اے مولا د دے مره ثواب ده له ورکه لکه چه دے ما له راکړے دے (کیمیا سعادت لحجة الاسلام الامام الغزالیؒ)

معلومه شوه چه تکلیف دَ چا انعام دے دَ باری تعالیٰ په دے گناهونه معاف کیږی (دَ تکلیف په وخت دا دعا مجرب ده)

امن یجیب المضطر اذا دعاه ویکشف السوٓء (نمل ۶۲) په سوء سره به ذهنی اشاره اوکړی هغه تکلیف ته. په خالی ځائے کښې په لهجې سره ویل ډیر تاثیر کوی. څو چه تکلیف زیات وی نو تاثیر ئے زیات وی. (غریب)

ان قارون کان من قوم موسیٰ الخ. ۷۶. (نسب نامه)

یعقوب
↓
لاوے
↓

قاهث	بعانیه
↓	

یصهر	عمران
↓	عمران ← موسیٰؑ
قارون	

فائده :- بعانیه دَ عمران ترور کیږی نو یا په دغه وخت کښې دا نکاح جائز وه یا بعانیه دَ لاوے نوسئ ده نو دَ عمران دَ تره یا دَ ترور لور شوه

قصه فرعون دَ بنی اسرائیل نه قارون ممبر منتخب کړے وه نو ده ډیر مال جمع کړے وه. نو هر کله چه دَ دریاب نه پورے وا ته نو دَ قارون اقتدار ختم شو. نو دهٔ پچپل مال فخر کاوه - او په موسیٰؑ

قالت احدٰهما یا ابت استاجره (۲۶) هوښیار ورے ته ... [illegible] شعیب علیه السلام چه ورے طلب اوکړ دَ پلار نه دَ مزدور کولو دَ موسیٰؑ - [illegible] دویم موسیٰ علیه السلام چه هغهٔ دَ مخلوت اوکړو بارته ... ته چه هارون علیه السلام ځما سره معاون او پیغمبر کړه دریم حضرت ابوبکر صدیقؓ چه هغهٔ دَ مسلمانانو دَ پاره عمرؓ خلیفه مقرر کړو (شیخ سرحد)

[illegible]

بانډې به ورلره حسد ورته۔ نو يوځل ئې رنډئ ته د سرو زرو تالے
ورکړ چه په موسیٰؑ باندې تهمت اولګوه۔ نو رنډئ راغله او موسیٰؑ
بيان کاوه قوم ته د زنا متعلق او رنډئ ورته اوازوورکړ چه ځما د
بيګانئ شپې اجرت راکړ۔ نو موسیٰؑ په غصه شو او هغې لره ئې سخت قسم
ورکړ چه واقعي ستا ځما سره اجرت شوے؟ نو رنډئ او ډېره او اقرار
ئې اوکړ چه ماته قارون ويلي دی نو موسیٰؑ الله تعالیٰ ته په سجده شو 23
چه (ان کنت لك نبيا فاغضب لي) نو باري تعالیٰ اووے چه ستا اختيار دے
نو موسیٰ عليه السلام زمکې ته حکم اوکړ چه خذيه نو زمکې ډې او نيو۔
نو قارون اووے پس د ډيرے زارئ نه چه ته ځما د مال د پاره ما وځنې
نو موسیٰ عليه السلام حکم اوکړ او دغه ټول مال د قارون په سر
ډلئ شو او په ځمکه روان دے۔

ولا تنس نصيبك من الدّنيا ۔ ۷۷۔ قال عليه الصلوٰة والسلام
يقول العبد ملي مالي و هل لك[1] من مالك الا مآ کلت فافنيت اولبست
فابليت اوتصدقت فامضيت ۔ ياکفن[2] ۔ قيل اطلب[3] بدنياک الاخرة۔

فخسفنا به وبداره الارض الخ ۔ ۸۱ ۔ نبي عليه الصلوٰة والسلام
فرمائي چه يو سړے پخوا متکبر وه نو په زمکه کښې ننخ شو نو روان دے
په ځمکه تر قيامته پورے۔

نو قل وائي چه ما يو سړے اوليده ډير خاشته نو ما تعجب اوکړ
نو هغه اووے چه باري تعالیٰ ماته تعجب کوی۔ نو ما اوليد چه کميده
نو د ملغ پشانتے شو۔

ويکان ۔ ۸۲۔ مرکب دے د وی برائے تعجب نه او د کان للتشبيه
نه ۔ مستعمليږی په وخت د ندامت کښې۔

لولا ان من الله الخ ۔ په حديث شريف کښې دی چه يو سړے نيکی
کوی او بل ورته کړيږی ۔ نو د دواړو ثواب يو شانتے دے۔ او يو
سړے ګناه کوی او بل ورته کړيږی نو د دواړو ګناه يو شانتے دے۔

ملا ان تاجران ثمانية حجج (۲۷) چه مال اوګټلے شي او تحصيل اهل پرورش کولے شي د اد جينئ مهر نه وه چه د امام صاحب د مذهب نه خلاف ثابت شي چه داخو نکاح په غيره سال نراو شو (رشيخ سرحد)

د بسم الله په کښتي

اسوې۔ ۸۔ حدايله چه دهم نو پورې به شم۔ ۔ ۔ ۔

مشکوٰة ص۱۵۰

لرادک الی معاد - ۸۵ - بهتر انجام ته -

قصه :- نبی علیه الصلوة والسلام چه مدینے منورے ته تشریف راوړو نو په حضرت بلال رضی الله تعالیٰ عنه باندِ تبه راغله په مدینه منوره کښے نو هغه دا اووے ؎

الا لیت شعری هل ابیتن لیلة ۔ بوادحولی اذخر و خلیل

اوهل اردن میاه مجنة ۔ وهل یبدون لی شامة وطفیل

او حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه اووے - چه ناجوړه وه - چه ؎

کل امرء مصبح اهله ۔ والموت ادنیٰ من شراک نعله

نو حضرت عائشے صدیقے رضی الله تعالیٰ عنها نبی علیه الصلوة والسلام ته حال اووے - نو نبی علیه الصلوة والسلام دَ مدینے منورے دَ پاره دعا اوکړه - چه خدایه مونږ ته مدینه محبوبه کړے - او دَ صحت ئے کړے او مرضونه ئے دَ جهودو کلو ته بوځه -

وماکنت ترجوا الخ - ۸۶ - معلومه شوه چه نبوة وهبی شے دَے او ولایت کله کسبی او کله وهبی وی - ؎

تبارک الله ما وحیٌ بمکتسب ۔ ولا نبی علیٰ غیب بمتهم

(قصیده برده)

دیکه وحدة الشهود والا چه نه ئه دا اتحاد ختم شی - (احسن الفتوی) ملحمه - سوتلبه بیدل وی په باغ اؤ لاړځئ چه دشے کلیری چینج دپرے پشان -

کل شئ هالک الا وجهه له الحکم والیه ترجعون - ۸۸ -
دا مسئله دَ وحدت الوجود ده - ای لا موجود الا الله - یعنی په نزد دَ وجود دَ واجب وجود دَ ممکن کالعدم دے - ؎

کل ما خطر ببالک هو هالک ۔ والله اعلیٰ واجل من ذالک (نوادر)

؎

کل ما فی الکون وهم او خیال ۔ او مرایا او عکوس او خیال (رومی)
مگر دیدباشی کہ در باغ وراغ ۔ بتابد بشب کرمکی چون چراغ

نو دۀ تہ چا اووے چہ وَلے دَ ورځے نہ بنکاریږی؟ نو دۀ اووے چہ ؎

کہ من روز و شب جز بصحرا نہ ایم ولی پیش خورشید پیدا نہ ایم

(سعدیؒ)

کہ هغه ورځ او شپه په صحرا کښې یم، لیکن په ځ دنمر کښې نه بنکاریږم نه یم۔

انت حسبی انت کافی لیس غیر (اخیر مثنوی)

ختم شو قِصَص بفضله تعالیٰ

(۱ - ۷ - ۱۴۰۱ھ)

بضاعت نیاوردم الا امید خدایا زعفوم مکن نا امید

؎

کہ په حساب وی ځائے م نشته

او کہ په احسان وی دَ خواږه جانان په یمه

جمله معشوق است عاشق پردهٔ - زندهٔ معشوق است عاشق مردهٔ

واجب مثل بحر است ممکن بحبابا - این چنین فرموده مولانا ما۔

مارتونگ مولانا صاحب

(مرض خبیب سے سوچ)

۹۲ / ۸ / ۲۸

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۲۹ سُوْرَةِ عَنْكَبُوْت مَكِّي دَے ۸۵

****

قبل مطففين وبعد الروم - زمانه دَ نزولِ هجرت حبشه نه لږ مخکښې - يعنې دَ مکے معظمے اخير دور والا شا دے لکه دا سے خيال دے۔

۹۵۰ ۴۰ ۹۹۰ ۶۰ ۱۰۵۰

ربط په تا سو به هم مصائب راځي چه صا دق او کاذب ممتاز شي۔

خلاصه په حصه اول کښې (۱) دوه (۲) دعوے دی - دَ مؤمنا نو آزميخت به ضرور راځي چه صادق او کاذب جدا شي۔

منکرا (۲) نو تا سو دَ باری تعالیٰ دَ عذاب نه نه شئ بچ کيد ے۔

اولے (۱) درے (۳) قصے دَ اولے (۱) دعوے سره لږی يعنې نوح ۴ ع۱۲۔ او ابراهيم ع۱۶ - او لوط ۴ ع۲۸ - دَ دے دعوے دَ پاره ډير تکليف تير کړه۔

باقی قصے دَ دويمے (۲) دعوے سره تعلق لری - يعنې قوم شعيب ع۳۶۔ او عاد ع۳۸ - او فرعون او قارون او هامان ع۳۹ او ثمود ع۳۸ - دَ باری تعالیٰ دَ عذاب نه بچ نه شو۔

په حصه ثانی (۲) کښې خلور دلائل عقليه دی اول ع۴۴ دويم ع۴۱ ثالث ع۶۲ رابع ع۶۳ - يو نقلی دَ امم سابقو نه ع۴۷ - او يو وحی دے ع۴۸ - طريقه تبليغ ع۴۶ - امر مصلح ع۴۵ - او اعلان دے چه منکرانو په دنيا غې ودمه کوے ئے۔

په آخير کښې اعادهٔ مضمون اول ع۶۹ برائے مراعات النظير - په درميان دَ دواړو حصو کښې دعوی سورة ده چه -

مثل الذين اتخذ وامن دون الله اولياء كمثل العنكبوت الی ع۴۱ -

تحکه چه برکات وذکر کې پواځې الله تعالیٰ دے

مختصره خلاصه دَ غير الله بلنه بے کاره ده نو دَ الله تعالیٰ نه حاجات غواړه ئ - دَ دے مسئلے منونکو پواځې

په منلو نه خلاصیږئ بلکه محنت به کوئ - لکه نوح[۱] او ابراهیم[۲] او لوط[۳] (چه محنتونه کړی وُه)

او د نه منونکو تا سره د عذاب الٰهی نه نه شئ بچ کیدے لکه فرعون، قارون، هامان وغیره (چه د عذاب نه بچ نه شو) او عقل هم دا خبره غواړی -

ولقد ارسلنا نوحا الخ - ۱۴ - پاددری فنډر اعتراض کوی چه په تورات کښے دی چه هرکله طوفان راغے نو نوح علیه السلام د شپږ سوو کالو وه او پس د طوفان نه درے سوه پنځوس کاله پاتے وُه او د قرآن نه معلومیږی چه طوفان پس د نهه نیم سوه کالو نه راغلے دے -

جواب :- په قرآن کښے دا نشته چه فلانکی عمر کښے طوفان راغلے دے نو د تفصیل او اجمال په درمیان کښے تعارض نه وی - البته د تورات او د ابوسعود په درمیان کښے تعارض شته - نو کیدے شی چه په تورات کښے تحریف وی یا روایت د ابوسعود ضعیف وی -

ابوسعود کښے دی کان عمر نوح[۴] الفا وخمسین عاما بعث علی راس اربعین سنۃ ودعی قومه تسعماۃ وخمسین وعاش بعد الطوفان ستین سنۃ - ولعل ما علیه النظم الکریم للدلالۃ علی کمال العدد وتفخیمه)

وزین لهم الشیطٰن اعمالهم الخ - ۳۸ - قال الامام القرطبی سمعت شیخنا الامام ابا محمد بثغر الاسکندریۃ یقول ان الشیطان یقال له البضاوی یتمثل للفقرآء المواصلین فی الصیام فاذا استحکم منهم الجوع واضر بادمغتهم یکشف لهم عن ضیاء و نور حتی یملأ علیهم البیوت فیظنون انهم قد وصلوا وان ذلک من اللّٰه ولیس کما ظننوا (قرطبی) جز ۱۰ ص۳۲۲، قرطبی نے سورۂ کہف میں لکھا ہے زیر آیت افتتخذونه عنه -

کمثل العنکبوت - ۴۱ - عن علیؓ قال قال رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم

دخلت انا وابو بکر الغار فاجتمعت العنکبوت فنسجت بالباب فلا تقتلوهن (الا زالہ ص۱۹۷)

اتل ما اوحی الیک الخ - ۴۵ - امر برائے القاء دے لکہ اقرأ ابن خضیر - یعنی ارمان تا خپل قرأت جاری ساتلے وے - مشکوٰۃ ص۱۹۵

ان الصلوۃ تنهی عن الفحشآء والمنکر - منع بالتسبیب دہ یا بالاقتضاء (عثمانی) کوم نماز چہ سرے د فحشآء نہ نہ منع کوی هغه د نماز صورت دے نہ حقیقت (مجدد الف ثانی)

د فحشآء او منکر نہ مراد تکالیف د کفار ودی (شیخ) تائید حجر ص۹۹

یو خان چہ شرابی وہ او یو صحیح نماز ے ادا کڑے وہ نو چہ عمر تے نہ تہجد نہ وہ قضا شوے (حکایات اولیاء)

والذین جاهدوا فینا الخ - ۶۹ - پہ دے کښے اشارہ دہ دہ طریقے د سلوک تہ چہ مرتب پرے ولایت کسبی دے چہ بہتر دے د ولایت وهبی نہ چہ هغه مرتب دے پہ طریقے د جذب باندے - د ولایت کسبی مثال لکہ وصال د معشوقے سرہ شو پہ خلوت کښے - او د ولایت وهبی مثال لکہ زیارت د معشوقے شو د بازار نہ راغاموتہ ملاویږی او پہ خلاف د اول نہ -

بعض صوفیہ فرمائی چہ ولایت بہتر دے د نبوۃ نہ - یعنی ولایت د نبی بہتر دے د نبوۃ د نبی نہ - نہ چہ مطلق ولایت بہتر دے د نبوۃ نہ - ځکہ چہ ولایت راځی پہ اتباع د نبی سرہ او ولایت د نبی تعلق د دهٔ وی د باری تعالیٰ سرہ دا پہ موت سرہ نہ ختمیږی - او نبوۃ تعلق د نبی دے د مخلوق سرہ نو کلہ چہ وفات شی نبی نو افادہ بالذات مخلوق تہ ختمہ شی او افادہ بالواسطہ شروع شی هم دغه مقصد د قول د امام غزالی صاحبؒ دے پہ تقدیر د صحت سرہ من یستمد فی حیاتہ یستمد بعد مماتہ - ختم شو عنکبوت بفضلہ تعالیٰ - (۷ - ۷ - ۱۴۰۱ھ)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۳۰- سُوْرَۃِ رُوْم مَکِّی دَہ ۸۴-

قبل العنکبوت وبعد الانشقاق - زمانه دَ نزول

کال دَ هجرت حبشه -

ربط پس دَ آزمائش نه به باری تعالیٰ تا سوله فتح ور کړی -

خلاصه دلائل عقلیه - امور دفعیه عذاب - ظلم مکوئ - شرک مه کوئ - احسان کوئ -

په درمیان کښې بطور ثمره دوه ځله ارشاد دے چه دَ کومې مسئلے دَ وجې نه تاسو کامیاب شوی یئ په هغې مضبوط شئ او اعادهٔ اعلان فتح -

په آخیر کښې اعادهٔ اعلان فتحه ثانیا برائے مراعات النظیر - نور تبعی مضامین دی -

غلبت الروم - ۲ -

قصه :- فارس په روم برے اوکړو نو مشرکان خوشحاله شو ځکه چه فارسیان هم مشرکان وو - او رومیان چه اهلِ کتاب وو دَ دوی په لړئ مسلمانان خفه شو - نو دا حکم چه راغے نو مسلمانان خوشحاله شو - او ابو بکر رضه اُبی بن خلف سره شرط اوتړلو چه که په دریو کالو کښې رومیان نو برے اوکړو نو ته به لس اوښان مالِ راکوے ورنه زهٔ به درکوم - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اووے چه کالو نه نهه کړه او اوښان سل کړه -

سبب دَ غلبے دَ رومیانو دا شو چه کله فارسیانو برے اوکړو نو دَ کسرىٰ جرنیل فرحان نام وه هغه په تخت ناست وه او شراب ئے اوسکل نو اوئے وے چه ما ته ئے دا سے مزه راکړه لکه چه زهٔ دَ کسرىٰ

بنصر الله :۵ عنقریب در قبول فرمان است ؛ ترجیح فرمان دلیل حوان است - (سعدی)

په تخت ناست ؤ. نو دا خبره کسرٰی ته اورسيده هغه د فوج سپه سالار شهرمان نام چه د فرحان رور وو مشر ته خط را اوليږه چه فرحان مړکه. نو ده ورته اووے چه دے بے بدل جرنيل دے. نو هغه درے ځله د قتل حکم را اوليږه او ده دا جواب ورکړو. په آخير کښې هغه حکم را اوليږه چه فرحان به سپه سالار شي. نو چه هغه ته سلامي اوشوه. نو هغه ته ئے بل حکم را اوليږه چه شهرمان مړکه. نو ده چه د قتل اراده اوکړه نو شهرمان ورته هغه احکام ښکاره کړه. نو دوی د کسرٰی خلاف شو او قيصر روم سره ئے معاهده اوکړه په يوے خيمے کښې شهرمان او قيصر روم صلح اوکړه په ذريعه د ترجمان او ترجمان ئے مړکه. نو عين د بدر د فتح په موقع روم په پارس برے اوکړه. دا تاريخ النسائکلوپيډيا او برنا نيا انګريز مؤرخينو تفصيلا ليکلي دی (عثمانی)

فسبحان الله حين تمسون -الخ- ۱۷-

نکته د تعين د اوقات	(۱) فجر: د وجے د حصول د حياة ثانيه بعد النوم - الظهر (۲): - د وجے د حصول د
خمسه (۵) و د پاره د صلوٰة	

اسباب د عيش شو - العصر (۳): - د وجے د تلافی د غفلت شو په سبب د نوم بعد الظهر - المغرب (۴): - لاتمام نعم النهار - العشاء (۵): - لتحسين الخاتمة (مولانا عبدالحليم صاحب قمر الاقمار کښې)

(۲) قانون دے چه تغير راشي نو رجوع کيدے شي مغير ته. لکه استسقاء وغيره نو فجر (۱) کښې تغير راغے چه عالم رڼا شو. او په ظهر (۲) کښې په جرم عظيم د شمس کښې زوال راغے. او په عصر (۳) کښې په رڼا د شمس کښې تغير راغے. او په مغرب (۴) کښې شمس پناه شو. او په عشاء (۵) ضوئی هم ختم شوه. نو ځکه په دے اوقات کښې رجوع ده مغير کو دے تغير ته چه باری تعالی دے (عثمانی)

لقوم یتفکرون -۲۱- په دے کینے ترقی ده د اعلیٰ نه ادنیٰ ته یعنی فکر مند سړے توحید معلوموی د دے دلائل نه فکر پریده نوچه علم ئے وه نو پوره دے - او علم پریده نوچه سمع ئے وی نو پوره ده - سمع ئے پریده خوچه عقل د چاوی نو د باری تعالیٰ وحدانیت د دے دلائل نه معلومه ولے شی نو معلوم شو چه د مشرکانو په عتبا نو نه فکر شته او نه علم او نه سمع او نه عقل -

فانک لا تسمع الموتیٰ الخ - ۵۲ - دا تسلی ده یعنی د دومره بیانا تو نه بعد که نه منی نو دوی پریده ځکه په دوی مُهر وهلے شوے دے دوی د مړو پشان دی څه نه اوری -

د سماع الموتیٰ متعلق اجمالی تحقیق دا دے چه بدن بالکل نه آوری لکه چه د دے آیات او د نورو آیا تو نه معلومیږی ځکه چه سماع مطاوع دے د اسماع متعدی د پاره نو مطلب دا دے چه سمع نشته جو اسماع هم نشته - نفی د اسماع مستلزم د ے نفی د سمع لره - آو ریده د روح کار دے -

باقی د امام صاحبؒ او د شافعیؒ صاحب خلاف په دے کینے دے چه روح عند القبر دے په نزد د شافعیؒ او دا د روح علیینؔ او سجینؔ دے - او د امام صاحبؒ په نزد روح عند القبر نه دے علیینؔ او سجینؔ د جنت او د دوزخ د یو مقام نوم د ے او روح هلته کینے دے - په دے دلالت کوی قصه د اصحاب کهف او د عزیرؑ ، بل په معراج کینے نبی علیه الصلوٰة والسلام د آدم علیه السلام بنیٔ او کنړ طرفته ارواح لیدلی وو - او د مشکوٰة ص ۵۲۱ هغه خفگان او خوشحالی هم په دے دلالت کوی چه روح عند القبر نه دے -

(۱) په بدر کینے نبی علیه الصلوٰة والسلام او فرمایل په حق د کفارو کینے ، انهم لیسمعون - او قول د عائشہؓ له دینه انکار کوی

ادفرمائی چه دا لَیَعۡلَمُوۡنَ دے (بخاری ج ۲ ص۵۶۷) او په راوی اشتباه راغلی ده۔ بل دا د حضورؐ معجزه وه۔

قال قتادة رضؓ احیاهم الله تعالیٰ نقمة و حسرة (عینی) یا دا تنبیه ده حاضرینو ته۔ فقهاء فرمائی چا چه قسم اوکړو چه زۀ به د زید سره خبرے اونه کړم او پس د مرګ ئے خبرے اوکړے نو نه حانث کیږی ځکه چه مړے فهم نه شی کولے۔ لیکن عبد الحیٔ صاحب فرمائی چه عدم حنث د وجے د عرف نه دے۔

سجاد بخاری جواب کوی چه د عرف هم یو دلیل دے د دلائل د شرعے نه۔

(۲) په حدیث شریف کښے راځی انه لَیَسۡمَعُ قَرۡعَ نعالیهم اذا انصرفوا (مسلم) فتح القدیر فرمائی دا مختص دے په اول وضع د قبر پورے ځکه چه کوم نص خلاف د عقل نه راشی نو هغه مختص وی پخپل مورد پورے۔ بهتر جواب دا دے چه دا د منکر نکیر د سرعت اٰمدن بیان دے (کوکب دری) سوال د منکر نکیر په برزخ کښے دے او قبر هم د برزخ نوم دے۔ نه هغه کنده چه موږ ده کتلے ده۔ په دے کنده کښے فراخی نشته او د دے په قرب کښے خوشه فصل وی او د برزخ یو بنا مارکس په دنیا کښے ساه واخلی نو سبزی به ختم شی۔

فتعاد روحه فی جسده۔ د فی جسده لفظ په اکثر روایات کښے نشته۔ سوال جواب حق دی ثواب او عذاب حق دی۔ البته د عذاب قبر په کیفیت کښے خلاف دے۔ برزخی معامله موقوف علی السمع ده۔ (از شیخؒ)

عوام ته د زیارت قبور مسنون طریقه خودل مناسب دی ځکه چه په مسئله د سمع کښے فائده نشته بلکه د قوت مضامین شوکیو کمان دے (نانوتویؒ) جمال قاسمی ص۱۱

له فهذا التاویل جدیریان یضحک به بصائر د مولوی صاحب حمد الله - ص۶۸

بلکه تاویل د مولوی حمد الله صاحب په دے لایق دے چه مؤمنان ورپسے خندا اوکړی - (عزیب)

نه ان گورے کمه گوران رود

اعزقبلی ص۱۲۹

هر یو داپس سید وگے به وړی کشار د قصعون د خلقو۔ (عثمانی)

مبنی الاستعارۃ علی التشبیہ فشبہ الکفار بالموتی فقال لہ انک لاتسمع الموتی فالکافر مشبہ والمیت مشبہ بہ ووجہ الشبہ عدم السمع فھو المیت حقیقی وفی الکافر (روح ۳۲)

ان الضابتۃ عدم السماع لکن المستثنیات فی الباب کثیرۃ (فتح الملہم) قال ابو حنیفۃ لشخص مستمد من القبور کیف تکلم اجسادا لا یستطیعون جوابا ولا یملکون شیئًا ولا یسمعون صوتا وقرأ ما انت بمسمع من فی القبور (فاطر ۲۲) (کتاب الغرائب)

تہ نہ شئے اورہ ولے مړو تہ ځکہ چہ اسباب ختم دی او کہ مافوق الاسباب کرامتًا ستا خبرہ خدائے پاک مړی تہ واوروی لہ دینہ مسلمانان انکار نہ شی کولے۔ (عثمانی)

التشبیہ باعتبار الغرض اما مقبول لہ وھو الوافی بافادتہ کان یکون المشبہ بہ اعرف شیئ بوجہ الشبہ فی بیان الحال نحو زید کالاسد او مردود وھو بخلافہ ای یکون قاصرا بافادۃ الغرض کتشبیہ زید بالاسد فی الابخریۃ۔ (از تلخیص)

ختم شو دوم بفضلہ تعالیٰ

ادعائی یعنی سمع الکافر نازل بمنزلۃ عدمہ مثل لاریب فیہ فالریب نازل منزلۃ عدمہ وکذا الکافر مثل الاصم والاعمی فی عدم السمع وعدم الرویۃ و کذا لایستوی الاحیاء ولا الاموات فاطر ۲۲

اسباب العلم للمخلوق ثلاثۃ الحواس السلیمۃ والخبر الصادق والعقل۔ (شرح عقائد نسفی ۵)

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

۳۱- سُوْرَۃُ لُقْمٰنَ مَکِّیٌّ دہ- ۵۷

****

بعد الصافات و قبل السبا - زمانہ نزول دورِ متوسط دَ مکے معظمے -

ربط سورۃ روم کبنے فرمائیلی وہ چہ اللہ تعالی بہ ضرور فتح درکوی بشرطیکہ تاسو پہ توحید مضبوط شوے - نو پہ دے سورۃ کبنے بیان دَ توحید دے علی وجہ الکمال نو دا سورۃ دَ اول تتمہ دہ۔

خلاصہ پہ ابتدا کبنے تمہید مع الترغیب دے - بیا زجر دے چہ کفار دَ خلقو پہ زړہ ونو کبنے شبہات اچوی - دلائل[۸] عقلیہ بعض دَ غیب دانئ او بعض دَ کارسازئ - دلیل نقلی[۱] دَ لقمان نہ - ثمرے[۲] -

لقد اٰتینا لقمٰن الحکمۃ - ۱۲ - لقمان ابن باعوراء من اولاد آزر ابن اخت ایوب ؑ وعاش حتی ادرک داؤد ؑ واخذ عنہ العلم و ترک الفتیا وقال الا اکتفی اذا کفیت -

چا ورتہ اووے چہ څہ رسولے ئے دے منصب تہ نو ھغہ اووے صدق الحدیث والصمت عما لا یعنینی (ابن کثیر)

الحکمۃ - العلم[۱] النافع والعمل الصالح والاخلاص الدائم (حدیقہ)

(۲) استکمال النفس الانسانیۃ باکتساب العلوم النظریۃ (ابو سعود)

ہر چیز کو اپنی مقام پر صحیح سمجھنا - (شیخؒ)

وصاحبھما الخ - ۱۵ - دا حکم ھلہ دے چہ حربیان نہ وی -

تائید: انما ینھاکم اللہ عن الذین قاتلوکم فی الدین (ممتحنہ - ۹)

ان اللہ عندہ علم الساعۃ الخ - ۳۴ - دَ شیطان دَ دھوکو جواب او

(۱) قیامت نشتے - جواب: ان اللہ عندہ علم الساعۃ - او کہ راشی

ربیت / ہمہ دانا یان ہمیں گفتہ یقین ہست دانا رحمۃ للعالمین
دروی ؛ تہ دو عاقلانو ویلی دی چہ عاقل داللہ پاک رحمت دے - - - وذی القرنین لم یعرف نبیا کذا لقمان فلخذ عن جدال (راعالی)

علم دقیامت د الله سره دے او که باران بند کړی نو بیا به څه کوے، او په تقدیر اکتفا بنو پیدنیا ... نه کوے او ته رسیږی

علم معلوم نه دی چه تو ولے دین شئ کوئه۔

ولے ملا رد زینت د ژوند په باراننه دے او" وینزل الغیث" یعنی د باران اختیار د خدائے تعالیٰ دے نو که ئے بند کړی نو بیا به څهٔ کوئے۔

(۲) اکتفا وکړه په تقدیر۔ جواب:- ونیا دار ته او وایه چه اکتفا وکړه په تقدیر نو هغه به جواب ورکړی چه زهٔ خپل تقدیر په تدبیر کښے وینم نو تهٔ هم محنت کوه او علم غیب الله سره دے۔ ویعلم ما فی الارحام۔

(۳) چه بوډها شوے نو نیکی به او کړے۔ جواب:- ما تدری نفس ماذا تکسب غدا وما تدری نفس بایّ ارض تموت۔ دا پنځه علمه دی مختص په باری تعالیٰ پورے۔

(۱) غیوب قیامت۔ الله عنده علم الساعة۔

(۲) غیوب ماضیه۔ وینزل الغیث۔ مضارع په معنی د ماضی استمراری سره دهٔ۔

(۳) غیوب حالیه۔ ویعلم ما فی الارحام۔

(۴) غیوب مستقبله۔ وما تدری نفس ماذا تکسب غدا۔

(۵) غیوب مکانی۔ وما تدری نفس بایّ ارض تموت۔ (عثمانی)

الاٰیت نزلت فی الحارث بن عمرو اتی النبی صلے الله علیه وسلم فسألهٗ عن الساعة وقال ان ارضی جدبة متی ینزل الغیث وترکت امرأتی حبلی فمتی تلد وأذكرًا تلد أم انثیٰ ولقد علمت این ولدت فبایّ ارض اموت فانزل الله تعالیٰ هذه الایات۔ (التبیان)

تمام شو لقمٰن بفضله تعالیٰ

۹ - ۷ - ۱۴۰۱ ھ

خدایا بعزت که خوارم مکن بذل گناه شرمسارم مکن

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۳۲- سُوْرَۃ سجدہ مکی دَے - ۷۵

بعد المؤمنون و قبل الطور- زمانہ دَ نزول ابتدائے دور متوسط دَ مکے معظمے -

ربط۔ اعادۂ نفی شفیع قهری فی البرکتہ -

خلاصہ دلیل توحید عقلی -۹- دَلیل نقلی تفصیلی د موسٰیؑ ند - ۲۳- پہ ابتدا کبنے تمهید مع الترغیب چہ نزول دَدے سورۃ دَرب العلمین نہ دے - پہ درمیان کبنے تبعی مضامین یعنی تخویف وبشارت- پہ اخر کبنے دلیل عقلی برائے ثبوت قیامۃ نیز دلیل عقلی برائے ثبوت توحید - ۲۷-

فلاتکن فی مریۃ من لقآئہ - ۲۳- مہ کیږہ پہ شک دَملاویدلو دَکتاب نہ تاتہ[1] یا موسٰیؑ[2] تہ- یاملاقات[3] ستا نہ دَموسٰیؑ سرہ پہ معراج کبنے -

وجعلنا منهم ائمۃ یهدون بامرنا-الخ-۲۴- معلومہ شوہ چہ امامت[1] کوئکے یوائے اللہ تعالٰی دے-اوامامت[2] ملاویږی پہ محنت سرہ- لما صبروا او پہ[3] توحید سرہ- وکانوا بایاتنا یوقنون - او دَامام[4] کار یہ دَخدائے الٰی تہ رسول وی مخلوق تہ- یهدون بامرنا-

فاعرض عنهم وانتظرانهم منتظرون- ۳۰- ای لا تبال بکلامهم فلا حاجۃ الی النسخ- بعض دا ایات منسوخ دے پہ ایات دَ سیف سرہ ولہ دا خیال دے دَ وہ قد مرّ- قد مضٰی تحقیق النسخ بما لامزید علیہ -

ذتم شو بحمد ، بفضلہ تعالٰی
(۹-۷-۱۴۰۱ھ)

کبنبہ حساب دی ځائے رم نشتہ   او کبنبہ احسان دی خوارہ جانان بس بہ -

۳۳ سُوْرَةِ اَحْزَاب مَدَنِی دَے۔ ۹۰

✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲

بعد ال عمران وقبل الممتحنه زمانه نزول سنه ۵ هجری۔

ربط چا ته دَ شفیع تهری ویلو نه شفیع قهری نه جوړیږی لکه څنګه چې نیځ ته دَ مور ویلو نه مور نه جوړیږی او پردی هلک ته دَ ځوئ ویلو نه ځوئ نه جوړیږی۔

خلاصه (۱) قوانین برائے مؤمنین۔ (۲) قوانین برائے نبی کریم (۳) قوانین برائے ازواج مطهرات۔ په ابتدا او انتها کښے زجرات برائے منافقین کوم چه دَ دے شرک یعنی شفیع قهری منل او دَ دے بد رسم یعنی متبنی ته ځوئ ویل حقیقة او ظهار والے نیځے ته ابد احرامه ویل۔ در فع دَ پاره ئی جهاد نه کاؤ الته په مؤمنانو باندے ئے طعنونه لږول۔

مقاصد سورة (۱) نفی شفیع قهری۔ (۲) رفع متبنی۔ (۳) رفع حرمة المظاهر منها ابدا۔

یا ایها النبی اتق الله الخ -۱- نفی شفیع قهری۔ کفارو نبی علیه الصلوة والسلام ته اووے چه ځمونږ دَ معبودانو شفاعت تسلیم کړه باقی خپل تهول تبلیغ کوه۔ دَ دے په جواب کښے دا حکم راغے یعنی دَ کفارو خبره مه منه بلکه رد کوه په شفیع قهری باندے

ماجعل الله الخ -۴- دا علت دے دَ ماقبل دَ پاره۔ یعنی په بدن کښے خو دوه زړونه نشته چه په یو دَ الله تعالی عبادت کوئے۔ او په بل دَ شفیع قهری۔ (ربیت)

(۱) درین راه حاصلی جز یکدلی نیست   دو دل بودن بجز بے حاصلی نیست

(۲) یکی بین ویکی دان ویکی جوئے   ؎   یکی خواه ویکی خوان ویکی گوئے

له خازن ج۳ ص۵۰۲

(۱) په دے لاره کښے حاصل صرف یک دلی دهٔ؛ او دوه زړه توب والا کیدل بے حاصلی دهٔ۔

(۲) یو او وینه یو او پیژنه یو او لټوه۔ یو طلب کړه، یو ونه او وغواړه یو او وایه۔

یو ورته او وایه

قال ابو معمر جمیل بن اسد ان لی قلبین اعقل بکل واحد منها افضل من عقل محمدؐ -

وماجعل ازواجکم الخ - داد ما قبل د پاره نظیر اول دے -
وماجعل ادعیآئکم الخ نظیر ثانی دے -

اُدعوهم لِاٰبآئهم الخ - ۵ -

قصه:- زیدؓ په جاهلیت کښې چا پټ کړے وه او خرڅ کړے ئې وه نو د خدیجهؓ سره وه - نو چه د نبی صلے الله علیه وسلم سره د هغې نکاح او شه نو هغې دے د نبیؐ د خدمت د پاره پیش کړ - نو یو ے قافلے دے دلته اولیده نو د ده پلار ته ئې حال بیان کړ او پلار ئې ډیر پریشان وه نو هغه خپل ځوئې او رور را اولیږل سره د رقم شمکے معلطے ته - دوی نبی علیه الصلوٰة والسلام ته ګذارش اوکړه چه رقم واخله او زیدؓ آزاد کړه - نبی علیه الصلوٰة والسلام اووے چه رقم ته حاجت نشته - د زید صاحبؓ نه ئې تپوس اوکړ چه د دوی سره ځے نو هغهٔ اووے چه نا - ته ئې پلار ئې دوی م نه دی پکار نو نبی علیه الصلوٰة والسلام خوشحاله شو - او دے ئې خپل متبنیٰ کړو - نو دا حکم نازل شو - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ور ته اُووے چه ته ځمونږ ه رور ئې - نو په ځائې د زیدؓ بن محمد - زیدؓ بن حارثه ویل شروع شو - نو د ده د صدمے لرے کولو د پاره باری تعالیٰ د ده نوم په قرآن کښې واغسته -

فلمّا قضٰی زید منها وطرا - ۳۷ - او نبی علیه الصلوٰة والسلام د زینبؓ نکاح د زیدؓ سره اوکړ او هغه ئې رخصت کړه او نبی علیه الصلوٰة والسلام په نکاح واغسته - مقصود دا رسم لرے کول وو - چه متبنیٰ حقیقی ځوئې ګنړلے کیده -

النبیّ اولٰی بالمؤمنین الخ - ۶ - قانون اول[1] برائے مؤمنین یعنی کړ نبی علیه الصلوٰة والسلام رسمونه وُرا نه وی نو هغه ستا سو

ـه بل روایت دے چه خپله د ے تلے وو -

نظیر
کعب بن اسد
بنو قریظہ ۔
حی بن اخطب
بنو نضیر

خیرخواه زیات دے دَ نفسونو ستاسونه ۔ او ازواج مطهرات دَ حضورؐ ستاسو میندے دی نو په میراث کښے بلکه په شفقت کښے ۔

واذ اخذنا من النّبیّن میثاقهم الخ ۔ ۷ ۔ قانون اوّل (۱) برائے بنی کریم صلی الله علیه وسلم یعنی ما دَ پیغمبرانو نه وعده اغستے ده چه دوی به دَ باری تعالیٰ احکام خلقو ته رسوی ۔

یا ایّها الذین آمنوا اذکروا الخ ۔ ۹ ۔ قانون دوّم (۲) برائے مؤمنین 24

یعنی دا خطره مکوئے چه دسمونه ورا نول خو دَ تمام خلقو سره دُشمنی ده ۔ په احزاب کښے څنګه باری تعالیٰ تاسو لره فتح درکړه ۔

قصه: ۔ هرکله چه بنی نظیر دَ احد نه بعد وعده ماته کړه نو بنی علیه الصلوة والسلام دوی دَ ما حول دَ مدینې منورے نه اوشړل خیبر ته نو دوی په عربو کښے اوګرځیده او لوئے مسلح فوج ئے تیار کړه دَ قریش او بنی فزاره او غطفان نه دولس زره (۳) ۔ او مسلمانان درے زره (۴) وو ۔ او په مدینه منوره کښے هم منافقان وو ۔ او په بنی قریظو باندِ هم تسلی نه وه نو بنی علیه الصلوة والسلام دَ اصحابو نه مشوره واغستله ۔ نو سلمان فارسی دَ خندق تجویز پیش کړ ۔ چه دَ کوم طرفنه دَ دشمن دَ راتلو خطره ده هلته به خندق جوړه شی ۔ نو بنی علیه الصلوة والسلام په لسو (۵) کسو پسے څلویښت ګزه ځائے تقسیم کړو او اصحابو (۶) به وئیل ۔

لولاه ما اهتدینا ولا صدقنا ولا صلینا

والمشرکون قد بغوا علینا اذا ارادوا فتنة ابینا

نحن الذین بایعوا محمدا علی الجهاد ما بقینا ابدا

او بنی علیه الصلوة والسلام به جواب ورکاوه ۔

اللّهم لا عیش الا عیش الآخرة فاغفر للانصار والمهاجرة

او بنی قریظو هم خپله وعده ماته کړه ۔ دَ سلمان فارسی په ځائے کښے پرخه را اوخته نو بنی علیه الصلوة والسلام لاړا او درّ (۷) ۔

په ابیتنا به دوی
جنګ کړو ۔

غوزاره ئے اوکړه اوپر څه ما ته شو ه - اوپه هرغوزار به تکبیر ی
الوَاته او مدینه منوره به رنړاکیده او مسلمانانو به الله اکبر
وے - نو بنی علیه الصلوٰة والسلام اووے چه د اول(۱) غوزار سره
ماد کسریٰ د بنګلے منارے اولیدے - اوپه دوئیم(۲) غوزار سره ماد
قیصر د بنګلے منارے اولیدے اوپه دریم(۳) غوزار سره ماد صنعاء د
بنګلو منارے اولیدے دا مقامات به الله تعالیٰ مسلمانانو ته حواله
کړی - جابر بن عبدالله رض فرمائی چه بنی(۴) هغه پر څه ما تولو نو ما په
بنی علیه الصلوٰة والسلام سخته او لږه او لیده - نو زۀ لاهم کور ته
اوورغوم ئے م حلال کړه - اوپوا وګے وربشے محا بنځ اوپه کړے
نو زه واپس راغلم بنی علیه الصلوٰة والسلام ته نو هغه اهل خندق
ته آواز اوکړه نو ټولو ته دغه دعوة اورسیده او ختم نه شو -
بنی علیه الصلوٰة والسلام د زنانه وو د څوکئ د پاره حسان صاحب
مقرر کړے وه - یو یهودی جاسوس راغی هغه د صفیه رض د لاسه
مردار شو -

د بنی علیه الصلوٰة والسلام په انصار رض و باندِ ترس راغی - نو
د کفارو سره ئے صلحه کول خو انصار رض تیار نه شو - نعیم ابن مسعود رض
مسلمان شو هغه اووے بنی علیه الصلوٰة والسلام ته چه زۀ څۀ چل
جوړه وُمه - نو لا ړ یهودو ته چه که په دے جنګ کښے فتحه
اوشو ه نو غنیمت به اهل مکه واخلی او که شکست اوشو نو دوی به
لاړ شی او تاسو به د مسلمانانو په پنجه کښے پاتے شئ - نو ضرور د
دوی نه حفاظتی دسته واخلئ - بیا لاړ کفارو د مکے ته - چه
یهودو د بنی سره بیا لار اغستے ده - او ستاسو نه بعض کسان هغوی
ته حواله کوی سوچ اوکئ -

نو ابوسفیان رض یهودو ته سړے اولیږه چه جنګ کو، چه خبره
ختم شی - نو یهودو ورته اووے چه مونږه لره حفاظتی دسته راکړی

پښتانۀ د دارو وکسیے

بکسیه د ۍ خختے هغه ترپی وے

نو اھل مکہ بہ کمان شو۔

سعد بن معاذ رض چہ جنگ لہ تللو نو زغرہ ئے لنڈہ وہ اَو اُوئے وے چہ لا بأس بالموت اذا حان الاجل نو عائشے صدیقے اووے چہ آرمان دَدہ زغرہ ارتہ او کڑہ وے۔ نو ابن عرقہ پہ گذار او کڑ نو پہ رگ دَمت گذار برابر شہ او اُوئے وے خذہ وانا ابن عرقہ۔ نو دہ ورتہ اووے عرق اللہ جبینک فی النار۔

یو ځوان اووے حذیفہ ابن یمان رض تہ چہ ارمان مونږہ نبی لیدلے وے نو مونږہ بہ ئے ډیر خدمت کڑے وے نو ھغہ ورتہ اووے چہ شاباش خو مونږہ ھم خدمت کڑے دے پہ خندق کښے نبی علیہ الصلوۃ والسلام اووے من یأتنی بخبر القوم ادخلہ اللہ الجنۃ دَدہ ځلہ ئے دا اعلان او کڑ پہ دَرِیم ځلے ئے اووے علی ان یکون معی فی الجنۃ نو دَچا طاقت نہ وُہ او زہٗ دیخنہ پروت وٗم نو نبی علیہ الصلوۃ والسلام ماتہ فرمان او کڑ چہ لاړ شہ خو غلے خبر راوړہ او نور بس نو چہ لاړم لکہ چہ حمام کښے نو ابوسفیان ورتہ ناست وُہ نو ما ځان برابر کڑ غُذار تہ بیا م غلے غشے تر کش کښے کیخودہ نو ابو سفیان اووے خبردار ځوک دے ھر یو سڑے دے خپل قریب او نیسی۔ نو یو سړی ځما لاس او نیوہ نو ما دَ بل سړی لاس او نیوہ نو ھغہ اووے چہ زہٗ یم نو ځما نیونکی خیال او کڑ چہ ما دَ خپل ملګری لاس نیولے دے۔ الخ

ابوسفیان اووے چہ یھود و غدر او کڑ مونږ بہ صبا ځو۔ ما نبی علیہ السلام تہ حال راوړو ھغہ خوشحالہ شو او زہٗ اودہ شوم او نبی علیہ السلام پہ ما خپل کمبل واچولو ځکہ پہ ما با ندِے یخنی دا غلہ کلہ چہ ما خبرہ راوړہ سحر نبی علیہ الصلوۃ والسلام ماتہ اووے قم یا نومان نو دَ شپے سخته هوا چلیدلے وہ او کفار تختیدلی وُہ۔ نبی علیہ الصلوۃ والسلام اووے چہ بیا بہ مونږہ

لہ شیعہ وائی دا ځنګہ اصحاب دی چہ دَ نبی علیہ السلام خبرہ نہ منی جواب دا خو عرض دے امر نہ دے او کلہ چہ ھغہ امر او کڑو نو فوراً حذیفہ رض پا څید و۔ ۱۲۰ تحفہ اثنا عشریہ (ص ۳۴۰)

ورپسے ئو۔

نبي عليه الصلوة والسلام غسل كولو نو جبريل عليه السلام ورته اووے چه ماخو فوجي وردي نه ده ويستلے۔ او اشاره ئے اوکړه بني قريظو ته ځکه چه دوي د کفارو د امداد تيارے کړے وه نو نبي عليه الصلوة والسلام اعلان اوکړو چه (لا يصلين احدكم العصر الا في بني قريظه) په لارے کښے اصحابؓ مختلف شو۔ چا د عصر نماز بے وخته په بني قريظو کښے اوکړو د صريح نص د وجے نه۔ او چا اووے مقصود د حضورؐ تعجيل دے نو نماز ئے پخپل وخت ادا کړو۔ نو نبي عليه الصلوة والسلام د دواړو نه سکوت اوکړو۔ معلومه شوه چه مجتهد په حقه وي اګر که غلط شي نو يو ثواب ورته ملاويږي

بني قريظه قلا بند شو ابو لبابهؓ د صلح د پاره لاړه او هغوي ته ئے اووے چه صلح مرګ دے نو خفه شو نو ځان ئے ستنے پورے اوتاړه۔ او د تبوک د تخلف د وجے نه ئے هم ځان تړلے وه په استوانِ توبے پورے نو توبه ئے قبوله شوه او نبي عليه الصلوة والسلام دے اوسپړده۔ بني قريظو د سعد بن معاذؓ چه د اوس مشروه او د دوي ورسره په جاهليت کښے ړلړه وه خبره اومنله نو سعد صاحبؓ راغے او مريض وه نو ده حکم اوکړو چه د دوي مقاتله د مړه کړے شي او نساء او ذراري به مريان شي او مال به ئے غنيمت شي نو نبي عليه الصلوة والسلام اووے (لقد حكمت بحكم الله تعالى) ما به ورسره ډيرخه سلوک کړے وے که دوي ذه منصف مقرر کړے وے۔ نو دغه سے اوشوه او سعد صاحبؓ دعا اوکړه چه اے الله که د قريشو جنګ باقي وي نو ما مه وجنه ورنه نو د دے زخم نه ما شهيد که نو زخم اوشليده او دے شهيد شو۔

منافقانو اووے چه د ده جنازه سپکه وه نو نبي ع اووے چه ځکه سپک وه چه ملائکو پورته کړے وه۔

بخاري ج ۲ ص ۵۹۱

[1] لم يعنف واحدا منهم ۱۲

دينو نضير او د خزرج ولږه وه او مشرے سعد بن عباده وو۔ ۱۲

او د بني قريظو ملګ وه۔

وکفی اللہ المؤمنین القتال - ۲۵- په خپل سروا غسته الله تعالیٰ جنګ ډمؤمنانو-

قصه :- اسمٰعیل شهیدؒ په تبلیغی دوره رامپور ته تلو- نو ډ رامپور علماؤ ډمقابلے اراده اوکړه نو ډشاه عبد العزیز صاحبؒ شاګرد راغی ډخبره ولوډ پاره چه حلته تله مناسب نه دی - نو شاه صاحبؒ ورته اووے چه پرواښتے که هغوی حقه ویله نو مونږه منو او که هغوی مقابله کوله نو دلیل عقلی او نقلی مونږ سره شته - نو ډ دوی سره مقابله علماؤ شروع کړه - ډرے ورځے مقابله اوشوه او هغوی لا جوابه شو- نو شاه صاحب خلو رسوالونه اوکړه - دوه عقلی او دوه نقلی نو ډ هغو حغه مشر ملا تاریخ اوغوښته - سحر نماز کښے تاخیر اوشو نو چه خلقو اوکاته نو هغه ځان قتل کړے وه - (حکایات اولیاء ص۱۲۸)

یا ایها النبی قل لازواجك الخ - ۲۸- قانون دوئیم ډ پاره ډ نبیؐ

قصه :- ما حول ډمدینے منورے چه فتح شو نو په مهاجرینو با ندو تقسیم شو او ډ انصارو جائداد هغوی ته واپس شو نو په دوارو وخو یقو سهولت راغے او ډ نبی علیه الصلوٰة والسلام په کورونو کښے هغسے سختی وه- نو ازواج مطهراتو ډ سهولت درخواست اوکړه - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام تے نه خفه شو- نو په خلقو کښے نشر شوه چه حضورؐ خپلے بیبیانےؓ رخصت کړے - نو په اصحابو دا خبره ګرانه شوه خصوصا په ابوبکرؓ او عمرؓ با ندے نو دوی خپلے خپلے لونړه اوزورلے او نبی علیه الصلوٰة والسلام یوه میاشت ډ ځچران حلف کړے وه نو په یوکم ډیرشمه ورځ نبی ۲۹ را کوز شو او دغه میاشت کمه وه - او عائشےؓ صد یقے ته ئے اووے چه زه یوه خبره کوم خو ته به تا دی نه کوئے او ډابی دادا نه به اذن غواړے نو دا ایا ت ئے ورته پیش که نو هغے اووے

په مقابله قطبیه تهمت وکید وو ډ د تره د دوی سره نو نبیؐ علیؓ ته اووی چه اذهب فاضرب عنقة ګکه دنبیؐ یقین شوے ووؐ نو علیؓ ناڅاپه هغه ولیده چه د هغه ذکر کمسو شوے هو ابله مجبوؓ ملاؓ ذکر نو علیؓ هغه نړه قتل نه کړو ګکه علت د قتل موجود نه وو اګرچه مرتبي نفس موجود وو نو ده عمل ډکره په دريت د حديث نه په روايت د حديث - ۱۲ (از مقام ابی حنیفه) مع الزیادة ۲۳۲

چہ مشو دیتہ ضرورت نشتے را فیک استشیر ابوی) زۂ خدائے تہ او دَ ھغہ رسول ﷺ غورہ کوم او ٹولو بیبیانو رضہ داسے او کرہ۔

یانساء النبی من یات منکن بفاحشۃ مبینۃ الخ۔ ۳۰۔

عام مفسرین دَ فاحشے نہ معروف فاحشہ اخلی۔ او شیخ صاحب فرمائی چہ فاحشہ دادہ چہ تاسو او وائی چہ نبی علیہ الصلوۃ والسلام دَ خپل اختیار مالک دے نو ځکہ ئے دَ خپلے متبنی رضہ دَ ښځے سرہ نکاح او کڑہ او تابعداری دادہ چہ دوی او وائی چہ نبی علیہ الصلوۃ والسلام مامور من اللہ دے۔

او هم دغسے تحقیق دے پہ ’’فلا تخضعن بالقول۔ ۳۲۔ کښے۔

یعنی عام مفسرین وائی چہ پہ نرم انداز سرہ خبرے مکوئے لکہ بازاری زنانہ نو منافقان بہ غلط طمع او کڑی۔ او شیخ رح فرمائی چہ نرمہ مہ وائی چہ حضورﷺ دَ خپل اختیار مالک دے نو منافقان بہ دا طمع او کی چہ او س دوی دَ توحید خدمت نہ شی کولے ځکہ چہ پخپلہ کور کښے مختلف شو۔

وما کان لمؤمن ولا مؤمنۃ الخ۔ ۳۶۔ زینب بنت امیہ بنت عبد المطلب چہ بالغہ شوہ نو نبی ارادہ او کڑہ دَ ھغے دَ نکاح دَ زید رضہ سرہ نو پہ ھغوی داخبرہ گرانہ شوہ۔ بیا دَ دے فرمانِ الٰہی دَ وجے نہ منقاد شو او نکاح او شو نو زید رضہ بانِد داغ دَ غلامئ وہ نو کلہ زینب رضہ دَ دہ خدمت کولو۔ نو زید صاحب رضہ پہ بار بار نبیﷺ تہ او وے چہ یا رسول اللہﷺ ځما او دَ زینب څۂ مناسبت دے۔ او ارادہ ئے دَ فراق کولہ او نبی علیہ الصلوۃ والسلام بہ منظوری دَ فراق نہ کولہ ځکہ چہ دوی مخکښے هم خفہ وو۔ او کہ طلاق اوشی نو بیا بہ دلجوئی دَ دوی پہ بلہ طریقہ سرہ نہ کیدی ترڅو چہ نبیﷺ پخپلہ پہ نکاح سرہ نہ وی قبولہ کڑے۔ او کہ دا سے او شی نو خلق بہ وائی چہ دَ خپل ځوئی دَ ښځے سرہ ئے نکاح او کڑہ۔ او اللہ تعالیٰ تہ منظورہ وہ چہ دا رسم وران شی۔ نو

عمر، خطاب، نفیل
عبدالعزی، ریاح
عبداللہ، قرط
رزاح، عدی
کعب

ابوبکر، ابو قحافہ
عثمان، عامر
عمرو، کعب، سعد
تیم، مرۃ

عثمان، عفان
ابوالعاص، امیہ
عبدشمس،
عبد مناف

علی، ابوطالب
عبدالمطلب

علی - عبدالمطلب
عثمان - عبد مناف
عمر - کعب
ابوبکر - مرۃ

اوئے فرمائل - "وتخفی فی نفسک ما اللّٰه مبدیه وتخشی الناس و اللّٰه احق ان تخشاه ۳۷" - مراد ارادہ دَ نکاح دہ - او دَ دے نکاح پیشین کوئی هم شوے وہ پاتے شوہ دَ محبت خبرہ ځغه بعید دہ - فافهم -

یاایها النبیّ انّآ احللنا لک ازواجک التی اتیت اجورهنّ (۵۰) قسم اوّل وماملکت یمینک قسم ثانی وبنات عمّک الخ قسم ثالث وامرأة مؤمنة الخ قسم رابع -

سبب کثرت ازواج (۱) چه دَ مختلفو قومونو سره رشته او شی چه سبب دَ نشر دَ اسلام دے -

(۲) او چه احکام دَ زوجیتو ضبط شی په سبب دَ کثرت دَ ازواجو سره -

(۳) جسمانی طاقت دَ نبی دَ څلویښتو جنتیانو وہ - او دَ یو جنتی طاقت دَ دنیا دَ سلو کسانو قدر دے نو څلورزرہ تنه جوړ شو - او دَ یو متوسط سړی دَ څلورو ښځو دَ تحمل طاقت کولے شی نو که نبی علیه الصلوة والسلام شپاړس زرہ ښځے کړے وے نو داسے به وے لکه چه یو کس څلور ښځے اوکړی -

سره دَ دینه نبی علیه الصلوة والسلام نکاح کړے دے په پنځویشتم کال دَ څلویښتو کالو دَ کو نهے سره دَ ځغے به تقاضی سره (۴) هر نکاح دَ نبی دَ مجبوری دَ وجے نه شوے دے (تفصیل)

نسب دَ حضرت دَ پلار دَ طرفه :- محمد بن عبداللّٰه بن عبدالمطلب بن هاشم بن مناف -

او دَ مور دَ طرفه :- محمد بن آمنه بنت وهب -

دوہ میاشتے دَ پیدائش نه مخکینے ئے پلار وفات شو - په شپږم کال ئے مور وفات شوہ - په اتم کال ئے نیکه وفات شه - نو چه دولسو کالو شه نو ابوطالب سره بصرے ته لاړ - بحیرا راهب قافلے له دعوت اوکړ نبی علیه الصلوة والسلام چه راغے نو سورے دَ

لے په مور دہ دَ رضاع کښے حلیمے سعدیے کره دوہ حلقہ دَ نبی علیه السلام شق الصدر او شو نو ځکه ئے واپس چلې مورکره او ستو ورنه ځغوی په حیرۍ خوشحاله ده ۱۲

... ثلاثه ذکور ... الترتیب فی الولادة هکذا،
فقد کان لمحمد ﷺ سبعة اولاد اربعه اناث ثلاثه
القاسم، فزینب فرقیه ففاطمه فام کلثوم ۲۸ فعبد الله ویلقب بطیب وطاهر فابراهیم

اُونے دۀ ته کوږ شه - راهب دَ نبي علیه السلام نه تپوس او کړ
دَ دین نو حضورؐ او فرمائل چه تفصیل را ته معلوم نه دے - البته
دین دَ خدائے تعٰ په دنیا کښے توحید پکار دے او قوم ږم مشرک
دے او تاسو هم غلط یئ -

په دے کښے اوۀ کسه سواره راغله دَ نبي علیه السلام په
تلاش کښے نو راهب ورته اووے چه دلته هغه نبيؐ نشته -

راهب ابو طالب ته اووے چه وراره دے کور ته بوزه یهود به
ئے هلاک کړی نو ابو طالب کور ته واپس شو -

په پنځلسم[15] کال نبي علیه السلام دَ خدیجےؓ[1] سره نوکر شه - دا
مالداره کونډه وه - دَ نرو کارو غاروو ورته حواله شه - بیائے دَ میسره
سره شام ته اولیږه دَ تجارت دَ پاره - هلته حنطورا راهب
اُووے میسره ته چه دا سردار دَ عالمین واپس کړه دَ یهودو نه
خطره ده - نو سامان دَ تجارت هغه په غته منافع خرڅ کړه
او واپس شو نو دَ بشارت دَ پاره نبيؐ او لیږلے شو - او خدیجےؓ دَ
کور دَ پاسه وه چه دَ بهره یو څا شته مهمان راځي - دے
مذ دوره اولیږله دَ دعوت دَ پاره نو هغه محمدؐ وه - دَ
دے په زړه کښے عشق پیدا شو - نو دَ ابو طالب په مشوره سره
ئے دَ نبي علیه الصلوٰة والسلام سره نکاح او شه - نو دے
ټول مال نبي علیه الصلوٰة والسلام ته حواله کړو - او هغهٔ
دَ خدائے په لاره کښے خیرات کړ -

(۱) خدیجهؓ چه وفات شوه نو نبي علیه الصلوٰة والسلام
خواب اولیده چه دَ ریښمو په کپړه کښے یو جینۍ ده - او ملک
ورته وائي چه دا ستا بی بی ده - هغه عائشه صدیقهؓ[2] وه -
په مکه مکرمه کښے ئے نکاح شوے ده په اووم[7] کال او په
مدینه منوره کښے واده شوے ده په نهم[9] کال - او یه آتلسم کال کونډه شه

وکلهم من خدیجة الا ابراهیم من ماریة القبطیة وماتوجمیعًا فی حیاته الا فاطمة فعاشت بعده ستة اشهر - جمل سورة رعد عند قوله ولقد ارسلنا رسلًا - جلالین ...

دحضرت خدیجےؓ عمر څلویښت کاله او د نبيؐ پنځویشت کاله وو، پنځویشت کاله رفاقت ئے دیکښے سره شوے وه

سوده بنت زمعه دد ه زوج سکران بن عمرو ووَ، حبشے ته ئے هجرت کړے وَه
نو کله چه دوئ واپس شو مکه ته نو دے وفات شو او د خوله بنت حکیم په ... ۳۷۹ ...

(۳) حفصهؓ بنت عمرؓ کونډه شوه - نو دَ عثمان نه بی بی ام کلثومؓ دَ نبیؐ لورمړه شوه - نو عمر صاحبؓ عثمانؓ ته او وے چه دا واخله نو هغه انکار او کړو او ابوبکر الصدیقؓ سکوت او کړو نو نبی علیه الصلوٰة والسلام او وے چه حفصےؓ لره به خدائے دَ عثمانؓ نه خهٔ خاوند ورکړی او عثمانؓ لره به خدائے دَ حفصےؓ نه خهٔ ښځه ورکړی - نو حفصهؓ ئے پخپله په نکاح واغسته او عثمانؓ له ئے خپله بله لور رقیهؓ په نکاح سره ورکړه -

(۴) ام سلمهؓ چه کونډه شوه نو منتظم ئے نه وه نو نبی علیه الصلوٰة والسلام په نکاح واغسته -

(۵) دَ زینب قصه دَ نکاح قرآن کړیده -

(۶) ام حبیبهؓ دَ ابوسفیان لور وه خاوند ئے مرتد شه په حبشو کښے نو نبی علیه الصلوٰة والسلام دا په نکاح واغسته -

(۷) حضرت جویریهؓ په قید کښے راغلے وه نو دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام په ترس راغے نو آزاده ئے کړه او په نکاح ئے کړه -

(۸) صفیهؓ دَ خیبر دَ بادشاه لور وه خطره وه چه اصحابؓ په مختلف شی نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ځانته په نکاح کړه -

دا ئے سوده[۹]ؓ او میمونهؓ[۱۰] او زینب[۱۱] بنت خزیمهؓ او اسماء[۱۲]ؓ بنت نعمان خو دوی لره شرافت دَ صحبت نشتے -

بنت حارث

خدیجهؓ او زینبؓ بنت خزیمه دَ وفات دَ نبیؐ نه مخکښے وفات شوے وے -

ام المساکین

دوه[۳] دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام وینځے وے دَ صحبت - ماریه[۱] قبطیهؓ ریحانه[۲]ؓ شمعون[۳] نه وهؓ

ځلور[۴] هلکان دی دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام عبدالله[۱] - طیب[۲]،

طاهر[۳] دَ خدیجےؓ نه او ابراهیم[۴] دَ ماریهؓ نه - ټول واړه وفات شوی دی -

مشوره سره دد ے نکاح او شوه د نبیؐ سره -

ـ۱ دد ے نوم رمله دے -

ـ۲ دد ے نوم زینب دے صفیه ورته ځکه وائی چه نبیؐ دا دغنیمت نه ځان دپاره غوره کړے وه بنت حیی بن اخطب ، سردار دبنو نضیر -

ـ۳ دا وینځه نه ګڼته وه دد ے د چه دا اصحابو خپلے وینځے د بنو مصطلق آزادے کړے -

مخه زلخے صبری دی په چال کښے تله نو ردے ۳۸ هم په حسن بشری کښے د مقبولو نو بالاتر ده

او جینکئ څلور دی - فاطمه[1] رض دَ حضرت علی رض بی بی - زینب[2] رض دَ ابوالعاص بی بی - ام کلثوم[3] او رقیه[4] دَ حضرت عثمان رض بیبیانے دی - نسل صرف دَ فاطمے رض باقی دے -

لایحل لك النسآء من بعد الخ - ۵۲ - پس[1] دَ دے افراد نهو نه نو ایات منسوخ دے په تؤوی الیك من تشآء سره (۵۱) یا پس[2] دَ دے اقسا موا دیتوونه نو ایات منسوخ نه شو -

یاایها الذین امنوا لاتکونوا کالذین اذوا موسیٰ الخ - ۶۹ - تکلیف موسیٰ ته ئے رساوۀ په اتهام[1] دَ زنا سره یا په اتهام[2] دَ قتل سره - یا دَوی[3] بر بنډ لمبل او موسیٰ ع حیاناک وه دَ دوی سره ئے نه لمبل نو دوی اووے چه په ده برگے دے یا ادر دے - نو موسیٰ ع لمبل سره دَ تلل نه یوائے او جامے ئے په کټه ایخے وے نو کټے جامے او تختولے نو دے ورپسے روان شو او وئے وے نو بی نو ی جې او کتھئے او وهله او دوی دَ موسیٰ ع بدن مبارک صاف او لید و سره دَ تلل نه -

اناعرضنا الامانة الخ - ۷۲ - (۱) پیش م کد امانت چه تکالیف شرعیه دی آسمانو نو او مزکے او غرونو ته یعنی کړ د ئے مناسبت م معلوم کد دَ آسمانو نو وغیره سره نو دوی منع وکړه (طبعًا) او پو رته کد دغه امانت انسان په دۀ کښے استعداد وه - ځکه چه دے جهول دے لیاقت دَ علم په کښے شته او ظالم دے لیاقت دَ عدل په کښے شته - او په شریعت عمل کیږی په علم او عمل سره - انجام ئے دادے چه عذاب به ورکی هغه چالره چه ظاهر پے عمل کوی نه باطن او هغه چالره چه ظاهر باطنا نه منی - او مهربانه دے باری تعالیٰ په هغه چا چه منی ظاهرًا او باطنًا (شاه ولی الله علیه الرحمة)

(۲) ما پیش کد امانت (شریعت) آسمانو نو او زمکے او غرونو ته

آیت
ان الله وملئکته
الاحزاب ۵۶
آن محمد افتخار مرسلین
آن محمد رحمت للعٰلمین
آن محمد حاذق ... ما
آن محمد ذائق امراض ما
آن محمد اطمینان قلب ما
آن محمد داستان جوهر ما
تو بگوای مسلم پرهیزگار
الصلوٰۃ بر محمد صد هزار
(رحمٰن)

۵ د ابولهب خوئے خپله بنځه د نبی نور لره طلاق ورکړو ... او ابوالعاص کفار ته جواب ورکړو چه زه خپله بنځه نه طلاقوم نو نبی ترینه خوشحال شو دا هغه د ایملا سبب شو چه په بدر کښے دے قید شو نو زینب خپل ... په فدیه کښے ورلیګو او نو نبی ... هغه واپس کړو او ابوالعاص ئے آزاد کړو په دے شرط چه زینب لا والیږه نو هغه وفا وکړه - بقیه بر ۳۸۲

بقیه از صفحه ۳۸۰

بیا د شام په سفر کښې مسلمانانو د دوی نه سامان واخستو او ابوالعاص مدینې منورې ته وتښتیدو او زینب رض ورله امان ورکړو او نبی ﷺ د ده سامان ده ته واپس کړو او ده بیا مکې معظمې ته لاړو او د کفارو امانتونه ده واپس کړه او بیا مسلمان شو او مدینې ته یې هجرت وکړو او نبی ﷺ ده ته بی بی د ده حواله کړه ۳۰- انتهاشیه نفحة العرب

دوی منع اوکړه اَوْ وُیریده- او دا امانت پورته کړ انسان (آدم ع) جنس انسان ظالم دے چه نا فرمانی کوی الخ -**

(۳) ما پیش که امانت (کوم شے چه د څه کار د پاره پیدا اوی) غرونو وغیره ته نو دوی منع وکړه د خیانت نه (حمل الامانة ای خانها) خازن- ازجاج - او خیانت او کړه انسان - تائید: فقال لها وللارض ائتیا طوعًا او کرهًا قالتا اتینا طائعین (حم السجده: ۱۱)

** قال الله تعالی لآدم ع انی عرضت الامانة علی السموٰت والارض والجبال فلم تطقها فهل انت آخذها فقال یا رب وما فیها قال ان احسنت جوزیت وان اسأت عوقبت فقال بین اذنی و عاتقی قال الله تعالی اما اذا تحملت فسأعینك واجعل لبصرك حجابا فاذا خشیت فارخ علیه حجابا - (خازن)

آنکه دوش کوه بارش برنتافت　　سطوت او زهرهٔ گردون شگافت
بنگر آن سرمایهٔ آمال ما　　گنجد اندر سینهٔ اطفال ما

(علامه اقبال رح)

تمام شو احزاب بفضله تعالی

۲۸ - ۷ - ۱۴۰۱ هـ

(وفات ابنی محمد موسیٰ د یو کال او څه میاشتې عمر کښې)

فکنیته ابوموسیٰ وکنت احبه حیاتی یدا اللهم اجعله لی فرطا ومات بعده محمود الرحمٰن بهذا المرض وبهذا العمر اللهم اجعله ایضا فرطا وقد مات قبلها ابنی من امرأتی ام انور ابن اخر اسمه محمد اکبر اللهم اجعله لی فرطا -

ولد لی ولد محمد عاصم ۱۴۰۹ھ ۱۵ شعبان ۹ - ۱۰ - ۳ - صوم (۳) ۱۲

ولدت لی بنت اسمها حمامه ۳۰ صفر ۱۴۱۳ھ ، ولد لی ولد اسمه محمد ابوهریرة ۲۷ شعبان ۱۴۱۶ھ ومات قبلها ابنی اسمه خبیب بعد مرض مدید -

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۳۴- سُوْرَۃُ سَبَا مَکِّیْ دَے - ۵۸

بعد لقمان وقبل زمر- زمانۂ نزول دورِ اول یا دو رِ متوسط ابتدا - دَمکے معظمے -

ربط رفعیہ شبہات چہ وارد یدی پہ نفی دَ شفیع قہری باندِ-

خلاصہ دَ داؤد[۱] ع ۱۱ - او سلیمان[۲] ع ۱۲ - او جنات[۳] ع ۱۴ - او ملائکو[۴] ع ۲۲ شہ رفعیہ شبہات- دلائل عقلیہ خلور[۴] دی- یو[۱] دلیل نقلی دَمخکینے کتابونو منونکو نہ دے - یو[۱] دلیل وحیٔ دے- اتہ[۸] طریقے دَ تبلیغ دی- باقی تبعی مضامین دی-

سبا فلما قضینا علیہ الموت ما دلہم علی موتہ الخ- ۱۴

واعبارت النص دے پہ دے کبنے چہ جنات عالم الغیب نہ دی اشارۃ النص دے پہ دے کبنے چہ پہ سلیمان علیہ السلام باندِ باری تعالیٰ دَ مرگ حکم کرے دے او سلیمان ؑ دَ خپلِ عصا نہ ارضہ نہ شوہ دفع کولے - او سلیمان ؑ پس دَ مرگ نہ دَ خپلے جُسے تحفظ نہ شو کولے دَ ارتاوید وش- او دلالت النص دے پہ دے کبنے چہ سلیمان علیہ السلام پس دَ مرگ نہ نۂ ځان تہ فائدہ رسولے شوہ- او نۂ ضرر دفع کولے شو- او پہ دے کبنے چہ دَ بل چا نۂ ہم ضرر نہ شو دفع کولے او نۂ فائدہ رسولے شوہ- او پہ دے کبنے چہ کل انبیآء اولیآء چا تہ فائدہ او نفع مافوق الاسباب نہ شی رسولے - البتہ ماتحت الاسباب نسبت دَ نفع او دَ ضورا نہ ان تہ کیدے شی- اگرچہ خالق دَ ہر شی یوازے باری تعٰ ؛ ے- دَ دینہ معلومیږی خسران دَ ھغو [illegible] اموات نہ طمع لری او خوف تے نہ کوی او "الحی الذی لایموت"

لے پہ بصائر دَ محمد اللہ مولوی صاحب کبنے یدعون من اعداء ھم وینصرون اولیاء ھم رفا فہم) سلیمان علیہ السلام خو اعداو نہ شی کولے فاالله المشتکی ۱۲

مرتبتا ھم ۱۳ لحق غسا ن بلشام وانمار بیثرب وجذام بتہامہ و الازد بعمان - ابوسعود ۲۲ ج ۴ م -

ئے پرے ایخے دے۔ (غریب)

الادآبة الارض - الارضة اضيف الى فعلها يقال ارضت الارضة الخشب ارضا (ابو سعود)-

ولقد كان لسبأ الخ - ۱۵ - ارنا ؤ مؤرخ یوریپین او اکا ترشیس یونانی مورخ دغسے تحقیق کرے دے لکه قرآن (عثمانی)

سیل العرم - سیلاب د زور - یا د بند - سد مارب ونلک ۱۵۰ فت اوپلن ۵۰ فت وه - (اشعار سباء) قال سباء

(۱) سيملك بعدنا ملكا عظيما — نبي لا يرخص في الحرام
(۲) ويملك بعده منهم ملوك — يدينون القياد بكل دام
(۳) ويملك بعدهم منا ملوك — يصير الملك فينا باقتسام
(۴) ويملك بعد قحطان نبي — تقي مخبت خير الانام
(۵) يسمى احمد يا ليت اني — أعمر بعد مبعثه بعام
(۶) فاعضده واحضره بنصرى — بكل مدجج وبكل رام
(۷) متى يظهر فكونوا ناصريه — ومن يلقاه يبلغه السلام

ولا تنفع الشفاعة عنده الا لمن اذن له الخ - ۲۳ -

فالمشرك انما يتخذ معبوده لما يحصل له به من النفع والنفع لا يكون الا فيمن فيه خصلة من هذه الخصال الاربعة - اما مالك لما يريده العابد منه - فان لم يكن مالكا كان شريكا للمالك فان لم يكن شريكا له كان معينا له وظهيرا - فان لم يكن معينا وظهيرا كان شفيعا عنده - فنفى سبحانه تعالى المراتب الاربعة[۱] مرتبا منتقلا من الاعلى الى دونه فنفى الملك والشركة والمظاهرة والشفاعة التي يطلبها المشرك واثبت شفاعة لا نصيب فيه للمشرك وهي باذن الله تعالى فكفى بهذه الآيات نورا وبرهانا - (شيخ الاسلام ابن تيمية)

وما انفقتم من شيء فهو يخلفه الخ - ۳۹ -

(۱) وليمه - د واده خيرات (۲) الخرس د بچي د پيدا ئيشت په ورځ خيرات -

(۱) د جفان كالجواب (۲) په جفنه سره يکي زيات خلق د لسوړه او په قصعه سره يکي لس کسه او په صحفه[۳] سره يکي نخه کسه او په مکله[۴] سره يکي دوه کسه او په صحيفه[۵] سره يکي يوتن لکه په پښتو کښې دی غانګ غاړګي[۳] کاسه کاسيږه[۴] کونډوله[۵] مولنا ادريس صاحب -

القياد - القصاص
دام - خون
مدجج - تياره لار
رام - بره برلار

احبوكه اسم
اعطوه -

(۳) الوکیره دَکور تیار دَ بناء خیرات۔ (۴) الوخیمه دَمصیبت خیرات۔
(۵) العقیقه - په اوومه ورځ دَ بچی خیرات اویا په څوارلسمه او یا په یویشتمه - دَهلک دَپاره دوه نری څاروی چه قربانی پرې کیږی یا یو یا دَ لوئے څاروی اوومه حصه - او دَجینۍ دَپاره یو نر څاروے یا اوومه حصه دَ لوئے څاروی - (۶) الاعذار - دَ سنتو دَ بچی خیرات پس دَ شفاء دَ شکرئے دَپاره - (۷) النقیعه - دَ مسافر کورته دَ راتلو خیرات - (۸) المادبة - دَپاره دَ مهمان اوّله ورځ ښه طعام - بیا دوه ورځے دَ خپل کور طعام - بیا دوسته طعام ورلره مستحب دے خو پکار ده مهمان له چه بیا ځی (حاشیه بخاری ج ۲ ص ۹۰۶) بتغیر -

(۹) الهدیة - یو بل ته ورکول - (۱۰) الصدقة - غرباء ته خیرات کول دَالله تعالیٰ دَپاره مطلق یا مقید - البته دَمقید حضورؐ صفت نه کوی - او چه سړے دَکُښ مثلاً نذر او کړی او بیائے حلال کړی نو ځان له به تے نه نه خوری او نه به تے خپلو بچو له ورکوی - او په ذبح سره چه څو مره په قیمت کښے تاوان راغے نو دغه تاوان به ورکوی (مارتونګ بابا)

(۱۱) الرشوة - دَ غیرمشروع کار دَپاره ذی اقتدار ته څه ورکول دا حرام دی اخستونکے او ورکونکے او دلال درے واړه ملعون دی البته دَخپل حلال مال دَ بچ کولو دَپاره مال ورکول جائز دی - او اخستونکے ملعون دے -

قال علیه الصلوٰة والسلام مامن یوم یصبح العباد فیه الا مَلکان ینزلان فیقول احدهما اللهم اعط منفقا خلفا ویقول الاٰخر اللهم اعط ممسکا تلفا (بخاری) (مشکوٰة ص ۱۶۴)

(ابیات)

هر که کارد گردد انبارش تهی | لیکن اندر مزرعه با شد بهی

څوک چه کر کوي نو انبار تش شی، لیکن په کر کښے ډیره فائده ده -

له په ورځ دَ سنتو دا خیرات هم جائز دے (مهتمم صاحب)

واںکہ درانبار ماند و صرفہ کرد | الپش وموش وحوادث باش خورد
ناں دہی ازبہر او نانت دہد | جاں دہی ازبہر او جانت دہد
ای خدایا منفقاں را دہ خلف | ای خدایا ممسکان را دہ تلف

قالوا سبحانک الخ - ۱۴م - داد ملائکو جواب دے - او دا اولیاء جواب (فرقان: ۱۸) او دا انبیاء جواب (مائدہ: ۱۱۶)

وما بلغوا معشار ما اتینٰھم الخ - ۵م - (۱) نہ وہ رسیدلی پخوانی قومونہ عشر د هغه دلائلو ته چه در کړی دی ما دے اهل مکو ته -
(۲) نه دی رسیدلی اهل مکہ عشر د هغه نعمتو نو ته چه ما ورکړی وُو پخوانو قومونو ته - تائید: لقد مکنّٰھم فیما ان مکنّٰکم فیه (احقاف: ۲۶)

ومایبدء الباطل ومایعید - ۹م - (۱) نه اول پیدا کول کولے شی معبودان باطله او نه دویاره پیدا کول کولے شی -
(۲) نه به ظاهر شی دین باطله او نه به بیا معاد شی پس د حجت قرآنی نه -

فی شک مریب - م ۵ - په شک کښے چه سړے بے قرار ده کوی -

ختم شو سورۃ سبا بفضله تعالیٰ

(۲۸ - ۷ - ۱۴۰۱ھ)

حیل بینهم وبین ما یشتهون - ۵۴م صفۃ شی چه دوه څیزه خوارږه نو دد دوی نه به سخت منع شی صفه شی ۶ (۱) ایمان مقبول (۲) نجات (۳) واپسی دنیا ته (۴) لذات (۵) عزتونه - (ازعثمانی)

(۱) صفۃ غلہ چه په انبار وغیرہ کښے پاتے شی نو میږے او منږکان وغیرہ یے وخوری

(۲) که بودیٔ ورکوے دالله د پاره نو صفۃ به تاله پاکه بودیٔ ورکړی - او که روح ورکوے صفۃ لره نو صفۃ به تاله همیشه زندگی ورکړی -

(۳،۴) اے خدایا سخیانو له بدل ورکړه - اے خدایا بخیلانو له هلاکت ورکړه -

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۳۵- سُوْرَةُ فَاطِر مَكِّي دَ ے- ۴۳

بعد الفرقان وقبل مریم - زمانه نزول دور متوسط دَ مکے معظمے دے -

رُبط هرکله چه شفیع تهری نشته نه ملائک او نه انبیآء او نه جنات- دا دَ مخکښے نه معلومه شوه- نو اوس په دے سورة کښے فرمائی چه غائبانه حاجات صرف دَ باری تعالیٰ غواړے- [1]

خلاصه دلائل عقلیه (۱) دوه قسمه- غیب دان دَ کل امور صرف باری تعالیٰ دے- (۲) او کارساز دَ کل امورو هم صرف باری تعالیٰ دے- او دَ دلائل نَوَرے او تفریعات- یو دلیل وحی- او تسلی ده او په آخر کښے تخویف دنیوی دے-

ولا یغرنکم بالله الغرور- ۵- غرور مصدر دے او بالفتحه صفت مشبه دے ردِ حرکے دَ شیطان)

(۱) اول منع چه نیکی مه کوه (۲) دویم ځل تا خیر چه وروستو به ئے او کے (۳) دریم وار تعجیل چه زر او کړه -(۴) څلورم ځل ریاء چه دا خو ډِ ځهٔ مونځ او کړه خلق به درته ځهٔ او وائی (۵) پنځم ځل عجب (۶) شپږم ځل تلقین دَ اجتهاد په طاعت کښے سرًا په طمع دَ ظهور- (۷) اووم ځل اعتماد په تقدیر باندے [2] (امام غزالیؒ)

والذین یمکرون السیاٰت - ۱۰- المکر صرف الغیر عما یقصد بحیلة وذٰلك ضربان- (۱) محمود وذٰلك بان یتحری به فعل جمیل- و(۲) مذموم وهو ان یتحری به فعل قبیح- (مولانا ادریسؒ)

فلله العزة جمیعا- قال علیه الصلوٰة والسلام من اراد عز الدارین فلیطمع العزیز- قال صاحب الجمل من اعتز بالعبد اذله الله تع

[1] دا نجمه تفریع ده ۱۲

[2] مخانتدبنه کتل تکبر بلة کوزکتل دا دواړه حرام دی ۱۲

[3] ځهٔ دوکے دَ شیطان په لقمن کښے تیلو وتلی دی ۱۲ ۱۲

اللھم اجعلنی فقیرا الی الغنی ولا تجعلنی فقیرا الی الفقیر اللھم اجعلنی غنیا عن الفقیر ولا تجعلنی غنیا عن الغنی ۱۲ صوفی

ومن اعتز باللہ اعزہ اللہ -

ومکر اولئک ھو یبور - ھو مبتدا ثانی دہ - یا ضمیر فعل دے - شرط الفعل ان یکون الخبر معرفۃ او افعل من آتفاقا او فعلا مضارعا عند الزجاج - (۳) یا بدل دے دَ "لا ینبئک مثل خبیر" ۱۴ - دَ اللہ تعالیٰ پہ شان تا څوک نہ شی خبر وَلے - یعنی بہ عتیان او مشرکان تا تہ غلطے خبرے کوی چہ داغیر اللہ معبودان آوری - او مالکان او متصرفان دی -

یا ایھا الناس انتم الفقرآء - ۱۵ -

اقسام دَ فقرآء (۱) فقیر حریص - سائل چہ غواړی دَ خلقو نہ (۲) فقیر معتر - چہ ځکنے ځکنے کیږی چہ سلام لہ راغلے یم - (۳) فقیر طامع - چہ پہ کور ناست دے او طمع ئے دہ - څوک چہ دَ غیر اللہ نہ طمع کوی دَ هغه سوال نہ قیلیږی پہ دربار سبحانی کښے - (۴) فقیر قانع - چہ طمع ئے نشتے خوچہ څوک ورلہ څہ ورکوی نو دے پہ خوشحالئ سرہ اخلی - دا قسم ښہ دے - بنی علیہ الصلوٰۃ والسلام فرمائی لو دعیت الی الکراع لاجبت -

(۵) فقیر زاھد - چہ دَ لرہ څوک څہ ورکوی نو دے پے خفہ کیږی - پہ دے زمانہ کښے دا قسم عنقا دی - دے زمانے سرہ څلورم نمبر څۂ مناسب دی - (غرائب)

وغرابیب سود - ۲۷ - غرابیب جمع دَ غربیب دہ او سود جمع دَ اسود دہ تقدیم دَ صفت دے پہ موصوف معنی ئے دہ تک تور

انما یخشی اللہ من عبادہ العلمآء - ۲۸ - قال اللہ تعالیٰ فی المحشر للعلمآء انی لم اضع علمی فیکم الا لعلمی بکم ولم اضع علمی فیکم لاعذ بکم انطلقوا قد غفرتکم (طبرانی رجالہ ثقاۃ (معارف ج۷ ۳۴۸)

ثم اورثنا الکتٰب الخ - ۳۲ - حدیث کښے دی کلھم فی الجنۃ - قال علیہ الصلوٰۃ والسلام اما السابق[1] بالخیرات فیدخل الجنۃ بغیر حساب واما المقتصد[2] فیحاسب حسابا یسیرا - واما الظالم[3] فیحبس فی المقام

قال اُجمع الیأس مما فی ایدی الناس احبک الناس او کما قال ۱۲

لہ افعل صفتی قیاسا جمع کیږی پہ فُعل با نوِ رشا فیہ) ذٰلک لمن خشی ربہ ؛ بینہ ۸ یعنی دغہ جنت هر څغہ چالرہ دے چہ پریکی نو خشی کلی مشکک دے نہ چہ دَ عوامو دہ سرہ یرہ نیشتے چہ دَ جنت نہ محروم شی (غرائب)

حتی یدخله الهم ثم یدخل الجنة - (خازن)

الذی احلنا دار المقامة - ۳۵ - (۱) وطن دروح جنت دے

(۲) وطن جسم مولد اصلی دے - (۳) وطن ایمان مدینه منوره ده (عثمانی)

اولم نعمرکم الخ - ۳۷ - قال علیه الصلوٰة والسلام اعذر

الله کل امرء اخر اجله حتی بلغ ستین (خازن بحواله بخاری)

لیکونن اهدی من احدی الامم - ۴۲ - یعنی ډهېر یو امته نه

په احدی شي کښې اضافت برائے استغراق شو - (شیخ رح)

او احدا من الامة التی یقال لها احدی الامم تفضیلا لها

علی غیرها فی الهدٰی (ابو سعود)

فلما جآءهم نذیر ما زادهم الا نفورا - ۴۲ -

باران که در لطافت طبعش خلاف نیست

در باغ لاله روید و در شوره بوم و خس (سعدی رح)

ولو یؤاخذ الله الناس بما کسبوا ما ترک - الخ - ۴۵ -

(۱) داکنایه ده چه څوک د باری تعالیٰ نه نه شي بچ کیدے (شیخ رح)

(۲) یا انسان به هلاک کړی د وجے د عصیان نه او نوردوا ب

خو د انسان د پاره پیدا دی خو هغه به هم ختم شي (عثمانی)

نو اعتراض وارد نه شو چه دواب ولے باری تعالیٰ هلاکوی -

د باران په صفا تو
کښې شک نشته
ټیکن په باغ
کښے ګلونه او
په ناکاره
زمکه کښے غنے
تو کوی.

ختم شو فاطر بفضله تعالیٰ

۲۸ - ۷ - ۱۴۰۱ ھ

خدایا بعزت که خوارم مکن | بذل گناه شرمسارم مکن

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

عن عطاء ابن ابی رباح قال من قرأ یٰسٓ صدر النهار قضیٰ حوائجه (دارمی)

۳۶- سُوْرَةُ يٰسٓ مَكِّيٌ دَے - ۸۳

****

بعد الجن وقبل الفرقان - زمانه نزول د دور متوسط آخر یا دورِ آخر د مکی معظمے دے -

ربط که شفیع قهری وے نو شفیع قهری منونکی خو مونږ هلاک کړه هغه به ئے بچ کړی وے -

خلاصه دعوٰۀ سورة ءاتخذ من دونه الهة ان یردن الرحمٰن بضرلا تغنی عنی شفاعتهم شیئًا ولا ینقذون - ۲۳ -

دلائل عقلیه، په ابتداکښے د تمهید نه بعد تخویف و زجر په درمیان کښے تخویف اخروی وبشارت او تسلی او د یو سوال جواب په آخیر کښے د ثبوت قیامت د پاره دلیل او خلاصهٔ سورة -

فائدة :- سورهٔ سبا مبدهٔ ده د پاره د یٰسٓ - صافات د ص د پاره - او فاطر مبدهٔ ده د پاره د حوامیم سبعو لهذا د دواړو په ابتداء کښے الحمد لله مذکور ده - بیا دا دواړه مسئلے یعنی[1] غیرالله لره شفیع قهری منلے مه بلئ او غیبیانه حاجات[2] صرف د باری تعالیٰ نه غواړے په زمر کښے جمع شوید ئ -

له خود دیم مسئله پکښے زیاته ده ۲۵

یٰسٓ ۱-۵ - معنیٰ[1] یا انسان ده (ابن عباسؓ)

(۲) د سعید بن جبیرؓ نه روایت دے چه لفظ حبشی دے په معنیٰ د یا رجل سره (لغات القرآن)

(۳) یا اسم دے د اسماؤ د باری تعالیٰ نه (جامع البیان)

(۴) یا اسم دے د اسماؤ د نبی کریمؐ نه (دلائل الخیرات)

(۵) یا معنیٰ د ده یا سید البشر - (۶) یا اسم دے د اسماؤ د قرآن نه (جمل)

(۷) یا قرآن مرکب دے د دے حروفو نه نو تاسو هم عرب ئے - او

دا حروف مو یاد دی نو دا سے قرآن راوړے ؏ - بنا پہ دے لیکلے کیږی مسمّٰی دَ سین چہ سِّن دے -

واضرب لهم مثلا اصحاب القرية اذ جآئها المرسلون الخ - ۱۳ -
اعلم ان بعض السلف واكثر المتأخرين على انهم رسل عيسىٰ ؑ واسمآئهم يحيىٰ ويونس وشمعون والقرية انطاكية وذكروا ان تلك القرية اكثر اهلها امنوا بتقويتهما بثالث بظهور معجزاتهم ومن بقي على الكفر اهلكوا وكلام بعض السلف دال علىٰ انهم رسل و اسمآئهم صادق وصدوق وشلوم وهو ظاهر القرآن انظر الى قوله مآانتم الا بشر مثلنا - ۱۵ - وايضا ذكر المؤرخون ان اول مدينة آمنت برسل عيسىٰ ؑ هو انطاكية وفي القرآن ان اهل هذه القرية اهلكوا بكفرهم وايضا صرح كثير من السلف في قول الله تعالىٰ - ولقد اٰتينا موسى الكتاب من بعد مآ اهلكنا القرون الخ (قصص - ۴۳) ان الله مآ اهلك من الامم عن اخرهم بالعذاب بعد انزال التورٰت بل امر المؤمنين بقتال المشركين فكيف يكون هلاك قرية رسل عيسى عليه السلام (جامع البيان)

قيل ادخل الجنة - ۲۶ - اى بعد الموت - عن قتادة ؓ ادخله الله الجنة وهو فيها حيّ يرزق (جمل)
حیات برزخی مراد دے (غریب)

وجعلني من المكرمين - ۲۷ - او چہ شامل کړه ما لره په عزتمندو کښے - دا کرامت بعد الموت دے - نہ چہ دَ خلقو شرک او بدعت -

مَا يأتيهم من رسول الا كانوا به يستهزءُون - ۳۰ -
دا ماضی استمراری ده په قرینے دَ کانوا به الخ سره - نو استدلال دَ مرزا ختم شو -

والشمس تجري لمستقر لها - ۳۸ - (۱) ترمستقره پورے چہ قیامت دے (۲) یا مستقر لاندې دَ عرش نہ دے - نبی علیه الصلوة وَ

تا نګیږد ابر کے خندد چمن ؛ تا نګیږد طفل کے جوشد لبن - (رومی ؒ)

اتقوا ما بين ايديكم الخ ۴۵ م د دنیا عذاب او د آخرۃ عذاب ، یا آخرۃ ته دِ ښه ویوره او دنیا ته دِ ښه پریږده . ۳۰

السلام فرمائی نمر چه زمونږه نه غائب شی نو د عرش د لاندې سجده
او کړی نو باری تعالیٰ ورته اوفرمائی چه د مشرق نه را او خیژه
قریبه ده چه سجده به او کړے او نهٔ به قبلیږی نو بیا به ورته او
وائی چه د مغرب نه را او خیژه - (خازن)

غائب کیده د نمر په اعتبار د مدینے منورے دی او سکون ئے اثنی
او حرکت ئے زمانی دے نو منافات را نه غے (تهانوی)

یا دا حدیث د متشابهات نه دے - صاحب البیت ادری بما فیها (غرائب)

ونفخ فی الصور الخ - ۵۱ - (۱) برائے اماتت کلی -

ما ینظرون الا صیحة واحدة - ۴۹ - (۲) احیاء کلی -

ونفخ فی الصور - ۵۱ - (۳) د پاره د بے هوشئ - ونفخ فی الصور (زمر ۶۸)
(۴) د پاره د پیشئ - ثم نفخ فیه اخرٰی الخ (زمر) (شاه عبد القادرؒ)

فی ظلال - ۵۶ - معلومه شوه چه په جنت کښے به نمر وی چه په
هغهٔ کښے به کیناسته یو قسم مزه وی او په سوری کښے به بل قسم
مزه وی - سلام قولا - ۵۸ - ای بالقول نو منصوب په نزع د
خافض سره -

عن جابرؓ عن النبی صلے الله علیه وسلم بینا اهل الجنة فی نعیمهم
اذ سطع لهم نور فرفعوا رؤسهم فاذا الرب قد اشرف علیهم
من فوقهم فقال السلام علیکم یا اهل الجنة قال وذٰلک قوله تعالیٰ
سلٰم قولا من رب رحیم - قال فنظر الیهم وینظرون الیه فلا یلتفتون
الی شیٔ من النعیم ما داموا ینظرون الیه حتیٰ یحتجب عنهم ویبقی
نوره - رواه ابن ماجه (مشکوٰة ص۵۰۲)

وما علمناه الشعر الخ - ۶۹ - نبی علیه السلام پردے شعر
سم نه شو ویلے حالانکه د قریشو ما شومان شاعران وو -
نه دے مناسب نبیؐ لره چه مشتمل شی کلام که دے په مضامینو
وهمیو خیالیو باندے چه مصداق نه وی صرف د انبساط او

الیوم نختم علی الخ (۶۵) تفصیل مشکوٰة ص۴۸۵ ج۲

عن انسؓ قال کنا عند رسول اللهؐ فضحک فقال هل تدرون مما اضحک قال قلنا الله ورسوله اعلم قال من مخاطبة العبد ربه یقول الم تجرنی من الظلم قال یقول بلیٰ قال فیقول لا اجیز علی نفسی الا شاهدا منی قال فیقول کفیٰ بنفسک الیوم علیک شهیدا وبالکرام الکاتبین شهودا قال فیختم علی فیه فیقال لارکانه انطقی فتنطق باعماله ثم یخلی بینه وبین کلامه قال فیقول بعدا لکن وسحقا فعنکن کنت اناضل - (مسلم) مشکوٰة ص۴۸۴

قال ؐ کفیٰ بالاسلام و شیب للمرء ناھیًا ۳۹۲ فقال ابوبکرؓ لیس کذالک یانبی اللہ انما

دَ نشاط دَ پاره وی بلکہ الیق دَ شان دَ نبی علیه الصلوة والسلام سره داده چه تعرض به کوی حقائق وقعیو ته (فیض الباری ص ۳۹۶/۲۴۰) نو اعتراض وارد نه شو په بعض اشعارو دَ نبی ؐ با نِ ځکه چه مراد دَ شعر نه دلته مقفی کلام نه دے بلکه هغه مراد دے چه مرکب وی دَ مخیلاتو نه۔

لایستطیعون نصرهم۔ ۷۵- طاقت نه لاره دغه معبودانو دَ امداد دَ خپل ځان یا دَ امداد دَ عابدینو۔

وهم لهم جند محضرون۔

(۱) او دا عابدین معبودین لره لښکر دے حاضرکړے شوے امداد دَ هغوی ته۔

(۲) یا دا معبودین عابدین لره لښکر دے حاضر شوے امداد دَ دوی ته په زعم دَ دوی کښې۔

(۳) یا دا معبودین سره دَ عابدینو نه لښکر دے حاضر شوے جهنم ته۔

تمام شو یٰسٓ بفضله تعالیٰ

اللہ اکبر اللہ اکبر۔ لا الٰہ الا اللہ واللہ اکبر
قول جبریل ؑ
قول ابراھیم ؑ
اللہ اکبر وللہ الحمد
قول اسماعیل ؑ

قال الشاعر کفیٰ الشیب و الاسلام للمرء ناھیًا۔ وکذا قال ؐ یاتیکم من لم یتزود بالاخبار شعر ستبدی لک الایام ماکنت جاھلاً۔ و یأتیک بالاخبار من لم تزوّدِ۔ (سبعہ) مع القیاس سا تعری بیتاً الف من المخیلات لا تنزعن بھا النفس لکن تتأثر منھا ترغیباً وترھیباً لا سیما اذا اقترن بھا السجع۔ (منطق)

نوفل ۔ مطلب ، عبدالشمس ، ۳۹۳ ھاشم ، مناف ۔

ابنائے عبدالمطلب ۱۔ عباس ۲۔ حمزہ ۳۔ عبداللہ ۴۔ ابوطالب ۵۔ زبیر ۶۔ حارث ۷۔ حجل ۸۔ مستوم ۹۔ ضرار ۱۰۔ ابولھب بنات ۶: صفیہ ۲۔ ام حکیم ۳۔ عاتکہ ۴۔ امیمہ ۵۔ اروی ۶۔ برہ

یستکبرون ۲۹ برین استان تکبر و مکنت و بہ از طاعت وخود بینیت از تکبیر عزازیل را خوار کرد برزندان لعنت گفتار کرد ۔ (سعدی)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۳۷۔ سُوْرَةِ صٰفّٰت مَكّى دَه ـ ۵۶

بعدالانعام وقبل لقمٰن ۔ زمانہ نزول دور اخر متوسط دَمکے معظمے دے ۔

ربط ہیچ کول خودرکنا رچاتہ چہ دوی شفیع قھری وائی (اولیاء انبیاء ، ملائک) هغوی دَ اللہ تعالی پہ دربار کبنے عاجزی کوی ۔

خلاصه بیان احوالِ ملائک وجنات وانبیاء مکرر مکرر ۔ یعنی چہ دائے حال دے نو هغه به څنګه حاجت روا ۔ او شفیع قھری شی ۔ پہ درمیان کبنے تخویف وبشارت د زجر پہ اخر کبنے خلاصۂ سورت ۔

وبشرنٰه باسحٰق نبیا من الصّٰلحین ۔ ۱۱۲ ۔ معلومه شوه چہ ذبیح اسمٰعیل دے نہ اسحٰق ۔

عمرو بن عبد العزیز تپوس اوکہ دَیو یهودی عالم نہ چہ مسلمان شوے وہ چہ ذبیح څوک دے هغه اووے چہ اسمعیل دے دَ اسحٰق خبرہ موږ ته نشر کړے ده غلطه ۔

اسمعیٰ تپوس اوکہ دَ اباعمرو نہ چہ ذبیح څوک وه نو هغه ورته اووے چہ چرته تلے دے عقل ستا اسحٰق چرته وه پہ مکہ معظمه کبنے دلته خو اسمٰعیل وه ۔

سیرۃ ابن ھشام کبنے دی چہ عبدالمطلب نذر اوکہ چہ کہ حما لسّ ځامن اوشو نو یو به پکبنے نذر روی دَ اللہ تعالی دَ پارہ نو چہ لسّ پوره شو نو دَ قرعه اوکړه او سوال کاوه چہ دَ عبداللہ قرعه پاتے نہ شی ۔ قام عند هبل یدعوا اللہ تعالی ۔ نو قرعه پہ نوم دَ عبداللہ پاتے شوه ۔ نو ده اراده اوکړه دَ ذبح دَ

عبد اللہ نو قوم دے منع کړہ - نو دے لاړہ خیبرتہ عرافے پسے چہ نا یغ ئے نوم وہ نو هغے ورتہ اووے چہ د لشتوا وبنا نوا و د عبد اللہ قرعہ دا چوہ نو کہ د عبد اللہ قرعہ پاتے شوہ نو لس بہ زیاتوے تر دے پورے چہ د اوبنا نو قرعہ پاتے شی نو دۀ قرعہ وکړہ - وقام عند هبل یدعوا اللہ تعالیٰ نو چہ سل اوبنان پورہ شو نو د اوبنا نو قرعہ پاتے شوہ نو دۀ هغہ اوبنان خیراتی ودکړہ نو ځکہ نبی علیہ الصلوۃ والسلام فرمائی چہ انا ابن ذبیحین عبد اللہ واسمٰعیلؑ-

واللہ خلقکم وما تعملون -۹۶-

سوال:- رضا پہ قضا واجبہ دہ او کفر پہ قضا د خدائے تعر سرہ دے او رضا پہ کفر کفر دے-

جواب:- بیت

کفر ہم نسبت بخالق حکمت است ورہا نسبت کنی کفر آفت است (رومی)

یعنی کفر پہ درجہ د خلق کښے رضا پے واجبہ دہ او کفر پہ درجہ د کسب کښے رضا پے کفر دے رتہا نوی)

ختم شو صفت بفضلہ تعالیٰ

لشل ھذا ۹۱۰ عبد اللہ بن مبارک د مرگ پہ وخت سترگے بیرتہ کړے او هغہ اووے لمثل ھذا، الخ
د غربت د وجہ نہ د هغہ ملگری نضر وژل، نو هغہ ورتہ اووے چپ شہ دعا کړے و اللھم احینی حیات الاغنیا وامتنی موت الفقرا احیا السنن ص ۳۳۳ ج ۲
کفر پہ درجہ د خلق کښے حکمت دے او پہ درجہ د کسب کښے آفت دے

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۳۸- سُوْرَةُ صٓ مَكِّيْ دَهٔ- ۳۸

مفعون دے د سورة سبا په شان دے-

بعد القمر وقبل الاعراف- زمانه نزول د نبوة لسم یا یولسم کال-

ابتلو یا امتحان شیم مرحد

ربط عاجزی خو در کنار پخپله د باری تعالیٰ په امتحان کښې راغلید

خلاصه دعوۃ سورة "ما من اله الا الله الواحد القهار- ۶۵-
دلائل[۱] نقلیه- د داؤد[۱] عم ش -۱۷- او د سلیمان[۲] عم ش -۳۰-
او د ایوب[۳] عم ش -۴۱- تفصیلا او د باقیو[۴] ش اجمالا - ۴۵-
بیان احوال ملائیک چه منقاد دی -۷۱- بیان حال ابلیس چه مردود دے -۷۴- یو دلیل عقلی -۲۷- دوه[۲] دلیله وحی -۲۹-[۱] ۸۶-[۲]
په ابتدا کښې تمهید او تخویف دنیوی- په درمیان کښې تخویف او بشارت- په آخر کښې اعادهٔ تخویف دنیوی برائے مراعات النظیر-

صٓ -۱- اسم للسورة ای هذه صاد- او معناه صدق الله تعالیٰ- او صدق محمد صلے الله علیه وسلم-

جُندٌ مّا هنالك الخ -۱۱- (۱) لوئے لوئے لښکرے په مقام د خلاف کښې شکست ورته ملاؤ شو د فریقو ش (شاه رفیع الدین صاحب)
(۲) یو لښکر کوټے دے په مکه معظمه کښې شکست به ورته ملاؤ شی د مخکښې فریقو په شان نے- (تها نوی)
فائده:- (۱) په اوله توجیه کښې تنوین برائے تعظیم او ما برائے تاکید تعظیم دے-
(۲) په دویمه توجیه کښې تنوین برائے تحقیر او ما برائے تاکید تحقیر دے- (غریب)

کُلٌّ لَّهٗ اواب -۱۹- ټول د هغه د تسبیح د وجې نه مشغول

ذکر وَه -

وهل اتٰك نبؤا الخصم الخ - ۱۲ - لغزش دَ داؤد داؤه - چه دَ ضعیف سړی خبره ئے واؤرېده او دَ مالدار سړی خبره ئے پرېښوده او دَ هغه نه ئے تپوس اونه کړو - او پکار دا وه چه دَ جانبینو خبره ئے خهٔ آورېدلے وے - او ورستو ئے فیصله کړے وے - خو دهٔ دے په نورو ظالمانو قیاس کړ - تائید - انا انزلنا الیك الكتٰب لتحكم بین الناس بما اراك الله الخ (النساء ۱۰۵)

دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام اراده شوے وه چه دَ یهودو دی لاس غوڅ کړی نو فرمان راغے چه په ګمان سره فیصله مه کوه -

دلته دوه فرشتے په طور دَ امتحان باری تعالیٰ را لیږلی وے - بیا الله تعالیٰ دَ هغه قصور معاف کړ -

باقی دلته مفسرین دَ اوریا قصه کوی دغه غلط ده چه دَ داؤد علیه السلام یو کم سل ښځے وے - او دهٔ اراده اوکړه چه دَ اوریا سپاهی نه ښځه واخلی - علی کرم الله وجهه فرمائی چه چا دا قصه اوکړه هغهٔ ته به سزا ملاؤ شی -

حضرت داؤد نے جو کچھ کیا تھا اگرچہ وہ بنی اسرائیل کے ہاں ایک عام دستور تھا اور اسی دستور سے متأثر ہو کر اس سے یہ لغزش سرزد ہو گئی تھی -

چنانچہ یہ یہودی اخلاق ہی کا اثر تھا کہ مدینہ میں بعض انصار اپنے مہاجر بھائیوں کے خاطر اپنی بیویوں کو طلاق دیکر ان سے بیاہ دینے پر آمادہ ہو گئے تھے (تفہیمات ص ۴۲ : سید ابو الاعلیٰ مودودی) اشاعت تا چوتھی اگست ۱۹۵۱ء تا اکتوبر ۱۹۶۲ء)

دهٔ دا مشهوره قصه صحیح کړه نو دَ سزا لائق شو په قول دَ علی کرم الله وجهه سره -

او بعض انصارو دَ مدینی منوّرے چه دَ جذبهٔ ایمانی دَ وجے نه اراده کړے وه چه خپله بی بی طلاق کړی او مهاجری ته ئے په نکاح کړی - دا جذبهٔ ایمانیه دهٔ حمل کړه په تأثر دَ

تشکلت بقضا مشکوٰۃ رقم ۳۲۵ سند اسناد د حکم نه معلوم شو حقیقت د مذهب د ماتوریدیانو چه احناف ئے په عقائدو کښے تابع دی چه نحن مختارون فی افعالنا وارادتنا واسنا بمالقین ومنانا بلکه خالق باری تعالیٰ دے - تائید: والله خلقکم وما تعملون - صفت ۹۶

یهودو بانډ - او انصا روَ طلا قو اراده کړے وه طلاق ئے ورکړې نه وُو -

دَ انسا ن نه غلطی کیږی شا ید هغه به تا ئب شوی وتا ت شوی وی -

ذکر المفسرون هٰهنا قصة اکثرها ماخوذ ة من الاسرائیلیات (ابن کثیر)

قال علی کرم الله وجهه من نقلها جلد ته مأة و ستین (جامع البیان)

(۲) داؤد علیه السلام ته دا خبره خوه بنه شوے وه چه اے مولٰی چما په کورکښے هروخت ستا ذکر کیږی - نو باری تعا لیٰ او فرمایل داخما توفیق دے - اخرج هذا الاثر الحاکم فی المستدرک وقال صحیح الاسناد واقر به الذهبی فی التلخیص (عثمانی)

فقال انی احببت حب الخیر الخ - ۳۲ - (۱) ما خه او کړه نره محبت دَ مال چه ځم واړاؤ دَ ذکر دَ رب خپل نه تر دے پورے چه پټ شو نمرٌ په پرده کښے واپس ئے کړے ما ته نو شروع وکړه نو پنډې ئے وهلے دَ هغوی او څټونه یعنی هغه اسونه ئے حلال کړه په لارے دَ خدائے تعالیٰ کښے -

فائده :- ضمیر دَ توارت نمر ته راجع دے هغه معلوم دے بالعشی نه - نو مرجع مذکور شو معنیٌ - او اسونه ئے حلال کړه ځکه چه باری تعالیٰ ورته اختیار ورکړے وه - " فامنن او امسک بغیر حساب - ۳۹ - او دَ جهاد دَ پاره نو راسباب چیروه -

(۲) ما خه او کړه محبت دَ مال دَ پاره دَ خدائے تعالیٰ تر دے پورے چه پنا ه شوا سونه په پرده کښے نو اوئے وے چه واپس کړئے دا اسونه - نو شروع ئے او کړه چه پاکول ئے څټونه او پنډئے دَ هغوی - په دے توجیه اعتراض نه واردیګی چه چا یا شی -

ص ۳۸

فائدہ :- او دَ عمرؔ واپس کو لو معجزہ دَ سلیمان علیہ السلام دَ قرآن شریف نہ نۀ معلومیږی البتہ اصُول دَ شرع تہ نہ دی مخالف -

ولقد فتنا سلمٰن والقینا علی کرسیہ جسدا الخ - ۳۲ -

(۱) سلیمان علیہ السلام دَجہاد اعلان وُکڑو فوجیانو سُستی اوکڑہ نو دۀ اووے چہ زۀ بہ دَ خپلو ښځو سرہ جائز تعلقات اوکړم چہ لس ایتا وے نو دَ دوی نہ بہ فارسان پیدا اشی نو جہاد بہ فی سبیل اللہ کوی او انشآءاللہ تہ نہ ہیر شو - دَ غتہ نو پہ مباح کارهم کوفت کیږی ځکہ چہ دَ دوی شان ارفع دی - نو صرف دَ یوے ښځے نیم بچے اوشہ - اوکہ انشآءاللہ تعالیٰ ئے ویلی وے نو دَ ټولو ښځو نہ بہ بچی فارسان پیدا شوی وُو - (بخاری ص ۹۱۲)

فائدہ :- بعضے وائی چہ داحدیث اگر کہ سنداً معتبر دے خو عقلاً صحیح نہ دے دا رائے دَ معتزلو دہ - اهلِ سنت والجماعت خوارق منی -

(۲) بعضے وائی چہ بچے ئے حوالہ کڑے وہ وریځے تہ دَ تحفظ دَپارہ نو هغے ارتاؤ کڑو -

(۳) یو معمولی انسان دَ سلیمان ۴۰ نہ بادشاهی واخستہ نو دے تائب شہ نو حکومت ورتہ بیا معاد شہ (شیخؒ)

او دَ غورڑا وُہ سلیمان پہ تخت خپل باندِ مریض یو بوتے الخ چہ معلومہ کڑی خلق چہ دَ دۀ پہ لاس کینے څہ نشتے (فیض الباری ج ۴)

پہ دے مقام کینے بعض خلق دَ کوتئ قصہ نقل کوی - قد رویت هذہ القصۃ مطولۃ عن جماعۃ من السلفؒ وکلها متلقات من قصص اهل کتاب واللہ اعلم بالصواب (ابن کثیرؒ)

پہ خواب کینے شیطان دَ پیغمبرؑ پہ شکل کیدے نہ شی نو پہ ویښہ بہ څنګہ دَ پیغمبرؑ پہ شکل شی -

مشکوٰۃ ص ۵۰۵

ملتقات

خطر ولید و تول حکومت د جہان وبرہ د سر۔

فائدہ :- کہ چا پیغمبر علیہ الصلوۃ والسلام پہ خواب کینے اولیدہ

(۱) نو شاہ عبدالعزیز صاحبؒ فرمائی چہ دا واقعی پیغمبرؑ دے پہ هر شکل چہ وی بشرطیکہ چہ د دۀ دا تسلی وی چہ دا پیغمبرؑ دے۔

(۲) او شاہ رفیع الدین صاحبؒ وائی چہ پخپل صورت ئے اولیدہ نو بیا هغۀ دے نہ پہ بل صورت۔

(۳) او شاہ اسحٰق صاحبؒ فرمائی کہ پہ وضع د اتقیاء ئے اولیدہ نو بیا پیغمبرؑ دے ورنہ نہ دے (حکایات اولیاء)

داود کین ہیوب را هبر پدر بہر مہمانی کرد بے ضرر۔ (معارف مثنوی ص۹۳)

وقال رب اغفر لی الخ - ۳۵ -

(۱) داسے حکومت را کہے چہ د چا حوصلہ نہ وی چہ لمانئے واخلی (عثمانی)

(۲) نکتہ لا ینبغی می خوان بجان ۔ نیز من بعدی ز بخل او مدان

بلکہ اندر ملک دیدا وصد خطر ۔ مو بمو ملک جہان بود بیم سر

وخذ بیدک ضغثا فاضرب بہ ولا تحنث الخ - ۴۴ -

وعندی ان کل حیلۃ اوجبت ابطال حکمۃ شرعیۃ لاتقبل کحیلۃ سقوط الزکاۃ ۱۲ (روح المعانی ص۲۹ ج۲۳)

دا تہ بیر ورتہ اللہ تعالیٰ اوخودہ - د دیتہ حیلہ اسقاط مروجہ را ویستہ غلط دی - کوم نص چہ وارد وی خلاف العقل هغہ مختص وی پخپل مورد پورے - قیاس وغیرہ پے نا جائز دے لکہ نبی علیہ السلام یو کس تہ اذن کرے دے چہ خپلہ کفارہ پہ خپل اهل باندے اوخورہ وہ - پہ دۀ باندے قیاس د بل فقیر ناجائز دے۔

فائدہ :- حیلہ مروجہ پہ اتفاق سرہ بدعت دے او کوم شروط چہ فقہاء د حیلے د جواز د پارہ لیکلی پہ هغے کینے اختلاف دے۔

اذ یختصمون - ۶۹ - حدیث د اختصام د دے ایات د پارہ تفسیر نہ دے (ابن کثیر ج۴ ص۴۳)

هغہ حدیث دا دے - عن معاذ بن جبلؓ قال احتبس عنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ذات غداۃ من صلوۃ الصبح حتی

سرازاں خواب مبارک بر نداشت ۴۰۰ تا نماز صبح آمد بجا شست
در شب تعریس پیش آں عروس یافت جان پاک دست بوست (رومی)

صد ہزاراں سال ابلیس لعین • بود از ابدال امیر المومنین (رومی)

کدنا نترآ اعین الشمس فخرج سریعا فثوب بالصلوۃ فصلی رسول الله صلی الله علیه وسلم وتجوز فی صلوته فلما سلم دعا بصوته فقال لنا علی مصا فکم کما انتم ثم انفتل الینا ثم قال اما انی ساحدثکم ما حبسنی عنکم الغداۃ انی قمت من اللیل فتوضأت و صلیت ما قدر لی فنعست فی صلوتی حتی استثقلت فاذآ انا بربی تبارک وتعالی فی احسن صورۃ فقال یا محمد قلت لبیک رب قال فیم اختصم الملأ الاعلی قلت لا ادری قالها ثلا ثا قال فرأیته وضع کفه بین کتفی حتی وجدت بردانا مله بین ثدی فتجلی لی کل شیٔ وعرفت فقال یا محمد قلت لبیک رب قال فیم اختصم الملأ الاعلی قلت فی الکفارات قال ما هن قلت مشی الاقدام الی الجماعات والجلوس فی المساجد بعد الصلوۃ واسباغ الوضوء حین الکریهات قال ثم فیما قلت فی الدرجات قال ما هن قلت اطعام الطعام ولین الکلام والصلوۃ والناس نیام قال سل قلت اللّٰهم انی اسئلك فعل الخیرات وترک المنکرات وحب المساکین وان تغفرلی وترحمنی واذا اردت فتنة فی قوم فتوفنی غیر مفتون واسئلک حبك وحب من یحبك وحب عمل یقربنی الی حبك (مشکوٰۃ ص ۲ - ترمذی)

استکبرت ام کنت من العالین - ۷۵ - ای اترکت السجود لاستکبارک الحادث ام لاستکبارک القدیم فاجاب باختیار الشق الثانی (صاوی)

قال فبعزتك الخ - (۸۲) قال الشیطان وعزتک یا رب لاابرح اغوی عبادک ما دامت ارواحهم فی اجسادهم - فقال الله تعالیٰ وعزتی وجلالی وارتفاع مکانی لا ازال اغفرلهم ما استغفرونی (مشکوٰۃ)

قال فالحق - ۸۴ - قولی خبر محذوف وفی وجه - والحق اقول مفعول مقدم وجه - من المتکلفین ۸۶ دکھاوے وبناوٹ کرنے والے - (ختم شد بفضله تعالیٰ)

۲۶ - ۹ - ۱۴۰۱ھ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۳۹- سورة زمر مکی دہ - ۵۹

بعد السبا وقبل المؤمن - زمانہ دَ نزل دَ هجرت حبشہ نہ مخکښې -[1] 26

ربط هر کله چہ شفیع قهری نشتے نو فاعبد الله مخلصا له الدين[2] دا ایات دَدے سورة دعوه ده -

فائده:- دَ دے سورة ډیر تعلق دَ سورة فاطر سره دے چہ مبدء ده دَ پاره دَ حوامیم سبعو - یعنی غائبانه حاجات صرف دَ باری تعالیٰ نه غواړے دا دَ حوامیم مسئله ده - یعنی فادعوا الله مخلصين له الدين (حٰم مؤمن: ۱۴) - او لږ تعلق دَ سبا سره دے چہ مبدء ده دَ پاره دَ یٰس او صٰفٰت او صٓ - یعنی نفی دَ شفیع قهری -

خلاصه په دے سورة کښې پنځه سلسلے دی اعادهٔ دعوی[1] دلائل عقلیه[2] - دلائل وحی[3] - تقابل دَ مؤمنانو او دَ مشرکانو[4] - ثمرات[5] - په اخر کښې خلاصه دَ سورة ده - باقی تبع مضامین دی -

مخلصا له الدین - ۲ - قال یحیی بن معاذ ره الاخلاص تمیز العمل من العیوب کتمیز اللبن من الفرث والدم -

وقال ابو الحسین البوشنجی هو مالا یکتبه الملکان ولا یفسده الشیطان ولا نه سر بین العبد و لسبحانه (غنیة المبتدی للشیخ عبد القادر الجیلانی البغدادی)

قال علیه الصلوٰة والسلام الناس کلهم هلک الا العالمون والعالمون کلهم هلک الا العاملون والعاملون کلهم هلک الا

---

[1] شپږ مه تفریع ده چه حاجات صرف دَ خدائے نه غواړئ (فائده) مجموعه شپږ تفریعات دی دَ دے دَ پیان اعراف، طٰه، قصص ۱۱ و درے دَ حاجات غوښتو، هود، فاطر، زمر ۱۲

(۱) اعراف: نفی د شرک فی التصرف (۲) طٰه نفی د شرک قهری فی التصرف (۳) قصص نفی شرک فی البرکة (۴) هود: شفیع قهری او متصرف نشته - نو حاجات غواړئ د الله نه - (۵) فاطر برکات ورکونکے نشته نو حاجات دیاری تم نه غواړئ - (۶) زمر: په غیر الله مصائب راغلی دی نو حاجات دیاری تم نه غواړئ -

المخلصون والمخلصون علی خطر -

العلم بلا عمل هباء والعمل بلا اخلاص عناء -

امن هو قانت اناء اللیل الخ - ۹ - قال عبد الله بن شخیرؓ لا ن ابیت نائما واصبح نادما احب الی من ان ابیت قائما واصبح معجبا -

فیتبعون احسنه - ۱۸ - مسئله (۱) توحید - العزیمة (۲) - دَ خدائے تعٰ (۳) قولے خبرے احسن دی - اتیان (۴) په اوامر او اجتناب دَ معاصیو نه (عثمانی)

افمن حق علیه کلمة العذاب افأنت الخ - ۱۹ - ای انت ما لك امر الناس فمن حق علیه کلمة العذاب فانت تنقذه - ثم کررت الهمزة فی الجزاء لتاکید الانکار (ابو سعود)

یعنی معطوف علیه محذوف دے چه مدخول دَ همزه انکاری دے - او وضع دَ ظاهر ده په موضع دَ مضمر کښې دَ پاره دَ بیان دَ علة دَ حکم - او تکرار دَ همزه انکاری دے برائے تاکید (غریب)

لهم غرف من فوقها غرف الخ - ۲۰ -

قال علیه الصلوة والسلام ان اهل الجنة یتراؤن اهل الغرف من فوقهم کما تتراؤن الکوکب الدری الغابر فی الافق من المشرق والمغرب لتفاضل ما بینهم - قالوا یا رسول اللهؐ تلك منازل الانبیاء لا یبلغها غیرهم قالؐ بلی والذی نفسی بیده رجال امنوا بالله وصدقوا المرسلین (بخاری)

فائده :- غرف جمع دَ غرفة ده فُعْلَةٌ قیاسا جمع کیږی په فُعَل باندې لکه فِعْلَة قیاسا جمع کیږی په فِعَل باندې - لکه لقم چه جمع دَ لقمة ده - (رشا فیه)

تقشعر منه جلود الذین الخ - ۲۳ -

قال قتادة رضی الله عنه بغتهم الله بان تقشعر جلودهم

وتطمأن قلوبهم ولم ينعتهم بذهاب العقل والغشيان انما ذلك في اهل البدع - خازن ج۴ ص۵۳)

جذبهٔ روحانی د وجے د قوت د وارد او ضعف د مورد نه راځی - دا علامه د کمزورئ ده - او جذبهٔ جسمانی شیطانی دا ابتداء اختیاری وی - او اثرئے صرف په جسم وی - اذا وضع الشيطن اصبعه في دبر الذاكر نو په ده جذبه راشی - (طریقه محمدیه)

انك ميت الخ - ميت چه صلوح د مرګی په کښے وی - ميت چه بالفعل مړ وی (مولنا ادریس صاحب)

فائده :- معلومه شوه چه اطلاق د موت په نبی باندے سوء ادب نه دے او حیات د هغه بعدالموت برزخی دے چه ارفع دے د حیوة دنیوی نه - لکه چه حیوة دنیوی ارفع دے د حیوة نه چه په ګیډه د مور کښے دے - او حیوه اخروی بیا ارفع دے د حیوة برزخی نه - نو چه څوک نبی علیه الصلوة والسلام لره حیوة دنیوی بعدالموت ثابتوی نو دوی د حیوة ارفع په ځائے غیر ارفع حیوة ثابتوی نبیؐ لره (الهام الباری)

الیس الله بكاف عبده الخ - ۳۶ -

لیک درویشی که او تشنه خداست ｜ هست دائم از خدا گنش کار راست
لیک درویشی که تشنه غیر شد ｜ او حقیر وابله و بے خیر شد

(مثنوی)

الله يتوفى الانفس حين موتها الخ - ۴۲ - په خواب کښے قبض کیږی نفس التمیز او باقی وی نفس الحیوة - او په موت کښے دواړه قبض شی نو ځکه نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی چه خواب او مرګ اخونی دی - ځکه چه دواړو کښے قبض شی نفس د تمیز - نو اوده خوناوړی نو د مړی فیصله ځان الله اوکه -

واذا ذكر الله وحده اشمأزت الخ - ۴۵ - دا علامه د مشرک ده او علامه د موحد (انفال ۲ ع ۲) - او بله علامه د مشرک (حج ع ۷۲)

لکه په دوراند د وفات د نبی علیه السلام کښے چه عثمانؓ او علیؓ او عمرؓ جذبه راغلے وه او په ابوبکرؓ جذبه نه وه بلکل مطمئن وو - ۲ 26

(۱) لیکن هغه درویش چه تږے د الله وي ، دی همیشه کار د هغه د الله پاک نه برابر - (۲) لیکن هغه فقیر چه محتاج د غیر الله دے ، هغه ذلیل او ابله او بے خیره دے -

قل اللهم فاطر السموٰت الخ - ۴۶ - دا توسل دے پہ صفات د باری تعالیٰ سره او مقصود بالنداء ئے حذف دے برائے عموم چہ اقض حاجتی

قل یا عبادی الذین اسرفوا الخ - ۵۳ - یقول ما احب ان لی الدنیا بهذه الاٰیة فقال رجل ومن اشرک فسکت النبی ثم قال الا ومن اشرک ثلاث مرات - قال من لقی الله لا یعدل به شیئا فی الدنیا ثم کان علیه مثل جبال ذنوب - غفر الله له - قال ان الله یحب العبد المؤمن المفتن التواب قال الندم توبة - (بیت)

گر تو نه پذیری بجز نیک ای کریم (رومی)
پس کجا نالد کجا زار لئیم

واستکبرت - ۵۹ - (فروتنی است دلیل رسیدگان کمال ؛ که چون سوار بمنزل رسد پیاده شود)

نو ځکه حسین احمد مدنی د شاه عطاء الله صاحب څپے چاپی کولے -

لئن اشرکت الخ - ۶۵ - په دے کښے تعریض دے چه د مشرکانو عمل حبط دے - تعریض د یته وائی چه لفظ ذکر شی مراد تے نه بله معنیٰ وی نو په طریقے د مجاز سره -

وما قدروا الله حق قدره الخ - ۶۷ - یو حبر راغے نبی ته نو او ئے وے چه په ورځ د قیامت به باری تعالیٰ کیدی اسمانونه په یوه گوته او زمکے به بله گوته او بیا به او فرمائی څه شو ملوک د دنیا نو نبی مسکے شو او او ئے فرمایل "وما قدروا الله الخ" -

وسیق الذین اتقوا الخ - ۷۳ - (۱) دا مشاکلت دے یا به دوی ته لوئ دید ار ښکاره شی نو دوی به بے فکره شی نو خادمان د جنت به ئے بوځی جنت ته (تهانوی)

وتری الملئکة - ۷۵ - ته به وینے ملائک (په اجلاس د حساب کښے) حآفین - چه حلقه به ئے جوړه کړے وی -

وقیل الحمد لله رب العٰلمین - قول صفت نه ثابت دی یو ائی باری تعالیٰ لره یعنی جنتیان جنت ته او دوزخیان دوزخ ته یو ائی باری تعالیٰ بوتلل نو کل ماسوی الله دا د حمد ترجمه ده مثلا یو سړے ډوډۍ اوخوړی او دوائی چه الحمد لله یعنی اے الله دا روټی تا ماله راکړه هکذا - تمام شو سورة زمر بفضله تعالیٰ - (۷ - ۸ - ۱۴۰۱ھ)

بلیس بڑے مسلمان ص۵۱۵

اذان واقامت امر ذی بال ده او نکتی تنه بسم الله او حمد نیشته نو دا تخصیص ده د کل امر ذی بال الخ

خاتمة ص۳۳ ۳۴۰

الکراھۃ فی تقدیم الفاسق تحریمیۃ وکذا المبتدع ۱۲

۴۰- سُورَۃُ حٰمٓ مُؤمِن مَکِّی دَے -۸۰

بعد الزمر و قبل السجدۃ - زمانہ نزول دور آخر مکہ معظمہ -

ربط تفصیل دعوی سورۂ زمر چہ فادعوا اللہ مخلصین لہ الدین -۱۴

دا دَدے سورۃ دعویٰ دہ او دا لب حوامیم دے او حوامیم خو لباب القرآن

دے نو دا لب لباب شو - دا دَ کل آسمانیو کتبُ موضوع دہ او دَ کل انبیاء

دعوت دے - اللہ تعالیٰ دے ذدے دعوۃ ځونږ نصیب کړی - آمین -

خلاصہ دلائل[۵] عقلیہ - دلیل[۲] نقلی تفصیلی دَ موسیٰ ؑ نہ - دلیل[۱] نقلی

اجمالی از انبیاء - دلیل[۷] وحیُ - دَ نہ منونکو دَ پارہ بیان

عذاب دنیوی او یوہ نمونہ دَ عذاب دنیوی چہ ھلاکت فرعون

دے - او عذاب اخروی نو دَ ثبوت قیامت دَ پارہ دلیل انی او دلیل لمی -

اعادۂ دعویٰ دوه[۲] وارہ - تسلی[۳] درے وارہ - دَ اصلاح دَ منکرین

دَ پارہ امور ثلاثہ[۳] - تقلیل[۱] دنیا - سلب[۲] دنیا - عذاب[۳] عقبی - پہ ابتدا

کښے تمھیدی بیان پہ څلورو[۴] طریقو سرہ بیان[براۓ] عظمت دعوی - او بیان

اھمیت دعوی بعنوان دیگر -

شرافت حوامیم قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الحوامیم سبع[۷]

وابواب النار سبع[۷] - (۱) جھنم (۲) والحطمہ (۳) واللظی

(۴) والسعیر (۵) والسقر (۶) والھاویہ (۷) والجحیم - تجئ کل حٰمٓ منھن

یوم القیٰمۃ علی باب من ھذہ الابواب فتقول لا ید خل النا ر

من کان یؤمن بی و یقرئنی - قال ؑ لکل شئ ثمرۃ وثمرۃ القرآن

ذوات حٰمٓ - وقال ؑ لکل شئ لباب و لباب القرآن الحوامیم -

حٰمٓ - ۱ - اسم[۱] من اسماء اللہ تعالیٰ - تائید : قال ابن عباس رض

حٰمٓ اسم اللہ الاعظم - وقیل[۲] اسم من اسماء القرآن - قال[۳] عطا ع

وما نقل عن بعض السلف من المنع عن الصلوۃ خلف المبتدع فمحمول علی الکراھۃ اذ لا کلام فی کراھۃ الصلوۃ خلف الفاسق والمبتدع ھذا اذا لم یؤد الفسق او البدعۃ الی حد الکفر اما اذا ادی الیہ فلا کلام فی عدم جوازھا فی[؟] مثلاً اعتقد ان الدعاء بعد السنۃ بھیئۃ الاجتماع عبادۃ فاعتقادہ فاسد فلا یجوز الصلوۃ خلفہ لکن اذا اعتقد ان قرض اللحیۃ وحلقہ یجوز فھذا اعتقاد فاسد واما اذا قال ان القرض والحلق والدعاء الذی کو[؟] لیس بھا بمقتضاھا صحیح ۱۲ شرح عقائد بتفصیل ص۱۶۱

۱۲ ۱۲

فقد بحثنا الخ ۹

کم پہ علم کار سعید شو سعید فضل تہ : جایہ مثال تر وعہ بوعلی سیناتہ : (جہانزیب البوری)

لے کہ د د اعتراض اوکړی په دې ترکیب: المنطلق زید فی الدار۔ چه په دې ترکیب کښې تعلق راغلے دے په مبتدا پورې پس د مضی د خبر نه چه (ص ۲۰۶) زید دے۔ جواب اول دا نه منم چه زید خبر دے بلکه زید مبتدا اعا خرده او المنطلق خبر مقدم دے ځکه اسم متعین دے د مبتدا د پاره ځکه چه دلالت کوی په ذات بانډې او صفت متعین دے د خبر د پاره ځکه چه دلالت کوی په امر نسبی بانډې (تلخیص ص ۲۳) او که المنطلق مبتدا شی نو دا مثال مصنوع دے مسموع نه دے نو شاهد له نشو او که مسموع شی نو ضرورت شعری به وی ورنه نو شاذ دے او په دے ترکیب چه زید قائم فی الدار خود سره اعتراض وارد نه دے ځکه چه فی الدار متعلق دے په خبر پورې

الحٰا سانی الحآء افتتاح اسمه الحمید والمیم افتتاح اسمه المالک۔

وقیل[۱] معناه قضی ما هو کائن فیکون من حُمَّ (جامع البیان)

تقلبهم۔ ۴۔ (بیت)

با سگان بگذار این مردار را ※ خرده بشکن شیشۂ پندار را[۱]

چون بنوبت می دهد این دولت ※ از چه شد بر باد آخر سلطنت[۲]

ان الذین کفروا ینادون لمقت الله اکبر من مقتکم انفسکم۔ ۱۰۔

اذ تدعون۔ متعلق دے په لمقت مقدر پورې۔ او که په مقتکم انفسکم پورې متعلق شی نو ا تحاد زمانی نه راځی ځکه چه دعوة دو یته په دنیا کښې وه او مقت د دوی پخپل ځان یه اخرت کښې دے او که په لمقت الله پورې متعلق شی نو تعلق یه راشی په مبتدا پورې پس د مضی د خبر نه او دا ناجائزه ده ځکه چه تعلق دلالت کوی په عدم تمام د مبتدا بانډې او مضی د خبر دلالت کوی په تمام بانډې[۱] (شیخ[۲])

وقال رجل الخ۔ ۲۸۔ رجل موصوف مؤمن صفت اول من ال فرعون صفت ثانی یکتم ایمانه صفت ثالث۔ ثانی صفت ئے ځکه مقدم کړه چه ثالث چه معلومه شی چه دے د خاندان د فرعون نه وه۔ او که روسته کړے وے نو بیا به احتمال وه چه من وصله وی د یکتم (تلخیص)

علی کرم الله وجهه فرمائی چه ابوبکر صدیق رض بهتر دے د رجل د ال فرعون نه ځکه ابو بکر الصدیق خپل ایمان ښکاره کړے وه او تکلیفونه ئے برداشت کړی وو او دغه خپل ایمان پټ کړے وه۔ (ازالة الخفآء)

فما زلتم فی شک الخ۔ ۳۴۔ اول[۱] شک را شی په مسئله کښې نو بیا[۲] ضلال۔ کذلک یضل الله۔ نو بیا[۳] جدال۔ الذین یجادلون فی ایات الله۔ ۳۵۔ بیا[۴] مهر جباریت۔ کذلک یطبع الله علی کل قلب

۱۲ ۱۲ ۱۲

(۱) سپوتنه پرېږده دا مردار ته او د پندار شیشه ماته کړه شیشه د تکبر۔

(۲) چه په پیره پیره ورکوی دا دولت نو ولے دباد شو ملک شو بربیت سلطنت۔

له دَ دے نه ثابتوی بعض دعا بعد السنة بهیئة الاجتماع په دے شان سره چه نص مطلق دے او دعا بعد السنة دَ دے بهیئة الاجتماع (۴۰۷) دَ دے مطلق یو فرد دے. جواب: اول دا غور پکار دے چه دا مطلق دے یا مجمل مطلق دے والٰی چه آن په حصر فرد آتی دی په ماموریه ولته خو دا سے نه ده ته نه کو دے په جمرو کښے دَ اختر په ورځے دَ جمرو عقبی رمی د ه او دلته دُعا بدعت دے او په یونس او دولسم ورځ دا خیرے جمرے نه بعد دعا بدعت دے نو معلومه شو. چه دا نص مجمل دے نو تفصیل لے قول او فعل دَ نبی علیه السلام دے او که مطلق وی او دا دعا دَ دغه مطلق یو فرد وی کما قال به البعض نو نبی علیه السلام خو په قرآن دَ هر حکم بنه پوهیدی او دَ هر آیا ته په قرآن بنه عامل دے او نبی علیه السلام او اصحابو او تابعینو او تبع تابعینو نجیل تول عمر کښے په دے نص یو عمل نه دے کړے برائے بیان جواز دا خو عجیبه خبره ده چه یو کرفی نو دعا او اقبال جو نه ... معلومیږی ... جائز

متکبر جبار - فا

فائده:- دا دواړه کذٰلک په معنٰی دَ لذٰلک دی.[1] اول دَ دغه شک دَ وجه نه گمراه کوی خدائے تعالیٰ الخ[2] دوئیم دَ دغه جدال دَ وجه نه مهر وهی خدائے تعالیٰ الخ.

وقال ربکم ادعونی استجب لکم - ۶۰ - یعنی قبله ولے شم که رضا م شی تائید؛ ویکشف ما تدعون الیه ان شاء (انعام: ۴۱)

قال[3] لیس شیٔ اکرم علی الله من الدعآء - (بیت)

الله یغضب ان ترکت سواله   وبنی آدم حین یسأل یغضب (ابن کثیر)

عن وهب الورد قال حدثنی رجل قال کنت اسیر ذات یوم فی ارض الروم فسمعت هاتفا من فوق رأس الجبل وهو یقول یارب عجبت لمن عرفك کیف یرجوا احدا غیرک - یارب عجبت لمن عرفك کیف یطلب حوائجه الی احد اغیرک (ابن کثیر ص ۹۶ ج ۴)

ان الذین یستکبرون الخ - جهنم خو په قیامت کښے دے نو دا اثبات دَ قیامت دَ پاره باری تعالیٰ فرمائی - ان الساعة لاٰتیة - ۵۹ - دَ دے دعوے دَ قیامت دَ پاره دوه دلیله دی[1] اَنی[2] لخلق السمٰوٰت والارض الخ - ۵۷ - یعنی چه باری تعالیٰ اسمانونه پیدا کولے شی نو قیامت هم راوستے شی - نو دَ یو معلول نه بل معلول معلوم شه - او دوئیم[2] لمی - یعنی دَ علت نه معلول معلوم ول - وما یستوی الاعمٰی والبصیر - ۵۸ - دا دلیل غائی دے دَ قیامت دَ پاره یعنی قیامت به حکه راشی چه دَ مشرک او دَ موحد فرق او شی -

وخسر هنالک الکٰفرون - ۸۵ - ای تبین خسرانه (خازن)

هنالک - ای وقت رؤیتهم العذاب (کمالین)

تمام شو حٰم مومن بفضله تعالیٰ

(۴ - ۷ - ۸ - ۱۰۴۱۵)

(اللّٰهم طهر قلبی من غیرک ونور قلبی بنور معرفتك ابدا یا الله یا الله)

او په نور الایضاح کښے هغه دعا هم بعد الفرض ده تمسک په اطلاقات نافع نه دے چه ته چرته پاتے په ص ۸۰۶

بسم الله الرحمن الرحيم

۴۱- سُورَةُ حٰمٓ سجدة مكي دَه - ۴۱

بعد المؤمن وقبل الشورىٰ - زمانه دَ نزول بعد ايمان حمزةؓ و قبل ايمان عمرؓ -

ربط دَ اول اعتراض جواب چه وارد يكي فادعوا الله مخلصين له الدين پانئ - چه مونږه خو بو نه و يو چه دَ غير الله بلنه كوے او دَ هغوى په نوم نذرونياز كوے ورنه تكليف به تاسوته اورسيږ -

جواب دا شيطانی خوابوش دى - وقيضنا لهم قرناء فزينوا لهم ما بين ايديهم وما خلفهم الخ - ۲۵ -

خلاصه دلائل عقليه. دَ منكرانو دَ سوالونو جوابونه - طريقه تبليغ په ابتدا كښے تمهيد - په درميان كښے شكوے - تخويف دنيوى واخروى -

قصه:- عتبه ابوالوليد نبي عليه الصلوٰة والسلام ته اووے چه ستاځه مقصد دے دَ دے تحريك نه - (۱) كه مال غواړے نو تا له به ډيره چند داوكړو - (۲) كه مشرى غواړے نو مونږه تاځپل سياسى ليډر مقرر كوو - (۳) كه باد شاهي غواړے نو مونږ به په عرب كښے گشت اوكړو او تا به خپل بادشاه مقرر كړو -

(۴) اوكه پتا ځه جنون وى دَ جناتو نو تا له به طبيب راولو - (۵) اوكه پتا قوت دَ خوائي غالب وى نو لس باكرے جينكۍ به تا له دركړو - او دا خپل تحريك پريده -

نو نبي عليه الصلوٰة والسلام اووے چه ابا لوليد! زۀ دا غوارم او دا سورة ئے شروع كړه ترسجده ے ولا يسمون - ۳۸ - پورے او سجده ئے اوكړه - عتبه خاموش وه نوچا ته نه

ربا تے دَ مث (۴) مقابل خاص وى او عدم دَ فعل دَ نبي ؐ دلالت كوى په كراهت بانئ رفيض الباری ج ا ص ۳۸۰) دَ هدايه اخيد دَ فى المقام تفصيل پوسهوا او وے چه محراب جوړ دا ما تمت وی دَ لے تيرته او ځی؟ جواب: بادشاه هم ځی دَ تخت نه پس دَ فيصلو نو امام هم لاړشي پس دَ فرض نه ۱۲ ۱۲ ۱۲

كان يقول فى دبر كل صلوٰة مكتوبة لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير، اللهم لا مانع لما اعطيت ولا معطي لما منعت ولا ينفع ذا الجد منك الجد - فرفع رسول الله يده يمسح بها الناس ايديهم الخ بخاری ص ۱۲ كان اذا رفع يديه فى الدعاء لم يحطهما حتى

تپوس اوکړه - نو هغه اووئے چه ما دا سے کلام آوریدلے دے چه هغه د انسان نه دے -

سواءً للسآئلین - ۱۰ - سائلین ته مخکښے دا تحقیق معلوم وه د کتبو اسمانیو نه او دا جواب ورسره برابر راوخوته -

ان الذین قالوا ربنا الله ثم استقاموا - ۳۰ - ای فلم یمیلوا الی الٰه وکذا لم یلبسوا ایمانهم بظلم - ای بشرک - او دا معنیٰ غلطه ده چه ثم استقاموا - ای لم یذنبوا - او هم دا دګے د ظلم ترجمه په ګناه سره غلطه ده - دابوبکر صدیق (رض) دے د نبی ؑ دوست وه پخوا د بعثت نه علی رض قسم کوی چه نوم صدیق باری تعالیٰ د اسمانه راليږلے دے - نوم د ده مخکښے "عبد الکعبه" وه - نوبی ؑ ورله نوم (عبد الله) کیخود ده - عتیق ورته هم وائی ځکه چه باری تعالیٰ دے د اور نه ازاد کړے دے - په رجال ؤکښے اول مسلمان دے او په نساؤ کښے اوله مسلمانه خدیجه رض ده - او په وړو کښے اول مسلمان علی رض دے او په عبید وکښے اول مسلمان بلال رض دے) عمر رض فرمائی ثم استقاموا یعنی چل ول نه کوی پشان د چل ول د ګیدړ ای لایروغون رغان الثعالب -

وما یلقّٰها - ۳۵ - نه اخلی دا خوئی (شیخ سرحدؒ)

اولم یکف بربك الخ - ۵۳ - (۱) بربك کښے با زائده ده او دا مبدل منه دے - او انه علیٰ کل شیٔ - تے ته بدل دے - مبدل سره د بدل نه فاعل دے د لم یکف د پاره -

(۲) بربك ای فی توحید ربك جار و مجرور متعلق دی په لم یکف پورے - انه علیٰ کل الخ فاعل دے د لم یکف د پا ده -

(۱) ترجمه - ای نه دے پوره رب ستا د پاره د اثبات د توحید) دا خبره چه باری تعالیٰ په هر شی باندے عالم او حاضر او ناظر دے یعنی د باری تعر د توحید د پاره دا خبره پوره ده چه باری تعر

فارسلنا علیهم ریحا صرصرا فی ایام نحسات الخ - لاریب ان الایام التی اوقع الله تعالیٰ فیها العقوبة باعدائه واعداء رسله کانت ایاما نحسات علیهم لان النحس اصابهم فیها وان کانت ایام خیر لا ولیائه المؤمنین فهی نحس علی المکذبین وسعد للمؤمنین (ابن قیم ص۴۰۲)

ادفع بالتی ھی احسن - ۳۴ - زین العابدین بن علی بن حسین ته چا کنځل وکړل نو هغه ورته اووے چه که دروغ نه وائی نو چه ته ئے وائے او که هغه رښتیا وائی - قمیص او زر ورته ورکړے نو هغه وشرمیده

سید ۳۰ - منهاج السلم ص۱۱۵

- داخاصیت د بلیچا نشتے -
پہ هرڅه عالم دے - دا خبره چه باری تعالیٰ
۱۲ ای ښ ده پوره پہ توحید کړب ستاکښے
هرشی ته الخ -

تمام شو سورة حٰمٓ سجدة
بفضله تعالیٰ وکرمه وعظیم سلطانه

وما يلقها الا ذو حظٍ عظيم (۳۵)
شعر ؎
بخت چون خندان سندان بدندان بشکند ؎
بخت خواب آلود را فالوده دندان بشکند ؎
بخت چه خندان وی نو سندان پہ غاښونو ماتیږی
بخت اوده که لری حلوه غاښونه ماتوی -

الا المودة ۲۳
(۱) باعث پہ تبلیغ ستاسو قرابت دے ۔ انعام ئ
(۲) لیکن حما دوستی د وجه د قرابت منه وکری ۔
(۳) لیکن دوستی پہ قرابت د باری تعالیٰ کښه غواړم

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

۴۲- سورۃ شوریٰ مکی دے- ۴۲

بعد حٰمٓ سجدہ و قبل زخرف- زمانہ نزول دورِ آخرۃ مکے معظمے-

ربط: دَ دُوَیم اعتراض جواب چہ پہ مخکینئے کتابو نو کبنے رچہ منسوب دی انبیاؤ او اولیاؤ تہ) مکتوب موجود دی چہ دَ غیر اللہ پلنہ کوے -

جواب:- دَ غہ دَ باغیا نو مکتوب دی ځکہ چہ ټولو انبیاؤ تہ صرف توحید وحی شوے دے -

شرع لکم من الدین ما وصّٰی بہ نوحا والذی اوحینا الخ - ۱۳ -

خلاصہ: پہ دے سورۃ کبنے دوہ دعوے دی (۱) توحید ټولو انبیاؤ تہ وحیٰ شوے دے چہ خاص دَ باری تعالیٰ پلنہ کوئے (۲) دَ دینہ خلاف دَ باغیا نو تحریک دے - دَ دے دواړو متعلق ایا تونہ - (۱) اُخُرَ دفعیہ عذاب - (۲) ظلم مہ کوئے - (۳) شرک مہ کوئے احسان کوئے -

پہ ابتدا کبنے تمہید او پہ درمیان کبنے دَ دریو اعتراضو نو جوابو نہ - او پہ آخیر کبنے یو دلیل وحیٔ او یو دلیل عقلی دے -

حٰمٓ ۝ عٓسٓقٓ ۝ -۲-۱- عن ابی معاویۃؓ قال صعد عمر بن الخطابؓ المنبر فقال ایھا الناس ھل سمع منکم احدا رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم تفسیر حٰمٓ عٓسٓقٓ فوثب ابن عباسؓ فقال انا - قال حٰمٓ - اسم من اسمآء اللہ تعالیٰ قال عٓین فقال عاین المولون عذاب یوم بدر قال سٓین قال سیعلم الذین ظلموا ای منقلب ینقلبون - قال فقاف فسکت - فقام ابو ذرؓ ففسر کما قال ابن عباسؓ وقال قاف قارعۃ من السمآء تغشی الناس (ابن کثیر)

کذٰلک یوحیٓ الیک الخ -۳- ای کمآ انزل الیک ھذا القرآن

کذلك انزل الکتب والصحف علی الانبیاء قبلك (ابن کثیر)

وما تفرقوا الا من بعد ما جاءهم العلم بغیا بینهم - ۱۴ -
یعنی اختلاف باغیانو کړے دے د وجې د بغاوت نه پس د علم نه -

فلذلك فادع - ۱۵ - په اصل کښې فادع لذلك لذلك فادع
وه - د اول نه ادع حذف شو او د ثانی نه لذلك حذف شو (ابن کثیر)

وما اصابکم من مصیبة فبما کسبت ایدیکم - ۳۰ -

وما اصاب من مصیبة الا باذن الله - (تغابن - ۱۱) معلومه شوه چه
سبب د مصیبت معصیت دے او خالق ئے الله تعالیٰ دے - او
معصیت سبب اکثری د مصیبت دے نو اعتراض ونه ختم شو -

او یوبقهن - ۳۴ - ای وان یشأ یعصف الریح فیوبقهن الخ
من قبیل علفتها تبنا وماءً باردا -

ویعلم الذین یجادلون الخ - ۳۵ - (۱) واو زائد دے - او
یعلم په تقدیر لان سره علت دے د ما قبل د پاره (۲) یا واو
عاطفه دے او معطوف علیه محذوف دے یعنی لینتقم الله -

وجزاء سیئة سیئة مثلها - ۴۰ - خیر و کښې به ظلم نه کوے -
(طریقه محمدیه ج۲ ص۵۵) البته یا منتقم ویل بهتر دی (لاخار باباصاحب)

وماکنت تدری ما الکتاب ولا الایمان الخ - ۵۲ - د ایمان
تفصیل ورته معلوم نه وه - تائید : ووجدك ضالا فهدیٰ (ضحیٰ ۷)
بحیرا راهب چه نبی ته اووے چه صاحبزاده ستا څه دین دے
نبی علیه الصلوٰة والسلام د لسو کالو وه نو ورته ئے جواب ورکړو
څه چه د کوم دین په تلاش کښې یم هغه ما ته تفصیلی نه دے
معلوم خو دومره ویلے شم چه دین د خدائے تعالیٰ په دنیا کښې توحید
پکار دے او دا قوم مشرک دے او ته سوهم مشرکان ئے -

ختم شو شوریٰ بفضله تعالیٰ

(۳) تو نگو مارا بدان شاه بار نیست   با کریمان کارها دشوار نیست
۹-۸-۱۴۰۱ھ

ولو بسط الله الرزق لعباده (۲۷) ف
گر به مسکین اگر بر داشتی
تخم گنجشک از جهان بر داشتی
این دو شاخ گاؤ گر خر داشتی
هیچ کس را گرد خود نه گذاشتی
(سعدی)
عاجز چه پیشو که وزرے لرلے نو د چڼچړو تخم به ئے ختم کړے وے د وطن نه -
(۲) دا دوه ښکر که خر لرلے نو هیڅوک به ئے خاته نه پریخودو -
(۳) ترجمه وائیه چه ځما د دقه بلوڅ سره څه نسبت دے دے سخیانو سره کار مشکل نه وی -

۱۲ ام رجل فی المجلس فقال ما تقول فی اللفظ بالقرآن مخلوق او غیر مخلوق فاعرض عنه ولم یجبه ثلاث مرات فالح علیه فقال القرآن کلام الله غیر مخلوق و۱۳ افعال العباد مخلوقة والامتحان بدعة فشغب الرجل وقال

قد قال لفظی بالقرآن مخلوق وقال ابو عمرو احمد بن نصر سمعت ابا ... دی یقول من زعم انی قلت بالقرآن مخلوق فهو کذاب فانی لم اقله الا انی قلت افعال العباد مخلوقة۔ الکوثر الجاری ص۹

محمد بن معتصم ... عبد الرحمن نے سوال کیا آپ قرآن کے بارے میں کیا کہتے ہیں امام احمد بن حنبل خاموش تھے معتصم نے حکم دیا کہ ان کا جواب ... امام صاحب نے ... کیا کہ آپ علم اللہ کے بارے میں کیا کہتے ہیں وہ ساکت ہو گئے امام صاحب نے فرمایا قرآن اللہ کا علم ہے جو یہ سمجھتا ہے کہ اللہ کا علم مخلوق ہے وہ اللہ کا کافر ہے (انوار الباری) ۲ شوال ...

بسم الله الرحمن الرحيم

۴۳- سورۃ زخرف مکی دے - ۶۳

بعد النور و قبل الدخان - زمانہ نزول د مکے معظمے دور آخر -

ربط پہ دے سورۃ کښے د دریم اعتراض جواب دے چہ موږ ه دوی تہ حکم ۱۱ وازونہ کوو چہ د وی خمو بزرګانو پہ حضرت جل مجدہ یا نہ کوی -

جواب :- شفیع قهری نشته -

ولا یملک الذین یدعون من دونه الشفاعة الا من شهد بالحق وهم یعلمون - ۸۶ -

خلاصه دلائل عقلیه - دلائل نقلیه تفصیلیه - از ابراهیم و موسی و عیسی - دلیل نقلی اجمالی از انبیاء - دلیل وحی - پہ ابتداء کښے تمهید - پہ درمیان کښے دوه خله التفات بسوئے اهل مکہ - پہ اخر کښے دعوۃ سورۃ - چہ ولا یملک الذین یدعون من دونه الخ - ۸۶ -

انا جعلناه قرآنا - ۳ - مجعول کلام لفظی دے نہ نفسی هغه قدیم دے - نو کوم کلام چہ قدیم دے چہ نفسی دے هغه مجعول نہ دے - او کوم چہ مجعول دے چہ لفظی دے هغه قدیم نہ دے (بوادر)

افنضرب عنکم الذکر صفحا - ۵ - ائے وایس به کړو ستاسو نہ د قرآن ذکر والے - معطوف علیه مقدر دے - ای انهملکم -

سبحان الذی سخر لنا الخ - ۱۳ - ۱۴ - علی بن ربیعة وائی چہ علی کرم الله وجهه چہ پہ دابه باندې سور شو نو اوئیل وے

سبحان الذی سخر لنا ھٰذا وما کنا لہٗ مقرنین و انا الیٰ ربنا لمنقلبون
بیائے اُووے الحمد للہ ثلاثا بیائے دے ځله الله اکبر او وے بیائے
اُووے (سبحانک انی ظلمت نفسی فاغفر لی فانه لا یغفر الذنوب
الا انت) بیائے او خندل نوما ورته او وے چه وُلے دِ او خندل
یا امیر المؤمنین - نو هغه او فرمایل چه ما هغه کار اوکړو کوم چه
نبی علیه الصلوٰة والسلام کړے دے - نو ما نبی علیه الصلوٰة وَ
السلام ته اُووے چه وُلے دِ او خندل نو اووئے فرمائل چه
باری تعالیٰ تعجب کوی دَ خپل بنده نه کله چه دے او وائی
رب اغفر لی فانهٗ لا یغفر الذنوب الا انت (خازن ص۱۰۲ ج۴) [1]

انا علیٰ اثارهم مقتدون - ۲۳ - دا تقلید مذموم دے -
زانکه تقلید آفت بر نیکوئی است ؎ که بود تقلید اگر کوه قوی است (رومیؒ)

رفعنا بعضهم الخ - ۳۲ - په دے کښے رد دے په مساوات
محمدی والو باندے - (غرائب) [2]

لولا ان یکون الناس امة الخ - ۳۳ - دا بیان حقارت دنیا
دے - نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی لو کانت الدنیا تزن
عند الله تعالیٰ جناح بعوضة ما سقیٰ منها کافرا شربة ابدا -

وزخرفا - ۳۵ - ای نعطیهم -

اذ ظلمتم - ۳۹ - علت[1] مقدم دے - (شیخؒ) یا بدل[2] دے دَ
الیوم نه - نو دَ ظلمتم معنی تبین ظلمکم دے (ابو سعود)

ولا یکاد یبین - ۵۲ - صاف بیان نه شی کولے -

ولما ضرب ابن مریم مثلا اذا الخ - ۵۷ -

(۱) دَ دے ایات تعلق دے دَ " واسئل من ارسلنا من قبلک
من رسلنا - سره ۴۵ - یعنی تاسو وائی چه دَ غیر الله عبادت نه
دے شوے - نو دَ عیسیٰؑ عبادت خو شوے دے -
جواب دا دے چه عیسیٰؑ خو دَ خدائے تعالیٰ بنده دے دَ بنی

واخرج

[1] دے حدیث ته مسلسل بالضحک وائی (غرائب)

[2] قال رسول الله صلی الله علیه وسلم انزلوا الناس منازلهم (مشکوٰة ص۴۲۴) ای لا تسووا بین الوضیع والشریف وبین الخادم والمخدوم (مرقات)

اسرائیلو دَ اصلاح دَپاره مقرر وه - عبادت ئے باغیا نو کړے دے

(۲) هر کله چه نازل شو دا آیات - "انکم وما تعبدون من دون الله حصب جهنم (انبیاء: ۹۸) نو کفارو اووے چه دَ عیسیٰ ؑ هم عبادت شوے دے نو هغه هم دوزخی دے نو ځمونږ معبودان دِ هم لا بړ شی۔

جواب:- عیسیٰ ؑ خو دَ خدائے تعالیٰ عبد دے او باری تعالیٰ پرے انعام کړے دے - ما تعبدون نه مراد غیر ذی عقل اصنام دی واعتراض کړے وه نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اووے چه ما اجهلک بلسان قومک ته نه ئے خبر چه ما دَ غیر ذی عقل دَپاره راځی - پس دے توجیه کښے څۀ کلام شته -

(۳) ابن عباس رض اوفرمایل چه په قرآن کښے یو آیات دے دَ هغے متعلق ما دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام نه ځان پو هه کړے دے نو هغه خلقو ته معلوم دے - یا دَ خلقو شوق کم شوے دے نو درس ختم شو - او ابن عباس رض صاحب لاړ - ابو یحییٰ انصاری رض وائی چه مونږه یو بل ملامت کړه - نو ما ورته اووے چه زۀ به دَ دے غور اوکړم - صبا ما پتوس اوکړه نو هغه اوفرمایل چه نبی علیه الصلوٰة والسلام اُووے چه لیس احد یعبد من دون الله فیه خیر- نو کفارو اعتراض اوکړ چه عیسیٰ ؑ هم ځمونږ معبود دے -

جواب:- دا دے چه عیسیٰ ؑ خو عبد دے باری تعالیٰ پرے انعام کړے دے - (ابن کثیر ج ۴ ص ۱۳۱)

تفصیل جواب	عبادت دَ غیر الله مقتضی دَ عدم خیریت دے لیکن په عیسیٰ ؑ کښے مانع موجود دے دَ عدم خیریت

نه - او په غیر ذی عقل اصنام کښے مانع نشته - او کوم باطل پیران چه دَ ځان عبادت ترغیب ورکوی نو په هغوی کښے مقتضی دَ

واحدیث موضوع دی (حاشیه نور الانوار)

له د خدای تعالیٰ په بندګانو څکه خوف نشته په ... مولانا یحیی لی دعا وحدیث قدسی دے چه خوفین ولامنین اذا امنني فی الدنیا اخفته فی الآخرة واذا خافني فی الدنیا آمنته فی الآخرة د باری تعالیٰ د دوستانو د یرے واقعات وادعا، عطاء فرمائی که اوریل کړے شی او اعلان اوشی د باری تعالیٰ د طرفه چه که څوک دے اور ته او داخلی نو زه ویره شی او څو د خوشحالی نه مکینی مړ شم - او السری السقطی فرمائی چه روزانه خپلی پوزے ته ګورم چه د ابه د خړه شی او دے فرمائی چه غوارم چه په غیر د بغداد نه بل ځائے مړ شم چه خپلو ملکیا نو ته رسوا نه شم ... طبقات محمدیه ص۲۲۰

عدم خیریت مضاعف دے رتها نوی؛

فائده :- په شان نزول کښې دا لازمه نه ده چه ایات د د واقع سره حرف په حرف متعلق وی - بلکه د یو جز سره مناسبت پوره دے (عزیز)

یا عباد لا خوف علیکم الخ - ۶۸ - (۱) عبد معنائے مملوک - تائید

بعثنا علیکم عبادا لنا اولی بأس شدید (بنی اسرائیل : ۵)

(۲) عبادت والا فی الجملہ - تائید : قل یا عبادی الذین اسرفوا (زمر ۵۳)

(۳) عبادت والا علی وجه الکمال - لکه دا مذکور شو -

قل ان کان للرحمٰن ولد الخ - ۸۱ -

(۱) که په عبادت سره څوک د الله تعالیٰ ولد کیدے نو زهٔ خو اول عابدیم نو زهٔ به ولد وے دا خو غلط دہ -

(۲) که د باری تعالیٰ ولد وے نو زهٔ به ئے اول عابد وے - تالی خو باطل مقدم ئے مثل دے -

فی السماء اله - ۸۴ - ای متصرف -

وقیله - ۸۸ - (۱) واو په معنیٰ د رب دے - یعنی ډیر کرت قول د نبی علیه الصلوٰة والسلام چه یا رب الخ ما آوریدلی دے -

(۲) واو قسمیه دے - یعنی محمد د قسم وی په قول د نبی ؑ چه یا رب الخ چه دوی به هلاک کړم - یعنی دا قول ګواه دے په هلاکت د دوی یعنی د دوی د هلاکت منشاء فریاد د نبی ؑ دے -

(۳) دا عطف دے په الساعة باندے یعنی الله تعالیٰ ته معلوم دے قول د نبی ؑ چه یا رب الخ ای عنده علم قیله یا رب الخ

فاصفح عنهم الخ - ۸۹ - ای لا تجادلهم بمثل ما یخاطبونک من الکلام السیئ فلا حاجة الی النسخ بمعنی لا تقاتلهم کما قیل -

تمام شو سورۂ زخرف بفضله تعالیٰ

۱۰ - ۸ - ۱۴۰۱ ھ

انت حسبی انت کافی لیس غیر　　انت حسبی انت کافی لیس غیر

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۴۴- سُورَۃ دُخَان مَکّي دَه -۴۴

بعد الزخرف وقبل الجاثية- زمانه نزول دورِ آخر مكه معظّمه-

ربط په دے سورة کښے دَ خلقوم اعتراض جواب دے- چه هغوی هر شے پیژنی نو څمونږ سوال په دلیا رسیحانی ته پیش کړی نو هغه منی یا نه- 27

جواب:- عالم په هر شی خاص خدائے تعالیٰ دے-

خلاصه دعوهٔ سورة "انه هو السميع العليم -(۶)
یو دلیل عقلی- التفات بسوئے اهل مکه- دَ تخویف دنیوی یو لویه نمونه رهلاکت فرعون) - په ابتدا کښے تمهید په درمیان کښے تخویف اخروی- وبشارت- په آخر کښے یو آیت دے چه دَ هغه تعلق دَ ټول سورت سره دے-

والکتاب المبین - ۲- جواب محذوف دے چه ماںقی موضع شبهته دے-

انا انزلناه الخ - ۳- نزول تدریجي ۲۳ سال دی- او نزول دفعي اول الی البیت العزة وبیت المعمور دے- برائے علوی شان قرآن رنسائی، حاکم وغیره) رالبلاغ)

(۲) یا مراد سورة دے- یا دعوهٔ سورت- یا قرآن کل- نو مراد دا دے چه نزول په دے شپه کښے شروع شوے دے-

ان هی الا موتتنا الاولیٰ - ۳۵- کفا ر دا وائی چه اے مسلمانانو تا سو قائل ئی چه مرګ دے بیا تے روسته حیاة دے نو دا خبره غلط ده- صرف مرګ اولی دے بیا تے روسته حیاة جسمانی نشته نو دا قصر افراد شو- رحضرت شیخ)

فما بكت عليهم السماء الخ قال ما من مؤمن الا وله بابان يصعد منه عمله وباب ينزل منه رزقه فاذا مات بكيا عليه اربعين صباحًا- رترمیذی)

عن العقیل الخ لا اغبطهم ... معرکا ۱/۱

یا هغه مرګ چه د هغه نه روستو حیاة وی هغه یوا زے مرګ اول دے چه هغه مرګ د نطفو دے - او د مرګ ثانی نه بعد بیا حیاة نشته. لکه چه وائی تاسو نو دا قصر قلب شو (جلالین)

ام قوم تبع - ٣٧ - قال ابو سلیمان اول من ضرب الدینار تبع - هو اسعد ابو کرب - و اول من ضرب الدراهم تبع الاصغر و اول من ضرب الفلوس و ادارها فی ایدی الناس نمرود بن کنعان - (مسند امام اعظمؒ ص٣٠)

قال تبع -

شهدت علی احمد انه رسول اللّٰه باری النسم
فلو مد عمری الی عمره لکنت وزیرا له و ابن عم

ووقٰهم عذاب الجحیم - ٥٦ -

قال رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه واله وسلم -

اوقد علی النار الف سنة حتی احمرت ثم اوقد علیها الف سنة حتی ابیضت - ثم اوقد علیها الف سنة حتی اسودت فهی سوداء مظلمة (الترمذی - عن ابو هریرةؓ) - مشکوٰة ص

تم سورة دخان بفضله تعالی

(صفحہ ٣٩٨)

مجاز
مفرد
مرکب تشبیه د هیئت د هیئت سره
مرسل
مستعار علاقه ئے تشبیه وی
استعاره بالکنایه
اثبات المنیة اظفارها ر
ترشیح چه مناسب د مشبه ذکر شی
استعاره تخییلیه چه لازم د مشبه ذکر شی
مطلقه
لکه رأیت اسدا چه لوازم د طرفین یو هم ذکر نه وی -
مجرده
هذا اسد لاصلاح
مرشحه
هذا اسد له لبد
ترشیح
چه مناسب د مشبه ذکر شی -
(تلخیص)

بسم الله الرحمن الرحيم

۴۵-سُوْرَةِ جَاثِيَةِ مَكِّي دَے-۴۵

بعد الدخان وقبل الاحقاف- زمانه نزول دور آخر مکه معظمه-

ربط | دَ پنځم اعتراض جواب چه مونږ دَ دوی بلنه ځکه کو او چه آباء اجداد ځمونږ دا بلنه کړې ده -

جواب:- دَ شریعت تابع شئ نه دَ آبا اجداد

خلاصه | (۱) دلائل نقلیه- دلیل نقلی از تورات- په ابتداء کښې تمهید مع الترغیب- په درمیان کښې دعوه سورت- چه ثم جعلنٰك على شريعة من الامر الخ- ۱۸- ده- په آخر کښې ثمره دلیل چهارم -

هٰذا كتابنا ينطق عليكم بالحق ۲۹- کتاب مشابه شو کانسانی سره دا استعاره بالکنایه ده- او نطق ثابتول استعاره تخیلیه ده- یا دلالت مشابه شو دَ نطق سره نو ذکر دَ مشبه به او مراد مشبه دَے نو دا استعاره تصریحیه تحقیقیه تبعیه ده او قرینه ئې فاعل دَے یا ذکر دَ نطق مراد تے نه لازم دے چه دلالت دے نو مجاز مرسل دے -

ان نظن الا ظنا -۳۲- په دے کښې قلب دے ای ان نحن الا نظن ظنا[1] چه لازم نه شی استثنا دَ شی دَ نفس خپل نه (علامه ابن یعیش)[2] یا دَ ظن نه مراد ظن حقیر دے (سکاکی) - ولا هم يستعتبون -۳۵- او نه به له دوی نه طلب دَ ځان خلاصولو او کړے شی-

وله الكبرياء فی السمٰوٰت -۳۷- قال ﷺ يقول الله تعالیٰ الكبرياء ردائي والعظمة ازاری فمن نازعنی واحدا منهما ادخلته النار (مشکوة ص۴۳۳) قال علیه السلام من تواضع لله رفعه الله- تم سورة جاثيه بفضله تعالیٰ

۱۱ - ۸ - ۱۴۰۱ ھ

۱- استعاره اصلیه په مصدر کښې نکره رائیت قتلا
۲- استعاره تبعیه په مشتق فعل یا حرف کښې
۳- استعاره تحقیقیه چه معناے ثابته وی حسا یا عقلا
۴- استعاره تخیلیه نکه اظفار دَ منیے

بلاغت.

معلوم شو چه صفت کول جائز دی په پنځه شروطو سره

۱- دخیل ځان صفت به نه وی په طریقه دَ فخر سره.
۲- مبالغه به په مدحه کښې نه وی.
۳- ممدوح به فاسق نه وی.
۴- چه په ممدوح کښې تکبر نه پیدا کیږی.
۵- مدحه به دغرض فاسده دپاره نه وی.

۱ الشیخ محمد الرومی البرکلی.
طریقه محمدیه
ص۲۳۲
ج۲

لَه بِہ عتقی

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۴۶- سُوۡرَۃ اِحۡقَاف مَکِّی دَے -۶۶

بعد الجاثیة وقبل الذاریٰت - زمانہ نزول دَ ۱۰ سنہ نبوۃ آخر
یا دَ ۱۱ سنہ نبوۃ اول دے -

ربط | دَ شپږم (۶) اعتراض جواب چہ دَ دوی پہ بلنہ کښے برکت
او څہ تاثیر شتہ -

جواب :- هیڅ فائدہ دَ دوی پہ بلنہ کښے نشتے - فلولا نصرهم
الذین اتخذوا من دون الله قربانًا الهةً - ۲۸ -

خلاصہ | دلائل (۳) نقلیہ تفصیلیہ از (۱) جنات واز (۲) هود ع واز تورات (۳)
دلیل (۱) عقلی برائے ثبوت توحید - دلیل (۱) عقلی برائے
ثبوت قیامت - دلیل (۱) وحی -

پہ ابتدا کښے دَ تمهید نہ بعد دَ مشرکانو نہ طلب دَ دلیل
عقلی او نقلی او غیرہ - پہ درمیان کښے التفات بسوئے اهل مکہ
پہ آخر کښے یو اعلان دے چہ متعلق دے دَ ټولو حوامیمو سرہ
چہ "بلاغ فهل یهلک الا القوم الفسقون - ۳۵ - دے -

نقشہ دلائل حوامیم

جوابات

	مؤمن	وحی ۱	عقلی ۴	نقلی ۲	مجموعہ ۷
۳	سجدہ	-	۵	-	۵
۳	شوری	۱	۱	-	۲
.	زخرف	۱	۳	۴	۸
.	دخان	-	۱	-	۱
.	جاثیہ	-	۴	۱	۵
.	احقاف	۱	۲	۳	۶
۴	مجموعہ	۴	۲۰	۱۰	۳۴
۱۲	مجموعہ دلائل حوامیم ۳۴				

جوابات روا بط
مجموعہ جوابات

۱۲
۴۶

مجموعہ جوابات

(نامی ربط دَ شپږم
سوره برائے تشحیذ
اذهان)
(زمر) دَ توحید نہ
خلافی جرګے مذکورہ
(حم مؤمن) مؤمن شہ
(سجدہ) سجدہ اوکړہ -
(شوری) پہ دَ مسئلہ
شوری شوے دہ
(زخرف) مناقق مذکورہ
(دخان) لوګے بہ شے
(جاثیہ) سر کوزے بہ
(رتاوی) شے -
(احقاف) شګے بہ شے
(محمد) دَ محمد تابع شہ
(فتح) الله تعالیٰ بہ
فتح درکړی -

واحکم هلہ چہ نبی۴
هم جمعا فی اعلان
نہ وشوی - ابن عباس
رو ح
ما نصیحت بجائے خود
کردیم ، روزگارے
دریں بسر بردیم
گر نیاید بگوش
رغبت کس ،
بر رسولان بلاغ
باشد و بس -
(سعدی)

وما ادری ما یفعل بی ۔ ۹ ۔ دَ دی آیت رد علی من ینسب لبعض الاولیاء علم کل شیء من الکلیات والجزئیات وَ قد سمعت خطیبا علی منبر المسجد الجامع (۱۲ اہم) المنسوب للشیخ عبد القادر الکیلانی قدس سرہ یوم الجمع باعلی صوتہ یا بازاشتہ اعلم بی من نفسی

نوٹ :- دَ توحید مسئلہ بہ پہ حوامیم تفصیلا ختم شی لکن چونکہ توحید دَ قرآن شریف محوری مسئلہ دہ - لہذا پہ اینده سورتو کښے بیا هم کله ناکله توحید بہ ذکر کیږی -

وهم عن دعائهم غفلون - ۵ - وقد جوز ان یراد بهم کل من یعبد من دون الله (ابو سعود ص ۴۳/۵ ج)

وفی روح المعانی - لا یسمعون ولا یدرون - اما ان کان المدعو جمادا فظاهر - واما ان کان من ذوی العقول فان کان من المقبولین عند الله تعالیٰ فلا شتغاله عن ذلك بما هو فیه من الخیر او کونه فی محل لیس من شان الذی فیه ان یسمع دعاء الداعی لبعده کعیسیٰ الیوم - او لان الله تعالیٰ یصون سمعه عن سماع ذلك لانه تکو نه مما لا یرضی الله تعالیٰ یؤ لمه لو سمعه - ولو کان من اعداء الله تع کشیاطین الجن والانس الذین عبد وامن دون الله تع فان کان میتا فلا شتغاله بما فیه من الشر الخ

(روح المعانی ج ۱۳ : ص ۷ : جزء ثانی)

واذ لم یهتد وا به فسیقولون الخ - ۱۱ -

(۱) دَ اذ دَ پاره عامل محذوف دے چه قالوا ما قالوا دے او که فسیقولون پورے متعلق شی نو دا[1] ماضی او صیغه[2] مضارع ده - بلکه تقدیم دَ معمول راتلی په عامل باندے - بل مابعد دَ فا عمل نه کوی په ما قبل کښے -

(۲) بعض وائی چه سین دَ پاره دَ مجرد تاکید دے او مضارع برائے استمرار ده او ما بعد دَ فا عمل کوی په ما قبل کښے چه ظرف وی نو تقدیر دَ عامل ته حاجت پاتے نه شو (رضی)

وحمله وفصاله ثلاثون شهرا - ۱۵ - اقل مُده دَ حمل شپږ[4] میاشتے ده او دوه کاله[3] مُده دَ رضاع ده په نزد دَ صاحبینؒ امام صاحبؒ وائی چه یکارونه چه دَ حمل او دَ فصال

وقال لی بعض الی لا اعتقد ان الشیخ قدس سرہ یعلم کل شیء منی حتی منابت شعرها ومثل ذلك مما لا ینبغی ان ینسب الی رسول الله صلی الله علیه وسلم فکیف ینسب الی من سواہ فلیتق الجہلاء ولاہ ۔ روایت دَ ابن عباسؓ نه حرکله دَ عثمان شوابن مظعونؓ صحابی نو دَ هغهٔ بی بی ورله مبارکی دَ جنت ورکه نو حضور ورته قهر او کړل چه ته څه خبر ئے نو هغهٔ او وے چه ستا صحابی دے نو حضور او فرمائیل چه زهٔ خو دَ ځان نه خبر نه یم او نبی یم ردا حکم هله وُه چه نبی ته دَ معافی اعلان نهٔ وه شوے (البته دَ لره خیر امید کوم - په دے روایت کښے رد دے په هغه چا چه یکڼ دَ اصحابی په حق کښے ذیرے دَ جنت کوی یا داسے وینا کوی چه دَ هغهٔ نه دَ جنت مبارکی معلومیګی په حق دَ هغهٔ کښے (روح المعانی ج ۱۳ ص ۸ جزء ثانی)

دَ دواړو مجموعه دَ دوه نیم کاله وي - خو دَ حدیث مشهوره دَ وجې نه مُده دَ حمل دَوه کاله پاتې شوه - چه عائشه صدیقه رض فرمائي چه دَ حمل زیادت په دَوه کالو نه راځي - او مده دَ رضاع پخپل اصل دَوه نیم کاله پاتې شوه -

او صاحب مدارک فرمائي چه دَ حمل نه مراد حمل في الاکف دے نه حمل في البطن او فصال دَ هغې تفصیل دے -

اذهبتم طيبٰتكم الخ - ۲۰ - عن عمر رض لو شأت لكنت اطيبكم طعاما واحسنكم لباسا ولكن استبقي طيبٰتي -

قال جابر بن عبد الله رض رأى عمر بن الخطاب رض لحما معلقا في يدي فقال ما هذا يا جابر رض فقلت اشتهيت لحما فاشتريته فقال عمر رض او كلما اشتهيت يا جابر رض اشتريت اما تخاف هذه الآيات اذهبتم الخ (خازن)

تهانوي رح صاحب فرمائي مونږ دَ اسلافو سره مشابهت نه شو کولے مونږ نه بیا اصلي کار پاتې کیږي خو اسراف نه دے پکار -

بالاحقاف - ۲۱ - وادٍ في اليمن به منازلهم (جلالين)

واذ صرفنآ اليك نفرا من الجن الخ - ۲۹ -

قصه :- دَ مکې معظمې دَ خلقو نه چه نبي علیه الصلوة و السلام چیرته تنګ شه نو طائف ته لاړه هلته درې مشران وُو - هغوئیته ئې دعوة ورکړه نو عبد یالیل ورته اووے چه خدائے تعالیٰ جو ته پیغمبر کړے - مسعود ورته اووے الله تعالیٰ دَ پیغمبرئ دَ پاره بل څوک بیا نه مونده - حبیب ورته اووے ما سره خبرے مه کوه - او دَ کلي واړه او لیونی ئې ورپسے کړه نو دوی نبي علیه الصلوة والسلام پسے روان شو او په کاڼو ئې ویشته او چغې ئې وهلے او دَ نبي علیه الصلوة والسلام

لہ آخوند په مقدار دَ سورئ دَ دوکه دَ غرمې دے ۱۲

وبغل فلك معزل -

پیغمبر ته ډیری نه ډکیدی - واپس شو نو نبی علیه الصلوٰة والسلام دعا او کړه - اللهم انی اشکو الیك ضعف قوتی وقلت حیلتی وهوانی علی الناس یا ارحم الراحمین انت ارحم الراحمین وانت رب المستضعفین - یعنی ای الله ځما کمزوری ده داخلق نه شم پوهه کولی - ملک الجبال ورته او وی چه غرونه پی ارتاؤکړم - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام او وی - اللهم اهد قومی فانهم لا یعلمون - په بطن نخله کښی نبی علیه الصلوٰة والسلام د سحر نما ز ادا کړو د خپلو ملګرو سره چه کې پیریا نو تهولی راغی -

داهغه وخت وُه چه اسمانی خوکۍ سخته شوی وه - نو پیریان په ملک کښی تقسیم شوی وو - او معلوم ولی چه څه نوی کار شوی دی په دنیا کښی چه اسمانی څوکۍ سخته شوی ده او مونږ ه ته اسمانی خبر ونه منع کړی شوی یو - نو کومه ډله چه عرب ته راغلی وه هغوی د نبی قرأة په نما ز د سحر کښی واوریده - نو دوی معلومه کړه چه هغه نوی کار دا دی نو مسلمانان شو او واپس خپل قوم ته ئی دعوة ورکړه او نبی ته اجمالی خبر وشو چه پیریانو ایمان راوړی -

بیا سورة جن راغی او نبی علیه الصلوٰة والسلام متعدد پیریانو ته دعوة ورکړه -

شاه اهل الله یا شاه ولی الله د شپی لیکل کول نو نری مار راغی نو ده مړ کړ - نو سپاهی راغی چه تا بادشاه غواړی - کښار نه بهر بادشاه سره د ارا کین نه ناست وه - نو یو سړی په شاه صاحب باندی دعوه او کړه چه ده ځما څوئی مړ کړی دی بادشاه صاحب د قاضی صاحب نه تپوس او کړ نو هغه او وی سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم من قتل فی غیر ذیه فدمه هدر نو مجلس روک شو - دا د پیریانو قاضی وُه - او

صحابي وه - شاه صاحبؒ دغهٔ مختلف احاديث واوريده هغه ته
مسند جن وائي (حکايات اولياء ص۲۶)
دغه د پيريانو ټولے اوه کسان وو نومونه د بعض دادي (۱) منشي
(۲) ناشي (۳) منا صين (۴) ماضر (۵) احقف (موا هب)
سهل بن عبدالله وائي چه ما يو پيرے ليدلے دے هغه وائي
چه ما په عيسیٰ ايمان راوړے دے او زهٔ په دغه ځلکښے وم چه
عربو ته راغلي وه (ابن جوزي کرامات صحابهؓ ص۱۰۱)
يغفر لكم من ذ نو بكم - ۳۱ - يعني بعضے ګناهونه به معاف
کړي - ځکه چه حقوق العباد نه معاف کيږي ذمي ته په ايمان
سره به خلاف د حربي نه (جامع البيان)
اولوا العزم - ۳۵ - بعضے وائي چه ټول پيغمبران اولوا العزم
دي او په عرف کښے خصوصي پنځهٔ (۵) کسه اولوا العزم شمارلے
کيږي - محمد (۱) ابراهيم (۲) موسیٰ (۳) عيسیٰ (۴) نوح (۵) (عثماني)
بلاغ - ۳۵ - اي هذا بلاغ يعني دا رسول دي او په چا
په زور منل نه دي - حذف د متعلق براے عموم دے - يعني
رسول دي ټولو خلقو ته نه يو قوم دون قوم ته - لکه مخکښے
پيغمبران چه به خاص خاص قومونو ته راليږلے کيده -
فهل يهلك الا القوم الفسقون - دا د ټولو حواميمو سره
لګي - يعني بيان د توحيد اوشو په حواميم کښے على سبيل الكمال
نو اوس به فاسقان هلاک کيږي - نه نيکان - يعني فاسقان
به تے نه انکارکوي د انکار ځائے خو ختم شو -
تمام شو سورة احقاف بفضله تعالیٰ

۱۱ - ۸ - ۱۴۰۱ ھ

خدايا خدائي تو کردم قبول　　تو بے شک خدائي محمدؐ رسول

ا ے خدايه ستا خدائي منم ، ته بے شکه خدائے ئے او محمد رسول دے -

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

۴۷ - سورۃ محمد مدنی دے - ۹۵

بعد الحدید و قبل الرعد - زمانہ نزول پس د ہجرت نہ -

ربط | د اشاعت توحید باللسان نہ بعد اشاعت توحید بالسنان -

خلاصہ | حصہ اول[1] کښې تقابل - اعلان جہاد - حصہ ثانی[2] کښې زجر برائے منافقین - پہ مینځ د دواړو حصو کښې مسئلہ توحید چہ "فاعلم انہ لآ الٰہ الا اللہ" ۱۹ -

ذٰلك بان الذین کفروا اتبع الباطل الخ - ۳ -

(۱) الاضلال والتکفیر ثابت بسبب ان الذین الخ (عام)

(۲) قال ذٰلك ای المذکور من الاضلال والتکفیر لتستیقنوا بان الذین کفروا الخ (رشیخ) دا سے ترکیب پہ دے سورۃ کښے پروے

یأکلون کما تأکل الانعام الخ - ۱۲ -

چون کنی در راہ شیران خوش تگی   پس دم مردار دیگر دم سگی (رومی)

فاعلم انہ لآ الٰہ الخ - ۱۹ - ای اذا علمت ان مدار السعادۃ ھو التوحید فاثبت علیٰ مآ انت علیہ (ابو سعود) نو دا جواب د شرط محذوفہ دے او امر برائے بقاء دے (غریب)

واستغفر لذنبك الخ - ۱۹ - یعنی[1] د ھغہ کار نہ چہ ستاشایان شان نہ دے اگرکہ فی نفسہ مباح وی - یقول ؑ انہ لیغان علی قلبی حتیٰ استغفر فی الیوم مأۃ مرۃ (خازن)

(۲) او لذنب اھل بیتك - یا للمؤمنین[3] الخ ئے تفسیر دے -

فائدہ :- اتفاقی مسئلہ دہ چہ پیغمبران معصوم دی - تائید : قال علیہ الصلوٰۃ والسلام ما منکم من احد الا وقد وکل بہ قرینہ من الجن وقرینہ من الملآئکۃ قالوا وایاك یا رسول اللہ ؐ

(۲) فاذا عزم الامر شرط عزم الامر فعل شرط فلو فا جزائیه (۲۱م۲۶) لو شرطیه، صدقوا الله فعل شرط لكان خيرا لهم جزا شرط ثانی سره کجزائیه صغری - جزا د شرط اول او شرط اول سره د جزائیه کبری جمله شرطیه ۱۲

قال وایای ولکن الله اعاننی علیه فاسلم فلا یأمرنی الا بخیر (مسلم مشکوٰۃ ص۱۸)

لیکن د دے په مقابله کښے دا هم واورئ -

الله نے بالارادہ ہر نبی سے کسی نہ کسی وقت اپنی حفاظت اٹھا کر ایک دو لغزشیں سرزد ہوجانے دی ہیں الخ (تفهیمات ص۸۷)

ولو نشآء لارینٰکهم الخ - ۳۰ - (۱) که رضا وے ځما نو مایه دوی تا ته خودلی وے خو ته به ئے پیژنے په علاموسره - او په طرز د گفتگو سره (عام)

(۲) که رضا وے ځما نو مایه خودلی وے دوی تا ته نو تا به پیژندلی وے - خو ته به ئے پیژنے په طرز د گفتگو سره (شیخ الهند)

قصه :- نبی علیه الصلوٰة والسلام خطبه ویله د جمعے په ورځ نو او وئے فرمایل چه پته سو کښے منافقان دی - نو چه د چا نوم واخستے نو هغه به د جماعت (مسجد) اوځی - نو شپږ دیرش (۳۶) کسه ئے باهر کړه (ابن کثیر) نو دا یا ته نبی علیه الصلوٰة والسلام د دوی د علاموسره روسته قطعی معلوم کړی وی او یا په وحی راغلی وی (عثمانی)

وان تتولوا یستبدل قوما الخ - ۳۸ - اصحابؓ پتوس او که چه یا رسول الله ﷺ ځمونږ په ځائے به څوک راځی - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته جواب ورکړو او د سلمان فارسیؓ په ځټه باندے ئے لاس کیښوده چه دے او ملگری ئے کره او او وئے فرمایل چه لوکان الدین عند الثریا لناله رجال من هؤلآء - (بخاری)

امام صاحبؒ فارسی دے نو دا د هغه پخی کښے پیشین گوئی کیدے شی - ؎

د سلمان فارسی واقعه	دے د جی علاقے د اصبهان دے - د ده خاندان اتش پرست وه - دے

د نصارا وُ کلی ته لاړ نو د هغوی دین ئے خوښ شو - نو پلار

له بعضے خلقو د امام صاحب په فضائل کښے موضوعی احادیث نقل کړی دی د مدح د پاره لکه چه بعضو خلقو د بادشاهانو د خوشحالولو د پاره موضوعی احادیث نقل کړی دی لکه غیاث بن ابراهیم چه مهدی ته حدیث بیان کړو چه لا سبق الا فی نصل او خف او حافر او جناح - نو جناح هغه زیات کړو د پاره د خوشحالولو د مهدی چه هغه په کوترو باندے مین وه نو هغه او وے چه دا خبره د ځما د پاره زیاته کړه نو هغه ټول کوترے ذبح کړے ۱۲ (الآثار موضوعه لعبد الحی ؒ)

دے بندکړ - نو چه دے ازاد شو نو اوتختیده شام ته راغے حلته
دَ یو راهب سره شو - نو هغه پټ دنیا پرست وه - دَ هغه نه بعد
دویم راهب ناهد وه دَ هغه نه بعد دَ هغهٔ په اشاره مُوصل ته
لاړم بیا نصیبین ته بیا عموریا ته هغه وفات کیده نو ما ته ئے عرب
اوخوده چه دَ اخیرے زمانے پیغمبر به پیدا کیږی - یو قافله عربو
ته راتلهٔ زهٔ ورسره راروان شوم په اجرت سره - خو هغوی زهٔ
په بنی قریظو دَ مدینے منورے خرڅ کړم نو نبی علیه الصلوٰة و
السلام را اورسید قُبا ته ما دَ زکوٰة خرما هغه ته پیش کړه هغه
اونهٔ خوړه - بیا ما دَ هدیے خرما پیش کړه مدینه منوره کښے
نو هغه ئے اوخوړه - او دَ هغه مهرِ نبوة هم ما اولیده - نو
مسلمان شوم - او نبی علیه الصلوٰة والسلام ته ما خپله قِصه
اوکړه - نو هغه اووے چه ځان مکاتب کړه - نو زهٔ مکاتب شوم
په څلویښت اوقیٔ [1] دَ سرو زرو باندِ - او چه درے سوه کجورے
به نهال وے او سنبالوے به تر بار پورے - نو نبی علیه
الصلوٰة والسلام دَ ډکو چنده اوکړه او ډکی ئے اولږه دَ ل
پنځیل لاس سره - څه لږ زر په زکوٰة کښے چا راوړه نو هغه
دَ دهٔ په رقم کښے پوره شو - او هغه ډکو بارا ونیوه - صرف
یو ډکے پاتے وُه نو نبی علیه الصلوٰة والسلام اووے چه "ما شان
هذه النخلة" نو حضرت عمرؓ اُووے چه" انا غرستها یا رسول اللهؐ
نو نبی علیه الصلوٰة والسلام دَ غه ډکے پنځیل لاس نهال کړو -
نو هغه هم بارا ونیوه - او سلمان فارسی صاحب آزاد شو -
(شرح شمائل ترمذی ص۲۷)

[1] یو اوقیه څلویښت روپۍ وی ۱۲

والله الغنی وانتم الفقراء - ۳۳ -
یعنی غنی یواځے باری تعالی دے - په دے کښے قصرِ حقیقی
دے - په نسبت سره کل ما سوا الله ته -

او پہ انتم کښې خطاب دے جنس مخلوق ته۔
یعنی تاسو ر جنس مخلوق ملائک وی او که انسان وی۔ او که جن وی خاص فقراء یئ۔ په دے کښې هم قصر دے په نسبت سره خالق ته یعنی فقر متصور دے په جنس مخلوق پورے۔ او ملجا و زنه دے خالق ته۔

تم سورة محمد بفضله تعالیٰ

ازفر۳۲ کتب معاویة الی علی یا ابا الحسن ان لی فضائل انا صهر رسول الله وکاتبه فکتب علی فی جوابه

محمد النبی اخی وصهری ⁂ حمزة سید الشهداء عمی
وجعفر الذی یضحی ویمسی ⁂ یطیر مع الملائکة ابن امی
وبنت محمد سکنی وعرسی ⁂ مشوب لحمها بدمی ولحمی
وسبطا احمد ابنای منها ⁂ فمن منکم له سهم کسهمی
سبقتکم الی الاسلام طرا ⁂ صغیرا ما بلغت اوان حلمی

عن ابی هریرة قال قال رسول الله رأیت جعفرا یطیر فی الجنة مع الملائکة

په جهاد کښې دده لاسونه غوځ شوی وو

صفوت

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۴۸- سُوۡرَةِ فَتۡحَ مَكِّىۡ دَ ے -۱۱۱

بعد الجمعه وقبل المائده - زمانه نزول سنه ۶ هجری ده

ربط: دَ اعلان جهاد نه بعد اعلان فتح -

خلاصه: حصه اول (۱) خلور (۴) بشارات برائے حضور - دوه (۲) برائے مؤمنين - او زجر برائے منافقين - اعلان فتح -

حصه ثانی (۲) اعادهٔ بشارت، صفات صحابه رض - په درميان دَ دواړو حصو کښے اعلان دے چه معذورين قابل زجر نه دی -

قصه (۱) - نبی عليه الصلوة والسلام خواب اوليده چه مونږه تلی يو مکی معظمے ته عمره مو کړے ده چا سر خرييلے دے او چا لنډ کړے دے - چه خواب اصحابو رض واوريده - نو ډير اصحاب تيار شو دَ عمرے دَ پاره - کفارو لاره اونيوه - نبی عليه الصلوة والسلام حديبيۓ ته اورسيده - او دَ صلحے خبرے شروع شوے -

عروه بن مسعود راغے او نبی عليه الصلوة والسلام سره ئے خبرے کولے نو دَ ږغه ګيرے مبارکے ته ئے لاس وَرِوړو - مغيره بن شعبه دَ ږغه ولاړه وَه - دَ ده لاس ئے او واهه چه لاس دَ لرے کړه کنده دے - عروه ورته او وے چه پا ځله زهٔ خو تراوسه ستا جرم ادا کوم - واقعه داوه چه مغيره[۱] صاحب کافران مړه کړی وه بيا راغے مدينی منورے ته او مسلمان شه نو تره ئے دَ هغو جرم ادا کوو -

عروه او وی نبی عليه الصلوة والسلام ته چه ستا چاپيره خلق به دَ جنګ نه او تختی نو ابو بکر صديق رض ورته سخت کنځل او کړه چه مونږ به ولے دَ حضور نه تختو - عروه ورته او وے چه ستا

---

[۱] دوی دَ عربو دَ بادشاه دلباره لاړه دیار لس کسه وُو نو بادشاه لوئے لوه خلعت او انعام ورکړو او مغيره صاحب ئے پرېښودو نو دَ لوه غيرت وراغے نو هغوی ئے دَ شپے شراب په نشه کړيے مړه کړل او تختيد و مدينے منورے ته او مسلمان شو نو نبی عليه السلام ورته او وے چه اسلام دِ منظور دے او غدر دے منظور نه دے ۱۲ ۱۲

[۲] چه ام امصص بظر اللات يعنی دَ لات بت دَ وبهد بوته څکه او چوپه ۱۲ ۱۲ ۱۲

ځما سره احسان دے ورشما به درلره دَ کنډلو جواب درکړے وے

دے واپس لاړ اوکافر وتسړئ او وے چه دَ نبي علیه الصلوة والسلام

پشان بارعبه دربار ما نه دے لیدلے -او دَ هغهٔ سره دَ اصحابو ډیر

محبت دے - بیا سهیل راغے نو دَ هغه ځوئ ابو جندل په بیړو وکښے

نبي علیه الصلوة والسلام ته را اورسید ه خو سهیل هغه نه معاف

کولو نو عمرؓ راغے او توره ئے دَ ابو جندل څخوا کښې کېخوده او اُو ئے

وے چه صبر کوه ابو جندله دَ دوی وینه پشان دَ سپي ده - اشاره

ئے ورته اوکړه چه پلار دِ مړ کړه خو هغهٔ په پلار دبا ندِ لاس نه

شو سور کولے - په دے صلح اوشوه چه اوس به نبي علیه الصلوٰة

والسلام واپس کیږی - او بل کال به راځي بے دَ وسلو نه - او درے

ورځے به حصار یږی - او که څوک مسلمان شو ځو نږ ته نو هغه

به نه ځي او که څوک کافر شو دَ مسلمانانو ن، نو هغهٔ به پاتے کیږی

او دَ حوالیو کافر و اختیار دے چه دَ چا سره الحاق کوی - صلحنا مه

چه تا مه شوه نو نبي علیه الصلوة والسلام علیؓ ته اُو وے چه

اولیکه چه هذا ما قضی علیه محمد رسول الله - نو کفار و او وے

که مونږ ستا رسالت منلے نو مونږ ه به ولے ته منع کولے دَ بیت الله

نه خو اولیکه هذا ما قضی علیه محمد بن عبد المطلب - نو نبي علیه

الصلوة والسلام علیؓ ته او وے چه رسول الله وران که هغهٔ

او وے چه لمانه نه شی کیدے - نو نبي علیه السلام پخپله رسول

الله وران که -

حضرت عمرؓ او وے ابو بکر صدیقؓ ته چه اسلام حق دے او کفر

باطل دے او مونږ ه خوارګی شوه فوج یو نو ولے دَ تو دینه

کار نه اخلو - هغه ورته او وے چه نبيؐ ما مور من الله دے - نو

اُو ئے وے چه نبيؐ خو خواب لیدلے وه - نو هغه ورته او وے چه

بل کال به صادق شي - او دَ غسے جوابونه ورته نبي علیه الصلوة والسلام

چه دَ هغه داوود سی مستعلے او به په گمان ملکې او تو کانړے زړکې نه نه پهدیدی ۱۳

پیش کړه - نو عمر صاحبؓ خفه وه چه چرے محمؐا په حق کښے دَ نفا ق
حکم دا شُ شی - نو یو سړی ا'واز اوکړو عمر صاحبؓ ته چه بنی علیه الصلوة
والسلام دِ غواړی - نو دے اویریده نو بنی علیه الصلوة والسلام
ورته اووے چه یو سورة نازل شوے دے - انا فتحنالک الخ نو
عمر صا . . . وے چه دا صلح فتح ده نو هغهٔ ورته اووے چه او
دَ ټولو فتوحاتو سرنا مه صلح حدیبیه ده ځکه چه دَ مسلمانانو او
دَ کفارو میل جول شروع شه او مسلمانانو په صاف دعوة پیش
کاوه - نو ګڼ ټ کافران مسلمانان شو -

بنی علیه الصلوة والسلام حضرت عثمان صاحبؓ دَ صلح دَ پاره
اولیږه وا پس خبر راغے چه عثمان صاحبؓ ئے شهید کړ - نو
دَ کیکر دَ وُنے لاندے بنیؐ بیعت اوکړ چه مونږ به دَ خپل سفید
بدله اخلو - او دَ عثمان صاحبؓ دَ پاره ئے هم غا ټیا نه بیعت اوکړ -
په واپسئ کښے خیبر فتح شو - هغه دَ صلح حدیبیے په فوجیا نو
او په مهاجرینو بانټه تقسیم شو -

ذالحلیفه | ابونصیر دَ صلح موافق کفارو ته حواله کړے شو - دوه[۲] کافران
په دهٔ پسے راغلی وو - هغه یو ئے مړ کړه او بل تے مدینے منورے ته
اوتختیده بنی علیه الصلوة والسلام ورته په قهر شو نو دے
لاړ ساحل دَ بحر ته کافر به ئے شوکول، دَ مسلمانانو یوه ډله ورسره
حلته جمع شوه نو کفارو بنی علیه الصلوة والسلام ته اووے چه
ابونصیر دے راځی خو ابونصیر وفات شو او ملګری ئے واپس راغله
مدینی منورے ته -

آئنده کال بنی علیه الصلوة والسلام عمرے له لاړ - بل کال کافرانو
وعده ماته کړه جو بنی علیه الصلوة والسلام ورپسے لاړ سنه ۸ هجری
کښے او مکه معظمه فتح شوه -

فائده :- سنه ۲ ه کښے غزوه بدر وه - سنه ۳ ه کښے احد دے

سنه ۴ هـ کښې بدر صغرٰی دے ۔ سنه ۵ هـ کښې غزوهٔ خندق ده ۔ سنه ۶ هـ کښې صلح حدیبیه ده ۔ سنه ۷ هـ کښې عمرهٔ قضا ده ۔ سنه ۸ هـ کښې فتح مکهٔ معظمه ده ۔ سنه ۹ هـ غزوه تبوک ده ۔ سنه ۱۰ هـ کښې حجة الوداع او وفات دے ۔

لیغفر لك ۔ ۲ ۔ (۱) فتح چونکه راغلیده په سعیٔ د نبی ﷺ نو ځکه پې مرتب شو مغفرت [۱] د باری تعالیٰ ۔
(۲) یا لام په معنی د اراده دے نه د غائے ۔ (رشیخ)

اذ یبایعونك تحت الشجرة ۔ ۱۸ ۔ عن نافع قال بلغ عمر رض ان ناسا یأتون الشجرة التی بویع تحتها فامر بها فقطعت (ازالة الخفاء ص ۲۵۶ ؛ ج ۲)

قال ابن عمر رجعنا من العام المقبل فما اجتمع منا اثنان علی الشجرة التی بایعنا تحتها وکانت [۲] رحمة من الله (بخاری ج ۱ ص ۴۱۵)

قال (المسیب) فلما خرجنا من العام المقبل انسیناها فلم نقدر علیها (بخاری ۔ ج ۲ ۔ ص ۵۹۹)

قال علیه الصلوة والسلام لا ید خل النار احد بایع تحت الشجرة (الازالة) د دینه بیعت معلومیږی او نبی علیه الصلوة والسلام بنیٔ لاس او واهه په ځنې کښې او اوږے فرمائیل چه دا بیعت د عثمان رض دے نو د دینه بیعت غائبانه معلومیږی ۔ دے بیعت ته عثمانی بیعت وائی (ابو داود ص ۱۷۴)

فائده : ۔ (۱) علماء دیوبند بیعت جائز وائی بلکه افضل [۳] ئے ګنړی خو په احکامو کښې به سړے تابع د شریعت وی ۔ رشید احمد ګنګوهی ته چا اووے چه ستا پیر صاحب خو په میلاد النبی ﷺ جلسه بانډې قایل دے ۔ نو دهٔ ورته اووے چه زه د پیر په اذکار کښې تابع یم په احکام کښې به هغه ځما منی ۔ زهٔ عالم او فقیه یم ۔
(۲) اهل بدع د پیر منصب د مجتهد نه بالا تر ګنړی [۳] او

محمد رسول الله جاءت له دعوته الا جهارسا جدة تمشی علی ساق بلا قدم ؛

۔ ۔ ۔ ۔ ۔

[۱] نو اعتراض وارد نهٔ شو چه بخښنه فعل د باری تعالیٰ دے او هم فتح د هغه فعل دے نو غایه صحیح نهٔ شوه یا نهٔ هم چه لام برائے غایه دے بلکه لام برائے اراده دے ۱۲ ۱۲

[۲] یعنی د غه ونه یا د هغه اجتماع ځمونږ د خدائے تعالیٰ رحمت وه ۱۲

[۳] مفتی محمد شفیع صاحب فرمائی زمونږ اسلاف خو د دے ته ترغیب د بیعت نهٔ کولو ځکه طالبان ئے ساعیان وو او س مونږ ده طالبانو ته ترغیب ورکوو ځکه په طالبانو کښې سعی کمه ده ۱۲ ۱۲ ۱۲

کوی چہ "الذین معه" دے -
چہ دوی رحماء - اشداء - راکعین ساجدین - طالبین د رضا.
نورانی مخونو والا دی -

نو روافض وائی چہ عثمان رضی اللہ عنہ تہ نہ مونږه مستثنی کوؤ ځکہ چہ
هغه خائن دے - او پہ معاویہ رضی اللہ عنہ تہ نہ هم مونږ مستثنیٰ کوؤ.
ځکہ چہ هغه بدعتی دے - او هغهٔ پہ رشوت سره یزید رضی اللہ عنہ
لره خلافت مقرر کړے دے بعد الموت -

گویا روافض پہ باری تعالیٰ باندِ اعتراض کوی - نو د
روافضُ فیصلہ تہ پخپلہ اوکړه -

لیغیظ بهم الکفار - د اصحابو رضی اللہ عنہم پہ صفت باندِ کافر
خفه کیږی - نو افسوس دے پہ روافض دوی هم د اصحابو رضی اللہ عنہم
پہ صفت خفه کیږی - [1]

تم سورة الفتح بفضله تعالیٰ

(۱۲ - ۸ - ۱۴۰۱ ھ)

[1] ځ ژوندے کړم ما خو وے چہ اصحاب د نورو خلقو پشان دی او
طعن بہ ئے جائز وی او ما لره ئے لس زره روپئ راکړې (قرطبی جلد ۱۲
ص ۲۹۶)
عمر بن عبد العزیز خوب ولیدو چہ نبی علیه السلام د علی رضی اللہ عنہ او معاویة رضی اللہ عنہ فیصله کوی
نو علی کرم اللہ وجهه اووے قضی لی ورب الکعبة، نو معاویہ رضی اللہ عنہ اووے غفرلی ورب
الکعبة - (کیمیاء سعادت ص ۵۲۹)

لہ عمر بن حبیب وائی چہ زه د هارون الرشید پہ دربار کښے وم چہ چا پہ ابو هریره تهمت او لګا وه او یادث ورته مائل و ه نو ما اووے چہ دا خبره بالکل غلط ده نو هارون رشید خفه شو نو ځه او وتم نو کور اسے راغے چہ راځه د مرګ یاره ما باری تعالیٰ ته سوال اوکړو چہ اے اللہ ما خو ستا د رسول د ملګری تائید کړے دے اللہ ما من دا اوکړے نو د هارون رشید پہ لاس کښے تو ره وه او ډیر غضب سره ئے ما ته اووے چہ ته صرف حماد خبرے تردید کوے ما ورته اووے چہ اے امیر المؤمنین پہ اصحابو طعن او عیب لګول دعا پہ نبی کریم صلی اللہ علیه وسلم او با طول د شریعت دی او تکذیب د کل فرائض دے نو هارون رشید پہ سوچ شو بیا ئے اووے اے عمر بن حبیب اللہ تعالیٰ د تا ژوندے کړی تا خو زه ص

تو نمی دانی که آئین تو چیست ٭ زیر گردون سر تمکین تو چیست

آں کتاب زندہ قرآن حکیم (نسخہ ٭ حکمت ۲۳۵ او لایزال است و قدیم (دوک) ؛ حجرات ۴۹

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۴۹- سُوْرَةُ حُجُرَات مَدَنِی دَے - ۱۰۶

بعد المجادلة و قبل التحريم - زمانه نزول بعد الهجرت ده -

ربط	دَ اعلان دَ فتح نه بعد بيانِ قوانين چه مسلمانان منتظم شي -
خلاصه	قوانين - شکوه - بشارت - زجر - بيان توحيد په آخر کښې -

يا ايها الذين امنوا لا تقدموا بين يدى الله - ۱ -

ابوبکر صديق رض اووے چه بني تميم دَ پاره امير قعقاع ابن معبد رض پکار دے - او عمر رض اووے چه اقرع ابن حابس رض دَ امير شي - نو دا حکم راغے - په دے کښې رد دَ بدعات دے -

ان تحبط اعمالکم - ۲ - اى من ان تحبط - په زوره خبرے سره په نبي ع ته تکليف اورسي - نو دَ ځغ نه په دَ باري تعالى امدا دَ ستا سو سره ختم شي نو سبب دَ حبط دَ عمل به شي (رواه مسلم ج ۱ ص ۱۲)

دا حکم چه راغے نو ثابت بن قيس رض کور کښې ناست و نو نبي عليه الصلوٰة والسلام تپوس اوکړه چه "ما شأن ثابت ايشتکى"؟ نو سعد بن معاذ رض دَ ثابت رض نه تپوس اوکړه نو هغه اووے چه "ما" واز په زوره دے نو زه خوغږ قيم نو بني ع اووے "بل هو من اهل الجنة" يعنې په زوره خبره طبعي معاف ده -

ان الذين ينادونك الخ - ۴ - دَ بني تميم جرګه راغله دَ نبي عليه الصلوٰة والسلام دَ مقابلے دَ پاره - او شاعر او مقرر ورسره وو - نو نبي عليه الصلوٰة والسلام ته ئے "آوازاوکړه کور ته چه "يا محمد اخرج الينا مدحنا زين و ذمنا شين" - فقال عليه الصلوٰة والسلام انما ذٰلکم الله الذى مدحه زين وذمه شين"

اهل حدیث بیعت دَ سره نه منی - (غرائب)

داخرای - ۲۱ - که عطف شی په هذه نو مراد تے نه غنیمت دَ هوازن دے -

(۲) او که عطف شی په مغانم باندے نو مراد تے نه فارس اوروم دے -

لیدخل - ۲۵ - ای ترکنا العذاب -

لوتزیلوا - اعادۃ بعد عهد ده -

سیماهم فی وجوههم - ۲۹ - [له]

(بیت)

نورحق ظاهر بود اندر ولی — نیک بین باشی اگر اهل دلی

یعنی مرا نورانیت دے نه توردانج - داخو که په عتیانو په اوچولی کښے هم وی -

ذلك مبتدا - "مثلهم فی التوراة ومثلهم فی الانجیل" - ئے خبر دے - او کزرع خبر دَ مبتدا محذوف دے چه هم دے یا "مثلهم فی الانجیل" مبتدا ده - او "کزرع" ئے خبر دے - نو په دے کښے معانقه ده مکتوب فی الانجیل، سیخرج قوم ینبتون نبات الزرع یأمرون بالمعروف وینهون عن المنکر الصحابة قلوا فی بدء الاسلام ثم کثروا واستحکموا فترقی امرهم یوما فیوما (ابو سعود)

الزرع - عبد المطلب - شطأه - محمد صلی الله علیه وسلم فآزره بابی بکرؓ فاستغلظ بعمرؓ - فاستوی بعثمانؓ لیغیظ بهم الکفار بعلیؓ - وعد الله الذین الخ - جمیع اصحاب محمد صلی الله علیه وسلم (الازالة: ج ۲: ص ۲۶۲)

فمن نقص واحدا منهم او طعن فی روایته فقد رد علی الله رب العلمین وابطل شرائع المسلمین (قرطبی: ج ۱۶: ص ۲۹۵)

باری تعالیٰ دَ اصحابوؓ دَ نبی علیه الصلوة والسلام صفتونه

(حاشیه)

اوبیلون (۱) مراد عام دے نو شامل دے جنګه لره یا داحکم خاص دَ عمر بود له زیفاګې

له اثر دَ ایمان او صفت دَ روح کله بنکاره کیږی په بدن لکه کفر چه صفت دَ روح دے بنکاره شوے وه په وچولی دَ دجال باندے چه ک ف ر وه یا لکه علامه دَ نبوت چه پیشان دَ اکي دَ کوتره وه بنکاره په وَلی دَ نبی علیه السلام باندے ۲ (از فتح الملهم شرح المسلم شبیر احمد عثمانی رح)

نور دخدائے ظاهر دی په څرولی کښے کر تاب لیدلے وی که عاقل ئے -

فقالوا جئناک بشاعرنا وخطیبنا - جئنا نشاعرک ونفاخرک -
قال ما بالشعر بُعثت ولا بالفخر امرت ولکن ھاتوا - نو د
صغوی شاعر شعر پیش کړ نو حسان صاحب رض ورلره جواب ورکړ
او د مقرر جواب ثابت بن قیس رض اوکړ - نو دوی مسلمانان شو
چه موندہ خود نبی د شاګردا نو جواب نه شو کولے -

یا ایھا الذین امنوا ان جآءکم الخ - ۶ - (ربیت)
بلبلاژ دہٗ بہار ربیا ر خبربد بہ بوم شوم گز ا (رسعدی)
ھو عام نزلت لبیان التثبت وترک الاعتماد علی قول الفاسق
ولا یظن بالولید الفسوق (خازن)
او واقعہ د ولید بن عقبہ سرہ د بنی مصطلق نه ضعیفه ده
د وجے د حدیث نه - چه[1]
عن ولید بن عقبہ قال لما فتح رسول اللہ صلے اللہ علیہ و
سلم مکۃ جعل اھل مکۃ یأتونه بصبیانھم فیدعون لھم
بالبرکۃ ویمسح رؤسھم فجئ بی الیه وانا مخلوق فلم یمسنی
من اجل الخلوق (رواہ ابوداؤد (مشکوۃ ص ۳۸۴)
اوکړ ولید ته قرآن فاسق ویلے دہ - نو شیخینو به ولے په
ھغه اعتماد کاوہ - وکان (ولید) احب الناس فی الناس وارفقھم
بھم فکان بذلك (یعنی کوفے د کوفے بانیا) خمس سنین و
لیس علی دارہ باب (امام طبری)

ولا یغتب بعضکم بعضا - ۱۲ -
قال ؟ (فی تفسیر الغیبۃ) ذکرک اخاک بما یکرہ قلت (ابوھریرہ)
وان کان فی اخی ما اقول - فقال ان کان فیه ما تقول فقد
اغتبته وان لم یکن فیه فقد بھته (مسلم)
قال علیه الصلوۃ والسلام الغیبۃ اشد من الزنا -
ځکه چه زناکار ځان ته پوهه وائی په خلاف د غیبت کوونکی نه -

[1] یا فاسق ھغه سړی دے چه ولید ته ئے اووے چه بنی مطلق ستا مقابلے ته راځي

تعلق

اظہار حقیقت
قال معلی الرازی کنت علی باب محمد سعید فخرج سفیان الثوری فقال کذاب -

فالایمان هو التصدیق والاسلام هو الخروج من ان یکون حربا للمومنین باظهار الشهادة هذا باعتبار اللغة واما باعتبار الشرع م ۳۴۴ منهما واحد ۱۳

حجرات ۴۹

توبه دَ غیبته

کۀ هغه سړے خبرشوے وه نو دَ هغه نه په معافی اوغواړے بیا به دَ باری تعالیٰ نه ـ ورنه یو ځے دَ باری تعالیٰ نه به سوال دَ مغفرت دَ هغهٔ دَ پاره اوکړی ځان دَ پاره اوکی ـ اوپه بهتان کښے داهم ذیاتی خبره ده چه یکوم مجلس کښے تهمت لږه ولے وی نو هغه مجلس ته به اووائی چه ما غلطه خبره کړے ده ـ

قال علیه الصلوة والسلام من القاجلباب الحیآء فلا غیبة لهٔ ـ

اذکروا الفاجر بما فیه کی یحذره الناس ـ

عن الحسن ثلاثة لیس لهم حرمة ـ صاحب[۱] الهواء ـ الفاسق[۲] المعلن ـ الامام[۳] الجائر ـ

عن الحسن لیس لاهل البدع غیبة (قرطبی ج ۱۶ ص ۳۳۹)

غیبت هغه دے چه وی دَ پاره دَ یځه دلو دَ زړه خپل (مقصود دَ هغه تنقیص وی چه دے پے خوشحالیږی لکه دَ یا رتو دَ یو بل تنقیص) اوکه یو سړے ذکر دَ حوادث کوی نو دا غیبت نه دے (فیض الباری ج ۴ ص ۳۸۹)

شعوبا ـ ۱۳ ـ لوئے قبیلے ـ قبائل ـ وړے قبیلے ـ

ان الله غفور رحیم ـ ۱۴ ـ (ابیات رومیؒ)

۱. ای جفائی تو ز دولت خوب تر | انتقام تو ز جان محبوب تر
۲. فی المثل جورت اگر عریان شود | عالم ار گریان بود خندان شود
۳. ـ ظالم و ترسم که او باور کند | وا ز ترحم جور را کمتر کند

لویه رجا معلومیږی له دینه ـ

یحیٰی علیه السلام به ډیر ژړل نو عیسیٰ علیه السلام ورته اُووے چه وَلے دَ باری تعالیٰ دَ رحمته نا امیده ئی؟ نو یحیٰی علیه السلام ورته اووے چه تهٔ ولے دَ باریؒ دَ غضب نه په

حدثنا عبدالله بن سعد قال حدثنا النضر بقول سئل ابن عون عن حدیث لشهر وهو قائم علی اسکفة الباب فقال شهرا تزکوه ، ان شهرا ترکوه ـ قال مسلم اخذته السنة الناس تکلموا فیه ـ (مسلم ص ۳۳)

(۱) اے مولی ستا جفا د دولت نه ښه ده ـ (۲) په مثل ستا ورو ع که ښکاره شی ـ عالم که ژاړی نو او به خاندی

۲ ـ ۳ ـ ځهٔ ظالم او بیر میږم چه الله به یقین اوکړی ـ او د ترس نه به ظلم ختم کړی ـ

آمانه دے۔ محکمه د اسمانی د ملائکو چه په هغوی کښے کار د یحیی علیه السلام او په جلوه کښے کار د عیسیٰ علیه السلام پکار دے۔ (البلاغ)

یمنون علیک ان اسلموا - ۱۷ -

نزلت فی بنی اسد حین قالوا یا رسول الله ﷺ اسلمنا وقاتلتک العرب ولم نقاتلک - (جامع البیان)

یعنی ستا سو د دعویٰ موافق که ستا سو ایمان تسلیم هم شی نو دا د الله تعالیٰ فضل دے (تهانوی).

هره نیکی به سبب د الله تعالیٰ فضل گنړی - جو توفیق به ئے ذیاتیږی -

تم سورة حجرات بفضله تعالیٰ

۱۳ - ۸ - ۱۴۰۱ هـ

بدنیا چون کردی تو ما را عزیز	همیں چشم دارم ز لطف تو نیز
ساکتسی ثوب الفنا	و کل شئ فا ن

پس دنیا کښے چه دے ما لره عزت را کړے دے، د غسے امید لرم د مهربانی ستا
منه - ۱۲

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د تقول حل من مزيد (۳۰) معلومه شوه چه د دوزخ مزاج دے غوښتنه او د جنت مزاج دے: ولدينا مزيد (۳۵) يعنى انعام کول ۔

۵۰۔ سُوْرَةِ قٓ مَكِّيْ دَے۔ ۴۳

بعد المرسلات وقبل البلد دے۔

ربط د بيان د قوانين نه بعد مسئله قيامت ده۔

خلاصه ^(۱)^ په دې کښې دلائل نقليه برائے ثبوت دعوىٰ قيامت ده^(۲)^ چه " كذلك الخروج" ده (۱۱)

په ابتدا کښې زجر دے۔ په درميان کښې تخويف وبشارت په اخر کښې تسلى ده۔

قٓ - ۱ - معناه قضى الامر - ۲ - او مفتاح اسماء الله تعالىٰ التى فى اوائله ق - كالقدير - (جامع البيان)

(۳) يا اشاره ده مسئله قيامت ته۔

والقرآن المجيد - ۱ - جواب محذوف دے - چه ما بقى موضع شبهة ۔

والارض مددنها - ۷ - ما اضمر عامله دے -

تم سورة قٓ بفضله تعالىٰ

بسم الله الرحمن الرحیم

۵۱ - سورۃ ذاریت مکی دہ - ۶۰

بعد الاحقاف و قبل الغاشیۃ دے -

ربط | مخکښې سورۃ بیان د کذلک الخروج - دلته بیان ن

ان الدین لواقع - ۶ - یعنی پس د پورته کید وبه فیصله دی -

خلاصه | په ابتدا کښې شاهد بر دعوی - او نمونه برائے حشر دوه[۲] دلیله عقلی په درمیان کښې - پنځه[۵] نمونے برائے تخویف دینوی -

والذاریت ذروا - ۱ - قسم دے په پورته کونکو هواګانو باندې په الوتو سره -

ذوقوا فتنتکم - ۱۴ - حاصل کړئ عذاب د ګمراهئ خپلے لره -

(ابیات فارسی) رومیؒ

۱- صد هزاران دام و دانه است ای خدا — ما چو مرغان حریص بے نوا

۲- گر هزاران دام باشد هر قدم — گر تو با مائی نباشد هیچ غم

۳- گر عنایت بود با ما مقیم — کی بود بیم از ان دزد لئیم

فی اموالهم - ۱۹ - رد دے په مساوات محمدی والو باندې حق رد دے په سرمایه دارانه نظام باندې - نو مال د مالک دے خو په کښې حق د غریب شته -

کانوا قلیلا الخ - ۱۷ - ای یهجعون زمانا قلیلا من اللیل وبالاسحار الخ - ۱۸ -

(بیت سعدیؒ)

همه شب پشت از عبادت دو تا — سحر چشم از شرم بر پشت پا

والسماء بنینها باید - ۴۷ - د[۱] ید نه مراد قدرت دے

سل زره دا بونه دی
اے خدایه موږ زره
لکه مرغان حریصان
ډکی یو.
۲- که په هرقدم کښې نو
دامونه وی په هر
قدم، نو که ته
زموږ سره ئے
نو هیڅ غم نشته
۳- که مهربانی ستا
زموږ سره وی
نو چرته به وی
یره دو دغه غل
رذیل نه.
۴- تول شپه شا
د عبادۃ نه تیټه
وی، سحر شرم
د عبادۃ نه په
شا د ځپو وی.

چہ معنی بعید ہ دہ او لازم دَ معنی قریب ذکر شوے دے چہ بنا دہ نو دا توریہ مرشحہ دہ۔

(۲) یا ذکر دَ ید او مراد تے نہ لازم دے چہ قدرت دے نو مجاز مرسل شو۔

(۳) یا مشابہ شوے دے هیئت دَ ایجاد دَ باری تعالیٰ آسمانو نو لرہ پہ قدرة ازلی سرہ پہ هیئت دَ بنا دَ نجار سرہ۔ نو ذکر دَ مشبہ بہ او مراد مشبہ دہ۔ نو دا استعارہ تمثیلیہ دہ۔

(۴) یا مراد هغہ ید دے چہ مناسب وی دَ الله تعالیٰ سرہ نو متشابہ شو۔

ان الله هو الرزاق الخ - ۵۸ - (ابیات علی کرم الله وجهه)

اتطلب رزق الله من عند غیرہ	وتصبح من خوف العوا قب آمنا
وترضی بصراف وان کان مشرکا	ضمینا ولا ترضیٰ بربک ضامنا
کانک لم تقرء بما فی کتا بہ	فاصبحت منحول الیقین مبا ینا

ذنوبا - ۵۹ - حصے دَ کنا هو نو -

تمام شو ذاریٰت بفضلہ تعالیٰ

۱۳ - ۸ - ۱۴۰۱ ھ

انا کنا ندعوہ من قبل - ۲۸ - بایزید بسطامیؒ فرمائی ما دیرش کالہ محنت وکړه په عبادت کښې نو ملیو سره ولید و هغه دے چه خزانه د الله پاک دی د عبادت نه کم ۲ ۴ ۴ ته وصول نشوم په د الله پاک دربار ته نو عاجزی کړی.

بسم الله الرحمن الرحیم

۵۲ - سُوْرَةِ طُوْرْ مَكِّی دَے - ۷۶ -

بعد السجده و قبل الملك دے -

ربط د ذاریات نه دلته ترقی ده چه ان عذاب ربك لواقع ما له من دافع - ۷ - ۸ -

خلاصه (۲) دوه دلیله نقلی - (۳) دوه عقلی - (۱) یو وحی - بیان توحید - په درمیان او اخر کښې تسلی ده -

یوم تمور السماء مورا - ۹ - کله چه اوږ قیږی اسمانونه په رپید وسره -

وتسیر الجبال سیرا - ۱۰ - او لا ړشی غرونه تلی -

انا کنا من قبل ندعوه - ۲۸ - (بیت شیخ عطارؒ)

پادشاها جرم مارا درگزار   ماگناهگاریم تو آمرزگار

(بیت حاجی امداد الله صاحبؒ)

ای خدا این بنده را رسوا مکن   گر بدم خود بدٌ من پیدا مکن

وسبح بحمد ربك الخ - ۴۸ -

قال علیه الصلوة والسلام من جلس مجلسا فکثر فیه لفظه فقال قبل ان یقوم " سبحانك اللهم وبحمدك اشهد ان لا اله الا انت استغفرك واتوب الیك " الا کان کفارة لما بینهما. (ترمذی) خازن ج ۴ صـ۱۹۰

تمام شو سورة طور بفضله تعالی

اے بادشاه گناه زمونږ معاف کړه ا مونږ گناه گاریو ته بښونکے ئے.

اے خدایه دا بنده رسوا شرموه که بدیم نو خما بدی عام نه بنکاره کوه.

وه نو ځکه بعض والی چه طریقه د وصول د دربار د الله ته دوه دی (۱) صحیح عقیده (۲) خدمت خلق دید ن په طعام او روح په سوځ

مرا ایک کهیل خلقت نے بنایا ہے تماشے کو ولیکن نہ آیا ۱۳ ۱۳

طریقه چهدیه (صـ۳۰۴ / ۲)

بکاهن - ۲۹ قال من اتی عرافا فسال من شیء لم یقبل له صلوة اربعین لیلة. مشکوٰة صـ۳۹۳

ف حم سر

فی رق منشور اے صحیفة مبسوطة دا اشاره ده عظمت د کتاب ته ۳۰۳

عَلَّمَهٗ شَدِيدُ الْقُوٰى ۵ - انّ التعليم من الله تعالىٰ والملائكة انّما هى المبلغون شرح عقايد ص ۱۶

تکه ۷ غذ نیغل شاگرد ته - الرَّحْمٰنُ ۵ عَلَّمَ ۳۳/۴۳ م القرآن ۵

نجم ۵۳

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۵۳ - سُوْرَةِ نَجْمٍ مَكِّي دَه - ۲۳

****

بعد الاخلاص وقبل العبس دے -

ربط دَ مسئلے دَ قیامت نه بعد مسئله توحید -

خلاصه په دے سورة کښے دوه (۲) دعوے دی -

(۱) لات وغیره په حاجات کښے مه بلئ

(۲) ملائك شفیع قهری نه دی - دَ دوی متعلق الیا تو نه -

په ابتدا کښے تمهید - په درمیان کښے تسلی وزجر - په آخر کښے خلاصه سورة -

اذا هوٰى - ۱ - چه ارتاؤ شی (۱) یا ډوب شی (۲) -

ما ضل صاحبکم - ۲ - ضال چه ورته لار معلومه نه وی -

وماغوٰى - غوٰى چه سره دَ علم نه بے لارے ځی - نو ضال امی جاهل دے قابل اصلاح دے - او غوٰى مُلا ضدی دے قابل دَ اصلاح نه دے (غریب)

فکان قاب الخ - ۹ - دَ قوسین (۱) دَ پاره دوه (۲) قابه دی - ځکه چه قاب ویلے شی ما بین دَ وتر او دَ مقبض ته - لکن علامه دَ تثنیه په مضاف الیه کښے کافی ده دَ پاره دَ مضاف (رضی)

(۲) دَ عربو قانون وه چه دوه ؤ تنو به دوستی کوله نو دوا به د به خپلے لینډے یو ځائے کړے نو دَ دواړو قابه به یو شو - بنا په دے دَ مضاف تثنیه ته ضرورت پاتے نه شو - (تهانوی) نو دا کنایه ده دَ قرب نه -

لقد رآه نزلة اخرى - ۱۳ - رآه مرتین مرة بقلبه ومرة ببصره (طبری) یعنی جبریل ؑ لره (ابن عباسؓ) -

له پېره دے سورت کښے اعادهٔ حرفین شرکی فی التصرف چه دا مسئله شروع ده دَ تسمیٰ نه او اعاده ئے نفی شفیع قهری چه مسئله دَ یونس او مسئله دَ فرقان ده

۱۳ ۱۳ ۱۳

قال ؐ دعوۃ المسلم لاخیہ بظہر الغیب مستجابۃ عند راسہ ملک مؤکل کلما دعا لاخیہ بخیر قال الملک المؤکل بہ آمین ولک بمثل - ۴۴۴ مشکوۃ ص ۱۹۴

عند سدرۃ المنتھیٰ - ۱۴ - پہ انتہا د مکان او د لا مکان کیے دہ دغہ سدرہ -

عند ھا جنۃ المأوی - ۱۵ - تأوی الیھا الملائکۃ وارواح الشھداء والمتقین - رجلالین)

اذ یغشی السدرۃ ما یغشی - ۱۶ - د سرو زرو پتنگان وو -

ما زاغ البصر - ۱۷ - شکید یدے ستر ګے د ھغہ -

وما طغیٰ - او نہ اوختے د مقصد نہ -

افرئیتم اللّٰت - ۱۹ - حکی عن ابن عباسؓ اللّٰت بتشدید التاء وفسرہ بانہ کان رجلا یلت للحجیج فی الجاھلیۃ السویق فلما مات عکفوا علی قبرہ فعبدوہ (ابن کثیر)

والعزیٰ - دہ پسے خالدؓ لاہ نو او ئے وے ۔ رباعیت)
یا عزی کفرانک لا سبحانک   انی رأیت اللّٰہ قد اھانک
نو مات ئے کړہ نو حضور ؐ ورتہ او وے چہ تا ھیڅ او نہ کړہ بیا لاړشہ نو بیا ئے ھلتہ یوہ پیرے مړہ کړہ -

افرئیت الذی تولیٰ الخ - ۳۳ - (۱) ولید بن مغیرہ مسلمان شہ نو یو کافر ورلرہ پیغور ورکړہ نو ھغہ او وے چہ زہ د دوزخ نہ یریدم نو دے ورتہ ذمہ وار شو د دوزخ نہ د بچکیدو د پارہ خو مالرہ بہ پیسے راکوے - نو ھغہ بعضے پیسے ورکړے او بعض ئے ور نہ کړے (عام)

(۲) تا او لید ھغہ سړے چہ واپس شو او دا ئے کلہ لہ توحید بیا سخت شو (شیخؒ)

وابراھیم الذی وفیٰ - ۳۷ - پورہ ئے کړہ خبرہ. خپلہ د صحیفے د ابراھیم مضمون دے ترالا ونفی پورے الخ - مکہ چہ روستو والمؤتفکۃ اھویٰ - ۵۳ - کښے د لوطؑ د قوم واقعہ دہ ھغہ د ابراھیم نہ بعد وہ -

افرأیت الذی (۳۳) پہ حق د ولید بن مغیرہ کښے نازل دے ھم چہ د تابع د نبی علیہ السلام شو نو بعضو ورتہ پیغور ورکو وچہ خپل دین دے پریخود نو دہ او وے چہ زہ د اور نہ یریگم نو ھغہ ورتہ ذمہ وار شو د بچاؤ چہ مالرہ دومرہ پیسے بہ راکوے نو ئے پیسے ئے ورکړے او بیا منع شو ۱۲ مدارک ج ۴ ص ۱۹۵
۱۲ ۹۲

ان لیس للانسان الا ماسعیٰ - ۳۹ - بعض وائی داایات منسوخ دے او که مراد ایمان شی نه ایصال ثواب نو بیا منسوخ نه دے -[1]

فائده :- اختلاف ایصال ثواب مالی او بدنی دواړه منی او شوافع صرف مالی منی - او معتزله دواړه نه منی - کا ایصال ثواب او تقرب فرق دا دے - په ایصال ثواب کښے د سړی ترس په هغه چا باندی وی چا ته چه ثواب بخی لکه خیل پلار وغیره - نو دا چا نږدی - او څومره کسانو ته چه ثواب او بخلے شو نو ټولو ته پوره پوره رسی او دے سړی (بخونکی) ته دومره ثواب رسی لکه څومره چه ټولو ته رسیدلے دے - ایصال ثواب لکه بیان د قرآن وغیره دے په معانیو کښے تجزیه نه دے (تهانوی)

او په تقرب کښے د سړی په ځان ترس[2] وی لکه یو ولی ته ثواب بخل نو د دے سړی مقصد داوی چه زه دے ولی ته مقرب شم - نو ځاځه غور په کوی دا شرک دے -

وانه اضحك وابکی - ۴۳ - (بیت)

بگوش گل چه سخن گفته که خندان است · بعندلیب چه فرموده که نالان است

اهوی - ۵۳ - اسقطها - فغشاها ما غشی - ۵۴ - یعنی د کمبو باران پرے او شو -

ازفت الازفة - ۵۷ - نزدے شو قیامت -

کاشفة - ۵۸ - ای نفس کاشفة (جلالین)

وانتم سامدون - ۶۱ - ای غافلون -

فاسجدوا لله واعبدوا - ۶۲ - خلاصه سورة د ه -

تمام شو بجم بفضله تعالیٰ وکرمه

۱۴ - ۸ - ۱۴۰۱ هـ

پادشاها جرم مارا درگذار · ماگناه گاریم وتو آمرزگار

کلوهم متوه مسلمان ته ثواب رسی مالی و بدنی نه کا عتزله - لمعات

الا اللمم (۳۲) قال ان تغفر اللهم تغفر جما - الخ عبد لك لا الما (بخاری ص۲۹۳)

[1] که لکه یو غریب ته خیرات ورکول دعا کړ ترس وی په غریب باندی او ثواب ترړوئی ور کولو کښے ترس وی په ځپل ځان ۱۲ ۱۲ ۱۲

[2] که روی عن عائشة انها اعتکفت عن اخیها عبدالرحمن واعتقت عنه ۱۲ قرطبی ج ۱۶ ص ۱۱۴ ۱۲ ۱۲ ۱۲

لکه ابن عباس صاحب فرمائی چه دا د ادیانو سابقو وغیره ده او دس منسوخ ده دعا او س رسی ۱۲ ۱۲ ۱۲

نوح
سام
ارم
عاص · عابر
عاد (۱) · ثمود (۲)

۵ - ختم د رسول الله الله نوکان مسلک فاستقیم عنه ...

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۵۴- سُوۡرَةُ قَمَرۡ مَكِّيۡ دَ ـ ۳۷

بعد الطارق و قبل الضّا د دے

ربط | دلیل مسئله توحید چه " انا کل شئ خلقناه بقدر- ۴۹-

خلاصه | په ابتدا او آخر کښې زجرونه او تخویف اخروی او بشارت -او په درمیان کښې د تخویف دنیوی پنځهٔ[۵] نمونے ذکر دی

نمونے سره مذکور ده " ولقد یسرنا القران للذکر فهل من مدکر "

اقتربت الساعة وانشق القمر -۱- لاثبات الرسالة[۱]- و مسئلہ[۲] توحید - والقیامة[۳] -

معجزه ده - چه انشقاق[۲] کولے شی نو حاجت هم پوره کولے شی یوائخ - اوخلق[۳] بیا هم پیدا کولے شی -

ابوجهل وغیره کفارو زا معجزه اوغوښته - خو بعض تے نه مسلمانان شو ورنه عذاب به راغلے وے -

بعض اعتراض کوی په انشقاق که شوے وے نو نور و
ـه هم لیدلے وے -

طالع[۱] یو نه دی - اوکه[۲] یو شی نو صفائی د مطلع په
- او دا[۳] هم لازمه نه ده چه ټولو دے
ه تاریخ فرشته کښې لیکلی دی
هغه په تاریخ کښې دا

- دائم[۲] د استمرار[۳] نه - ذاهب د

مزجر وه -

فما تغن النذر - ۵ا - جمعه[1] د نذیر یا په معنی[2] د انذار راځی حسب موقع دلته په معنی د انذار دے -

وازدجر - ۹ - عطف[1] دے په قالوا یعنی وه ئے رټی - یا په[2] مجنون یعنی رټلی دی د هٔ لوه جنات -

فجرنا الارض عیونا - ۱۲ - الارض منصوب[1] دے په نزع د خافض سره ای من الارض او عیونا مفعول به ده (شیخ)

(۲) یا عیونا تمیز دے (عام)

جزآء لمن کان کفر - ۱۴ - ای اغرقوا انتصارا لمن الخ -

مستمرا - ۱۹ - چه ختم شوه -

نخل منقعر - ۲۰ - نخل اسم جنس دے تذکرا و تانیث ئے جائز دے نو راځی "کانهم اعجاز نخل خاویة (الحاقة: ۷) -

اشر - ۲۵ - متکبر - اصطبر - ۲۷ - په اصل کښے اصتبر دے -

قول د مرزا العنتی د پاره د اثبات د پیغمبرئ خپلے (تنزیل العزیز الرحیم انا ارسلنا احمد الی قومه فاعرضوا وقالوا کذاب اشر فکلمنی ونادانی وقال انی مرسلک الی قوم مفسدین وانی جاعلک للناس اماما وانی مستخلفک اکراما - کما جرت سنتی فی الاولین) (بحوالہ ص ۴۲۶)

کهشیم المحتظر - ۳۱ - حظیره[1] د بیزو شا چاپیره سپول -

هشیم[2] ماتے غنے جارو کړے شوے - المحتظر[3] جارو کونکے د غنو -

ولقد صبحهم بکرة - ۳۸ - سحر راغے په دوی پسے عذاب وختی -

براءة - ۴۳ - معافی -

ادهیٰ - ۴۶ - سخت -

امر - تریخ -

سعر - ۴۷ - جنون

مس سقر - ۴۸ - مزه د ور -

کلمح بالبصر - ۵۰ - او هوا قرب (نحل: ۷۷)

قمر ۵۴

۵۳- کتب اللہ فی حق کل شیئ با سیـ
سیکون کذا کذا ولم یکتب لیکن کذا وکذا - (ملا علی قاری)
فی مقعد صدق - پہ ځائے خهٔ کښې -

ختم شو قمر بفضله تعٰ وکرمه

کہ پہ حساب وی ځائے م نشته اوکہ پہ احسان وی دَ خوا کښ جانان به یم -

۱- فهلا اعدونی لمثلی تفاقدوا - اذا الخصم ابزی مائل الرؤس انکب

۲- فهلا اعدونی لمثلی تفاقدوا - وفی الارض مبثوث شجاع وعقرب

۳- بأیّ مشیّة عمرو بن هند - تکون لقیلکم فینا قطینا -

۴- بایّ مشیّة عمرو بن هند - تطیع بنا الوشاة وتزدرینا -

۱- ولے دوی ځه تیار نهٔ کړم حماسانتے بهادر دپاره، دوی د ورک شی کله چه دشمن منکاره شی کوږ سر تکبر والا -

۲- ولے دویٔ ځه تیار نهٔ کړم حماسانتے بهادر دپاره، دوی د ورک شی اوپه زمکه کښې څیزاره دی بهادران اولړمانان -

۳- په کومے ارادے سره اے عمره دهند خوئیه، موږ به شو ستاسو دشر چه موږ سره دے تابعدار -

۴- په کومے ارادے سره اے دعمرو دهند خوئیه، تابعداری کوی څموږه په حق کښې د چغل خورو اؤ څموږه بے عزتی کوی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۵۵- سُوْرَةُ رَحْمٰنْ مَدَنِيْ دَه -۹۷

بعد الرعد وقبل الدهر - زمانه نزول بعد الهجرة -

ربط | سورة قمر کښې فرمایلي وُه "اِنَّا کل شیٔ خلقناه بقدر" (قمر-۴۹) دلته فرمائي "تبارک اسم ربك ذی الجلال والاکرام" ۷۸- یعني چه خنګه خالق خاص باری تعالیٰ دے - نو دغسې برکات هم خاص د باری تعر

پهٔ اسم کښې دی -

خلاصه | په دے سورة کښې درے حصے دی حصه اوّل کښې نهه دلائل عقلیه په دعوی چه تبارک اسم ربك ذی الجلال والاکرام - ۷۸ - ۵ - ۵ -

(۲) په دویمه حصه کښې د نه منونکو د دعوٰی د پاره تخویف اخروی دے

(۳) او په دریمه حصه کښې د منونکو د دعوے د پاره بشارت دے -

ذکر د وجهے وغیره متشابهات دی او رضا وغیره اغستل ابطال د صفات دیے - په دے قائل دی معتزله - (فقه اکبر)

پس "د فبایّ الاٰءِ ربکما تکذبان" نه مستحب ده (لا بشیٔ من نعمك ربنا نکذب فلك الحمد) -

او تکرار منقول دے په نثر کښې لکه الم احسن الیك بان خولتك فی الاموال الم احسن الیك بان فعلت کذا وکذا (تها نوی)

او هم په نظم کښې تکرار وارد دے سه رابیات)

وماذا بالقلیب قلیب بدر	من الشیزی تزین بالسناً م
وماذا بالقلیب قلیب بدر	من القینات والشرب الکرا م

(بخاری ص۵۵۹)

ل شیزا - لرګی - کاسه (?) ع قینات - ګویانی

الشمس والقمر - ۵ - په دے کښې مراعات النظير دے - چه ذکر د شي وي سره د مناسب شي -

والنجم والشجر - ۶ - کښې هم مراعات النظير دے - او په والقمر والنجم کښې شبه مراعات النظير دے - ځکه د نجم پله معني د قمر سره مناسب ده -

عبقري - ۷۶ - منسوب بسوئ عبقر چه د جنات ښار دے اصل شي عرب عبقر ته منسوب کوي -

تبارک اسم ربک الخ - ۷۸ - نو دم او تعويذ او وظيفه به صرف د نوم د باري تعالى دي - د باري تعالى په نوم یاد ولو کښې خير دے او په دهٔ حاجات غوختو کښې خير دے ولے چه مسمّٰی ئے ذوالجلال دے - په خلاف د نورو اسماؤ نه -

تم سورة رحمٰن بفضله تعالى

۱۵ - ۸ - ۱۴۰۱ ھ

مرا گر بگیري بانصاف و داد و گر بنالم کر عفو ام نه این وعده داد
که ماتیسے په انصاف سره او نو خه به چارته عفو ے کیا سره دا وعده نه ده کړے -

ألا تطغوا في الميزان - الآية ٨ - د ربه کله ميزان ذکر دے -
(۱) لله ئے کړي جوړ کړے په ده
(۲) یا په تول کښې چلول کوي -
(۳) یا کم ورکوي قصداً او خطأ -

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۵۶ سُوْرَةِ وَاقِعَہ مَکِّی دَے ۴۶۰

بعد طٰہٰ و قبل الشعر آء دے -

ربط | هرکله چه برکات خاص د باری تعالیٰ په نوم کښے دی دا معلومه
شوه د سورة رحمٰن نه نو په دے سورة کښے فرمائی "فسبح باسم ربك العظیم" (۷۴)

خلاصه | په ابتدا کښے د درے فریقو ذکر دے - ۱ اصحٰب میمنه (۱) ۲ اصحٰب مشئمه (۲)
السابقون (۳) - چه نه منونکی (۲) او منونکی (۱) - او منونکی (۳) د دعوی
علی وجه الکمال - په درمیان کښے څلور (۴) دلائل عقلیه بر دعوی - چه
فسبح باسم ربك العظیم - ۷۴ - په آخر کښے تمو شو برائے ثبوت قیامت
ځکه چه ثواب د منلو د دعوی او عذاب د نه منلو د دعوی د رکولے شی
په قیامت کښے او بیان عظمت قرآن ځکه چه بیان د دعوی په دے قرآن
کښے دے - او اعادهٔ فرق ثلاثه (۳) بیان تاکیدًا واعادهٔ دعوه سورة -

اذا وقعت الخ - ۱ - مبدل منه شرط -
لیس لوقعتها الخ - ۲ - جمله معترضه - خافضة - خبر د مبتدا
محذوفے ای هی -
اذا رجت - الخ - ۴ - بدل - جزائے محذوفه ده ای یکون من
الاهوال - مالا یفی به المقال - (ابو سعود)
السابقون السابقون - ۱۰ - ځکه چه په کمالات علمیو او عملیو کښے ځکه کښے
وړاندے په مراتب د قرب الٰهی کښے نو حمل اولیٰ لازم شو چه غیر مفید نشی
ثلة من الاولین و قلیل من الاخرین - ۱۳ - ۱۴ - (۱) یعنی په دے
امت کښے سابقون کم دی په نسبت سره کل ما سبق ته -
(۲) یا د هر امت په اول کښے سابقون زیات دی د وجے د قرب نه
پیغمبر ته او په آخر کښے کم دی -

لے عن عبداللہ ابن مسعودؓ قال من قرأ سورة الواقعة فی کل لیلة لم تصبه فاقة ابدا - وکان ابن مسعودؓ یامر بناته یقرأن بها فی کل لیلة بیهقی ۱۲

فاصحاب المیمنة ۸
المائدہ ۱۹
الانشقاق ۷

اذا رجل قاعد علی یمینه اسودة وعلی شماله اسودة الخ مشکوٰۃ ص۵۲۹

29

انا انشأنٰاهن الآیة ۳۶ ویل لمن یحدث فیکذب لیضحك به قوم ویل له ویل له - فیکذب نه معلومیږی شوه که یو که
په ریښتیا خبره سره قوم خندوی نو هم ۵۲ لم نیشے تک بیا وو ے یو ے بو جو ی نه چه بو ر ډیکلے به حجتی

(۳) یا صرف د دے امت په اول کښے سابقون زیات وو، او په آخر کښے کم دی (عثمانی)

نو لازم نه شو تفضیل د امم سابقو په دے امت باندے ۔ (رغریب)

وکاس - چه په کښے شراب وی نو کاس دے - ورنه زجاج دے ۔

وکانوا یصرون علی الحنث العظیم - ۴۶ - قال علیه الصلوٰة والسلام مامنکن احد تقدم ثلاثة من ولدها لم یبلغ الحنث الا کان لها حجابا من النار - الحنث - الشرک (شیخ سرحد)

عام محدثین د حنث نه بلوغ اخلی یعنی وا ړه مره شی چه غم ئے کم وی د بالغ نه نو په بالغ کښے به ډیر ثواب وی - (مظاهرالحق)

او شیخ سرحد فرمائی چه هغه بچی مراد دی چه شرک والا نه وی ۔ یا واړه مړه شی یالوئے وی او شرک ئے نه وی کړے ۔

ولو نشآء جعلناه اجاجا - ۷۰ - د او بو د سکلو دعا - الحمد لله الذی سقاناه عذبا فراتا برحمته ولم یجعله ملحا اجاجا بذ نوبنا ۔

دحمد ترجمه داده چه اے الله د اکار تا کړے دے هم د غسے د هر نعمت نه بعد معنی د حمد او د شکر داده چه اے الله دا نعمت تا ماله راکړه ۔

فلولآ اذا بلغت الحلقوم الخ - ۸۳ - ۸۴ - ۸۵ - ۸۶ - ۸۷ -

تقدیر دا دے - ان کنتم غیرمدینین فلولا ترجعونها اذابلغت الحلقوم ۔

فسبح باسم ربك العظیم - ۹۶ - یعنی د خدائے تعالیٰ په اسم کښے برکات دی نه په نورو اسماؤ کښے ځکه چه مسمّیٰ ئے ذوالجلال دے او ذوالاکرام دے - او نور مسمیٰ کان داسے نه دی - یعنی کله چه د باری تعالیٰ نوم واخلی نو په کښے ډیره فائده ده - ځکه باری تعالیٰ قدرة والا دے په خلاف د غیرالله نه ۔

په دغه شکل ذات د باری تعالیٰ برکات د هنده دے نه نور

تله نه ځی نو هغو جوړه چه وه به ئی نو ښئ او وئیل مثل چه تله نه ئی په قرآن کښې انا انشأنٰاهن ۴۶ فیکن سرے به دا مزاح او خند ول خپله مشغله نه جوړه وی - تک نبی ۴ عائشة ۶ د دروازے په سترسره د حبشو جنګی پریټ خود لو نو یو سړے به دینه د نخښه جوړه کړی چه خپله ښځه به تماشه ولے بو ځی تکریو استاذ شاګرد ته د مرض د وجه نه د تیمم اذن ورکړه نو هغه پسرلی پو یه تیمم کوه او هغه وجه تیمم نه بوه ګنج خلا بوه ۱۲ از مشکوة ۲۹۲ وحاشیه ۳۰ م مع الزیادة

ذوات - نور ذوات مبارک بالفتحہ کوزیدے شی نہ مبارِک بالکسرہ
تائید (۱): تبارک الذی بیدہ الملک - (سورہ ملک - ۱)
(۲) تبارک الذی نزل الفرقان علی عبدہ الخ (سورہ فرقان - ۱)
نور ذوات برکات نہ شی ورکولے - تائید: سبحان الذی اسری بعبدہٖ
لیلا الخ - (سورۂ بنی اسرائیل - ۱)

قال علیہ الصلوٰۃ والسلام من قرء سورۃ الواقعۃ فی کل لیلۃ
لم تصبہ فاقۃ ابدا - وکان ابن مسعود رض یأمر بناتہٗ ان یقرئُون
فی کل لیلۃ - (رواہ البیہقی)

ختم شو واقعہ بفضلہ تعالیٰ

یا اللہ ټولو زمونږ شیوخ ته مغفرة اوکړے خصوصا شیخ صاحبؒ
د پنډئ او شیخ صاحبؒ د پنج پیر - د قرآن د امزه مونږ ته نه وه
معلومه (دا راته د دوی په سبب نصیب شوه) -

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۵۷- سُوْرَةُ حَدِيْد مَدَنِیْ دَه - ۹۴

****

بعد ز لزال و قبل محمد ۳ د ے -زمانه نزول
بعد الهجرة -

ربط د بیان د توحید نه بعد مسئله انفاق[۱] او جهاد[۲] د -

خلاصه په دے سورة کښے دوه[۲] حصے دی -
په اوله[۱] حصه کښے د توحید درے[۳] درج دی - او د
انفاق پنځه[۵] وجوه دی -
په دویمه[۲] حصه کښے ترغیب دے جهاد ته -

فائده ۱۵- په دے سورة کښے درے مسئلے دی - توحید[۱]- انفاق[۲]
جهاد[۳] - یعنی د اشاعت د توحید د پاره مال او لږه وی - او
وینه توئی کړے - نو په دے سورة کښے بیان د اهمیت د
مسئلے د توحید دے - نو غرض دی هغه خلق چه بیان د توحید
ورته غیر مهتم بالشان ښکاری -

اولٰئك هم الصديقون والشهداء - ۱۹ -
(۱) یعنی قریب به وی دوی ته تائید: من یطع الله والرسول فاولٰئك
مع الذین الخ - (النساء: ۶۹) مدارک) بنا په دے مراد د صدیق مرتبه
خاصه ده - او د شهید مراد هغه څوک دے چه روح ئے د خدائے تم
د پاره ورکړے وی -
(۲) او که صدیق په معنی عامه واغستے شی او د شهید نه هغه
څوک مراد شی چه ګواهی کوی په ورځ د قیامت نو بیا دوی جو
عین صدیقان وشهداء به وی - (رشیخ)
ورهبانیة ابتدعوها الخ - ۲۷ - یعنی الله تعالی په دوی جهاد

لیکلا تا سوا
علی ما فاتکم
(۲۳) د دنیا
په وجود مه
خوشحالیږئ
او په عدم ئے
مه خفه کیږئ
دا ورو تقدیر
کاروبه دی
په خلاف د
به وخلقو ته
اګر دنیا نباشد
دردمندیم نه
وګر باشد بمهرش
پائے بندیم نه
ښادی دا د
سامانی نه غم
افزوده حرمانی نه
به پیلی بیت تا
بود هر چه بود
بهانی نه ۱۳
هادو ټیکا نو
کاردے -

لے قال من احدث فی امرنا ھذا ما لیس (۵۵م) منہ فھو رد (مشکوۃ ص۲۷) (۱) بدعۃ عملی چہ مقصود ئے ئیں عبادی ئی

لازم کڑے وہ خود وی دُغانہ رھبانیۃ مختار کڑہ - خو دُ ھغے لحاظ ئے

ھم او نہ کڑلہ - ذموا بوجھین الابتداع فی دین اللہ تعالیٰ وعدم لہ

القیام بما التزموا (جامع البیان)

بدعت والی دا سے کار تہ چہ دُ ھغے اصل دُ کتاب اللہ او دُ حدیث

او دُ قرون مشھود لھا بالخیر نہ نۂ وی - نہ صراحۃً او نہ دلالۃً

(طریقہ محمدیہ) او دُ دین کار ئے او گنڑی (عثمانی)

بدعۃ لغوی عام دے پہ ھغہ کنبے تقسیم دے حسن او غیر حسن

تہ - او بدعۃ شرعی خاص دے او ضلالۃ دے (طریقہ محمدیہ ص۲۹)

البدعۃ الاحداث فی الدین (شیخ سرحدؒ)

او بدعۃ للدین جائز دے (حکایات اولیاء)

لکہ لاؤڈ سپیکر شو دُ رفع دُ صوت دُ پارہ چہ مقصود دُ

آذان نہ دے - (غریب)

من وقر صاحب بدعۃ فقد اعان علی ھدم الاسلام (بیھقی)

قال علیہ الصلوۃ والسلام لکل امۃ رھبانیۃ ورھبانیۃ ھذہ

الامۃ الجھاد فی سبیل اللہ (خازن)

من جلس الی صاحب بدعۃ فاحذروہ - ومن احب صاحب بدعۃ

احبط اللہ تعالیٰ عملہ (فضیل ابن عیاض)

من جالس صاحب بدعۃ مشی فی ھدم الاسلام (خرجہ محمد بن وضاح)

واما اھل السنۃ والجماعۃ فیقولون فی کل قول و فعل لم یثبت

عن الصحابۃؓ فھو بدعۃ لانہ لو کان خیرا لسبقونا الیہ لانھم

لم یترکوا خصلۃ من خصال الخیر الا وقد بادروا الیھا - (ابن

کثیر : ج۴ ؛ ص۱۵۶ ؛ طبع مصر)

فالسنۃ ما سنہ رسول صلے اللہ علیہ وسلم والجماعۃ

ما اتفق علیہ اصحابؓ رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم فی خلافۃ

الائمۃ الاربعۃ الخلفاء الراشدین المھدیین رضوان اللہ تعالیٰ علیھم

لکہ حمایعد السنۃ بھیئۃ الاجتماعی وغیرہ ۱۲ ۱۲

(۲) بدعۃ اعتقادی چہ مقصود ئے ئیں عمل نہ وی اول حکمت عملی دوئیم حکمت نظری لکہ تفضیل دُ حضرت علیؓ پہ شیخینو باندی (تبلوس مولوی صاحب)

قال ستۃ لعنتھم و لعنھم اللہ تعالیٰ (۱) الزاید فی کتاب اللہ - (۲) والمکذب بالقدر - (۳) والمتسلط بالجبروت - (۴) والمستحل لحرم اللہ - (۵) والمستحل (۶) والتارک لسنتی (مشکوۃ ص۲۲)

نعمت البدعۃ (مشکوۃ ص۱۱۵) دغہ بدعت لغوی دے ۱۲

(غنیۃ المبتدی للشیخ عبد القادر جیلانی رحمہ اللہ تعالیٰ)

لئلا یعلم الخ - ۲۹- متعلق دے پہ مضمون (۱) دَجملے طلبیے سابقے پورے (۲) یا اعلمکم بذلک لیعلم الخ -

(۱) یعنی اے یہودو دا گمان مہ کوئے چہ مونږ مقتدا نشتے چہ جہاد او کو - ځکہ چہ دا نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام مقتدا دے -

(۲) یعنی اے یہودو تاسو دَ خدائے تعالیٰ دَ فضل نہ محروم یئ ځکہ چہ تاسو دَ نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام اتباع او نہ کړہ -

تمام شو حدید بفضلہ تعالیٰ

(۱۸ - ۸ - ۱۴۰۱ھ)

روی البیہقی فی المعرفۃ باسناد صحیح عن السائب بن یزید قال کنا نقوم زمن عمر بن الخطاب بعشرین رکعۃ والوتر - نتائج ص۲۴

ولقد ارسلنا ۱۰ الخ ۲۵- تر څو چہ دَ طاعت سرہ قتال نہ وی نو تر هغه وخته پورے بہ دَ مسلمانانو فلاح نہ وی، پہ مدینہ منورہ کښے چہ قتال شروع شو، نو کامیابی هم شروع شوہ، او پہ مکہ معظمہ کښے چہ قتال نہ وو نو اسلام هم محدود وو - نو طاعت مونځ روژہ شروط دَ کامیابئ دی - او قتال علت دَ کامیابئ دے، نو دا غلطہ دہ چہ روژے او مانځہ لہ پہ کامیابئ کښے څہ دخل نیشتے، او دا هم غلطہ دہ چہ خالی روژہ او مونځ کافی دی پہ کامیابئ کښے - (مختصر از بیس بڑے مسلمان ص۳۶۱)

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۵۸ - سُوۡرَۃِ مجادلۃ مدنی دے - ۱۰۵ -

بعد المنافقون وقبل الحجرات - زمانہ نزول بعد الهجر ۳ ۵ه -

ربط اول څلور سورتونه د حدید په مضمون ثانی باندې (ترغیب الی القتال) متفرع دی - یعنی د جهاد په خلاف کونکو باندې زجرونه - او څلور نور په اول مضمون د حدید (انفاق) باندې متفرع دی - یعنی د انفاق په خلاف کونکو باندې زجرونه بیا دواړه مضمونه (قتال وانفاق) په تحریم کښې جمع شویدی -

فائده: - په یوسورة کښې به توحید وی او په بل کښې به نه وی - د صف نه بعد په جمعه کښې ځکه تسبیح ذکر شویدے چه دویم مضمون د انفاق شروع شوے دے -

خلاصه تمهید حکم ظهار - حکم ظهار - زجرونه برائے منافقین قوانین برائے اصلاح منافقین قصداً اګر که ثانی دواړه شامل دی مؤمنانو ته ضمناً - په آخیر کښې بشارت دے -

قد سمع الله قول الخ - ۱ - خوله بنت حکیم (او ثعلبه ئے مو ـ ده) د دے خاوند اوس بن صامت دیته د ظهار لفظ اُووے دے د نبی علیه الصلوة والسلام نه تپوس اوکړه نو نبی علیه الصلوة والسلام ورته اُووے چه ته حرامه ئے - دے اُووے (ان لی صبیة صغارا ان ضممتهم الی جاعوا وان ضممتهم الیه ضاعوا) نو نبی علیه الصلوة والسلام ورته اُووے چه نوی حکم نه دے راغلے - دے بیا فریاد اوکه چه (اشکوالی الله فاقتی ووحدتی انظرفی امری جعلنی الله فداک یا نبی الله) او عائشه صدیقه رض د نبی علیه الصلوة والسلام سر مبارک وینځه نو یو طرف ئے

ختم کړه او بل طرفته شوه او پس دے کښې په نبي علیه الصلوة والسلام باندې وحی شروع شوه نو دا ئے څانته راخکله نو دا حکم دانجے چه کفاره په ورکوی نو بنځه مظاهرمنها په حلالہ شی - دا حکم ظهار د منا فقانو د طعن منشاء ده نو ځکه دلته دا حکم ذکر شوے دے چه

یا ایها الذین امنوا - الخ - ۱۲ - علی کرم الله وجهه فرمائی چه ما یوائحے په دے ایات عمل کړے دے (یعنے په دوران د وجوب کښې) ماسره یوه اشرفۍ وه ما تمام کړه نو لس روپۍ شوه او تپوس به مې کاوه او یوه یوه روپۍ به مې ورکوله نو لس سوالونه پوره شو -

سوال علیؓ	جواب د نبیؐ
(۱) مالوفاء ؟	التوحید -
(۲) مالفساد ؟	الشرک -
(۳) مالحق ؟	الاسلام -
(۴) ما لحیلة ؟	ترک الحیلة -
(۵) ما علیّ ؟	طاعة الله ورسوله -
(۶) کیف ارجوالله ؟	بالصدق -
(۷) ماذا اسأل الله ؟	العافیة -
(۸) ماذا اصنع لنجاة نفسی ؟	کل حلالا وقل صدقا -
(۹) ماالسرور ؟	الجنة -
(۱۰) مالراحة ؟	لقاء الله تعالی -

قال علیؓ فلما فرغتها نزل نسخها - (الوجوب) (مدارک ص ۲۴۲ ج ۴)

فصدوا - ۱۶ - ای بها المسلمین - عن سبیل الله - ای الجها دفیهم

بروح منه - په تائید خپل سره -

ختم شو مجادلة بفضله تعالی
(۱۸ - ۸ - ۱۴۰۱ ھ)

طاعتم نشتے عصیانم ډیر دے ... زهٔ با عصیان د غفور دربار لره ځمه -
طاعتم نشته امیدم ډیر دے ... زهٔ باامید د رحمن دربار ته ځمه -

په بازار کښې خولهٔ عمر او وے چه هاے وخت وه چه مونږ تا عمیر وے بیا عمر شوے او س امیرالمومنین شوے خیال کړه من خاف الوعید قرب علیه البعید من خاف الموت خاف الفوت نو عمر ژړل او ساکت ولاړوه چا او وے خولے ته چه تا خو امیر المومنین او ژړاوه نو عمرؓ او وے چه دا خو هغه زنانه ده چه باری تعالی د دے رپورټ آوریدلے دے نو زهٔ به ئے ته ئے اوورکم (روح المعانی از علی رو)

بسم الله الرحمن الرحيم

۵۹- سورة حشر مدني دے- ۱۰۱

بعد البينة وقبل النور- زمانه د نزول بعد الهجرة ده

خلاصه | په ابتدا کښې توحيد بيا د تخويف دنيوي يوه نمونه بيا زجرونه برائے منافقين- په اخر کښې د توحيد برائے درجے-

هو الذي اخرج الذين الخ- ۲- نبي عليه الصلوٰة والسلام چه مدينے منورے ته راغے نو اوس او خزرج مسلمانان د نبي عليه السلام تابعدار وو- او بني نضير او بني قريظه يهود تے خلاف وُو- دوي

مشکوٰۃ ص۳۵۵

کوشش کاوه چه نبي عليه الصلوٰة والسلام بيا واپس شي- او ديني مشرې

ده زور آوردو- حسانؓ

د دوي بر قرار پاتے شي د بدر د فتح نه پس دوي ثالث شو- د احد

وهان على سراة بني لوي و حريق بالبويرة مستطير-

د جنګ نه بعد بني نضير د کفارو د مکے سره معاهده اوکړه- نو د

محمد بن مسلمه د لاسه کعب ابن اشرف مړ شو- او د عبد الله ابن

قال ابو سفيان بن حارث

عتيک د لاسه ابو رافع په محکم قلعه کښې مړ شو- دے وړمبے په

ادام الله ذالك من صنيع وحرق في نواحيها سعير-

چل لاړ او په توره شپه کښې ئے د زنانو په درميان کښې مړ کړ

ستعلم اينا منه بنزه وتعلم اي ارضينا تضير- بخاري

بيا پاتے پسے نبي عليه الصلوٰة والسلام لاړو او قلعه بند ئے کړه دوي د مدينے منورے په حوالي کښې وُو نو نبي عليه الصلوٰة والسلام دوي ته د دوي منقولي سامان حواله کړه او دوي خيبر ته لاړه د خيبر نه د عمرؓ صاحب په زمانه کښې شام ته اوشړلے شو دلته د لاول الحشر نه مراد دا دے چه په اول جمع د لښکرو کښې فتح شو او جنګ ته ضرورت رانه غے- (فوز الکبير)

للفقرآء المهاجرين الخ- ۸- امام شافعي صاحبؒ وائي چه په استيلاء د کفارو سره په مال د مسلمانانو باندے دا سبب د زوال

دَ مِلک نہ دے دَ مؤمنانو نہ - ځکہ چہ باری تعالیٰ فرمائی من دیارھم - او امام صاحبؒ وائی چہ پہ دے استیلا سرہ زوال دَ مِلک راځی ځکہ چہ پہ دے مھاجرینِ باندے باری تعالیٰ اطلاق دَ فقرآء کړے دے - او اضافت دَ دیار د وی تہ پہ وخت دَ اخراج کښے وہ (اصول)

والایمان - ای حصلوا الایمان من قبیل علفتھا تبنًا وماءً باردًا -

ولا یجدون فی صدورھم حاجۃ - ۹ - نبی علیہ الصلوۃ والسلام او فرمایل چہ یو جنتی بہ راشی - درے ورځے دا اعلان اوشہ او یو انصاری بہ راتہ - نو عبد اللہ بن عمرؓ تحقیق اوکړہ دَ ھغہ نہ نو ھغہ اووے چہ پہ ماکښے ھیڅ کمال نشتے خو ځما پہ یو کس باندے کینہ نہ راځی - (ابن کثیر)

ویؤثرون علیٰ انفسھم الخ - مہمان راغے نو بنی علیہ الصلوۃ والسلام پہ ټولو کورونو خپلو کښے تلاش اوکہ خوڅہ نہ وُو - نو بیائے اعلان اوکہ چہ (الا رجل یضیف ھذہ اللیلۃ رحمہ اللہ تعالیٰ) نو ابو طلحہ انصاریؓ دے بوتہ او دوئی ئے ورتہ کیخودہ - او چراغ دوی مړکہ او پہ تش تالی کښے دوی شړپ شړپ کاوہ - چہ مہمان پورہ روټئ اوخوری - سحر نبی علیہ الصلوۃ والسلام او فرمایل (ضحک اللہ تعالیٰ البارحۃ من فلان وفلانۃ) (ابن کثیر ج ۴ ص ۳۳۹)

ابو یزید اووے چہ ماتہ یو ځوان تپوس اوکہ چہ زھد څہ شے دی ؟ نو ما اووے چہ مونږ دَ څہ مومو نو خرڅوُ - ورنہ نو صبر کوُ نو ھغہ اووے چہ دا کار پہ بلخ کښے سپی کوی - بلکہ زھد دا دے چہ نہ وی نو صبر کوُ او چہ وی نو بل غورہ کوُ - (مدارک)

ومن یوق شح نفسہ - ۹ - عبد الرحمان بن عوف بہ دا دُعا کولہ پہ طواف کښے اللھم قنی شح نفسی -

فکان عاقبتھما - ۱۷ - شیطان او دَ ھغہ تابعدار - دَ برصیصا پہ قصہ فھم دَ قرآن موقوف نہ دی او پہ دے قصہ کښے دَ سکوت

روایت دے چہ جمع شو ابو الحسن انطاکی سره دیرش کسان دھغوی سره کمہ روټئ وہ ، ھغوی ھغہ روټئ ماتہ کړہ او مراچ ئے مړ کړہ او د خوراک دپارہ کیناستہ روسته چہ پاسیدل نو طعام پخپل حال پروت وو ، ھر یو ھغہ بل تہ پریخودے وو . منھاج المسلم ص ۔۔ بشر خپل قمیص سائل تہ ورکړہ او ئے چیلہ پہ سوالی قمیص کښے مړ شو - (حوالہ مذکور)

اذا وجدنا اکلنا واذا فقدنا صبرنا بل اذا فقدنا صبرنا واذا وجدنا اثرنا ۱۲ -

قال من قال اعوذ بالله السميع العليم من الشيطن الرجيم ثلاث مرات ثم قرء ثلاث ايات من اخر سورة الحشر وكل الله به سبعين الف ملك ۱۴۶ يصلون عليه حتى يمسي وان في ذلك اليوم مات مات شهيدا

حکم دے (۔

والتنظر نفس الخ - ۱۸ - هارون رشید بهلول ته چوړکئ ورکړه چه کوم شان شئ زیات احمق ته ورکړه - نو بیا د شاه بیمار شه نو بهلول ورته اووے چه تا څۀ انتظام کړے دے د دے لوئ سفر د پاره نو هغه اووے چه هیڅ نشته نو هغه اووے چه چوړکئ واخله څما زیات احمق ته ئے - (البلاغ)

اقسام د مراقبے	(۱) المشارطه - التزام د اعمالو - (۲) المراقبه - ملاحظه (۳) المحاسبه - حساب چه وفائے کړے ده یا نه -

(۴) المعاقبه - تکلیف ورکول ځان ته په تقدیر د نۀ پوره کولو - (۵) المجاهده سخت سخت ریاضت کول (۶) المعاتبه - زورنه کول ځان ته (رتهانوی) ے

لو انزلنا هذا القرآن - ۲۱ - روافض وائی که دا د خدائے کتاب وے نو غر به ئے مات کړے وے نو معلومه شوه چه په ده کښے سنیا نو تغیر کړے دے - جواب :- دوی د قرآن په مطلب نه پوهیږی دا خو ذورنه ده انسان منافق ته لکه رافضی - چه اے انسان که ما غر له شعور ورکړے وے نو په هغه کښے به تاثیر شوے وو - او په تاکښے هیڅ تاثیر نه کیږی ئے

الخالق - ۲۴ - پیدا کونکے - البارئ - د فساد نه بچ کونکے - السلام - سلامتیا ورکونکے - او سلیم - سالم د نقص نه - العزیز الحکیم - دا دوه صفتونه چه مکرر کیږی په قرآن کښے ځکه چه دوی دلالت کوی په قدرت کامله او په علم محیط باندې -

ختم شو سورة حشر بفضله تعالیٰ

۱۸ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

من نه گویم که طاعتم بپذیر قلم عفوه برگناهم کش

ومن قالها حين يمسي كان بتلك المنزلة ۱۲ ابن كثير ص۳۴۲ ج۴

ك نو مثال دے او مثال وقوع نه غواړي لکه یو استاذ خپل شاګرد ته وائی چه څه به څما په تقریر پوهه شي ۱۲ مارتونګ بابا

ے قال من قال لا اله الا الله تسعة وتسعين اسما من احصاها (مع الايمان) دخل الجنة ۱۲ تحسين ص۱۱۳ ج۲ بقرة ص۲۶۱

ے از طريقه محمدية ص۳۵ ج۲ للشيخ محمد الرومي البركلي.

ے که نه وایم چه څما اطاعت قبول کړه قلم د عفوه په ګناه کښه (راکاږه) ۱۲

بسم الله الرحمن الرحيم

۶۰- سورة ممتحنه مدنی ده - ۹۱

✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱

بعدالاحزاب وقبل النسآء -

خلاصه	په ابتدا او انتها کښې زجر برائے ضعيف مؤمنين چه د کفارو سره تعلق مه ساتئ - بلکه د ابراهيم عليه السلام متبع شئ - او بيان اسباب مقاطعه - او په درميان کښې يو قانون برائے مؤمنين او بل قانون برائے نبی کريم -

يايها الذين امنوا لا تتخذوا عدوی وعدوکم الخ - ۱-

نبی عليه الصلوة والسلام زبير بن عوامؓ او علی کرم الله وجهه او مقداد ابن اسودؓ اوليګل چه روضه خاخ کښې د ضعيفې نه کاغذ راوړئ - نو دوی لاړه او دغه کاغذ ئے راوړه - هغه د حاطب بن ابی بلتعه نه وه کفارو د مکے ته هغوی ئے د نبی عليه الصلوة والسلام د ارادے د جنګ نه خبره ول - نو عمرؓ د هغه د قتل اذن اوغوښته - هغه اووے چه زما په مکه معظمه کښې بچی او مال دے - د دے کاغذ په ذريعه زما مقصود د هغوی بچا ؤ وه - ځکه چه زما نسب ښتے هلته چه زما د بچو او د مال تحفظ اوکړی - او زما يقين وه چه نبی عليه الصلوة والسلام ته به ضرر نه وی - نو عمرؓ بيا د قتل اذن اوغوښته - نو نبی عليه الصلوة والسلام اووے دا يد ديګ لعل الله اطلع علی اهل بدر فقال لهم اعملوا ماشئتم فقد غفرت لکم) - نو نبی عليه الصلوة والسلام د دغه خفه کولو نه وه تيار سره د ثبوت د جرم نه - معلومه شوه چه د صحابیؓ په سر نبی عليه الصلوة والسلام چير خفه کيږی - ـــــ کارنامه ده چه نبی عليه الصلوة والسلام دعوت

درکړه چه څوک به ځما خط مقوقس ته مصر ته یوسي. نو حاطب اووے چه زه به ئے یوسم نو روان شو. په ذالحلیفه کښے ورته مسلح راغله دے په خطره کښے شو هغوی اووے چه مونږ ستاسو مقصود د قتل د نبی (علیه الصلوٰة والسلام) دے. نو ده په زړه کښے اووے چه د دوی فیصله ځکښے پکار ده نو دوی ته ئے اووے چه دے نبی (علیه الصلوٰة والسلام) یو قاصد روان کړے دے مصر ته نو د هغه تلاش پکار دے نو ځان سره ئے سیراب نوم روان کړو او هلته ئے مړ کړه بیا ئے بل تن په بله لار بوتله او مړے ئے کړه. بیا ئے دغه دریم مړ کړه بیا روان شو مصر ته. (فتوح المصر ص۶۵)

له په پیولاک او بنه پیشت زړه سره دا وظیفه ئې ورکړه ۱۲ (۱۱۵۰۰۰)

تلقون الیهم بالمودة. حال دے د لا تتخذوا نه.

تسرون. بیان دے د تلقون ـ

والله قدیر والله غفور رحیم. ۷. د سختئ په وخت دے وائي چه والله قدیر. یعنی اے الله ځما یقین دے چه ځما مقصود پوره کولے شے خو زه مجرم یم نو والله غفور رحیم. په خلوة کښے په لهجه سره چیرمائی نه دے څوچه چیرا ووائی نو تاثیر ئے زیات وي. او څومره چه تکلیف زیات وي نو په دے ویلو کښے لذت هم زیات وي.

یفصل الکوافر. ۱۰. تعلق د کافرو ښځو.

وان فاتکم الخ. ۱۱. (۱) که لاړے شي بعضے د ښځو ستاسو نه کفار و ته او هغوی د هغے مهر مسلمان ته نه ورکوی) نو بیا ستاسو نمبر راشي چه د کافر ښځه مسلمانه شي نو د هغے مهر د هغے خاوند نه کافر ته مه ورکوئ بلکه هغه مسلمان ته ورکړئ چه د هغه ښځه کافره شوے وي.

(۲) یا غنیمت راشي نو کوم دے غنیمت نه د سره دے مسلمان ته د دهٔ مهر ورکړے شي.

يفترينه بين ايديهن الخ - ١٢ - يعنې پردې حلک ته وائي چه ځان ته پيدا شوے دے -

يا ايها الذين آمنوا لا تتولوا الخ - ١٣ - (١) اے مؤمنانو دوستي مه کوئ د يو قوم سره چه غضب پے کړے دے الله پاک چه نا اميده شوي دي د آخرة نه - (د ثواب نو نه) لکه چه نا اميده شوي دي کفار (چه نه دي د واپس راتلو د) د خاوندانو د قبرونو نه (ضحاک) يعني څنګه چه مړي بيرته نه راځي دغسے د دوي اميد د ثواب د آخرة نشته - نو اے مسلمانانو د دوي تعلق مه ساتئ دوي د دوستئ نه دي -

(٢) لکه چه نا اميده شوي دي کافر د ثواب نه هغه کافر چه په قبرونو کښے دي (مجاهد) نو من اصحاب القبور بيان د الکفار دے -

(٣) دريم توجيه چه لکه چه نا اميده شوي دي کافر د فيوضات د خاوندانو د قبرونو نه - د دے توجيه نقل د سلفو نه نشته (شاه ولي الله صاحب په البلاغ المبين کښے ص٢٧)

بلکه په دے توجيه کښے شرک دے - شائبه د شرک په دربار د باري تعالیٰ کښے معاف نه دے - اعاذنا الله تعالیٰ منه بفضله وکرمه -

ختم شو ممتحنه بفضله تعالیٰ

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۶۱-سُورَةِ صَفْ مَدَنِي دَه-۱۰۹

30

بعد التغابن وقبل الجمعه د ے-

خلاصه اول توحيد- دريم خطابه مؤمنا نو ته- تائيد: دَ بني اسرآئيل نه چه جهاد او نه کړه نو ذليل شو- ترغيب دے قتال ته-

فائده :- (۱) په مجادله کښے زجر دے سختو منا فقانو ته (۲) او په حشر کښے دويم نمبر ته- او (۳) په ممتحنه کښے ضعيف مؤمنا نو ته- او (۴) په صف کښے په ضعف کښے کوز نمبر ته-

قال الحواريون نحن الخ-۱۴- (۱) حواريان چه رنګونه ئے سپين وُو (۲) يا کارئے دَ سپينولو دَ جامو وه- يعني دهوبيان وُو- يعني عاجزان وُو خو کارئے دَ غټا نو او کړو نو په اسلام کښے مدار دَ عزت په تقوىٰ دے نه په نسب او نه په کاروبار-

(۳) يا چه باطن ئے سپين وه يعني نيکان وُه-

(۴) يا منصبونه ئے سپين وُو- يعني دَ قوم سپين روږي وُو- دا توجيهٔ خه ده-

تائيد: کله چه په نبي عليه الصلوٰة والسلام با ندې تکليف راغ نو او ئے وے- اللّٰهم ايد الاسلام با حد العمرين-

ختم شو سورة صف بفضله تعالىٰ

موشوے نه وُه نو حسن لذاته دے او چه يو صف پکښے عدم شوے وه او منجبر شوے وُه نو حسن لغيره دے او که نه وه منجبر شوے نو ضعيف دے او که سند ئے غلط وه نو موضوعي دے ۱۲ (اصول حديث)

دَ تجاهدون في سبيل الله الخ (۱) قال من ارسل نفقة في سبيل الله وَ اقام في بيته فله بكل درهم سبعمائة درهم ومن غزا بنفسه في سبيل الله وانفق في وجهه ذلك فله بكل درهم سبعمائة الف درهم ثم تلا هذه الاية والله يضاعف لمن يشاء - مشکوة ص۳۳۵ (۲) قال ان الصلوٰة والصوم والذكر يضاعف على النفقة في سبيل الله عز وجل بسبعمائة ضعف كتاب الجهاد باب تضعيف الذكر في سبيل الله عز وجل نو حاصليږي دَ ضرب نه (۴۹۰۰۰۰۰۰) في سنده كلام، بذل مجهود ج۴ ص۲ ليکن ضعيف حديث چه متعدد وشي طرق دَ هغه نو حسن لغيره شي (مقدمه شيخ عبدالحق) ضعيف احاديث دَ صحاح دَ وړے قبيلے دي او بل تتبع دَ ابوداؤد خهٔ ده دَ تتبع دَ بذل مجهود نه، هم دغه وجه چه هغه بل روايت چه پکښے دَ دے نه ثواب هم زيات دي هغه روايت ابوداؤد نقل نه که ځکه دهٔ دغه روايت ضعف نه دي منجبر شوي، بل ضعيف روايت په فضائل کښے مقبول دے نه په احکام کښے دَ احکام مبني په احتياط ده او دَ فضائل مبني په ترغيب ده- قال امام احمد حنبل اذا روينا الحلال والحرام تشددنا واذا روينا الفضائل تساهلنا- سيرت مصطفىٰ لمولنا ادريس صاحب کاندهلوي ج۱ ص۲) په خلاف دَ موضوعي حديث نه چه دَ هغه نقل حرام دے په هغه کښے البته که تنبيه او شي په موضوع دَ هغه بانے (۳) مولنا عبدالحي صاحب اخبار موضوعه ص۱۵) ضبط دَ عدل او غير علة وغير شذ وذ که په حديث کښے کامل موجود وه نو صحيح لذاته دے او که کمے پکښے وُه او منجبر شوے وُه په کثرت طرق سره نو صحيح لغيره او که وه منجبر

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۶۲- سُوْرَةِ جُمُعَةٍ مَدَنِيْ دَه- ۱۱۰

****

بعد الصف وقبل الفتح دے-

خلاصه په ابتداء کښې د توحید د پاره دلیل عقلی او وحی دے بیا زجر دے چه کوم خلق با وجود د علمه نه مني نو هغه پشان د خره دی- بیا دعوت مباهله- بیا ترغیب و زجر دے- یعنی پکار خو دا ده چه د جمعے په ورځ د انفاق وغیره مسئلے آوریدلے وے او د خدائے تعالیٰ په لار کښې ئے خرچ کړے وے- لیکن دوی په ځائے د اوریدو دنیا پسے زغلی-

فائده:- د جمعے نه مسئله انفاق شروع شوه پس د جهاد نه

(۱) جمعه پکار ده چه د جمعے په ورځ خطبے ته حاضر شی او احکام د انفاق وغیره واوری-

(۲) منافقون- بیا ضرور خرچ او کړئ د مال د خدائے نه په لار دے د خدائے تعالیٰ کښې-

(۳) التغابن- نفلی خرچ دِ او کړی مال د دۀ دے خدائے به ورله مال زیات کړی-

(۴) طلاق- په حیله کولو ئې بانډې خرچ نۀ او کړئ انتظام به دے برابر شي-

یا ایها الذین امنوا اذا نودی الخ- ۹- عن الزهریؒ عن صائب بن یزیدؓ- قال کان النداء یوم الجمعة اوله اذا جلس الامام علی المنبر علی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم وابی بکرؓ وعمرؓ فلما کان عثمانؓ بعد زمن کثیر وکثر الناس زاد النداء الثانی علی الزوراء یعنی یؤذن به علی الدار التی تسمی زوراء

هو الذی بعث فی الامیین ۲ حم العرب - تاسیس الی عمران ۲ تعمیم لا ینفی من عداهم ولکن المنة علیهم ابلغ لقوله وانه لذکر لک ولقومک زخرف ۴۴ ابن کثیر ص ۳۶۳ ج ۴

وکانت ارفع دار بالمدینۃ بقرب المسجد (ابن کثیر)

المراد بھذا النداء ھو النداء الثانی الذی کان یفعل بین یدی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا خرج فجلس علی المنبر (ابن کثیر)

وجوب دَ سعیٔ اوس په نداء اول سره دے ځکه دے مصداق دَ نداء دے اوس۔ اګرچه دے په زمانه دَ نبیؐ کښے نه وُه۔

اذا جلس الامام علی المنبر اذن بین یدیه فی المسجد کان او خارجه والمسنون ھو الثانی۔ او اول بدعة نه دے ځکه چه آذان ذکر دے دَ دۀ منافات دَ مسجد سره نیشتے۔ او نه ئے مناسبت شته دَ خارج سره (مفتی محمد شفیع صاحبؒ)

جُمعه دے ورځے ته ځکه وائی چه په دے کښے امور عظام جمع شوی دی۔ (۱) پیدائش دَ آدم ع (۲) تله دَ دۀ جنت ته (۳) او وا ته دَ دۀ دَ هغه نه (۴) او قیام دَ ساعة (مشکوٰة ص۱۱۹)

مراد دَ سعیٔ نه تله دی ځکه دَ سعیٔ نه نبی علیه الصلوٰة والسلام منع کړے ده۔ قالؐ اذا اقیمت الصلوٰة فلا تأتون تسعون (البخاری)

ذروا البیع۔ یعنی هغه کار مه کوئ چه نقصان رسوی سعیٔ ته نو که بیعه وی او که بل شے۔ او که بیعه وی ولے نقصان سعیٔ ته نه رسوی نو دغه بیعه منع نه ده۔ لکه بیعه سره کوی او روان وی جامع مسجد ته۔

واذا رأوا تجارة الخ - ۱۱ - عن جابرؓ بن عبداللہ قال بینما النبیؐ یخطب یوم الجمعة فقدمت عیر المدینة فابتدرها اصحاب رسول اللہ ص حتی لم یبق مع رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم الا اثنا عشر رجلا فقال النبی علیه الصلوٰة والسلام والذی نفسی بیده لو تتابعتم حتی لم یبق منکم احد لسال بکم الوادی نارا (ابن کثیر)

لـه یعنی روستو دَ امام نه به نزدے وی بالکل محاذاة نهٔ دے شرط نهٔ بالکل نزدے شرط دے مقصود خو اعلام دے ۱۲

لـه دَ دے نه تا پتوی روافض طعن په اصحابو جواب دا شو ابتدا ئے حال کښے هغوی ته دَ شریعت آداب لا پوره نه وُو معلوم سره دَ دے نه لوئے اصحاب لکه ابوبکرؓ او عمرؓ وغیره نهٔ وُو تلی (تحفه اثنا عشریه ص۳۳۶)

امام	اذان	راوی	اقامة	راوی
ابو حنيفه رح	بلا ترجیع (۱۵)	بلال رض	بلا افراد (۱۷)	ابومحذوره رض
امام شافعی رح	مع ترجیع (۱۹)	ابومحذوره رض	مع الافراد (۱۱)	بلال رض
امام مالک رح	مع ترجیع (۱۹)	ابومحذوره رض	بلا افراد (۱۷)	ابومحذوره رض
امام احمد رح	بلا ترجیع (۱۵)	بلال رض	مع الافراد (۱۱)	بلال رض

مثل الذين حملوا التورية الآية (۵) علماؤ ته بے عمله مشبه او خرچکتا بو نه په بار دی مشبه په وجه د شیعه حرمان د نفع د ابلغ نا فع نه سره د تحمل د تکلیف په په منکر تیا د هغه کيږي نو وجه د تشبيه مرکب عقلي ده ۱۲ (بلاغت)

فائده :- دا خلاف په غوره والی کښې دے نه په جواز کښې دیته فرعی مسئله وائی په دے کښې دومره چيړ ته حاجت نشته - نه چه رد د بدعات اورد د شرکیات د دے اختلاف د رفع د پاره انبياء عليهم السلام دنيا ته راغلی دی -

ختم شو جمعه بفضله تعالىٰ

۲۰ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

خدایا بعزت که خوارم مکن بذل گناه شرمسارم مکن

تکبیر ونه هغه دوه ځله وائی، هغه اینار په اقامت کښې هم کوی - فافهم
مالک فی موضعین بتثنية التكبير و تثنية لفظ الاقامة ۱۲ عمده شرح وقايه ص۱۵۳ ۱۲

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۶۳- سُوْرَةِ منافِقوُن مَدَنِيْ دَه- ۱۰۴

بعد الحج و قبل المجادلہ دے

خلاصه تمهید - زجر برائے منافقین چه وائی په مؤمنا نو باندِ خرچ مه کوئ او دوی د مدینی نه خارج کړئ او ترغیب دے انفاق ته - چه اے مؤمنا نو تاسو بذات خود په جنګ کښے خرچ کوئ او مجاهدین او فقراء منافقا نو ته مه محتاج کوئ -

والله يشهد ان المنافقين لكٰذبون - ۱ -

(۱) دروغژن دی په شهادت کښے ځکه چه شهادت د زړه خبرے ته وائی - یعنی منافقان وائی چه موږه د زړه نه وایو او دا سے نه ده -

(۲) دوی دروغژن دی په دے نوم د شهادت کښے ځکه چه دا نوم د مسمی سره موافق نه دے -

(۳) دروغژن دی په مشهور به کښے د خپل خیال موافق اګر که دغه خبره دوی رشتینے کړیده - (تلخیص)

(۴) د دوی دروغ عادت دے په هره خبره کښے (مطول حاشیه)

(۵) دوی دروغژن دی په دعوی د ایمان کښے (ملا علی قاری)

(۶) دوی دروغژن دی په دے کښے چه موږ د مومنا نو په سر ځه خبره بده نه ده کړے - بلکه دوی ویلیدی - هم الذين يقولون الخ (فیض الباری ص۴۹۵)

زبدة الحواشی
مولانا عبدالحلیم
صوابی کراک
مشتق اوستاذی
فی دارالعلوم
اسلامیه سیدو
۱۳

قصه:- په سفر د غزوهٔ بنی مصطلق کښے یو مهاجری په انصاری باندے ګذار او کړو نو عبدالله بن ابی بن سلول خپل ملګری جمع کړه

چه دامثال شو رسمن کلبك اكلك) په دوی خرچه مه کوئ چه خواره شي - کله ۱ لا په نو ذلیل قوم لره به معزز اوباسی - زید بن ارقمؓ دا خبره نبی علیه الصلوٰۃ والسلام ته اوکړه - خو د بعض مشرانو د سفارش د وجے نه نبیؑ دهٔ ته التفات اونه کړه نو دے خفه شو نو دا سورۃ نازل شه د زید صاحبؓ د تصدیق د پاره - نو نبیؑ اووے (یاغلام ان الله قد صدقك وكذب المنافقين) نو په دغه منافق پسے بعض کسان لاړه چه د توبے د پاره دربارد نبیؑ ته راشي - هغه د تکبر نه سر کوږ کړ او اوئے وے چه زهٔ خپله او بنه کوم او که توبے اوباسم - تاسو را ته اووے چه ایمان راوړه نو راوړم - او تاسو را ته اووے چه زکوٰۃ ورکړه نو ورم کړ - اوس هغه ته سجده اوکړم؟ -

د هغه ځوئ عبدالله نبی علیه الصلوٰۃ والسلام ته اُووے چه زهٔ ئے مړ کوم - نو کله چه دوی وایس شو نو ځوئ پلار منافق ته اووے چه اقرار اوکړه چه الله تعالیٰ او نبیؑ او مسلمانان معزز دی او ځهٔ ذلیل یم - نو دهٔ دا اقرار اوکړه - بیائے د نبی علیه الصلوٰۃ والسلام په اذن مدینے ته پریخوده -

وللّٰه العزۃ الخ ۸ -

دا قول بالموجب یا اسلوب الحکیم دے - یعنی یو صفت په کلام د غیر کښے کنایه وی د یو شي نه او ثابت وی هغه لره یو حکم - نو ته ثابت کړے دغه صفت بل شي له او تعرض اونه کړے دغه حکم ته دلته منافقانو ځان لره ثابت کړے وه عزت او حکم ئے اخراج وه - نو باری تعالیٰ عزت ځان لره او نبیؑ لره او مسلمانانو لره ثابت کړ و - (تلخیص)

قول عزت خدا باری تعالی ته دے نو عزت ذکر کے صرف صفت دے نو صلاو ینزی به صرف یه طریقے د نبي علیه السلام مؤمنانو ته ۳ - مولانا محمد عیسی پالنپوری امیر تبلیغی جماعت

ختم شو سورۃ منافقون بفضله تعالیٰ
۲۰ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

گر بوڼ حالت عدوی پوهنے ۴۷۱ دشمنے د ابره یا شی دشمنے ترګمان ویا منت ۲۳)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۶۴- سُوْرَةِ تَغَابُنْ مَدَنِيْ دَے-۱۰۸

بعد التحريم و قبل الصف دے-

خلاصه په ابتدا کښے مسئله توحید - او په درمیان کښے امور انتظامیه - او په اخر کښے مسئله انفاق ده-

ذلك يوم التغابن - ۹- ورځ د بيلنے او د ګټے -
کافران فيل شوی دی ځکه چه هدایت ئے پریخودہ - او ګمراهی ئے واغسته نو خسران ئے بنکاره شو په قیامت کښے.
تائید: اشتروا الضلالة بالهدى الخ (بقرة ۱۶)
او مسلمانانو ګټه اوکړه چه نفس او مال فانی ئے ورکړه او جنت باقی ئے واغسته نو د ګټے ظهور راغے په قیامت کښے
تائید: ان الله اشترى الخ (توبه: ۱۱۱)

الله لا اله الخ -۱۳- هغه مسئله داده چه د هغے د تسلیم د وجے نه جنت حاصلیږی او د نه تسلیم د وجے نه عذاب دنیوی او اخروی حاصلیږی - او د هغے د اثبات د پاره دلائل د غیب دانئ او د کارسازئ بیا نیږی -

انما اموالكم واولادكم الخ - ۱۴-
(بیت) (رومیؒ)
این سرو باغ تو زندان تست ملک و مال تو بلائ جان تست

ان تقرضوا الله الخ- ۱۷- بصرف الاموال الى المصارف التى عينها (ابو سعود)
قرضا حسنا - مقرونا بالاخلاص وطيب النفس (ابو سعود)
يُضٰعفه لكم - څوک چه خپل مال د الله تعالیٰ د پاره کموئی نو

وما اصاب من مصيبة الا باذن الله (۱۱) گر گزند ت ...
زخلق مرنج
که نه زحق ت ...
زخلق نه رنج
از خدا دان خلاف
دشمن و دوست
که دل هر دو در
تصرف اوست
(سعدیؒ)
نو مصیبت رسونکے
صرف الله تعالیٰ دے
او سبب ئے د انسان
ګناه دے د تائید
وما اصابكم من
مصيبة فبما كسبت
ايديكم (شوری ۳۰)

-- دا کور او باغ
ستا زندان دے،
ملک او مال ستا
بلا د جان دے-

خدائے تعالیٰ ئے ذیاتوی ← (بیت - رومیؒ)

نان دہی از بہرا و نانت دہد　　جان دہی از بہرا و جانت دہد

او څوک چہ چندہ مال ذیاتوی خلاف دَ باری تعالیٰ نہ - نو باری تعالیٰ دَ هغه مال ختموی - تائید - یمحق الله الربوا ویربی الصدقٰت - (بقرۃ : ۲۷۶)

علم الغیب والشهادۃ الخ - ۱۸ -

پہ توحید سورۃ شروع شو او پہ توحید ختم شو - دے تہ مراعات النظیر وائی - یعنی ختم دَ یو مضمون پہ هغے سرہ چہ پہ هغے شروع شوے وی - (تلخیص) ؒ

ختم شو تغابن بفضلہ تعالیٰ

بسم الله الرحمن الرحيم

(۶۵) سورۃ طلاق مدنی دہ (۹۹)

بعد الرحمٰن و قبل البینۃ دے۔

خلاصه یو حصه اول کښے امور انتظامیه متعلق د زنانو دی
یو حصه ثانی کښے تخویف دینوی او مسئله توحید ده۔

فطلقوهن لعدتهن ۔ ۱۔ مستقبلات ۔ او لاجل عدتهن
بحیث یمکن احصاء عدتهن و ذلك بان یکون الطلاق فی طهر لا
وطی فیه لانه یعلم حینئذ انها غیر حامل فتعتد بثلاث حیض
(نور الانوار)

الا ان یاتین بفاحشة مبینة ۔ عن ابن عمرؓ (۱) خروجها من
بیتها قبل انقضاء عدتها هو الفاحشة ۔
(۲) یا کړ فاحشه کار دے او کړه نو د اقامت د حد د پاره به وبستے
شی۔

لا تدری لعل الله ۔الخ ۔ حکمت مشروعیت عدة دے ۔
الدرایة اکتساب العلم والمعرفة مع التکلف ولذا لا یجوز
اطلاقها علی علم الله تعالیٰ (قاموس)

اسکنوهن من حیث سکنتم من وجدکم الخ ۔ ۶۔
چه سکنا ثابته شوه مطلقو لره نو انفاق هم ثابت شو
مطلقو لره دا مذهب د امام صاحبؒ دے ۔ او امام شافعی صاحبؒ
فرمائی چه د مطلقے نفقه نشته د وجے د قول د فاطمے بنت قیسؓ
نه ۔ دا وائی چه زه خپل خاوند طلاق قد کړم ثلاثاً (درے طلاق) نو ما لره
نبی علیه الصلوٰة والسلام نفقه مقرر نه کړه ۔
(۱) عمر صاحبؓ فرمائی چه دے مطلقے لره سکنا او نفقه شته

ومن یتق الله ۲۔۴
دعا۔ اللهم اجعل لی مخرجا اللهم ارزقنی من حیث لا احتسب ۳۰ (صوفی)

ویتق الله ۵ اللهم کفر عنی سیآتی اللهم اعظم لی اجره۔ (صوفی)

مونږه د خدائے تعٰ کتاب اود پیغمبرؑ حدیث د یوے زنانه په خبره نه شو ترک کولے - د خدائے کتاب خو دا دے چه سکنا دے لره ثابته شوه - نو نفقه هم ثابته شوه - یا بل قرأت د دے وانفقوا علیهن من وجدکم - دا د عبدالله ابن مسعودرضؓ قرأت دے - او دغه حدیث دار قطنی د جابرؓ نه نقل کړے دے -

(۲) یا دا ژبان دراز وه نو د دے سکنا نبی علیه الصلوة والسلام بسا قطه کړه جو نفقه هم سا قطه شوه -

(۳) یا په دغه کور بانډے خطر وه -

(۴) یا دے لره نبی علیه الصلوة والسلام زائده نفقه مقرر نه کړه ځکه د بعض روایا تو نه معلومیږی چه خاوند دیته لږه نفقه پرے خو دے وه - (عثمانی - مشکوة ص۲۸۷)

الله الذی خلق سبع سمٰوٰت الخ - ۱۲ - (۱) اووه اقالیم مراد دی د اووه زمکو نه -

(۲) یا اووه براعظم - ایشیا(۱) - یورپ(۲) - افریقه(۳) - امریکه جنوبی(۴) - امریکه شمالی(۵) - نیوزیلینډ(۶) - اسټریلیا(۷) -

(۳) یا اووه ستوری چه په حرکت فلکی سره د زمکے نه لاندے کیږی -

(۴) یا عین دا اووه زمکے دی اولاندے باندے پرتے دی او د هرے زمکے نه تر بلے پورے د پنځو سوو کالو لار ده - او په هره زمکه کښے آدمؑ دے پشان د آدمؑ د دے زمکے او ابراهیمؑ دے او نبی آخر زمانؐ دے پشان د دے زمکے کما جاء فی الحدیث (مشکوة ص۵۱۱) قال ابو الحیان هذا الحدیث رو فی کل ارض نبی کنبیکم الخ دا په مشکوة کښے نشته) لا شک فی وضعه وهو من روایات الوا قدی الکذاب - روح المعانی وانی لاما نع عقلا وشرعا من صحته والمراد من فی کل ارض نبی کنبیکم الخ - ان فی کل ارض خلقا یرجعون الی اصل واحد رجوع بنی آدم فی ارضنا

والحق عند علم الغیب والشهادة لا یعلمها الا هو - فیض الباری ج۳ ص۲۵۰ ذارس الیها ذکیله التفسیر فتفطنه - اعلمته اولا ابنه -

(روح ج۲۸ ص۱۴۲)

الیٰ آدم ؑ و فیہم افراد ممتازون علی سائرھم کنوح ؑ و ابراھیم ؑ وغیرھم فینا - واللہ تعالیٰ اعلم -

لتعلموا ان اللہ علی کل شئ قدیر وان اللہ الخ - ۱۲ -

دعا دہ چہ خود لے دہ بنیؑ خپلو بنا تو تہ
سبحان اللہ وبحمدہ لا قوۃ الا باللہ ماشآء

اللہ کان ومالم یشأ لم یکن اعلم ان اللہ علی کل شئ قدیر وان اللہ قد احاط بکل شئ علما - فانہ من قالہا حین یصبح حفظ حتی یمسی ومن قالہا حین یمسی حفظ حتی یصبح -
(رواہ ابوداؤد - مشکوٰۃ ص۲۱۱)

فائدہ :- پہ دے دعا کښے د توحید مسئلہ دہ چہ کارساز او غیب دان صرف باری تعالیٰ دے - قانون دے چہ څوک د توحید مسئلہ عقیدۃً اووائی نو باری تعالیٰ پے خوشحالہ شی - او دکچا نہ چہ باری تعالیٰ خوشحالہ شی نو خود هغہ محفوظ شی د بلیات نہ پہ دغہ شکل بہ محفوظ وی د تکالیف د الاخرت نہ او مشرک بہ خالد ا پہ جهنم کښے پروت وی - د توحید نہ محروم د جنت نہ محروم دی -

او د توحید نہ چہ محروم نہ وی نو د جنت نہ هم محروم نہ دی (رغہیب)

ختم شو سورۃ طلاق بفضلہ تعالیٰ

توبوا الخ ۸ چه خوش گفت مسکین کوتاه دست - که شب توبه کرد و سحر گاه شکست -
اگر توبه بخشد تا بماند درست - ۷۶ که بنیاد ما بے ثبات است وسست -

بسم الله الرحمٰن الرحيم

۶۶- سُوْرَةِ تَحْرِيْم مَدَنِيْ دَے - ۱۰۷

بعد الحجرات و قبل التغا بن دے۔

ربط | مسئله انفاق وجها د -

خلاصه | خطاب دے بنی علیه الصلوٰة والسلام ته چه خپل اهل دَخلاف دَرضادَ باری تعالیٰ نه منع کړه -

بل خطاب دے مؤمنانو ته چه ځان او اهل دَ اور نه بچ کړے ئ پس دے شان سره چه انفاق او جهاد فی سبیل الله کوے ئ۔
دَ پیغمبر نسب منجی نه دے نو په هغه اعتماد مه کوے ئ۔ او دَ کافر نسب مهلك نه دے - بلکه مدار دَ نجات په ایمان او عمل صالحه دے او مدار دَ هلاکت په کفر دے -

یاایهاالنبی لم تحرم الخ - ۱- بنی علیه الصلوٰة والسلام په ځان ماریه قطبیةؓ حرامه کړے وه - یا دَ زینبؓ کبین ئ پځان حرام کړے وه - دَ بعض بیبیانوؓ دَ خوشحالولو دَ پاره نو باری تعالیٰ دا حکم نازل کړه- یا ایها الذین امنوا الخ - ۸ - توبوا الی الله توبة نصوحا -
توبه دَ صافی زړه - (بیت)(معارف)

توبه برلب سبحه برکف دل پرازذوق گناه — معصیت راخنده می آید زاستغفار ما

توبه - دَ ماضی گناه نه ندامت - دَ حال گناه نه واپسی - دَ استقبالی نه عزم دَ نه کولو - او په حقوق دَ عبادو کښے سره دَ دینه حق دَ عید ورکول -
دَ نصوحا قصه دَ قرآن نه معلومیږی دَ لے موبږه ئ تصدیق او تکذیب نه کوو- قالؐ ان الله یبسط یده باللیل لیتوب مسیئ النهار ویبسط یده بالنهار لیتوب مسیئ اللیل - وکانت من القٰنتین - ۱۲ - په دے کښے تغلیب دے دَ ذکر په انثیٰ - ختم شو تحریم بفضله تعالیٰ -

بسم اللہ الرحمن الرحیم

"سورۃ ملک مکی دہ"

بعد الطور وقبل الحاقۃ دے

ربط دَ جہاد او انفاق نہ بعد مسئلہ توحید۔

خلاصہ درے[۳] دلائل عام۔ اتہ[۸] دلائل خاص۔ دوہ طریقے دَ تبلیغ باقی تبعی مضامین دی۔

قال علیہ الصلوۃ والسلام ان سورۃ فی القرآن ثلاثین آیۃ شفعت لصاحبہا حتی غفر لہ (تبارک)۔ (ترمذی)

قال علیہ الصلوۃ والسلام وددت انہا فی قلب کل انسان من امتی

قال علیہ الصلوۃ والسلام ھی المنجیہ تنجیہ من عذاب القبر (الترمذی وقال حدیث غریب)

الا یعلم من خلق ۔۱۴۔ دَ علم حضوری درے[۳] درجے دی

(۱) عینیت (۲) نعتیت (۳) علیت ۔ نو علم دَ باری تعالیٰ پہ ذات خپل او پہ صفاتو خپلو او پہ ممکناتو بانِ حضوری دے۔

افمن یمشی الخ ۔۲۲۔ پہ دے کښے دَ مشرک او دَ موحد مقابلہ دہ۔

ختم شو سورۃ ملک بفضلہ تعالیٰ

وقالوا لو کنا (الخ) ہرکس کہ نداند وبداند کہ نداند ۔ در جہل بسیط است عنقریب کہ بداند

ہرکس کہ نداند ونداند کہ نداند ۔ در جہل مرکب ابد الدھر بماند

تام سرے چہ خپل عقل ئے وی او بل نہ تپوس ھم کوی ۔ نیم سرے چہ خپل عقل دھغہ نہ وی او دبل ھم نہ منی ۔ نیم سرے چہ خپل عقل ئے وی او دبل نہ اوری یا دبل اوری او خپل عقل ئے نہ وی ۔ (تصوف)

لہ پہ دے سورۃ کښے اعادہ دہ دَ نفی دَ شرک فی البرکۃ چہ دا مسئلہ دَ فرقان دہ پہ قرآن کښے څلور لوئے مسئلے دی۔ (۱) نفی دَ شرک فی التصرف۔ (۲) نفی دَ شرک فی الشفاعۃ۔ (۳) نفی دَ شرک فی البرکۃ۔ (۴) نفی دَ شفیع قہری فی البرکۃ ۱۲ ۱۲ ۱۲ ۱۲

(۱) دَ سورۃ بقرۃ نہ۔ (۲) دَ سورۃ یونس نہ۔ (۳) دَ فرقان نہ۔ (۴) دَ شوریٰ نہ۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۶۸- سُوْرَۃِ قَلَمْ مَکِّیْ دَہٗ ۲-

****

بعد العلق و قبل المزمل دے

ربط | دَ مسئلے دَ توحید پہ رسولو کښے نرمی مه کوه " ودوا لو تدهن فیدهنون -۹-

خلاصه | پہ ابتداء او انتها کښے زجر برائے مشرکین او تسلی برائے حضور ﷺ او پہ درمیان کښے دَ تخویف دنیوی یو واقعه -

وانک لعلیٰ خلق عظیم -۴- (۱) لوئے خوئی دَ نبی ﷺ عمل بالقرآن دے (۲) الجود بالکونین والتوجه الی خالقهما - یعنی دواړه جهانه پریخودل او توجه صرف خالق ته لرل - (بیت) (از قصص اکابر)

ای که قیمت خود بهر دو عالم گفته ای | نرخ بالا کن که ارزان هنوز

الجود - افادة ماینبغی لمن ینبغی لا لعوض وغرض (نور الانوار)

المفتون -۶- الفتنة - حلاف - ډیر قسم خوړونکے - مهین - ذلیل -

مشاء بنمیم -۱۱- څوک چه تا ته خبرے رَسَوی نو دے ستا خبرے هم بل ته رَسَوی (حسن بصری)

دَ چغلی کونکی نه او ریدونکے ډیر ناکاره دے (مصعب ابن زبیر)

نبی ﷺ فرمائی چه چغلی کونکے حلالی نه دے - (کیمیائے سعادت)

سنسمه علی الخرطوم -۱۶- مخالفین وائی چه ایمان مثل څانګ شرمول دی - نو باری تعالی فرمائی زه به دا مخالف او شرموم - تخصیص ئے پہ شان نزول پورے غلطی ده -

انا بلونٰهم کما بلونا الخ -۱۷- یو سړے وه هغه به دَ خپل باغ فصل دَرے[۳] حصے کاوه - یوه[۱] حصه دَ مساکین - بله[۲] دَ نوکرانو -

قصہ غلام سارق ناقبہ نخی. منام مشکوۃ ص۱۶۵ مشکوۃ ص۱۶۵

(۳) او بله د خپل کور د پاره وه - او پنځه (۵) ځامن ئې وُه چه پلار ئې مړ شو نو ځامنو ئې او وے چه د فقیرانو حصه ویسته غلط دی نو باغ ئې هلاک شو (شاه عبد القادرؒ)

ولا یستثنون - ۱۸ - (۱) نه ئې ویسته حصه د مساکین (جامع البیان)

(۲) نه ئې واپس کاوه خیال خپل د حرمان د مساکین نه (جمل)

(۳) انشاء الله تعالیٰ ئې او نه وے - (عام) (۴) نه ئې ممتاز کاوه باری تعالیٰ په حاجت روائی کښے - تائیدات - ۲۸ - ۲۹ - ۳۱ - ۳۲ - (شیخؒ)

یوم یکشف عن ساق - ۴۲ - (۱) دا کنایه وه د شدت نه ځکه کله چه په انسان تکلیف راشی او تختی نو پنډلئ بربنډے کړی - (شیخؒ) (۲) یا کله چه د او بنے بچے نه پیدا کیږی نو طبیب لاس کیږدے ته بوزی او د بچی پنډئ اونیسی او چه کله بنکاره شی نو ماضرین چغے کړی کشفت الساق (مولوی عبد الغفور صاحبؒ) الساق بلغة السریانیه هوالجد ضد الهزل (ابریزص۲۱۳)

چه ورځ د قیامت شی نو هرامت به خپل معبود سره دوزخ ته لاړ شی او د امت موحدین به پاتے شی سره د ځیکانو او بدانو نه نو باری تعالیٰ به ورته او وائی چه د څه انتظار کوئ نو دوی به او وائی چه مونږه خپل مولی ته انتظار کوو نو کشف د ساق به اوشی دا یو خاص نور دے نو مخلصین به سجده او کړی او د منافقانو شانه به یوه تخته شی (مشکوٰۃ ص۴۸۳)

لیزلقونك بابصارهم الخ - ۵۱ - دا آیات د نظر د پاره هم دے - (۲) د وه توجیه دی - (۱) نظر بازی کوی په تا باندے (۲) یا تیز تیز تاته گوری چه ته ویرېږے او بیان بس کړے - نو چه په کتو تیز وسره او نه شی نو کنځل شروع کړی -

ختم شو سورة قلم بفضله تعالیٰ

۲۱ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

وَ هُوَ مَكْظُومٌ (۴۸) كظم حفظه یے تر اوے ته وائی چه پکښے خاموش وی ۱۲ - معارف، مثنوی (ص۱۳۶)

فاصبر لحكم ربك و لا تكن كصاحب الحوت اذ نادى وهو مكظوم (۴۸) قال ابن عباسؓ نهاه ان يتشبه بصاحب الحوت حيث لم يصبر صبرا ولى العزم فلا يرد ان النداء محمود فكيف ينهاه ان يكون مثله، حاصل الجواب ان النهى اذا توجه الى الكلام المقيد فيرد النهى على القيد ۱۲ مائده ع۱۱

بسم اللہ الرحمن الرحیم

۶۹ - سورۃ حاقہ مکی دہ - ۸۰

****

بعد الملک و قبل المعارج دے

ربط	رشتینی عذاب راځی په هغه چا چه دامسئله نه منی -
خلاصه	په ابتداکښے د تخویف دنیوی پنځه نوعے - په درمیان کښے تخویف اخروی وبشارت وزجر - په آخر کښے

مسئله د توحید -

وما ادراك الخ -۳- قال ابن عیینة ماکان فی القرآن وما ادراك فقد اعلمه وما قال وما یدریك فانه لم یعلمه (بخاری ۷۴۰ ص)

ثمنیة -۱۷- اته فرښتے مراد دی - یا اته صفه د فرښتو - او اته فرښتے په شکل د پسا نو دی چه پنځه سوه کاله مسافت د ښکر دے (مشکوۃ ص ۵۰۹)

هاؤم اقرءوکتابیه -۱۹- (۱) ان اعملت الثانی اضمرت الفاعل فی الاول وحذفت المفعول ان استغنی عنه (بصری)

(۲) وان اعملت الاول اضمرت الفاعل فی الثانی والمفعول علی المختار (کوفی) (کافیه) نو مذهب د بصری بهتر دے ځکه په مذهب د کوفی حمل د قرآن راځی په غیر مختار باندے - (رشیح)

انی ظننت الخ -۲۰- (۱) په دنیا کښے ما خیال وه د دے حساب (۲) یا د اشیاء د افهرست به ضرور ما ته ملاؤ شی -

فی عیشة راضیة -۲۱- (۱) اسناد د راضیه راغلے دے غیر ما هو له ته چه عیش دے نو مجاز عقلی شو - (۲) یا راضیه صیغه د نسبت ده یعنی ذوارضا - لکه تامر (اے صاحب د تمر) او لابن نو حقیقت عقلی شو - (۳) یا عیش مشابه شو د انسان سره نو استعاره بالکنایه شوه -

فما منکم من احد عنه حاجزین (۴۷) ترکیب من احد اسم ما ومن زائدہ حاجزین خبرہ وجمع علی معنی احد ۱۲ (راسلام ص۴۹۹)

اورضائی بتول ورسره استعاره تخییله شوه (بلاغت)

ثم فی سلسلة ذرعها الخ - ۳۲ - قال علیه الصلوة والسلام لوان رصاصة مثل هذه (الجمجمة) ارسلت من السماء الی الارض وهی مسیرة خمس مائة سنة لبلغت الارض قبل اللیل ولو انها ارسلت من رأس السلسلة لسارت اربعین

31 خریفا اللیل والنهار قبل ان تبلغ اصلها (ترمذی)

فلا أقسم بما تبصرون الخ - ۳۸ - یعنی ډیر اشیاء دی او تاسو ئے نه وینئ او وجود د حغو مَنئ نو په دغه شکل د قرآن نزول من السماء اګر که تاسو نه دے لیدلے بیا هم شته -

وَ لو تقوّل علینا بعض الاقاویل الخ - ۴۴ - په تقدیر د نبوّة سره که په الله تعالیٰ باندې یو نبی بفرض محال دروغ و تړی نو دغه ته سزا ده - بخلاف د هغه نه چه هغه نبی نه وی ځان ئے په زوره نبی کړے دے - سره له دینه مرزا غلام محمّد ملعون سره دغه کار وَعذاب شوے دے -

فسبح باسم ربّك العظیم - ۵۲ - هرشے پاکول جدا دی - د باری تعالیٰ د نوم پاکول دا دی چه د هغه د نوم سره د چا نوم مساوی نه شی - لکه چه د باری تعالیٰ د ذات سره د چا ذات برابر نه دے - اللهم اغفر لشیوخنا -

ختم شو سورة حاقه بفضله تعالیٰ

۲۲ – ۸ – ۱۴۰۱ھ

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

سورۃ معارج مکی دہ - ۷۹

بعد الحاقۃ و قبل النباء دے

ربط منی نہ دا مسئلہ او بے ځایہ اعتراض نہ کوی -

خلاصہ ابتدا او انتہا کښے زجرونہ برائے منکرین او پہ درمیان کښے تسلی برائے نبی کریم صلے اللہ علیہ وسلم و تخویف اخروی

و امورد فیہ عذاب -

فی یوم کان مقدارہ - الخ - ۴ - (۱) ای یقع العذاب بہم فی یوم القیمۃ رجلا لین)

(۲) یا متعلق دے پہ تعرج پورے یعنی اے پاکلانو کہ دومرہ لوئے بادشاہ عذاب غواړے - چہ کہ ھغہ مخلوق جبریل علیہ السلام دَ پنځوس زروکالو مسافت پہ یوہ ورځ کښے ختموی نو اعتراض وارد نہ شو چہ دَ قیامت ورځ خوزرکالہ دہ چہ جواب اوکی چہ (۱) تعین دَ عدد مقصود نہ دے - یا تفاوت پہ اعتبار دَ کافرانو سرہ دے - رشیخ)

صبرا جمیلا - ۵ - چہ زړہ ئے دَ جوش دَ انتقام نہ لبریز نہ وی او دَ صبر قبیح نہ انتقام بہتر دے -

نزاعۃ للشوی - ۱۶ - سونکی دی خرمنے دَ اطرافو لرہ چہ لا سو اوچے دی -

ان الانسان خلق ھلوعا - ۱۹ - الھلع سرعۃ الجزع عند مس المکروہ وسرعۃ المنع عند مس الخیر (مطول)

اذا مسہ الخ - ۲۱ - تفسیر دَ ھلوعا دے -

انا خلقنھم مما یعلمون - ۳۹ - نطفہ دہ یا ھلوعا دے - لکہ خلق الانسان من عجل - یعنی دے ځائے کمزورے کمال بہ ورتہ

لا یسئل حمیم حمیما - ۱۰ یعنی یو بل بہ دینی بنو لہ پہ نشی کولے دا حال دَ کفارو دے او مسلمانان بہ د یو بل نیز امداد کوی - تائید الاخلاء یومئذ بعضھم لبعض عدو الا المتقین - زخرف ۶۷

حاصلیږی په تقوی سره۔

فلا أقسم - ۴۰ - لا زائد دے۔

وما نحن بمسبوقین - ۴۱ - شی یو (لدینه) عاجز۔

سراعا - ۴۳ - مسرعین۔

الی نصب یوفضون - ۴۳ - منډه ے وهی۔

ختم شو سورة معارج بفضله تعالی

۲۲ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

مرا ایک کھیل خلقت نے بنا یا تماشے کو و لکن بھی نہ آیا

31

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

(۷۱) سُوْرَۃِ نُوْح مَکِّی دَے (۷۱)

بعد الطل و قبل ابراهیم دے

ربط: نوح علیہ السلام دَ دے مسئلے دَ یارہ نهه نیم ۹۵۰ سوه کاله تبلیغ کړے دے۔

خلاصه: دلیل نقلی دَ نوح علیه السلام نه۔ او دَ ده په ضمن کښې دَ لا ئل عقلیه بر دعوٰیٔ او۔ په آخر کښې تخویف دنیوی۔

ان انذر۔ ۱۔ تفسیر دَ ارسال دے۔ محکه په ارسال کښې معنی دَ قول ده۔

من ذنوبکم ۔ ۴۔ مِن زاید دے په رائے دَ اخفش دے نه شرط کوی په من زائده کښې تقدم دَ نفی او نه کون دَ مدخول نکره۔ او څوک چه دا شروط لږه وی نو هغه دے مِن تہ په معنی دَ عن وائی (صاوی)

کبارا ۔ ۲۲۔ کبار صحیح عربی ده دَ وجے دَ هغه بوچا نه چه هغه اوو دے "ان هٰذا لشیٔ عجاب" "وانّ شیخ کبار" کله چه اصحابو بار بار کینا وه او یا څاوه۔

وقالوا لا تذرن آلهتکم الخ ۲۳۔ عن ابن عباسؓ صارت الاوثان التی کانت فی قوم نوح فی العرب بعد۔ اما ود (۱) فکانت لکلب بدومة الجندل۔ واما السواع (۲) فکانت لهذیل۔ واما یغوث (۳) فکانت لمراد ثم لبنی غطیف بالجرف عند السبا۔ واما یعوق (۴) فکانت لهمدان۔ واما نسر (۵) فکانت لحمیر لآل ذی کلاع (ابن کثیر ص ۴۲۶ ج ۴)

قال عروة ابن زبیرؓ انه کان لآدم خمس بنین ود ا نح دَ کا نوا عبادا (صاوی)

اسماء رجال الصّلحین من قوم نوح علیہ السلام لما ھلکوا اوحی الشیطٰن الی قومھم ان انصبوا الی مجالسھم التی کانوا یجلسون انصابا وسموھم باسمآئھم ففعلوا فلم تعبد فلما ھلکوا اولٰئك ونسخ العلم عبد (بخاری ج ۲: ص۷۳۲)

وَدًّا دَ محبت. وسری شکل دے هندوان ورته برهما وائی -

سواع حصاره وَلوته وائی دَ بقائے عالم بت دَ ښځے شکل دے هندوان ورته بشن وائی -

یغوث - دَ غوث نه مشتق دے دَ حاجت پوره کولو بت دَ آس شکل دے چه زر رارسی دائی ته په زعم دَ دوی کښے هندوان ورته دیوتا وائی -

یعوق - دَ عوق نه مشتق دے په معنیٰ دَ دفعه کولو د لوے دَ دشمن دَ دفع کولو دَ پاره دے دَ منزری شکل دے هندوان ورته شیوجی وائی -

نسر - دَ اوږدَ وَ لو دَ عمر بُت دَ خره شکل دے (التبیان)

انك ان تذرھم الخ - ۲۷ - (۱) په تجربے سره ورته داخبره معلومه شوے وه - (۲) یا په دے قول دَ باری تعالیٰ سره - چه اِنّهٗ لن یؤمن من قومك الخ (هود: ۳۶) (تفسیر کبیر)

ولا تزد الظّٰلمین - شیئًا - اِلّا تبارا - ۲۸ - استثنا مفرغ ده -

ختم شو سورة نوح بفضله تعالیٰ

۲۳ - ۸ - ۱۴۰۱ ھ

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

۷۲- سُوْرَۃِ جنّ مکّی دہ - ۲۸

بعد الاعراف و قبل یٰسٓ دے

ربط	جنّاتو دا مسئلہ تسلیم کڑہ -
خلاصہ	دلیل نقلی تفصیلی دَ جنّات نہ - چہ جنّات دا دعوای تسلیم کڑہ او خپل قوم تہ ئے تبلیغ او کڑہ - پہ درمیان

کښے التفات دے بسوئے اھلِ مکّہ چہ کہ تاسو دا دعوای تسلیم کڑہ نو بیا تاسو بہ باری تعالیٰ قسم قسم مهربانئ وکڑی پہ آخر کښے خلاصہ قرآن دہ چہ حاجات صرف دَ باری تعالیٰ نہ غواڑئ -

فائدہ:- دَ سورۃ مُلک نہ ترسورۃ جنّ پورے یو سورۃ گنڑلے کیږی موضوع ئے توحید دے -

وَ اَنَّہ تعالیٰ جدّ ربّنا الخ - ۳ - کہ نقل شی مقولہ بعینہ نو اِنَّ مکسور دے - ورنہ مفتوح دے - (رضی)

انّہ کان رجال من الانس الخ - ۶ - کلہ چہ بہ دوی پہ یو میدان کښے شپہ کڑہ نو دوی بہ اووے "اعوذ بسیّد ھذا الوادی من سفھاء قومہ" فقالو تکبرا سدنا الجن والانس (خازن)

وانا لا ندری اشرّ ارید بمن الخ - ۱۰ - (۱) مونږ نہ پوهیږو چہ دا بهتر نظام بہ دَ خلقو دَ خیر سبب شی چہ اوئے منی اویا دَ شر چہ اوئے نہ منی -

(۲) مونږه مخکښے نہ پوهید و چہ دا نظام دَ خیر دے یا دَ شر - اوس خو پوهہ شو چہ بهتر نظام دے -

(۳) او دا توجیہ غلط دہ چہ اوس دَ دے نظام خیریت یا شر والے

مونږ ته معلوم نه دے۔

واما القاسطون الخ۔ ۱۵۔ واللہ قادر ان یعذب النار بالنار۔ (خازن)

کادوا۔ الخ۔ ۱۹۔ مؤمنان د محبت د وجے او کافران د مخالفت د وجے
په نبی علیه الصلوٰة والسلام باندې راپنډ کیده۔ قانون دے چه څومره
مخالف زیاده شی نو موافق به زیاده کیږی۔

قل لا املک لکم ضرا و لا رشدا۔ ۲۱۔ د ضر سره نفع۔ او د رشدا
سره گمراهی محذوفه ده۔ دا صنعت الاحتباک دے۔

الا بلاغا من الله۔ ۲۳۔ معلومه شوه چه حضور علیه السلام
وسیله ده په امور تشریعیه کښے۔ نه په امور تکوینیه کښے (ابن تیمیه)

عالم الغیب فلا یظهر علی غیبه احدا الخ۔ ۲۶۔ یعنی رسول لره نو
باری تعالیٰ بعض علم د غیبوبات ورکوی چه هغه مبادی د رسالت وی لکه
معجزه یا احکام او ارکان رسالت دی۔ لکه تکالیف شرعیه یا بیان
د صحت د اعمال یا فساد د اعمال یا بیان د سزا و جزا د اعمالو په آخرت
کښے او بیان د قیام قیامت د مذکورو شی او هر چه تعین د قیام
د ساعت دے نو دا باری تعالیٰ چا ته نه ښائی۔ (ابوسعود ص ۲۰۳ ج ۵)

تهانوی صاحب فرمائی که علم د تعین د وخت د قیامت نه وی
نو پر واښتته دا علوم د رسالت نه دی۔ او کوم چه علوم د
رسالت دی په هغے کښے احتمال د غلطئ نشته۔

په دے مقام کښے نعیم الدین سخت دروغ ویلیدی چه نبی علیه
السلام لره باری تعالیٰ د تمام اشیاؤ علم ورکړے دے۔

ختم شو سورة جن بفضله تعالیٰ

۲۴ — ۸ — ۱۴۰۱ھ

لیعلم ان قد ابلغوا رسالٰت ربهم و احاط بما لدیهم و احصی کل شئ عددا (۲۸)
دا انتظام د اد که د چه ښکاره کړی خلقو ته چه رسولے دی دے پیغمبرانو پیغامونه د رب خپل یعنی د دوی پکښے خته نه ده رغلی وے کړی او نه پکښے شیطان غلطی اچولے ده ځکه چه محکښے روستو ترینه څوکیدار دی د حفاظت او وحال دا چه باری تعالیٰ ته هر څه معلوم دی الخ (از تسهیل وغیره)

انه لا املک لکم ضرا ولا نفعا ولا رشدا اولا ضلالا ۱۲

الله تعالیٰ نے آپکو تمام اشیاء کے علوم عطا فرمائے جیسا کہ معتبر احادیث سے ثابت ہے۔ (نعوذ باللہ منہ)

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

۷۳- سُورَةِ مُزَمِّلْ مَکِّیْ دَہ - ۳

بعد القلم و قبل المدثر دے۔

ربط دَ مسئلے دَ توحید نہ بعد مسئلۂ تلاوت چہ سبب دَ مضبوطۍ دے پہ توحید با ندِ۔

خلاصہ پہ ابتدا کښے مسئلہ تلاوت دَ توحید پہ درمیان کښے تسلی و تخویف دنیوی واخروی و اعادۂ مسئلہ تلاوت. پہ آخیر کښے مسئلہ انفاق -

لہ پہ نفی دَ شرک فی التصرف دہ او فی الشفاعۃ او فی البرکۃ دہ ۱۳

یا ایھا المزمل الخ - ا- کفارو دَ نبی علیہ الصلوۃ والسلام پہ سر با ندِ قسم قسم خبرے ا دکرے چہ شاعر دے یا کاھن دے وغیرہ - نو نبی علیہ الصلوۃ والسلام غمجن شو او پہ کمبل کښے ځملاست نو باری تعالیٰ ورتہ دَ محبت پہ لهجہ او فرمایل - چہ یا ایھا المزمل الخ - یعنی دَ دے غم علاج دادے چہ عبادت کوہ نو غم بہ دے اسان شی - پہ دے ایات کښے اشکال دے -

(۱) اے کمبل اغوستونکیہ قیام کوہ دَ شپے مگر بعضے تہ نہ آرام کوہ یعنی نیمہ شپہ یا کم دَ نیمے نہ - یا زیات دَ نیمے نہ آرام کوہ - نو دَ دے تخیرہ ورکړے شو پہ ارام کښے او تخیر دَ قیام تے معلوم شو ضمنا - او مراد دَ قلیل نہ کم دَ کل نہ وی - نو اعتراض وارد نہ شو چہ قلیل خو کم دَ نصف تہ وائی - نو نصفہ الخ تفسیر صحیح نہ شو -

(۲) نصفہ - بدل دے دَ لیل نہ - او الا قلیلا استثنا مقدمہ دہ دَ نصفہ نہ اَوْ اَوْ انقص منہ اعادہ برائے تخیر دہ - نو اعتراض وارد نہ شو دَ تکرار (مدارک)

نو پہ دے کښې دوہ تخیره شو پہ قیام کښې -

(۳) یا نصفہ کښې تقطیع دہ یعنی قُمْ نصفہ (خازن) نو پہ دې کښې درې تخیره دی پہ قیام کښې -

(۴) یا قیام کوہ هرہ شپہ الا قلیلا یعنی کہ یوہ شپہ قیام نہ کوے د وجې د سفر یا د مرض نہ نو پروا نشتے او چہ قیام کوے نو نصفہ الخ (شاہ ولی اللہؒ)

وتبتل الیه تبتیلا - ۸ - غوخ شہ د ټولو خلقو نہ جدا شوے

(بیت) (ملفوظات مدنی)

بابا رشتہ سب سے توڑ　　بابا رشتہ حق سے جوڑ

(بیت)

اتخذ اللیل جملا　　تدرک الآمال بِمَلا

(بیت)

بقدر الکد تعطی ماتروم　　فمن رام العلیٰ لیلا یقوم

اولی النعمۃ - ۱۲ - النَّعمۃ معنی د انعام متعدی دے -

النَّعمۃ - معنی د سرور لازمی دے -

منفطر به - ۱۸ - ای فیه -

ختم شو سورۃ مزمل بفضلہ تعالیٰ

۲۴ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

۵ مراتب د دعوت (۱) قبل الدعوت یا یها المزمل قم اللیل (مزمل ۱:۱) (۲) فی الدعوت یا یها المدثر قم فانذر وربک فکبر (مدثر ۱، ۲) (۳) بعد الدعوت فاذا فرغت فانصب والی ربک فارغب (الم نشرح ۷، ۸) (۴) اجتهاد کامل جاهدوا فی اللہ حق جهاده (حج ۸) (۵) التوکل - واعتصموا بحبل اللہ جمیعا (حج ۸)

۱۳　۱۴　۱۲

یوما یجعل الخ ۱۷ مجاز عقلی دے چہ اسناد شوے دے غیر ما هو له تہ یعنی زمان تہ لکہ اشاب الصغیر وافنی الکبیر کر الغداۃ و مر العشی.

مهجورا ۱۰ - چہ زړہ د جوش د انتقام نہ لب ریز شوی .

فاقرؤا الخ ۲۰ کمال د صلوۃ لمن لم یقرء

بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم

۴۔ سُورَۃِ مُدَثِّر مَکِّی دَہ۔۴

بعد المزمل وقبل الفاتحہ دے۔

ربط دَ تلاوت نہ بعد امر بالتبلیغ دے۔

خلاصہ امر بالتبلیغ۔ تلقین اولوا العزمی۔ باقی زجرونہ براے منکران۔ پہ درمیان کښې احوالِ قیامت۔

فائدہ:۔ سورۂ مزمل ومدثر دَ مضمون پہ اعتبار سرہ یو دی۔

یاایها المدثر الخ۔۱۔ ایها الصارف اذی الکفار عن نفسك بالدثار قم واشتغل بالانذار وان اذاک الفجار (مدارک)

فائدہ:۔ ظهار۔ لیاسہ جامہ۔ شعار۔ لاندے جامہ۔ دِثار۔ درمیانہ جامہ۔

لا تبقی ولا تذر۔ ۲۸۔ نہ ئے پاتے کوی او نہ ئے پریدی پہ دغہ حال۔ یعنی پہ جهنم کښې دوہ طاقتہ(۱) یو دَ سَولو(۲) بل بیا تو کولو بخلاف دَ اُور دَ دُنیا نہ چہ هغہ صرف سوَل کوی۔

وجعلنا اصحب۔ الخ۔ ۳۱۔ جواب دَ یو کافر چہ هغہ او وے اتلسی(۱۸) پہ ما شوے۔

قالوا لم نک الخ۔ ۴۳۔ امام شافعی صاحبؒ فرمائی چہ کفار مخاطب پہ احکامو شرعیو سرہ دی نو پہ ترک دَ احکام بہ هم دوی معذب کیږی دَ دے ایات دَ وجے نہ۔

امام صاحبؒ فرمائی چہ کفار مخاطب صرف پہ ایمان سرہ دی ځکہ چہ نبی علیہ الصلوۃ والسلام معاذ صاحبؓ تہ اوفرمایل فادعهم الی شهادۃ ان لا الہ الا اللہ فانهم اطاعوک فاعلم ان اللہ فرض علیهم خمس صلوۃ۔

لہ چہ دَ خدائے تعالی لوئی بیانوی او نفی دَ شرک کوی ۴۰

۴۲ ۴۳ اقرأ سے آپ نبی بن گئے اور یا ایها المدثر سے رسول بن گئے تین ماہ بعد نازل ہوا ہے (علامہ برزنجی تاریخ اسلام ص ۲۸)

مولانا بحرالعلوم صاحب وَدے ایات نہ جواب کوی چہ فرضی نماز خو نہ شی اَغستی ځکہ چہ سورۃ مکّی دے او دَ نفلی نماز پہ ترک باندې خو عذاب نشتے نو ذکر دَ عدم دَ صلوٰۃ وغیرہ دے او مراد تے نہ کفر دے ځکہ ترک دَ صلوۃ دَ کفر سرہ لازم دے۔ نو ذکر دَ لازم او مراد تے نہ ملزوم دے نو بیا زمرسل شو (قمرالاقمار)

فرت من قسورۃ -۵۱- دَ مُنْذَری نہ یا دَ معمولی اواز نہ -

کلا- ۵۳- واسے ارادہ نہ وہ پکار- نو دا کلا ردعیہ دے-

کلا انہ- ۵۴ - دا کلا ردعیہ او پہ معنی دَ حقًا دوارہ کیدے شی-

ھو اھل التقوی واھل المغفرۃ - ۵۶- نبی علیہ الصلوۃ والسلام دلتہ پہ طور دَ حاشی منھی فرمائی "قال ربکم عز وجل انا اھل ان اتقی فلا یشرک بی شئ فاذا اتقانی العبد فانا اھل ان اغفر لہ (عثمانی)

دا ډیر دَ رجا فرمان دے اللہ تعالیٰ دِ دارِجا او خوف دَعوا قب دَ اعمالو نہ ټولو تہ نصیب کړی (امین)۔

یا اللہ مشرکان نہ یو۔ نور دَ بد واعمالو خزائن یو، ولے تہ غفور رحیم یے یا اللہ ستا دَ مغفرت نہ مورِجا دہ -

بضاعت نیاوردم الا امید خدایا زعفوم مکن ناامید

ختم شو سورۃ مدثر بفضلہ تعالیٰ

۲۵ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

۷۵- سُوْرَۃِ قِیَامَۃ مکی دہ - ۳۱

بعد القارعۃ و قبل الھمزۃ دے

عن ابراھیم قال قال علقمۃ کرأت القرآن فی سنتین فقال الحارث القرآن ھین والوحی اشد۔ (مسلم)

ربط دَ امر بالتبلیغ نہ بعد مسئلہ قیامت تا سورۃ الاعلیٰ پہ مختلفو عنوانا نو سرہ - یعنی کہ نہ منئ نو قیامۃ راروا ن دے - لیکن چونکہ دَ قرآن محوری مسئلہ توحید دے نو توحید بہ هم کلہ کلہ بیا نیژی -

خلاصہ پہ ابتدا کښې دعوائے قیامت دَ پارہ شواهد و زجر- پہ درمیان کښې تخویف و بشارت و تسلّی - پہ آخر کښې اعادۂ دعوای -

لا تحرک بہ لسانك الخ - ۱۶ - (۱) چہ انسان دَ هغۂ پہ عمل خبر دَ لے شی پہ قیامت کښې نو قرآن ستا پہ سینہ کښې هم جمع کولے شی غم مہ کوہ - (حضرت صاحبؒ)

(۲) چہ دَ انسان هډوکی جمع کولے شی نو قرآن ستا پہ سینہ کښې هم جمع کولے شی (شبلی نعمانی)

(۳) چہ قرآن ستا پہ سینہ کښې جمع کولے شی نو انسان پس دَ مرګہ جوړولے کولے شی (عثمانی)

(۴) پہ دے آیات کښې بیان دَ مسارعت دے ینکئ تہ او مخکښې بیان دَ اعراض وہ (جلالین)

نو دا اعتراض دَ روافض ختم شو چہ سنیانو دَ قرآن نہ بعض اجزاء حذف کړی دی چہ هغہ څمو نږہ دَ مذهب دلائل وہ - او پہ دے حذف دلالت کوی عدم ارتباط دَ قرآن -

الیٰ ربھا ناظرۃ - ۲۳ - معتزلہ وائی چہ انتظار بہ کوی ثواب دَ رب جؒ

خپل ته اهل سنت والجماعت وائی چه کوری به رب خپل ته۔ یقال نظرت فلانا ای انتظرته۔ تائید: انظرونا نقتبس من نورکم (حدید ۱۳) نظرت الیه ای بالعین۔ نظرت فیه ای تفکرت (خازن)

وقیل من راق -۲۷- او به وائی من حضر چه څوک دے مطلوب ستا نو هغه به او وائی د مونږ نه غواړم -(۲) او به ویلے شی چه او س څوک دے د مونږ نه (۳) او به ویلے شی چه څوک دے خیژونکے - ملائک د رحمت یا ملائک د عذاب - رَقِیَ خیژول - از سمع رقی د مول از ضرب -

والتفت الساق بالساق - ۲۹ - (۱) یو ځائے به شی پنډۍ د پنډۍ سره یعنی حرکت به ئے ختم شی -

(۲) یو ځائے به شی شدت د شدت سره - یو شدت د مفارقت د دُنیا یل شدت د ملاقات د آخرت -

یتمطیٰ - ۳۳ - په تکبر سره - سدیٰ - بے کار -

اَلَیس ذٰلک بقادرٍ علی ان یحیی الموتیٰ - ۴۰ - مستحب دا دہ چه دا او وائی (بلیٰ ونحن علی ذٰلک من الشٰهدین) یعنی چه تلاوت کوی نو دا ویل مستحب دی - او دا اعتقاد خو لازم دے په هر وخت نو چه مړی جو ندی کولے شی نو حاجات هم قبلولے شی نو ولے بیا د غیر الله نه طمع کوی - او حاجات ترے نه غواړی -

(اعاذنا الله تعالیٰ من الشرک الجلی والخفی آمین ثم آمین)

(ختم شو سورة قیٰمة بفضله تعالیٰ)

۲۵ - ۸ - ۱۴۰۱ ھ

بسم اللّٰه الرّحمٰن الرّحيم

سپاره - ۹
تاطعام دعوت
۲۰ د دعوۃ
چه مناداۃ
ونشي د لایکل
طلاعلک الآ
تق سرع -
مشکوۃ ط

۷۶- سُورَةِ دَهَر مَكِّي دَه - ۹۸

بعد الرّعد و قبل الرّحمٰن ده۔

خلاصه حصّه اوّل کښے عنوان برائے ثبوت قیمة - تخویف اخروی - بشارت - حصّه ثانی کښے تسلی - مسئله توحید - مختلف عنوانات دَ مسئلے دَ قیامتہ -

(۱) سورة قیامة - دَ لفظ دَ قیامت نه معلومیږی چه قیامت شته ورنه ولے به دا لفظ دَ خلقو په خولے کښے وه -

(۲) سورة دهر - انسان ته نهٔ وے او باری تعالیٰ پیدا کړے دَغسے به دے بیا پیدا کړی -

(۳) سورة مرسلات - په دنیا کښے عذاب ورکولے شی نو په قیامت کښے هم عذاب ورکولے شی (الم نهلك الاولین - ۱۶)

(۴) سورة نبا - په دنیا کښے نعم ورکولے شی - نو په آخرت کښے هم نعم ورکولے شی (الم نجعل الارض مهادا - ۶)

(۵) سورة نازعات - دَ نزعے په حال کښے په چا سختی او په چا نرمی کولے شی نو دغسے په قیامت کښے هم کولے شی (والنّزعٰت غرقا الخ کذلك یسلط علیكم الملئكة)

(۶) سورة عبس - سخته ورځ ده خلق به دَ یو بل نه تختی (یوم یفر المرء الخ ۳۴)

(۷) سورة تکویر - بیا هر نفس به خپل خپل ځائے دَ خپل عمل موافق معلوم کړی (علمت نفس ما احضرت - ۱۴)

(۸) سورة انفطار - بیا به دَ دغه ځائے نه غائب کیدے نه شی (وما هم عنها بغائبین - ۱۶)

(۹) سورۂ مطففین - خپل قوم بہ هم دغه دفتر نه شي خارجولے
دکتاب مرقوم - ۹)

(۱۰) سورۂ انشقاق - بیا به پتا سو مختلف احوال را شي (لترکبن طبقا
عن طبق - ۱۹)

(۱۱) سورۂ بروج - د قیامت په ورځ عذاب ډیر سخت دے (ان
بطش ربك لشدید - ۱۲)

(۱۲) سورۂ طارق - که بیا هم نه مني دا مسئله نو مات ئے پریږده -
(امهلهم رویدا - ۱۷)

اما شاکرا - الخ - ۳ - ای انا هدیناه السبیل لیکون اما شاکرا الخ
کقوله انا هدیناه السبیل فان شاء فلیکفر وان شاء فلیشکر (کبیر)

اسیرا - ۸ - المملوک - الغریم - المسجون - او زوجه (کبیر)

زمهریرا - ۱۳ - یخني - تمر - یعني جنت به د نمر نه او به د
سپوږمۍ نه رڼا وي - (کبیر)

انا نحن نزلنا - الخ - ۲۳ - یعني ثبوت د قیامت ستا د وجود نه هم
معلومیږي او قرآن هم دا مسئله کوي نو لهذا دا مسئله د قیامت
بیان نه وه او دا ثم نه مه پریږده - او د توحید مسئله چه مقصود دی
ده هم بیان نه وه - مسئله قیامت خو د توحید دپاره ده -

وما تشاؤن الخ - ۳۰ - یعني تا سو د یو کار اراده نه شئ کولے
ترڅو چه باري تعالی اراده نه وي کړي چه دا انسان به دا کار په
خپله اراده سره کوي -

والظلمین - ۳۱ - ای اهلک -

ختم شو سورة دهر بفضله تعـ

۲۵ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

ربیعہ ابن کعب
دانی د بل علیه
اسلام نه دے
د هغوی دکتر
نه د شپے او ورځے
سبحان ربی
الاعلی - ډیر
وخت او بیا
ډیر وخت
سبحان الله و
بحمده -
(مشکوٰة ص۸۳)

بسم الله الرحمن الرحيم

۷۷- سورة مرسلت مكي دے -۳۳-

بعد الهمزة وقبل قٓ دے -

خلاصه په ابتدا كښے شواهد بر دعوای - دلائل عقليه دی(۳) - په درميان كښے تخويف اخروی بشارت- په اخر كښے زجر-

والمرسلت عرفا - ۱- قسم دے په الوزه ولو شوو بادونو باندِ په نرمئ سره -

فالعصفت عصفا - ۲ - پس قسم دے په الوتونكو بادونو باندِ په سختئ سره -

طمست - ۸ - چه رڼا ئے ختم شي -

اقتت - ۱۱ - چه جمع كړے شي -

شمخت - ۲۷ - دنګ - بشوريه بخری -

اركعوا - ۴۸ - د الله تعالیٰ په طرف مائل شئ -

ختم شو مرسلت بفضله تعالیٰ

۲۶ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

۷۸- سورۃ نبا مکی دہ- ۴۰

****

بعدالمعارج وقبل النزعت دے

خلاصہ په ابتدا کښے زجر دلائل بر دعوی- په درمیان کښے تخویف اخروی- بشارت- په آخر کښے مسئلہ د توحید-

نبا- ۲- خبر ذو فائدۃ عظیمۃ-

کلا- ۴- دری ویشت (۲۳) واره په قرآن شریف کښے مذکور دے (تکملہ)

وهاجا- ۱۳- تحلید ونکے- **الفافا**- ۱۶- کڼور-

احقابا- ۲۳- جمع د حقب ډیر دے ډیر ے-

حدائق- ۳۲- جمع د حدیقۃ- (باغیچہ)

اترابا- ۳۳- همزولے- جمع د ترب-

حسابا- ۳۶- کثیرا من قولهم اعطانی فاحسبنی- ای اکثر علی حتی قلت حسبی حسبی-

وقال صوابا- ۳۸- یعنی د موحد په حق کښے به وینا کوی-

ختم شو سورۃ نبا بفضلہ تعالی

۲۷- ۸- ۱۴۰۱ھ

بسم الله الرحمن الرحيم

۷۹- سُورَةِ نٰزِعٰت مکی دہ - ۸۱

بعد النبا و قبل انفطار دے۔

خلاصہ په ابتدا کښې شواهد بر ثبوت دعویٰ - او د تخویف دنیوی نمونه - په درمیان کښې دلائل عقلیه برائے ثبوت قیامت او تخویف اخروی - و بشارت - او په آخر کښې شکوه -

غرقا -۱- په غوپے سره -

ان تزکی - ۱۸- بے د معجزے نه ایمان راوړے په خلاق

د - فتخشی - ۱۹- شه چه هغه ایمان دے پس د ظهور د

معجزے نه -

الا عشیۃ او ضحٰها - ۴۶ - (۱) یعنی عشیه کښې د ضحی مقدار

(۲) یا ضحی د مر هغه معلوم دے د عشی نه -

(۳) یا ضحی د عشی اضافت برائے ادنیٰ ملابست دے - ځکه

چه دا دواړه طرف فین د نهاردی - (عثمانی)

ختم شو سورۃ نزعت بفضله تعالی

۲۷ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

تلك اذا -۱۲- مونږه دغه جونه دپاره تیا ره نده کړه یا به دیو مکان چه برخلق وارثان شی ·

والا که مړه و باز گردیدے به بسرلے قبیله او پیوند - رد میراث سمت ترپوده؛ وارثان را زمرگ

خویش آوند - (سعدی)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۸۰- سُوْرَةِ عَبَسَ مَکِّیْ دَه - ۴۲

بعد النجم وقبل القدر دے

خلاصه په ابتدا کښې زجر برائے رسولِ کریم صلے الله علیه و سلّم او زجر برائے مشرکین - په درمیان کښې دلیل عقلی برائے ثبوت دعوی - په آخر کښې تخویف اخروی - او بشارت دے -

نبی علیه الصلوة والسلام غټانو د قریشو ته دعوة ورکوله نو عبد الله ابن مکتوم نابینا صحابی آواز اوکړو چه د فلانی آیات متعلق ما ته څۀ ارشاد اوفرمایه - نو نبی علیه الصلوة والسلام چین په جبین شو چه دے ولے صبر نۀ کوی نو باری تعالی اوفرمایل -

عبس الخ - ۱ - بیا به نبی علیه الصلوة والسلام هغه ته وے مرحبا بمن عاتبنی فیه ربی - [1]

حاصلِ سورة انسان ولے د قیامت نه انکار کوے خپل طعام ته نۀ گوری څنګه مونږ پیدا کوے دے - تا بیا پیدا کولے شم انسان څه غټ کار خپل وجود ته نۀ گوری دے داعی د مستعد نه تغافل مه کوه - او د غافل پروا مه ساته - قرآن صحیح د عزت کتاب دے -

ختم شو سورة عَبَسَ بفضله تعالی

۲۷ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

---

[1] وما یدریک لعله یزکی (۳) یزکی درجه د اجتبا ده او یذکّر درجه د هدایت ده تا ئیه الله یجتبی الیه من یشاء و یهدی الیه من ینیب - شوری (۱۳)

ثم اماته فاقبره (۲۱) عن ابی هریرة رض قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اسرعوا بالجنازة فان تک صالحة فخیر تقدمونها الیه وان تک سوا ذلک فشر تضعونه عن رقابکم، متفق علیه (مشکوة ص۱۴۴)

عن علی ان النبی علیه السلام قال یا علی ثلاث لا تاخرها الصلوة اذا اتت والجنازة اذا حضرت والایم اذا وجدت لها کفوًا (ترمذی بحواله مشکوة ص۶۱) قال ابوحنیفة اذا مات الانسان اول النهار فلا یقیلن الا فی قبره واذا مات آخر فلا یبیتن الا فی قبره، نیم ترجمه یه چیرته کتابونو کښې دی چه پس د جنازه ته کټ پورته کړی -

32

بسم الله الرحمن الرحيم

۸۱- سُوْرَةِ تَكْوِيْر مَكِّى دَه.

بعد اللهب و قبل الاعلیٰ ده

خلاصه	شپږ (۶) حالات د ابتدائے قیامت او شپږ (۶) حالات د حشر شواهد پر دعوٰی - دلیل وحیٔ -

کوّرت - ۱- بے نوره شی- انکدرت - ۳- خره شی-

سجرت - ۶- جوش اووَهی- کُشطت - ۱۱- سپین شی-

خُنّس - ۱۵- واپس کید ونکے ستورے دَ شپے-

الجوار - ۱۶- برابر تلونکے ستورے دَ ورځے-

الکنّس - ۱۶- پټیدونکے ستورے دَ ورځے-

عَسْعَسَ - ۱۷ - چه خوره شی-

تنفس- ۱۸- چه ساه واخلی- یعنی- والصبح اذا اَسفر (مدثر-۳۴)

بضنین - ۲۴ - بخیل - فاین تذهبون - ۲۶ - تفریع ده-

ذکرا للعٰلمین - ۲۷ - یعنی مخلوق ته خالق یاد وی-

دا د داعی کار دے د مخلوق نه خوخالق هیر دے -

ختم شو تکویر بفضله تعالیٰ

۲۷- ۸ - ۱۴۰۱ ھ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۸۲- سُوْرَةِ اِنْفِطَار مَكِّي دَے -۸۲

بعد النّٰزعٰت و قبل الانشقاق دے-

خلاصه ظهُوْر حالات د قیامت علی سبیل الترقی - زجر برائے منکرین - تخویف اخروی-

بیان توحید علی سبیل الترقی -

فَسَوّٰك -۷- په بدن کښې - فعدلك - په خصلت کښې -
(شاه عبد القادرؒ)

وماهم عنها بغٰئبين -۲- (۱) مراد کفار دی - تائید: اُولٰئك هم الكفرة الفجرة (عبس: ۴۲) -۴- بل تكذبون بالدين (۹)
(۲) يا به دوی پخپل تدبیر سره نشی راوتے که الله تعالیٰ دا اُوباسی نو هغه بله خبره ده-

يوم لا تملك نفس الخ - ۱۹ - دا بیان د توحید علی سبیل الترقی دے - په دے کښې نفی د شفیع قهری ده - نو چه شفاعت شرعی به نه وی - نو رد دے په مشرکانو چه ثابتوی شفاعت قهری-

ختم شو انفطار بفضله تعالیٰ

۲۸ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ ط

۸۳-سُوۡرَۃِ مُطَفِّفِیۡنَ مَکِّیۡ دَهٔ-۸۶

بعدالعنکبوت و قبل البقرۃ دہ

خلاصه په ابتداء او انتهاء کښے زجرونه - او په درمیان کښے شکوه او تخویف اخروی - او بشارت -

سجّین - ۷ - مقام فی ارض سابعۃ مستقر لارواح الکفار (ابن کثیر)

علیّین - ۱۸ - مقام فی سماء سابعۃ مستقر لارواح المؤمنین - (ابن کثیر)

علی الارائک ینظرون - ۲۳ - (۱) الی النعم (۲) والی تعذیب الاعداء (۳) والی اشیاء یشتهونها فتحضر لهم (۴) والی الله تعالیٰ ؛ تائید ؛ وجوه یومئذٍ ناضرۃ الی ربها ناظرۃ (قیٰمۃ : ۲۳) (کبیر)

هل ثوب - ۳۶ - ای قد ثوب - دا د هَلْ اصلی معنیٰ ده او په استفهام کښے ئے استعمال کثیر دے - هل قام زید - په اصل کښے أهَلْ دے همزه حذف شوے دے او معنیٰ ئے هَلْ ته یا تے شوے ده -

ختم شو مطففین بفضله تعالیٰ

۲۸ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(۸۴) سُوۡرَةِ اِنۡشِقَاق مَکِی دَه (۸۳)

بعد الانفطار و قبل الروم دے۔

خلاصه تخویف اخروی - ترغیب الی الاعمال الصالحه۔ دَ ثبوت قیامت دَ پاره شواهد - زجر برائے مشرکین۔ مسئله توحید -

واما من اوتی کتابه وراء ظهره - ۱۰ - او په الحاقه: ۲۵: کښے دَ یسار ذکر دے - په دے دواړو کښے منافات نشته۔ چه یسار دے هم وی او وراء ظهره هم وی -

بما یوعون - ۲۳ - هغه چه دوی جمع کوی -

غیر ممنون - ۲۵ - بے انتها -

ختم شو انشقاق بفصله تعالیٰ

۲۸ - ۸ - ۱۴۰۱ ه

مرا گر بگیرے با نصاف ور داد بنالم که عفوه ام نه این وعده داد

فسوف یحاسب - ۸ -
قال من حوسب یوم
عذب قالت عائشة
او لیس یقول عزوجل
فسوف یحاسب الخ
قال انما هو العرض
ومن حوسب عذب
۳۶۳ ص
۳۵

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۸۵-سُوۡرَةُ بُرُوۡج مَكِّي دَه-۲۲

****

بعد الشمس و قبل التین دے

خلاصه

په دے سورة کښے (۳) درے دعوے دی۔

(۱) تا سو د عذاب الٰهی نه نشئ بچ کیدے۔

(۲) د حضرت حق جل مجده عذاب په ورځ د قیامت سخت دے

(۳) د دُنیا نه برعکس به په ورځ د قیامت مؤمنان شاهد او کفار مشهود وی۔

باقی په سورة کښے د دوی متعلق آیات دی۔

والسماء ذات البروج -۱- جواب حذف دے۔ چه والله من ورآئهم محیط -۲۰- یعنی څنګه چه د آسمان نه نشئ وتے نو د غسے د باری تعر د عذاب نه نشئ بچ کیدے۔

والیوم الموعود -۲- جواب محذوف دے چه "انّ بطش ربّک لشدید" -۱۲-

وشاهد ومشهود -۳- شاهد نه مراد کفار او د مشهود نه مراد مؤمنان دی په دنیا کښے۔ جواب ئے محذوف دے چه (کذلك نجزی الکٰفرین فی القیٰمة) یعنی په قیامت کښے به مؤمنان د کفارو د عذاب تماشا کوی۔ تائید: علی الارآئك ینظرون (مطففین: ۲۳) (شیخ رح)

عثمانی صاحب فرمائی چه "قتل اصحٰب الاخدود" جواب قسم دے یعنی د داسے مالک د ازمنوؤ او د امکنوؤ نه خلاف کو نکے واقعی ملعون دے۔

اخدود -۳- جمع د خد ده یعنی کنده -

قصه :- د ذونواس بت پرست بادشاه قوم حمیر یو ساحر وه هغه بادشاه ته اووے چه ماله یو عاقل هلک راوله چه سحر ورته اوښایم - نو عبد الله بن تامر مقرر شو - په لارے به دا هلک یو نصرانی راهب سره کیناستو نو کامیاب شو - یوه ورځ یو ښامار لار بنده کړے وه - نو د هلک د لاسه هغه مړ شو - نو خلقو د ده نه دعا غوختله او ده به په شرط د اسلام دعا کوله - ړوند وزیر ته ئے دعا وکړه نو هغه جوړ شه - نو بادشاه ته نه پتوس اوکړ نو ده ټول حال بیان کړ - نو دغه بادشاه اووے چه تا لره بغیر زما نه بل خدائے شته نو وزیر اووے (ربی و ربك الله) نو بادشاه دغه وزیر مړ کړ - او راهب ئے هم مړ کړه او د هلک سره ئے فوج روان کړ چه د غر د سره ئے ارتاؤ کړی نو هلک اووے (اللهم اکفنیهم بما شئت) نو فوج هلاک شه او هلک واپس راغے - نو بادشاه ورته اووے چه فوج څه شو نو هلک اووے چه (کفانیهم الله) نو بیا ئے دریاب ته اولیږه نو فوج غرق شه او هلک واپس راغے نو بادشاه ته ئے اووے چه خپل ټول قوم جمع کړه او زما غشے اولیږه او واخله او اووایه (بسم الله رب الغلام) نو ما به مړ کړے نو بادشاه داسے کار اوکړ او هلک ئے شهید کړ - نو ټولو خلقو اووے چه (آمنا برب الغلام) نو بادشاه کندے اوکنلے او بت ئے قائم کړ چه څوک بت ته سجده کوی نو هیڅ کیږی به ورته او ورته به ارتاؤ ویری - یوه ښځه راغله د هغے بچے ئے اورته ارتاؤ کړ نو ځی د اور نه آواز اوکړ ای زما مور دلته باغ دے نو مور ئے هم پسے ټوپ کړه او بیائے شروع کړه نو بیا نو کړ او خلق د اور نه منع کول

الذی له ملك السموت والارض - ۹ - د مسئله توحید علی سبیل الترقی ده - فعال لما یرید - ۱۶ - یعنی هر څه کولے شی - فی لوح محفوظ - ۲۲ - محفوظ دے د تغیر نه - او محفوظ دے د فهم د بد عتیانو او د مشرکانو نه یعنی مشرک پے نه پوهیږی (لا یمسه الا المطهرون : واقعه : ۷۹) ختم شو بروج بفضله تعالی -
(۲۹ - ۸ - ۱۴۰۱ھ)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۸۶- سُوْرَةِ طَارِق مَكِّي دَه - ۳۶

بعد البلد و قبل القمر ده-

خلاصه په ابتدا کښې تخویف اخروی او د ثبوت قیامت د پاره شاهد او په درمیان کښې دلیل عقلی او د حشر متعلق دوه[۲] نمونے په اخر کښې یو اعلان دے چه د هغه تعلق د قبول مضمون د قیامت سره دے-

فَمَهِّلِ الْكٰفِرِيْنَ -۱۷- مبدل منه -

امهلهم الخ- بدل دے

ختم شو طارق بفضله تعالیٰ

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۸۷- سُوْرَةِ اَعْلٰى مَكِّىْ دَےْ -۸۱

بعدالتکویر و قبل اللیل دے

فائده:- دَ سورة اعلیٰ نه تراخره پورے اهم دوه[۲] مضامين دى توحيد[۱] او تزهيد[۲] من الدنيا باقى مضامين دَدوى تابع دى- لکه تخويف دنيوى واخروى يا تسلّى يا زجر يا شكوه وغيره-

خلاصه: دَ توحيد دَ پاره دوه[۲] دعوے چه غيب[۱] دان خاص بارى تعالىٰ دے او کارساز[۲] هم خاص بارى تعالىٰ -او دَ هرے دعوے دَ پاره انعام- تزهيد من الدنيا او تخويف اخروى او بشارت او په آخر کښے دليل نقلى از کتب سابقه-

سبح اسم ربك الاعلىٰ - ۱- دا مسئله رچه نوم دَ خدائے پاک دے دشرکاء نه يعنى په بل اسم کښے برکت نشته) په واقعه او حاقه او په دے سورة کښے مذکور ده -

والذى قدر فهدىٰ -۳- دَ هر سړى دَ کال اندازه ئے مقرر کړے ده بيائے ورته دَحاصلولو لار ښودلے ده رشاه عبدالعزيز)

و نيسرک لليسرىٰ - ۸- په دَمه دَمه به اور سوؤ تا اسانئ ته يعنى په داعى به ورځ تر ورځه اسانى راځى په خلاف دَ مخالف نه-

فذکر ان نفعت الذکرىٰ - ۹- ژاړيت ده کښے اعلان دے" فذکر وان الذکرىٰ تنفع المؤمنين" نو تبليغ عام دے لاتمام الحجة او وعظ خاص دے په موضع دَ انابت پورے - يعنى يو خصوصى دعوت دے نو دا خاص دے- او بل عمومى دے نو هغه عام دے رعثمانى)

سيذکر من يخشىٰ - ۱۰- يعنى انابت وال، چه دَ الله تعالىٰ نه يريږى نو هغه نصيحت قبلوى :تائيد؛ هدى للمتقين ربقره:۲) او دوئم[۲] تائيد

له دلته دَ نفى دَ شرک فى التصرف اعاده ده چه مسئله اصلى دَ قرآن ده او دَ بسم الله نه شروع ده نو دا مراعاة النظير شو ۱۲
۱۲ ۱۲

الا تذکرۃ لمن یخشیٰ (طٰہٰ : ۳)

ثم لا یموت فیہا الخ - ۱۳ - چہ خاتمہ ئے او شی او نہ بہ ئے ژوند دَ
ارام وی -

واذکر اسم ربہ فصلیٰ - ۱۵ - دَ امام صاحبؒ پہ مذہب تکبیر اولیٰ
شرط دے ځکہ چہ صلیٰ پے معطوف دے او عطف مغائرۃ غواړی - او
دَ کل جزء مغائرۃ پہ عطف بالفاء کښے نہ کافی کیږی - ځکہ چہ فا دَ پارہ
دَ تعقیب دہ - او پہ کل جزء کښے تعقیب نہ وی - نو بیان دَ امام
شافعیؒ صاحب صحیح نہ شو چہ دا عطف دَ کل دے پہ جزء با ندے
(صداد حاشیہ ھدایہ اولین)

حضرت شیخ علیہ الرحمۃ فرمائی چہ معنیٰ دادہ چہ یادکئ نوم دَ
باری تعالیٰ نو بیا دعا او غواړے -

صحف ابراہیم و موسیٰ - ۱۹ - دا روایت ضعیف دے چہ دَ
موسیٰ علیہ السلام لسؒ صحیفے وے علاوہ دَ توراۃ نہ -

ختم شو سورۃ اعلیٰ بفضلہ تعالیٰ

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۸۸- سُوۡرَةِ غَاشِیَةَ مَکِیۡ دَےْ - ۶۸

بعد الزاریٰت و قبل الکهف دے

خلاصه تخویف اخروی یعنی چه څو کے توحید نه منی نو دَ هغه دَ پاره عذاب دے- او بشارت- په درمیان کښې څلور نمونے دَ بشارت- په هغے تفریع په اخیر کښې تسلی ده (موضوع ئے تخویف اخروی ده)

الغاشیه -۱- قیامت ته غاشیه وائی ځکه خلق پټوی پټپلو (هو الوسره-

افلا ینظرون -۱۷- په اوښ کښې [1] انقیاد او په آسمان کښې [2] نفع رسانی او په غرونو کښې [3] استقلال- او په [4] زمکه کښې تواضع دے- دا صفات دَ کامیابۍ دی-

ختم شو سورة غاشیه بفضله تعالیٰ

عمر رضی الله عنه یو راهب ولیدو نو صفت وجړل نو چا ورته اُووے چه دا بڼو راهب کافر دے، نو عمر رضی الله عنه اُووے چه ځکه جارم چه دوه گمان کړو چه اُو دوزخ ته به هم ځی او دا آیت ئے اولوستو وجوه ۱۰ (ازالة الخفا ص ۳۴۲)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۸۹- سُوْرَةُ فَجْر مَكِّی دَے - ۱۰

بعد الليل و قبل الضحىٰ دے

خلاصه موضوع اهانت حبِّ مال - په ابتدا کښې بيان د اوقات د تبليغ و د دُعا چه په دے اوقات کښې د باری تعالیٰ دُعا او غواړه - او بيانِ مرض چه انسان مريض دے - چه دُنيا ته عزت وائي او چه دُنيا نه وي نو دا ورته بے عزتي ښکاري - او د يتيم قدر نه کوي - او د غريب د پاره چنده نه کوي - او ميراث خوري - نو ځکه په دے اوقات کښې د خدائے تعالیٰ حاجت نه غواړي - نو دے به هلاک کيږي - لکه عاد او ثمود او فرعون -

او سببِ مرض چه محبت د مال دے او علاج مرض چه د قيامت تصور دے - نو چه علاج ئے او شو نو ورته ترغيب ورکوي اعمال صالحو ته چه ما واخله - چه بادشاه د سړي شو - نو ټول حکومت د دهٔ شو - لکه اياز د تالاے په وخت د سلطان محمود خدمت ته ولاړ وه او نور خلق ملغلرو پسے لاړه -

(بيتِ بوستان)

۱. بدو گفت اے دلبرِ پيچ پيچ — زيغما چه آوردهٔ گفت هيچ

۲. من اندر قفائے تو ميتاختم — زخدمت بيغما نپرداختم

ختم شو سورة فجر بفضله تعالیٰ

---

۱ قال الله تعالیٰ يا ابن آدم تفرغ لعبادتي املأ صدرك غنى واسد فقرك وان لا تفعل املأ يدك شغلا ولم اسد فقرك (مشكوٰة ص۴۴۰)

(۱) رته ئے اووے چه اے دلبره کوږ وږه دوږيه نه د څه راوړه هم اووے هيڅ نه۔ ۲- ځه ستا د خدمت کښې و وم د غنيمت نه په نوبت مشغول نه وم -

بسم الله الرحمن الرحيم

۹۰- سُوْرَةِ بَلَدْ مَكِّي دَے- ۳۵-

بعد قٓ و قبل الطارق دے

خلاصه موضوع تزهيد من الدنيا -
په ابتدا کښې دَ مشقت دنيوی دُوه شواهد - چه دُنيا
دَ خوشحالئ ځائے نه دے مکّه معظمے ته اوګوره چه دَ دين مرکز
دے او فصل او باغ په کښې نشته - او پلار او ځوئ ته اوګوره
چه تول خفه دی - نو دَ دنيا سره محبت مه کوه - او مصرف صحيح
کښې مال خرچ کړه - خو چه ايمان ورسره وی -
او زجر چه دوی خوَ اسلام په مقابله کښې مال خرڅوی
ما خوور لره ژبه ورکړے ده او خير او شر هم ورته خودَ لے
دے - په اخير کښې تخويف اخروی - او بشارت دے -
ذی مسغبة -۱۴- په ورځ دَ لوږه کښې - يقال سغب الرجل
اذا جاع رتسهيل)
ذا متربة - ۱۶- چه په خاورو کښې پروت وی دغربت دَ
وجهے نه -

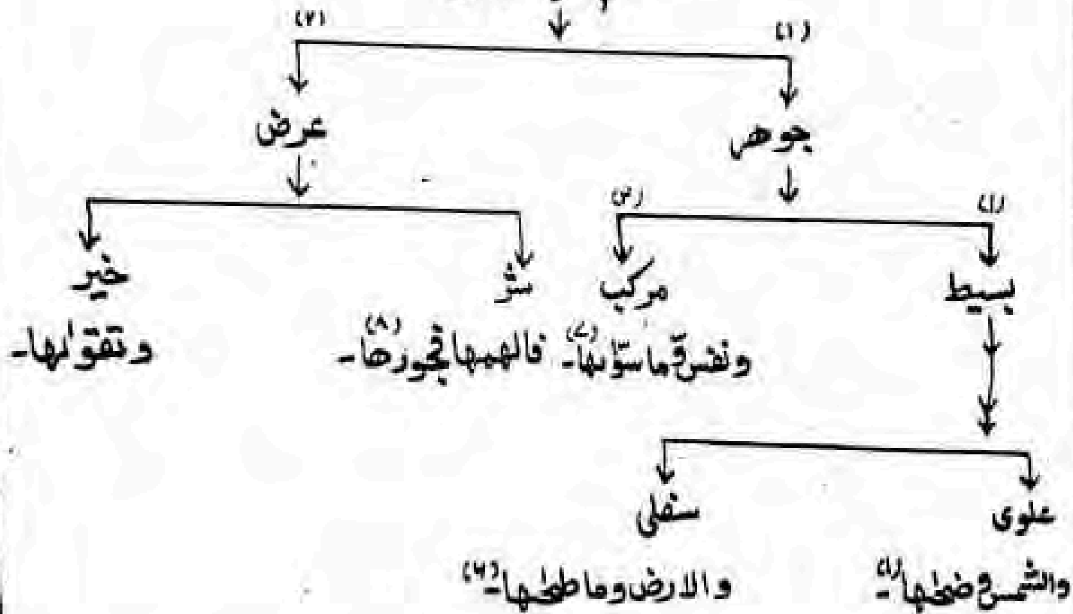
ختم شو سُورة بلد بفضله تعالیٰ

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

۹۱- سورۃ شمس مکی دے ۲۶

بعد القدر و قبل البروج دے۔

خلاصہ موضوع التفرقۃ فی الاعتقاد -
د دے د پارہ څلور شواهد (۱) نمر (۲) ورځ (۳) آسمان (۴) متقی دا شواهد د اعتقاد د موحد دی یعنی اعتقاد د موحد پشان د نمر او د ورځې او د اسمان او د متقی دے۔
او اعتقاد د مشرک پشان د ورځې د تمر[۱] او د شپې[۲] او د زمکې[۳] او د فاجر[۴] دے۔

(حقانی) یعنی دا ټول اشیاء د اللہ تعالیٰ دی -

فدمدم علیهم - پس هلاکت ئے نازل کړه په دوی باندے-

ختم شو سورۃ شمس بفضله تعالیٰ

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

۹۲- سُوْرَۃُ لَیْلٍ مَکِّیْ دَے - ۹

✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻

بعد الاعلیٰ و قبل الفجر دے

خلاصه موضوع ئے التفرقہ فی الاعمال دہ - دَ دے دَپارہ دوہ[۲] شواهد چہ عمل دَ مؤمن پشان دَ ورځے اوسہری وی او عمل دَ مشرک پشان دَ شپے او دَ بنځے وی - باقی تخویف اخروی او بشارت دے - مقابلات - اعطیٰ[۱]، تقویٰ[۲]، صدقه[۳]، سرّی[۴]، بخل[۱،۲]، استغنا[۲] کذب[۳]، عسری[۴] -

الا ابتغاء وجه ربه الاعلیٰ - ۲۱ - ای لکن فعل ذٰلك ابتغآء الخ بلال رضی الله تعالیٰ عنه دَ امیه ابن خلف مریٔ وه - او په عذابولو ئے نو ابو بکرؓ ورته اُووے چه دے مه په عذابوه نو هغه اُووے چه خپل قیمتی مریٔ نسطاس راکه - نو دهٔ نسطاس ورکه او بلال صاحبؓ ئے آزاد که - نو خلقو اووے چه دَ بلال صاحبؓ په ابوبکرؓ باندے انعام وه نو باری تعالیٰ فرمائی چه دهٔ دا کار کړے دے دَ پارہ دَ رضا دَ باری تعالیٰ -

ختم شو سورة لیل بفضله تعالیٰ

〰〰〰〰〰〰〰

لہ دے په پدر کښے سردار شوے دے دَ انصارو دَ لاسه او اُبیٔ بن خلف په احد کښے دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام دَ لاسه مردار شوے دے ۱۲

ئے دا مریٔ یهودی وو -
تن سپید و دل سیاه هستش بگیر
درعوض ده تن سیاه و دل منیر
یعنی سپین کافر مریٔ واخله او تور مسلمان راکه -

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۹۳- سُوْرَةِ ضُحیٰ مَكِّي دَه ۱۱

بعد الفجر وقبل الم نشرح دے

خلاصه موضوع تسلی ده- دوه شوا هد دے د پاره یعنی شپه اوورځ دا دلیل د رضا یا د خفګان نه دی - در[۳]ے انعامات او په هغے تفریع ده -

فترضیٰ - ۵- نو نبی علیه السلام او جړل چه زه نه راضی کیږم ترڅو چه څما یو امتی په دوزخ کښے پاتے نه شی - نو جبرائیل علیه السلام راغے او اووئے وے چه باری تعالیٰ فرمائی (سنرضیک فی امتك ولا نسوٗک) (خازن)

یتیما - ۶- ای بے کس یعنی پلار دے وفات شو نو مور ته پاتے شو - نو چه مور دے مړه شوه نو نیکه ته پاتے شو - او چه نیکه دے مړشه نو تره ئے پاتے شو - او چه تره ئے مړ شو نو انصا رو کمدینے خدمت د نبی علیه الصلوٰة والسلام شروع کړه - دا انعام اوّل دے.

ضالا - ۷- متحیّر یعنی د دین تفصیل در ته معلوم نه وه - تائید: ما کنت تدری ما الکتاب ولا الایمان (شوریٰ: ۵۲) دا انعام ثانی شو-

عائلا - ۸- ای فی العلم - دا انعام ثالث دے-

فاما الیتیم الخ - ۹- تفریع ده په انعام اول با ندی-

واما السائل الخ - ۱۰- تفریع ده په انعام ثالث با ندی-

واما بنعمت ربك - تفریع ده په انعام ثانی با ندی- په طور د لف و نشر غیر مرتب سره-

ختم شو سورة ضحیٰ بفضله تعالیٰ

اذا لا ارضیٰ وواحد من امتی وفی النار

شان نزول
څه زمانه وحی بند شو نو کافرانو اووے چه باری تعالیٰ د د لانه خفه دے-

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

۹۴- سُوْرَةُ اَلَمْ نَشْرَحْ مَكِّيَّةٌ دَه -۱۲-

بعد الضحیٰ وقبل العصر دے

خلاصه

موضوع تسلی - بیان انعاماتِ ثلاثہ[۳] برائے تسلی-
تفریع پہ دوی بانیٔ - پہ آخر کښے ترغیبا دے تبلیغ ته-
یعنی انشراح[۱] او وضع دَ وزر[۲] او رفعه دَ ذکر[۳] ما کړیده - نو دَ غسې
دنیاوی تکالیف هم لرے کولے شم - خو ته تبلیغ له زور ورکه او کله چه
وزګار شے دَ تبلیغ نه نو بیا عبادت له زور ورکه-

وزرک - ۲ - شرک دے ستا نخنګے نه پرے نخود - رشیخ[۲] نزول[۲]
وحی ورته آسانه شوه چه هغه سخته وَه په تا باندے - ذمہ واری[۳] دَ
رسالت ورته آسانه شوه - امور[۴] مباحه در ته معاف شو- اګر چه
ستا دَ شان سره مناسب نه وو- تقاضی[۵] کمالات عالیه او ترکیب جسمانی
تے نه مانع وه دا الله تعالیٰ فضل اوکه او کمالات حاصل شو (عثمانی)

ذکر - ۴ - مسئله توحید چه تے بیا نه وے -

ان مع العسر الخ - ۵ -

(بیت)

اذا اشتدت بک البلوی ففکر فی الم نشرح ؛

فعسر بین یسرین اذا فکرته فافرح ؛

(نور الانوار)

ختم شو الم نشرح بفضله تعالیٰ

33

لے چه پکښے تعلق وه دَ خلقو سره او نبی علیه السلام ته خو خلوت پسند وه چه پکښے تعلق وه دَ یواځے خالق سره نو باری تعالیٰ فضل او کړو چه خلوت کښے ورته خلوت حاصل شو یعنی دَ اعضاء تعلق دَ خلقو سره او دَ قلب تعلق دَ خالق سره ۵ ۱۲ ۱۲

بسم اللہ الرحمن الرحیم

۹۵- سورۃ تین مکی دہ- ۲۸

بعد البروج و قبل القریش دے

خلاصہ

موضوع توحید من الدنیا- دلائل نقلیه از ابراهیم وعیسیٰ و موسیٰ ع- او دلیل وحی تفریع په جواب قسم- او په آخر کښے دلیل عقلی برائے ثبوت قیامت- یعنی انسان له باری تعالیٰ خه استعداد ورکړے دے- ابراهیم ع او عیسیٰ او موسیٰ ع او محمد علیهم الصلوٰة والسلام ته او گوره چه دوی د استعداد نه کار وا غسته- او چا چه خپل استعداد خراب کړه نو حقوق خکته لاړه- نو ضرور به یوه ورځ د فیصلے را ځی ددے دواړو تهلو متعلق- ځکه چه احکم الحاکمین شته-

(تائید) په تورات کښے دی چه الله (دین د خدائے تعالیٰ) د طور نه راغے- (موسیٰ ع) او د ساعیر نه (بیت المقدس) او ځلید او د فاران نه (مکه معظمه) خور شو-

تین- ځائے د هجرت د ابراهیم ع-

زیتون- مولد عیسیٰ ع-

طور- ځائے د وحی د موسیٰ ع- البلد الامین ځائے د وحی د نبی علیه السلام-

ختم شو سورۃ تین بفضله تعالیٰ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۹۶- سُوْرَةِ عَلَق مَكِّي دَه - ۱

قبل القلم وليس قبله سورة -

خلاصه

موضوع قرآن لوستل -

په ابتداء کښې ترغيب دے قرأة د قرآن ته په درمیان کښې زجر دے برائے منکرين په آخر کښې مسئله توحيد ده يعني قرآن لوله د معاندين پروا مه ساته - بے د کسبه هم باری تعالیٰ علم زده کوَلے شی - د قرآن په لوستو سره توحيد په زړه کښې مضبوطيږی -

قِصّه:- په اول کښے به نبی علیه الصلوٰة والسلام په خلوة کښې وه ۸ نو په غار حرا کښې وه چه جبرائيل علیه السلام راغے چه اقرأ - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اووے چه مَا أَنَا بقارئ نو هغه بنی ۳ اونيوه (فضمنی ضمة شديدة) دا پنځه آيا تونه نبی علیه الصلوٰة والسلام ته راغله او دے ۳ واپس راغے خديجے ته چه زَمِّلُوْنِیْ (لقد خشيت على نفسی) نو ورقه ابن نوفل پسے دوی لاړه هغه نصرانی راهب وه - هغه اووے دا هغه ناموس دے چه په موسیٰ ۴ باندې راغلے دے - ارمان چه زه ستا د هجرت په وخت کښې وے - نو نبی علیه الصلوٰة و السلام اووے چه ما به اوباسی - نو هغه اووے چه دا سے کلام چه چا پيش کړے دے نو د هغه سره دشمنی شوے ده

په اقرأ باسم ربك سره نبی علیه الصلوٰة والسلام نبی شو او درے میاشتے وحی بند شوه - (۳)

بیا يا ايها المدثر نازل شو نو نبی ۴ رسول شو (علامه برزنجی ناقل تاريخ اسلام ص۶۹) او وحی شروع شوه -

۸ اور شتونه خوبونه به ئے ليدل -

اقرأ باسم ربك الخ - ۱ - ولته چونکه مقصود قرأة دے نوځکه قرأة مقدم شو۔ یا دَ قرأة معنی ده ا وجد القرأة - او دَ باسم ربك متعلق مقدر مؤخر دے -

ارأیت ان کان علی الهدی - ۱۱ - نوډا یمخه وے - ارأیت ان کذب و تولی - ۱۳ - نو څنګه ګڼې اوکړه - (شاه عبد القادرؒ)

یا الم یعلم بان الله یری - ۱۴ - جزا ده دَ دوا ړو - (شیخؒ)

لنسفعا - ۱۵ - نون ساکنه لیکلے شوے دے په صورة دَ تنوین سره داکتابة شاذه عثمانیه دے -

سندع الزبانیة - ۱۸ -

قِصّه :- نبی علیه الصلوة والسلام نماز کولو - ابوجهل ورته اُووے چه ما تا ته نه دی ویلی چه سجده مه کوه - نو نبی علیه الصلوة والسلام ورته او وے په زوره چه ما دَ خدائے تعالٰی بندګی ته پریده - نو ابو جهل اووے (تهددنی وانا اکثر اهل الوادی ناديا لاملأن هذا الوادی ان شأت خيلا جردا ورجالا مردا) نو باری تعالٰی ورلره جواب ورکه چه زهٔ به هم خپل زبانیه ملائك طلب کړم -

ختم شو سورة علق بفضله تعٰ

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۹۷- سورۃ قدر مکی دے - ۲۵

= بعد عبس وقبل الشمس -

خلاصه موضوع بیان عظمت قرآن دہ -

یعنی قرآن ضرور لوله - دومره لوئے کتاب دے

چه د دهٔ د نزول د وجے نه هغه شپه دومره برکتی شوے ده

چه د زرو شپو نه بهتر ده -

په دے کښے د ټول کال فیصلے کیږی - او شروع د دے کار کیږی

د شعبان د پنځلسے شپے نه - هغه هم څهٔ شپه معین ده او دا غیر

معین ده کبری جو په رمضان کښے ده ځکه چه -

شهر رمضان الذی انزل فیه القرآن - (بقره: ۱۸۵)

او غالب وجود ئے په اخیری لسو کښے دے - بیا په طاق کښے

بیا په درویشتمه او ویشتمه کښے - او په اوویشتمه کښے -

تحقیق دا دے چه دا شپه دائره ده په رمضان کښے او محروم

تے نه هغه دی چه هغه په دے شپه کښے هیڅ عبادت او نه کړه -

ختم شو سورۃ قدر بفضله تعالیٰ

من کل امر (سلام ربهم) د هر آفت نه آمان دے (ابن عباسؓ)

دعا لیلة القدر اللهم انك تحب العفو فاعف عنا یا غفور قالہ العائشة لیلة العزة - نزول الملائکة لیلة التفیق کثرة الملائکة لیلة التقدیر (حاشیه بخاری ۳۲۰/۱)

قال النبیؐ لابیّ بن کعب اِنّ اللّٰہ اَمرنی ان اَقرء علیک لم یکن الذین کفروا قالؓ سماّنی قال نعم فبکی۔ (بخاری ص۷۳۳)

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۹۸- سُوۡرَۃِ بَیِّنَہ مَدَنِیۡ دَہ - ۱۰۰

بعد الطلاق و قبل الحشر دے

خلاصه شکوہ بر عناد کفار و تخویفِ اُخروی

لم یکن الذین کفروا الخ - ۱-

سوال :- (۱) حتّٰی لپارہ دَ انتھیٰ دے نو کفر دَ دوی بہ پہ راتلو دَ رسولؐ ختم شی - اور دوستو فرمائی " وما تفرق الخ - لہ چہ کفر دوی دوستو دَ راتلو دَ رسولؐ نہ کڑے دے -

(۲) تأتیھم - صیغہ دَ مضارع دلالت کوی چہ دروازہ دَ رسالت بندہ نہ دہ -

جواب :- (۱) حتّٰی تاتیھم الخ - معنیٰ وان اتتھم البینۃ -

(۲) منفکین عن ذکر محمد صلی اللہ علیہ وسلم بالمناقب ؛ تائید : وکانوا من قبل الخ (بقرۃ : ۸۹) (رازی)

(۳) کفار دَ کفر نہ واپس کیدونکی نہ وو ترخو چہ دا سے انتظام نہ وی شوے - نو چہ انتظام اوشو نو دوی خۂ کافر شو - لکہ ویلے شی " لم تکن منفکا عن الفسق حتی توسروما غمس رأسک فی الفسق الا بعد الیسار - امام واقدی صاحب فرمائی دا سخت ایات دے (خازن ھو مختار الشیخؒ)

ختم شو سورۃ بینہ بفضلہ تعالیٰ

سماّنی قال نعم فبکی۔ (بخاری ص۷۳۳)

لہ شیخ صاحب فرمائی چہ مشرکانو خو دَ نبی علیہ السلام صفت نہ دے کڑے بعض دِ صفت کڑے وی پہ تاثر دَ یہود و نصاریٰ (غرائب)

(۲) شر البریۃ شر من السراق لانھم سرقوا من کتاب اللّٰہ صفت محمدؐ وشر من قطاع الطریق لانھم قطعوا طریق الحق وشر من الجھال لان الکبر مع العلم کفر عناد فیکون اقبح (کبیر)

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

۹۹- سورۃ زلزال مدنی دے - ۹۳

بعد النسآء و قبل الحدید دے۔

خلاصہ تخویف اخروی و بشارت۔

اثقال - ۲- اموات واموال - اشتاتا - ۲ - تائید: یوم نحشر المتقین الی الرحمٰن وفدا - ۸۶- ونسوق المجرمین الی جہنم وردا (مریم: ۸۷)
فمن یعمل - الخ - ۷- کہ حبط شوی نہ وی یا پہ دنیا یا پہ آخرۃ کبنے
یا دا پہ حق د مؤمن کبنے دے خاصتہ - او مقابل ئے پہ حق د کافر کبنے دے خاصتہ۔

(حقانی) ختم شو سورۃ زلزال بفضلہ تعالیٰ

بیض الوجوہ
آمنین
سود الوجوہ
خزین۔
ذات الیمین
ذات الشمال۔
اشتاق کے

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

۱۰۰- سورۃ عادیات مکی دے - ۱۴

بعد العصر د قبل الکوثر دے

خلاصہ شکوہ بر ظلم کفار - مرض چہ خلاف دے د مولیٰ نہ سبب مرض چہ محبت د دنیا دے - علاج د مرض چہ یاداشت د قیامت دے - اسوئہ زغلول پہ دے و خت کبنے دلالت کوی د انسان پہ ظلم باندے رشیخ)
حیوان لا یعقل د خپل مولیٰ خبرہ منی پہ خلاف د انسان نہ چہ سرہ د عقل د خپل مولا خبرہ نہ منی۔

(عثمانی) ختم شو عادیات بفضلہ تعالیٰ

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۱۰۱- سُورَةِ قَارِعَة مَكِّي دَه- ۳۰

بعد القریش و قبل القیمة دے-

خلاصه | تخویف اخروی و بشارت -

یوم یکون -۴- ای تقرع - کالعهن - ۵ - رنگدار دے وړے - المنفوش - ویشتلے شوے - کالفراش - پرپرکی -

ختم شو قارعة بفضله تعا

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۱۰۲- سُورَةِ تکاثر مَكِّي دَه- ۱۶

بعد الکوثر و قبل الماعون دے-

خلاصه | تزهید من الدنیا و تخویف اخروی -

التکاثر - ۱- کثرت مال - حتی زرتم المقابر - (۱) دعبرت د پاره چه زۀ به مړشم - او زیارت د قبورو د د یوخبرو د باره وی- تزهید - یاد مرګ، دعا مړوته - ته ده مړوشه -

(۲) یا ترمرګ پورے -(۳) یا چه مړی شمار کړه تاسو د تکاثر د پاره (۴) یا تاسو زیارت د مړو او کړه د پاره د کثرت د مال - یعنی زیارتونو ته لاړے چه مال ترینه او غواړے یا حلقه مال او غواړی د الله تعالیٰ نه-

ختم شو تکاثر بفضله تعالیٰ

ماهیه - د ماده سکه خفیفه دی او د ماهیه سفیفه نه کړ خو فاصله پوزنس حاکیتی دو س ر روښیاله مولانا صیب

قاطر

بسم الله الرحمن الرحيم

۱۰۳- سُوْرَةِ عَصْرٍ مَكِّي دَے - ۱۳۰

بعد الم نشرح و قبل العاديات دے

خلاصه تزهيد من الدنيا - د کامیابئ اصول - ايمان - عمل صالح - دعوت د ايمان - او ترغيب برائے دعوت -

والعصر - ا - نماز عصر مراد دے چه جمع کيږی په کښے ملائک د ليل او د نهار - يا مطلقا زمانه چه بادشاهانو تداوګوره او س تش تور لاس دی - او خلقو خزانے جمع کړے او لاړه تے نه - يا زمانه د حضور صلی الله علیه وسلم ده چه وخت کم دے او ثوابئ زیات دے - دلالت کوی چه انسان په خساره کښے دے - چه په دے اعلیٰ وخت کښے د الله تعالیٰ بندګی نه کوی -

نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی چه ستاسو او د مخکښے امتونو مثال داسے دے لکه چه يو سړی مزدوران مقرر کړه تر ظهره پورے په روپئ روپئ نو يهودو عمل وکړ تر ظهره پورے په روپی - او نصارئ تر عصره پورے په روپئ روپئ - بيائ اعلان وکړ څوک به د عصر نه ترمغرب پورے عمل وکی په دوه دوه روپی - نو تاسو هغه کسان ئے چه عمل موکم دے او اجر موزيات دے - دا هغه يهود او نصارئ دی چه په خپله خپله زمانه کښے وو - او په بل روايت کښے راځی چه دوی خپله مزدوری پريښوده نو دا هغه دی چه په زمانه د نبی علیه الصلوٰة والسلام کښے وو -

ختم شو سورة عصر بفضله تعالیٰ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۰۴- سُوْرَةِ هُمَزَة مَكِّي دَ ے-۳۲

****

بعد القيمة و قبل المرسلات دے-

خلاصه: تزهيد من الدنيا- او په تخويف اخروي كښے بيا ښيږي اسباب دَ خسران-

همز[۱]- ۱- روسته عيب لږه ول- لمز[۲]- ۲- مخامخ بدي ويل- الذي الخ[۳]- ۳- بخل- يحسب[۴] الخ- چه مال به ماسره وي- مؤصدة- ۸- مطبق- ممدده- ۹- اوګدے-

ختم شو سورة همزة بفضله تعالیٰ

****

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۰۵- سُوْرَةِ فِيْل مَكِّي دَ ے-۱۹

****

بعد الكافرون و قبل الفلق دے

خلاصه: تزهيد من الدنيا او تخويف دنيوي يعني څوک چه ديني مركز وران وي نو پخپله به هلاک شي- نو په دنيا غرور مه کوئ- او که ديني مركز عداوت پريدے ورته به اخرت كښے به هم عذاب درته ملاؤ شي دا اعلان دے دَ سورة همزه او دَ دواړو عذابونو نه بچاؤ راځي په اصول دَ سورة عصر نه

قصه:- ذو نواس باد شاه دَ يمن چه شل زره ۲۰۰۰۰ نصارٰ مړه کړه نو دوس سوے انجيل قيصر روم ته ورغوږ هغه قاصد راوليږه دَ حبشو بادشاه پسے چه دَ ذو نواس سركوبي اوكړ

هغه دوه [۲] افسران ابرهه [۱] اواریاط [۳] یمن ته اولیږل او ذو نواس یې هلاک کړ - بیا د دوی په مینځ کښې خلاف راغی نو دوی میدان ته راغله نو اریاط په ابرهه حمله اوکړه او بوږه یې کړه - نو د هغه مرئی عتوده اریاط لره مړ کړ ۹ او د ابرهه علاج وشه - نو ده د استقلال دعوه وکړه - نو نجاشي اووې چه زه به د ده سر پائمال کړم او د هغه وطن به هم پائمال کړم - نو ابرهه د سر ویښته او د وطن خاورې او لیکلې چه دا پائمال کړه او تائب شه - نو نجاشي دے په یمن والی مقرر کړه - نو د حج په ورځو کښې به خلق حج له تله نو ده په یمن کښې کرجه تیاره کړه - او اعلان د حج ئے اوکړ خو عوام نه راتلل - او بعض کسانو د عرب د دغه کرجې توهین هم اوکړه په دې ابرهه خفه شو او د بیت الله د ورانولو اراده ئے اوکړه - شپیته زره فوج ئے تیار کړه او دیارلس [۱۳] هاتیان او یو محمود نامې فیل چه ډیر طاقتور وه ئے دائے روان کړه -

ذو نفر د ذو نواس رور وه هغه په مقابله کښې فیل شو - فیل مقابله اوکړه خو په دې شرط پاتې شو چه مونږ ته به لار خائے د طائف خلق راغی چه مونږ لات ته څه مه وایه مغمس مقام ته اورسیده هلته د عبدالمطلب دوه سوه اوخان فوجیانو واخسته او ده خپل افسر حناط اولیږه مکے معظمې ته چه مونږه تاسو ته څه نه وایو خو صرف بیت الله شریف ورانوو -

عبدالمطلب د حناط سره راغی مغمس ته او د سینس په ذریعه ابرهه سره مخامخ شو نو هغه تے نه تپوس اوکړ - نو ده ورته اووې چه زما اوښان تا سو اغستی دی - نو هغه اووے چه ته زما د ستر بږ وشارتاؤ شوے چه ته د بیت الله شریف سفارش نه کوے او د اوښان غواړے نو ده ورته اووے چه (انی انا رب الابل - وان للبیت ربا سیمنعه) -

اواریاط چاقوه -
۸ په غوږ رسوه
له چه اوږدے پکښے او نکاؤ او تنګئ ئے پکښے هم اوکړه ۱۲

له چه قلاتر په ئے کونټو واچو لر نو هغه به ئے ورانه و لو ۱۲

نو هغه اووے (ما کان لیمتنع منی) نو دۀ ورته اووے (انت وذاک)
نو عبد المطلب واپس راغے او اوښان ئے هدیه کړه د بیت الله شریف
او حلقه د بیت الله شریف ئے اونیوه او دعائے شروع کړه -

لا هم ان المرء یمنع رحله فامنع رحالک ؛ لا یغلبن صلیبهم ابدا محالک ؛

یا رب لا ارجو لهم سواکا ؛ یا رب فاحم عنهم حماک ؛

بیائے خپل بچی او زنانه غرونو ته بوتله - نفیل چه آزاد شو نو فیل
پسے لاړ چه ابرک محمود وارجع حیث شئت فانک فی بلد الله الحرام[1]
نو فیل شور اوکړ او ځنګل ته لاړ او په فوج پسے ابابیل راغله او کوله
باری پے شروع شوه - نفیل وائی چه زه خوشحاله شوم او په ځان هم یریدم

حمدت الله اذ ابصرت طیرا ؛ وخفت حجارة تلقی علینا

فکل القوم تسئل عن نفیل ؛ کان علی للحبشان دینا

او دوی شور جوړ کړه چه این المفر واین نفیل نو هغه اووے -

این المفر والا له الطالب ؛ والاشرم المغلوب لیس الغالب

ابرهه او تختیده نو په خسعم مقام کښے د مرغی د بچی پشان مړ شو
او ابویکسوم وزیر نجاشی بادشاه ته اورسید هغه ترے نه تپوس اوکړه
نو دۀ ورته اووے چه فوج هلاک شو وے چا هلاک کړ - وے چه
مرغان راغله وے چه څنګه مرغان وو - نو دۀ ورته اووے چه دا سے
مرغان وو - د پاسه د سر نه ئے مرغئ ته اشاره وکړه او هغه پے
ګیټئ ارتاوه کړه او هغلته مړ شو -

عائشه صدیقه رضی فرمائی چه ما سائیس او قاید د فیل لیده لی
دۀ - ړانده وو په صفا او مروه باندی ناست وو - پیسئے ئے غوختے
مشرکان وو -

پهٔ دغه کال مړه غوبۍ او شو په ؛ عربو کښے او ننګئ را
او ختے پهٔ خلقو باندِ -

اصحاب الفیل - ا - د صاحب اضافت کیږی ما فوق ته فیل کړدوی

[1] نو هغه سو خکته کړو او ویل طرف ته تلو او بیت الله طرف ته نهٔ تلو ۱۲

مشروحه- تضلیل- ۲- بے کاره- ابابیل- ۳- جمع ابالہ جماعت طیور ماکول- ۵- (۱) خوراک لره تیار شوے (۲) یا د خوراک نه پاتے شوے (۳) یا هضم شوے-

ختم شو سورة فیل بفضله تعالیٰ

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۱۰۶- سُوۡرَةِ قُرَیۡشٍ مَکِّیۡ دَه- ۲۹

بعد التین و قبل القارعة دے

خلاصه تزهید من الدنیا- دشمنان په دهٔ برباد کړم د اسلام- نو تاسو لره مناسب ده چه د رب د بیت الله بندګی شروع کړے ئے- مهربان دے لیکن دوی په دنیا پسے ژغلی-

لِاِیۡلٰفِ قُرَیۡشٍ -۱- انظروا (۱)- متعلق دے په فلیعبدوا (۲) - ۳- مؤخر پورے (۳) یا متعلق دے په فجعلهم پورے- بنا په دے دا دواړه یو سورة دے- اِیۡلٰفِهِمۡ بدل دے- رحلة الشتاء- یمن ته تګ چه هغه ګرم دے- والصیف -۲- شام ته هغه یخ دے -۱ و نورعرب خو د کور نه شو وتے- او د مکی معظمے خلقو تجارت ځکه کاوه او احترام ئے خلقو کاوه د بیت الله د وجے نه نو پکار وه ورله چه د مالک د بیت الله بندګی ئے کړے وے- لیکن دوی دنیا پسے لاړل-

ختم شو سورة قریش بفضله تعالیٰ

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۱۰۷- سُوۡرَۃِ مَاعُوۡنَ مَکِّیۡ دَہٗ - ۱۰۷

****

بعد التکاثر و قبل الکفرون دے

خلاصه

تزهید من الدنیا او په زجر کښے بیان او وصاف(۵) مکذبینِ قیامت - یعنی د دنیا د محبت د وجے نه قیامت نه منی - او که قیامت ئے منلے نو دوئ به د یتیم بے قدری(۱) نه وے کړے - او دوئ به د غریبی(۲) د پاره د طعام ترغیب ورکوَلے - او دوئ(۳) به د خپل نماز نه بے پرواه وے - او دوئ(۴) به ریا نه وے کړی - او دوئ(۵) به لوږشے نه وے منع کړے -

ریا د بدعتی او مکار پیر او بدعتی مُلا شیوه ده - د بدعتی پیر او بدعتی مُلا دینی تربیت داسے دے چه د جهل نه ئے خلاص کړه نو عقیده ئے ورله گنده کړه - (ابیات سعدیؒ) -

۱- شنیدم گوسفندی را بزرگی	رهانید از دهان ودست گرگی
۲- شبانگه کارد برحلقش بمالید	روان گوسفند ازوی بنالید
۳- که از چنگال گرگم در ربودی	چو دیدم عاقبت خود گرگ بودی

دغسے بدعتی پیر او بدعتی مُلا دی چه د جهل نه خو مرید بچ کړی او گندگی د عقیدے ورته حواله کړی -

ختم شو سورة ماعون بفضله تعالیٰ

(۱) ما اورید لی دی چه کمزوری لره یو بزرگ بچ کړو د شر نه -

(۲) د شپے حصه چوړی د حصه په مری راښکلو روح د کمزوری وَتل -

(۳) چه څه و د شر نه بچ کړم ما چه فکر وکړو نو هم ته شر وهم -

انا اعطینٰک الکوثر۔ شانِ پیغمبر۔ فصل لربک الخ پروگرام پیغمبر ۔ اِنّ شانئک الخ انجام پیغمبرؐ۔ (تخیف)

بسم الله الرحمن الرحيم

۱۰۸- سُوْرَةِ کَوْثَر مَکِّیْ دَه - ۱۵

بعد العادیات و قبل التکاثر دے

خلاصه	نفی دَ شرک فی التصرف او نفی دَ شرک فعلی -

الکوثر- ۱- خیر کثیر- صیغه دَ مبالغے ده - مراد تے نه قرآن دے یعنی قرآن دَ دغه خیر کثیر یو فرد عظیمه دے- او حوض کوثر هم دَ دے خیر کثیر یو فرد دے - پس قرآن کښے خیر روحانی دے او په حوض کوثر کښے خیر جسمانی دے -

چه دَ هغه یو طرف دومره دے لکه دَ مدینے منورے نه تر صنعا پورے- اَو اُوبه ئے دَ واؤ روشنے دی- او دَ پیو نه سپینے دی- او دَ گبین نه خوگے دی چه یو ځل ئے سړے او سکی نو دا ئمی تنده ختموی او کلا سونه ئے دَ ستورو نه زیات دی -

هلته به نبی علیه الصلوٰة والسلام دَ نیکانو سره ملاقات کوی -

الله تعالیٰ دے ټولو ته دا نصیب کړی آمین ثم آمین-

ختم شو سورة کوثر بفضله تعالیٰ

34

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

۱۰۹- سُورَةِ کَافِرُونَ مَکِّی دَہ - ۱۸

بعد الماعون وقبل الفیل دہ-

خلاصه اعلان مقاطعه - یعنی ځمونږه او ستاسو په درمیان کښې اتحاد د معبود نشته - نه فی الاستقبال او نه فی الماضی ځمونږه دین توحید دے او ستاسو شرک دے-

شانِ نزول کافران راغله نبی علیه الصلوٰة والسلام پسے او ورته ئے اووے چه که ستا په دین کښې څه فائده وی نو مونږه په کښې د ځان سره شریک کړه - یعنی مونږه به ستا د معبود نه څه حاجات غواړو - او که ځمونږه په دین کښې څه خوبی وی نو مونږه تا د ځان سره شریکو- یعنی ته ځمونږه د بتانو چه د اولیاؤ او انبیاؤ مجسمے دی - د دوی په وسیله او د دوی په سفارش خپل حاجات د باری تعالیٰ نه او غواړه - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام او فرمایل "معاذ اللہ ان اشرک به شیئًا" په توحید سره شے معطر شی او په شرک سره نجس شی - (ابیات سعدیؒ)

گلی خوشبوئے در حمام روزی — رسید از دست محبوبا بدستم
بدو گفتم که مشکی یا عبیری — که از بوئی دلاویزی تو مستم
بگفتا من گلی ناچیز بودم — ولیکن مدتی با گل نشستم
جمال همنشین در من اثر کرد — وگرنه من ہما خاکم که هستم

په دغه شکل سره په توحید سره طیّبا شی- (غریب)

سکه المسافر چمځان ته سورت غریب وهیچس د ملاقات د نوشیدو ان نه ۱۲ خزینه صفحه ۲۸۹

ختم شو سورة کافرون بفضله تعالیٰ

(۱) خته خوشبو بیا یوه ورځ ماته ورسیده د لاس د معشوقے نه - (۲) ما ورته اووے چه ته مشک ئے یا عنبر - چه مزیدار بوئے نه د زه مستیم - (۳) هغے اووے چه زه خته بے قیمته یم منو یو موده د گل سره تا سته ووم (۴) جمال د ملگری په ما کښې اثر وکړو، کنه زه هغه خاوره یم چه وم

بسم الله الرحمن الرحيم

۱۱۰- سُوْرَةِ نَصَرْ مَدَنِيْ دَہ - ۱۱۴

✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱

بعد التوبہ ولیس بعدہ سُوْرَۃٌ -

خلاصہ 34

اعلان فتح - یعنی کہ تا سوږ دشمن دَ اسلام سرہ مقاطعہ اوکړہ نو فتح بہ زۀ درکړم - نو معلومہ شوہ چہ اتحا د دَ دشمن سرہ سبب دَ فیل کیدو دے -

والفتح - ۱- مراد غلبۂ اسلام دہ او فتح مکہ ئے یو فرد عظیم دے او انحصار دَ فتح پہ فتح دَ مکے پورے غلطی دہ (حقانی)

اودَ اذا دَ پارہ جزا محذ وف دہ چہ فتری ما تری دہ -

قصہ دَ فتح دَ مکے معظمے

پہ صلح دَ حدیبیۓ کښے یو شرط دا وہ چہ دَ حوالیو دَ خلقو خپل اختیار دے چہ دَ مسلمانانو سرہ ملګری اوکړی او کہ دَ کفارو سرہ - بنا پہ دے شرط بنو بکر ملګری اوکړہ دَ کفارو دَ مکے معظمے سرہ - او خزاعوؤ ملګری اوکړہ دَ مسلمانانو سرہ - بیا دَ دوی پہ درمیان کښے جنګ اوشہ نو کفارو دَ خپلے ملګری پتہ مرستہ اوکړہ خلاف دَ شرط نہ - نو دَ خزاعوؤ مشر عمرو بن سالم سرہ دَ جرګے نہ لاړ مدینے منورے تہ او نبي علیه الصلوة والسلام تہ ئے فریادی اشعار پیش کړہ - نبي علیه الصلوة والسلام یا سید وئیل "یحررد انہ" او اوئے وے نُصِرْتَ یا عمرو - لا نُصِرْتُ ان لم انصرکم بما نصرت بہ نفسی" او دعائے اوکړہ " اللهم خذ العیون والاخبار عن القریش" نو دَ جنګ تیاری ئے شروع کړہ - نو ابو سفیان راغے مدینے منورے تہ برائے تجدید معاهدہ - نو اول دَ خپلے لور ام حبیبۂ ام المؤمنین کرہ لاړ نو هغے بسترہ کول کړہ - نو دۀ ورتہ اووئے چہ اے بچۓ دا بسترہ لما سرہ نہ دہ مناسب - بلکہ

بستره خوره وے - اوکله زهٔ دَ دے بسترے سره مناسب نه یم - نو هغې ورته اووے چه "نت رجل مشرک نجس لم احب ان تجلس علیٰ فراش رسول الله صلے الله علیه وسلم" نو هغه ورته اووے - "لقد اصابك یا بُنیّتهٔ بعدی شر" بیائے طلب دَ سفارش اوکه دَ فاطمهؓ او حسنؓ او حسینؓ او علیؓ او ابوبکر الصدیقؓ او عمرؓ نو هغوی سفارش اونکړو او عمرؓ خو ډیر سخت وه چه زهٔ خو تا مړ کوم - خو صرف اذن ته انتظار دے - او علیؓ ورته اووے چه په مسجد کښے اعلان اوکه دَ صلح نو هغه اووے چه په دے کښے څهٔ فائده شته نو علیؓ ورته اُووے دَ فائدے نه خبر نه یم نو دهٔ په واپسئ کښے اعلان دَ صلح اوکه او نبی علیه الصلوة والسلام خاموش وُه -

بیرته چه راغے نو کارکنداری ئے خپل قوم ته بیان کړه نو هغوی ورته اُووے چه علیؓ په تا پورے خندا وکړه -

لښ زره فوج تیار شو او روان شو - په لارے عباسؓ هجرت اوکړه او نبی علیه الصلوة والسلام سره ملاق شو - نو دے دَ نبیؐ په سپینه نچره سور شو دَ فوج نه بهر راغے ما بنام دے چه چرته مَنه دوړکوړم چه قریش دَ نبی علیه الصلوة والسلام سلام ته راشی په دے کښے بدیل حکیم ابوسفیان را وتلیدی تلاش کوی کوری چه په میره کښے ډیر اور وته بنکاری ځکه چه نبی علیه الصلوة والسلام اعلان کړے وه چه هرسړے به جدا جدا اور بَلَوِ لی - نو دوی تپوس کوی دَ یو بل نه چه دا څوک دی نو وائی چه دا خو خزاعه قوم دے - نو بیا وائی چه خذاعه اذل من ذٰلك دا خو داسے معلومیږی لکه دَ عرفے شپه - نو عباس صاحبؓ دا خبرے واوریدے نو آواز ئے اوکه ابوسفیان ته چه ابو حنظله ئے نو هغه ورته اووے چه ته ابوالفضل ئے وے چه اُو - وے چه څهٔ چل دے نو هغه ورته اووے چه

بنی علیه الصلوٰة والسلام سره د فوج نه راغلیدے۔ او ستا طاقت
د مقابلے نشته۔ ده اووے چه خه اوکړم وے چه راسورشه لماسره
اوحکیم او بدیل واپس لاړه فوج وے چه د رسول الله ص تره دے
نوعمر رض زر پاسیده وے چه د خدائے دشمن دے بے د صلحے نه
راغلے دے خپ ئے وهم په توره۔ د رسول الله ص دربار ته اورسید
او د قتل اذن ئے اوغوخته نو عباس رض اووے چه محکه ئے قتلوے چه
ستا نسب دے۔ که ستا نسب وے بیا خو تا نه قتلو۔ نو عمر رض ورته
اووے مهلا یا عباس رض زه خو ستا په اسلام زیات خوشحال یم
د خطاب د اسلام نه که مسلمان شوے وے محکه چه رسول الله ص
ستا په اسلام ډیر خوشحال دے۔

بنی علیه الصلوٰة والسلام عباس رض ته اووے چه خپل ځائے ته
ئے بوځه۔ سحر چه راغے نو بنی علیه الصلوٰة والسلام ورته دعوت
ورکړه چه" الم یأن لك ان تعلم ان لا اله الا الله نو ده اووے
که بل څوک وے خو ځما مرسته به ئے کړے وئ نو بنی علیه
الصلوٰة والسلام ورته اووے چه ځما د رسالت په حق کښے دے
څه خیال دے نو ده اووے چه په دے کښے رم لاشک شته۔ نو
عباس رض ورته اووے غوږ شه قتلیږے مسلمان شه نو ده
مسلمان شه۔ بیا عباس رض اووے چه دے په مشرئے خوښ دے
لهذا ده لره په اسلام کښے څه اعزاز ورکړه۔ نو بنی علیه السلام
د ده ځوئ معاویه خپل منشی کړه۔ او بل اعلان ئے اوکړ" من دخل
دار ابی سفیان فهو امن"۔

بنی علیه الصلوٰة والسلام حضرت عباس رض ته اووے چه دے
په یو ځائے کښے کینوه چه جنود الله تعالیٰ اووینی۔ نو اول نشان
چه راغے نو ده اووے چه دا څوک دی یا عباس رض۔ عباس رض اووے
چه دا خواسلم قبیله ده نو ده اووے چه" مالی ولا سلم" بیا غفار

قبیلہ لاړه بیا اَسد اوده به وے چه "مالی و لغفار الخ" اشّجنډے تیروتے۔ بیا دوه[2] جنډے راووتے په زغروکښے پټ وے چه داڅوک دی یاعباسؓ۔ نو ده اووے چه داخومهاجرینؓ اوانصار دی۔ دَمهاجرینؓ جنډه کډ زبیر ابن عوامؓ سره اوکډ انصار جنډه دَسعد بن عبادهؓ سره ده۔ نو ابو سفیان اووے چه دَدو ی مقابله خو هیڅوک نه شی کولے۔ "لقد اصبح ملک ابن اخیک عظیماً۔" نو عباسؓ اووے چه داخو پیغمبری ده۔ ابوسفیان اووے خا۔

سعد صاحب اووے چه "الیوم یوم الملحمۃ۔ الیوم تستحل الحرمۃ" نو نبی علیه الصلوٰۃ والسلام چه ناـ "الیوم یوم المرحمۃ الیوم تکسی الکعبۃ"۔ نو اوئے وے چه جنډه دے څوئ څیل قیس ته ورکړه نو هغه اووے چه ځما ځوئ به چرے غلطی اوکړی نو نبی علیه الصلوٰۃ والسلام دغه جنډه زبیر صاحبؓ ته ورکړه هم دَ هغه سره دوه افسرے جمع شوئے۔

نبی علیه الصلوٰۃ والسلام سورشوا و فوجی وردی ئے کړے وه۔ او په تورپټکی باندے ئے خول اچولے وه۔ او په تواضع سره راروان وُه[8] صرف دَ خالدؓ صاحب په طرف کښے جنګ[13] شوے دے درے[3] مسلمانان شهیدان شوی وُه۔ او دیارلس کافران مړه شو۔ نبی علیه الصلوٰۃ والسلام بیت الله شریف کښے نماز اداکړ او طواف ئے اوکړ۔ بیا په درجه دَ بیت الله شریف کښے اودریده او دَ خدائے تعالیٰ حمد ئے اُووے بیائے اووے چه "لا اله الا الله وحده وصدق وعده ونصر عبده وهزم الاحزاب وحده" بیائے اعلان اوکړ قریش ته چه "ماترون انی فاعل فیکم"۔ دوی ورته اووے "اخ کریم وابن اخ کریم" نو نبی علیه الصلوٰۃ والسلام ورته اووے چه "انتم عتقاء لله" ځه یره مهربانی ئے ورسره اوکړه۔ انصار په خطره کښے شو چه

بیا ۲ بلالؓ ته ووے چه دَ بیت الله دَ پاسه په چت اذان وکړه نو هلته چه هغه شوی ت امعون اوکړه نو جویریه دَ ابو جهل لور اووے چه بارے الله ما په پلار رحم اوکړو چه دَ اذان دَ هغه څون ته او نه رسیدو ۱۲ تاریخ الخلفاء ۲/۳۵

فقتل من خیل خالدؓ رجلین (بخاری ص ۶۱۳)

۸ غښتو نه مبارک کے زیخ ته رسیدو۔

جاء رسول اللهﷺ رجل فقال ابن خطل متعلق باستار الکعبۃ فقال اقتلوه (بخاری ص ۶۱۳)

بنی علیه الصلوٰة والسلام به څمونږ نه پاتے شی - نو نبیؐ دوی پسے راغے چه المحیا محیاکم والممات مماتکم لو سلك الناس وادیا و سلکت الانصار شعبا لسلکت شعب الانصار ؏ نو انصار خوشحاله شو - عکرمهؓ اوتختیده نو دَ هغه ښځه ام حکیمؓ ورپسے لاړه او بیرته ئے راوسته او مسلمان شه او صفوان بن امیه پسے عمیر ابن وهبؓ لاړ او واپس ئے راوسته - او هغه دَ نبیؐ نه امن وغو ښته او بیا مسلمان شو - او نبی علیه الصلوٰة والسلام په مکه معظمه باندې عتاب ابن اسید عامل مقرر کړو او واپس راغے مدینے منورے ته -

افواجا - ۲ - جمع دَ فوج ده - فسبح بحمد ربك الخ - ۳ - عمرؓ صاحب به دَ ابن عباس صاحبؓ سره مهربانئ کوله نو بعض اصحابوؓ اووے چه دے خو څمونږ ه د بچو همزولے دے - نو عمر صاحبؓ اووے چه په ده کښے علم دے - یو ځل عمرؓ بعض اصحابؓ او ابن عباسؓ دلباره طلب کړه ابن عباس صاحبؓ اووے چه چرے امتحان دے نو عمر صاحبؓ تپوس اوکړو دَ دے ایات متعلق نو بعض چپ شو او بعض اووے چه امرنا بالتسبیح والاستغفار - نو ابن عباسؓ صاحب اووے چه هذا اجل رسول الله صلے الله علیه وسلم نو عمرؓ اووے دا سے زما خیال دے -

قانون دے چه دینی کار ختم شی نو خلق استغفار غواړی چه زما نه حق ادا نکړے دے کار او نه شوه لکه تبلیغی حضرات چه ګشت ختم کړی نو په واپسئ کښے استغفار غواړی - دغه سے هر دینی کار چه ختم شی نو روسته تے نه استغفار مناسب دے - توابا - زر زر بخلاکید و نکے -

ختم شو سورة نصر بفضله تعالیٰ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

قال محمد مجد تمہین صادقا وکاذبا قالوا لقد جربناک مرارا فما وجدنا لک الا صادقا

۱۱۱- سُوْرَةِ لَهَبٍ مَكِّيْ دَهٔ - ۶

****

بعد الفاتحه و قبل النکو یرده -

خلاصه ✱ اعلان هلاکت - یعنی په مقاطع سره - لکه چه خنکه درته فتح ملاویږی نو دغسی به دے دشمن هلاک شی - او په اتحاد سره به دشمن مضبوط شی -

قصه :- کله چه سورة مدثر نازل شو نو نبی علیه الصلوٰة وَ السلام صفا ته لاړ او دعوة ئے شروع کړ - کله چه خلق جمع شو نو ورته ئے اووے چه که زهٔ تا سوته اووایم چه تاسو پسے دُشمن داروان دے نو "اکنتم مصدقیّ" نو دوی ورته اووے - چه "ما جربناک الا صادقا" نو ورته ئے اووے چه زهٔ "نذیرعریان" یم تاسو لره که تاسو باری تعالیٰ ته غیبه ان او کارساز اونه وے نو غرق به شئ - نو رو خلقو خهٔ اونه وے صرف ابو لهب اووے "تباً لك سائراليوم ألهذا اجمعتنا" نو دا سورة نازل شو - " وَ انذرعشيرتك الا قربين" والا خبره وزنی نه ده ځکه چه سورة شعرآء دے سورة نه روسته نازل شوے دے - او مدثر تے نه مخکښے دے (شیخ ؒ پهرحدؒ)

نو ابو لهب اووے چل څوئ ته چه د نبی علیه الصلوة والسلام زوم وه چه لاړ شه او نبیؐ ته او وایه چه ستالو رم پکار نه ده او تو که ورته تو هینا - نو نبی علیه الصلوة والسلام ورته اووے "اللهم سلط علیه کلباً من کلا بك" نو قافله شام ته تله نو منزل دے داغے او دغه هلک ئے مړ کړ -

ربيعه ابن عباد ؓ وائی چه سوق د ذوالمجاز کښے یو نوانی سړے

په اخیرکښې یوسړي ورته ووی چه خدا په دروازه کښې ځۍ نه ولے په سختو بیا هغه دشون واوریده نو هغه چه بیا لاړو نو نبي ؑ لره خلقو ګیرکړے و ۵۳۴ نو ده هغه لرے ځکړ د خلقو - بیا دیر زمانه بعد هغه په هغه منورګ ته راغلے - سفید پوش. او سفید ږیرې او د نبي ؑ نه ئے تپوس وکړو چه تر ملږ ایجنے نو هغه ووی چه تا نو هغه ووی چه هغه ؑ چه ما تا لره په سوق د ذوالمجاز کښې د خلقو نه چه کړے وه بیا مسلمان شوم (ربیع دارکا چه دار یلب ؒ و کا - ۱۲)

دَه اودَ خیمو په مخ کښې به ولاړ وه او دا آواز به ئے کاوه چه "یا ایهاالنّاس قولوا لا الٰه الا الله تفلحوا" نو روستو یو سړے وه هغه دۀ لره په کتو ویشته ما دَ خپل تره نه تپوس اوکړ نو هغه اووے چه دا هغه پیغمبرؑ دے او دا بل ئے ترۀ دے۔

دا رنګے منیب وائی دَ مکی معظمے په بازار ما نبي علیه الصلوٰة والسلام اولیده ولاړ وه او دا آواز به ئے کاوه "یا ایهاالناس قولوا لا اله الا الله تفلحوا" نو خلقو به ورته کنځل کول - چاؑ ورته لاړے توکلے او چا به ورته خاورے غورزه وَلے - چه غرمه شوه او بازار خوشے شه - "نو خرجت جارية وضيئة" او اُوبه ورسره وے نو چه کله ئے دَ پلار دا حال اولیده وُ ژړیده - نو نبيؑ ورته اووے چه خوک توحید بیا نو ی نو دَ غه حال ئے وی -

کله چه دا سورة نازل شو نو دا بو لهب ښځه ام جمیل راغله او ابوبکر صدیقؓ ته ئے اُووے چه ستا صاحب زما په خاوند پسے دَ هجوے سندره ویلے ده او په لاس کښے ئے تبر وه او نبيؑ ناست وُه نو دے هجوه شروع کړه "مذمما ابينا ودينه قلينا وامره عصينا" ابوبکر صدیقؓ نبي علیه الصلوٰة والسلام ته اُووے چه پناه شه - نو نبيؑ ورته اُووے چه دَ دے ستر ړے اوژبه باری تعالیٰ زما نه واپس کړیدی کنځل کوی مذمم ته او زۀ خو محمّدؑ یم -

حمالة الحطب - بخیله ده - یا غنے راوړی لارے دَ نبيؑ ته یا چُوغل خوره ده - هیزم کش وائی چُغل خورته -

مسد - موبخ - ابولهب په زهر یلی ننګئ مړ شو -

ختم شو سورة لهب بفضله تعالیٰ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

۱۱۲- سُوْرَةُ اِخْلاَص مَكِّى دَے - ۲۲

****

بعد الناس و قبل النجم دے

خلاصه بیانِ توحید یعنی دَ کومے مسئلے دَ وجے نه چه تا سو مخالفین سره مقاطعه کوئے - او چه دَ کومے مسئلے دَ منلو دَ وجے نه فتح حاصلیږی او دشمن ئے هلاکیږی هغه مسئله دَ توحید ده -

فضائل اخلاص یو صحابی او وے چه زهٔ دَ دے سورة سره محبت لرم نو نبی علیه الصلوٰة والسلام او فرمائل "حبك ایاه ادخلك الجنة" یو فوجی افسر دَ قراءة په اخیر کښے داسورة وے - نو چاتے نه تپوس او کړ نو هغه او وے زهٔ په دے سورة مین یم نو نبی علیه الصلوٰة والسلام او فرمایل چه دے خبر کړئے چه "ان الله یحبه"

چا چه لس[1] ځله داسورة او وے نو دَ هغه دَ پاره به یو قصر تیار شی چه یوه بنځته به ئے دَ سرو وی او بله دَ سپینو او ځکون به ئے دَ ملغلرو وی - او دَ سیمتو په ځائے به مشك وی -

چا چه دوه سوه واره[2] داسورة او وے دَ څلاستو په وخت نو په بنځٔ طرف به جنت ته ځی -

الصمد - ۲ - ځائے دَ حاجاتو نو - ای[1] ما یصمد الیه فی الحوا ئج (بخاری) [2] بے پروا (عام)

ختم شو سورة اخلاص بفضله تعٰ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۱۳- سُوْرَةُ فَلَقْ مَكِّيْ دَهْ - ۲۰

بعد الفیل و قبل الناس دے۔

خلاصه

تلقین استعاذه د مضراتو جسمانیو نه - یعنی اے داعی پټا په قسما قسم حربے مستعملیږی آخری حربه په د سحر وی۔ نو استعاذه د الله تعالیٰ نه غواړه د دغه مصیبت نه۔

قصه:- په نبی علیه الصلوٰة والسلام باندې سحر اوشه نو دنیوی کارونو کښے فطور راغے نه دینی کارونو کښے - دین او روح د نبی خو معصوم دی او تائید: والله یعصمك من الناس (مائده: ۶۷) نبی علیه الصلوٰة والسلام خواب وینی چه دوه[۲] کسه ملك د کټ طرفینو ته ولاړ دی پټوس کوی چه دے سړی له څۀ چل دے وائی چه لبید ابن عصم پے سحر کړے دے په ویښتو د ده کښے هغه په تو ته د کجورے کښے په بیر ذروان کښے لاندې د میچن نه دفن دی سره د جا ؤلے د فتوکی نه۔ دغه کوهی وُنے داسے ښکاریدے لکه مارانَ او او به ئے پشان د نکریزے د او بو دی - هغه تو ته راویستے شوه په هغې کښے یولس غوټے وے او په فتوکی کښے یولس ستنے ښخ وے۔

ف
غاګلے داونو۔

از ابن کثیر بروایت کثیره من عائشهؓ وابن عباسؓ وزید بن ارقمؓ ۳۰۔

الفلق -۱- صبا[۱] - مخلوق[۲] - طبقه جهنم[۳] -

غاسق اذا وقب - ۳- تیاره[۱] چه جمع شی - یا سپوږمی[۲] چه توره شی یا ثریا[۳] چه غروب اوکی - دغه وخت د آفات وی۔

النّفّٰثٰت فی العقد -۴- لکه چه خلق تارله غوټے ورکوی د پاره د مرض دا غلط کار دے په دے کښے تشبیه ده کاهل با طلو سره -

اذا حسد - ۵ - تمنی د زوال د منصب ده چه څۀ نقل و حرکت په کښے اوکړی - او که اراده مصممه وی نو بیا حقد دے - ورنه

معاف دے۔

شامت۔ تمنٰی دَ مصیبت کوی۔ دَ یوکس دَ پاره۔

غبطہ۔ معنی ده چا تہ پسخیده۔

یودَم بہ خلقو وے چہ پہ دُورهه دَ خدائے او پہ دُورهه دَرسول دَ خدائے ﷺ دَ هر مرض دَ سرخوبا دوئ انگ کہ مریض دے مرض نہ هلاک شه نو خون ئے دَ فلانکی با پہ غاړه دے داشرکی دم دے۔ دم خو یا قرآن دے یا دعا کانے ما ثوره۔ یا نوم دَ خدائے تعالیٰ دے۔

دَمار پہ دمو نوکینے اکثر شرک دے۔ دمار دَ پاره او بیخے خ تروے کړی او پہ دغه ځائے واچوی۔ مریض هم پہ دے دوه وَه سورتو نو دَمَوی پہ بنځ لاس خپل بانِد یا دَ مریض بانِد ے۔ پہ لاس

ختم شو سورة فلق بفضلہ تعالیٰ

کلہ چہ پہ ذہه کینے غلط خطرہ راتلہ۔

وریے حاسد اف
وفِ یو او وکے
لا احب ان
افعل باحد
خیرًا۔
۲۔ لا احب ان
یفعل باحد
خیرًا۔
۳۔ لا احب ان
یفعل بی خیرًا
۔
۱۔ سبزه خوړل
کاور۔
الفلق۔ ۲۔ هوا
او بِکہ، حرارت۔
۳۔ سپلے
۴۔ دشمن۔
الناس۔
۵۔ دَ تخم مغز
دَ قرابید و
حفاظت۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۱۴-سُوْرَۃِ نَاسْ مَکِّیْ دَہ-۲۱

بعد الفلق وقبل الاخلاص دے-

خلاصه | تلقین استعاذہ دَ مضرات روحانیو نه (عبید اللّٰه سندھیؒ)

یعني که روح ته دے شیطان نقصان رسوی بیا دَ باری تعالیٰ نه پناه غواړه -او که جُسے ته نقصان رسیده نو بیا دَ باری تعالیٰ نه پناه غواړه - لکه یو ونه ده دَ هغې تحفظ دے او بل دَ وُنې تخم دے دَ هغه هم تحفظ دے دَ چینجی نه (رنا نو توی)

عبد اللّٰه ابن مسعودؓ صاحب دا دوه سورتونه په مانځه کښے نه وے چه دا خوَ دَ قرآن دَ پاره دی - دا دَ هغه خپل انفرادی خیال دے شاید چه لږ دینه هغه رجوع کړے ده (عثمانی)

په دے سورة کښے دَ توحید درے درجے دی - رَبْ[۱] - مَالک[۲] - معبود[۳] صرف هغه دے - دا درے[۳] درجے په فاتحه[۱] - انعام[۲] - حشر[۳] - حدید[۴] کښے دی - نو دا درے[۳] درجے په پنځو[۵] سورتونو کښے دی -

دَ ناس اول نه مراد صغائر دی چه تربیت ته محتاج دی - او دَ ثانی نه شبان دی چه ملک ته محتاج دی - او دَ ثالث نه شیوخ دی چه عبادة کوی -

الوسواس - کله چه سړے غافل وی -

الخناس - یه - کله چه سړے ذاکر وی - کله چه داعی دَ توحید راشی او مسئله اوکړی نو شیاطین الجن والانس پټ شی - نو کله چه هغه رخصت شی - نو وَسوَسے شروع کړی چه دے خو دعا نه مني دے خو حیله اسقاط نه مني دے خو قضائے عمرے نه مني - دے شوے نه مني دے زیارتونه نه مني وغیره وغیره -

او دَ توحید درے درجے دی - یعنی رب او ملک او معبود صرف باری تعالیٰ دے - (فائدہ) دا درے واړه مذکور دی په فاتحه او انعام او وحدید او حشر کښے

فی صدور الناس - ۵- شیاطین الانس په غوږ کښے خبره اوکړی - نو زړه ته لاړه شی - د شیاطین الانس تفسیر خدائے پاک کړے دے یا ایها الذین امنوا ان کثیرا من الاحبار والرهبان الخ - (توبه : ۳۴) په تسمیه کښے افعال مرغوبه او په دے سورتونو کښے افعال مهروبه دی دا مراعات النظیر دے - قرآن په توحید شروع شه او په توحید ختم شو - یعنی د کوم فعل وجود چه مقصود دے نو امداد حاصل کړ پنوم د باری تعالی سره د پاره د حاصلولو د دغه کار او چه د کوم کار عدم مقصود وی نو بیا پناه حاصل کړے په نوم د باری تعالی سره د دغه کارشه -

تقدیر دا دے "قل اعوذ باسم رب الفلق الخ" - او په تسمیه کښے تقدیر دا دے "قل بسم الله الرحمن الرحیم استعین" - دا صنعت الاحتیاک دے - یعنی په تسمیه کښے فعل او قل محذوف دی - او اسم مذکور دے - نو کوم شے چه په تسمیه کښے محذوف دے چه قل او فعل دے نو هغه دلته مذکور دے - چه "قل اعوذ" او کوم شے چه په تسمیه کښے مذکور دے چه اسم دے نو هغه دلته محذوف دے د ق "ن په سر کښے بآ او په آخر کښے سین دے نو جوړ شو تے نه بس یعنی په دا مره وجها نو کښے موږ لره یواځے الله تعالی پوره دے -

الیس الله بکاف عبده (زمر : ۳۶)

دا د قرآن موضوع ده دا د کل انبیاؤ مقصد بیان دے - دا مقصد دے باری تعالی ځمونږ ه نصیب کړی او په دے توحید دے باری تعالی ځمونږه ژندګی ختم کړی - او د دے توحید دعوت دے باری تعالی ځما او ځما د شاګردانو او د کل مسلمانانو نصیب کړی آمین

ختم شو سورۃ ناس بفضله تعالی

(۲۹ - ۹ - ۱۴۰۱ ھ)

ما روی عن ابن مسعودؓ من ان المعوذتین لیستا من القرآن لم یکونا فی مصحفه فکذب موضوع لا یصح ۱۲ احسن الفتاوی ص۱۲۳ ج۶

روز قیامت هر کسے با خویشتن دارد نامیه ۱۴۳ ۵
من نیز حاضر می شوم تفسیر قرآن در بغل. عثمانی

حد واجع
با ایمان کامل
در بغل و
عجز بسیار
در بغل.

طاعتم نشته امید م ډیر دے | زهٔ با امیدٔ د رحمان دربارته ځمه
طاعتم نشته او عصیان م ډیر دے | زهٔ با عصیان د غفور دربار له ځمه
که په حساب وی ځائے م نشته | او که په احسان دی د خوار ځان نا بیمه
مرا گر بگیری به انصاف و داد | بنالم که عفوه ام شاین وعده داد
بضاعت نیاوردم اِلّا اُمید | خدایا ز عفوه ام مکن نا اُمید
اللّٰهم اصنع بنا ما انت اهله | ولا تفعل بنا ما نحن اهله

یا الله مشرک نه یم او بدعتی نه یم ،، اشهد ان لا اِله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله - د عمل هیڅ وسیله م نشته - او بے عمله ستا د رحمت امید واریم - او رحم ستا په عمل باندِ موقوف نه دے - او ستا د رحمنه نا اُمید کافر دے - نو یا الله ما د خپل دربار نه مه کوے کوه - مالره بل دلبار نشته - یا الله تالره څهٔ کم نشته - یا الله مالره بے لتا نه بل څوک نشته - یا الله - بدنیا چو کردی تو مارا عزیز ؛ همین چشم دارم ز لطف تو نیز ؛ یا الله ستا په دوستا نو مین یم - یا الله ستا په دین باندِ مین یم - یا الله دینه اروته ډیر پسخیږم - یا الله د پنډوئ شیخ القرآن او د پنج پیر شیخ القرآن او بخے یا الله ستا کتاب او د توحید مسئلے موږ ته خوند لے ده - یا الله ځما کل استاذان معاف کړ - یا الله مارتونګ بابا صاحب، چکیسر بابا صاحب، هوچړیکرام بابا صاحب، فیضند د قاضی صاحب بلکانی مولانا صاحب، شیخ مولوی صاحب، برتهانے مولوی صاحب، او نور اساتذه ځما او د کاتب معاف کړے - ځما کل نسب معاف کړه یا الله ځما ابی او بچه یا الله ځما بابا زندهٔ لره. یا الله ما ځما بابا ابی او کل نسب معاف کړ - یا الله ځما تره آکا سخن، خواخے د انور مور معاف کړ - یا الله ځما کل برادران کل نسب او تعول مسلمانان معاف کړ - یا الله ځما خوله تعول عمر تا ته په دعا گویا کړ او ځما د باقی عمر د قرآن پخدمت کښے ختم کړ ستا د رضا د پاره - یا الله ځما شاګردان د قرآن صحیح خادمان کړ - انورا و عبید الله د دین خادمان کړ او مالره نور صالح اولاد خادمان د دین را کړ یا الله نا ویلی درخواستونه ځما منظور کړه یا الله ځما د دین تعول ملګری معاف کړه یا الله د محمد روم نه خوشحال شه آمین ۱۲ ریا الله دا دعا لائے تعلے د کاتب ابو حسین په حق کښے هم قبول کړے

به هم دعا
عیش و عاصم
ربانی عاملان
کړه با عمل
او عزت
او سرور
در دنیا و دیگر
او دارنګ
ابو صریره
هم.
(امین)

مختصر خلاصه د ټول قرآن شریف

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(۱) په تسمیه کښې اعلان دے چه "استعینوا باسمه خاصة"۔

(۲) په فاتحه کښې ارشاد دے چه "ایاک نعبد وایاک نستعین"۔

(۳) په بقره کښې هدایت دے چه "یاایها الناس اعبدوا ربکم الذی خلقکم والذین من قبلکم" اسمان ئے چت کړے دے او زمکه ئے فرش کړے ده۔ او هر څه ئے پیدا کړی دی او په هرڅه عالم دے۔ "فلا تجعلوا لله اندادا" نه ملائک، هغه "لا علم لنا" وائی او نه جن هغه "ابی واستکبر" دی۔ او نه خاکی هغه "فازلهما الشیطن" دی۔ او د یهودو پیشان د بقرے عبادة مه کوئے۔

(۴) د نصاراؤ پشان د آل عمران عبادت مه کوئے۔ څوک چه د غیر الله بندګی کوی نو د هغوی سره جهاد پکار دے۔

(۵) نو په سورة نساء امور انتظامیه دی۔

(۶) په سورة مائده کښې دی چه د عیسیٰ او د مور د ده نه حاجات مه غواړئے۔ او د دوی په نوم نذر مه کوئے۔ او د دوی د وجے نه یوشی ته حرام مه وائی۔ بحیره، وسیله، حام، سائبه، دا رسمونه ختم کړئ۔ دلائل عقلیه په کښې اجمالی دی او نقلی په کښې نشته۔

(۷) انعام کښې دی چه د کل ما سوی الله نه غائبانه حاجات مه غواړئ او د دوی په نوم نذر و نیاز مه کوئے۔ او د دوی د وجے نه یوشی ته حرام مه وائی۔ حرث، انعام ټول ستاسو حلال دی۔ او حرث انعام د غیر الله نذر مه کرځوئے۔ دلائل عقلیه په کښې تفصیلی دی۔ او نقلی په کښې اجمالی دی۔

(۸) اعراف کښې اعلان دے چه جامے هم ځان مه حراموئ - او دلائل عقليه په کښې اجمالی او نقلی په کښې تفصيلی دی - او په کښې اعلان دے چه په بها درئ سره دا مسئله سرته دَسَرُوه - او دلتنګی مه کوه -

واولۀ تفریح ده دَ بيان دَ مسئلے -

(۹) دا شرکونه اسباب دَ جهاد دی نو په انفال کښې قوانين جهاد دی
(۱۰) او په توبه کښې اعلان جهاد دے - تردے ځائے پورے مسئله وه دَ نفی دَ شرک فی التصرف - کفارو اوو چه مونږه خو دوېته معبودان شو ايو خو دوی نازولی دی ځمونږ کارونه په باری تعالیٰ باندے کوی نو بيا هم مونږه سره جهاد کوئ او دا هم شرک دے - 35
(۱۱) نو په يونس کښې ارشاد دے چه هٰؤلاء شفعاءنا دالله خلق هم مشرکان دی نو قتلوئ نو له دے ځايه نه مسئله شروع شوه دَ نفی دَ شرک فی الشفاعة او چه شفيع قهری نشته - نو
(۱۲) په هود کښې فرمائی چه غائبانه حاجات صرف دَ باری تعالیٰ نه غواړئ ځکه چه هغه غيب دان دے او کارساز دے - ابراهيم ځالله دَ بچی انتظام اونه کړ - او لوط ملائک اونه پیژندل -
(۱۳) په يوسف کښې فرمائی که بل څوک غيب دان او کارساز وے نو دو مره لوئ پيغمبر به ولے دومره مُده کړيده -
(۱۴) رعد کښې وائی چه مسئله صافه شوه نو تنبيهات ورته پيش کړه -
(۱۵) په ابراهيم کښې وائی چه واقعات ورته پيش کړه چه دَ ظلمت دَ شرک نه راووځی نمر دَ توحيد ته لکه چه ځکښې پيغمبر او نو دا واقعات بيا نول -
(۱۶) په حِجر کښې ارشاد دے که بيا هم نه منئ نو نادم به شئ " ربما يود الذين کفروا لوکانوا مسلمين " -
(۱۷) نحل کښې فرمائی عذاب اُخروی خو در کنار دے اتیٰ امر الله فلا تستعجلوه -
(۱۸) بنی اسرائيل کښې ارشاد دے چه معجزه معراج ورته ښايو چه

قدرت الٰهی او وینی او بیان خلقو ته او کړی - نو ګڼ بیا هم نه منی
نو عذاب به پرے راشی لکه په بنی اسرائیلو -

(۱۹) په کهف کښے رفعه شبهات چه واردیږی په نفی د شرک فی
الشفاعة با ﷲ - اصحاب کهف[۱] خو "انهم فتیة امنوا بربهم"
شفیع قهری نه وو - او د جنا[۲] تو نیکه خو " فسق عن امر ربه " نو
هغه به څنګه شفیع قهری شی - او خضر[۳]ؑ خو فرمائی " ما
فعلته عن امری " نو دے شفیع قهری نه شی کیدے - او
ذو القرنین[۴] خو " انا مکنا له فی الارض " نو هغه شفیع قهری نه دے
په تول د مخلوقاتو کښے لوئے مخلوق نبی ؐ دے او د هغه به معجزات کښے لویه معجزه
قران دے او فرمائی باری تعالیٰ " الحمد ﷲ الذی انزل علیٰ
عبده الکتاب " هغه نبی علیه الصلاة والسلام عبد دے -

(۲۰) په مریم کښے رفعه د باقی شبهات په طور تتمه[۱] د ذکر یاؑ
تفصیلی حال د پاره د اصلاح د یهودو چه د ذکریاؑ د قبر
نه به ئے خاورے وړے د بچو د پاره او بیا به ئے د جماع په
شپه خوړے نو باری تعٰ فرمائی " ذکر رحمة ربک عبده ذکریا " چه
هغه خو عبد وو شفیع قهری نه وو - (۲) او د عیسیٰؑ تفصیلی
حال د پاره د اصلاح د نصارا ؤ چه دوی په عیسیٰؑ ته ناز وَلے
وے هغه پخپله وائی " انی عبد ﷲ " یعنی هغه شفیع قهری
نه دے - (۳) او د ابراهیمؑ تفصیلی حال د پاره د اصلاح د
عربو هغوی به حاجات کښے ابراهیمؑ ته آوازونه کول
چه دے ناز وَلے دے " انه کان صدیقا نبیا " یعنی شفیع
قهری نه وه - او د باقیو انبیاؤ نه اجمالی حال چه " خروا سجدا
وبکیا " چه دوی تول ﷲ ته سر په سجود دی شفیع قهری
نه دی - د مقربین متعلق د مریمؑ واقعه چه " قالت انی اعوذ
بالرحمان منك ان کنت تقیا " او د ملائک متعلق د جبرائیلؑ

واقعه چه "وما نتنزل الا بامر ربك" نو هر کله چه شفیع
قهری نشته نهٔ انبیآء نهٔ اولیآء نهٔ ملآئك او نهٔ جنات او نهٔ
باد شاهان نو "فاعبده واصطبر لعبادته هل تعلم له سمیا"-
(۲۱) طٰهٰ کښې ارشاد دے چه مسئله صافه ده په پهاړونو سره
ئې رسَنه وه مصائب به راتې برداشت کوه لکه موسیٰ ؑ-
(۲۲) انبیاء کښې دی چه یو موسیٰ ؑ نه بلکه ټولو انبیآؤ ته توحید 35
وحی شوے دے "وما ارسلنا من قبلك من رسول الا نوحی
الیه انه لا اله الا انا فاعبدون-
(۲۳) په حج کښې اعلان دے چه په دغه شکل تحریمات هم دَغیرالله
مه جوړه وئ او نیازات هم دَغیرالله مه کوئ- نو په دے
سورة کښې نفی دَشرک فعلی ده او په مخکښې سورة کښې نفی دَ
شرک فی التصرف ده-
(۲۴) په مومنون کښې فرمائي چه دَشرک نه علاوه هم دوی گنده
گنده اعمال کوی " لهم اعمال من دون ذلك هم لها عٰملون-
(۲۵) په نور کښې ارشاد دے چه منافقان به ستاسو په مقتدا اتهمتونه
لږه وی- خبردار چرے په مسئله بدگمانه نه شئ- تر دے
ځائے پورے مسئله وه دَ نفی دَ شرک فی الشفاعة- او س په-
(۲۶) فرقان کښې مسئله ده دَ نفی دَشرک فی البرکتة-
(۲۷) په شعرآء کښې فرمائي که برکت دهنده بل څوک وے نو دومره
قومونه مو نږه هلاک کړه بیخ کړی به ئې وے- دَ موسیٰ ؑ[1] قوم- دَ
ابراهیم ؑ[2] قوم- دَ نوح ؑ[3] قوم- دَ هود ؑ[4] قوم- دَ صالح ؑ[5] قوم- دَ
لوط ؑ[6] قوم- دَ شعیب ؑ[7] قوم- نو " فلا تدع مع الله الٰها اٰخر"
اګر که مخالفین اعتراضونه کوی-
(۲۸) په نمل کښې دوه[2] دلائل دی چه غیب دان صرف باری تعالیٰ دے
موسیٰ ؑ او وے " انی اٰنست نارا" دَ خدائے نور ته ئې نار او وے

او سلیمان ۴ او وے دے مالیٰ لا اری الهُدْهُدَ ۔ هدهد ور ته
معلوم نه شو - او کارساز هم صرف باری تعالیٰ دے - دَ
صالح ۴ قوم ما هلاک کړه او دهٔ لره ما بچ کړے دمرّنهم وانجینا ۔
او دَ لوط ۴ قوم ما هلاک کړو او دے ما بچ کړے امطرنا وانجینا ۔
(۲۹) قصص کښے ارشاد دے چه مسئله صاف شوه په بهادرے
سوره ئے دَ ښوه - مصائب به راځی بر داشت کوه لکه موسیٰ ۴
قصص او طٰهٰ او اعراف یو شان تے مضمون دے - په اعراف کښے
نفی دَ شرک فی التصرف په بهادرے سوره بیان شوه - او طٰهٰ
کښے نفی دَ شفیع قهری مسئله په بهادرے سوره بیان شوه -
او قصص کښے نفی دَ شرک فی البرکة په بهادرے سوره بیان شوه -
(۳۰) په عنکبوت کښے ارشاد دے چه مسلمانانو به تاسو به هم
امتحان راځی تش په امنّا باندِ کار نه کیږی دے احسب الناس
ان یترکوا ان یقولوا امنّا وهم لا یفتنون ۔
(۳۱) روم کښے دی چه کله تاسو مصائب برداشت کړه نو تاسو لره
به باری تعالیٰ فتح درکړی بشرطیکه په توحید باندِ قائم شوے
فاقم وجهك للدین حنیفا - نو
(۳۲) په لقمٰن کښے بیان دَ توحید علی الکمال دے تردے ځائے
پورے نفی دَ شرک فی البرکة ده - او س په
(۳۳) سجده کښے نفی دَ شفیع قهری فی البرکة ده لکه په یونس کښے
نفی دَ شفیع قهری فی التصرف وه -
(۳۴) په احزاب کښے دی چه چا ته دَ شفیع قهری ویلو نه شفیع
نه جوړیږی لکه چلے بنځے ته دَ مور ویلو نه مور او پردی
هلک ته دَ ځوئ ویلو نه ځوئ نه جوړیږی -
(۳۵) په سبا کښے رفع شبهات چه وارد یږی په نفی دَ شفیع
قهری فی البرکة باندِ لکه چه په کهف کښے رفع شبهات و

په نفی دَ شفیع قهری فی التصرف با ندِ۔ (۱) دَ داؤد ؑ متعلق ئے ولقد اٰتینا داؤد منا فضلا۔ داؤد ؑ لره عزت ما ورکړے وه هغه ځکه شفیع قهر دے (۲) دَ سلیمان ؑ متعلق ئے ولسلیمٰن الریح ۔ سلیمان ؑ لره تصرف ما ورکړے وه هغه ځکه شفیع غالب دے۔ " فلما قضینا علیه الموت " ما پخپله دَ موت حکم کړے وه۔ (۳) او دَ جنات متعلق ئے فلما خرّ تبیّنت الجنّ ان لو کانوا یعلمون الغیب ما لبثوا فی العذاب المهین۔ (۴) او دَ ملائکو متعلق ئے قل ادعوا الذین زعمتم من دون الله مایملکون مثقال ذرّة فی السمٰوٰت ولا فی الارض وما لهم فیهما من شرک وّ ما له منهم من ظهیر - ولا تنفع الشفاعة الا لمن اذن له۔ نو هرکله چه شفیع قهری نشته۔ نو په

(۳۶) فاطر کښې اعلان دے چه غائبانه حاجات صرف دَ باری تعالیٰ نه غواړئ۔ سبا مبدأ ده دَ پاره دَ یٰسٓ او طٰفٰت او صٓ او فاطر مبدأ ده دَ پاره دَ حوامیم نو ځکه په سر دَ دواړو کښې الحمد لله ذکر شوه - بیا دا دواړه مضمونونه چه نفی دَ شفیع قهری او نفی دَ شرک فی الدعاء ده په زمر کښې جمع شوی دی۔ نفی دَ شفیع قهری مسئله په کښې کمه ده۔

(۳۷) په یٰسٓ کښې فرمان دے چه موږ ه شفیع قهری منونکی هلاک کړه دوی به ئے بچ کړی وو ئے ءَاَتّخذ من دونه اٰلهة ان یردن الرّحمٰن بضرٍّ لا تغن عنی شفاعتهم شیئاً وّ لا ینقذون۔

(۳۸) په صٰفّٰت کښې ارشاد دے چه دوی په قطارو ولاړ دی باری تعا ته نو ځکه شفیع قهری شو ئے والصّٰفّٰت صفّا ۔

(۳۹) په صٓ کښې اعلان دے چه ابتلوا بالمصائب نو ځکه شفیع قهری شو دَ داؤد ؑ (۱) متعلق ئے وظنّ داؤد انما فتنّٰه ۔ او دَ سلیمان ؑ (۲) متعلق ئے ولقد فتنّا سلیمٰن والقینا علی کرسیه جسدا ثم اناب ۔ او دَ ایوب ؑ (۳) متعلق ئے واذکر عبدنا ایوب اذ نادیٰ ربّه

الیٰ مسّنی الشیطٰن بنصب وّ عذاب"۔

(۴۰) نو پہ زمر کښے[له] ارشاد دے چہ شفیع قهری نشتے نو رِدِ "فاعبُدِ الله مخلصین له الدین"۔

(۴۱) پہ مؤمن کښے ارشاد دے چہ "فادعوا الله مخلصین له الدین"۔ نو دا تفصیل بعد الاجمال شو۔ (۱) اول اعتراض چہ مونږه خوابونه وینو چہ دَ غیر الله بلنه او دَ غیر الله نذر و نیاز او دَ غیر الله تحریمات جوړه وے۔ نو

(۴۲) حٰمٓ السجده درلره جواب ورکړ چہ "قیّضنا لهم قرناء فزیّنوا لهم ما بین ایدیهم الخ"۔ یعنی دا شیطانی خوابونه دی۔ نو (۲) دویم اعتراض چہ مونږه پہ معتبرو کتابو نو کښے مومو چہ دَ غیر الله بلنه کوے۔ نو

(۴۳) حٰمٓ شوریٰ درلره جواب ورکړ چہ "شرع لکم من الدین ما وصّٰی به نوحاً والذی اوحینا الیک وما وصّینا به ابراهیم وموسیٰ وعیسیٰ ان اقیموا الدین ولا تتفرّقوا فیه"۔ یعنی ټولو انبیاؤ ته توحید وحی شوے دے دَ دینه خلاف دَ باغیا نو کار دے۔ (۳) دریم اعتراض چہ دا اولیاء انبیاء نازولی دی ځمونږه کار ونه به پہ باری تعالیٰ کوی نو مونږه ځکه دوی ته آوازونه کوو۔ نو

(۴۴) حٰمٓ زخرف درلره جواب ورکړ چہ "ولا یملک الذین یدعون من دونه الشفاعة الا من شهد بالحق وهم یعلمون"۔ یعنی شفیع غالب نشتے۔

(۴) څلورم اعتراض چہ دا اولیاء انبیاء به ځمونږ درخواستونه دَ باری تعالیٰ دلپاره ته پیش کړی نو څه ئے بیا منی او کہ نه منی شفیع قهری دِ نه شی۔ نو

(۴۵) حٰمٓ دخان درلره جواب ورکړ چہ "انه هو السمیع العلیم"۔

[له] پہ هود، فاطر او زمر کښے یو مسئله ده چہ حاجات صرف دَ الله تعالیٰ غواړئ نو شپږ سورتونه دَ تفریع دپاره دَ بیان یعنی نفی دَ شرک فی التصرف پہ بهادریٰ سره بیان کړه پہ اعراف کښے او نفی دَ شفیع قهری بیان کړه پہ بهادریٰ سره پہ طٰهٰ کښے او نفی دَ شرک فی البرکت پہ بهادریٰ سره بیان کړه پہ قصص کښے اعراف طٰهٰ قصص او دَ دے دَ غوښتو هود، فاطر زمر هر کله چہ شفیع قهری فی التصرف نشتے نو هود کښے فرمائی چہ حاجات صرف دَ باری تعالیٰ نه او غواړئ او هر کله چہ شفیع قهری فی البرکت نشتے نو فاطر کښے فرمائی چہ حاجات صرف دَ باری تعالیٰ نه غواړئ او هر کله چہ دوی پہ مصائب کښے گرفتار شوی دی نو زمر کښے فرمائی چہ حاجات صرف دَ باری تعالیٰ نه غواړئ ۱۲

یعنې هرڅه اودین ونګی او په هرڅه پوهه صرف باری تعالی دے۔
(۵) پنځم اعتراض چه د غیر الله بلنه څو بنده ابائی رسم دے۔ نو
(۴۶) حٰمٓ جاثیه ورلره جواب ورکړ چه "ثم جعلناک علی شریعة من الامر فاتبعها ولا تتبع اهوآء الذین لا یعلمون" یعنی د شریعت تابع شه نه د آباؤ خپلو۔
(۶) شپږم اعتراض چه د دوی په بلنه کښې ضرور څه برکت شته۔ نو
(۴۷) حٰمٓ احقاف ورلره جواب ورکړ "فلولا نصرهم الذین اتخذوا من دون الله قربانا الهة بل ضلوا عنهم" یعنی د دوی په بلنه کښې هیڅ فائده نشته۔ تر دے ځائے پورے مسئله د نفی د شفیع قهری فی البرکة وه۔ اوس په[له]
(۴۸) محمد کښې مسئله د جهاد ده په "فضرب الرقاب" او په
(۴۹) فتح کښې اعلان فتح دے په "انا فتحنا لک فتحا مبینا" او په
(۵۰) حجرات کښې قوانین دی پس د فتح نه۔ محمد، فتح، حجرات
یو مضمون جهاد دے۔ نو په
(۵۱) قٓ کښې مسئله قیامت ده په "کذلک الخروج" او په
(۵۲) ذاریات کښې دی "ان الدین لواقع" د خروجنه بعد۔ په
(۵۳) طور کښې اعلان دے چه "ان عذاب ربک لواقع" پس د فیصلے نه قٓ ذاریات طور یوه مسئله قیامت ده۔ د عذاب نه د بچاؤ د پاره۔ په
(۵۴) نجم کښې اعلان دے چه د غیر الله نه حاجات مه غواړئ "افرأیتم اللات والعزی ومناة الثالثة الاخری" یعنی لات وغیره پریدئ۔ ملائکو ته شفیع قهری مه وایئ۔ نو په دے
(۵۵) په قمر کښې دلیل د دے دے چه حاجات صرف د خدائے نه غواړئ "انا کل شیء خلقناه بقدر" یعنی خالق صرف باری تعالی دے۔
(۵۶) په رحمان کښې دویم دلیل دے چه "تبارک اسم ربک ذی الجلال والاکرام"

له لکه په انفال او توبه کښې جهاد وه د پاره د نفي د شرک فی التصرف نو دلته جهاد د پاره د نفي د شرک فی العبادت

سورت کهف ده د نفي د شرک فی التصرف ... د تسمیه وه او ده د نفي د شفیع قهري فی التصرف مسئله د یونس۔

یعنی دَ باری تعالیٰ په نوم کښې برکت دے۔ نو کفار دوا عتراض
اوکړ چه موږ ه خو په نوم دَ خدائے تعالیٰ کښې برکت منو
دا تا سوځه شور جوړ کړے دے خو دا اولیاء انبیاء هم دَ
خدائے تعالیٰ نازولی دی نو دَ دوی په نوم کښې هم برکت شته
نو موږ ه به دَ دوی نوم په حاجات کښې بولو او دَ دوی دَ نوم
تعویذونه به کوُو۔ نو

(۵۷) په واقعه کښې ورلره جواب ورکړ چه "فسبح باسم ربك العظيم"
یعنی دَ خدائے تعالیٰ دَ اسم سره دَ چا اسم برابر نه دے نو استغاثه
په صرف دَ باری تعالیٰ په نوم سره وی۔ تر دے ځائے پورے
مسئله توحید وه په نجم قمر رحمٰن واقعه کښې اوس په۔
(۵۸) حدید کښې مسئله جهاد او انفاق ده یعنی دَ دے مسئلے دَ پاره
مال او لږه وه او ویله تو ئے کړه۔
(۵۹) په مجادله کښې زجر دے په سختو منافقانو چه جهاد ئے
نه کاوه۔ او په
(۶۰) حشر کښې زجر دے په دوئم نمبر منافقانو باندې۔ او په
(۶۱) ممتحنه کښې زجر دے په ضعیف مسلمان باندې چه دَ ابراهیم
تابع شی نه ده ضعیف مؤمنان دوی خوغائب دی۔ او په
(۶۲) صف کښې زجر دے په مؤمنانو چه دَ لوط نه روستو بیا ئے
جنګ نه کاوه۔ نو مجادله حشر ممتحنه صف دَ حدید په
مضمون ثانی دَ جهاد باندې تفریع ده تنزلاً۔ بیا څلور
سورتونه تفریع ده دَ حدید په مضمون اول دَ انفاق باندې
(۶۳) نو په الجمعه کښې ارشاد دے چه دَ جمعې په ورځ مسئله انفاق
تسلیم کی۔ نو په

(۶۴) المنافقون کښې ارشاد دے چه "وانفقوا مما رزقنٰکم"۔
یعنی مال مادر کړے دے۔ نو مسئله دَ انفاق دِ وا اُوریده نو

نو معلومه به
شی چه ته په مسئله
نه ئے ورنه ته په
پله خیته مین
: بیا خو ته مجنون
یې ئے نه دَ
پیدا ۱۲

عمل پے اوکںا او خیرات اوکں۔

(۶۵) تغابن کښې فرمائي چه مال او مونډ چه مال ستا دے مالره قرض راکړ یعني نفلي خیرات اوکړ۔

(۶۶) طلاق کښې اعلان دے چه واجبي خیرات اوکړ۔ نو په

(۶۷) تحریم کښې دواړه مسئلے جمع شوے چه " یاایها الذین امنوا قوا انفسکم واهلیکم نارا " چه مسلمانانو په انفاق او جهاد سره ځان بچ کړئ د اور نه۔ د حدید نه تر دے ځائے پورے مسئله انفاق او جهاد وه په لسو سورتونو کښې۔ او په جهاد او انفاق کښې ذاتي حُسن نشته بلکه حُسن په کښې راغلے دے د دے مسئلے نه۔ چه په

(۶۸) مُلک کښې ده چه " تبارک الذی بیده الملک " یعني برکات ورکونکے صرف باری تعالیٰ دے۔ نو په

(۶۹) قلم کښې اعلان دے چه په دے مسئله کښې سستي مه کوه " ودّوا لو تدهن فیدهنون " او په

(۷۰) حاقه کښې ارشاد دے چه واقعي عذاب راځي په هغه چا چه دا مسئله توحید نه مني " الحاقة ماالحاقة " او په

(۷۱) معارج کښې ارشاد دے چه دوی مني نه البته اعتراض ونه کوی۔ " سأل سائل بعذاب واقع للکفرین "

(۷۲) نوح د دے مسئلے د پاره نهه نیم سوه کاله تکلیف تیر کړ۔

(۷۳) جن کښې اعلان دے چه جنات مسئله او مني۔ د ملک نه تر دے ځائے پورے مسئله توحید ده۔

(۷۴) په مزمل کښې فرمائي چه قرآن لوله د شپے چه تبلیغ د پاره تیاری اوشي او مسئله ستا ذهن ته کوره شي۔

(۷۵) په مدثر کښې اعلان دے چه لوئي د خدائے تعالیٰ بیا نه وه۔ مزمل او مدثر دواړه د دعوة مسئله ده۔ بیا د قیامت نه تر اعلیٰ پورے مسئله قیامت ده۔ په دولسو سورتونو کښې۔ او دردے

نو په دے سورت کښې اعاده د نفي د شرک في البرکت چه مسئله ده ئے تفرقها ده ۱۲

سورتونه مخکښې تېر شوې دي نو مجموعه سورتونه د قيامت په ګنس[1] دي - په

(۷۶) قيامت کښې اعلان دے چه لفظ د قيامت دلالت کوي چه ضرور به قيامت راځي - ورنه ټول لوئے اووا په ده د قيامت نوم د لے اخلي - او بعض تے نه يريږي هم -

(۷۷) په دهر کښې فرمائي چه اے انسانه ستا وجود په دے دلالت کوي چه قيامت شته تهٔ نه وے او ما پيدا کړے "هل اتى على الانسان حين من الدهر لم يكن شيئا مذكورا" نو دغسې به دے پس د مرګه نه بيا پيدا کړي -

(۷۸) مرسلات کښې فرمائي په "الم نهلك الاولين الخ" يعنى په دنيا کښې عذاب ورکولے شم نو په قيامت کښې هم عذاب ورکولے شم - او

(۷۹) په نبا کښې دي "الم نجعل الارض مهادا الخ" يعنى څنګه چه په دنيا کښې نعمتونه ورکولے شي نو دغسې په قيامت کښې هم ورکولے شي -

(۸۰) په نازعات کښې فرمان دے چه څنګه په نزع کښې په چا سختي وي او په چا نرمي وي "والنزعت غرقا والنشطت نشطا" نو دغسې په قيامت کښې به په تاسو ملائک مسلط شي -

(۸۱) عبس کښې ارشاد دے چه ډيره سخته ورځ ده "يوم يفر المرء من اخيه وامه وابيه وصاحبته وبنيه"

(۸۲) تکوير کښې دي چه بيا به خپل خپل ځائے معلوم کړي "علمت نفس ما احضرت"

(۸۳) انفطار کښې ارشاد دے بيا به د دغه ځايه نه شي راوتے "وما هم عنها بغائبين"

(۸۴) مطففين کښې دي چه خپل نوم به هم نه شي بهر کولے "كتاب مرقوم" دفتر به مهر زده وي -

[1] مخکښې درې سورتو کښې ترغيب دے چه شوک في البرکت او نه شي او په دوستو سورتو کښې ترغيب دے چه شوک في التصرف او شوک في الشفاعة دوا په او نه شي ۱۲

(۸۵) انشقاق کښې دی بیان په تاسو قسم قسم حالات راشی ؒ لترکبن طبقا عن طبق ؒ

(۸۶) په بروج کښې بیان دے چه د خدائے پاک د عذاب نه به نه شیٔ بچ کیدے ؒ والله من ورآئهم محیط ؒ لکه چه د آسمان نه شئ وتے۔

(۸۷) په طارق کښې فرمائی که بیا هم نه منی نو ما ته ئے پریده ؒ فمهل الکفرین امهلهم رویدا ؒ تر دے ځائے پورے مسئله قیامة وه۔ او س د اعلیٰ نه تر اخره پورے اصلی مقصد مسئله توحید ده۔ دا خود قرآن محوری مسئله ده۔ او بله مسئله تزهید من الدنیا ده۔ ځکه چه سړے چه د دین نه وا پس کیږی نو غالب سبب ئے حب دُنیا دے۔ او نور مضامین لکه تخویف، زجر، شکوه، تسلی، تبعی مضامین دی

(۸۸) په اعلیٰ کښې توحید او تزهید من الدنیا دے۔

(۸۹) په غاشیه کښې تخویف اخروی دے۔

(۹۰) په فجر کښې تزهید من الدنیا او بیان مرض، وسبب مرض، و علاج مرض دے۔

(۹۱) په بلد کښې تزهید من الدنیا دے۔

(۹۲) په شمس کښې تفرقه ده په مابین د اعتقاد د موحد او د مشرک کښې۔

(۹۳) په لیل کښې تفرقه ده په مابین د عمل د موحد او د مشرک کښې۔

(۹۴) په ضحیٰ کښې تسلی ده۔

(۹۵) په الم نشرح کښې اعاده تسلی ده۔

(۹۶) په تین کښې تزهید من الدنیا دے۔

(۹۷) په علق کښې ترغیب دے قرأت د قرآن ته۔

(۹۸) په قدر کښې بیان د عظمت د قرآن دے۔

(۹۹) په بینه کښې شکوه ده په ظلم د کفارو۔

له اصلی تقاضه د قرآن د رے دی نفی د شرک فی التصرف او نفی د شرک فی البرکت او نفی د شفیع قهری او اصلی مسئله په دوی کښې نفی د شرک فی التصرف ده نو په اعلیٰ کښې اعاده ده د نفی د شرک فی التصرف ۱۲

(۱۰۰) په زلزال کښې تخویف اخروی دے۔
(۱۰۱) په عادیات کښې تزهید من الدنیا، و بیان مرض، وسبب مرض وعلاج مرض دے
(۱۰۲) په قارعه کښې تخویف اخروی دے۔
(۱۰۳) په تکاثر کښې تزهید من الدنیا دے۔
(۱۰۴) په عصر کښې تزهید من الدنیا او اصول د کامیابئ دی۔
(۱۰۵) په همزه کښې تخویف اخروی او اسباب د خسران دی۔
(۱۰۶) په فیل کښې تخویف دنیوی۔
(۱۰۷) په قریش کښې تزهید من الدنیا دے۔
(۱۰۸) په ماعون کښې زجر دے۔ او تزهید من الدنیا دے۔ او اوصاف د مکذبین دی۔
(۱۰۹) په کوثر کښې نفي د شرک فی التصرف او نفي د شرک فعلي ده۔
(۱۱۰) په کافرون کښې اعلان مقاطعه دے۔
(۱۱۱) په نصر کښې اعلان فتحه ده۔
(۱۱۲) په لهب کښې اعلان هلاکت دشمن دے۔
(۱۱۳) په اخلاص کښې اعلان توحید دے۔
(۱۱۴) په فلق کښې تلقین استعاذه ده د مضرات جسمانیو نه۔
(۱۱۵) په ناس کښې تلقین دے د استعاذے د مضرات روحانیو نه۔[1]

نوټ:- په شمار د تسمیے سره عدد د سورتونو یوسل شوارلس[۱۱۴] او سل شوورنه کل سورتونه یوسل څوارلس دی۔

[1] او د توحید ورته درجے دی ۱۲ ۱۲

ختم شوه خلاصه د قرآن کریم بفضله تعالی

تمت بالخیر

خدایا خدائی تو کردم قبول | تو بے شک خدائی محمد رسول
این سعادت بزور بازو نیست | تا نه بخشد خدائی بخشنده

روز عید الفطر سنه ۱۴۰۱ هجری

(کاتب:- ابوحسین چنداخوری سواتی روز چهارشنبه ۲۱ جمادی الاخری سنه ۱۴۰۳ھ)

سَنَدُ القرآنِ العَظِيمِ

الحمد لله حمدًا كثيرًا طيبًا مباركًا فيه و مباركًا عليه كما حمد نفسه و امر عبادة والصلوة على من بعثه لتعليم القرآن العظيم والوحى الجلى والخفى الذى هدى به عباده - امّا بعد فانا الاحقر **محمد افضل** قرأت القرآن على الشيخين المكرمين ضياء زمانهما فى الملوين الشيخ المفسر العلامة **غلام الله خان** الفنجابى (ر؛ و البندى) والشيخ المفسر العلامة **محمد طاهر** السرحدى (الفنج فيرى) رحمهما الله تعالى قالا قرأنا القرآن على الشيخ الامام الحجة قدوة المفسرين مولانا حسين على الفنجابى قال قرأت القرآن على الشيخ محمد مظهرؒ و هو يروى التفسير عن شاه محمد اسحٰقؒ عن شاه عبد العزيزؒ عن الامام شاه ولى الله الدهلوى - وكذا يروى الشيخ حسين علىؒ بعضه عن الشيخ رشيد احمدؒ الجنجوهى عن شاه عبد الغنىؒ عن شاه محمد اسحٰقؒ رحمة الله عليهم - وكذا يروى هٰذا الشيخ بالاجازة عن الولى محمد عثمانؒ اجازه دوست محمد القندهارى عن شاه احمد سعيدؒ عن شاه ابى سعيدؒ عن شاه عبد العزيزؒ عن الامام ولى الله الدهلوى رحمة الله عليهم - وكذا يروى شيخنا محمد طاهرؒ فى بلد الله الحرام عن الشيخ الكامل المجاهد عبيد الله سندهىؒ عن شيخ الهند محمود الحسنؒ عن حكيم عصره محمد قاسمؒ النانوتوى عن عبد الغنىؒ عن محمد اسحٰقؒ عن شاه عبد العزيز رحمة الله عليهم وكذا قال الشيخ السندهىؒ اجازنى الشيخ حسين بن محسنؒ الانصارى اليمانى عن الشيخ محمد بن ناصرؒ الحازمى عن محمد اسحٰقؒ عن شاه عبد العزيز عن الامام ولى الله الدهلوى رحمة الله عليهم وكذا يروى شيخ الهند محمود الحسنؒ عن الشيخ امداد الله المكىؒ عن الشيخ نصير الدينؒ الدهلوى عن المجاهد الشهيد محمد اسمٰعيلؒ

شاہ ولی اللہ الدھلوی عن عمہ الامام شاہ عبد العزیز عن الامام رحمۃ اللہ علیہم۔ قال الشاہ ولی اللہ رحمہ اللہ تعالیٰ علیہ قرأت القرآن کلہ علی محمد فاضل السندھی وھو یروی عن عبد الخالق عن الشیخ البقری عن الشیخ عبد الرحمٰن الیمنی عن والدہ الشیخ السجادۃ الیمنی عن الشیخ ابی النصر الطبلاوی عن الشیخ ذکریا عن برھان القلع و الرضوان ابی نعیم العقبی عن محمد بن محمد علی بن یوسف الجزری۔ قال الجزری عن ابی العباس احمد بن الحسین عن والدہ عن ابی محمد القاسم عن احمد بن علی و محمد بن سعید و محمد بن ایوب کلھم عن علی بن محمد البلنسی عن سلیمان بن النجاح عن مؤلف تیسیر ابی عبد اللہ الدانی عن طاھر بن غلبون عن علی بن محمد المقری عن احمد بن سھیل عن عبید بن الصباح عن امام القرآء حفص عن عاصم عن عبید بن حبیب و زر بن جیش اما عبید بن حمید فعن عثمان بن عفان و علی بن ابی طالب و ابی بن کعب و زید بن ثابت رضی اللہ تعالیٰ عنھم۔ واما زر فعن عثمان بن عفان و ابن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنھم عن النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم وعلیٰ اصحابہ واتباعہ اجمعین عن الجبرئیل علیہ السلام عن اللہ تبارک وتعالیٰ۔

فهرست مضامين نشر المرجان من مشكلات القرآن

نیک باشی و بدیش می خراشی بہ دانش مے خراشم وے دل مردِ نما ۸ ۵۶ نے خراشم (۱۰۱) دل مردان نمی خراشی وے دل رسول اللہ فے

شعر: جز کہ ابرش کہ چشم باز کردہ وجان من با یار خود بیاز کردی ۱۲ جو کچھ ہوا کرم سے تیری ٭ جو کچھ ہوگا تیرے ہی کرم سے ہوگا

غرض نقشیست کز ما یاد ماند ٭ کہ ہستی را نمی بینم بقائے
مگر صاحب دلے روزے برحمت ٭ کند در حق این مسکین دعائے۔

شیخ القرآن مولانا محمد افضل خان علیہ الرحمہ اللہ کی دیگر تصانیف

- **افضل التراجم بلغة الاعاجم**
  پشتو زبان میں ایک جلد پر مشتمل مختصر تفسیر، جو قرآن فہمی کے لئے نعمتِ غیر مترقبہ کی حیثیت رکھتی ہے۔
- **نثرالمرجان من مشکلات القرآن**
  قرآن کریم کی سورتوں کا مختصر خلاصہ اور مشکلات کی حل میں بہترین کاوش ہے۔
- **تسہیل مثنوی**
  مثنوی رومی کی مختصر حکایات کی شرح ہے۔ جو طلباء کے لئے درسی ترتیب پر لکھی گئی۔
- **المنہاج الواضح**
  عقائد، فقہ اور اخلاق جیسے اہم عنوانات پر مشتمل ہے۔
- **تسہیل البخاری**
  صحیح بخاری کی کتاب الایمان کی پشتو شرح ہے۔ جو ابھی غیر مطبوعہ ہے۔
- **افضل السوانح**
  شیخ القرآن مولانا افضل خانؒ کے حالاتِ زندگی پر مشتمل

خوشخبری حضرت شیخ شاہ پورؒ کے کتب کا مکمل سیٹ جلد منظرِ عام پر آرہا ہے۔

مکتبہ صدیقیہ محلہ عیسیٰ خیل نیو روڈ مینگورہ

0334-9332627 / 0334-9452042

ملنے کا پتہ: **اشاعت اکیڈمی** عبدالغنی پلازہ محلہ جنگی پشاور

091-2580325 - 2590315